

PAULI BAUDRI NOTÆ

IN LIBRUM

DE MORTIBUS PERSECUTORUM

PRÆFATIO.

Ecce tibi tandem, erudite lector, editionem novam libelli *De Mortibus Persecutorum*, quam testudineis passibus processisse non immerito mecum dixeris. Nam quamdiu est, cum incœpta est, parum interest scire; ac multa operis loca rem non tacent. Sed audacter dicam, vix cœperam, cum libens, si potuissem, paruissem consilio Horatii, *Nonum prematur in annum*. Neque hæc mihi tantum ratio erat, quod de primo ingenii partu ageretur, qui præ cæteris haud debeat temere in lucem promi: sed quod præterea observassem, arduum esse incœpere, tum et difficile, ne festinantibus varia excidant, quæ refingi melius possint per otium; ut vel ipse sæpius expertus sum in hujus editionis curriculo, urgentibus contra spem et voluntatem typographis. Accedebat maxime, quod in libro, quem pro virtutis parte illustrandum susceperamus, plurima hinc inde loca erant obscurissima, quæ, ut ejusmodi alia, comparare soleo tenebricosissimis illis specubus, in quibus qui ea subeunt, nihil primo cernunt: sed aliquid tandem plus minus vident, si diutius immorentur, et intentis oculis patienter dispiciant. Gloriarī equidem nolim me, ita lente meditando, rem satis acu tetigisse, quod aiunt, seu, ut planius loquar, feliciter vidisse, quæ in tantis tenebris latitant. Apage sis. Perraro nobis tantum sumimus. Sed si non successit, et eapropter jure tritum illud frequentius usurpandum est:

Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam,

volebam omnino, studiose lector, tui meique gratia succedere; et si minus certa spes aderat prosperi eventus, utique propter Petri exemplum, qui, testante piissimo cursus comite Joanne (*in Evang. cap. xx*), plura intuitus est in Christi sepulchro, quam Joannes, qui præcucurrerat, nullum videbatur periculum esse in mora. Eo magis, quod sæpenumero, dum hanc editionem videbar abjecisse, incidere me contingeret aliud agendo (nam ad alia quoque, ne nescias, sæpiuscule, et, ut amici ex parte norunt, serio fuimus digressi), incidere, inquam, contingeret in improvisas Cæciliæ narrationis confirmationes aut explicationes. Sed nimis moramur in veteribus re-moris.

Aureum esse opusculum, ad quod tam multa, quæ hoc volumine continentur, scripta sunt, non omnes modo, qui scripsere, verum etiam qui legerunt, sine ulla propemodum exceptione sunt confessi. Quam jure autem, cum res, quæ gravissimæ, tum auctoris dictio, quæ fere semper tersa et elegans, loquuntur. Sed nobilis in presentia præ cæteris omnibus testimoniis, quoniam scilicet uno complexu pleraque ad rem pertinentia attingit, præfatio editionis primæ Oxoniensis, quam ideo paulo fusius describemus. « Exhibemus, inquit, Lactantii nostri librum de Mortibus Persecutorum, auro contra æstimandum, quem per plus mille annos desideratum eruditissimi Baluzii studio nuperrime recepimus. Eumque male mutilatum et lacunis sæpius hiulcum, partim ex nostris, partim doctissimorum virorum, episcopi Asaphensis, et Isaaci Vossii conjecturis subinde restituimus. Hu-

A jus tractatus interventu, tandem aliquando a rato errore liberamur de S. Petri 25 annorum ficatu. Insuper persecutionum in Ecclesia tempora distinguimus; et fictitia martyria, cletiano huc usque ante octavum ejus coimputabantur, detergimus et explodimus. De perii Romani statum, per feralia illa temhistorica enarrata, nunc primum obtinemus puram, quam sponte a tyrannis depositam didimus, ægre, nec sine lacrymis dimissimus. » Ubi nunc reapse, præter aureum librum et grave de pretio judicium, quæ dixerant omnia cernis, ut is Lactantio, politissimo sarti et quarti scriptori, adjudicatus rotunde reverendissimo quondam Oxoniensi episcopo Felles, præfationis auctore: tum quæ olim et ad hæc propemodum tempora fuerit fœtus conditio in plurimis; tertio porro, in quodam felices manus et modendi peritas pervepostremo, quid eximii breviter contineat. Iatinet, et quantum hic licet agere de rebus alibi suis locis egimus, vel erit paulo postunius dicendum, credimus quidem, propter tatem Hieronymi ad titulum laudatam, sed propter indicem, quem in proprium usum concinnare, vocum, phrasium, rerumque, auctor et Lactantius communes habent, non melius librum cuiquam ascribi, quam Lactantiaudemus tamen ob alia, quæ ad eundem titulatum, rem securius extra omnem dubitationem constituere. Sed quod ad errorem de diuturni Petri pontificatu memoratum modo ut veteretandem errore liberati simus subjecti operiventu, operæ pretium est accipere, quid mi-sime evenerit. Posuit totidem syllabis in Chisua technica ad annum Christi 55 Dionysium gni laboris Philippus Labbeus, *obscuracionem* quares evangelistæ Matthæus, Marcus et Lucernerunt (*Matth. xxvii, 45; Marc. xv, 33; Luc. contigisse die 3 aprilis illius anni*, sicut locumbus patebit; contenditque similiter disertissim in hac ipsa lucubratione clarissimus Toinardum *aræ vulgaris 33, et quidem mensis Nisan dimensis aprilis die 5, cruci fuisse affixum*. Ego dius tertius, cum crederem valetudinem, quetres fere menses gravissimo morbo amisi, rebelle integram non posse, si utilis lectio abesquerere, quis veterum dictas tenebras cum t aprilis, et emortuali simul Jesu Christi conju utrum pseudo-Dionysius Areopagita? vel illitator Maximus? vel ejusdem paraphrastes F res? vel libertus Hadriani Phlegon? vel qui tem ea de re citarunt Eusebius et Philologo qui illius Dionysii vitam scripserunt, Met Metaphrastes? ac sic de aliis omnibus, quique nomine in mentem et manus venire poter quid plura? quod unice quærebam, nusqu reperire hactenus; et quod de primo Petri adventu quærebam, in martyrio Dionysii Ar per Methodium, aut, ut alii malunt, Methri contra spem, et secundum ipsam Petri Lan-

interpretationem, sic inveni: « Anno, inquit, octingentesimo post natam Romam, cum iam adeptus esset Nero Cæsar, quintus ab A. B. Petrus apostolus cum aliis etiam apostolis, qui Evangelium universo orbi prædicaret. Is ultos annos prædicationis suæ, suprema urbe occupata et delecta, ibi divinitus prædicandi accepit, ut quasi vertex et princeps sanctorum torum in ordine muneris apostolici factus, primomæ in certaminibus, eorum quæ Christus sus erat, socius ac particeps fieret. Urbs enim temadmodum in magnis erroribus versabatur, foribus remediis egebat, ut corrigetur; ut ubi limus erat error, ibi etiam maxima gratia eret. Deinde tyrannus et impius Nero, qui se idi suæ terram et mare subacturum speraret, crudelitatis suæ, vique amentis in rabiem s, in Christi servos exarsit, ac quarto decimo lici imperii sui anno beatos Petrum et Paulum inorte condemnavit. » Qui certe locus, ut obiter lia alibi, non inexpectato tantum mirificeque nat, apostolum Petrum Romam, cum jam Nero ret, advenisse, ut inferius tradetur capite se: sed perspicue ostendit, potuisse nos carere bello de mortibus persecutorum ad illam con opinionem abjiciendam, cum jam eam Mem secuti potuerimus damnare. Et vero si ex lio apostolus Petrus, imperante jam Nerone, edicandum per totum orbem Evangelium cum apostolis missus est, et in urbe Roma anno Neronis 14, post annuntiatam prius alibi per annos christianam veritatem capite plexus, in ille pacto potuit annos plures, quam circiter at septem, episcopum Romæ agere? Ad rem s accedimus.

imis placet, ut, cum forte novus aliquis liber m, qualis nunc noster, ex unico, nec bene san uscripto codice imprimendus est, edatur per sicut extat exaratus, ne cui vel ulla parte rei occultetur, aut per publicatas in auctoris vendendarum et lacunarum loco lectiones mceat de novis cogitare; eventurum scilicet uti totidem ferme litteris pronuntiavit Joan rider. Gronovius vir maximus (*in Observatis Asiatic. Scriptores, cap. 8, pag. 72*), ut signa utem et veram auctoris manum idonea de futurumque non raro, ut prioribus aliquo conjecturis meliores nequeant ab aliis pro illius verba sunt: « Etsi non laudem au conjecturas, quibus nonnulli veterem scriptu imis transformaverunt, et membranæ trerere num sit, tamen si quid ille asperit, et scabri, ticosi exlibeant, id non tam malo, quia Minu e certum habeam) (agit quippe de Minucii Fe lialogo contra Paganos), « quam quia ex eo, auctoris fuerit, facilius elici posse, non despe Non sunt enim codices antiqui sine mendis prodigiosis; et præclare nobiscum agitur, gna ad salutem et veram auctoris manum sa na sunt ac certa: reliquum mens divina, plu que doctrine studium, et percognita scripto toles ac natura præstabunt. » Et quod conti suljicit: « Atque in eo, quod nostrum est, persæpe, fateor, ut fallamur, quicumque has s supra vulgum tractamus: sed et multa in eruimus præclara; utque olim iniquas censo rarius notas collega plerumque levabat, et ad tribuunt pro intercessione vim intentantem auxilio erat tribunus: ita si quæ male concim mus, exoritur atque existit ex hoc ipso ordine, stra peccata emendet. Denique tempus agit quod hodie non est, cras erit: sic vita trudi Hæc, inquam, adeo non abstertere debent, eorum libri, nostro similes, cum cunctis suis bona fide represententur, ut palam sit, debere gis representari. Nunc autem, quia eadem s sentiebam, putaveram, opusculum non po-

tnisse melius nostra cura communicari cum doctis viris, quam si proxime ad vetus exemplar eudere tur, revocatis ob eam rem in sua loca quibuscunque lectionibus, quas in notis primus et clarissimus edi tor Baluzius testaretur abjectas a se fuisse ut corrup tas; neque enim aliter manuscriptum codicem, qui Parisiis servabatur, fas erat consulere. At quid moror? Tantum juris in alienum opus per litteras ro ganti concessum non est. Hinc tibi nunc ante omnia Parisiensem editionem puram putam, sicut pri mum prodiit, aut in iis solum, quæ Baluzius ipse mutavit, interpolatam, quantum ad auctoris contex tum renovamus. Noli ergo, cum, verbi gratia, in li bri fere limine pro scriptura manuscripti, qui illustrati erant Deo, jacent, excusum de integro reperies ex doctissimi viri correctione, qui adversati erant Deo, jacent, rem alio referre, quam quo diximus. Jam de notis.

Illarum, ut in toto opere videre est, infinitæ bre viusculæ sunt, aut non saltem longiores, quam ut comode subjici possent textui, quem vocant. Con tra vero alia, nec omnino pauca, inveniebantur, quibus nequibat idem locus assignari, sive quod fusiores essent excursus philologici, sive quod, licet aliquam auctoris difficultatem pressius discerent, ipsæ quoque prolixiores forent; sive denique quod ex singulis ejusmodi disquisitionibus, vel pluribus simul, facile esse videretur Cæcilianas dissertationes ad instar Cyprianicarum, et Dodwellianæ de Ripa Strigi, in prolegomenis, ac præsertim in se cunda libri parte conficere. Sed jam, ut id fieret, tria magna corpora, non probantibus viris gravissimis, nec probaturis etiam, opinor, auctoribus, qui viverent, discerpenda erant in partes ac particulas: notæ, dico, doctissimorum virorum Baluzii, Cuperi et Columbi. Quare mox, mutata sententia, singulas ut licuit integras (jam enim suas amplissimas Cu perus ab illis Columbi sejunxerat), imprimendas tra didimus typhothetis, nimirum ut ex omnibus ac Dod welli dissertatione de Ripa Striga, cunctisque simi libus, quæ postea inveniri possent, et quales deinde revera prodierunt Parisiis, anno 1690, clarissimi Toi nardi notæ in nostrum libellum, ac doctissimi Rui nardi præfatio in Acta martyrum sincera, sicut ait, et selecta, non solum posterior pars hujus editionis constaret, sed ad illam primo loco editam ea suo ordine debitaque ratione in priori tomo fierent, quæ Gallis singulari nomine dicuntur des renvois.

Neque vero nos tunc temporis ignorabamus, quanta inde talium seges postmodum oritura foret. Sed præter quam quod jam proposueramus, ne nimis es set arida, aut importuna, aliquid semper, si quis daretur locus, præmittere, unde et nonnunquam sa tis levia præmissa sunt, voluimus te cito ac facile, priorem operis partem legendo, posse, verbi gratia, simul legere, si liberet, aut res posceret, doctorum notas, quæ ad libelli seriem, vel ad eadem auctoris loca spectarent. Doctissimas porro observationes, quas hodie primum simul collectas edimus, non an tiquum modo pretium commendat: sed hoc amplius superpondii de novo ad illas accedit, quod, ut vulgo evenit in secundis editionibus, suas magnopere doctissimi viri Baluzius, Cuperus, Toinardus, sive nova annotando, sive vetera reformando, sive denique aliter disponendo, prout conferentibus liquebit, adauxerint. Quinam enim tibi nunc cuncta melius indicaremus?

In alteram partem congesimus omnia quæ ad auctoris intelligentiam diversimode cogitata, vel fa cientia, contextui subjicienda supererant. Ea autem sunt, primo, quæ eruditissimi et amicissimi pariter viri Joannes Georgius Grævius, illustris ille tot gra vium et exquisitarum lucubrationum parens, ac Elias Boherellus, a quo eximia quoque in dies me rito expectaveris, e proprio penu nobis flagitantibus deprompserunt: deinde, quæ a clarissimis Thoma Gale, Petro Allix, et Paulo Colomesio per Boherel lum nostrum, dum adhuc in Anglia degret beui-

gnissime impetrata, quin et maximam partem laboriose descripta accepimus: tertio, omnes notulae, quas idem Colomesius sua quoque manu ex Vossiani exemplaris margine curiosissime expressit, et ad nos iterum pro sua benevolentia, per eundem amicum transmisit; tum quæ aliunde serius ocuis humanissimi Toinardi beneficio, aut bibliopolaë nostri opera, a doctissimis viris Jacobo Tollio, et Abbate a S. Hilario, canonico Bellocacensi, habuimus: denique, quidquid ipsi potuimus proprio Marte, et ex jam editis aliorum laboribus conferre. Ac sane, cum inter illos, tam propter semetipsas, quam propter additas notas, anglicæ tres editiones nullo pacto prætereundæ forent, eminentque itidem propter talia versiones duæ laudatissimæ, una Gallica clarissimi Maucroixii, canonici Rhemensis, et altera anglica Gisberti Barneti, reverendissimi hodie episcopi Sarisberiensis, quin et postremo eruditissimæ Dodwelli dissertationes Cyprianicæ, necnon doctissima Pagii Critica in Annales Baronii, plurima haberent, quæ ad certa sequentis opusculi loca commodissime referrentur, quid aliud tibi, obsecro, in hujus generis libro erat expectandum, quam ut identidem ea opera laudari, aut describi cerneret? Ad alia, quæ restant, festinamus. A nobis, non diffitemur, editæ sunt inconsultis prorsus clarissimis auctoribus, dissertatio de Ripa Striga, præfatio in Acta martyrum, atque singula insuper, quæ tot locis ex Dodwello et Pagio excerpimus. Sed ne multis, quæ jam antea facta fuerant separatim juris publici, et ad rem nostram quovis pacto spectabant, nullatenus iniquum, aut inurbanum putavimus, etiam insciis, qui vulgaverant, recudere et adunare, licet interdum viros doctos non leviter inter se commissura sint; ita enim melius aliquando ubi veritas lateat pateatve appariturum. Nec tacendum duco, primum recudendæ præfationis auctorem fuisse amplissimum Cuperum, qui inopinantem typographum de ea re ad majorem veri disquisitionem monuerit. Atque nos quidem titulum illi de *Multitudine martyrum* pene imposuimus; præcipue quod (ob supprimenda studio suis locis nonnulla, in quibus Ruinartus singulariter rationem reddidit novissimæ suæ editionis Actorum Martyrum superfutura essent tantummodo, quæ ad multitudinem martyrum totis viribus asserendam facerent. Sed ne forte videretur illius præfationis ratio temere a nobis interpolata, vetus titulus servatus est, nec aliud quidquam, sancte possum dicere, ex toto opere abjectum, quam dura illa inter eruditos, et ut minimum, inter utriusque partis homines controversia, hæretici appellatio, qua Ruinartus aliquoties voluit adversarium infamare, et pro qua nos humanius certissimam, nec invisam doctissimi nuncupationem substituvimus, aut aliquid tale. Accipe nunc in hunc modum cum nobili vetustissimi ecclesiæ Patris monumento amplissimam omnium collectionem, quæ ad illud quomodocumque pertinebant; et si minus diligentiam aliquam in ea re, propter tantas procrastinationes quæ intervenerunt, memorandam esse existimas, audi saltem amplius, quanta fide suum cuique tributum voluerimus. Primum omnium, cum primæ partis animadversiones, quas ab aliis accepimus, non omnes simul in nostras manus venerint, sed quædam citius, quædam tardius, priores passim priori loco, nisi casu posteriorum censuræ essent, collocavimus. Postea, singula quæ undecumque describenda erant, tanta cura descripsimus, ut ne ipsos quidem ablativorum circumflexos et adverbiorum graves omiserimus, quoties adhibitos fuisse vidimus a doctis; nullos vero addiderimus, quoties contra ab illis cum Jo. Frid. Gronovio (*In Observatis ad Eccles. Scriptor. cap. 14, p. 152 et seq.*) elementariis, vel pueris, vel etiam senibus relictis fuerant; servata nimirum unicuique sua scribendi methodo, etiamsi ex ista accuratatione duo plerumque diversissima scripturæ genera, prorsusque insociabilia in hoc libro conspicienda forent. Postea rursus, studiose quoque

A auctorum nomina suis notis, cum licuit, sumus. Ac denique, quoniam ex nulla trium ang editionum sat perspicue patebat, quos potius tes notulae, quæ plerisque omnibus paginis sunt, agnoscerent, editiones ipsas pro notularum nominibus. Tanto magis, quod priore Oxoniensi, quæ cæterarum Anglicarum est, reverendissimus præfationis auctor ante natus simpliciter scripserit, sese *Lactantii lib. Mortibus persecutorum, utpote male mulctatum, nis sæptus hiulcum, partim ex suis, partim doctorum virorum episcopi Asaphensis, et Isaaci Vossianis subinde restituisse*, haud solum v. g. accurate distinxerit a Vossianis, sed Sparkia quot, ut facile esset probare, præter omnem tationem admiscuerit; quin et complures, ut mihi suspicio, Galeanas, cum non paucas in apographo, quo nos vir clarissimus per Boh nostrum beavit, haud aliter deletas inven quam ut sua quisque solet damnare. Adde C giensem editionem, etsi plures ei insint notulae duabus Oxoniensibus, anonymi utique esse seu *ἰδιότροτον*.

B De cætero, scio nos, quantumcumque fuerit nostra in istis, parum proculdubio religiosi iri in locis, ubi toties Cæcili verba suspecta tentavimus, vel aliorum conjecturas ac sen prolatis confirmatisque pro virili nostris, in vocare et evertere. Sed verbo dixerō; ut in re primorum Christianorum exemplo, *religiosi cr sumus* (1): ita nec crucium in auctoribus; e rum in religione veritatem supra omnia se sic quoque semper in rebus criticis et scienti tare tu, vel nostri laboris dispendio, si pecc Nec enim nostra nobis ipsis oracula sunt, et nes veritati debemus litare: atque ut sæpius libere et candide, occasione data, in musæo hendimus: ita per alios ab erroneo tramite, reduci, si candor et ratio benigne adsint, il me patimur, et magnopere gaudemus. Quin si, allata modo potiori auctoritate vel ratio hic aut illic aberraverim ostenderis, te tanta gratiam initurum, quantam a te initam veller propter solas doctorum notas, quas tanto partim recentes, partim veteres collegimus, nunc demum vulgavimus, feliciter tibi tute omni parte esset exclamandum:

C Uaus homo nobis cunctando restituit rem. Sed quam verendum, quantumcumque rest sint, ut id operis, ni novi suppetant mss. possit perfici! Vale; ac dum meliora, spero mur, animos adde, si potes. Nam ut nonnullum ratio divinatū facilis, non præloquimur: omnia nostra, denuo dicam, valde commesse volumus; et amabimus semper, quæ me debimus et probabimus, sequi. Nostris porre pene exciderat, notulis longioribusve animanibus, nomen nostrum non subjungimus. S D figura crucis præfixa; eam enim typographi locis omiserunt.

Viro perillustri atque reverendissimo D. E. A SCHELSTRATE, Eccl. D. Petri canonico, canæ bibliothecæ primo custodi, JACOBUS T.

Laudem, quæ præclaris studiis tuis atque matissimæ in Eccles. Historia eruditioni, v lustris ac reverendissime, debetur, in con tempora occasionemque aptiorem differat paucis animum tantum meum ostendam tu morem meritorum. Plurimum enim tuæ m candidissimæ humanitati ac benevolentia lufiteor: dolere vero maximopere, quod

(1) Vid. Tertullian. in Apolg. cap. 16. Tertull. christianos religiosos crucis non esse, dicit tales (qui crucis nos religiosos putat), nec refellit, sed

icis cæteris, quorum cumulatissimum anime propensi affectum itinere meo Italico exum, meriti-simas, ac tantas, quantas cupio, gratias non liceat. Sed de his post videro. o nomini, vir perillustis ac reverendissime, quid est, mearum in Lactantium de Morti-secutorum notarum, inscriptum volui: tam-

A etsi vix dignæ illæ sunt, quæ conspectum tuum sub-
cant. Sunt enim opera tumultuaria raptim et absque
libris in gratiam amici bibliopole breviter conscrip-
tæ. Verumtamen placituras credo, quia meæ sunt.
Me enim amas; quod ut perpetuum facias, rogo.
Vale. Dabam Amstelodami, anno 1688, postrid. kal.
decembris.

PAULI BAUDRI NOTÆ ⁽¹⁾.

Cæciliæ. Paulo aliter ms. codex Colbertinus. nim ille *Cæciliæ* per *æ*, quod Columbus peronebat, sed *Ceciliæ* cum *e* simplici, ut monuit verbis clarissimus Baluzius, oculatus testis. nos in prima hujus editionis pagina, et abnceps in istis notis, partim curiosæ ejusdantatis gratia, partim quo melius possint, qui hoc opus Lactantio abjudicare; partim deniod *Ceciliæ* scriptura per *e* simplex, quam vetusna suggerit, haud ea sit forsitan, ex qua *Cædiphthongum* debeat eudi.

imo certe rhetor ille, qui primus *περί ὕψους*, vocatur perpetuo *κεκλιος*, non *κακκλιος*; et locis, quæ plurima sunt, latinus illorum in- quem clarissimus Tanaquillus Faber, vir quisquam alius, emunctæ naris, cæteris tras præferebat, diligenter *Ceciliam* sine diphreddidit, non *Cæciliam* per primam diphtho-quo magis urgeam, apud Dionem Cassium, *κεκλιος ὁ Μάρκος* illi quoque prætori Romano est, qui primus omnium *τοῖς τοῦ καίσαρος*, ut resistere ausus, non autem, *κακκλιος*; quam- i loci, semperque alibi, *καίσαρος* scripserit a- rum *Cæsare*, non *κῆσαρος*; itemque haud se- *κλιος*, ab eorundem *Ἐμilio*, non *Ἐμῆλιος*, *Ἐ*, ab eorundem *Ἄelio*, non *Ἄελιος*. Imo, quod iam, *Ceciliam Progenem*, *Ceciliam Dexteram*, *Saturum*, *Ceciliam Felicem*, *Quintum Cæci-* ipsi Romanorum lapidibus sine diphthongo apud Gruterum in inscriptionibus. Utcum- neutrum scribendi modum anonymus editor igiensis secutus est: sed utrumque in *Cælii*, to, opinor, confidentius mutavit: quod ideo ita e duobus mss. codicibus, iisque non vul- , qui Baluzio pridem laudati fuerant, patet solens esse, ut Lactantius *Cæcilius* vocetur, *lius*.

iani Lactantii. Ita editio Latina Paris., Oxon- ensis, cum una atque altera translatione. Sed tandem, ni paulo liberius et incautius, saltem is conjecturis. In veteri enim codice, inquit s. ita simpliciter conceptus est titulus istius ope- cii *Ceciliæ* incipit liber ad Donatum confessorum Persecutorum. Quam Lectionem si in fronte quoque paginæ non vides, scito nos jam primo, ut sic loquar, Baluzii editionem summa fide entare, aut quam utique in iis tantum quæ itasset, cupiebat a nobis interpolari. At nulla quod ad titulum, mutatio a viro docto missa- rem illum Colbertinæ schedæ quod spectat, i superius a nobis, ubi licuit, ne in malas oras s ablegaretur. Vide nunc Columbum, col. 389, ito magis Baluzium, col. 500, qui varia doc- de Lactantio ipso, de ejus patria et similibus

Donatum confessorem. De quo plura cap. hujus vi, ed. Oxon et Cant. Recte. Sed plura ad- p. 55 et 52. Vide quoque supra Baluzium, 01, et Columbum, col. 389. Imo faciunt hujus

animadvertendum est Paulum Baudri, cujus sunt hæc reformatorum religionem pertinuisse, ac proinde scripturæ Sacræ juxta reformatorum versiones cita-

B Donati ante et post redditam Ecclesiæ pacem pic-
tas, simulque Columbi ad istam tituli particulam
observatio, ne hinc etiamnum discedamus. Nam,
Hodie sane, quod Columbus monebat, *Pontifici ro-*
mano addicti, confessores vocant nullis quidem per-
secutionum turbinibus agitato, præ reliquis tamen
mortalibus, ut isti autumant, vitæ sanctitate conspi-
culos. Sed, quod tacuit vir doctus, vexatos illos ve-
teris ævi confessores ejusdem ætatis Ecclesia non
minore sanctitate cum *in acie*, tum *in pace*, volebat
esse præditos; ipsisque ea de causa coronas, vel ex
opere candidas, vel ex passione virtutisque consumma-
tione purpureas obtinendas proponebat. Sciunt qui
Cyprianum legerunt, quo respiciam; et verba ipsa
beati martyris suo deinceps commodiore loco descri-
bentur. Interim, fuisse Donatum nostrum, dum in
fide Christi viveret, unum e sanctioribus Ecclesiæ
confessoribus, clamant ipsummet Opusculi initium et
finis. Principium enim est: *Audivit Dominus orationes*
tuas, Donate charissime, quas in conspectu ejus per omnes
horas tota die fundis: clausula vero ferme extrema,
Tu præcipue, Donate charissime, qui a Deo mereris au-
diri, Dominum deprecare.

C De cætero, confessores, si Beckius ad Ecclesiæ
Germanicæ martyrologium esset audiendus, fuere
proprie per ea tempora Christiani, qui interrogati a
judice, Christum confessi erant; neque tamen vel carce-
res, vel tormenta, nedum ipsum supplicium mortis sen-
serant, a sola sua igitur Jesu Christi confessione con-
fessores vocati. Sed hæc nimis *καθόλου* dicta; adeoque
falli primo de carceribus virum doctum, manifeste
ostendit caput 55 istius operis, ubi noster: *Tunc*
apertis carceribus, Donate charissime, cum cæteris con-
fessoribus e custodia liberatus es, cum tibi carcer sex
annis pro domicilio fuerit. En enim palam, si nullæ
aliunde suppeterent auctoritates, confessores non-
nunquam in custodiam coniectos. Deinde vero de tor-
mentis quoque errasse pari de causa Beckium, appa-
ret rursus ex istis hujus auctoris verbis: *Verum quid*
opus est illa narrare? præcipue tibi, Donate charissime,
qui præter cæteros tempestatem turbidæ persecutionis
expertus es... Novies enim tormentis cruciatibusque va-
riis subjectus, novies adversarium gloriosa confessione
vicisti... Nihil adversus te verbera, nihil unguæ, ni-
hil ignis, nihil ferrum, nihil varia tormentorum genera
valuerunt. Cave igitur confessorem vel confessores,
quando in veterum libris nominantur, aliter accipias,
quam variæ rerum, temporum et personarum *πε-*
ριστάσεις requirunt. Maxime cum præter tria prisco-
rum confessorum genera, quæ ex antedictis colligere
facile est, primum nempe *simpliciter interrogatorum*,
secundum *conjectorum in carceres*, tertium *tormentis*
vexatorum, duos insuper eorundem ordines Cypria-
nicæ epistolæ nobis commodum in memoriam re-
vocent. Unam illorum quibus, quod in Christi con-
fessione perstarent, exilii pœna solemniter indicta et
inflicta fuerit a iudicibus; uti nuperrime in nostra pa-
tria tot fortissimis fratribus nostris, seu Verbi divini
præconibus (1), sive aliis. *Exulto lætus et gratulor*
fortissimi ac beatissimi fratres, cognita fide ac virtute
vestra, in quibus mater Ecclesia gloriatur, gloriata et
nuper quidem, cum confessione perstante suscepta pœna

(1) Seu potius persecutoribus, saltem in Eucharistia.

est, quæ confessores Christi fecit extorres, Cypr., ep. 9. Alterum vero eorum, qui non a iudicibus quidem, sed a Deo tentati et probati, hoc est, ad id per divinam providentiam adducti, ut privatim et coram Deo deliberandum haberent, suam desererent, an Dominum, Dominum sequi et sua relinquere malebant. *Sæculo renuntiaveramus, cum baptizati sumus: sed nunc vere renuntiavimus sæculo, quando tentati et probati a Deo, nostra omnia relinquentes, Dominum secuti sumus, et fide ac timore ejus stamus et vivimus.* Cypr., ep. 7, e secessu data, quem ipse sibi, quo se simili pacto persecutioni subduceret, elegerat.

De mortibus persecutorum. En summo cunctarum editionum cum ms. codice consensu quale sît hujus libri argumentum. Nisi quod in Aboensi, p. 78, Columbus ita ad suas notas descendat: *Incipiunt notæ in L. Cæl. Lact. Firm. librum de Persecutione, seu de Mortibus Persecutorum, respiciens nempe ad illa Hieronymi, Freculphi et aliorum loca, ubi scriptum esse a Lactantio, De Persecutione librum unum legimus; unde statim Columbus cæteraque doctorum turba colligere non dubitavit, hujus titulum etiam pridem fuisse simpliciter De Persecutione, nec posse igitur hoc quoque argumento opus ipsum alii cuiquam legitime tribui, quam Lactantio; sed infirmum satis presidium. Non omnis liber De Persecutione continuo liber est De Mortibus Persecutorum. Ille, v. gr. Tertulliani, quem idem et in eodem opere Hieronymus tanquam De Persecutione inscriptum laudabat ne γὰρ quidem de Persecutorum Mortibus disserit, sed ex professo De Fuga in persecutione, qui et hodiernus libri titulus, et unicus. Quare, stricte loquendo, nil prohibeat, quominus Lactantii liber de Persecutione paulo post ab eodem Hieronymo commemoratus, vel De Fuga quoque in persecutione cum Tertulliano tractaverit; vel De Causis persecutionum, aut si quæ alia hujus generis in mentem venire possunt: minime autem de illorum obitu, qui Ecclesiam christianam ad Constantinum usque fuerint persecuti. Absit nihilominus, ut ex istis conjecturis ullam velim egregie asserendam suscipere, nedum ut de singulis cogitent. Disputo tantum, non esse in Hieronymi et aliorum verbis, Habemus (Lactantii) De Persecutione librum unum, unde liquido eruditi ostendant quod volunt de genuino hujus libri auctore. Alias enim, sicut eum fuisse Lactantium haud inviti concedimus: ita pariter duplicem fuisse apud Veteres libelli titulum, non ausimus negare. Unum scilicet, De Mortibus Persecutorum, quoniam qua ratione plerique ex primæve Ecclesiæ persecutoribus vitam finierint, tetigit. Alterum vero, De Persecutione, ob persecutionem illam, ut ita dicam, κατ' ἔξοχὴν, seu decennalem, de qua præ cæteris omnibus disserere studuit, quamque adeo a capite 20 usque ad 52, seu ultimum, narratam videre est; quin et postremo illo capite perstrictam his verbis: *Victoriam Domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturnisque precibus celebremus, ut pacem post annos decem plebi suæ datam confirmet in sæculum.* Vel potius, De Persecutione, id est, de variis persecutionibus in priores Christianos usque ad auctoris tempora exortis: eo modo, quo de Consolatione apud Senecam plus semel, simili loco, pariterque de Consolatione philosophiæ apud Severinum Boetium, et de Fuga in persecutione apud Tertullianum, aptissime De consolationibus, et De fuga in persecutionibus, exponi queunt.*

Quidquid sit, docent plurimis exemplis Baluzius, col. 301., Cuperus, col. 471, et Columbus, col. 390 quam eleganter, et meliorum auctorum imitatione, noster in priore titulo posuerit De mortibus, numero multitudinis. Sed quod viri doctissimi observare, ni fallor, obliti sunt, dixere simili pacto Græci εἴκοσι θανάτους, viginti mortes; θανάτους ἀλλοκότους, mortes absurdas; ἐν θανάτοις πολλάκις, in mortibus sæpius: Hebræi autem מותות רבות, ad verbum, mortes agrotationum, id est, agerrimas. Plane ut alibi Græcos

A in contraria significationis vocabulo βίους, vero vitas usurpasse certum est.

CAPUT PRIMUM.

Audivit Dominus orationes tuas. Constans est veterum Christianorum opinio, imo certissima, quod quicquid confessorum et martyrii candida petiissent, impetratum iri. Hinc noster extreme libro, Tu præcipue, Donate charissime, qui a rebus audiri. Ergo et Lapsi, alique, iis deprebus utebantur: qua de re inter epistolas nonnullæ extant notabiles, et in Historia Ecclesiastica complura occurrunt exempla. Quod ad eodem modo incipit et Horatius ad Lycen:

Audivere, Lyce, dii mea vota, dii
Audivere, Lyce;

estque ea inter animi exultantis caractere renda, cujus gaudium plenissime exprimit. *Tu Aud. Dom. orat. tuas.* Loquendi genus haud medio petiit. Vel, si mavis, e tota veteri Cur enim potius ex isto Machabæorum contextu *Exaudiat (Deus) orationes vestras, et reconciliet bis,* quod Columbus suspicabatur, quam ex ejusmodi locutionibus, quibus sacri codices sunt? puta ex ista, *Longe est Dominus ab imorationes justorum exaudiet,* Prov. xv, 29. Im e Psalmo nominatim cv. comm. 44, ubi in li omnia ferme uti hic, *Audivit (Dominus) orationes eorum?* Quod autem modo vir clarissimus deponerat, illos usos fuisse efficacissime confectanquam deprecatoribus apud Deum, et esse rem notabiles aliquot epistolas inter Cyprifavent ei admodum, non nego, vigesima si decima tertia, et decima quarta editionis lianæ.

Prima quidem, quoniam in ea confessor L de pace omnibus lapsis ex martyris Pauli p data ad Celerinum scribens, *Omnes, ait, quos I in tanta tribulatione accessire dignatus est, uni compacto universis pacem dimissionis.*

Altera autem, quoniam pariter in illa se meliores Cypriani editiones, Cyprianus ips hunc titulum, *Ad Clerum de lapsis et catechu ne vacui communionem exeant. Occurrendum puia, fratribus nostris,* de lapsis loquens, ut qui li martyribus acceperunt, et prærogativa eoru Deum adjuvari possunt....

Postrema vero, quatenus in ea quoque Cyp quin et in totidem fere verba desinens, rescrib ad Clerum de eis qui ad pacem festinabant, *Q significastis, ait, quosdam immoderatos esse, municationem accipiendam festinanter urgere, derastis in hac re formam a me vobis dari, sati scripsisse me ad hanc rem proximis literis ad vo credo; ut qui libellum a martyribus acceperu auxilio eorum adjuvari apud Dominum in delio possunt....* Sed ut brevis sim, videant tamen eruditi, astipulenturne reapse Tollio ultima d priani loca, an tantum in speciem. Multa eni ob quæ rectius, ni fallor, in utroque adjuvari legatur, quam adjuvari possunt, sicut paulo ant derastis dari, et infra, petierant dari, postulasti quod mox patebit. Agit certe Cyprianus de quib lapsis, qui non modo libellos a martyribus a rant, sed immoderati erant, et communicatione nanter urgebant, seu ad pacem festinabant, ut lo epistolæ titulus; de quibusque adeo vix aliud quam statuendum videatur, quam quod sugger hoc est, eos sibi epistolas a martyribus vel cor ribus post perfidiæ suæ facinora omni arte serius comparasse, statimque flagitasse importune al copis, aut aliis Ecclesiæ et reconciliationis divi nistris, ad quos illæ dabantur epistolæ, ut i martyrum confessorumve, qui eas scriperant, rentur apud Dominum in delictis suis; id est, e eorum precibus abnegatio suâ condonaretur.

m simul eucharistiam fideliumque pacem ad-
entur, venturi etiam cum ea pace suo tempore
nium. Hoc ergo primum omnium dispiciat eru-
pctorum cohors.

de vero, si nostras forte minus probaverit emen-
es, caveant nihilo secius quibus Cypriani lectio
ultum familiaris est, ne Tollii verba simpliciter
gant ut sonant; hoc est, quasi lapsi quidem usi
ud Deum confessoribus tanquam deprecatori-
ed non pariter apud Ecclesiæ præfectos. Nam
d confessores quoque recurrerant, ut apud hos
ntur. Nec confessores Deum unice lapsorum
deprecabantur, sed sacros etiam Ecclesiæ et pœ-
æ προστάτας. Hinc in Cypriani epistola ad mar-
et confessores, qui lapsis petierant pacem dari
im titulus undecimæ in editione Pameliana)
is, inquit, ad me litteras direxeritis, quibus exa-
desideria vestra, et quibusdam lapsis pacem dari
atis. Et rursus in 45 quem modo, ut ad Cle-
e lapsis et catechumenis, ne vacui communio-
ent, conscriptam laudavimus, Quoniam, inquit,
aculiatem veniendi ad vos nondum esse... occur-
puto fratribus nostris... ut manu eis in poni-
imposita, veniant ad Dominum cum pace, quam
artyres litteris ad nos factis desideraverunt. Imo,
atus supra Lucianus suam ad Celerinum epi-
claudens, Ideo, ait, frater, peto, ut sicut hic,
minus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare, secun-
æceptum Pauli, et nostrum tractatum exposita
pud episcopum, et facta exomologesi (Numeria
ida), habeant præcem, nec tantum hæc, sed et quas
animum nostrum pertinere; non obscure orans,
m jam ipse pacem cum reliquo confessorum
umeriæ et Candidæ dedisset, Celerinus ratam
intercedentibus itaque quondam, quoties per-
licebat, et ne in Ecclesiæ jara viderentur ul-
adere, confessoribus apud episcopos, etiam
x lapsis a confessoribus fuerat dimissa; quod
im.

te charissime. Ita noster, quoties hunc Donatum
lat in hoc libro, quod quater facit. Confer cap.
et 52. Nec obliviscere ita quoque compellari
ntio, capite 22 De Ira Dei, Donatum illum,
peris nuncupavit. Hoc enim Lactantium hu-
torem esse, inter cætera suadere potest.

gloriosa confessione sempiternam sibi coronam
i suæ meritis quæsierunt. Huc pertinent ultima
Lactantii Epitomes, ut possit Deo iudice pro
suæ meritis, vel coronam fidei, vel præmium im-
tatis adipisci. GALE.

osa confessione. Non modo vera ad confesso-
ia ex illa animi fortitudine, qua intentata lan-
dæ constantiæ suæ tormenta contemnebat,
; sed et inanis ac humana a nonnullis capta-
quæ in Proteo salse a Luciano deridetur. Ea-
ce utitur noster capite 16: Novies adversa-
oriosa confessione vicisti. Opponitur autem glo-
nfessio illi, quæ magno animi impetu et ardo-
inconsulto ac temerario suscepta, postea in
tis deficiebat. Unde lapsorum triste in Ecce-
ca nomen, nec Origeus ignobile exemplum
l et ideo gloriosa dicta videri possit, quod ea
ἐξάρτο, uti est apud S. Joannem, Evang. cap.
TOLLIIUS.

at sane ultimam expositionem Tertullianica is-
rogatio: Quomodo martyria fieri possent in glo-
mini, si tributo licentiam sectæ compensaremus?
anc quoque novæ prophetiæ hortationem ex
Tertulliano adducam: Nolite in lectulis, nec
sibus, et febribus mollibus, optare exire, sed in
is, uti glorificetur qui est passus pro vobis. Sed,
res est dicam, vereor valde ut Cecilii locutio,
piternam sibi coronam quæsierunt, significet
onem Deo gloriosam, ac non potius, ipsismet
ribus. Mihi saltem posterior sensus magis pro-
atque ita, meo iterum iudicio, noster infra,
quin et Sulpicius Severus lib. II Hist. Sacræ

A his verbis: Qua tempestate omnis fere sacro martyrum
cruore orbis infectus est: quippe certatim gloriosa in
certamina ruebatur, multoque avidius tum martyria glo-
riosis moribus quærebantur, quam nunc episcopatus
pravis ambitionibus appetuntur. Quod et ideo exem-
plum præ sexcentis aliis asserre visum est, quia tem-
pestas qua, secundum Sulpicium Severum, certatim in
gloriosa certamina ruebatur, et martyria gloriosis mor-
tibus quærebantur, ea ipsa est de qua hic, *Audivit Do-
minus orationes tuas, Donate charissime, cæterorumque
fratrum nostrorum qui gloriosa confessione, et quæ
deinceps: cum ista vere ad decennalem Diocletiani
persecutionem recens finitam pertineant, et ante ala-
lata Sulpitii verba, proxime apud auctorem legatur:
Post (Valerianum) interjectis annis fere quinquaginta,
Diocletiano et Maximiano imperantibus, acerbissima
persecutio exorta, quæ per 10 continuos annos plebem
Dei depopulata est: ut sint palam ejusdem temporis
simulque significationis, Cecilio nostro ac Sulpitio
Severo, gloriosa confessio, gloriosæ mortes, gloriosa
certamina, de quibus hic, aut ille, suis locis.*

B Pro fidei suæ meritis. Columbus, col. 390, omnem
plave meriti rationem conatur ab hujus loci sententia
removere. Quam recte autem, discutiemus, Deo dan-
te, alibi, et fuse; quandoquidem ad aliquot Veterum
doctrinam de bonorum operum mercede et meritis
bona fide intelligendam, verba hæc, cum cæteris qui
bus cum cohærent, vere insignia sunt.

Quæsierunt. Ed. Oxon. et Cant. quæsierunt. Sed
non opus fuit mutatione. Manuscripti codicis scriptura
ipsa quoque recta est. Lactantius de Vita Beata, cap.
14: Non immortalitatem sibi, sed mortem peccatis ac
libidinibus quæsierunt; et similiter quæsieris, quæsierint,
quæsisse, apud idoneos auctores occurrunt, et noster
infra, denuo cum ipsis quæsisset. Quoad sensum, Re-
verendi episcopi, Sarisberiensis versio est, *who have
acquired to themselves*, ad verbum, *qui sibi acquisive-
runt*. Optime. Non enim Cecilii, qui... sibi... quæ-
runt, tempore præsentis, ut de confessoribus adhuc
quærentibus in mentem nobis venire oporteat: sed,
qui... sibi... quæsierunt, tempore præterito, ut de iis
solum deceat cogitare, qui olim quæsierant, nec am-
plius quærebant; hoc est, qui jam quod quæsierant,
acquisiverant, quoad jus saltem. Et non esse præter
hujus auctoris morem, quærendi verbum in acquirendi
significatione adhibere, testatur caput 18, ubi de Dio-
cletiano: *Ille vero aiebat ei indecens (fore) si post
tantam sublimis fastigii claritatem in humilis vite te-
nebras decidisset, et minus tutum, quod in tam longo
imperio multorum sibi odia quæsisset*. Manifeste, pro
acquisivisset, uti suo loco confirmabimus.

Addetur. Legendum forte, arceatur. Vide sub finem,
Impetus diaboli a populo suo arceat. Eodem modo hic,
arceatur adversarius; id est, diabolus. Ita Boherellus
noster, vir nullo non præclaro elogio dignus, om-
niumque adeo cum doctorum, tum bonorum, quibus
notus est, deliciæ.

Additur his omnibus adversarius. Non potest hoc de
paganis dici, quorum nulla facta mentio: verum ad
orationes referendum est Donati et aliorum fratrum,
quibus auditis additur a Deo adversarius, id est,
diabolus divina gratia coercetur, et ipsorum preci-
bus devictus. Malim tamen hic legere, *Ecce deditur,
vel traditur, his omnibus adversarius*. TOLLIIUS.

Ecce addetur his omnibus adversarius. Credam legen-
dum, *Ecce deturbatis his omnibus adversariis*. ALLIX.

Ecce addetur. Corrigo, *Excidetur*, id est, destrue-
tur. Ea voce sic alibi utitur Lactantius. GALE.

Quod de paganis generatim observat vir doctus,
nullam factam esse eorum mentionem in toto antecede-
nte libri contextu, ita speciatim de Persecutori-
bus verum est, ut ne in libri quidem titulo, qualem
apud Hieronymum reperiri putant, vel tantillum no-
minentur, quem supra nempe vidimus esse simplici-
ter, *De Persecutione*; quare nollem ad eos hoc loco
respici ab eruditiss. Agitur proculdubio de precibus
Donati ejusque similibus. Nec quidquam probabilius,

quam hunc auctorem ab exauditis frequentissimis eorum orationibus semel exorsum, *Audivit Dominus orationes tuas*, etc., voluisse statim ostendere, quibus illæ in rebus fuissent exaudite, *Ecce his omnibus adversarius...* Utinam solum exemplo aliquo Tollius ostendisset, τὸ *addi*, seu *addi adversarium*, sumi posse pro *coerceri* et *devinci*! Nam quia nullum attulit, omnino non possumus, quin cum eo de ista interpretatione diffidamus.

Addetur. Hæc est ms. codicis lectio, quam secutæ sunt editiones omnes Latinæ, excepta Aboensi, ubi, mutato seu de industria seu fortuito tempore, *additur*, pro *addetur*, tam hic, quam in notis excusum reperimus. Sed utrumque haud dubie consulto factum. Nam Columbi explicatio congruit: *Additur*, inquit, *id est, apponitur*. Nec aliter modo Tollius et Boherellus, sua quisque ratione, per præsens, quamvis indicta quoque causa, legebant. Prior scilicet *additur*, vel *deditur*, vel *traditur*; posterior vero *arceat*. Laudo, ipsasque etiam tralationes, quæ per præteritum converterunt. Nam cum libri initium sit, *Audivit Dominus orationes tuas*, eo ipso debuit multo potius afferri continenter ab auctore exemplum præsens vel præteritum istius exauditionis, *Ecce additur*, aut aliquid tale, quam exemplum ejusdem rei futurum atque incertum, *Ecce addetur*. Et præterea si ad ea quoque, quæ proxime sequuntur, respicimus, proxime sequentia sunt, et *Ecclesia rursus exurgit*, non *exurget*; itemque, et *major gloria templum Dei fabricatur*, non *fabricabitur*: quæ ambo haud minori indicio sunt, adhibuit fuisse in principio periodi verbum quodpiam præsentis temporis, non futuri; præsentis igitur verbum libentissime prætulimus. Tantum, dum his indubio de causis viri docti, quos honoris causa superius nominabam, supradictas correctiones velut vulgatæ lectioni sufficiens proponunt, aut sufficienti, nos pro symbola nostra malumus legere *additur*. *Ecce additur his omnibus adversarius*: id est, ecce omnium illarum orationum efficacia diabolus, cui ex abyso contra Christianos prodire fuerat concessum, denuo in abyssi tenebras detruditur et abditur. *Abdere*, pro *abscondere*, *retrudere*, et *abditus*, pro *absconditus*, *retrusus*, Ciceroni, inter alios, quovis conjugationis et constructionis genere frequentissima sunt.

Andisne hæc, Amphiaræ sub terram abdite?

ait ille, v. gr. post Epigonem in Quæst. Tuseul. et orat. 2 in Verrem, *Simulacra deorum jacent in tenebris*, ab isto *retrusa* atque *abdit*, de Verre. Et, quod magis est, non solum ex Evangelio didicimus, rogatum quondam fuisse Dominum nostrum ab integra dæmonum legione, *ne in abyssum ire juberentur*: sed Joannes sub finem Apocalypsis: *Deinde*, inquit, *vidi angelum descendentem e caelo, habentem clavem abyssi, et catenam magnam in manu sua, qui apprehendit serpentem illum antiquum, qui est diabolus et satanas, et vinxit eum ad mille annos; coniecitque in abyssum, quam occlusit et obsignavit super eum, ut non seduceret amplius gentes, donec consummarentur anni illi mille, post quos oportet eum solvi ad exiguum tempus; qui ergo permittitur interdum terras et auras, carcere solutus, peragrarè, interdum vero abditur denuo in abyssum invitus. Plane, ut apud Velleium Paterculum, lib. 11: *Neque hic prioribus in occultando felicius fuit; abditusque carceri, cum conscitis facinoris mortem dignissimam vita sua obiit*. Denique, potuisse hunc auctorem efficaciæ orationum, de quibus loquitur, omnia ista tribuere: *Ecce abditur his omnibus adversarius; et restituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Ecclesia rursus exurgit, et majore gloria templum Dei, quod ab impiis fuerat eversum, misericordia Domini fabricatur*, ipse libri colophon probat, ubi non minori pompa, *Tu præcipue, Donate charissime, qui a Deo mereris audiri, Dominum deprecare, ut misericordiam suam servet famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus diaboli a populo**

suo arceat, ut florescentes ecclesias perpetua quiete custodiat. Nec mirum, cum multo ante Jacobus viam prævisset, testando, *orationem fidei salvare infirmum, et Eliam, licet nostris affectibus similem, oratione oravisse, ut non plueret super terram, et non pluisse annos tres et menses sex; et rursus oravisse, et cælum dedisse pluviam*.

Adversarius. Quod contra Columbi sententiam *adversarium* hoc loco incunetanter de diabolo intelleximus, perpulere nos haud solum doctissimorum virorum exempla eodem modo accipientium, sed præcipue gravissimarum rationum momenta, quæ in eam rem ex hujus scriptoris stylo suppetunt. Prima nempe e cap. 16 desumpta, et allata jam a perillustri Cuperi, col. 471. Altera autem, quod alibi de Christianorum persecutoribus Cecilius noster disserens, illos quidem *adversarios Dei* numero multitudinis vocaverit, et Maximinum Dazam, cap. 45, *unum de adversariis Dei*: at nullum tandem uspiam humanum persecutorem vocaverit ἀπὸς *adversarium*. Tertia denique, quod dum Columbus *adversarium*, non de illo insigni fidelium persecutore intelligit, sed contra de aliquo singulari persecutorum adversario eos coercente et puniente, reclamant valide paucis post verbis hæc verba: *Excitavit Deus principes, qui ignorantum nefaria et cruenta imperia resciderunt*, cum ibi non principem hunc, aut illum, sed principes, plurali numero, habeamus; itemque, quod nec capitulo 48 litteræ de restituenda Ecclesia simpliciter inchoent: *Cum feliciter ego Constantinus Augustus, et quæ postea, sed e contrario: Cum feliciter tam ego Constantinus Augustus quam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, etc.*: adeo ut manifesto nullus humanus et singularis persecutorum ultor per *adversarium* hoc loco sit intelligendus. Non, inquam, Constantinus, vel Licinius: sed, ut dictum est, magnus fidelium persecutor, diabolus; quod infra optime confirmat Cuperus.

Per orbem. Mirum quantum inter se differre queant, accuratius pensitando, *per orbem*, quod hic habes, et *per omnem terram*, quod capite proximo in alio argumenti genere occurrit; itemque *per omnes provincias et civitates*, quæ altera ejusdem capituli locutio, in eadem materia.

Ibi enim, quoniam de Evangelio Christi *per omnes provincias et civitates* cum fidei obedientia spatio 25 annorum prædicati agitur, non modo nil vetat, sed e contrario, sicut suo loco patebit, locus ipse, et plurimæ Patrum auctoritates commentent, posse et debere, verbi gratia, per *omnem terram*, omnem terram habitabilem seu habitatum late intelligi; hoc est, non solum quicquid intra imperii Romani fines continebatur, tum cum amplissimum erat et in culmine suo, ut ab Augusto ad Trajanum; sed, exempli causa, totam insuper Scythiam, Indiamque, quarum, citra omne dubium, neutra, ne quid aliud dicam, imperii pars erat, cum Nero imperare exorsus est.

Sed hic, cum de amissæ *per orbem* tranquillitatis restitutione sermo sit, nec ea tandem publicæ tranquillitatis amissio aliunde originem duxerit, quam ex imperatorum decretis contra Christianos, neque jam eorum decretorum ulla vis fuerit extra imperii Romani limites, idcirco sane *orbis* vocabulo *orbem mere Romanum*, id est, legibus imperatoris parentem, intelligere oportet, nequaquam vero cunctas illius portiones imperatoribus non subjectas. Et eo modo totum orbem videre licet a Julio Firmico ad *orbem Romanum* restringi his verbis supra quam dici potest notabilibus, *Dominus et Augustus noster totius orbis imperator.... Constantinus scilicet Maximus, ... Romanum orbem salubri gubernationis moderamine sustentat*. Ne et adjiciam haud aliud ad summum sonare πᾶσαν τὴν οἰκουμένην hoc Lucæ loco (Luc., II, 1), Ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Ἀγρούστου, ἀπογράφου πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Imò, sicut egregie haud ita pridem observatum est, nulla olim alia de causa conciliis œcumenicis id nominis indebatur, quam quia quæ ad illa vocabantur et conveniebant, veniebant et co-

ingulis illis partibus generalioribus orbis A
que imperatorum potestati et jurisdictioni

nuper. Vide Columb., col. 591.

Dei. Illud templum Nicomediæ erat. MAU-
romediæ scilicet, quod a Diocletiano et
versum fuit. Editio Oxon. Eaque totidem
Baluzii in prima editione, quamvis ad
— Nicomediæ scil. (ubi tunc agebat Lac-
oda Diocletiano, etc., uti modo. Editio
er, nec immerito, accipiunt ampliss. Cu-
472, et Baluzius, col. 302.

. Verbum huic scriptori familiare. Sic,
n multa mirabilia opera fabricasset; et
ecumque fabricandis operibus necessaria;
Ut Christiani neque fabricarent...

Constantinum et Licinium. MAUCROIX.
infer infra caput 48.

eneri providerunt. Pertinere huc egregie
os de imperatorum providentia laudat doc-
er, col. 472, nemo qui locum adhibet,
quod hic vero insuper, sive ex iisdem,
humanum genus de imperio Romano
firmat quidem valide quæ nos paulo
ntam per orbem tranquillitatem observa-
nale, puto, ad vastationem terræ et hu-
eversionem, de quibus in fine capitis 2
entur.

eneri providerunt. Videretur excidisse
nisi sæpe ita noster loqueretur. TOLLIUS.
Illum asyndetis constabit infra ex dicen-
38. Sed hic, ni fallor, ellipsis copula
est.

er. Lucretius in primo :

imque nitet diffuso lumine cœlum.

TOLLIUS.

atus servorum suorum Deus... Deesse
ibus, vel patientia, seu verbum aliquod
d. Ox. et Cant. Confer Columb., col.
., col. 472. — Nunc placatus servorum
st forsân vox gemitibus. COLONESIUS.
quo, mea sententia, non unice dispi-
id ei cum majore verisimilitudine de-
eri debeat; sed ante omnia, desit ne
quid? an una potius littera redundet?
line vocis placatus litteram s, veluti
vocabulo servorum importune, ut sæpe
m extriveris, restabit integro sensu:
servorum suorum Deus jacentes et afflic-
uxilio sublevavit; id est, nunc servorum
tione Deus, et quæ postea, quomodo
em: Quæ tam subito facta deorum tanta
quod placatum noster, pro placatione
ed ita infra tractatu, cap. 48, non tracta-
tullianus conculcatu pro conculcatione
verbis: Tunc erit Hierusalem conculcatu
t apud meliores scriptores ejulatus et
ficatus et significatio, consolatus et con-
catus et explicatio, ne plura congeram,
nt: Quare possit forsitan hic locus me-
seri inter redundantes, quam inter mu-
en affirmo.

um, si defectivus potius videbitur annu-
rte etiam deesse potius causa, vel gratia,
s, vel gemitibus, aut aliquid tale, ut sen-
c placatus servorum suorum gratia Deus.
od simillima ratione libro II Machabæo:
ninerit (Deus) testamenti sui, quod locu-
raham, et Isaac, et Jacob servorum suo-
positum fuerit evidenter, pro et memi-
ti sui quod locutus est ad Abraham, et
ib, servorum suorum fidelium gratia; uti et
πρός Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ τῶν
τῶν πιστῶν, pro, πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ,
ἐν δοῦλον αὐτοῦ τῶν πιστῶν χάριν. Neque
volebat Columbus, cum ad nostri Ce-

cili locum his verbis exorsus: Excidisse videtur vox
PRECIBUS, aut alia similis; quam si restituas, plenior
sermo erit, multoque concinnior, paulo post breviter
annotabat: Nonnihil dubitationis tamen injicit II Mac-
chab. 1, 2. Utcumque sit, habes quoque certo certius
eadem ellipsi apud Tertullianum, libro de Fuga in
persecutione: Qui mei confusus fuerit, pro: Qui mei
causa confusus fuerit; moxque itidem: Et ego confundar
ejus coram patre, pro: Et ego confundar ejus causa,
coram patre meo: unde statim pleniore oratione exclamans:
Felices, ait, qui persecutionem passi fuerint
causa nominis mei. Adde ex Latinis auctoribus Hora-
tium in de Arte poetica canentem:

Serpit humi tutus nimium, timidusque procellæ.

Id est, inquit docti, timidus causa procellæ; ex Græ-
cis vero, Homerum de Junone narrantem, II. α',
v. 56:

Κήδετο γὰρ Δαναῶν, ὅτι ἦν θήσκοντες ὄρετο.

ad verbum: Sollicita enim erat Danaorum, quan-
doquidem eos morientes videbat; pro: Sollicita enim
erat Danaorum gratia. Quid? quod recta et plana rati-
ocinandi methodus videtur omnino exigere, ut in dissi-
millimo isto Pauli loco ad Galatas: φοβοῦμαι ὑμᾶς,
μήπως εἰχῆ κεκοπίλακα εἰς ὑμᾶς. Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι
καρῶ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν; Apostolus simili
ellipsis genere δέομαι ὑμῶν scripserit, pro, δέομαι
ὑμῶν ἕνεκα, seu χάριν; hoc sensu: Omnino, fratres,
propter vestras illas legis ceremonialis observationes
ego vos mihi metuo: ne scilicet inveniar tandem frustra
laborasse apud vos, seu erga vos. Estote vero si-
cut ego. Id ipsum, inquam, vos quoque mihi timete;
quia ego ipse qui mea causa vercor, ne incassum
apud vos evangelizaverim, illud etiam vobis, tan-
quam vos ipsi, metuo, non mea proinde causa tan-
tummodo sollicitus, sed vestra quoque. Par pari igitur
referte; et ne mei apostolatus mercedem quoad
vos amittam, mea causa veremini. Scio δέισθαι Græ-
cis longe frequentius esse orare, quam vereri, sed
apud Plutarchum utique non semel pro vereri reperit-
ur; puta in hoc Apophthegmate, δέισθαι περὶ βίου,
οὐ φοβέσθαι, De vita vereri, non metuere. Imo, quod
magis ad rem, Hesy chius aperte in vocibus δέισθαι et
φοβέσθαι non distinguit inter δέισθαι, et ἕνεκα, sed ea,
ut nunc nobis Paulus, pro iisdem habuit. Confer de-
nique tot illa novi Fœderis loca, ubi ἕνεκα vel χά-
ριν, relicta sunt subaudienda, quæ et quotidie sup-
pletur ab interpretibus; exempli causa, Matth. xi, 4:
Μετέβη τοῦ διδάσκειν, Digressus est docendi gratia; Luc.
xxiv, 29, Εἰσήλθε τοῦ μένειν σὺν αὐτοῖς. Iniravit manendi
causa cum eis; et sic de reliquis, quæ infinita sunt.

Qui adversati erant Deo jacent. Ita editores omnes
post Baluzium, cum non levi, uti mox patebit, secu-
ritate. — Adversati. Lege, insultati. Isaacus Vossius,
ad marginem sui exemplaris. Quia nempe a Baluzio
diderat, antiquam lectionem esse illustrati; quod-
que eam quidem cum viro clarissimo mendosam existi-
mans, aliter utique mutandam censeret, quam cum
eodem in adversati. Recte sane. Nam etsi suam Bal-
uzius emendationem certam nuncupaverit, liquet
tamen, Vossii conjecturam multo magis ad priscum
codicem accedere, quam Baluzianam, quæ sic incerta
evadere incipit. — Qui adv. erant Deo jacent. Hæc est
editoris clarissimi conjectura. In ms. fuit, Qui illustrati
erant Deo jacent. Propius aberit a vestigis veteris co-
dicis, si scribatur, Qui insultaverant Deo jacent. Di-
cuntur aliis insultare, qui eos omni afficiunt contu-
melia, et habent indignissime. Cæsar apud Suetoni-
um, cum gementibus adversariis adeptus esset quæ
concupisset, dixit, ex eo insultaturum omnium capi-
tibus. Nicolaus Heinsius ὁ μακαρίτης conjiciebat, Qui
illisitaverant Deo, jacent. GRÆVIUS. — Plurima pro-
fecto veterum loca celeberrimi et eruditissimi collegæ
suspicionem confirmant. Minucius Felix, Hoc insultare
et illudere est, victis religionibus servire. Claudianus,
insultant omnes profugo... Et similia insuper non
pauca apud Vulgatum interpretem reperias. Sed quid,

si nihilominus ad simplicem aliquot syllabarum transpositionem recurramus? ut, pro *Qui illustrati erant Deo jacent*, legatur, *qui illuserant Deo, strati jacent*. Certe sensus erit planissimus; et legendum esse alibi non dissimili methodo cepit, pro *capite*, itemque *cogitationis*, pro *contagionis*, vir ipse magnus, quem modo laudabam, aduonebit infra cum Heinsio, vel pro Heinsio, ad cap. 27 et 29, quæ vide sis. Addo, ne forsitan, ut olim non nemini, sic tibi quoque nostra lectio ideo minus arideat, quod aliquanto cæteris quæ subsequuntur locutionibus debiliorsit, posse facile in tota periodo geminam quandam gradationem, tam quoad noxas persecutorum, quam quoad eorumdem poenas, isto pacto agnosci: *Qui illuserant Deo... strati jacent. Qui templum sanctum everterant... ruina majori ceciderunt. Qui justos excarnificaverant... cælestibus plagis et cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt*. Imo, facillime etiam fieri potest, ut initio periodi non alium magno illo et $\alpha\alpha\tau$ $\epsilon\epsilon\sigma\sigma\gamma\gamma$ *Dei* nomine intellectum voluerit hic scriptor, quam Dominum nostrum Jesum Christum, de quo scilicet simillima prorsus ratione Tertullianus, *Recita*, inquit, *Deum dixisse: Qui capit capiat*, Christum citra omnem dubitationem hac voce indigitans, cum ex Matthæi Evangelio Jesum dixisse semel: *Qui potest capere, capiat*, sit certissimum, et locus etiam Tertulliani integer ferat, *Serva Christo virginem sponsam. Nemo quæstionem de ea faciat. Hæc tibi, frater, dura forsitan et intolerabilia videntur. Sed recita Deum dixisse: Qui capit, capiat, id est, qui non capit discedat*. Atqui, si rem ipsam spectemus Ethnicos et Ecclesiæ christianæ persecutores illusisse quondam in Christum, quoties impium quid lubebat jocari, vel hæc ejusdem Tertulliani verba in Apologetico ostendunt: *Sed nova jam Dei nostri in ista civitate proxime editio publicata est, ex quo quidam in frustrandis bestiis mercenarius noxiæ picturam proposuit cum ejusmodi inscriptione:*

DEUS CHRISTIANORUM ONONYCHITIS.

*Erat auribus asininis, altero pede ungalatus, librum gestans et togatus. Risimus et nomen, et formam. De phrasi autem, ne de re ipsa dicam amplius, habes, verbi gratia, Luc. xxii, 65: Et viri qui tenebant Jesum, illudebant ei, cædentes; et xxiii, 14: Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illudit indutum veste alba. Quid? quod loquendi genus, quo hunc auctorem usum esse suspicamur, inde ipsi forte in mentem venerit, quod post Judæ osculum, pharisæorum sacerdotumque satellites, qui eo osculo in Jesum de compacto illuserant, unica ferme vocula in terram dejecti, aliquandiu humi strati jacuerint. Confer omnino Matth. xxvi, 28, et Luc. xxii, 47, 48, cum Joan. xviii, 3, 4, 5, 6. Manifestum saltem est non repugnare sequentia ista, *qui templum sanctum everterant*, utpote quæ per tacitam quoque, nec illepidam hujus Christi responsionis imitationem potuerint exarari, *Destruite templum hoc*, cum de templo sui corporis, ut a Joanne observatum est, loqueretur. Confer supra, col. 601. Nec nos denique quidquam cum nostra conjectura, *Qui illuserant Deo, strati jacent*, agimus vel proponimus, quod non pariter possibile sit cogitasse clarissimum Heinsium, cum legeret, *Qui illuserant Deo, jacent*. Tantum, si de tam vitiosæ transpositionis origine et causis quæstio sit, forsitan, dicimus non raro, quod Colbertinum codicem haud aliunde descriptum habeamus, quam ab exemplari, in quo unus aliquis versus desineret in *Qui illuserant Deo, strati jacent*, sequens vero inciperet per *erant*, vox autem *strati* continuo post ommissa fuisset in contextu, dein paulo negligentius in margine adscripta, verbi gratia, e regione fere τοῦ *illuserant*: adeo ut præceptis et ineditis librariis, pro *Qui illuserant Deo, strati jacent*, perperam *Qui illustrati erant Deo jacent* exserisperit.*

Qui templum sanctum, etc. Vide Cup., col. 472, et Bal., col. 502. Conf. quoque nostram notam, col. 601.

Qui justos excarnificaverant. Ita Cicerol. iii, De Nat. dcor.: *Anaxarcum Democritum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus*. Et noster rursus, cap. 14: *Dio-*

cletianus... excarnificari omnes suos protinus præcepit.

Nocentes animas profuderunt. Eorum, quibus id acciderit, nomina recenset Baluzius, col. 302. Et hic auctor porro simili locutione in fine capituli 49: *nocentem*, inquit, *spiritum detestabili genere mortis efflavit*; sup. Maximinus. Noli autem utroque loco per *nocentes animas* et *nocentem spiritum* leve quid intelligere, nam e. 2, *excetabilis ac nocens* de tyranno Nerone conjungatur.

Distulerat enim poenas eorum Deus. De ejusmodi prænitis secundum theologiam, tam gentilem quam christianam, vide Columb., col. 391.

Quibus et posteris discerent. Editio Aboensis, quibus posteris discerent, sine copula; quod melius.

Mortem impiis ac persecutoribus irrogare. Columbi editio irrogare: quomodo apud Arnobium irrogare poenas capitis; et apud Ambrosium, irrogare injuriam, irrogare vin, irrogare arma suis principibus, irrogare sibi manus, et sic de aliis a viro summo J. Frid. Gronovio ante nos observatis: ubique, ut patet, pro *inferre mortem inferre poenas capitis, inferre injuriam, manus*; et quæ reliqua sunt.

De quo exitu... testificari placuit. Quod hic deest, eruditè hactenus in vulgatis editionibus varie suppleverunt; scilicet ed. Oxon. substituit *eorum*; Cautabr. *nobis*; Cuperus quondam, si Columbo credendum, *impiorum*; Cuperus ipse, *impiorum*; Columbus, prima conjectura, *crudelium principum*; Columbi supplementum, *tyrannorum*; Columbi ejusdem alterum supplementum, *sævissimorum principum*.

De quo exitu... Lege, De quorum exitu (horrendo) testificari placuit. Superborum scilicet et impiorum principum, christiani nominis persecutorum; quibus appellationibus superbiam cum maxime notat Dioctetiani et Maximiani, cum ob adscita cognomina Jovii et Herculi, tum ob indumenta aurata, coronam gemmatam, adorationem, etc. Sed et Galerii Maximiani ingens et intolerabilis fastus fuit post devictum Narsea, de quo noster infra, cap. 9. Impietas autem omnibus communis fuit: nisi quod Maxentius cæteros videtur superasse. TOLLICUS.—Nos, primum cum nulla sit lacuna in manuscripto post *de quo*, sed tantum post *exitu*, nil necesse putamus ex *de quo* facere cum Tollio, *de quorum*.

Deinde vero, quia illud Colbertini codicis vacuum non vidimus, nec scimus adeo quot litterarum sit capax, quæve litterarum vestigia in eo remaneant, non audemus quidem ex tot eruditiorum supplementis ullum tamquam indubitatum et genuinum præ cæteris eligere. Sed liceat interim animo nostro esse ad primum, aut simile, inclinatio, sive quod sit simplicissimum, sive quia, cum vox proxime præcedens sit *persecutoribus*, et huic auctori *exitus* alibi pro morte usurpetur, dixerit ita expletus, *De quo exitu eorum*, pro *De qua morte persecutorum*, qui ipse ferme libri titulus, et ad quem proinde Cecilium nostrum voluisse respicere plusquam verisimile est; faciente præsertim mentionem Joanne Sarisberiensis opusculi a se *de Exitu tyrannorum* inscripti. Et quod superest, *exitum* hoc loco *mortem* significare, abunde, ut cætera taceam, adstruit alter iste, capituli 50 *Nihil tale metuens (Candidianus) occisus est; et (Valeria) exitu ejus audito, protinus fugit*. Ubi *exitu*, id est indubie, *obitu, morte*. — *De quo exitu testificari placuit*. *De quorum exitu pauca testific. GALE.* — *De quo exitu persecutorum*, etc. ALLIX.—*De quo exitu scripto hoc testif. Abbas a S. Hilario; Canonicus S. Petri Bellovacensis.*

Ut omnes qui procul moti fuerant. Ita ms. codex et universæ simul editiones. Oxoniensis tantum et Cantabrigiensis, ima pagina, monent emendari posse, *ut omnes qui procul (remoti) fuerunt*. Aut si mavis (addit in sequentibus posterior) lege: *ut omnes qui (persecuti) fuerunt*; quod et in prioribus opusculi calcem reperias, licet minus æqua conditione propositum. — *Qui procul moti*. Lectio turbata. Scribe, *qui procella moti*. ALLIX. — *Moti*. Lege, *nati*. Vossius. — *Nati*, inquam, non *noti*, ut quidem accuratissimus αὐτόματος

esius curavit nos pro suo in bonas litteras stu-
dii certiores; quod et volebat curiosius obser-
vare fallor, an receptam lectionem viri docti
usa sollicitant. Omnino, *movere* apud Plautum,
nem, et alios, *amovendi*, vel *removendi* signifi-
catur occurrere, extra controversiam est, et esse
Plautum, v. gr. *Movere abs te moram*, id est,
e, vel *Amove moram abs te*. Ad hæc, quod *pro-*
peri, pro, *longe a suis sedibus moveri, remo-*
elegari, latinissime dicatur, vel soli sequentes
i versus idonei testes sunt:

que ideo tauros procul, atque in sola relegant
scua,

eodem libro:

sa procul nebulis obscura recessit.

quod multo gravius est, post cæptam semel
in persecutionem, magna pars fidelium pro-
prietate in exilium missa fuerat. Idque non testatur
solummodo epistola Maximini apud Eusebium rescri-
pta, inter alia ad Tyrios: *Quod si qui in detestando*
nitatis errore adhuc perstant; ii quam longissime
a urbe et territorio seclusi, sicut peiistis, abi-

en πόλιν πρόρωθεν τῆς ὑμετέρας πόλεως καί
ρου, καθὼς ἤξιώσατε, ἀποχωρισθέντες ἐξελθί-
ναι; sed firmat paulo post multo disertius Euse-
bius his verbis: *Hujusmodi igitur litteræ in om-*
ni provinciis adversum nos propositæ sunt; ταῦτα
ἡμῶν κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν ἀνεστῆλκετε. Præ-
sertim in De Vita Const. duas illius imperatoris le-
ctiones idem historicus, quibus, ab una parte,

qui Dei cultum ac fidem prodere nolissent, et
adulibus iudicium sententiis quocumque tempore
illi, patriam extraneo solo commutassent, pa-
triam restituerentur; ab altera vero, quotquot
in insulas suis relegati, ibique montium as-
ibus et circumfuso mari conclusi, seipso suis
quis et amicis redderent. Et infra denique nos-
que Cecilius: Ut omnia, inquit, terrore comple-

provincia quoque in frustra concisæ, multi præ-
sertim officia singulis regionibus ac pene jam
bus incubare; item rationales multi, et magistri,
si præfectorum, quibus omnibus civiles actus ad-
strari, sed condemnationes... et proscriptiones
tes. Unde et cap. 52: Æternæ Dei pietati gra-
tiæ, agere debemus, qui tandem respexit in terram,
regem suum partim vastatum a lupis rapacibus,
vero disperam, reficere ac recolligere dignatus
ad alia, ut liquet, de causa Ecclesiam Dei gre-
gretim disperam et tandem recollectum vocans,

a, de qua mentionem injicere operæ pretium
est. Quare non ad alios procul motos, si quid
iudicii, hic loci respexerit, quam ad fideles il-
lum proscriptos et relegatos, sed Constantini
edictis revocatos, quos diximus; quorumque
gratiam scribere De mortibus persecutorum
ante omnia aggressus, ut quæ Dei virtute et
grate, illis absentibus, contra persecutores edita
rescissent. Vide Columb., col. 392.

qui p. turi sunt. Nec uno
loci secundam hanc lacunam compleverunt.
tes conjecturas citabimus: Cuperus ost nos fu-
ra Columbus conjectura, ost hac aberrata. Ed.
et Cantabr., primo supplemento, vocul i. Al-
earundem supplemento, erseca. Vossius, ost hac
Vel qui p. turi sunt. Vel
t nascituri sunt. GALE. — Vel qui postea futuri
LLIX. — Vel qui post nos venturi sunt. ABBAS
rio. — Nos ex istis supplementis, non nisi pri-
ultimum digna quæ attendantur censemus.
ssint forte alia, utriusque non dissimilia, postli-
recipi; puta, vel qui postea vicituri sunt. Vi-
quibus visendis ms. codicis potestas libera est.
enim res tota ex superstitionibus litterarum duc-
qui restant.

enus virtutem ac majestatem. Vide Bal., col. 302.
interim cap. 5, sub finem, Majestatem Dei singu-
minat, sine ulla divinæ virtutis mentione.

In... dis. Reparandæ hujus loci jacturæ una tan-
tum ratio hactenus præ manibus eruditorum erat, in
[perden]dis. At jam ecce plures in posterum non dee-
runt. — In... dis delendisque. Forte in in [excinden]dis,
ut cap. 2, ubi excindere ac delere simul junguntur
a Lactantio. COLOMESIUS. — In... dis. In [puniten]dis.
GALE. — In [excinden]dis. ALLIX. — In [plecten]dis.
ABBAS a S. Hilario. — Haud displicet methodus viri
docti, quæ per se optima. Sed forte etiam igitur in
[extinguen]dis delendisque legere oportebit. Nam nos-
ter cap. 46, ut si victoriam cepisset, Christianorum
nomen extingueret funditusque deleteret. Vel forte ite-
rum, in [eraden]dis delendisque. Nam idem capite
ultimo, delebit ea Dominus et erasit de terra. Aut for-
sitan denique, in [expugnan]dis delendisque, propter
hæc Lactantii verba in Epitome, ad expugnandam
delendamque sanctorum gentem. Quidquid malueris,
vel hinc obiter plus satis apparet, quam periculosæ
sit opus alicui, hinc et mutilis veterum locis ad-
dere quæ meliori jure deesse videantur, cum op-
tima demum methodus nequeat esse tutissima.

Ostenderet. Multo præstaret, opinor, legere osten-
derit. Totum locum relegito. — Ostenderet.... est, si.
Quæ hic in ms. codice desiderantur, editio Oxon. et
Cantabrigiensis ita sufficiunt, ostenderet: [quod clarius
futurum] est, si. Columbus vero in hunc modum: os-
tenderet [recte autem et ordine sermo meus processu-
rus] est, si, et quæ postea. — Videant, qui possunt,
docti, annon scriptum fuerit a librario ostenderet.
[Quod et melius accedere potest, si.... aut aliquid
tale. — Ostenderet.... est. Ostenderit.... GALE. —
Ostenderet. [Ad hoc operæ pretium] est. ALLIX. — Os-
tendere [dignatus] est. ABBAS a S. Hilar.

Si a principio ex quo est Ecclesia constituta qui....
Distingue omnino cum Columbo, si a principio, ex
quo est Ecclesia constituta est, qui fuerint auctores....
Quasi plene scripserit noster Cecilius, si a principio,
id est, ex quo Ecclesia constituta est, qui fuerint, etc.
Voluit enim dicere, ut inferius patebit, se quidem us-
que a primordiis Ecclesiæ, per apostolos tandem circa
Neroniani principatus initia omnibus numeris consti-
tuta, repetiturum, quæ ad auctores persecutionum et
illorum pœnas facerent: sed non pariter usque a pri-
mordiis Ecclesiæ constituendæ, ejus fundamenta
apostoli statim a Christi ascensu jacere cœperunt, et
per annos 25, usque ad principium Neroniani imperii
per omnes provincias et civitates miserunt, ut capite
proxime sequenti locutus est.

Qui fuerint. Hæc est ms. codicis, cunctarumque sim-
ul editionum Aboensi anteriorum constantissima lec-
tio. Quapropter quid sibi velit infra Columbus cum ista,
qui fuerint, nullus capio. Nisi si, quod plusquam veri-
simile, suæ ipsius editionis errorem typographicum per
incogitantiam pro prisæ schedæ scriptura acceperit.

Auctores... et. Post auctores, excidisse putat am-
plissimus Cuperus, tantorum scelerum, vel persecutio-
nis. Assentitur suo loco de alterutra restitutione Co-
lumbus. Sed prætulit tamen postea persecutionis. Sup-
plement edit. Oxon. et Cantab., Ecclesiæ persequendæ.
— Auctores.... Auctores persecutionum. Allix: item
Gale; et Abbas quoque a S. Hilario. — Supple, fa-
ciendarum persecutionum. Sic Lactantius lib. v, de
Justitia, cap. 2, de Hierocle, tacito licet nomine: Hic
auctor imprimis faciendæ persecutionis fuit. COLOMESIUS.

In eos cælestis iudicis, etc. Vide Columb., col. 395.

Et quibus pœnis in eos cælestis iudicis severitas
vindicaverit exponam. Imo, et quibus pœnis in eos
cælestis iudicis se veritas vindicaverit, exponam. GALE.

CAPUT II.

Extremis temporibus Tiberii Cesaris. Late dictum.
Nam ab eventu, quem hic auctor subjicit, ad obitum
usque Tiberii Cesaris, anni octo integri, si pauculos
dies exemerimus, effluxerunt; crucifixo scilicet, ex
nostri scriptoris sententia, Jesu Christo duobus Ge-
minis consulibus, mortuo autem Tiberio sub consu-
latu Cn. Proculi Acerronii, et C. Pontii Nigrini. Imo,
eo multum inclinamus, ut hoc loco, per extrema

tempora Tiberii Cæsaris, intelligenda potius dicamus *extrema vitæ Tiberii tempora*, quia ineunte duorum Geminorum consulatu, annos jam totos sexaginta novem et amplius vixerat, quam *extrema tempora ejus imperii*, quia ejusdem consulatus initio Tiberius annum imperii tantummodo decimum quintum fuerat ingressus, et imperavit adhuc postea annos octo, qua jam ratione dictum est. Aliter tamen rever. episcopus Sarisberiensis, et politissimæ versionis Paris. auctor: quare nil pronuntiamus.

Ut scriptum legimus. Num Cecilius noster innuere vult illa, quæ narrare incipit, a se lecta apud Lactantium libro IV Institutionum, cap. 10 his verbis: *Cujus Tiberii Cæsaris anno quinto decimo, id est, duobus Geminis consulibus, ante diem decimum kalendarum Aprilium Judæi Christum cruci affixerunt*. Profecto, vel ad ea ipsa Lactantii verba respexerit necesse est, quod contentent indubie, qui hoc opus Lactantio abjudicabunt; vel ad alia cujusvis alius scriptoris aut plurium, quod pertendet quoque sine dubio clarissimus Baluzius. At si jam ad Lactantiana illa, ibi quidem lectum fuerit a nostro auctore, *ante diem decimum*, non *ante diem septimam*, quod non pauca editiones et codices manuscriptorum præ se ferunt. Sed *Lucius ergo Cecilius Lactantius Firmianus* non erit germanus hujus operis parens, sed quilibet alius solis *Lucii Cecili* appellationibus indigitatus. Sin vero, quod mihi magis probabile, alia cujusvis scriptoris verba et loca noster potius ob oculos, quam superiora Lactantii, habuerit, tum sane potuerit facile Lactantius, et libros Institutionum, et hunc *De moribus persecutorum* pariter composuisse, bisque adeo ejusdem rei in diversis operibus ex aliorum monumentis meminisse. Sed inde tamen, velimus nolimus, Baluzii argumentum ab utriusque loci *συμφορῶν* desumptum manebit semper æquo infirmius, quod si maxime *ante diem decimum kalendarum Aprilium*, et *post diem decimum kalendarum Aprilis* synonyma sint, non omnia tandem exemplaria manuscriptorum typisve excusa in superiori Institutionum *περὶ τοῦ ἡ* habeant *ante diem decimum*, sed bona pars *ante diem septimam*; puta, editio Basileensis, an. 1532, Antuerpiensis, an. 1587, Lugduno-Batavica, an. 1652, Cantabrigiensis, an. 1685, manuscriptorum codex Emmanuelensis, in ejus præfatione laudatus; et sic de reliquis.

Cruciatas est. Accipe non repugnantem pro *crucifixus est*; et gravissimis auctoritatibus, quas in eam rem amplissimus Cuperus, col. 472, et Columbus, col. 395, attulerunt patere, non istam solum ex libro V Hegesippi, cap. 18, adjici: *Eorum quoque qui abierant proximi, cruciabantur, aut cruci affixa plerorumque cadavera suis, qui elapsi fuerant, ostentabantur*; sed hanc præcipue Plauti in milite glorioso, act. II, sc. 3, vss. 7, 8:

SC. Metuo. — PA. Quid metuis? — SC. Ne hercle hodie
[quantum hic familiarium est.
Maximum in malum cruciatum Iusilianus.

Ibi enim, sicut optime Taubmannus observavit, *maximum in malum cruciatum*, illud est quod Plauto alibi *maximam in malam crucem* dicitur. Ostenditque adeo iste locus, purioris etiam latinitatis fuisse dicere *cruciari*, pro *cruci affigi*, et *cruciari*, pro *crucifigere*. Alterum porro huic Plauti geminum, si non etiam disertiores, puto me olim vidisse in ejusdem comœdiis. Sed nunc non occurrit ad manum.

Post diem decimum kalendarum Aprilis. Libro vero Institut. IV, hæc habet Lactantius: *Ante diem decimum kalendarum Aprilium Judæi Christum cruci affixerunt*; ita ut huic loco videatur e diametro adversari: quam tamen repugnantiam nullam esse, contendit Baluzius, citato e Pauli jurisconsulti libris testimonio. Aliam vero non addit rationem, nisi quod Romani nunquam a kalendis denominaverint dies, qui sequantur post kalendas. Quæ quidem ratio evoluta magis et exposita facile has conciliabit divi-

nas. Siquidem iidem dies pro naturali quo procedunt ordine dici possunt ante kalendas. Sin attendatur ad rationem illos numerandi, quæ secundum Romanæ designationis computum a kalendis auspiciatur, nihil obstat, quominus inter posteriores recenseantur, gradum retro ferendo. Atque inde est, quod citra omne contradictionis periculum juxta haberi possit, utrumvis dixeris. Editio Oxon. et Cantabrigiensis ex ea.

Baluzii locus, ad quem novissimæ observationis auctores respexerunt, extat supra, col. 302. Et certum est quidem, adduci ibi a Baluzio testimonium e supra dicti Pauli monumentis ad probandum, *idem valere ante diem kalendarum aprilium, et post diem kalendarum aprilis*. Sed nec agit recta et primario vit clarissimus de nostri Cæcili locutione, verum de illa jurisconsulti Pauli, cum asserit, *Romanos nunquam a kalendis denominavisse dies, qui sequantur post kalendas, sed eos tantum, qui antecedunt*, ita nempe Marcellum Francolinum de industria relictans, qui contenderit, non posse in Pauli verbis per *post diem decimum kalendarum* (verbi gratia aprilium) intelligi *aliquem dierum mensis Martii*; sed diserte *decimum diem post kalendas apriles, id est, nonum mensis aprilis*. Nec præterea illa sola ratio a Baluzio ad Francolini confutationem allata est: sed hæc quoque de Baluzianis hypothesis belle et sponte manans, quod cum secundum Baluzium Lactantius eandem rem duobus in locis retulerit, et in uno quidem dixerit *ante diem decimum kalendarum aprilium*, in altero vero *post diem decimum kalendarum aprilis*, inde pateat, utriusque dicti sensum debere esse eundem; nec differre igitur a se invicem apud Paulum *ante diem decimum kalendarum, et post diem decimum kalendarum*, quæ contra toto cælo distare, Francolinus affirmavit. Hoc in gratiam veritatis putavimus non tacendum; simulque ne res per se controversiis implicata, intricatior adhuc evaderet ex superiori annotatione aliquanto minus, quam decuit, accurata. Vide iterum Baluz.

De reliquo, quod ait, nec leviter probat Columbus, *post diem decimum kalendarum aprilis* locutionem esse ellipticam, quamque possimus supplere, *post exortum sive inceptum diem decimum kalendarum aprilium*, in ea, de qua agitur, doctorum disputatione maximi momenti est; quia si revera quandoque *post diem decimum kalendarum* significare potest, et debet, *post exortum diem decimum kalendarum*, tum illud palam nullatenus intelligendum de die viginti quatuor horarum, seu civili, constante ex tenebris et luce, quique Romanis a media nocte incipiebat: sed stricte de ea parte diei civilis, quam Veteres a precedente et consequente nocte distinguebant, et modo *diem*, modo *lucem* appellabant; ac *diem* quidem, v. g. Martialis, cum caneret:

Phosphore, redde diem. Quid gaudia nostra moraris?
Cæsare venturo, Phosphore, redde diem.

Lucem autem, exempli quoque causa, Cicero, cum scriberet ad Lentulum, *Hæc scripsi ad 16 kal. Febr. ante lucem*. Sicque facili negotio habebimus, quomodo de uno et eodem die civili, puta decimo kalendas apriles, Romani proprie atque optime dicere potuerint, *Ante diem decimum kalendarum aprilium, et post diem decimum kalendarum aprilis*. Nimirum *ante diem decimum kalendarum aprilium* hoc sensu, die decimo civili ante diem integrum et civilem kalendarum aprilium, ipsomet die kalendarum annumerato: *post diem decimum kalendarum aprilis* hoc altero sensu, post exortam lucem diei civilis decimi, diem integrum et civilem kalendarum aprilium, ipso quoque kalendarum die putato, antecessit, si nempe de re post solis ortum ficta loqui accuratius vellent, qualis fuit proculdubio huic auctori Domini nostri crucifixio, quam interdiu accidisse celebris ille, moriente Christo, solis defectus, aliaque tam multa Evangelii loca dubitare non sinunt.

n fuerit igitur Jesus Christus die olim decimo Aprilium, id est, vigesimo tertio Martii? Respondeo, aliud esse scriptoris mentem, vel saltem divinare quantum possis, eadem cum ipso sentire; et nos quidem hactenus de priori sollicitos, sed velle nunc et in præsentia maxime cum iis Veterum primumque faciamus, qui Christum duobus Consulibus crucifixum fuisse, existimant, tassisimi Patres, qui illius passionem duorum consulatui allegarunt, haud eam omnes dem diem, vel eodem modo referant: sed verbi gratia, ad post diem decimum kalendas; Lactantius, pro editionum diversitate, ad ante diem decimum kalendarum Aprilium, et ad septimum; Victorius Aquitanus contra septimum; Tertullianus autem et Augustinusque pacto ad octavum kalendas Aprilis, ut quis unquam, qui probe cunctas rei diffusi attenderit, visurum se liquido quid siturum, sperare audeat? Nos saltem hactenus imus. Et si Pagium ad annum Periodi sue romanæ 5525, num. 6, adiveris, erit etiam, cur vel sciri unquam posse quid sit verisilesperes.

darum Aprilis. Malim Aprilium. Sic enim quebantur, et noster etiam alibi nomine plus est. TOLLIUS. — Vulgata lectio potest operari. Nam utcumque frequentius hic auctor, si forsân Veteres, *kalendarum Aprilis*, et di alia scripserint, quam *kalendarum Aprilis, bruaris*, et sic de reliquis, Pompeius tamen sua ad Domitium epistola *kalendarum Martii*, non *Martiarum*. Et Cicero ter ad Pompeium to in unis iisdemque litteris, *kal. Martii*, *id. Maii*, *id. Quintii*; imo alibi ad, et in una similiter epistola, *non. Maiis*, *d. Maii* promiscue, idque bis; et rursus n alia, modo *id. Maias*, modo *idus Maii*; reat utramque loquendi rationem fuisse ab indifferenter adhibitam, nec esse hic idquam temere immutandum. Præcipue cum pite 44, *kalendas Novembris*, non *Novembres*, obstantque haud leviter allata jam e Cicero libris loca, quin et recepta nostri scriptura *um Aprilis*, ne quis capite illo 44, *Novembris* n esse pluralem adjectivæ formæ accusativæ *Novembres*, vel *Novembres*, in mentem inontendere, licet alioqui Sallustiani istius inter alia meminerim: *Omnis homines, qui lent præstare ceteris animalibus, summa ope t...* Sed in re dispari dispar facile ratio esse

is Geminis Consulibus. Ita ex aliorum Veterum, quos quidem in eam rem disertos videritertullianus adversus Judæos, Lactantius lib. iv onum, Sulpitius Severus lib. II Historiæ Augustinus de Civitate Dei, Prosper Aquitanus nico ex *usitatore*, uti loquitur, *traditione*, deonterraneus ejus Victorius in canone paschanquam jure merito, ut de Prospero taceam, us, Labbeus, atque alii mirentur, et cur Victorium suæ Periodi annum, id est, Julianum esimum tertium, Christi vero vulgarem vigesimum octavum, cum Geminorum consulatu pariam in sequentem primum incurrere satis. Sed et Christum duobus Geminis passum ter Recentiores asseruit clarissimus Pagius riationem Hypatica, p. 199, et nuperrime in Annalium Baronii, ad annum suæ Periodi Romanæ 5525. Imo, ait ille ibi loci num. 5: es Patres, Augustinus, Hieronymus, alique, usulatu duorum Geminorum anno æræ christiæ esto illigantur. Et Eusebius inter primos fuit, rtem Dominicam ab eo anno removerit, sed phanius hæresi 51, alique postea adhæsere;

A adeo ut, aperta semel, ut pergit, « ea porta, alii passionem in annum æræ christiæ trigesimum primum, alii in annum trigesimum secundum contulerint: » colligente etiam inferius totidem verbis Pagio, « ex eclipsi, quæ Christo patiente visa, annum passionis determinari non posse alium, quam annum æræ christiæ vigesimum nonum, » quo duo Gemini consulatum gesserunt. Nos quod attinet, jamdudum sane eandem, quam Pagius, sententiam sequimur: sed nec propter laudatam ab illo Hieronymi auctoritatem, nec quod rursus ex iis, quas suæ de illa eclipsi conclusioni præmisit, hypothesebus ratiocinationibusque adstrui posse credamus rem ita esse, ut ponit, de anno Christi emortuali. — Primo enim quoad Hieronymum, quomodo ei passionem sub duobus Geminis Consulibus accidisse, potuit esse persuasum, qui in De Scriptoribus Ecclesiasticis, *annum post passionem Domini vigesimum quintum* explicat per *secundum Neronis*? Omnino si annus demum post passionem Domini vigesimus quintus fuit Hieronymo secundus imperii Neroniani, non ergo Christus sub duorum Geminorum consulatu mense Martio, vel Aprili, in crucem actus est, quia ab illo consularis ipsorum potestatis tempore usque ad annum imperantis Neronis secundum vel leviter initum, anni sunt toti viginti sex, cum quinque, aut sex amplius mensibus. Sed ei contra, cum suo Eusebio in Chronicis, Christus palam passus anno decimo octavo imperii Tiberii Cæsaris a morte Augusti, Consulibus Cn. Domitio Ahenobarbo et M. Furio Camillo Scriboniano; quandoquidem si quis ab illius anni paschate annos, qui proxime ad Neronis usque secundum fluxerunt, numeret, annus reapse vigesimus quintus post passionem Domini cum secundo Neronis, aliquantulum saltem protracto, decurrerit. Et inde est igitur, quod cum priscos opinionis, quam usque hodie cum Pagio in hac re temur, duces putemus, Hieronymum illis annumerare abstinemus. Quin nec eum modo, sed nominatim quoque Paulum Orosium, contra disertam Columbi sententiam, quia scilicet cum Orosius lib. VII, in ipso capitis 4 primordio scribat, « Tiberium Cæsarem anno ab Urbe condita 767, imperium post mortem Augusti adeptum esse, » subjiciatque in sequentibus, « Christum anno (imperantis) Tiberii decimo septimo sese tradidisse passioni, et fuisse suffixum patibulo, » ea nunquam passio cadere possit in consulatum duorum Geminorum, hoc est, in annum vigesimum nonum æræ Dionysii, sed in illam tantummodo *ὑπατείαν*, qua, duobus post annis, Tiberius Cæsar, collega Ælio Sejano, consul quintum processit; proindeque in annum ejusdem æræ trigesimum primum.

De eclipsi vero, quæ sub Christi mortem inspecta (nam Thallus, Phlegon, atque alii innumeri tenebras horribiles, quæ tunc temporis terræ inebuerunt, *ἑκλειψιν ἡλίου* nominarunt, iique nos post se, reclamante licet Syncello, quoad loquendi genus rapiunt), quinam pariter, si vel tria Africani loca, qualia laudat Pagius, alicubi Græce apud Syncellum legantur, non poterit alius annus passionis determinari, quam æræ christiæ vigesimus nonus. Certe Pagii in eo argumento magnus auctor, ne et unicus dicam, Julius Africanus est, qui cum apud Syncellum, affirmante Pagio, dixerit in uno loco, *eam eclipsin anno 4 Olympiadis 202 accidisse*, in altero autem, *anno 2 Olympiadis 202*, tum porro in tertio, *anno 2 Olympiadis 202, eclipsin a Phlegonte numeratam contigisse*; in primo, inquit Pagius, mendum est legendumque *anno 4 Olympiadis 201*, et communem Olympiadum dispositionem Africanus fuit secutus. In secundo vero et tertio nullus occurrit error, ait idem Pagius: sed Africano Olympiades annique Olympiadii biennio citius, quam aliis exordiantur, ita ut annus 4 Olympiadis 201, ex vulgata methode, et annus 2 Olympiadis 202, ex propriis Africano calculis, concurrerint, ac in mediam utriusque partem initium consulatus duorum Geminorum incidit. Omnia

plane, quo et ego, et res ipsa melius intelligamur, A sicuti in diagrammate subjecto videre est :

An. ab Urb. cond. Var.	An. æræ Christ. comm.	Cons. gess. iisd. an.	Afric. an. Olymp. ser. ab an. 1 ab eod. an. Olymp. ser.	Vulg. eo- rund. et ab eod. an. ser.
776	25	C. As. Pollio. C. Ant. Vetus.	201, hoc est, Jul. Afric., sec. Pa- gium, pro- pria, seu, qua pro suo more Afric. vulgar. toto bienn. anti- cipabat.	
777	24	Sex. Cornel. Ce- thegus. L. Vitel. Var.	Ol. 201. an. 1 incip.	
778	25	Cn. Lent. Isaur. M. Asiu. Agrip.	an. 2 incip.	
779	26	Cn. Corn. Lentul. Get. C. Calvis. Sabl.	an. 3 incip.	Ol. 201. an. 1 incip.
780	27	M. Licin. Cras. L. Calpurn. Pis.	an. 4 incip.	an. 2 incip.
781	28	Ap. Jun. Silan. P. Sil. Nerva.	Ol. 202. an. an. 3 incip. 1 incip.	
782	29	C. Fuf. Gemin. L. Rubell. Geminus †	an. 2 incip.	an. 4 incip.

††† Ex tribus istis crucibus, prima Christi mortem ad duorum Geminorum consulatum, altera ad annum secundum Olympiadis 202, tertia ad annum quartum Olympiadis 201, refert.

At esto, inquit ego, futuros, qui nobis fortunatio- res singula, de quibus agitur, Africani loca in Græca Syncelli Chronographia reperiunt. Nos enim hactenus nusquam primum potuimus invenire, nisi in latina versione paginæ 325, sed quæ evidenter sit mendosa, cum pro Latinis istis, ad Tiberii Cæsaris annum 16, qui olympiadis 202 anno quarto æqualis est, Græca habeant, μέχρις ἑκτου καὶ δεκάτου Τιβηρίου Καίσαρος, ὅπερ ἦν Ὀλυμπιάδος σὲ ἔτος δεύτερον, ad verbum, usque ad sextum et decimum Tiberii Cæsaris, qui fuit Olympiadis 202 annus secundus. Quinimo futuri sint postea, quantum libet, qui Pagii iudicia de repertis semel Africani locis prorsus approbent, tamen quid olim Epiphanius, nostroque sæculo Keplerus et Petavius de anno passionis senserint, nullus ignorat; Christum nempe morte affectum fuisse eo anno, qui in æra Dionysiāna trigesimus primus est. Et quid, si igitur ex illorum sectatoribus aliquis id ipsum volens, illic quoque eadem Africani loca eatenus pertinere affirmet, quod ex vulgatis hypothesebus annus secundus olympiadis ducentesimæ secundæ anno æræ Dionysianæ trigesimo primo ex parte responderit, et idem tamen ex peculiaribus Africani supputationibus quartus ejusdem Olympiadis extiterit? Profecto ex illa tunc eclipsi annus æræ Dionysii alius, quam vigesimus nonus constitutus fuerit annus Dominicæ crucifixionis; idque, quod magis est, sine ulla verborum Africani correctione, et ipsum alias Pagium sequendo. Rem, si necdum sat perspicua est, sequens diagramma claram et edisseratam dabit :

An. Urb. cond. Var.	An. æræ Christ. vulg.	Consul. eo rund. au.	Afric., sec. Pag. an. O-lymp. ser. ab an. prim. Olymp. 202.	Vulg. eo. etab. eod. an. ser.
780	27	M. Licin. Cras. L. Calpurn. Pis.	Ol. 202. an. 1 incip.	
781	28	Ap. Jun. Silan. P. Sil. Ner.	an. 2 incip.	
782	29	C. Fuf. Gemin. L. Rubell. Gemin.	an. 3 incip.	Ol. 202. an. 1 incip.
783	30	L. Cras. Longin. M. Vinic.	an. 4 incip.	an. 2 incip.
784	31	Tiber. August. V. L. Æl. Sejan. †	desin.	desin.

B

† Christus ineunte hoc anno crucifixus, secundum Petavium et alios.

Colligimus itaque ni alia in subsidium vocentur, maxime tria, et ut quæ Pagius Africano tribuit loca, Africani sint, inefficax semper fore viri docti argumen- tum, quo ab extraordinaria illa solis defectione desumpto liquere credidit, passionem ad annum æræ Dionysii vigesimum nonum proprie atque unice pertinere.

Sed euge, ecce opportune, si vel cætera, quæ in eam rem diu ante editum recens Pagii in annales Baronianos volumen publice disseueramus, et per tabulas etiam Chronologicas, quo major nostris disputationibus fax alluceret, digesseramus, quæque adeo fuisse ab ipso magnam partem confirmata gavisi sumus, et de quibus tamen ultimam nostram tandem sententiam ferre supersedimus, donec præclaras aliquot eruditorum lucubrationes in contrarium plus minus facientes comparare et perpendere potuerimus, omnia et singula, quod non putamus, nihil forent, C ecce, inquam, unde vel nunc obiter tota sua Pagii argu- mento efficacia postliminio sarta tectaque servetur.

Apud Hieronymum, Julio Africano Christus non anno simpliciter secundo Olympiadis ducentesimæ secundæ passus est, sed anno simul quinto decimo Tiberii Cæsaris.

Et primum igitur, inquit ego, ex eo quod secundum Africanum, Christus anno quintodecimo Tiberii Cæsaris fuit crucifixus, sequitur, velis nolis, Christum non anno æræ Dionysianæ trigesimo primo, quod Keplerus ac Petavius volebant, et diagramma secundum in speciem evincebat, mortuum esse, sed vigesimo nono, quod Pagius posuit, et ex Pagio primum diagramma proponit ob oculos. Ratio est evidens, quia nempe nullus annus quintodecimus Tiberii Cæsaris in annum æræ Dionysii trigesimum primum cadere potest: at cadit idem recta in vigesimum nonum ejusdem æræ: si a morte Augusti, ut vulgo solent, numeraveris.

Et rursus ex eo quod, secundum Africanum, Christus anno simul quintodecimo Tiberii Cæsaris, et secundo Olympiadis ducentesimæ secundæ passus est, consequitur pariter invictissime, pergo ego, Julium Africanum, ubicumque loci Christi mortem ad annum 2 Olympiadis 202 retulit, non putare, ut moris est, Olympiadas, sed modo sibi proprio et peculiari, eoque vere, quem primus orbi litterato indicavit Pagius, id est, quo Africanus receptum illius et eujuscumque alius Olympiadis initium biennio solet antevertere. Ratio itidem manifesta, nimirum, quod nullus denno quintodecimus annus Tiberii Cæsaris possit dici cum secundo Olympiadis 202 vulgariter numerando concurrisset. At contra quinto decimus Tiberii ab Augusti obitu totus fere concurrat cum anno 2 Olympiadis 202, ex ordinariis Africani anticipationibus Pagio observatis.

Quæ cum ita sint, maneat, ut patet, contra Petavii et sui similitum sententiam, necesse est Christum ex genuinis Africani testimonio inter se collatis passum esse anno æræ Christianæ 29, duobus Geminis consulibus. Nec committendum adeo, sicubi revera in-

tr Africanus eadem apud Syncellum scripturæ Phlegon apud Eusebium in Chronico la Solis scilicet defectionem magnam, et inter excellentem anno 4 Olympiadis 202 factam esse, quid tale, ut non continuo recordemur corripit apud utrumque, Pagii imitatione, anno 4 iadis 201. Alioquin nunquam secum concordatus Africanus, nec unquam inter Julium Africanum et Phlegontem conveniret, aut, quod omnium tum foret, Africanus foret respuendus, dicereberemus ob Phlegontis, Josephi, Dionis, et alia loca, Christum anno ætatis 37 labente fuisse tum; quæ sententia semper erit absurdissima, si, Deo dante, ostendemus. Sequenda igitur a modo Pagii methodo, in Phlegontis, verbi loco apud Eusebium, itemque in cunctis Africanus aliorum primo aspectu abeunt. Sed dum e causa criticam Annalium Baronii pag. 27, 0, et pag. 28, num. 13 et 14, quando voles, nos ad ampliorum iterum totius rei elucidationem, tertium tibi diagramma, quo melius licebit excudi, e re tua esse, censemus.

quod hic porro Cæcilio nostro, ne de aliis locutione duobus Geminis consulibus dictum est, Tertullianum plenius extat his verbis: *Quæ perfecta est sub Tiberio Cæsare, consulibus Rufemino et Rufio Gemino*. Et bene sane, quod modo consulum cognominibus eorumdem nominis majoris perspicuitatis et accuratioris ergo vobis adjicere. Posteriorem tamen non *Rufium*, ut aiunt, sed *Fufium* fuisse appellatum, ex fami-lype *Fufia*, nos hodie viri doctiores commone-; nec aliter forsitan scripserat Tertullianus, e utique Epiphanius, qui in Hæresi 51, ex illo consulum pari duplex fecerit, hoc est, ex duobus Geminis, alterum autem ex *Rufio* et *ione*. Imo nec simpliciter Tertullianus, *Quæ perfecta est sub Tiberio Cæsare, consulibus Rufemino et Rufio Gemino*: sed præterea in sensu, die 8 kal. aprilium; ut jam ideo quod ita is locus, noster contra post diem decimum kalum aprilis, liqueat, totum nostri περιόχη non descriptam a Tertulliano, sed ex alio quovis primi, secundi, tertii, quartive incunctis scripturæ pluribus. Ab amplissimo Cupero plurimi videntur ex iis, qui de Christo sub duobus Geminis fixo non consentiunt, sed varie in contraria videntur; et Columbus, suo ordine, unam atque alteram e præcipuis eorumdem opinionibus inter alia et exponit.

bus Geminis consulibus, cum resurrexisset... melius editio Aboensis, *τὰς αὐτῆς* postibus posita, ibique adeo primam hujus capituli nam claudens, et secundam inchoans: *Extremis diebus Tiberii Cæsaris, ut scriptum legitur, us noster Jesus Christus a Judæis cruciatus est em decimum kalendarum aprilis, duobus Geminis bus. Cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos, quos, etc.* Nam et post discipulos, distinguit; et ita quoque Cantabrigiensis. Utraque non male.

pregavit discipulos. Dato scilicet duabus Mariis pto, uti discipulis resurrectionem suam indicamonerentque, ut in Galilæam abirent ipsum visuri, *Matth. c. xxviii, 10-16*. Marcus enim congregatis supervenisse Christum refert cap. 1, ut et Lucas cap. xxiv, 36. TOLLIUS. — Habet et iste Theodorus Metochita in libro *Hist. Rom.*, ilicet: *καὶ πρῶτα μὲν*, inquit, *ᾠθη δὲσι γυναιξίν ται τοὺς πόδας αὐτοῦ κρατῆσαι κατῆπάζοντο. ἢ Μαγδαληνῆ μόνῃ ὑπάξεται. μετὰ δὲ ταῦτα τῷ ἐν Πέτρῳ*. Ac primum quidem mulierculis (ma-lyeribus) duabus visus est, cum pedibus illæ con- sum amplexerentur. Inde soli Magdalene est ctus, postea Petro illi summo: quæ clarissimi is Joannis Meursii versio est. Sed cum ab una secundum S. Joannis Evangelium (Cap. xx, seq.), Maria Magdalena sola ad sepulchrum

esset, quando suam illi Christus resurrectionem manifestam fecit, et *Abi*, ait, *ad fratres meos; die illis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et ad Deum meum et Deum vestrum*; ab altera vero, secundum *Matthæum* (cap. xxviii, 8), mulieres, quibus Christus suos pedes amplexatis, *Ite*, inquit, *ac fratribus meis renuntiate, ut in Galilæam me istic visuri proficiscantur*, a sepulchro jam longe, quando id ad discipulos mandati acceperunt, abessent; et denique secundum disertissimam Marci affirmationem (cap. xvi, 9), *Christus, cum resurrexisset mane, primo post Sabbatum die, apparuerit primum Mariæ Magdalene*; his, inquam, de causis dicenda illa mihi plane videtur et vidisse prima omnium, dum sola sepulchro adesset, Dominum nostrum e mortuis redivivum, et habuisse quoque prima omnium tunc temporis mandatum ab illo de sua resurrectione discipulis indicanda. Ad phrasin quod attinet, Lactantianam esse, monet et probat Baluzius, col. 305.

Quos metus comprehensionis. Videntur Apostoli, re- collectis post primam illam fugam animis, postridie et tertio die convenisse in unum, et sollicitos tristesse et tragœdiæ hujus expectasse catastrophem. Vide cap. xx Joannis, et Lucæ xxiv, ubi Christus Hierosolymis, ipso resurrectionis die, cum Cleopas cum sodali apparitionem Christi discipulis undecim aliisque narrarent, ad ipsos in cœnaculum accessisse narratur, in quod se metu Judæorum contulerant, incluserantque, magna sane et tantum non inextricabili a *Matthæi* Marci que diversitate, quorum ille profectos in Galilæam discipulos ad illum montem tradit, quem Jesus indicarat, hic postea Christum discipulis apparuisse tradit, quam hi duo, quid sibi accidisset, ad alios retulerant. TOLLIUS. — Qui ea cuncta, quæ antecedens viri clarissimi observatio complectitur, uno ut ipse intuitu, simulque tanquam eventa trium dierum Julianorum respexerint, hoc est, diei passionis, quo sub vesperam Jesus Christus sepulchro conditus est; postero, quo toto jacuit sepultus; et resurrectionis, quo illucescente revixit; næ illi priorem Tollii difficultatem, haud magnam modo, et tantum non inextricabilem, ut eam vocavit, sed revera insolubilem reperient. Ita quippe, ex *Matthæo* (cap. xxviii, 1, 2, 5, 7), Apostoli illo ipso die resurrectionis, quo prima luce angelus ad mulieres: *Cito*, inquit, *euntes dicite discipulis ejus, quia resurrexit, et ecce præcedit vos in Galilæam*; dein Jesus ipse paulo post ad easdem (ibid. 10): *Abite, renuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam; ibi me videbunt*, profecti fuerint omnes in Galilæam, in montem, quem eis condixerat Christus, ibique Dominum viderint et adoraverint. At contra, ex aliis evangelistis, jam vespera erat (*Luc. xxiv, 29, 33; Joann. xx, 2, 5, 7*), et cœnabant Apostoli (*Marc. xvi, 14*), ni jam etiam cœnarent (*Luc. xxiv, 41, 42*), quando se Christus eorum collegio primum exhibuit. Quandonam igitur profecti eo die in Galilæam, et Christum in condito sibi monte conspicati et venerati? An post cœnam denique, quia non ante? Sed ante cœnam non alia ipsis eundi causa in Galilæam per mulieres significata fuerat, quam ut ibi Christum conspicerent. Cur ergo post cœnam, quo jam eum tempore viderant, in Galilæam visendi gratia exivissent? Quorsum, dico, tam intempesta profectio? Operæ pretium itaque, quoniam non ignobilis nodus est, ut eum, occasione data, pro virili solvamus.

Christus, si quid cernimus, die resurrectionis semel (*Matth. xxviii, 2, 5, 7*) atque iterum (*Ibid. 10*) per alios mandari apostolorum familiæ jussit, ut eis Galilæam sui causa videndi proficiscerentur; qui quoniam de ejus a mortuis suscitatione dubitabant, per totum diem dare se eo versus in viam neglexerunt: quamobrem venit tandem ad ipsos Christus de nocte; neque illi amplius eo die, ullove e proxime sequentibus, ob dictum Christi jussum in Galilæam ire cogitaverunt, multo minus contenderunt. Factum id ergo demum ab iis post octo ad minimum dies,

idque sive ex casu mere fortuito, ut vulgo loquimur, sive potius ex novo Christi mandato. Confer Joannis xx, 19, 26, cum xx, 1 et seq. Et Christus, dum id temporis in Galilæa versarentur, injunxit illis, non absens et aliorum opera, sed ipse et coram, ut ad se in certum Galilææ montem certa die, sive etiam hora convenirent. Atque ea vice apostoli magistri sui dictis obtemperantes in montem Galilææ profecti sunt, quem eis præscripserat, Matth. xxviii, 16, et ad quem cæteroqui cum etiamnum e longinquo accederent, plerique quamprimum Jesum viderunt, adoraverunt, comm. 17, quidam vero abstinerunt (ibidem), quod an is reapse foret, hæsitarent, visu nimirum reliquis minus pollentes, nec ejus resurrectionem, quam tot certissimis testimoniis confirmatam vidissent, in dubium denuo vocantes, sed solam ejus præsentiam, de qua ni sibi planissime constaret, nolebant ei ipsi homini, quem strictim oculis observarent, et alii coram se ut Jesum et Deum venerarentur, religiosum ullum exhibere honorem. Confer Joan. xvi, 4 et seq. Adeo ut illud jam nobis, quod toties a chronologis sacris usurpatum est, inculcandum veniat, *Distingue tempora, et conciliabis Scripturas*. Aliquantenus utique in hocce argumento clariores futuras, fateor, si quemadmodum apud Lucam xxiv, 36, legimus: Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλοῦντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν; Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Jesus in medio eorum; ita verba Matthæi forent: Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς. Undecim autem illi discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem, ubi Jesus ipse constituerat eis, ut adessent. Verum, ne quid aliud dicam, eodem quoque facere hodiernam lectionem, nemo vel mediocriter græce doctus negabit.

De ista autem altera quæstione, qui verum sit, Christum Hierosolymis ipso resurrectionis die ad discipulos in cœnaculum accessisse, dum Cleopas et sodalis, quo pacto sibi Christus apparuisset, undecim apostolis aliisque narrarent, tradente in contrarium Marco, Christum non ante discipulis apparuisse, quam illi duo quid sibi accidisset, ad alios retulissent, ecce istam etiam nodum, ne, cum opus est et possumus, Historiæ sacræ desimus, sic extricamus. Ex Marco (cap. xvi, 12), Christus duobus e fidelium cœtu rus euntibus apparuit alia forma, quam ante mortem consueverat. Iidem autem, si ad Lucam nos conferimus (cap. xxiv, vix Jesum ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου cognoverant, et e suo conspectu evanuisse viderant, cum sine mora Hierosolymam redire, ubi congregatos invenerunt apostolos, eorumque socios, qui dicerent: Vere surrexit Dominus, seque Simoni ostendit. Atque ibi tum Cleopas et sodalis, quæ sibi quoque in via et in cœna contigissent, narrarunt, loquendique finem eo temporis articulo fecerunt. Sed jam si ad Marcum revertimur (cap. xvi, 12, 13, 14), plurimi ex iis, quibus ista recitabantur, quique similia prius ab aliis audiverant, nec crediderant, ne Cleopæ quidem ejusque comiti fidem habuerunt; indeque de istis omnes denuo ac magis magisque disse-

A ut ad primam apostolorum aliorumve incredulitatis significationem Cleopas, et qui cum eo tunc redibat, ibique Christum suis ipse quoque oculis conspexerat, frigide conticuerint, vel ad alia omnia, de sibi factæ apparitionis veritate et gravitate parum solliciti, sermonem converterint. Potius itaque etiam pro rei merito institerint, itemque qui ipsis in cœnaculum intrantibus, Christus vere resurrexit, et a Simone visus est, dixerant. Quamobrem vertere equidem, ut supra, non dubitaverim, Eadem autem illis loquentibus, id est, agitantibus et disputantibus, Christus ipse constitit in medio ipsorum.

Verum ista nos longius abduxerunt: ad auctorem nostrum redimus, qui de Christi discipulis inquitens, quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, nullatenus apostolorum metum, ne Christus comprehenderetur, intellexit, nam eos non nisi post ejus comprehensionem aufugisse, ex Evangelio certum est: sed metum sane iisdem ex ipso comprehensionis eventu obortum. Vide Matth. xxvi, 50, 56. Adde quoque, quæ nos infra ad num. 36 notabimus.

B *Fuerunt. Lege, fuerant.* BOHERELLUS.— Adeo in ea re doctissimo amico non repugno, ut ita ipse semper putaverim emendandum, inductus scilicet tam præcedentibus verbis, *Congregavit discipulos quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat*, (tempore plusquam perfecto, non tempore perfecto veriti) quam istis maxime Lactantii, lib. iv Inst., cap. 20: *Discipulis iterum congregatis, Scripturæ sanctæ litteras, id est, prophetarum arcana patefecit, quæ antequam pateretur, perspici nullo modo poterant.* Nam neque etiam ibi reperias potuerunt. Sed istam forte correctionem præripuit utrique nostrum Columbus. Haud enim aliter excusum hoc loco in editione Aboensi, ac nostræ conjecturæ legendum ferunt, licet rationem frustra quaras in ejusdem notis.

C *Ordinavitque eos.* Ordinati jam erant a Christo Matthæi c. x, sed restricta missione ad Judæos. Ut igitur et Gentibus verbum Dei prædicaretur, nova rursus ordinatione indigebant, quæ se ad πάντα τὰ ἔθνη extenderet, Matth. xxviii, 19; Lucæ xxiii, 47. TOLLIUS.—Unice probo, totusque, ita me Deus amet, posse gaudeo hinc agnoscere virum celeberrimum, me, quidquid hactenus ab ipso dissentiens animadvertirim, nulla vel malignitate, vel invidia fecisse, absit: sed ex solo summoque meo erga veritatem studio et candore, ut litteratis licet ac criticis. Cæterum, uti noster, *ordinavit eos*, indubie pro eo, quod Paulus, *Christi ministros dispensatoresque mysteriorum Dei constituit*, dixisset, aut aliquid tale (vide enim Epistolam priorem ad Corinth. cap. iv, comm. 1), ita Suetonius in Vespasiano cap 23: *Quendam e caris ministris dispensationem cuidam, quasi fratri, pœntem cum distulisset, ipsam candidatum ad se vocavit, exactaque pecunia, quantam is cum suffragator suo pepigerat, sine mora ordinavit*, hoc est, ut patet, dispensatorem instituit, vel creavit. Hugo Floriacensis narrat, *Constantium ordinasse Licinium Cæsarem Hispaniarum*: quod etsi vir summus alienissimum pronuntiet a veritate, exemplum tamen est certissimum locutionis, quam hic habemus, licet in recentioris ævi scriptore. Tertium assert e Lactantio Baluzius.

D *Testamenti Novi solennem disciplinam.* Id est, Baptismum. Hujus enim collatio in veteri Ecclesia solennis erat tempore paschalis; qua de re nonnulla in notis ad Ausonii carmen paschale. TOLLIUS.— *Acceptit de tota novi Testamenti disciplina clarissimus interpres Gallicus (Maucroix).* Sed, ut opinor, male. Primo enim haud alia attingit hic scriptor in antecedentibus, quam quæ a Christo post resurrectionem facta sunt. At nequaquam, verbi gratia, Eucharistiam post sui suscitationem a mortuis instituit (Id ante mortem præstiterat), sed baptismum, saltem quoad omnes gentes, Matt. xxviii, 19. Et præterea, cum in nostro-auctore, post, *Ordinavitque eos et instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ*, rursumque post proximum disponens Ta-

Novi solemnem disciplinam, confestim se-
quo officio repleto, circumvolvit eum procella
substractum oculis rapuit in cælum. Et inde
dispersi sunt per omnem terram ad Evan-
geliandum, sicut illis Magister Dominus im-
Ordinavit eos, et instruxit ad prædicationem
ac doctrinæ suæ, illud ipsissimum esse
id Matthæum legimus: *Et accedens ad eos
ut us est, dicens: Data est mihi omnis aucto-
rælo et in terra; profecti ergo discipulas fa-
s gentes? Postea vero quid clarius quam τὸ
isponens Testamenti Novi solemnem discipli-
id pariter esse quod apud eundem Matro-
roxime occurrit: *Baptizantes eos in nomine
Fili, et Spiritus Sancti? Ac denique quid
lentius quam τὸ Quo officio repleto, circum-
procella nubis, et substractum oculis homi-
it in cælum, id ipsum quoque denuo esse,
id Marcum scriptum est (cap. xxviii, 19):
i hæc locutus esset, assumptus est in cælum:*
tam autem in Actis: *Et cum hæc dixisset,
tibus illis, elevatus est, et nubes susceptum
it ab oculis eorum.* Per illam itaque disci-
quæ hoc loco solemnem et Novi Testamenti
haud videmus quid aliud melius, non quin-
ter Christi institutionem, vel praxin pri-
Christianismi temporum, sed ex usu sæ-
ni gratia, quarti, quo noster Cecilius scri-
ssit intelligi quam Baptismus.*

modo, etsi Burdegalensis Ausonii versus
incipiant:

ta salutariferi redeunt solemnia Christi,

Thessalia, teste Socrate, *solis diebus Paschæ
ut, et secundum Zonaram, solet Ecclesia in
bbato baptismata celebrare.* nec postremo
abeat Basilium, Homil. in S. Baptismum, ne
odi loca baptismi collationem existimes non
tempore usitatam fuisse solemniter in prisca
quam tempore Paschatis. Plerisque enim in
in Paschate baptizabant, baptizabant etiam
roste, et alicubi die quoque Epiphaniæ, imo
us in die Epiphaniæ, quam in paschali tem-
ex Decretis Leonis I papæ discimus, tit. 7.
ni ita die Epiphaniæ, seu, ut alias loquuntur,
orum, vel interdum etiam Epiphaniarum, pro
a prædecessoribus peculiari frequentius in-
prædico pontificis damnati sunt, utpote qui
ntem novitatem usurparent, ait ille, *et confuso
ntriusque mysterio nullam esse differentiam
inter diem quo adoratus est Christus a Magis,
quo resurrexit Christus a mortuis.* Quin imo,
strus Blesensis, *Ecclesia sub anathemate in-
e aliquis die Epiphaniarum baptizet, si articu-
latis non interdicat.* Eorum vero superstitio,
salis illis, de quibus paulo ante e Socrate,
solebant nisi ἐν τῷ Πάσχα accedere ad Bap-
a nullo quidem, quod noverim, concilio,
sive Romanæ episcopo insigniter condemnata
præstricta est tamen a Joanne Chrysostomo,
in Acta Apostolorum. Qui autem diebus si-
chatis et Pentecostes baptizare solebant, ii
chatis altero solemniorum existimabant: unde
solemnis nostri loci disciplina κατ' ἐξοχὴν
us: *Dein Baptismo solemniorum Pascha præ-
passio Domini, in qua unguimur, adimpleta
inde Pentecoste ordinandis lavacris lætissimum,
dii legunt, lætissimum spatium est.* Ac denique
do quo nterque dies baptismi consecraba-
is videtur fuisse omnium usitatis-ima, recepta
b Ecclesiis Africanis, secundum Tertulliani
um ante allatum; et de qua diserte Sricius
ha decretali ad Himerium episcopum Tarran-
m: *Sequitur, inquit, de diversis baptizandorum
us, prout cuique libitum fuerit, improbabilis et
ida confusio, cum hoc sibi privilegium, et apud*

nos, et apud omnes Ecclesias. Dominicum specialiter cum
Pentecoste sua Pascha defendat, quibus solis per annum
diebus ad fidem confluentibus generalia baptismatis
tradi convenit sacramenta.

Quo officio repleto. Malim impleto. Ideo Christus a
Patre in terras missus fuerat. πίστος τῷ ποιήσαντι
αὐτόν, ad Hebr. xi, 2. ubi et ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς
τῆς ὁμολογίας ἡμῶν appellatur. TOLLIVS. — Habet lin-
gua Gallica plurimas istiusmodi locutiones. Quapropter,
et quia simul infinita dicendi genera Latinis ac-
cepta referre debemus, vix mendum equidem τῷ re-
pleto subesse assentiri ausim; de officio vero, quid hic
sonet, adi Columb., col. 393.

Procella nubis. Προτοκώτερον hoc Lactantii, qui hic
artis, quam docebat, non oblitus est, respondetque
aliquantulum τῷ ἀνεσφέρετο, quod est apud Lucam,
c. xxiv, 51. TOLLIVS.

Dispersi sunt per omnem terram, ad Evangelium præ-
dicandum, sicut illis Magister Dominus imperaverat, etc.

Locus, si quid auctor per omnem terram, moxque per
omnes provincias et civitates intellexerit, curiosius, ut
licet, et ob ante dicta necesse est, scire velimus,
valde notabilis. Nam dispersi sunt discipuli per omnem
terram, incipit ille, sicut eis Magister Dominus impe-
raverat. Atqui Dominus non injunxerat apostolis ut
per solas gentes Romanis subjectas Evangelii causa
dispergerentur, sed ut ad omnes sine ulla limitatione
populos eo nomine abirent. Hinc apud Matthæum,
xxviii, 19: *Profecti, ait, docete omnes gentes:* apud
Marcum vero disertius (Cap. xvi, 15): *Euntes in
mundum universum, prædicate Evangelium omni crea-
turæ; Redemptor scilicet totius mundi, non illius
unice portionis quæ Romanis parebat. Et noster
ergo, cum dicit apostolos jam inde ab assumptione
Domini dispersos fuisse per omnem terram ad Evan-
geliandum prædicandum, sicut eis Magister imperaverat,* tum
de iisdem continuo post, et per annos 23, usque ad
principium Neroniani imperii per omnes provincias et
civitates Ecclesiæ fundamenta miserant, omnem totius
orbis terram habitatam, omnesque pariter omnis
terre provincias et civitates lato sensu intellexi; non
imperium stricte Romanum, omnesque provincias et
civitates orbis simpliciter Romani. Atque ita prorsus
in διαλέξει de Legibus Theodoretus: *Nostris illi, inquit,
piscatores ac publicani, auctorque ille noster (ὁ σκοπο-
τόμος, Paulo hac voce inditatio), cunctis nationibus
legem evangelicam detulerant. Neque solum Romanos,
quique sub Romano vivunt imperio (καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ-
των πελοῦντας), sed Scythas quoque ac Sawonatas,
Indos præterea, Æthiops, Persas, Seras, Hyrcanos,
Britannos, Cimmerios et Germanos, uique semel dica-
runt Crucifixi leges accipere.*

Addo, si paucis ad specialiora quædam descendi-
mus, Scythiam, verbi gratia, atque Indiam nunquam
inventas fuisse sub Neronis decessore Claudio inter im-
perii Romani provincias, et esse e cæteris Patribus
qui, utrumque ex parte pseudonymi, non modo Phi-
lippum post ascensionem Salvatoris Evangelium per
annos tantum viginti et unum Gentibus per Scythiam
prædicasse scripserint, indeque per revelationem in
Asiam reversum esse: de Thoma vero, Evangelium
fuisse ab illo prædicatum Parthis et Medis, et Persis,
Hircanisque, Bactrianis, et Indis, tenente scilicet Ori-
entalem plagam, et interna Gentium penetrante (longe
enim præferenda Freculphi lectio, quam sequimur,
Isidorianæ): sed quibus, quod magis est, Philippus
anno 12 Claudii crucifixus fuerit et lapidibus obrutus;
imo esse qui sub Melitonis Sardensis nomine tradide-
runt anno secundo ab ascensione Domini apostolos per
orbem divisos in externis provinciis Evangelium promul-
gasse, quorumque præterea omnium sententia, si non
plane eadem quæ hujus scriptoris, saltem quam simi-
llima fuerit necesse est, hoc est, Christi fidem
fuisse ante principium Neroniani imperii longe ultra
Romani fines annuntiatam. Jure an injuria longam
esset disquirere; et quousque tandem tum temporis

pervenisset nemo unquam forsitan paulo prudens definire audebit, ita res obscura est, et de illa sibi invicem adversantur, exempli causa, Cecilius noster, hic loci; Eusebius, lib. in Hist. Eccl., cap. 4, collato cum ultimo libri secundi; Origenes, tractatu 28, in Matthæum; Tertullianus adversus Judæos, sect. de nativitate Christi, sub finem; ac denique Augustinus in epistola ad Hesyrium, quæ octogesima est, haud procul quoque a calce. Jam satis sit ergo auctoris nostri mentem, capite tamen tertio melius adhuc declarandam, pro virili aperuisse.

Magister Dominus. De Christo, citra controversiam. Quare maluit sine dubio Columbus utramque vocem littera majuscula inchoari. Sed id nihili. Alicujus vero momenti est, quod ita *Magister Deus* de eodem apud Lactantium occurrat his verbis: *Discipuli per provincias dispersi fundamenta Ecclesiæ ubique posuerunt, facientes et ipsi in nomine magistri Dei magna et pene incredibilia miracula.* Sic enim firmantur quæ a nobis supra, col. 605, ad hujus conjecturæ fulcimentum allata sunt: *Qui illuserant Deo strati jacent.*

Et per annos 25 usque ad principium Neroniani imperii. Constat ratio. Nam huic scriptori *Jesus Christus post diem decimum kalendarum aprilis cruciatus est duobus Geminis consulibus*; et sub iisdem, *commoratus cum discipulis diebus dumtaxat 40 post resurrectionem, fuit in cælum raptus. Et inde, secundum eundem, apostoli per omnem terram dispersi, per annos 25 usque ad principium Neroniani imperii Ecclesiæ fundamenta miserunt.* Atqui, ab anni tempore quo sub duorum Geminorum consulatu Jesus Christus in cælum receptus est, usque ad primordia principatus Neronis, anni tantum sunt 25 cum mensibus 5 et aliquot diebus. Sed noster numerum, ut solet fieri, rotundavit. Distinguit porro non male post *per annos 25 editio Aboensis*, habetque complura Baluzius, nec parvi momenti, ad eadem verba, col. 505.

Per omnes provincias et civitates. Id est, si vernacula Macroixii tralatio audienda sit, *per omnes provincias et civitates imperii Romani.* Nec dubitandum quidem quin infra, cap. 23, *Census in provincias et civitates semel missus de censu in provincias et civitates imperii Romani misso pari modo sit intelligendus, nec quin pariter, cap. 7, per concisas in frusta provincias, singulasque regiones, ac propemodum civitates multis præsidibus et pluribus officiis oppressas, intelligendæ quoque veniant imperii Romani provinciæ, regiones et civitates.* Sed quoad nos, hic sane, ob ante dicta col. 618, non possumus non supplere potius ex præcedentibus *omnis terræ*, late loquendo, sicuti recens observabamus; ita ut denique, quemadmodum apud nostrum *Ecclesia constituta uno modo, c. 4, sub finem, et altero, c. 12, circa medium, debet accipi, sic apud eundem uno loco per omnes provincias et civitates, pro locorum natura res diversas connotent.* Adde quæ hoc ipso capite, col. 626, ad vocem *justitiam*, itemque col. 633 et 635, ad *translatum (Neronem) et translatos (duos prophetas)* dicemus.

Ecclesiæ fundamenta miserunt. Vide omnino et Lactantii verba, quæ supra col. 618, exscripsimus, et Baluzium, col. 505, Columbum, col. 394, has voces.

Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit. En tibi, Lector, locum quem contra Baronium cæterosque innumeros et acriores diuturnæ S. Petri in urbe Roma cathedræ defensores vere pugnacem et invictum dicere possumus. Baronius enim, in *Analibus* ad annum Christi 44, num. 15: *Omnium, inquit, testimonio certum exploratumque habetur, jam anno secundo ejusdem (Claudii) Augusti Petrum, apostolorum principem, venisse Romam.* At noster contra: *Petrus Romam advenit, cum jam Nero imperaret.* Hincque adeo, post repertum vulgatumve semel hoc opus, gravia illa doctorum tam protestantium, quam pontificiorum judicia, quæ partim subijcere, partim indicare properamus.

« Hujus Tractatus interventu, tandem aliquando ab inveterato errore liberamur, de S. Petri 25 annorum pontificatu. » (Præfatio editionis Oxoniensis, seu verius piissimi et reverendi, dum viveret, Oxoniensis episcopi, Joannis Felles, cujus, uti morum sanctitas excellens, et effusissima in pauperes beneficentia, mirusque animi in promovendis melioribus litteris ardor, justam semper a me venerationem habuerunt: ita memoria sit æternum precor benedicta.)

« The account that he gives of Saint Peter's coming to Rome, cuts of the Fable of his being there for five and twenty years. » (Præfatio quam reverendus ipse quoque jure meritissimo episcopus Sarisburiensis, Burnetus, suæ olim vernaculæ tralationi, necdum præsul, præfigebat). Quæ ferme sonant: Quod Lactantius in hoc libro de B. Petri in urbem Romam adventu recitat, omnem serpendi amplius potestatem præcidit fabulæ qua ipsum Romæ 25 annis sedisse nugabantur.

« Eusebius in Chronico Petri in urbem Romam adventum refert anno secundo Claudii, quam sententiam secutus est Baronius. Sed, ut inquit Valesius in notis ad Eusebium lib. II cap. 16, sententia hæc refelli videtur ex Actibus Apostolorum; ex quibus constat Petrum in Judæa ac Syria semper mansisse usque ad ultimum annum Agrippæ regis. Qui cum Hierosolymis Petrum in vincula conjecisset, paulo post divina eum insequente justitia, extinctus est Cæsareæ, ut refert Lucas. Cum igitur anno quarto Claudii mortuus sit Agrippa, ut inter omnes convenit, Petrus ante hunc annum Romam proficisci non potuit. Sed Auctor Chronici Alexandrini adventum Petri in urbem Romam adhuc tardius refert. Scribit enim Paulum venisse Hierosolymam ob controversiam de circumcissione anno sexto Claudii, eoque anno celebratum esse concilium Hierosolymitanum, apostolis nondum a se invicem disjunctis. Itaque ex ejus sententia, Petrus non ante annum 7 Claudii Romam profectus est. Denique Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 2, ait Petrum, cum jam Nero imperaret, Romam venisse, quæ opinio verisimilior videtur. Neque enim in Chronologia pontificia Eusebio magna fides habenda, ut inferius ostendemus. Præstat hic Lactantii citati verba in medium afferre. Apostoli per annos 25, usque ad principium Neroniani imperii, etc. Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, etc. Ex his viginti quinque annis, qui ad prædicationem omnium apostolorum ex æquo pertinent, orta videtur opinio de 25 annis qui vulgo tribuuntur S. Petro in sede Romana. Qui Claudio imperante Petrum Romam venisse volunt, coguntur duplicare profectionem ejus in Urbem, et duplex item ejus cum Simone Mago certamen comminisci, primo quidem temporibus Claudii, dein principatu Neronis: quod tamen a nullo Veterum proditum, ut ait Baluzius in notis ad Lactantium. Hanc etiam sententiam teneant Papebrocius in Conatu chronico-historico ad Catalogum veterum pontificum, et Ludovicus Du Four in observationibus mss. ad Chronologiam pontificiam, quas mecum pro sua benevolentia communicavit. » (Paginæ in Critica Annal. Baron. p. 59 et 40 ad ann. Per. Gr. Rom. 5536, num. 3 et 4). Ubi utinam pari accurate locum Papebrocii quem in animo habebat indicasset. Nos enim nullum hactenus in dicto conatu, nec in ejus Appendicibus, potuimus reperire, in quo Papebrocius duplicem eam Petri in Urbem profectionem confutet, vel simpliciter neget. Et contra, « Dicam igitur, inquit ille pag. 12, num. 3, Petrum quidem Romam venisse 2 anno Claudii (quæ res Eusebium deceperit), sed prævalente apud imperatorem gratia Simonis Magi..... mox rediisse in Syriam, ibique mansisse quoad divino admonitu (si Metaphrasti credimus), vel sua propria sponte iterum Romam revertit..... Itaque opinari volo sub initium anni 50 Romam advolasse apostolum, et mense

io ibidem Cathedram sibi et successoribus suis A
uisse; & duplicato proinde ibi loci a Papebro-
tri in Urbem adventu, quemadmodum moris
na et utroque ad tempora Claudii relato; imo,
usque ad annum illius secundum, posteriore
non inferius quam ad decimum. Ubinam
papebrocii consensus cum nostro scriptore et
ponentibus Petrum Romam nonnisi Neronis
patu venisse? Sed in eo forsitan ex mente Pagii
i debet, quod quidquid Papebrocius de gemina
sub Claudio in Urbem profectioe statuerit,
eo Petrum Romæ 25 annis pontificem sedisse
ulgo agnoverit, sed *quindecim tantum, inte-*
ne adeo, ut ipse locutus est, decennium exor-
numero viginti quinque annorum subtraxerit. At
est, locutus ergo fuisset paulo aliter quam
clarissimus Pagius. Notam porro Baluzii, ad
respiciebat, extat nostræ editionis col. 303,
e verba: *per annos 25.* Et ob eandem, longe
agium editiones Oxoniensis et Cantabrigiensis :
hoc loco eos redarguit Baluzius, qui viginti
e annos Petro assignant quibus Ecclesiæ Ro-
præsideret, et cum excussa sibi viderint omnia
ubterfugia, eo redacti sunt ut duplicem Petri
tionem in Romam committantur, unam
i temporibus, principatu Neronis alteram,
omnium fidem, qui de ea aliquid litteris
runt. »

antur nunc, si quid restat, Cuperus et Co-
s suis locis : sed omnium maxime, quando in
ritatem penitus inquirere libebit, docta me-
e et laboriosa clarissimus Frider. Spanhemii de
e credita Petri in urbem Romam profectioe
latio, nec non illustris Salmasii tractatus de
tu Petri.

us Romam advenit. Vide de eo Petri adventu
erum ad Novum Testamentum. TOLLIUS. —
eri locus est ad istum Joh. xviii, 51 : ἤμην οὐκ
ἀποκτείνω οὐδένα. Ubi mirum quanta non
confidentia, sed εὐστοχίᾳ et sagacitate vir C
us, cui nunquam noster innotuerat, id ipsum
tidem verbis, quod noster olim dicturus erat,
verit sub finem in hunc modum : *A Christi in*
receptu ad quartum annum Neronis certo cer-
Petrum Romam non venisse.

ditis quibusdam miraculis qua virtute ipsius Dei,
ibi ab eo potestate faciebat. Melius ante omnia
boensi editione distinxeris, et editis quibusdam
ditis qua virtute ipsius Dei, data sibi ab eo po-
faciebat... Quæ hic autem secundo loco de-
miracula intelligi, ingenuè dicam, non mihi
t. Sive quia quidquid Arnobius, Sulpicius Se-
Georgius Metochita, atque alii, de Petri mi-
s apud Romanos patris speciatim recitent,
ad nil tale descendat; sed de quibusdam tantum
verit generatim, editis quibusdam miraculis.....
postea, quoniam dum Arnobius et Sulpicius
is nonnisi Simonis Magi de cælo in terram,

Deum Petro, vel etiam Paulo, præcipit, men-
faciunt, adjicit exerte Georgius Metochita D
in ejus præstigatoris vestibulo canem catenæ al-
n qui quosvis ad dominum injussu intrantes det-
t : voluisse autem aliquando Petrum ad Simonem
m adire; tuncque jussisse cani, ut prior intraret,
e humana Magistro de Petro pro soribus stante
ret : id vero confestim factum fuisse a cane, cunc-
i in adibus erant obstupefactis. Sive tertio,
eum ista miracula fabulam mere redoleant
et primum doctissimus Cuperus fabulam infra,
si altero probabilius, appellabit), Christus autem
ula longè alijs naturæ promississet editum iri
postolos, quæque illi adeo ediderunt, imo quæ
tres edita esse ab apostolis crediderunt, sicut
eorum hominibus et commentariis ad Acta apo-
tum liquet : idcirco, inquam, admodum possibile
ecilium nostrum respexisse potius ad aliqua me-
notæ miracula tamquam Romæ per Petrum fac-

ta, quam ad modo recitata quæ mendacii suspicione
non carent. Sive denique, quod etsi Patres solis va-
riorum miraculorum narrationibus fidem habere de-
buerint, sæpius tamen quam par fuit, etiam fabulosis
accommodaverint, uti eadem exempla plus satis ost-
tendunt.

Verum enimvero, quæcumque demum miracula nos-
ter dicere voluerit, Patres certe, dum *dubia*, seu quis
malit *aperte fabulosa*, pro veris sine malo dolo am-
plectebantur, eadem quoque, quod decuit, divinitus
edita credebant. Nec aliter de vero miraculo Petrus
in Actis, id est post celebrem illam pauperis cujus-
dam ab utero claudi sanationem : *Viri Israelitæ, quid*
miramini de hac re? aut quid intentos oculos in nos ha-
betis, quasi propria potentia vel pietate effecerimus, ut
hic ambulet? Per fidem in nomen Principis vitæ hunc
quem conspiciatis ac nostis confirmavit nomen ipsius. Et
Grosius similiter de cunctiorum apostolorum miracu-
lis : *Pilatus... ad Tiberium imperatorem atque ad se-*
natum retulit de passione et resurrectione Christi, conse-
quentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum factæ fue-
rant, vel per discipulos ipsius in nomine ejus fiebant.
Imo, præ cæteris omnibus testimoniis, præfatio Julii, ut
aiunt, Africani in Historiam Abdiæ apostolicam : *Ve-*
rum utrum magna apostoli ostendissent prodigia in po-
pulis, an minora, non hæc fragilitati humanæ sunt ad-
scribenda, sed a nobis fideliter confitendum, quia ope-
ratur ea unus atque idem Dominus Jesus Christus, qui
in eis per bonam voluntatem et sensus puritatem ha-
bitat.

Convertit multos ad justitiam. Locutio desumpta, nī
fallor, ex ista Gabrielis ad Zachariam de Johanne
Baptista, *ut convertat... incredulos, vel, ut alii ma-*
lunt, rebelles ad prudentiam justorum. Unde et erunt
fortassis qui primo intuitu censeant *justitiam* nil hic
esse aliud quam eam ipsam *justorum prudentiam.*
Sed melius procul dubio quid nunc *justitiæ* nomine
intelligere oporteat, docet ex Lactantio et Sulpicio
Severo Baluzius., col. 303.

Deoque templum fidele, etc. Hoc est Christianorum
corpus. Editio Oxon. et Cant. Optime.

Qua re ad Neronem delata. Ita hic agit Lactantius,
ut bonam in eo fidem desiderem. Longe enim alia
ratio fuit quam quæ hic affertur. Facta namque per-
secutio ut incensæ urbis invidia in Christianos deri-
varetur. Sed nec tempora congruunt : imo, ut paucis
dicam, manifeste hæc falsa sunt. TOLLIUS. — Recte
sane, quibus Cornelius Tacitus et Sulpicius Severus
lecti fuerint, visique magni, aut soli auctores, ad
quos liceat attendere. Tacitus enim de Romæ incen-
dio ad annum U. C. 717, quo C. Lecanius et M. Lici-
nius consules erant, disserens : *Sed non ope humana,*
inquit, non largitionibus principis, aut Deum plac-
amentis decedebat infamia, quin jussum incendium cre-
deretur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et
quæsitissimis pœnis affecit quos per flagitia invisos vul-
gus Christianos appellabat. Parique modo Sulpicius
Severus : *Abundante jam Christianorum multitudine,*
accidit ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud
Antium constituto. Sed opinio omnium invidiam incen-
dii in principem retorquebat, credebaturque imperator
gloriam innovandæ urbis quæsisse. Neque ulla re effi-
ciebat quin ab eo jussum incendium putaretur. Igitur
vertit invidiam in Christianos, actæque in innocios cru-
delissimæ quæstiones, quin et novæ mortes excogitæ
(ut serarum tergis contacti, laniatu canum interirent.
Multi crucibus affixi, aut flamma usti; plerique in id
reservati, ut cum defecisset dies in usum nocturni lu-
minis urerentur). Hoc initio in Christianos sæviri cœp-
tum. Ita igitur ambo. Sed vel inde primo plus satis
liquet Cornelium Tacitum et Sulpicium Severum non
esse in hoc negotio nisi pro uno et eodem homine
numerandos, quod quæ in Sulpicii verbis uncinulis
inclusimus, singula totidem fere syllabis apud Tacit-
um, post illa quæ ex ejus Annalibus descripsimus,
legantur; quod ideo ante omnia observatum volu-
mus, ne quis nos nunc temporis propter utrumque

gemina proprie credat auctoritate premi, non unica.

Postea vero, si maxime gemina urgeremur, certe agnosceret, scio, ipse Tollius nunquam potuisse hunc auctorem in Historiam Sacram Sulpicii Severi incidere, eamque legere. Quid, ita? Quia nempe ipsemet Tollius hoc quicquid est operis ubique Lactantio adscribit, nec ignorat quo tempore fuerit conscriptum, nimirum, cum nondum Licinius sævire cœpisset in Christianos, id quod anno demum ære Dionysii 320 aggressus est: nec quousque pariter Lactantius ætatem ad summum produxerit, hoc est ad annum circiter 326: nec postremo, post quem definite annum Historiam suam Sulpicius Severus absolvit, id est non ante quadragesimum, consulibus Stilicone et Aureliano, octoginta ferme annis post mortem Lactantii. Sicque nulla hactenus in nostro Scriptore mala fides.

De Tacito autem, qui sub Adriano principe Annales suos exarabat, nã illum legere potuit noster Cecilius. Sed quid, si eam tamen nunquam viderit aut legerit quidem, verum ejus, cum oportuit, non meminerit? aut etiam legerit, probeque illius meminerit, quando ea de quibus agitur scriberet, verum alios sequi maluerit auctores? An, quicquid ex istis tribus dicatur, jure tandem bona fides deiderabitur in nostro, aut manifeste falsa erunt quæ hic loci leguntur? Prospecto dixerit cum viro docto qui volet, mihi, ut res esse video, religio est. Primum enim Suetonius, scriptor æque, ac quisquam alius, gravis et idoneus, ita incensam fuisse a Nerone urbem Romam, et Christianos sub eo persecutionem passos esse commemoravit, ut non modo non utriusque eventus mentionem fecerit conjunctim in uno eodemque capite, vel prioris utique eventus alicubi ante posterius, et tanquam ejus quod posteriori occasionem præbuerit, ut contra posterioris capite decimo sexto meminerit in hunc modum: *Afflicti supplicii Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ*; prioris vero capite demum tricesimo octavo, his verbis: *Sed nec populo aut manibus patriæ perpercit. Dicente quodam in sermone communi.*

Ἐμοῦ θεοδότης γαῖα μαχθήτω περι.

Imo, inquit, ἐμοῦ ζῶντος, planeque ita fecit: nam quasi offensus deformitate veterum ædificiorum, et angustiis flexurisque vicorum, incendit urbem tam palam, et quæ deinceps, Suetonio, ut breviter dicam, ne tantillum quidem inuente in alterutro loco, Christianorum persecutionem natam esse ex illa Romæ conflagratione; sed tradente solum generaliter in primo, *Christianos afflictos fuisse sub Nerone, ut hominum genus novæ ac maleficæ*, si diis placet, *superstitionis.*

Deinde, quamquam in Latino Eusebii, vel potius Hieronymi Chronico, uterque casus diverso ordine recitetur, incendium tamen Hieronymus haud alio refert, quam ad annum 10 Neronis hac notula: *Nero, ut similitudinem Trojæ ardentis inspiceret, plurimam partem Romanæ urbis incendit.* Christianorum vero persecutionem quod spectat, illam ad annum demum ejusdem Neronis 14, hacque adeo simplicissima narratione posteritati traditam reperimus: *Primus Nero super omnia scelera sua etiam persecutionem inter Christianos facit, in qua Petrus et Paulus gloriose Romæ occubuerunt*: ut manifesto Hieronymus incendium et persecutionem tanquam res plane disjunctas retulerit, quasque nullam habuisse ad se invicem causæ et effectus σχέσιν existimaret. Quod melius tamen haud dubie intelligemus, si nos jam a Latino, ut ita pergam dicere, Hieronymi Chronico ad Græcum Eusebii Chronicon, vel ejusdem etiam Eusebii Historiam Ecclesiasticam, in qua fuisse eum accuratior, quam in Chronico, viri eximie eruditionis non injuria pronunciant, contulerimus, solius quippe Neronianæ persecutionis mentionem in Chronico primum his verbis reperturi: *Νέρων ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἀδικήμασιν αὐτοῦ τὸν πρῶτον κατὰ χριστιανῶν ἐνεδείξατο διωγμὸν, ἦν ἱκανὸν Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ θεοτάτοι ἀπόστολοι τοῦ ὑπὲρ Χρι-*

στοῦ μαρτυρήσαντες ἐστέφησαν ἀγῶνι. Quorum modo versionem sat idoneam ex Hieronymo describimus. In Historica autem Ecclesiastica, *Ἐνδείξει δὲ ἔργα τοῖς πᾶσι...* id est, interpretante Henrico Valesio, « Verum hoc unum adhuc illi deerat quod cæteris ejus in titulis adscriberetur, ut scilicet primus Romanorum imperatorum hostis christianæ religionis diceretur fuisse... Sic igitur omnium divini Numinis hostium princeps et antesignanus Nero in ipsos apostolos sævii », absque ulla iterum incendi commemoratione, unde ista Neronis persecutio exarsit.

Præterea, quid Orosius, quem utriusque cladis cum Hieronymo, et eodem quoque, quo Hieronymus, ordine, mentionem fecisse, certum est? An ei Nero ad persequendos fideles, ut incensæ Urbis invidia in Christianos retorqueretur, prorupit? Minime gentium, sicut omnibus, quibus vel semel caput septimum libri septimi fuerit lectum, constabit; ubi nempe Orosius post longam Neronianorum facinorum enumerationem (et in quorum extremo agmine

urbis Romæ incendium ante omnia, tum imperata senatui vis ingens sestertium ad expensas, mox plurimorum Senatorum spoliatio, dehinc omnium negotiatorum expilatio, proxime autem permultorum ex istis senatoribus cades, dein porro integri fere equestris ordinis destitutio, ac denique matris, fratris, sororis, uxoris parricidia, cæterorumque omnium cognatorum et propinquorum jugulatio comparent et recensentur) statim subjungit: *Auxit hanc molem facinorum ejus temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romæ Christianos supplicii et mortibus affectit, ac per omnes provincias pari persecutione excruciarum imperavit; ipsum quoque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi apostolos, Petrum cruce, Paulum gladio occidit*; Orosio proinde totam Christianorum persecutionis causam culpamque ita aperte soli Neronis in Deum impietati assignante, ut si quis ex rerum serie, quam post illum exhibuimus, conficere vellet, Christianos fuisse secundum Orosium ad vertendam in eos combuste Urbis invidiam a Nerone vexatos, posset idem simili, imo meliori jure, illuc quoque Neronis parricidia trahere; de quibus scilicet propior in dicta Orosii περιχοπή mentio sit.

Adhæc, dum de causa, propter quam Nero Christianos persecutus est, Tacitus et Orosius a se invicem tam diversi abeunt, alio etiam Pseudo-Hegeppus lectores suos ducit, Neronem quippe idcirco *adversus Christianos insurrexisse, tradens quod Petrus et Paulus, Christianorum doctores, virtute suorum operum Neronem sibi adversum fecissent*; hoc est, ut postea loquitur, *Simonem Magum imperatori utilem et reipublicæ necessarium, sustulissent.*

Postremo, quod magis est, e Theodoro Metochita, Nero longe etiam ante Romæ incendium Christianos fuerat insectatus. Accidit enim ea clades *C. Licanio et M. Licinio consulibus*, ait Tacitus, quo tempore, monente Suetonio, Nero annum ætatis agebat 27. Atqui, secundum Theodorum Metochitam, post Claudium Nero... imperium 14 annos tenuit. *Et hic impurissimus ἐτῶν ὡσεὶ δέκα καὶ ἑπτὰ ἐστὶν, πρῶτος τοῦ διωγμοῦ ἤρξατο, annos septemdecim natus, primus persecutionem inchoavit.* Nec quisquam tamen hactenus, quod noverim, bonam horum omnium fidem (Suetonii dico, Eusebii, Hieronymi, Orosii, et sic de cæteris) desiderare se in hoc negotio testatus est.

Quæ cum ita sint, absit ut eam magis huic Auctori deesse suspicari velimus, multoque minus affirmare; quamquam fieri quidem facile queat ut non mala fide malas merces ab aliis acceperit, easdemque postea uti bonas in hoc ipso opere exposuerit. Quid plura? *Deliros et deliramenta ipsemet strenue explodit sub sinem hujus capituli.* Et initio quinquagesimi secundi: *Quæ omnia, inquit, secundum fidem scientium loquor, (et) ita ut gesta sunt mandanda literis credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut si quis historiam scribere voluisset, non cui-*

eritatem, vel peccata illorum adversum A pium et sacrilegum, quasi dicas insigniter nocentem, iudicium Dei adversus illos reticendo. Ecclesiæ bonæ fidei iudicia in ullo Auctore

tempora non congruunt, instat vir clarissimus, inquit ego. Num id perpetuo certitatum est argumentum male fidei, nec etiam non voluntariæ ἀπιστορίας? Omnino posterioris, quam prioris. Sed non convenire tempora, cur dabimus? cum quid ista sibi velit obiectio divinemus, s videantur non male congruere, quod atnor ad doctrinam temporum pertinentia cilio ponuntur (Petrum, quando iam Nero Romam venisse; eundem postea multos iam convertisse; Neronem deinde primum a Ecclesiæ semel constitutam persecutum esse; denique servos Dei Petrum et Paulum nis jussu in ea persecutione interemptos),

istis pacto inter se cohæreant quotquot n singula insuper talia sint ut nullum nno certo alligetur ab auctore, possint servata dicti ordinis ratione, tam bene, cum hoc, quam cum illo anno connecti, ubi gratia, Petri in urbem Romam advenno 4 imperii Neronis, si a Christi in cæ ad quartum annum Neronis certo certius Romam non venisse, quod olim ponebat Scaliger; tunc quippe Petrus belle huic cum iam Nero imperaret, Romam adventum primo utique Neroviani imperii, si recentissimam Pagii sententiam, primus Petri ma sedentis annus cum primo imperantis hoandus est, quia tunc quoque egregie a um jam Nero imperaret, Petrus Romam riptum fuerit. Uno igitur verbo, ni. exem luce meridiana clarius ostendatur, Petrum esse Romæ, quod non videtur contendere el nullam unquam existisse sub Nerone per, quod Tollius non negat, aut Petrum et C nquam esse sub illa martyrio affectos, quod opinor, potest probari. tempora, meo congruent semper hic loci, quantum satis

et vetustate. Non ut vetustate simpliciter, et, sine addito: sed ut vetustate erroris, locutus est alicubi S. Cyprianus. Atque ita sæculo Majores nostri, damnata vetustate Ecclesiæ Romanæ, ad campse religionem qua modo noster Cecilius, transiverunt, qui nos Majoresve nostros damnasse velant. Habemus, quorum exemplo, usque purioris Ecclesiæ Patribus, glorie-Novatores, Novatorumve filii.

execrabilis.... tyrannus. Sic cap. iv, ex- mal Decius, de imperatore Decio. tus. Nil leve, nunc quidem, hoc epitheto jam monuimus; nec immerito, liceat di- h præterquam tyranno, et omnium forte D gium maximo Neroni tribuitur, præcedit de- gium alterum execrabilis, id est omnium odiosissimum. Et denique: Nec tamen, ait ut hoc fugiendum est (eloquentiam scilicet in pestem perniciemque convertere), item ha- ut religioni, nocentem aliquando, modo ne impiumque, defendere. Quo ex loco cum quandoque de nefario et impio apud Roma- ni esse, nemo non videat; et apud nostrum ii, impiæ manus, sacrilegi, et similia de- ribus occurrant, quid clarius quam hic rō em esse atque nefarius, impius, sacrilegus? a, quominus dubites, elegantissimum Mar- gramma, ubi apertissime eadem vox im-

tentibus ipsis, Novatores sunt et Novatorum filii. Ecclesiæ romanæ apologia religio Christi semel, erroris essentialiter nescia, novitatem in fide innavit.

DE PISCIBUS BAJANIS.

Bajano procul a lacu monemus,
Piscator, fuge, ne nocens recedas.
Sacris piscibus hæc natantur undæ,
Qui norunt dominum, manumque lambunt
Illam, qua nihil est in orbe majus.
Quid, quod nomen habent et ad magistri
Vocem quisque sui venit citatus.
Hoc quondam Lybis improbus profundo
Dum prædam calamo tremente ducit,
Raptis luminibus repente cæcus
Captum non potuit videre piscem,
Et nunc sacrilegos perosus hamos,
Bajanos sedet ad lacus rogator.
At tu, dum potes, innocens recede,
Jactis sicut licibus cibus in undas,
Et pisces venerare dedicatos.

(Mart., Ep. lib. iv, ep. 30.)

B Quare sint igitur quoque, c. 1: *Nocentes animæ, quas, qui justos excarnificaverunt, cælestibus plagis et cruciatibus meritis profuderunt, animæ impiæ et nefariæ quæ, nec verum Deum, nec ejus servos veneratæ sunt; itemque, c. XLIX: *Nocens spiritus quem Maximinus detestabili mortis genere efflavit, spiritus impius et sacrilegus.**

Excidendum. Editio Oxoniensis et Cant., *excidendum.* Sed stare manuscripti codicis lectio optime potest. Vide Columbum, col. 394.

Delendamque justitiam. Quid jam noster proprie per justitiam intelligat interpretatur capite sequenti his verbis: *Postquam vero ad persequendum justum populum, etc.,* quin et istis capitis iv: *Exiit post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiam, nisi malus, persequatur? Justitia itaque hic loci Ecclesia est, seu justus populus, quem et mox, hoc ipso capite, populum Dei et servos Dei appellari videbis. Norunt rhetorum filii, qua orationis figura scelus pro scelesto homine, et similia sexcenta quotidie in quibusvis auctoribus offendantur. Sed hic quidem vix ullum, opinor, isto Petri exemplo aptius est: *Cælos novos ac terram novam secundum promissum ejus expectamus, in quibus justitia habitat;* quippe cum ibi quoque justitia, ut verba jacent, nil aliud sit quam justus Dei populus. At nunc ubinam, si non consummatam, tentatam saltem fuisse dicenus istiusmodi justitiæ deletionem a Nerone? An Romæ solum, cum doctissimo Dodwello in dissertationibus Cyprianicis? Aut num vero ubique per imperium romanum, cum eruditissimo pariter Pagio, in sua Annalium Baronianorum critica? Omnino, quin noster, ex Pagii sententia, ubique per omnes imperii romani provincias dicere voluerit non dubitamus; ob hanc scilicet orationis seriem: *Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret, non modo Romæ, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, et ad religionem novam, damnata vetustate, transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad excidendum cæleste templum, delendamque justitiam.* Ubi enim terrarum excidendum videri debuit Neroni templum cæleste, delendamque justitiam, quam ubi magnam quotidie multitudinem a cultu idolorum deficere intelligebat, et ad religionem novam, damnata vetustate, transire? Atqui, secundum nostrum, Nero id non modo Romæ, sed ubique quotidie accidere animadvertibat. Et ubique igitur, non Romæ tantum Nero, secundum eundem, prosilivit per sua edicta, et per præfectos ad delendam justitiam.*

« Sed enim, inquit Dodwellus, non aliorum certe christianorum illa potuit esse persecutio quam eorum qui Romæ versarentur. Nam utcumque iniquos persecutores existimemus, qui Roma aberant, in illos nulla erat vel specie tenus verisimilis ratio cur intentaretur urbis incendium. Aliam itaque persecutionem comminiscantur necesse est quam illam, cuius meminit Tacitus, si quos alios præter quam Romæ christianos in ea passos comminiscuntur. At quo

illam tandem idoneo testimonio fuisse confirmant. »

Verum ecce, ut hinc merito exordiar, quæ Pagius ad ista nuperrime responderit : « Dodwellus, inquit, num. 11, immo 15, Dissertationis Cyprianæ 11, agnoscit quidem ingentem multitudinem in persecutione Neroniana passam, sed eorum tantum christianorum qui Romæ versabantur; cum qui Roma aberant in illos nulla esset vel specie tenus verisimilis ratio cur intentaretur urbis incendium. Sed levis hæc ratio. Nero quippe, non vero christiani, auctor incendii; ideoque edictum non tantum ad christianos Romæ agentes vexandos, sed ad universam sectam per imperium romanum abolendam emissum, ut ex his Lætantii, lib. de Mortibus persecutorum, c. 2, verbis intelligimus : *Cum animadverteret (Nero) non modo Romæ, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum... prosilivit ad excidendum cæleste templum*, etc. Hæc itaque persecutio non localis, sed universalis fuit. Nec refert, quod Tacitus de iis quæ in provinciis adversus christianos gesta sermonem non habeat, cum Suetonius in Nerone, c. 16, persecutionem ad urbem Romanam non restringat. *Affecti supplicii Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ*, inquit, Suetonius. » Hæc ergo et totidem verbis Pagius in dicta Critica, suo loco.

Immo, cum subjectam inscriptionem Gruterus inter alios, et Josephus Scaliger, ipse tamen de ejus sinceritate dubitans, protulerint, eandemque ille in ruinis pagi Marquesiæ, in Lusitania, hic vero in Hispania, loco Pisvergæ vocato, extare monuerint :

NERONI CL. CAIS.
AVG. PONT. MAX.
OB. PROVINC. LATRONIB.
ET. HIS. QUI NOVAM
GENERI. HVM. SVPER
STITION. INCVLCAE.
PVRGATAM;

vel ut Scaliger edidit :

NERONI CLAVDIO
CÆSARI AVG.
PONT. MAX. OB
PROVINCIAM LA-
TRONIBVS ET HIS
QUI NOVAM GE-
NERI HVMANO
SVPERSTITIONEM
INCVLCARANT
PVRGATAM.

Pagius superioribus contra Dodwellum argumentis non contentus, haud simpliciter præterea Scaligeri de dicta inscriptione dubitationem in eo vanitatis arguere, quod nullam plane Scaliger suæ suspicionis rationem in medium attulerit; sed contendere simul nunquam etiam cum fundamento posse afferri. Quin et idem alibi observare, in illa sine dubio inscriptione generalem, quam posuit, Neronis in omnes ubique christianos crudelitatem idcirco tangi, quod ibi christiana religio, quemadmodum et a Suetonio recens citata, et in antiqua inscriptione Diocletiano dicta, *superstitio* appelletur; et ex ea itaque deducendum non tantum in Hispaniis ejusmodi de prostrata Christi religione trapæa fuisse erecta; sed et in aliis provinciis similiter factitatum esse. Præsertim cum Orosius (libro, ait Pagius, ix, verum septimo dicendum erat, c. 7, videndumque alias cur subjecta ab ipso Orosii verba tantopere a vulgatis editionibus initio et in fine differant) de Nerone scriperit : *Denique omnibus flagitiis suis hoc etiam addidit, quod primus Romæ Christianos supplicii et mortibus affectis, ac per omnes provincias persecutione excruciarum imperavit, ipsum quoque nomen extirpare conatus, beatissimos apostolos Petrum cruci affixit, Paulum capite gladio secuit. Ubi etiam denuo Pagius pro clau-*

sula : « Quod martyrium, ait, anno sequenti contigit; ideoque persecutio, quæ hoc anno Romæ cepit, intra illud tempus in alias provincias propagata : ni, quod verisimilius, edictum in omnes statim provincias missum fuerit. »

Et nos jam, ut de nostro quoque aliquid cunctis istis addamus (quatenus nimirum valide confirmant, Neronem ad excidendum ubique Dei populum proripisse), ideo minus habere Dodwellum, quæ iis regebat, arbitramur, quod, dum pugnat, *nullam vel specie tenus verisimilem fuisse rationem cur Christiani, qui Roma aberant, urbis incendio arguerentur*, secure ille ob Taciti auctoritatem ponit, primo id incendii Neronianæ Christianorum persecutioni prævisse, deinde autem eidem simul vexationi occasionem dedisse. At præterquam hujus scriptoris hypotheses manifesto ab illis Taciti diversæ sunt, multa paulo ante e Suetonio, Hieronymo, Orosio, atque aliis, adduximus, quæ vel Neronis persecutionem incendio anteriorem faciunt, vel posteriorem quidem, sed quam ab illo ortam non dicunt. Et, ut maxime anteriorem fuisse non contendamus, haud videmus, fateor, quinam pulchre et perspicue ostendere quisquam valeat, impossibile esse, ut post Romæ incensionem Nero fideles ubique per imperium romanum solo christianismi nomine fuerit persecutus; aut si non solo, Romæ tandem *ut incendii reos*, propter Taciti testimonium, ubique vero, et re nata, *tantumquam homines malefice superstitioni addictos*, propter alia aliorum loca, licet reapse utriusque culpæ insones. Prorsus uti Susis Mardocheum *ob neglectum salutationis officium*, omnes autem Judæos, occasione data, per centum et viginti septem provincias imperii Assueriani *tantumquam hominum nationem, qui leges ab omnium gentium legibus alienas haberent, neque regis parerent edictis*, Aman Assueri nomine decreverat interfici.

Notandum sedulo, quod superest, nostrum quidem de Nerone, *Prosilivit ad excidendum cæleste templum, delendamque justitiam*, dicere; neutiquam vero, *excidit, vel deletit*. Voluit enim revera excidere et delere. Imo, ut cum Orosio loquar, *ipsum quoque nomen extirpare conatus*; sed frustra; quæ et sors postea Diocletiani, nisi suum fortassis finem Nero in illa assecutus sit Provincia, de qua allatæ superius inscriptiones meminerunt. Videant qui nuperrime nominatibus et similibus inscriptionibus de *hæresi*, quam vocant, *extincta* gloriati sunt, annon incassum quoque ad excidendum cæleste templum prosiliverint.

Et primus omnium (Nero) persecutus Dei servos. Rotunde dicam. Nil minus verum, si res ipsa spectetur, et ad singularia, qualia hic scriptor subjicit, exempla attendamus. Cur illi enim Nero *primus omnium*, non dico cum Eusebio *imperatorum*, nam id noster huspian addidit, vel inuit; sed *primus omnium* simpliciter, adeoque *hominum, Dei servos persecutus est*? Quia, ut habetur in sequentibus, *Petrum cruci affixit, et Paulum interfecit*. Atqui longe antea, sub Tiberio, Herodes Antipas Joannem Baptistam iniquissime decollaverat; et sub eodem, vel, ut alii volunt, sub Caligula, Judæi Stephanum lapidibus obruerant; sub Caligula autem, vel, ut rursus aliis placet, sub Claudio, Jacobus, Joannis frater, ab Herode Agrippa fuerat interfectus, et Petrus conjectus in vincula. Imo, si a singularibus istis quorundam fidelium martyriis, aut vexationibus ad generales Ecclesiæ persecutiones transierimus, Tiberii, vel Caligulæ certe, si quis cum vulgo malit, principatu, insoque die quo Stephanus ille protomartyr lapidatus est, *Facta est*, ait Lucas in Actis (cap. viii, 1), *persecutio magna adversus Ecclesiam quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ; et Samariæ præter apostolos*; unde Georgius Syncellus ad annum mundi 5557, Divinæ vero Incarnationis 57, imperantis autem Tiberii 20 aut 21 : *Hoc anno, inquit, persecutione in Ecclesiam excitata, fidelium ple-*

dispersi sunt, ad quos, fidelium in dispersione A
 torum præfixo titulo, Catholicam Epistolam Ja-
 frater Domini scripsit. Quid quod perillustri
 , itemque Lipsio ad Taciti Annales, videntur
 merito Christiani, qui sub Claudio Romæ de-
 Judæis illis accensendi, qui a Claudio male
 sunt, id est, quos Claudius, Luca (Act. Apost.
) et Suetonio testibus Roma coegit excedere.
 o utrumque motum Cecilius noster non nut-
 inter persecutiones, nec aliter tandem in
 a de Nerone locutus, quam cum de eodem
 as Severus. « Qui, non dicam, inquit, regum,
 nium hominum, et vel immanium bestiarum
 ssimus, dignus exstitit, qui persecutionem in
 mos primus inciperet. » Nempe quod hic aucto-
 nequaquam imperatorum aliorumve quales-
 persecutiones, eorumque pœnas jam inde ab
 a post Christi Assumptionem constituenda ex-
 fuerit aggressus : » sed tantum « a principio,
 est Ecclesia constituta. » Ex hoc autem se-
 Ecclesia Christiana haud ante constituta fuisse
 la est quam postquam, apostoli per annos 25,
 d principium Neroniani imperii per omnes pro-
 ac civitates fundamenta Ecclesiæ miserunt. Et
 igitur scriptori Nero optime, cæteris cætero-
 rsecutorum per illos 25 annos vexationibus
 stria prætermittis, dicitur primus omnium Dei
 ersecutus. Supple, post Ecclesiam semel consti-
 Vin' auctoritate, quæ nostra sit major, urgeri?
 ipud Augustinum de Civitate Dei, libro xviii,
 2, cum hoc lemme : « An credendum sit,
 idam putant, impletis decem persecutioni-
 æ fuerunt, nullam superesse, præter undeci-
 quæ in ipso Antichristi tempore sit futura. »
 ud : et an aliud quam quod jam monuimus,
 facta, tecum cogita, cum ad hæc veneris :
 im (persecutionem) computant a Nerone. . . .
 quid. . . qui hoc sentiunt, dicturi sunt de
 tione, qua ipse Dominus crucifixus est? In
 n sunt numero posituri? Si autem, hac excep-
 timant computandum, tamquam illæ nume-
 sint, quæ ad corpus pertinent, non qua ipsum
 est appetitum et occisum, quid agent de illa,
 ostea quam Christus ascendit in cœlum, Hie-
 nis facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus
 Jacobus, frater Joannis, gladio trucidatus est,
 istolus Petrus ut occideretur inclusus est, et
 gelum liberatus; ubi Saulus, qui postea Pau-
 lus, vastabat Ecclesiam; ubi ipse quoque jam
 quam persequatur evangelizans, qualia fa-
 est passus, sive per Judæam, sive per alias
 quacumque Christum ferventissime prædica-
 ur ergo eis a Nerone videtur ordiendum, cum
 nis tempora inter atrocissimas persecutiones,
 us nimis longum est cuncta dicere, Ecclesia
 do pervenerit? Quod si a Regibus factas per-
 nes in numero existimant esse debere, Rex
 rodes, qui etiam post ascensum Domini gram
 fecit. » Hactenus ergo Augustinus.
 rimus omnium (Nero) persecutus Dei servos. D
 enim illud verum est, quod illi Martyrologio-
 enologorumque consarcinatores putant, tam
 imperatorum fuisse persecutores. Qui scripsit
 antiano Lactantius, paucos ante Diocletia-
 eo persecutorum albo recensuit : Nerorem
 it, Domitianum, Decium, Valerianum, atque
 num. Convenitque, pro ætate sua, cum Lac-
 fertollianus; nec enim alios ille ante se quam
 actantius persecutores imperatores agnoscit,
 m atque Domitianum. DODWELLUS.
 am cruci affixit. Hoc in Petro supplicii genus
 s, c. xxi, 19, confirmare videtur, respiciens
 sti verba, ἐπετειὺς τὰς χεῖρας σου. Alias enim
 ὡννοσθαι καὶ τοῦ ἀπάγεσθαι ὅπου τις οὐ θέλει, ge-
 ritis significari non poterat, sed quidem in
 m et vincula conjunctio; etiam absque capitali
 io. TOLLIUS. — Et Paulum interfecit. Tria sunt,

ob quæ non injuria videri possit scriptum quondam
 fuisse, et Paulum gladio interfecit. Unum, quod Pau-
 lum gladio periisse, collo scilicet deciso, communis
 sit Veterum sententia. Alterum autem, quia cum
 noster oratorias leges calluerit, et in antecedentibus
 martyrium Petri memorans instrumentum simul
 martyrii nominaverit, Petrum cruci affixit vix po-
 tuerit non continenter, et Paulum gladio interfecit,
 subijcere. Præsertim, cum ex ejusmodi regulis apud
 Sulpitium Severum legamus : Paulus ac Petrus capi-
 tis damnati, quorum uni cervix gladio desecta, Petrus
 in crucem sublatus est; parique modo apud Orosium :
 (Nero) beatissimos Christi apostolos, Petrum cruce
 Paulum gladio occidit; rursumque itidem apud
 Pseudo-Hegesippum : Alter cruce, alter gladio neca-
 tus est; Græcæ autem apud Theodorum Metochitam :
 Ὁ Νέρων τὸν Πέτρον ἐσταύρωσε, τὸν δὲ Παῦλον διὰ ξίφος
 ἐτελείωσεν. Tertium denique, quoniam tantum abest
 ut Latinis Patribus interficere, vel interfici, curta lo-
 cutione specialiter et proprie decollare, vel decollari
 B significent, ut ii contra quandoque, verbi gratia, in-
 terficere breviter, pro crucifigere posuerint, nonnun-
 quam autem interfici, pro præcipitari in flumen, et
 mergendo necari. Tertullianus de Synagoga, quæ
 Christum, quod omnes norunt, securi non ferit, sed
 crucifixit : Omnis, inquit, Synagoga filiorum Israel
 eum (Jesum) interfecit, dicentes ad Pilatum, et quæ
 sequuntur. Latinum vero Eusebii Chronicon de Qui-
 rino martyre, quem totum, hoc est, non prius decol-
 latum, ethnici in fluvium præcipitarunt, et hi postea
 vel illi mergendo interemerunt. « Quirinus, epis-
 copus Sciscianus, pro Christo gloriose interficitur.
 Nam manuali mola ad collum ligata, e ponte præci-
 pitatus in fluvium diutissime supernavit, et cum
 spectantibus collocutus, ne suo terrentur exemplo,
 vix orans, ut mergeretur obtinuit. » Cogitent interim
 eruditi, ni molestum est, an hoc ipso, quod ita inter-
 ficere in crucifigendi et submergendi significatione,
 manante nimirum a generali, qua pro occidere et e
 medio tollere ponitur, usurpatum invenimus, non
 potuerit quoque hic auctor, neglectis rigidioribus
 C oratorum præceptis, interfecit, sine ulla gladii men-
 tione, de Paulo securi cæso adhibere.

Nec tamen abiit impune. Simili phrasi noster infra
 de sene Maximiano : Quia semel abiit impune, etc.
 initio cap. 33.

Respexit enim Deus vexationem populi sui. Pauci,
 credo, alludi hoc loco ad istum Exodi cap. iii, 7 :
 Vidi, vidi afflictionem populi mei, si non jam ex sese
 intellexerunt, nunc a me admoniti negabunt. Eo magis
 quod, cum olim 70 Interpretes Hebræa verba
 reddiderint, Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, Be-
 za superiori sæculo illorum translationem (Act. vii, 54),
 expresserit in hunc modum : Vidi, vidi vexationem
 populi mei, quæ et forsitan veteris editionis Italæ ver-
 sio erat. Extare certe etiamnum pluribus locis vexa-
 tionis vocem in Vulgata, durioreque sensu, quod magis
 est, hoc est, pro graviore afflictione et persecutione,
 nemo nisi injuria dubitaret. Nam apud Jeremiam,
 cap. xxix, 18, v. c. de Sedecia ejusque principibus,
 Dabo eos, inquit Dominus, in vexationem afflictionem-
 que omnibus regnis terræ. Sicque alibi apud nostrum,
 vel Sulpicium saltem Severum, ne de aliorum testi-
 moniis sim sollicitus, vexatio et vexationes, pro per-
 secutionibus; itemque vexare et vexari, pro persequi,
 aut persecutionem pati. Sulpicius etenim ipse quoque,
 lib. i Hist. Sac. : « Visum est mihi, ait, non absur-
 dum, cum usque ad Christi crucem apostolorumque
 actus per sacram Historiam cucurrissem, etiam.....
 excidium Hierosolymæ, vexationesque populi Chris-
 tiani, » etc., decem, quas vocant, persecutiones in-
 telligens. Unde postquam, libro ii, de singulis dicere
 aggressus, et ad quartam usque progressus, Quarta,
 inquit, sub Hadriano persecutio numeratur, moxque
 similiter de quinta : Sub Aurelio, Antonini filio, per-
 secutio quinta agitata; sextam deinde vexationis no-
 mine, tamquam prorsus synonymo, indigital his ver-

bis : *Sexta, Severo imperante, Christianorum vexatio fuit. Vexationis* alias vocabulum in ista Tertulliani oratione *morbum* significare non ignoramus : « Plerosque hoc opus (exomologeseos) ut publicationem sui aut suffugere, aut de die in diem differre præsumo, pudoris magis memores quam salutis; velut illi qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conscientiam medentium vitant. » Sed quid cuique loco conveniat attendendam. Et de cætero, quin in eo, qui nobis vere præ manibus, noster *vexationem populi sui* passivo sensu, pro *vexatum suum populum*, idque de Ecclesia Dei christiana dixerit, nullus ambigendi locus est, tam ob hæc verba cap. 4 : *Exitit enim execrabile animos Decius qui vexaret Ecclesiam*, et ista simul Jeremieæ cap. xxxi, 35 : *Ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum*, quæ certissime ad novi fœderis fideles pertinent, quam quod de alia quavis interpretatione, non dicam cogitare, sed vel somnare foret absurdissimum. Et sic supra passive quoque : *Quos metus comprehensio- nis ejus in fugam verterat*, pro *Quos, eo comprehenso, metus in fugam egerat*.

Dejectus itaque fastigio imperii. Cave, ne ob proxime sequentia, ac devolutus a summo tyrannus impotens. legendum hic pariter necessario credas, *Dejectus itaque e fastigio imperii.* Sæpius enim post id verbi in melioribus Auctoribus latinis præpositio *de*, vel *ex*, eleganter relicta est subaudienda. Cicero in oratione pro Muræna : *His hædinis pelliculis prætura dejectus est*; et 2 in Verr. : *Pollicitus est quantum vellet pecuniæ, si me adilitate dejecissent.* Ibidem alio loco, *dejacere honore* reperies, uti et apud Livium plus semel.

Nusquam repente comparuit. Fabulæ. Miror autem Christianos veteres tam splendide mentiri solitos, quorum mendaciorum si contexere catalogum luberet, tota iis plaustra impleri possent, atque una cum Sibyllinis carminibus ad anus vetulas mitti. TOLLIUS. — Licet quæ hic et proxime quoque de Nerone, non a nostro solum Cecilio, sed a quibusdam præterea Christianis, ejus, uti nil ponere vetat, æqualibus dicuntur, talia sint ut ea ego sine mora fabulosissima esse, viro docto concedam; vellem nihilominus acrem istam in nostrum cæterosque antiquiores ecclesiasticos Scriptores censuram non strinxisset, aut in aliam saltem occasionem magis opportunam distulisset. Nam nunc quidem, si non audique, haud parum tamen tam nostri, quam quorumvis insuper veterum Christianorum candorem honoremque tuetur insignis Taciti locus, quem Columbus ex libro II Histor. cap. 8 adduxit. Res tota, quoniam non indigna est quæ paulo accuratius explicetur, sic habet.

Ex hoc scriptore, *Nero*, seu, ut verius dicam, *Neronis a sese interfecti cadaver nusquam repente comparuit, ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam malæ bestię appareret.* Eaque reapse et unice ipsius sententia. Contra autem, ex illis quibusdam, quos perstrinxit, Christianis, non Neronis cadaver jam extincti, sed *Nero ipse vivus vidensque nusquam repente comparuit, et certum in locum translatus, vivus ibi reservatus est.* Tacitus vero in laudata Pericope : *Sub idem tempus, ait (facta non longe ante mentione sacramenti Othonis, quod uterque exercitus, hoc est, unus Vespasiani, alter Muciani, octavo circiter mense ab obitu Neronis acceperant), Achaia atque Asia falso metu exterritæ, velut Nero adventaret, vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus eum vivere fingentibus credentibusque.* Quare primum omnium, ex Tacito, post Neronis mortem sparsi fuerunt varii super illa rumores, uniusque aliquis inter cæteros hujusmodi, ut si cui ejus occasione vivere adhuc Neronem fingere liberet, posset facile apud multos fidem invenire. Deinde, qui id fingerent, octavo, plus minus, mense, quam obierat, inventi sunt. Tertio, complures simul reperti, qui non modo fabulam non respuerent et confutarent, sed fide adeo bona admitterent, ut miserrime exterrerentur, velut Nero

A adventaret. Et denique, qui rem ita tum fieri et credere cæperunt, si duplici de causa neque Christiani, verum manifeste ethnici erant quoniam multorum quidem ex ethnicis intererat fingere, Neronem fuisse adhuc super non vero pariter Christianorum. Altera autem Tacitus in allato loco nullam plane Christiani mentionem facit, sed Achaia tantum et Asia, ubi plures Neronem post ejus exitum vixissent, crediderintque : unde palam non nisi e debere intelligi colligendum est. Quæ cum in ubi jam noster, oro, vel deliri, de quibus tacetur, Christiani tam splendide mentiti sunt.

Omnino si, ut deceat, de fictionis auctoribus omnia questio est, nulla istius culpæ portio hunc, vel in illos conjicienda : sed, ut liquet, nunciis imputanda tota quanta est. Sin autem potest fide, quæ fictioni habita, creditam certe;

B cum insigni valde ἐπιπέποι admixtam fuisse fabulam a delirantibus nostri Cecilio Christiani scimus. Sed primo, noster nec fictionem, nec μετρον admittebat; credensque, uno verbo, semel defuncti cadaver nusquam apparuisse, et alias, tam Neronem nunquam priore Christiani obuisse, quam eum adhuc sæculo quarto aliarum superfuisse, adeo, dum utrumque negat, omni splendido mendacio alienus, ut pro ipse veritate contra vanas nœnias pugnaret. Secundo, quod ad ejus æquales utriusque fabulæ dices, eorum sane causa longe minus favorabilis tamen quod octo fere post Neronis obitum ubi plures in Achaia et Asia ethnici, nimia credulitate, sed nulla utique egregie mentione, Neronem adhuc vivere, in animo habebant, (id enim, puto, mentiri nullo pacto sent, ut falso dehinc metu exterrerentur) quoque ejus ætatis Christiani, et inde alii, num induxerint? Per errorem, inquam, quam vera ipsorum culpa. *Credulitas error et*

C *quam culpa*, scribebat olim Plancus Cecilio quidem in optimi cujusque mentem facillime ut vel hic, ubi de Christianis sermo est, cavendo oporteat, ne illos splendide mentitos esse mus. Et quanto igitur amplius, ubi de isto agitur? Qui cum fictionem, fictionisque appellatione sanis exceperit, id unum evidenter peccavi ei præ cæteris rumoribus fidem super Neronem et taverit adhibendam, qui olim Neronem non subito comparuisse sparserat in vulgus, quem Neronis cadavere sine dubio intelligendum et quorum intererat æquivocatione abuti, ad Neronem ipsum paulo post ejus mortem quasi etiam tum retulerant, et Christiani postea eorum pro aliis de causis. Adde quod, cum etiam R. Suetonii loco plene mox describendo, non de qui vel post Neronis funera modo ejus imaginem textatas in Rostris proferrent, modo edicta, quæ ventis et brevi magno inimicorum malo reversur possent illi aliter Neronem in vivis adhuc esse, quam una affirmando, eum, dum more nunc puniendus quæreretur, derepente evanuisse, ita, quæ nativo Neronis corpori soluta fuissent, non nisi supposititio facta esse : neque talia affirmare, quin viventibus victurisque Christianis plus æquo facilius tales de fabulas credendi asserendique occasionem quales in hoc capite noster ponit, aut oppug-

D *Ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam malæ appareret.* Contra Suetonium, qui docet eum tum fuisse impensa ducentorum millium. Ed. Cant.

Ita dictæ editiones e Baluzio, ut videre est col. 304. Neque vero negandum quin Suetonio Nerone, sub finem capituli 49. et initio quibus simi disertissime habet : « Nihil prius ac (Nero) a comitibus exegerat quam ne potes quam capitis sui fieret; sed ut quoquomodo

retur. Promisit hoc Seius, Galbæ libertus... **A** **A**tus est impensa ducentorum millium stragulis auro intextis, quibus usus kalendis Jafuerat. Reliquias Æglogæ et Alexandra nutrim Acte concubina gentili Domitiorum monu-
condiderunt, quod prospicitur e campo Martio itum colle hortorum; nec quin pariter initio nagesimi septimi legamus: « Obit secundo et imo ætatis anno, die quo quondam Octaviam merat. Tantumque gaudium publice præbuit ut pileata tota urbe discurreret. Et tamen non det, qui per longum tempus vernis æstivisque is tumulum ejus ornarent. » Sed quid multa? quod quis forte opinetur, Cecilium nostrum suo ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam bestiarum apparet; penitus non jugulant; quippe Suetonius uno tenore post hæc ultima: « Et non defuerunt qui per longum tempus vernis siue floribus tumulum ejus ornarent, addiderit, do imagines prætextatas in rostris proferrent, edicta, quasi viventis, et brevi magno inimicatio reversuri; » quos ergo Neronis tumulum ero Genotaphio habuisse, perspicuum est. Unde tri, qua de agitur, narratio non solum non per, sed juvatur.

B **B**estiarum malæ bestiarum. Orosius simili modo de Tiberio e: *Ex mansuetissimo principe sævissima bestia*. Et Paulus ipse, quod jam dudum a viris magni is dictum est, non alium innuebat leonem, Neronem, in hoc loco secundæ Epistolæ ad heom (cap. IV, 7), *Ereptus sui ex ore leonis*, ut cæteros prætermittam, Eusebius .. ἐρρύσθη, ἐκ στόματος λέοντος... τὸν Νέρωνα ταύτῃ ὡς εὐκαὶ ὠμόθυμον προσεπιών; id est interpretante Valeriano *Liberatus sum de ore leonis, Neronem scilicet ita aus propter animi crudelitatem*. Plura addere veos, quæ supra a Baluzio, col. 312, et Cuperus, 73 observata sunt; quos tu ergo suis locis e.

C **C**onlatum. Quo? Mira enim hic nostri breviloa, et ista se quæstio, velis, nolis, objicit attentis bus. Respondeo in *finis terræ*, propter sequen-erge legere.

D **D**um reservatum. Vide Baluzium ad hæc ipsa verba, um ad istam periochen, *Adventum... nefas*; Com denique ad hæc rursum, *Nusquam repente ruit*.

E **E**lla dicente matricidam profugum. Nonnulli per- n habuere, Neronem ipsum vel antichristum vel iisdem temporibus per Occidentem sævitu- quibus ille in Orientem grassaretur. Ex Casau- Baluzius. Sibyllini versus ab eodem citati sic e:

Ἄρα δ' ἐκ κείνου γαίης μητροκτόνος ἀνήρ
φείγων ἔβη νόον (Credo reser. νόον) ἔβη στόμα μαρμαρίζων,
ὅς πῖνον γαίης καθέλει, καὶ πάντα κρατίζει.

F **F**atio Ozoniensis cum Cantabrigiensi; nisi quod vir, qui posteriorem curavit, inclusam uncinulis turam prætermisit prorsus, memorataque ejus lia, ejus auctorem non nominabat, nos vero dicabimus, et loquentem inducemus, eam sibi e displicuisse, testatus est.

Ἄρα δ' ἐκ κείνου γαίης μητροκτόνος ἀνήρ.
φείγων ἔβη νόον ἔβη στόμα μαρμαρίζων,
ὅς.....

secundo versu :

φείγων ἔβη νόον ἔβη στόμα μαρμαρίζων.

G **G**onitur ex Alpibus. Hunc cum Eridano eundem t Æschylus et Apollonius in Argon. pro Pado, Padus itidem pro Rhodano usurpetur, quem Italiam petens Cæsar traxerit. Sed quantum hæc conjectura oraculi sensum forte assequatur, cum Lactantii mente non congruit, qui discrete hæc de Nerone intelligit. *Anonymus Auctor edittonis Cantabrigiensis*. — Lactantii mentem miramur contra viri reverendi emendationem appellari et urgeri. Quippe quia non Lactantius, vel noster, uti solemus dicere, Cecilius, sed quos obiter castigavit deliri ii sunt, qui laudata Sibyllæ carmina de Nerone intellexerunt. Quare non hæc procul dubio fuerit præstantissimo Jamblichi commentatori sententia, debere eos versus ex Sibyllæ nostrique simul Cecilii mente de Julio Cæsare accipi: verum ista, Sibyllæ oraculum recta ad Julium Cæsarem pertinere, et fuisse tamen, secundum hujus Scriptoris narrationem, quosdam deliros, qui quod Sibylla de Julio Cæsare vaticinata erat ad Neronem perperam retulerint; ut stare quidem possit optime eatenus conjectura, quam cum reliquis deinceps memorandis vir clarissimus e suo exemplari per doctissimum et communem simul utriusque nostri amicum Eliam Boherellum describi humanissime passus est: sed quas denique serius ex Anglia accepimus, quam ut hæcenus nonnullarum ex iis mentionem in tempore et loco potuerimus facere, legendarum igitur, quando semel nobis invitissimis sua sede exciderunt, ad hujus tantum libelli calcem. Gaudemus interim, posse virum celeberrimum ex recens dictis intelligere, quam recte considerit non futurum quin sinus candidi, cum oportebit, ipsius cogitationum interpretes.

H **H**æc finibus. Excidit vox *terrarum*. Est enim in Græco, ἐκ περάτων γαίης. **TOLLIVS**. — *A finibus terræ esse venturum*. **GALE**. — Nec alia, ut liquet, de causa. — Plane assentior. Nam non semel modo, quod ob præcedentia videri possit, sed bis vocem *γαίης* Græci Sibyllarum versus exhibent.

I **I**t quia primus persecutus est. Malim *Ut qui Ecclesiam persecutus est*. **TOLLIVS**. — Ego vulgatam lectionem haud mutandam censeo. Nam licet noster hoc ipso capite scripserit: *Primus omnium persecutus Dei servos*; et cap. 2: *Postquam ad persequendum justum populum incitatus*; et iterum paulo post: *Senatus ita nomen ejus persecutus est*; rursumque (cap. 4): *Quis justitiam, nisi malus, persequatur?* et si qua sunt alia deinceps hujusmodi exempla, id est, in quibus τὸ persequi cum subsequente vel præeunte proxime accusativo aliquo compareat: extat tandem in fine capituli noni locus aliter ei, de quo nunc agitur, plane similis, hoc est, ubi idem verbum *absolute*, quod aiunt Grammatici, positum reperitur; nempe hic: *Quam vero causam persequendi habuerit, exponam*, ibique ne ipsi quidem Tollio aliud quidquam legere in mentem venit. Adde, huic Scriptori familiare fuisse, *Ecclesie persecutores* simplici *persecutorum* vocabulo indigitare. Hinc, verbi gratia, in libri titulo nil, nisi *De Mortibus Persecutorum*; et cap. 1, *mortem persecutoribus irrogare*. Imo, ut videbitur in sequentibus, solet noster ea verba sine accusativis adhibere, quæ sibi accusativos adungi maximopere postulant, puta *agere, facere*.

J **J**adventum... nefas est credere. *Adventum... nefas esse credere*. Editio Cantabr. in verbis auctoris; sed menda procul dubio typographica. — *Adventum (quod nefas est credere)*. Editio Oxon. et Cant. in Notulis, cum ea quam repræsentamus parenthesi. — *Adventum: quod nefas est credere*. Cuperus, sine parenthesi. — *Adventum non nefas est credere*. **ABBAS a S. Hilario**. — Mallet equidem, ut libere dicam, *adventum*. Alii, quod nec fas est credere. Ita quippe duas delirorum classes hic auctor perstrinxerit. Unam eorum qui crassa et rudi Minerva posuerint, Neronem jam olim, ut cum nostro loquar, translatum, vivumque ab eo tempore in terræ finibus reservatum, indidem ἐν τῇ τοῦ αἰῶνος συντελείᾳ venturum, ut Ecclesiam persequatur, et

Antichristi præcedat adventum. Alteram vero illorum, qui rem totam præclara, quod quidem putarent, observatione, sed re vera futuri, confirmatum iverint in hunc modum: quos quondam prophetas, hoc est, Enochum et Eliam translatos fuisse vivos in ea loca, unde die Judicii reversuri sint ad epinicium Christi sanctum ac sempiternum in ultima tuba, cum descendere cœperit, inchoandum; nec aliter diabolo, cum ad vastationem terræ et humani generis eversio- nem veniet, Neronem præiturum, ejusque præcurso- rem fore. Agnosco, nos ita pluribus conjecturis nec- dum suo loco propositis niti, nedum ut jam illas ex- tra controversiam pro virili statuerimus. Sed ad eas festinamus, et plenam interim cuique potestatem suis nostris symbolas præferendi libentissime fac- imus.

Sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima... initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descen- dere cœperit... pronuntiant. Locus sæde mutilus et obscurus, quemque adeo, ex aliorum et nostra quoque sententia expletum et illustratum subjicere operæ pre- tium judicavimus, quo cujusque mentem de tota pericope semel et facilius, Lector, percipias, simul- que melius eligere queas, quam sequaris. Ex editio- nibus Oxoniensi, et Cant., « Sicut duos prophetas vivos esse translatos in ultima sæcula præcur- suros initium Christi sanctum ac sempiternum cum descendere sanctis suis comitatus, pronun- tiant. » — Ex amplissimo Cupero, « Sicut duos pro- phetas vivos esse translatos, et in ultimo sæculo initium Christi sanctum ac sempiternum, cum de- scendere cœperit, præcessuros pronuntiant. » — Ex Columbo, « Sicut duos prophetas vivos esse trans- latos, et in ultima ætate initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere cœperit, præ- cursuros pronuntiant. » — Ex eodem Columbo, alia ratione, « Sicut duos prophetas vivos esse trans- latos, et in ultima sæcula, initium Christi sanctum ac sempiternum cum descendere cœperit, redi- turos pronuntiant. » — Ex nostra sententia, « Sicut duos prophetas vivos esse translatos, in ulti- ma ut tuba epinicium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere cœperit, inchoent vel præciant, pronuntiant.

Translatos. Non quidem in terræ fines, quomodo paulo ante translatum explicuimus: sed e mundo, sive in cœlum, aut, quod etiam eodem debet redire, in Pa- radisum; vel si adhuc aliter mavis, πρὸς τὸ θεῖον. Quid enim de duobus, qui hic sine dubio intelligun- tur, prophetis Enocho et Elia Theshbue scriptores sacri eorumve interpretes, alique homines id genus? De Enocho: *Translatus est in Paradisum*, verterunt Interpres Arabs et Latinus, ille Hebr. xi, 5, hic Sy- riac., xliv, 15: *Translatus fuit in cœlum*, habet Vata- blus (Gen., v. 24). Ἀνεκώρησε πρὸς τὸ θεῖον, ὅθεν οὐδὲ τελευτῆν αὐτοῦ ἀναγεγράφασιν. *Discessit ad Deum, unde nec ejus mortem, seu finem conscripserunt*, inquit Jo- sephus (lib. i Ant., c. 4). Quod ad Eliam vero Thes- biten: *Helias non ex decessione vitæ, sed ex transla- tione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus: sed mundo reddendus, de quo est trans- latus*, ait elegantissime Tertullianus in libro de Anima. Scriptura autem Sacra (ii Reg., i, 11): *Ascendit Elias per turbinem in cœlum*: unde et i Macch., ii, 58: Ἡλίας ἐν τῷ ζῆλώσει ζῆλον νόμου ἀνελήφθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

In ultima... Quod hic neque sæcula, neque ætate, cum doctis modo laudatis, sed ut tuba supplendum putaverimus, causa sunt tam quæ proxime dicemus ad vocem *initium*, quam iste in primis apostoli locus: Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσομεθα, πάντες δὲ ἀλλαγήσομεθα ἐν ἁτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σάλπιγγι γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθοροι, καὶ ἡμεῖς ἄλλα ἡσομεθα. Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur in momento, in ictu oculi, in ulti- ma, seu, ut vulgatus interpres, in novissima tuba. *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos*

A immutabimur (I Cor., xv, 51, 52). Ne etiam dicam, non infrequens fuisse Patribus ad eandem *ultimam tubam* respicere in scribendo. Tertullianus, verbi gra- tia, in de Anima: *Quo ergo animam exhalabis? In cœlum, Christo adhuc sedente ad dexteram Patris? Nondum Dei jussu per tubam archangeli audito? Non- dum illis quos Domini adventus in sæculo invenerit ob- viam ei, ereptis (pot. raptis) in aerem, cum his qui mor- tui in Christo primi resurgent?* Ita enim hunc locum legimus et distinguimus. At cur potius apud nostrum, in *ultima ut tuba*, quam ut in *ultima tuba*? Partim, propter lacunam, cujus nulla pars ante in *ultima* vider- tur, quæque tota post occurrit: partim vero propter Latinæ lingue indolem, cui ejusmodi metatheses usi- tatae sunt. Sic eleganter Cicero contra Verrem, *vere ut dicam*, pro *ut vere dicam*; et in epistolis ad Atti- cum, *Quod vereor, tibi ipsi ut probem*, similiter pro *Quod vereor, ut tibi ipsi probem*.

In ultima initium Christi. In Ultima et Judicium Christi. ABBAS a S. Hilario.

Initium Christi sanctum et sempiternum. Id est, ut hi boni viri putabant, regnum Christi millenarium. Cujus inanis persuasionis opinio, quæ etiam apud plures Patrum obtinuit, ex his Pauli ad Corinth. xv, 25, 24, 25, fluxisse videtur: Ἀπαρχὴ (scilicet ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως) Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ἔτα τὸ τέλος, ὅταν παραδοῖ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρ- χὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δόναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βα- σιλεύειν, ἄχρις οὗν ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. *Precedit enim ἡ παρουσία Christi τὸ τέλος, seu finem mundi, cum traditurus est Deo et Pa- tri regnum, atque ipse ei υποταγήσεται τῷ υποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, ut ait comate 28. Inter eam pa- ρουσίαν τὸ τέλος intercedit ἡ βασιλεία, id est, regnum Christi, cujus regni tempore καταργήσῃ πᾶσαν ἀρ- χὴν, etc., καὶ θῆσῃ πάντας τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐ- τοῦ, et erit adversarius ultimus ipsa mors: sic ut dein semper victuri sint electi, et mortem post victoriam Christi ignoraturi.* Ex hoc igitur loco Veteres illud regnum Christi in terris expiscati sunt. Tempus vero millenarium ex Apocalypsi Joannis, xi, 5, ubi diabolus ab angelo vincetus dicitur χεῖρα ἔτι; et comm. 4, ubi sancti martyres, et qui signum bestie non admisere, βασιλεύσαι dicuntur μετὰ Χριστοῦ τὰ χεῖρα ἔτι, reliqui vero mortui minime revixisse. Illa vero resurrectio sanctorum prima ibidem dicitur; *felixque et sanctus, qui ejus fuerit particeps*: quippe in quos mors altera potestatem non sit habitura. Quod apprime convenit cum illis Pauli, ubi ultimo devictum subactumque iri mortem dicit. Duos illos prophetas quod attinet, Henochum et Eliam, præcur- sors Christi ad regnum millenarium de cœlo descen- dentis, hi mihi e cap. xi Apocal. petiti videntur, ubi duo testes memorantur qui potestatem habebunt claudendi cœlum (ne pluat quod Eliam præcipue respicit) et aquarum in sanguinem mutandarum; quæ duo Lactantius noster (lib. vii, cap. 17, Div. Institut.) uni tantum homini, seu prophete magno tribuit. Sequitur tandem post devictum triumphatumque dia- bolum, principatus, imperia et potestates, de quibus Paulus, sive post Gog et Magog cœlesti igne absum- ptos, ut est apud Joannem xx, 8, 9, judicium ex- tremum, sive secunda resurrectio, cum terra, mare et infernum suos mortuos dabunt, itaque deo qui damna fuerint una cum morte et inferno in lacum ignis concientur, quæ secunda mors est. Ex hoc Joannis viso tot enata sunt hominum vigilantium somnia (et unum legisse libro vii, cap. 16, 17 Lac- tantium sufficit), ut non tam multa ex eburna infero- rum porta Æneidos scriptor emiserit, aut Hermetis nostri filii per omnes gentes ac populos disperserint. Sed de his alias uberius. TOLLIVS. — Recte, inquit ego, modo duas simul meminerit vir doctissi- mus enodare difficultates, quibus sententia, quam se- quitur, laborat, quasque hactenus intactas prorsus reliquit. Unam, qua ratione futurum illud regnum

millenarium, ad quod ipsi, viroque etiam am-
 hic auctor respicere visus est, vocari queat
 et *initium Christi*, cum jam per tot sæcula
 in cælo et terris ad dextram Patris semel
 considens regnaverit. Alteram vero, quoniam
 iter possit *initium sempiterni* appellatio bono-
 lem regno congruere. Quid enim *sempiternum*
 ea re, quæ non æternum initium habitura
 quales res reliquæ, hoc est, fluxum ac eva-
 nemque adeo post mille annos! Ego certe,
 liter in summo utriusque viri clarissimi de
 difficultate silentio extricare non possem,
 dudum vitii aliquid in voce *initium* suspi-
 quid si potius *epinicionum* legatur, dicere;
 quam multa eo faciant, sigillatim aspectare
 modum.

re primum omnium Joannem in Apocalypsi,
 12, vidisse se olim post alia multa, quæ
 in lapsu eventura erant, *turban multam,*
nerare nemo posset, ex omnibus gentibus, et
B et populis, et linguis, qui ante solium et Agnum
stolis amicti candidis, palmas gestantes in ma-
magna voce clamantes: Salus Deo nostro, qui
throno, et Agno. Omnes autem Angelos, qui
ue tum temporis in circuitu throni, et seniorum,
et animalium starent, procubuisse ad ea verba
in facies suas et adorasse Deum, dicentes:
enedicito, et gloria, et sapientia, et gratiarum
ionor, et potentia, et robur Deo nostro in sæ-
ulorum. Amen.

orro utrorumque acclamationes, cum palmæ
 us gestarentur in manibus, non minus ve-
 et *ἐπινίκιον*, quam cantica illa polinaria et lau-
 re Veteres victoribus canebant, et *ἐπινίκια*
 t.

e, fuisse illa quidem plerumque, ut vel e Sue-
 Julio Cæsare constare potest, impurissima,
 n semper singula unius tantum diei, ad sum-
 te paucissimorum: sed eas rursus, de quibus
 ur, acclamationes sanctum ab omni parte
 esse, et vere eatenus sempiternum, quod ho-
 int, qui, sicut patet ex sequentibus, *Deum in*
um in ejus templo colent.

t, inter cætera, quæ Apostolus in priore ad
 nicenses cum ipso Christi de cælis descensu
 t, nominari disertissime, *κλεῦσμα*. Ἄυτός ὁ
κλεῦσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλων, καὶ ἐν σάλπιγγι
ταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ; ad verbum, Ipsemet
cum celeusmate, cum voce Archangelis, et tu-
escendet e cælo.

uisse sine dubio Apostolum, cum ita scribe-
 nus illud *celeusmatum*, quod *militare* vocare
 lque a victricibus quondam copiis cantabatur.
 muros Babylonis levate signum, augete cus-
 levate custodes, præparate insidias, quia co-
 minus, et fecit quæcumque locutus est con-
 tatores Babylonis. Qui habitas, super aquas
 locuptes in thesauris, venit finis tuus pedalis
 nisturæ. Juravit Dominus exercituum per ani-
 m: Quoniam replebo te hominibus quasi bru-
 super te *celeusma* cantabitur. (Vulgata ca-
 lieremix. 12, 13, 14.) Quanquam si vel maxi-
 us *ἄλλογορικῶς* ad illa Veterum *celeusmata*, seu
 nta, quæ in uvarum calcatione, alias autem
 atione adhibebantur, respexisset, certum sit
 i apud Vulgatum interpretem de prioribus,
 i quasi *calcantium concinetur adversus omnes*
res terræ, Hier., xxv, 30; et iterum XLVIII,
quaquam calcator vocæ solitum celeusma can-
antica vero, seu quæ quondam remigibus
r, et speciali quodam usu κλεῦσματα nuncu-
r, cani interdum solita fuisse per Sympho-
meros, et per assam vocem, id est, voce pro-
estis est Prædianus in libros Cicronis de Di-
e.

rea vocem *epinicionum*, licet origine Græcam,
 i quandoque latine a melioribus scriptoribus

A profanis, dicente, verbi gratia, Suetonio in Nerone:
Afirmavit... se... sequenti die latum inter latus cant-
taturum epinicia quæ jamunc sibi componi oporteret.
 Ob quam indubie auctoritatem Laurentius Humfridus
 ad calcem disputationis Origenicæ de resurrectione,
 quam e Græcis interpretatus est, *Epinicion, seu trium-*
phalis Eutropii aliorumque, ut apparet, auditorum
acclamatio in Adamantii victoris laudem celebrata, o di-
vine omnique sapientia et intelligentia ornate, etc.

Tum autem, post *initium Christi sanctum ac sempi-*
ternum, sequi proxime in nostro Cecilio, cum *de-*
scendere cæperit. At hæc ultima verba nunquam posse
 idonee, nisi ad futurum Christi e cælo descensum
 toties in novo Fœdere memoratum referri; nec quid-
 quam jam melius cum gloriosa illa Christi descensio-
 ne quadrare, quam hinc *tubam ultimam*, cujus modo
 e Pauli Epistolis meminimus, illinc vero vocabulum
epinicionum, cujus tot litteræ in voce *initium* occurrant.

Denique, negari sane ab Apostolo in priore ad The-
 salouicensis (cap. iv, 15), fore unquam ut ii quos
 Christus die judicii vivos deprehendet in terris, præ-
 veniant illos, qui in Domino obdormierint; hoc est,
 obviam ei priores in cælum rapti, eant; sed negari
 nusquam ab eodem, aut ab alio quovis scriptore sacro,
 Enochum et Eliam, qui vivi olim in cælos translati
 sunt, ex iisdem eodemque die in Christi comitatu de-
 scensuros, ut ejus sint prævii ac præcursores; et eo
 magis igitur deliris, quos hic auctor suggillat, licen-
 se asserere rem ita futuram, addereque insuper eos-
 dem in *ultima tuba* laudatum Christi *epinicionum*, aut
 aliquid tale, præcenturos. Sicque nostra tandem de
 hoc loco conflata sententia est, interim dum meliora
 doceamur.

Cum descendere cæperit. Sic lib. vii, 49: *Tunc ape-*
rietur cælum medium intempesta et tenebrosa nocte, ut
in orbe toto lumen descendens Dei tanquam fulgur app-
pareat. Et mox: Cadet repente gladius e cælo, ut sciant
justi ducem sanctæ militiæ descensurum, et descen-
det, comitantibus Angelis, in medium terræ. TOLLIVS —

C Auctorem nostrum scilicet accipiens, quasi totidem
 verbis scripserit, *cum Christus descendere cæperit*. Nil
 magis probo. Nam quid ista, verbi gratia, constructio
 Columbi: *Cum initium Christi sanctum ac sempiter-*
num cæperit descendere? Præsertim, si per sanctum
 ac sempiternum Christi initium Columbus nil aliud,
 ut verisimile est, quam *regnum Christi millenarium*
 intelligebat. Non solent sane regna, regnorumve in-
 itia hominum ritu moveri, descendere et ascendere.
 — *Cum descendere cæperit... pronuntiant. Cum descen-*
dere cæperit, anteveruros pronuntiant. ABBAS a S. Hi-
 lario. — Qui quem sensum ex hoc loco cum illis sup-
 plementis elicitem cupiat, vellem indicasset. Non
 enim assequor.

Venturum putant... cursor diaboli ac prævius sit.
 En breviter, ut hæc lacuna expleta fuerit hactenus
 a doctis viris: *Venturum putant ut qui præ-*
cursor. Edit. Oxon et Cant. — *Venturum putant qui*
futurus præcursor. CUPERUS. — *Venturum putant ut*
præcursor. ALLIX.

D *Humani generis*. Non jam stricte et improprie, ut
 supra, pro imperio Romano accepti, id est, pro
 cunctis provinciis omnique Roma, quemadmodum de-
 finitur tacite imperium Romanum ab Aurelio Victo-
 re his verbis: *Adco cunctæ provinciæ omnisque Roma*
interitu ejus exultavit: sed sumpti citra controversiam
 latissime et proprie pro *toto genere humano*, uti Florus
 (lib. iv Historiæ Rom.): *Ubique, ait, cuncta atque*
continua totius generis humani aut pax fuit, aut pax;
 cum non omnes tantum gentes intelligeret, quas olim
 Augustus ad occasum et meridiem pacaverat, item-
 que ad septentrionem intra Rhenum atque Danubium,
 et ad Orientem intra Taurum et Euphratem, populi-
 que proinde Romani imperio subjectas, sed illas etiam
 reliquas quæ, ut pergit, *immunes erant imperii*, Scy-
 thas, Sarmatas, Seras, Indos, Parthos, qui omnes in
 σχίσσει ad imperium Romanum in pace erant. Vido
 locum, si vacat.

CAPUT III.

Post hunc. Neronem nempe. Unde rotunde, majorisque perspicuitatis gratia, Anglica reverend. episcopi Saris. versio, *After Nero*, ad verbum, *Post Neronem*.

Interjectis aliquot annis. Hoc est, tredecim. Anni enim totidem integri, quin et cum tribus insuper mensibus diebusque, a decima die Junii, qua Nero anno æræ Christi, vulgaris sexagesimo octavo misere periit, usque ad diem decimam quartam septembris, qua alter, de quo mox, tyrannus anno Christi Dionysiano octogesimo primo regnare exorsus est, lapsi sunt.

Alter non minor tyrannus. Domitian. Gallica Maucoixii tralatio, in margine. — *Another Tyrant, Domitian, not much inferior to him.* Anglica recens laudata, Domitiani nomine, commentarii vice, inserto auctoris verbis. *Domitianus, calvum dixit quem Roma Neronem.* Editiones Oxon. et Cant. ex subjectis, credo, Ausonii versibus :

Et Titus imperii felix brevitate. Secutus
Frater, quem Calvum dixit sua Roma Neronem.

Favent omnibus historia ecclesiastica et profana, quippe cum e proximis Neronis post Galbam, Othonem et Vitellium successoribus, puta Vespasiano, Tito, Domitiano, Nerva, nullus sit præter Domitianum, cui quæ hoc capite narrantur, convenient. Confer Baluzium, col. 304, et Columb., col. 395, præcipue vero Eusebii caput a Baluzio indicatum.

Tyrannus. Domitianum eodem elogio Aurelius Victor sic infamavit : *Igitur metu crudelitatis (Domitiani) et conscientia suæ conjuravere plerique... adscita etiam in consilium tyranni uxore Domitia.*

Ortus est. Pro imperare cepit, nostri scilicet scriptoris locutionem de natali die Domitiani imperii accipiendo, non de nativitate Domitiani proprie dicta. Atque ita factum opus esse, ex eo insigniter apparet, quod tantum abest, ut Domitianus post Neronis obitum fuerit in lucem susceptus, ut jam annum ætatis ageret decimum septimum, cum Nero morte occubuit. Confirmatque adeo egregie, si quid iudico, hic locus, nescio quo fato ab amplissimo Cuperi prætermisus, illius sententiam, qua de natalitio Constantini solo disputans contendit, voces *ortus et oriri* adhiberi non raro singulari elegantia de iis, qui reges fiunt, vel imperatores, aut Cæsares.

Qui cum exerceret invisam dominationem. Πολλήν nimirum εἰς πολλοὺς ἐπιδεικνύμενος ὀμότητα, οὐκ ὀλίγον τε τῶν ἐπὶ Ῥώμης ἐπατριδῶν καὶ ἐπιστήμων ἀνδρῶν πλῆθος οὐ μετ' ἐυλόγου κρίσεως ἀποκτείνων, μυρίους τε ἄλλους ἐπιφανεῖς ἀνδρας ταῖς ὑπὲρ τὴν ἐνορίαν ζημιῶν φυγαῖς, καὶ ταῖς τῶν οὐσιῶν ἀποβολαῖς ἀνακτείνων, ut loqui licet post Eusehium (lib. III Hist. Eccl., cap. 17). Hoc est, si Valesii versionem imitemur : *Multa in multos crudelitatis suæ specimina edendo, nec paucos nobilium atque illustrium virorum urbis Romæ injuste interimendo, alios præterea innumerabiles summæ dignitatis viros, tametsi insontes, exilio et bonorum proscriptione multando.* — *Exercere autem dominationem,* ut id obiter moneam, una est ex locutionibus illis quas e Latinis majores nostri Gallicas fecerunt, et qualium infinitam esse apud nostrates multitudinem superius ponebamus, ne facile Tollio concederemus, debere quo officio repleto in quo officio impleto mutari.

Cervicibus incubavit. Sic c. 7 : *Multi præstides et plura officia singulis regionibus ac pene jam civitatibus incubare ;* ad quæ verba vide Tollium. Confer capite 15 : *In cæterum populum persecutio violenter incubuit.*

Quam diutissime. Annis videlicet 15 et mensibus 5, si græcus Eusebii canon Chronicus, latinusque Hieronymi, et utroque opere longe posterior Jornandes audiendi sunt. Ex priori quippe, verbi gratia, Ῥωμαίων ἐβασίλευσαν θ' Δομητιανὸς ἔτη ιε', μῆνας ε' ; id est, vertente et commovente Hieronymo, *Romanorum*

A nonus regnavit Domitianus, Titi frater junior, ann. 15, mens. 5. Sed mirum, ni olim Eusebius pro ἔτη ιε', μῆνας ε', scripserit ἔτη ιε', ἡμέρας ε'. *annos quindecim, dies quinque.* Xiphilinus enim e Dione in Domitiano, Ἐμονάρχῃσι δὲ (Δομητιανός) ἔτη πέντε καὶ δέκα, καὶ ἡμέρας πέντε; *imperavit annos quindecim, et dies quinque.* Ac præterea, ab idibus Septemb. anni æræ Christi Dionysiana 81 quibus Titus, Domitiani decessor, vivere et imperare desit, usque ad 14 kalend. Octob. anni ejusdem æræ 96, quibus Domitianus vitam et imperium cum morte commutavit, putandi tantum veniunt anni 15 et dies 5, sive ad summum, quod Petavio placebat, anni 15 dies 6. Imo, *Domitianum annos quindecim imperasse* Epitome Aurelii Victoris, *anno imperii decimo quinto occisum fuisse* Snetonius, πεντεκαίδεκα ἔτεσιν ἐπικρατῆσαι, ipse quoque Eusebius quodam loco, sine ulla mensium dierumve, qui excurrerint mentione, scripto reliquerunt. Sed numerum procul dubio rotundabant. Confer latinam Eusebiana Chronici editionem, in qua ad an. Dom.

B 97 cernitur decimus sextus Domitiani e regione notatus ; quod is nempe iniverit, etsi permodice. Adde vel hinc numeri rotundationem in Aurelii Victoris loco, de quo agitur, patere, quod pro disertis istis illius verbis, *Domitianus... imperavit annos quindecim,* extet alibi apud eundem in libello de Cæsario : *Pænas luit... anno... dominationis circiter quinto decimo* quod non simpliciter pro plus, minus, quinto decimo, commode accipi potest, sed pro paulo plusquam quinto decimo, ob Xiphilini locum modo adductum.

Donec impias manus adversus Dominum tenderet. De anno, quo Domitianus in Christianos sævire cepit, magna est inter Chronologos opinionum diversitas, quorum alii ad annum æræ Christi vulgaris nonagesimum, alii ad nonagesimum primum, alii ad nonagesimum tertium, alii ad nonagesimum quartum, atque alii denique ad nonagesimum quintum illius persecutionis primordia quocumque modo referunt. Et eam quidem controversiam non infirmis, ut videbatur, rationibus dirimere hoc loco in gratiam Dodwelli contra Pagium et cæteros proposueramus, resque jam diu erat confecta. Sed quis erit linis, inquit, si ita perrexerimus ut cœpimus? Dandum igitur deinceps plurimis nostris ἐργαδιώματα, ut quæ in hunc auctorem fusius annotavimus, aut observare adhuc volebamus, in pauca quantum fieri poterit, contrahantur. Tractat infra hoc argumentum Cuperus in priore ad magnum elegantiorum Musarum cultorem Voetium, pag. 9 et seq. Dodwellus vero in dissertatione Cyprian., xi, num. 16, et post eum Pagius ad annos Christi 90, num. 5, 6, 91, num. 4, 93, num. 2, 94, num. 5, 95, num. 2. De phrasi autem, quam hic noster adhibet, Cuperum vide, col. 475.

Tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Proximus post Neronem Christianos persecutus est Domitianus.... At sane multi esse non poterant, qui in ea (persecutione) coronati sunt. Erat enim ea persecutio brevissima, ut vix unum annum implere potuerit. Statim extinctum, inquit Laetantius. *Tutus,* inquit, *regnavit donec impias manus adversus Dominum tenderet.* Postquam vero ad persequendum justum populum instinctu demonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. DODWELLUS.

Ad persequendum justum populum. Explicat quid supra per delendam justitiam intellexerit. Vertit illustris interpres Anglicus the holy seed, id est, Sanctum semen, quomodo sese olim Judæi appellabant (V. I Esdr. ix, 2, et III Esdr. viii, 71).

Luit pœnas. Ita de eodem Domitiano, et in eodem argumento apud Aurelium Victorem : *Pœnas luit quinto et quadagesimo anno vitæ.* Neque aliter Laetantius de Antichristo : *Et captus, tandem scelerum suorum luit pœnas* (De Vita beata c. 19).

Interfectus domi. Id est, in palatio. Vide d cta ad caput 14, Domitianum autem fuisse occisum in palatio, quod ei in urbe Roma pro domo erat, et ubi

ter cætera cubabat, non est, meo iudicio, A dubitatur: ita Eutropius, Jornandes, Suetonius Xiphilini Dio rem unanimi consensu contra dromi Chronici auctorem narrant, secum dum laudante ante nos Cupeo, Domitianus ἐν τῷ ὄρει Διὸς, in fano Jovis fuit trucidatus. E contra in interfectus est suorum conjuratione in palatio, ubi gratia, Eutropius; nominantibus etiam ius partim Suetonio, partim Zosimo, palatii loci cædes patrata, cubiculum Domitiani ad do-Palatinam (pertinens), in quo volebat interdum, ut pererat, requiescere, (et) ad cujus januam Parthe-anquam), cubiculo præpositus aderat.

memoria nominis ejus erasa est. Aurelius Vic-torius: Senatus gladiatoris more sumus (Domitiani) ferri, seu, ut in Epitome, efferris, radente nomen decrevit. Quod quomodo factum fuerit, re et probe nosse cupis, cum tibi insigne exem-pli Critica Historico-Chronologica Pagii cum viri-dimi Annotatione:

A. P. R. C. DCCC. XLII.

EX. S. C. LUDI SÆCULARES FACTI.

marmore Domitiani nomen non legitur, quia, ut Suetonius in Domitiano (cap. 23), senatus Domitiani eradendos ubique titulos abolendamque memoriam decrevit. PAGIUS. — Ante nostrum (cap. 52), exclamantem: Ubi sunt modo magnifica clava per gentes Joviorum et Herculiorum con-na, quæ primum a Dioclete ac Maximiano inso-luta assumpta, ac postmodum ad successores en-ansata viguerunt? Nempe delevit ea Dominus, ut de terra, quamquam id quidem alio sensu, hoc loco.

multa mirabilia opera fabricasset, etc. Ecce, tum Cassiodorum in Chronico, non accuratis-tantum illorum operum recensionem post Eu-ro, cujus similis catalogus laudatur Columbo, 15, sed sub quibus etiam consulibus singula fuerint; quod ab Eusebio prætermissum, seu, ius dicam, pessime conturbatum.

Asprenas et Clemens.

s consulibus multa mœnia et celeberrima Ro-cta sunt; id est Capitolium, Forum transitio-Divorum porticus, Isiam, Serapium, Stadium, a piperatoria, Vespasiani templum, Minerva dica, Odion.

Domitianus IX, et Clemens II.

s consulibus insignissima Romæ facta sunt; id est Forum Trajani, Thérma Trajana: et e, Senatus, Ludus matutinus, Meta aurea, udans et Pantheon.

illa monumenta fecisset. Velleius Paterculus de pione Æmiliano: Fecit sua virtutis monumenta quod fuerat avi ejus clementiæ.

neque imaginum, neque titulorum, etc. « Sena-adeo lætatus est, ut repleta certatim curia imperaret, quin mortuum contumeliosissimo acerbissimo acclamationum genere laceraret, etiam inferri, clypeosque et imagines ejus detrahi et ibidem sol affligi juberet, novis-radendos ubique titulos, abolendamque omnem riam decerneret. » Edit. Oxon. et Cant. e-rio, post Baluzium, apud quem plura vide, 15.

rescissis igitur actis tyranni. Quod sub Nerva con-tai ὁ Νερούδος τοὺς τε κρινόμενους ἐπ' ἀσεβείᾳ. hoc Christianis, ἀγῆς καὶ τοὺς φεύγοντας κατήργησε. Ozon. et Cant. ex Xiphilino scilicet post Dio-ni Nerva. — Rescissis igitur actis tyranni, non in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed multa clarius ac floridius enituit. Sed enim longa pax rupta est. Extitit enim post annos os execrabile animal Decius, qui vexaret Ec-c. » Si Lactantium audimus, a Domitiano ad

Decium usque, nulla erit omnino persecutio. Ita enim ille: « Rescissis igitur actis tyranni (Domitiani) non modo in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed, » etc. Ex quibus conterranei sui verbis intelligimus, longa Cypriani pax quibus sit limitibus includenda. DODWELLUS. — Omne quod (Domitianus) constituerat, Romani irritum fecere. Jornandes, lib. 1 de Regn. Succ. Et quod hic porro noster de actis tyranni rescissis loquitur, id supra, capite 1, non dissimili locutione, vel sensu, tyrannorum imperia rescindere dixerat. In statum pristinum Ecclesia restituta est. Quam cito id post Domitianum contigerit, habuisti modo duobus verbis ex editionibus Oxon. et Cant. num. 17, initio: tradit vero fusius Baluzius col., 305.

Multi ac boni principes. Nec hoc ex fide historiae. Sed mentendum erat, ut persecutoribus omnibus tristem obtigisse mortem probaret; cum Trajanus et Antonini tranquillissime vita defuncti sint. Vido sis Sarisberiensis Polyeraticum (lib. viii, pag. 646 et seq.)

TOLLIUS. — Aliud virum doctum, cum hæc scriberet, egisse, parum abfuit quin dicerem. Sive quia multos ac bonos principes proxime post Domitianum Romani imperii clavum tenuisse; Zosimus, præter Eusebium et Lactantium, qui jam a Baluzio in eam rem laudati, testatus est his verbis: « Domitianus peremptus a Stephano liberto. . . Ab hoc tempore viri boni (ἀγαθοὶ ἀγαθοί), principatum adepti, Nerva, Trajanus, et post eum Hadrianus, et Antoninus Pius, et par illud fratrum, Veras atque Lucius. » Sive deinde quoniam, ut ut maxime Trajanus et Antonini tranquilla morte defuncti sint, quod certe nollem negasse, haud id magis utique negavit noster Cecilius, qui ne γὰρ quidem de illorum morte, seu bona, seu tristis fuerit, meminit; quique proinde non nisi summa injuria videatur dici posse mentitus, ut persecutoribus omnibus tristem obtigisse mortem probaret. Præsertim, cum nec Trajanum, nec Antoninos, nec illos alios a Domitiano usque ad Decium imperatores Romanos in numero persecutorum posuerit, sicut sequentia firmabunt. At ecce id ipsum Tollo displicuisse nunc cogito, quod noster, inquam, Trajanum et Antoninos, qui ab Eusebio et aliis inter Ecclesiarum persecutores censentur, bonos contra principes vocaverit: haud inficiante nimirum viro clarissimo, fuisse illos Romanis, cæterisque ethnicis quibus imperarunt, bonos, sed negante fuisse tales Christianis; nec aliam sibi denique lingente præclari illius elogii causam, quam malam hujus Scriptoris fidem, qui quod iis tristem contigisse obitum ostendere non posset, mentitus sit fuisse bonos. Quasi vero probandum sumpserit, magna semper edi a Domino exempla in persecutores, ac non potius, adversarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mercedem, ut suo ipse loco loquitur. Aut quasi iterum ex Eusebii scribendi methodo, apud quem Adrianus imperator Justinus verbis μέγιστος καὶ ἐπιφανέστατος, maximus et illustrissimus vocatur, quique alias eundem Adrianum, non cum Sulpicio Severo. « Daemonum simulacra in templo ac loco Dominicæ passionis, perimendæ Christianorum fidei causa, constituentem » induxit, sed e contrario « Sereni Granii litteris in Christianorum gratiam datis commotum; imo ita commotum, « ut statim proconsuli » Asiæ scribere, « non esse Christianos sine objectu criminum condemnandos, » quique postremo nullam quartam, Sulpicii ritu, persecutionem sub Adriano numeravit, sed quartam suam usque ad M. Antonini et L. Au. Commodi tempora memorare distulit, sequatur, mentitum esse in his omnibus Eusebium, nec nisi mala mente res Adriani tractasse. Fuerint ergo potius et Cecilius noster, et Eusebius, bonæ in istis fidei Scriptores: sed quibus gravi aliqua de causa singulæ Christianorum vexationes non visæ sint in persecutionum catalogum referendæ, nec singuli etiam imperatores, sub quibus et ex illorum quandoque imperio acciderunt, in persecutorum albo scribendi. Plane quemadmodum ipsemet Sulpicius (lib. ii Historiæ Sacræ): « Sane tum, inquit, Licinius,

quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat; abnuentes, militia rejiciebat. Sed id inter persecutiones non computatur; adeo res levioris negotii fuit quam ut ad Ecclesiarum vulnera perveniret. » Seu, ut melius dicam, quomodo, dum Hieronymus in Chronico decem Ecclesiarum persecutiones usque ad Licinii tempora recenset, Sulpicius in Historia Sacra novem tantum numerat, quin nec singulas easdem cum Hieronymianis, imo, illam Aureliani inter alias præmittens, quam huic auctori *cruenta Aureliani scripta* ab una parte, ab altera vero *crudelia ejusdem facta* insignem merito reddiderunt; haud ea propter tamen malæ fidei accusatus, quod ad brevem et irritum Aureliani impetum sine dubio respexerit, « cui ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, protinus inter initia sui furoris extincto », ut noster brevi loquetur.

Nullos inimicorum impetus passa. Non quod nil prorsus a Domitiani obitu ad Decium usque fuerit perpessa. Passa enim, v. gr., sub Trajano, sub Adriano, sub Severo, sub Philippis, ut videre est apud Eusebium atque alios: sed quod impetus in illam per ea tempora facti nulli fuerint, id est, inanes et levioris momenti; quique, ut cum nostro dicamus, non obstiterint, quominus « Ecclesia ambas simul in Orientem et Occidentem porrigere posset manus: » sicut omnino in Philipp. 5 Tullius, *Nulle istæ sunt, ait, excusationes; non quod nulli prorsus excusationi occurrendum sibi esse videret, sequuntur enim continuo tres, « meus amicus est. Sit patria prius. Meus cognatus: » sed quod ipsius judicio, tres illæ vanæ essent ac nauci; et sicut idem iterum Philipp. 13: « Quid est autem, seclerate, quod gemas, hostem Dolabellam judicatum a senatu, quem tu ordinem omnino esse nullum putas? » Non quod pariter Antonius nullum esse crederet Senatorem in urbe, vel in orbe; eam enim, ut sequitur, « sibi causam belli gerendi proponeret, ut senatum funditus deleret: » sed quod nulla esset senatorum auctoritas apud Antonium. De re ipsa vide Dodwelli disert. Cyprian. xi, num. 17 et seq. usque ad 25. Quid? quod germana forte nostri scriptura fuerit, nonnullos inimicorum impetus passa; id est, pauculos, nec valde graves.*

Manus suas in Orientem et Occidentem porrexit. Eusebius (lib. iv Historia Eccl. c. 2), de rebus ad Trajani imperium pertinentibus disserens: *καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διδασκαλίας τε καὶ ἐκκλησίας, ὁσημέραι ὀρθοῦντα ἐπιμεῖζον ἐγχώρει προκοπῆς: « Ac Servatoris quidem nostri doctrina atque Ecclesia magis ac magis in dies efflorescens, continuis incrementis augebatur. » Idem rursus (eod. lib. c. vii), sed jam de Adriani temporibus verba faciens: « Ἦδη δὲ λαμπροτάτων δὶσκη φωστέρων τῶν ἀνὰ τὴν αἰκουμένην ἀποστύβουσαν ἐκκλησιῶν, ἀμικζούσης τε εἰς ἅπαν τὸ τῶν ὀρθῶπων γένος τῆς εἰς τὸν Σωτήρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως... » Porro Ecclesiis jam per universum orbem instar clarissimorum siderum fulgentibus, et vigente apud totum hominum genus fide in Dominum ac Servatorem nostrum Jesum Christum, » et quæ deinceps. Quod ad locutionem, adi sis Columbum, 396.*

Ut jam nullus esset terrarum angulus, etc. Nolebat ergo superius hic scriptor, cum de Christi discipulis statim post ejus in cælum ascensionem dispersis mentionem faceret, illosque, Nerone necdum regnante, Ecclesiam per omnes provincias ac civitates fundasse adderet, intelligi quasi de tota terra habitabili sine ulla limitatione loqueretur; sed aliquot, plus, minus, terrarum angulos in Oriente et Occidente excipiebat, ad quos ne quidem sub toto Neronis imperio religionem Christi penetrasse putabat, nonnullasque itidem ferissimas nationes, quæ non nisi diu post Neronem Dei cultum susceperint, et ad justitiæ opera mansuefactæ sint; unde et illæ nostræ suis locis restrictiones, *lato sensu, late*, cum ad Auctoris verba de omni terra ante Neronem *ἐναργελισμένη* dissereremus.

Sed num saltem in America generaliter sumpta

A Apostoli ex nostri Cecillii hypothesibus Evangelium ante Neronis dominationem prædicaverint? Affirmare debet Pagius, post illa, quæ in Critica sua ad annum Domini 42, num. 2, tam in margine, quam alibi, observavit. Sed ego quidem negare non dubitaverim; et negare alias debet ipsemet Pagius, quoniam Lactantius, quem omnes, et Pagius ipse cum cunctis verum hujus libri parentem esse censent, et nos quoque credimus, libro tertio Institutionum, cap. 25, doctrinam Antipodum asperè exagitat, ut sint proinde inter Veteres, ne jam Augustini et aliorum auctoritatem congeram, qui Pagio negent, Apostolos ad extrema mundi climata perrexisse. Ut meo utar instituto, habet aliquid in hunc locum Baluzius, col. 505.

Nulla denique natio, etc. Ὑπερβολικῶς hæc dicta sunt, et interpretatione lenienda. Cæterum, non aliter fere lib. v, cap. 13, loquitur, ubi: *Cum vero,* inquit, *ab ortu solis usque ad occasum lex divina suscepta sit, et omnis sexus, omnis ætas, et gens, et regio unitis ac paribus animis Deo serviant.* TOLLIUS. — *Nulla denique natio.* Præstaret, opinor, ex veteri codice legere, *nulla denique Dei natio*, ob hunc Apostoli locum ad Romanos, iii, 29: *An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentium? Imo et Gentium.* Inde quippe nulla in mundo natio, quæ non sit *Dei natio*, præter quam quod cum perrexit Paulus: *Quoniam quidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem*, eo ipso nulla natio potuit tam feris moribus vivere, quæ non esset Evangelii prædicatione Dei que cultu mitescenda ad justitiæ opera.

Suscepto Dei cultu. Tale est apud Lactantium, de Vita beata, c. 27: *Suscipere sapientiam cum vera religione;* et de Justitia, c. 15: *Suscipere legem divinam;* et in Epitome, cap. ultimo: *Suscipere quem Deus misit.*

Sed enim postea longa pax rupta est. Postea, id est, sub Decio, sicut patet ex sequentibus. *Longa autem proinde est annorum circiter centum et quinquaginta trium.* Cave tantum, ut quæ supra diximus sunt, ne hic pacem *ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ βαθείαν* intelligas, hoc est, *altissimam in tota Ecclesia*, qualis apud Eusebium ponitur ab Hegesippo sub Nerva extitisse. Nam noster contra de pace, quam leves aliquot persecutiones quandoque turbant, loquitur, et cujusmodi adeo habebat ob oculos Sulpitius Severus, cum scriberet: *Interjectis deinde annis 8 et 50, pax Christianis fuit; nisi quod medio tempore Maximinus nonnullarum Ecclesiarum clericos vexavit: ubi pacem triginta et octo annorum haud meram ac continuam, sed aliqua vexatione interruptam vides, vocante etiam rotunde Hieronymi Chronico eam pacis sub Maximino interruptionem, sextam Ecclesiarum persecutionem.*

CAPUT IV.

Extitit enim post annos plurimos. Id est, post annos plurimos tranquillitatis. MAUCROVICIUS. — ut sonat quidem Gallica ejus versio. Indubie ob *longæ pacis* mentionem recens factam, quam hic aliquatenus *ἀπὸ τοῦ χρόνου* repetendam putavit. Sed integra igitur locutio repetenda foret hoc modo: *post annos plurimos longæ pacis, seu tranquillitatis;* quæ mera *ταυτολογία*, cum qui *pacem* dicit plurimorum annorum, *longam* eo ipso *pacem* extitisse ponat. Mallem itaque *post annos plurimos* simpliciter de *elapsis plurimis annis* accipere, quos jam porro centum et quinquaginta tres fuisse diximus.

Execrabile animal Decius. Haud alia arte Neronem tractabat noster (col. 196). Sed aliud plane diversum Cuperus habet de Decii proximis, col. 475.

Quis enim justitiam, etc. Redi ad loquendi genus, quod ante explicuimus, cujusque simile apud Lactantium his verbis: *Hæc sæpe causa præcipua justitiam persequendi malis regibus fuit.* Videndus de reliquo Columbus, col. 596.

Ad illud principale fastigium. An quo sensu *principale* interdum *primum* et *præcipuum* est? Seu quo, verbi gratia, Romanorum Imperatorum potestas vo-

rebellio Pollione maximum in terris culmen, A
 a nostro sublime fastigium? Haud credide-
 quo potius principalis auctoritas et princi-
 o in Zenonis lege de causis criminalibus,
 principis auctoritatem et notionem significant
 paragrafo: « Hoc solummodo in hujus-
 os vice quoque principis auditori licebit, ut
 in apud se crimen si patefactum fuerit,
 ipalem referat notionem: ultionis autem
 erendæ dignitatibus modus non nisi in prin-
 debit arbitrio; » et rursus paulo post: *In*
ue casu super coercenda huiusmodi accusatoris
, non immerito consulenda erit principalis

protinus contra Deum cæpit. Statim equi-
 cepto imperio incæptam constat ab eo per-
 m. Quasi huius rei gratia protractus esset
 principale fastigium, furere protinus con-
 cæpi, ut protinus caderet, inquit Lactan-
 id Alexandrinus unius idemque nuntius re-
 successisse in imperio Decium, et edi-
 resecutionis edicta, ut e Dionysii Alexan-
 distola constat ad Fabium Antiochenum.
 omæ fuit ipse sub finem an. Dom. 249, quo
 nensem Julium imperare exorsus; et primi
 capti sunt cum sociis Moyses, et Maximus,
 inus, ipso adhuc Romæ versante Decio.
 us, dissert. Cyprian. xi, num. 53, e quo et
 proximis, cætera quæ ad hanc Decii per-
 m spectant, peti possunt.

si huius rei gratia protractus esset ad illud
 fastigium, furere protinus. Ita, narrante
 Marcellino, « Cæsar Gallus ex squalore ni-
 riarum, in ætatis indultæ (aut adultæ) pri-
 d principale culmen in sperato cultu pro-
 tra terminos potestatis deletæ procurrens,
 e nimia cuncta fœdabat. »
 rofectus adversum Carpos. Constantinus in
 Sanctorum costum Getas sive Gothos, Zo-
 ythas. Quæ res ita conciliari potest, ut quia
 Gothorumque eadem origo erat, et quia
 propter Istrum fluvium sedes habebant, facile
 mina permutarentur. Editiones Oxon. et Cant.
 quem plura vide sis annotantem ineam rem.
 te Cuperum, col. 475, et Columbum, col. 396.
 que circumventus a barbaris, etc. Mortis mo-
 errat Zosimus: Του δὲ Γάλλου διὰ τοῦ τέλειτος
 , id est, Scythas, ὁρμησαι τῶ δεξιῶ σημήνα-
 ια τῶν τόπων ἀπερισκέπτως ἐπέλθῶν, ἐμπαγεῖς
 σὺν αὐτῷ δυνάμει τῶ πληῶ, καὶ πανταχῶθεν
 εὐθάρων ἀκοντιζόμενος, μετὰ τῶν συνόντων αὐτῶ
 ἀαφυργεῖν οὐδενὸς δυνήθεντος. Editiones Oxon.

cultura quidem potuit honorari. Malim, ne se-
 idem, nam hæc vulgata loquendi ratio; et
 : Illi ne perficere quidem quæ cogitaverat li-
 ndum tamen, c. 7, priori pacto occurrere:
 rderet omnia, nec a Deo quidem manus potuit
 itemque apud Lactantium, de Vita beata,
 Qui vero ambitione inflati, aut amore po-
 flammati, omne studium suum ad honores
 los contulerunt, nec si solem quidem ipsum
 in manibus, fidem commodabunt; » quin et
 ium (lib. viii, c. 56), de ursis: « Procedunt
 mares præpingues; cuius rei causa non
 est, quippe nec somno quidem saginatis
 & dies. » Sed consultus a me de his, inter-
 nus Grævius sic respondit. Recte te vidisse
 i rescribendum censes, ne sepultura quidem;
 que rescribendum in cap. 7 et Plinio, et
 de Vita beata. Sæpe librarii confuderunt
 cum tamen suus cuique locus sit proprius.
 Gronovium varia loca in Suetonio sic quo-
 xisse. GRÆVIUS.

em Dei cportebat. Supple, esse.
 bus. Des vautours. — MAUCROIX. — Perinde
 iptum fuerit a nostro, vulturibus.

CAPUT V.

Non multo post, etc. Id est, non multo post Decium
 imperatorem. — Versio anglica. Anno æræ Christi
 communis 251, Decius Abruti, quæ Mœsiæ civitas,
 periit; idque in fine Novembris, aut initio Decem-
 bris, ut e clarissimi Pagii observationibus constare
 potest. Anno autem ejusdem æræ 256, quod multi
 volunt, vel ad summum, uti Pagius maluit, 257,
 Valeriani persecutio cœpta. Revera igitur non multo
 post Decii interitum Valerianus simili persequendi fu-
 rore fuit correptus. Tantum persecutionem, quam
 anno Christi 252, Gallus et Volusianus sub finem
 mensis Junii commoverunt, noster, qui aliquot alias
 tacuit, silentio quoque, uti patet, prætermisit. Sed
 eam, ut hic merito Pagium exscribamus, neque Eu-
 sebius in Chronico, neque Divus Augustinus, lib. xviii
 de Civitate Dei, cap. 51 (potius 52), neque Sulpitius
 Severus numerarunt, localem quippe ac Romæ solum
 excitatam; neque Eusebius in Historia martyres sub
 Gallo et Volusiano passos memoravit. Imo, pergente
 eodem, Orosius, qui lib. vii, decem persecutiones
 quibus Ecclesia afflicta, cum decem plagis quibus per-
 cussa est Ægyptus confert, septimam plagam sub
 Gallo et Volusiano deducit ex pestilentia quæ omne
 propemodum genus hominum et pecudum neci dedit, non
 vero ex tormentis Fidelibus inflictis. Hæc ergo PAGIUS.

Valerianus. Senior nempe, qui anno Christi 253,
 statim post Gallum et Volusianum interfectos, ab
 exercitibus Noricis ac Rhaeticis electus imperator,
 et mox Augustus factus. Idem alias non solum P. Lici-
 nii Valeriani pater, sed simul P. Cornelii Valeriani
 Salonini avus extitit. Vide Pagium ad annum Christi
 259, num. 3, 4, et ad ann. 253, num. 8, 9. — Valerianus. Qui initio principatus sui erga Christianos
 se benignissimum præstitit, dein vero cum hac indole
 fortunam etiam mutavit. Edit. Oxon. et Cant.

Impias manus in Deum intentavit. Capite 3: Donec
 impias manus adversus Dominum tenderet. Estque
 prior locutio apud Virgilium et Tacitum aliosque
 perfrequens.

Quamvis brevi tempore. Id est spatio duorum circiter
 annorum, ex Pagii calculo, quem bonum putamus.
 Non quod biennio tantum Valerianus imperaverit;
 inchoaverat enim annum imperii septimum, quando
 a Sapore captus est: sed quod cum reverendissimo
 episcopo Sarisb. breve, de quo agitur, tempus acci-
 piendum credamus de duratione persecutionis, po-
 tius quam cum Maucroixio de duratione imperii. Con-
 fer Dodwellum, dissert. Cyprian. xi, num. 59 et
 60.

Justi sanguinis. Multum pro temporis brevitate, mul-
 tum pro passorum qualitate intellexit. DODWELLUS. —
 Alii aliter, ut ex eodem patet, qui tibi adeundus. Sed
 quem, verbi gratia, sanguinem vir doctissimus fu-
 sum fuisse contendit in Ægypto ultra edicti modum,
 quod Valerianus ad Senatum misit, et cuius summam
 Cyprianus nobis in epistola ad Successum conserva-
 vit, quidni potius et proprie fusus dicetur ex speciali
 rescripto ad Ægypti præfectum Æmilianum? Dispu-
 tat enim ex solo Valeriani ad Senatum edicto Dod-
 wellus: at præter illud, imo et ante illud, quod urbi
 Romæ, seu ad summum Italiæ proprium fuit, quam-
 plurima alia ad provinciarum præsidēs ab eodem Va-
 leriano imperatore missa fuerant, ut ex dicta Cy-
 priani epistola certum est; in qua, post descriptam
 Valeriani ad senatum edicti summam, sequitur:
 Subjecit etiam Valerianus imperator orationi suæ, id
 est Legi, exemplum litterarum quas ad præsidēs pro-
 vinciarum de nobis, hoc est, in genere de Christianis,
 fecit. Et, quod magis est, non modo apud Eusebium
 Ægypti præfectus Æmilianus τῆς τῶν Σεβαστῶν κελύ-
 σσως, quasi ad verbum dicas, Augustorum jussionis,
 ad se missæ meminit: sed id rescriptum diversum
 fuisse ab eo, quod ad Senatum Valerianus misit, duæ
 res inter alias monent: una, quod illud ad Senatum
 solius Valeriani fuerit, si epistolam Cypriani non uno

Ioco audiverimus; illud vero ad Æmilianum non solum Valeriani, sed Augustorum, id est, Valeriani et Gallieni: altera autem, quod ex Augustorum κελύσει ad Æmilianum missa, debuerit ille ante omnia Christianos suæ provinciæ in quemdam Libyæ locum nomine Cephro relegare, qua de re ne verbum quidem in Cyprianico Valeriani ad senatum rescripto; nec injuria sane, cum ea res ad Ægypti præfectum specialiter pertineret, non ad Senatam, et jam Valerianus de Christianis, qui in provinciis degebant, ad earum præsidēs scripsisset. Acta publica confessionis Dionysii et aliorum apud Eusebium: *Æmilianus præfectus dixit: Video vos ingratos esse simul ac stupidos, qui clementiam Augustorum minime sentiatis. Quamobrem non manebitis in hac urbe: sed mittentini in partes Libyæ ad locum qui dicitur Cephro. Hunc enim locum ex τῆς κελύσεως τῶν Σεβαστῶν ἡμῶν, jussu Augustorum nostrorum elegi; ad quem igitur singulare aliquid rescriptum allatum fuerat ab imperatoribus, et qui proinde sanguinem, quem fudit postea copiose in Ægypto, fudisse merito ex eodem Augustorum mandato censendus est. Plusque adeo sanguinis, ne nunc alia afferam, Valerianus fuderit, quam Dodello visum.*

Ut esset posteris documentum, etc. Sic supra, cap. 1: *Distulerat... pœnas eorum Deus, ut ederet in eos magna et mirabilia exempla, quibus et posteris disce-rent... Deum... mortem digna ultione superbis, et impiis, ac persecutoribus irrogare.*

Adversarios Dei sæpe, etc. Audin' ut, ex hujus auctoris hypothesibus, dignam suo scelere mercedem Dei hostes, non semper, sed sæpe recipiant? Firmat ergo valide hic locus quæ supra a nobis contra Tollium disputata sunt. Potuissetque adeo Trajanum et Antoninos noster, vel si maxime tranquilla morte obierint, Ecclesiæ persecutoribus accensere, si quæ sub illis persecutiones contigerunt, ab eorumdem edictis manassent: sed quoniam aliunde ortæ sunt, idcirco illi per nostrum in bonorum principum catervam fuerunt relati. Quæ cum ita sint, vellem τὸ sæπε clarissimi interpretes non suppressissent.

Hic captus a Persis. Quo anno Valerianus a Sapore captus fuerit, hactenus in controversiam vocatum... Certum est, currenti anno Christi 259, Valerianum ad mancipii fortunam, ut Zoimi verbis utar, redactum fuisse, inchoato septimo imperii anno... astate circiter ineunte. PAGIUS, qui omnino videndus. — Captus est sub finem anni 261. DODWELLUS, Dissert. Cyp. 11, num. 59. — Valerianus, in Christianos persecutione commota, statim a Sapore, Persarum rege, capitur. HIERONYMUS, in Chronico, ad annum æræ suæ Domini 268 secundum Scaligeri editionem. Sed non unico errore. Vide supra, num. 4, et Pagium suis locis.

Si quando liberat. Si quando liberat. Editio Abo. seu casu, seu consilio. Nihil enim ea de re Columbus in suis notis. — Latinum magis, *liberet*, vel, quod propius ad veteris libri scripturam, *libuerat*. TOLLIUS. — Posteriorem malim conjecturam. Nam nec aliter fere, cap. 21: *Quotiens delectari liberat.* Cogitavi etiam, pleniorē forte nostri manum fuisse, non, si *quando liberat aut vehiculum ascendere, aut equum, cum gemino, aut, sed cum unico, si quando liberat vehiculum, etc.*

Vehiculum ascendere, aut equum. Ita sine præpositione Terentius, *ascendere navem*; Cæsar, *ascendere jugum*; et uti hic denique Livius ac Suetonius, *ascendere equum*: quamvis præpositio in talibus adhiberi soleat, et Livius ipse alibi *ascendere in equum* dixerit.

Inclinare sibi, etc. Quam contumeliam ultro dissimulat Treb. Pollio, qui aliam non memorat contumeliam, nisi quod Sapores cum Romanorum rege ut vili et abjecto mancipio loqueretur, quasi intra verba solum stetisset hoc dedecus. Edit. Oxon. et Cant. — *Inclinare sibi...* Eutropius, in Vita Pontii manuscripta, ex bibliotheca doctissimi P. Puteani: *Valerianus*

scilicet imperator in captivitate ductus a Sapore, rege Persarum, non gladio, sed ludibrio, omnibus vitæ suæ diebus merita pro factis percepit; ita ut quotiescumque rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus suis, sed incurvato dorso, et in cervice ejus pede posito, equo membra levaret. GALE et BALUZIUS cum variantibus tamen aliquot lectionibus non spernendis.

Romanum. The Roman Emperour. Id est, Romanum imperatorem. *Versio Anglica.*

Romanum. Supple, Regem, ἀπὸ τοῦ κελύσει. Quod ne dubitanter facias, vide ut jamdudum Trebellius Pollio præverit: Valerianus, inquit, *victus est a Sapore, Rege Persarum... quem cum gloriosæ victoriæ successu minus honorifice quam deceret, superbo et elato animo detineret, atque cum Romanorum rege ut vili et abjecto mancipio loqueretur, etc.* Ut Græci ergo tam Augustus seu imperatores, quam Cæsares ab Augustis diversos sexcentis βασιδέας vocarunt: ita Latini quoque non raro post primi et secundi sæculi imperatores, Augustus et imperatoribus regum nomen dederunt; quin et alterum in speciem multo minus nobile, uti mox videbimus.

Imposito pede super dorsum ejus. Phrasis, cujus nulla nunc mihi occurrunt exempla, nisi apud Vulgatam, ubi, verbi gratia, II Reg. XII, 30: *Et diadema impositum est super caput David*; et Act. XV, 10: *Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum.*

Illud esse verum dicebat. Loci sensum non assequor, nisi innuat Lactantius illud a Sapore exprobrati verum esse, Valerianum sibi esse, mancipii loco, utpote qui scalæ vel stapedis vicem præstaret; non ea utique, quæ Romani in tabellis depingunt, hoc est, devictos Persas triumphosque ab illis reportatos. Edit. Oxon. et Cant. a quibus diversus non abi elegantissimæ versionis Parisiensis auctor. — Malim, *Illud esse verum spectaculum dicebat*; quomodo capite 16: *Hic est vernus triumphus cum, etc.* GALE. — *Illud esse verum dicebat.* Nimirum, quod pedem dorso Valeriani imposuisset, atque illud etiam loquens premeret. Tota enim series orationis est, et *imposito pede super dorsum ejus, illud esse verum dicebat...*

non quod in tabulis aut parietibus Romani pingent; ut ad eum tandem utriusque corporis situm, non fictitium, sed reipsa constantem, Cecilius noster post Saporem respexerit, quo Sapores Valeriani dorsum, inclinare se et terga præbere semel jussi, suo pede calcabat. Inclina te mihi, ac terga præbe, aiebat igitur imperiosius rex Persarum Romano. Quod cum dictum factum Valerianus præstaret, pedem illico Sapores ejus dorso imponebat, Hoc verum est, inquit, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingunt. Quasi dixisset: Ausi sunt aliquando Romani tui Persas sibi hoc pacto subjectos depingere. Sed ista ad libitum efflata erant, et mere imaginaria. At quod jam tibi, terga præbenti, pedem impono, id pura veritas, Valeriane. Sicque tota, meo judicio, hujus loci difficultas hinc orta, quod auctor non integra seu ipsissima Sapores verba, quæ jam, credo, attulimus, repræsentaverit, verum interpolata, et quibus usus sit pro suis.

Exprobrans ei cum risu. Multum, ni fallor, lucis et elegantiæ afferri possit his verbis, si cum proximè præcedentibus ac sequentibus connectantur in hunc modum: *Illud verum esse dicebat exprobrans, et cum risu, non quod in tabulis, etc.* Neque adeo dubito quin ipsissima sit auctoris manus: ut hæud, inquam, scripserit Saporem Valeriano exprobrasse cum risu; nam ista sine locutio obscura, et minus Latina; sed *id quod Valeriano Sapores dicebat, dictum illi fuisse exprobrando, et ridendo simul.*

Dignissime triumphatus. Hoc est, ut meritis erat. Sic enim dignus et digne veteribus. Noster capite 1: *Deum mortem digna ultione persecutoribus irrogare*; et hoc ipso *adversarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mercedem.* Alias, indignissime foret legendum. *Triumphatus autem, propter sequentia, ad memoriam*

si triumphum videtur omnino per triumphum A
sonare. Nec alio, opinor, anglica versio re-

Being thus led about in triumph.
andiu vixit. Vixit in ea servitute Valerianus
ad annum 269, auctore Chronici Alexandrini
qui hac in re fides habenda: *His coss.* (Claudius
et Paterno) *Valerianus Augustus a Persis*
perit. PACIUS.—Nimirum, ad an. Chr. 259,
Valerianum captum fuisse a Sapore, Pagio certum
atque adeo Valeriani servitus decem annorum.
filium haberet imperatorem. Seniore scilicet
eum, quem jam ab anno Christi 251 consortem
fecerat, et qui, capto patre, summam rerum
per multos annos administravit. Quo hæc an-
nalationis verba pertinent: *Thot he had a Son,*
whom the Empire had devolved by his misfor-
lde Baluz., col. 306.

utis extremæ. Eodem proculdubio sensu, quo
ingenii homo apud Livium, pro homine ingenii
et extremi homines, pro infimis ac humillimis, B

omnino repetitus est. Id verissimum. Et Bac-
men, atque Hiberi, et Albani, et Tauroscythæ,
sanos duces scripserant, auxilia pollicentes ad
num de captivitate liberandum, ut scripto reli-
ebellius Pollio in Valeriano seniore.

ota est cutis. Sententia Nicolai Heinsii fuit
dum esse decepta est ei cutis. Aliud enim La-
tine diripere, ut diripere agros, urbes; aliud deri-
quod est detrahere, auferre, ut multis ostendit
magnus in notis ad Ovidium, idque probat
auctoritate vetustissimorum librorum. GRÆ-
confer Cuperum, col. 482, et Baluz., 306.

cto rubro colore. Quis peignirent de rouge.
dix. — Tanquam noster, picta rubro colore
rit. — And both it and its being teinctuied with a
louring. Versio anglica. — Perinde jam ac si
ostium tincta rubro colore legatur, nec de sola
cui cute, verum de ejus intestinis quoque aga-
tiod posterius vereor, ut facile cum isto narra-
complexu conciliari possit, et exuta visceribus C
infecta rubro colore, ut poneretur.... De cate-
x ausim quid potius sequar eligere. Credo ta-
ecundam præstare interpretationem ob hunc
locum: *Mulieribus etiam palpebræ infectæ quo-*
do: tanta est decoris affectatio, ut tingantur
uoque.

cta rubro colore. Uti donaria ἀγάματα solebant
obduci. Quæ de re Servius ad Virgilium. Ruber
color diis sacer, propter igneam eorum natu-
FOLLIIUS. — Accederem libens viri docti sen-
ti, nisi proxime sequeretur, ut in templo barbaro-
orum ad memoriam clarissimi triumphum ponere-
ed ex verbis fateor, ad memoriam clarissimi
hi, mihi ante omnia suspicio est indutum
purpurea veste Valerianum ea die qua de illo
havit Sapore; quo nempe asperius Valeriano
ret, et se de imperatore triumphum agere
in oculis ostenderet. Nam nec aliter Christum D
ea veste Romani milites, cum ei impensius il-
vellent, induerunt. Deinde vero suspicio quo-
n alia de causa placuisse Satori, ut Valeriani,
a mortui et corio exuti, cutis rubro colore in-
ur, quam ut clarissime illius diei memoria in
num duraret, qua Valerianum in triumpho
rat purpuratum. Confer Baluzium ad eadem
Col. 306.

exuvias capti principis. Non quo igitur sensu
Virgilium, lib. II Æn.,

Exuvias indutus Achillei;

o proprie apud eundem exuvias serpentis habe-
i his versibus:

n positus novus exuviis, nitidusque juvena
vitur.

ue apud Plautum exuvias bubulas, pro corio,

PATROL. VII.

vel pelle bubula; et rursus apud Actium in Bachiis:

Tunc pecudum exuvias lævo pictas lateri accommodans.

Qui locus an quod jam præcessit, *infecta rubro colore*,
aliquatenus illustrare queat, judicent docti: mihi
non videtur, sed pertinere potius ad pictas veterum
vestes. Et de reliquo, quem noster paulo ante impe-
ratorem tacite regis nomine donavit, exerte nunc prin-
cipem appellat: quod prima, uti dixi, specie multo
minus habet nobilitatis. Sed id nolit Valeriani cap-
tivitati tribuere. Latinis maxima feliciorum impera-
torum dignitas et potestas nonnunquam principatus
dicta, ipsique principes nuncupati. Hinc noster capite
3: *Multi ac boni principes Romani imperii clavum re-*
gimenque tenuerunt. Indeque mox eidem, cap. 4, de
illorum ὑπεροχῆ, *fastigium illud principale.* Sed et
ita apud Plinium et alios, *Claudii principatu*, et *Divi*
Augusti principatu pro Claudio et Divo Augusto im-
perantibus. Denique, de ipsissimo nostro Valeriano,
cum jam captivus esset, Balerus rex Cadusiorum ad
Saporem scribens: *Captum, inquit, Valerianum prin-*
cipem principum non satis gratulor; ut vel inde pateat
quid ex cæca et prava Ethnicorum adulatione
principes, cum de Romano imperatore dicitur, sonet,
idem scilicet, quod de Dei Filio in Apocalypsi (cap. 1,
5), *Princeps regum terræ.* Apage sis.

Apud deos suos cernerent. Sexcenta sunt in Latino-
rum libris exempla, ubi *apud me*, et *in ædibus meis*,
unum et idem prorsus notant. Atque ita nunc *apud*
deos suos, et *in templo barbarorum deorum*, quod recens
præcessit, eodem mihi redeant.

Facere... adversus majestatem Dei. En quod supra
diximus, *facere*, apud nostrum absolute, hoc est, sine
accusativo, quem regat, reperiri. Neque aliter in fine
capitis 6, *contra Deum fecerunt.* Quod ut minus mireris,
sciendum tō *facere* in utroque exemplo nil aliud esse
quam quod quotidie neutraliter dicimus *agir*, Græci
serc πολετεύσθαι: quo et sensu hic auctor, cap. 9, de
Maximiano loquens, *exinde insolentissime agere cœpit.*

Singularis Dei. Vid. Cup., col. 482.

Continetis, etc., *ibid.*

CAPUT VI.

Aurelianus. Quintili, seu, secundum Hieronymi
Chronicon, Quintilii Imperatoris, qui die imperii deci-
mo septimo interfectus est, successor; idque anno
Christi 270 mense novembri, aut insequenti. Eundem
aliquot locis *L. Domitium Aurelianum* Indiculi consu-
lum nominant; modo etiam nonnullæ inscriptiones,
Valerium Aurelianum, a familia Valeria, qua ipsi erat
gentilis. V. Hieronymum in Chronic. ad an. Dom.
274, Criticam Pagii ad an. Chr. 270, num. 3, et 274,
num. 1, Petavium denique De Doct. Temp. ad annos
Chr. 274 et 275.

Natura vesanus, etc. *Aurelianus*, quod negari non
potest, *severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps.*
Edit. Oxon. et Cant. ex Fl. Vopisco. Adde Baluz.,
col. 507, et Columb., col. 307.

Quantvis captivitate Valeriani meminisset. Si quis,
unde id noster sciverit, cogitet rogare, responsio in
promptu. Potuit meminisse, quia res erat adeo recens
et illustris, ut illius non posset non recordari; mor-
tuo quippe novissime Valeriano apud Persas post an-
nos decem captivitatis, seu, quod eodem redit, anno
demum Christi 269. Vide supra, col. 448.

Iram Dei crudelibus factis lacessivit. Non intentata
igitur duntaxat persecutio ab Aureliano, quod claris-
simo Dodwello visum est, sed *executioni mandata*, ut
loquitur et multis probat Pagius in Critica Historico-
Chron., ad annum Christi 272, num. 5 et 6. Conferan-
tur insuper tertius, quartusque: quin et Baronius ad
annum Christi 273, num. 9, 10, et 275, num. 4, 5 et
seq. ubi, si non innumera illa *martyrum millia* recen-
sentur, quos Leo Magnus in octava sub Aureliano
persecutione passos esse posuit, nominantur saltem
plurimi, eorumque pœnæ, ex fide Martyrologiorum
et similium scriptorum auctoritatibus.

Aurelianus... iram Dei crudelibus factis lacessivit,

Verum illi ne perficere quæ cogitaverat licuit: A sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Edictum itaque indulgentiæ emisit Gallienus Aegyptiis an. Dom. 272 accuratissime, instante solemnitate paschali... Inde nemo est de persecutione suspectus usque ad Aurelianum. Eum tamen ipsum prætermisit Sulpicius Severus, vir alioqui fabulis addictissimus. Et merito quidem ille. Intentata enim duntaxat erat ab Aureliano, non item executioni mandata. Id satis manifeste indicant scriptores illis temporibus proximi Lactantius et Eusebius. Ecquid illis Lactantii verbis clarius? *Verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit: sed protinus, etc.* Similiter Eusebius de eodem Aureliano... ἤδη τισὶ βουλαῖς ὡς ὦν διωγμῶν ἐγείρειν ἀνεκινεῖτο· πολὺς τε ἦν ὁ παρά πᾶσι περὶ τούτου λόγος. Μέλλοντα δὲ ἤδη, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τοῖς καθ' ἡμῶν γραμμασιν ὑποσημειούμενον θεῖα μέτεσιν δίκη, μινονουχι ἐξ ἀργίωνων τῆς ἐγχειρήσεως αὐτῶν ἀποδεσμούσα... Impulsus itaque erat duntaxat Aurelianus, ut persecutionem adversus Christianos commoveret; et de ea rumor solum, quasi de re nondum ad exitum perducta ferebatur. Μέλλοντα etiam dixit, et edictis σχεδὸν εἰπεῖν ὑποσημειούμενον, a Deo esse occupatum. Nondum igitur persecutionem excitaverat: vixdum etiam subscripserat edictis, cum a Deo punitus est. Constricto cubito Deus conatum ejus repressit. Nondum igitur res erat ultra conatum perducta; nondum etiam plagam infllexerat, quam fuerat elevato brachio minatus.

DODWELLUS.

Verum illi ne perficere quidem, etc. Product (hunc Lactantii locum Dodwellus, atque: Si (Aureliano) perficere quæ cogitaverat non licuit, ut tradit Lactantius, nullos itaque ejus decreto factos martyres fuisse necesse est. Verum, ex hoc ipso loco, et sequentibus, Dodwelli sententia jugulatur. Lactantius enim, qui istis temporibus fuit proximus, dicit quidem Aurelianum, quæ cogitaverat, perficere non potuisse, non vero ei illa inchoare non licuisse; persecutionem vero inchoasse statim subdit: *sed protinus inter initia sui furoris extinctus est*: non itaque ante ejus initium, sed antequam eam perficere et ad finem perducere posset, quod sequentibus verbis magis confirmat: *Nondum ad provincias ultiores cruenta ejus scripta pervenerant, et jam cruentus ipse humi jacebat.* Pervenerant ergo ad provincias viciniores Thraciæ, ubi interfectus est. Quibus etiam verbis Lactantius confirmat quod in Chronico Eusebii, et apud Orosium traditur, inter decretum persecutionis et Aureliani cædem aliquod temporis spatium intercessisse. PAGIUS, apud quem plura in eam rem digna lectu.

Sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Occisus Aurelianus uno aut altero mense, ut videtur, postquam persecutionis edictum emisit. PAGIUS.—Brevissimæ igitur eatenus, quo et illam nomine appellavit, duorumque ad summum mensium. Sed, pergente viro docto, eadem post Aureliani interitum per aliquot menses, id est, per sex mensium interregnum duravit; et quicumque Christiani martyrium tunc passi sunt, sub Aureliano in Martyrologiis passi dicuntur, quia videlicet virtute ejus decreti occisi. Ita ergo rursus. PAGIUS.

Ad provincias ultiores. Id est, ultimas. Thracia enim nondum a nostro nominata est, ut possis cum Pagio provincias ultra Thraciam sitas intelligere. MAUCROIXIUS, *Aux provinces les plus éloignées*, eodem nobiscum sensu.

Scripta. Hoc est, *edicta*, quæ MAUCROIXII versio; vel, *edicta contra Christianos*, quæ plenior episcopi Sarisber. interpretatio. Scito tantum videri ejusmodi scripta cap. 10, num. 22, alio nomine *litteras* vocari his verbis, *datisque ad præpositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit*; ubi lege quæ notavimus.

Coenophurio. Sed cum iter faceret, apud Coenophurium, mansionem quæ est inter Heracliam et Byzantium, malitia notarii sui, et manu Mucaporis interfectus est. Editio Ox. et Cant. ex Vopisco. Adde Baluz., col. 307, et Columb., 397.

Qui locus est Thraciæ. Sed quis locus? Un ait MAUCROIXIUS, id est, *pagus*. Præiverat FLEXICON GEOGRAPHICUM: *Cænophurium*. *Cæsto* ut ipsum nomen Græcum significat, *pagus Thracæ Propontidem, inter Byzantium... et Heracliam*. Aurelianus imperator interfectus est, teste EU VOPISCU *mansionem* vocavit in verbis modo a de ejus vocis significatione dicitur suo locis quentibus.

Ab amicis interemptus. Edit. Ox. et Cant. pisco: « Incidit autem, ut se res fataliter agi Mnestheum quem pro notario secretorum habebat libertum, ut quidam, suum, infensorem sibi redderet, quod nescio quid de quodam suscipere esset. Mnestheus qui sciret Aurelianum nequaquam minari solere, neque, si minaretur, igne brevis nominum conscripsit, mixtis iis, quibus Aurelianus vere irascebatur, cum iis de quibus nihil cogitabat, etc. » — Quem VOPISCU Mnestheum vocat, a Zozimo Ἔρος dicitur, τῶν ἔξωθεν τῆς ἀποκρίσεων μηνιῆς τεταχμένος, uti olim ad pag. Zozimi librum annotavimus. Eadem editiones Columb., col. 397.

Contra Deum... jecerunt. Versio anglica *acted against God*. — Ad verbum, *Egerunt contra Deum*; quod illa quæ a nobis, in fine cap. dicta sunt firmat. Conferatur COLUMBUS, eo SALLUSTIUS non dissimili ratione de veteribus nominis: *Optimus quisque facere, quam dicere... mo*

CAPUT VII.

Diocletianus. Qui anno Christi 284, male Scaliger serius, imperator renuntiatus est; non Palilibus, seu die 24 Aprilis, ut quamp ante Petavii Doctrinam temporum persuasum sed die 17 septembris, si cum Pagio auctorem nunci Alexandrini libeat sequi vel 12 kal. Decembris id est, die 20 Novembris, si Diocletianeam Chronologiam prætuleris. Petavium autem, de Doct. temp. c. 30; denique Pagii Critici Annales Baronii ad annum Christi 284, num. 1.

Qui scelorum inventor et malorum maci MAUCROIX: Mauvois prince, et auteur de la mauz. — Quasi postrema hujus loci verba: *omnium nostrorum malorum machinator.* Versio anglica: *That was the Contriver of all our late troubles*. — Perinde etiam atque recepta lectio sit, *Inventor omnium nostrorum malorum.* Occurrit non, ambæ translationes difficultati, quam ad cap. 666, tanget Tollius. Adde Col., col. 397. Laeta lib. de Mortibus Persecutorum cap. 7, quibus Diocletianus imbutus fuerit, nos edocet... Diocletianum tamen prioribus imperii annis Christiani testatur Eusebius, lib. VIII, cap. 1, ubi quæritur ante persecutionem anno 302 excitatam christiana consecuta esset indicans, ait: « Arguisse possit imperatorum benignitas erga quibus regendas etiam provincias comul omni sacrificandi metu eos liberantes ob singula in religionem nostram affecti erant, benivolentiam. Quid opus est dicere de iis, qui in imperialiis versabantur? Quid de imperatoribus etc. » quæ huc referenda. PAGIUS ad annum 284, num. 9.

Orbem terræ. Quem mox Diocletiani regnum lari videbis, et qui proinde simpliciter de Romano intelligendus, uti et vox *Orbis* pag. sine addito posita.

Avaritia et timiditate. Avaritiæ exemplar apud Vopiscum in Numeriano, cum apud diverteretur. Editio Ox. et Cant. — Assert locum Baluzius, col. 307. Vin' hic vero Diocletiani timiditatis argumentum? Perge quæ ter dicit legere. *Tres enim, inquit, participes fecit.* Ratio, si quæ ulla unquam, peremptoria Aurelii locum mox adducendum: *Quoniam molis acrius urgebat, etc.* Item clarissimum C

l. 8, num. 6. Postremo, quæ ad nonum di-

l. 664, et ad 10, col. 668.
rit orbem terræ. Acta latina passionis SS. n Tarachi, Probi, et Andronici, quos sub no et Maximiano Herculo serius ocuis sse certum est: « Maximus dixit, maledicis s, o malum caput, qui diurnam et almam ræstiterunt. Andronicus dixit, Ego maledixi co pote-tates et sanguibulos, qui *seculum t.* » Quod cum magno animo, viventibus ipibus, et apud præsidem Romanum dictum tajor sane huic scriptori, dum post utriusque similia affirmat, fides est habenda.

nim participes regni sui fecit. Maximianum ento Herulum anno Ch. 285, Constantium co- Chlorum, et Galerium Maximianum coguo- rmentarium, anno 295. Editio Ox. et Cant. Baluzium, col. 307, Cuperum, col. 482, Co- , col. 398, et Pagii Criticam ad annum Ch. » videlicet, secundum Pagium, non sequente, ius Chlorus et Galerius Maximianus a Dio- Cæsares facti.

sui. Tanquam de regis proprie dicti ditioe tate agatur, non vero de imperatore, qui ræ administrabat. Sed quia, ut jam vidimus, imperatores, tertio saltem sæculo, *reges* voreo etiam quandoque illorum ditio ac potestas men sortitæ sunt. Aurelius Victor de ejusdem ni imperio: *Celebrato regni vicesimo anno, curam R. P. abiecit.* Confer ex Hierony- iusebiani Chronici versione, *Tiberius Drusum u regni facit.* Item, *Philippus Philippum uum consortem regni fecit.* Imperium sine ne interpretes nostro loco reddiderunt.

tuor partes orbe diviso. En quo pacto, ex Victoris pericope vere insigni: *Quoniam moles..... acius urgebat, quasi partito impe- ta quæ trans Alpes Gallie sunt, Constantio a* (hæc prima pars); *Africa, Italiaque* (hæc secunda); *Illyricique ora ad usque etum, Galerio* (ecce tertia). *Cætera Valerius t.* Hic quartam habes. Vide an non itaque a Valerio Diocletiano inter alia cesserit.

prioris principes habuerant cum soli, etc. Anglica: *The former emperours.* Id est, imperatores. Optimus Commentarius. Pro- enim apud antiquos imperatoris ac principis iones, etiam cum de imperatorum maximis ur. Confer dicta ad caput 14, num. 10.

ientium. Anglica versio: *Of those who received* hoc est, eorum qui stipendia ab eo accipiebant. *um.* Eadem: *Of those who payed his taxes.* Horum qui imperata sibi tributa solvebant.

mitate indictionum. Sic apud Spartianum in ta, *enormitas stipendii;* et in Vita S. Cypriani tium, *enormitas spatii longioris;* et in Theo- vellis. *Palatinæ exactionis enormitas;* denique, d. Capitolinum in Gordiano tertio, de Phi- rabe, *qui se in novitate atque enormitate fortu- tenuit.*

tionum. Tributorum. Editio Ox. et Cant. Adde col. 307.

erentur agri. Vide Baluz., col. 307.

ituræ. Forte scriptum, *et culta rura:* quan- ce vulgata lectio mala est. TOLLIUS.

nciæ quoque in frusta concisæ. Reliquit Au- Senatui imperii *Breviarium,* quod quale s Strabone, et Tacito, et Plinio intelligimus; s memoratur imperatorum, qui provinciarum tionem innovavit usque ad Hadrianum. Mu- quidem nonnulla ab Hadriano discimus ex s. Sed quæcumque tandem ille provinciæ tationem reliquerit posteris, ea rursus perman- detur usque ad Diocletianum. Novam enim t suis Cæsaribus provinciæ partitionem t provincias, eo imperante, *in frusta concisæ* aureolo de Persecutorum mortibus libello

A Lactantius. DODWELLUS, in *diss. Cypr.* xi, num. 25.

Multi præsides. Vide Cup., col. 482, et Columb., col. 378.

Officia. Pro, *officiarii.* Editio Ox. et Cant. — Confer Cangii Glossarium, v. *Officium;* et Grævium infra, capite 8. Sed omnino debere hic inferioris ordinis *officia* intelligi ostendit, cum antecedens mentio *præsidum,* quibus scilicet *officia* illa suberant, tum collatus Pollionis locus in duobus Gallienis, ubi *palatinorum officiorum præfecti et magistri* sic commemorantur: « Cum iret ad hortos nominis sui, omnia palatina officia sequebantur. Ibant et præfecti; et magistri officiorum omnium adhibebantur. »

Incubare. Sic et lib. vii de vita Beata, cap. 49: *Si quidem capto mundo cum magnis latronum exercitibus incubabit,* et supra, cap. iii: *Subjectorum tamen cervicibus incubavit quam diutissime.* Florus l. ii, c. 6, de Scipione: *Sic factum est, ut inhaerentem, atque incubantem Italiæ extorqueret Hannibalem.* Sed plura video clarissimum Columbum jam ad caput tertium, col. 395, congressisse. TOLLIUS.

Rationales. Procuratores principum, quorum cura erat, ut in provinciis bona caduca et vacantia fisco vindicarent. Editio Ox. et Cant. — *Rationales* eosdem revera esse atque principum procuratores perspicue ostendit Lampridius in Alex. Severo his verbis: *Ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est, rationales ordinare, nomina eorum proponebat.* De iisdem *rationalibus* reperio in codice « ad fisco pertinentes causas rationalis decidat, omnibus concussionibus prohibendis; » et alio loco: « Rationalis noster, si res quæ a fisco occupata sunt Domini tui esse probaveris, jus publicum sequetur. »

Magistri. Vide Columbum, col. 400, itemque dicenda ad caput 14, num. 18.

Vicarii præfectorum. Non ea erat vicariorum præfectorum urbium regiarum potestas, ut his idem quod præfectis liceret quorum vicem tuebantur. Ergo amplior hic nunc potestas data est, quo voluntatem Principis exsequerentur. TOLLIUS.

Quibus omnibus. Legendum forte, *sub quibus omnibus.* GALE.

Civiles actus. Id est, acta in civilibus causis decretoria; et ita mox *condemnationes et proscriptiones,* pro actis decretoriis condemnationum et proscriptionum. Qui ejusmodi acta faciebant, *actuarii et actualis* dicti a veteribus. Aurelius Victor: *Tantum actuariorum... in exercitu factiones vigent.* Glossæ Philoxeni et aliorum, *Actuarius, ὑπομνηματογράφος πρακτικός.* *Actualis scientia, πρακτικός.* Confer. Cup., col. 483, et Columb., col. 400.

Sed condemnationes tantum, etc. Quomodo tantum *condemnationes et proscriptiones?* Id est, quomodo nil aliud, quam condemnabant et proscribent, si, ut sequitur, *proscriptiones frequentes* solum erant? Et rursus, quomodo *tantum condemnationes et proscriptiones,* ubi *civiles actus* fuisse apparet, etsi admodum raros? An legendum, *quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes et proscriptiones frequentes, sine tantum?* Absset certe tota loci difficultas. Sed erunt, credo, quibus id adverbii videbitur potius *παράλειπον,* ut in ista Justini Perioche: *Ingrati civis officium existimans (Trogu), si, cum omnium gentium res gestas illustraverit, de sola tantum patria taceat;* etsi loca haud perfecte similia sint.

Proscriptiones. Ea vox tam de hominibus in exilium ejectis, quam de bonis eorum fisco addictis accipi potest. TOLLIUS.

Exactiones. Vide Columbum, col. 400.

Hæc quoque. Legendum, *Haud quoque.* ALLIV. — Imo potius, *Nec quoque,* quod a veteri rodice minus recedit. Atque id jamdiu antequam viri docti simi conjecturam vidissem, mirabor, ut amici norunt, nemini in mentem venisse, adeo emendatio facilis erat et necessaria. Quænam enim ad Diocletianam reipublicæ gubernationem pertinentia nominantur et re-

consentur in antecedentibus? An res ullo pacto tolerabiles, ut noster catalogum pertexendo addere poterit, *Hæc quoque tolerari possunt?* Minime: sed res e contrario plane intolerabiles; puta « enormitas indictionum, perpetuæ rerum innumerabilium exactiones, et in exactionibus injuriæ non ferendæ: » unde liquet, subjiciendum statim fuisse « nec quoque tolerari possunt. »

Ad exhibendos milites. Id est, ad præstanda militibus stipendia. PACIUS.—Item Editiones Oxon. et Cant. e Baluzio, apud quem alia etiam in eam rem, col. 308. — *Ad exhib. mil. Exhibere* Latinis posteriorum temporum est *alere, sustentare.* Justin. l. xi, 10: *Misere vitam exhibentem*; hoc est, *misere se sustentantem.* Grævius, qui et tibi videndus ea de re ad caput 11, num. 2.

Variis iniquitatibus. Sic Salvianus, lib. v: « Quibus enim aliis rebus Bacaudæ facti sunt, nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus iudicum, etc. »

Legem pretiis. Vide Baluz., col. 308, et Columb., col. 400.

Donec lex. Vide eosdem, ibid.

In exhibendis oper. et artif. et plaustris omnibus, quæcumque sint, etc. Copulam excidisse puto. Videtur enim Lactantius scripsisse: « In exhibendis operariis, et artificibus, et plaustris, omnibusque, quæcumque sint fabricandis operibus necessaria. » Tô que absorpsit syllaba sequens in *quæcumque*. Non tantum coacti fuerunt operarios, artifices et plaustra exhibere, sed et omne aliud instrumentum, quod requirebatur ad opera condenda. GRÆVIUS.

Omnibus quæcumque. Et hic copula deest. Lege igitur, *omnibusque.* TOLLIUS.

Hic basilicæ, hic circus, hic, etc. Pro *hic*, legendum ubique credam *hinc.* GALE.

Hic moneta. Vide Cup., col. 485, et Columb., col. 400.

Hic armorum. Vide Cup., col. 485.

Magna pars civitatis exciditur. Pro *magna parte civitatis exciditur.* Expulsi namque cives privatis ædificiis, quorum area in ædificationes principis cesserat erant, tamquam urbe capta, excedere cogebantur, et alias sedes querere. TOLLIUS.—*Magna pars civ. excid.* Lege, *magna parte civitatis exciditur*; aut *magna pars civitatis exciditur.* ALLIX.—*Exciditur. Exeditur.* GALE. Itemque Allixius, alio loco.

Civitatis. Nicomedicæ, quam Diocletianus Romæ studuit æquare, ut infra. Edit. Oxon. et Cant. Ad stipulantur doctissimi Translatores, qui ne vocis quidem civitatis meminerunt, sed ejus loco *Nicomediæ* posuerunt. Conf. Baluz., col. 508.

Ita semper dementabat. So madly expencesful was he. Versio anglica. Ad verbum, *Adeo stulte impendiosus erat.* — *Dementabat.* Insaniebat, infinita scilicet ædificandi cupiditate. TOLLIUS.—*Nec aliter fere Maucroixius.* Adde Cuperum, col. 401, in Columbi Nota ad hunc locum.—*Dementabat.* An *dementabatur?* ALLIX, qui alibi tamen rotunde, legendum *dementabatur.*—Mihî, quin noster compositum *dementabat*, pro simplici *mutabat*, ob adhibitum recens *mutari* scripserit, non dubium est, in hunc sensum. « Quod ita autem Diocletianus plus semel opera jam perfecta diruebat ac *mutabat*, inde ortum, quod is Nicomediam studeret urbi Romæ coæquare; » ut primo loco frequentes Diocletiani circa sua ædificia mutationes memoraverit, dein porro illarum causam attulerit, quam dixi, eamque valde planam et idoneam. *Demutare* idem, quod *mutare.* Plautus:

. . . aut si demutant mores ingenium tuum:

pro *mutant*, vel *immutant*, ut e precedenti versu apparet:

Sive immutare vis ingenium moribus.

Sed et verbo *demutare*, ejusque verbali nomine *demutatione*, solutæ orationis Auctores usi sunt. Apuleius, nisi quod sensu ab eo, quem hic sequimur, paulum diverso: *Quamquam*, ait, *teterrimum os tuum minimum a Thiesta tragico demutet*, hoc est, *differat.* Plinius vero *demutationem* in eadem prorsus significatione, qua *mutatio* a Latinis usurpari solet, adhibens: *Nullum animal (camæleone) pavidius esse exis-*

timatur, et ideo versicoloris esse demutationis secundum vetustiores editiones; fatendum tamen, quod cum fuisse in recentioribus *mutationis*, pro *solentiam* vocis forsitan inter alia. Mirum editores nullam fecisse mentionem prisæ *Licetum consuetudine.* Vide Baluz., col. 30

CAPUT VIII.

Quid frater ejus. Nempe Diocletiani. PACIUS, Chr. 291, num. 2. — Recte, quamquam id non ab initio capitis 7, sit repetendum.

Frater ejus Maximianus. Non natura, sed siquidem Diocletianus Dalmata, Maximianus nia oriundus fuerit. *Diversum sanguinem*, in meritum in Panegyrico, « affectibus miscuis fortuita in vobis germanitas est, sed elect Ox. et Cant.—*Maximien, son associé à l'Empire* croix. — Id est, Maximianus ejus in imperii tratione socius; quocum anglica concinit tr *His Colleague in the Empire*, ejus in imperio

Confer Baluz., col. 508, Cuper., 485, Colum

Qui est dictus Hercules. Claudit hic prima capitis periodum Maucroixii versio: *Maxim associé à l'Empire, quel rapport n'avait-il pas*. Claudit quoque editio Aboensis isto pacto: *ter ejus Maximianus, qui est dictus Hercules*. Hæc quidem ex optimo præmonstratore ampl. quem videsis, col. 485.—*Qui est dictus Hercules* pendium Historiæ Romanæ a Pomponio Laetum, ubi et rem pluribus exequitur: « Cognor indidere (Diocletianus et Maximianus). Dio Jovius, Maximianus Hercules appellati sunt, Jovis, hic Hercules hæres. » Sed aliter, et madibiler Aurelius Victor in Caesaribus: « Hui miano) postea cultu numinis, Hercules cogn accessit, uti Valerio (Diocletiano) Jovius etiam militaribus auxiliis longe in exercitum tibus nomen impositum. » Adde Cuperum, ad dictus, col. 485; et Columbium, v. Hercules,

Non dissimilis ab eo? Dele interrogationis GALE. — Eadem merito translata hinc verperus, loco recens laudato; ut postquam hitor ad Maximianum Hercules cum ista interrotransverit: *Quid frater ejus Maximianus, qui tus Hercules?* sibi ipsi breviter responderit: *similis ab eo*; hoc est, non dissimilis fuit a Dio

Nec enim possent in amicitia tam fideli nisi esset, etc. Oratorie dictum, pro *Nec enim possent in amicitia tam fideli cohærere, nisi fuisset*; et quantur. Illi enim non vivebant amplius; op adeo versio anglica: *Nor could they ave been ted into so entire a friendship, if they had not b*. Eodem redit Maucroixiana. *A moins que d'i mêmes inclinations, les mêmes pensées, les mê sirs, auraient-ils vécu dans une si parfaite intelli*

Nec enim possent in amicitia. Notum illud in Catilin.: *Nam idem velle atque idem nolle, ea firma amicitia est.* TOLLIUS.

In utroque, etc. Vide Bal., col. 310.

Hoc solum differebant, quod avaritia minor Quod avaritiæ minori. Editio Aboensis, cum Ox anni 1684 et Cantabr. anni sequentis. Legendu ritæ. Vossius, cui mox ad stipulabuntur alii.

Hoc solum differebant, quod avaritia minor Subesse hic loci mendum cum Baluzio su luxata est enim verborum structura: sed a non possum viro doctissimo, qui ideo corrup censet ac depravata, quod alias secum pugnat tantius, qui subinde scribit, non admodum tem fuisse Maximianum in conservandis opib ei Africa et Hispania opulentissimæ provinci ministrabant. Quidni enim rapacior Maximianior Diocletianus haberi possit? Præsertim Maximianus fuerit ferus animo, avaritia crude que hac saltem parte consortem imperii vice cum itaque ita restituo, donec de illius sensu constiterit: *Hoc solum differebant, quod avariori, id est, Maximiano, altero fuit plus (maj*

sed plus timiditatis), plus vero animi, non ad sciendum, sed ad male. Ita ut intermedia verba inclusa, et a præcedentibus sejuncta, videantur insum illum suppeditare, quem hic locus posseditio Oxon. anni 1680, a qua translationem non nisi verbis discrepare dici potest. — Epiphaniensis legit: *Quod avaritiæ minori altero, sed plus timiditatis: majori vero minus, sed animi, etc.* Quæ quidem lectio distinctior est: sed attatur, sibi non constabit Lactantius, quippe cletianum infra describit tanquam in omni et meticulousum animique disjectum. SPARKIUS Oxon. anni 1684, itemque in Cantabr. postilla, modo ex priore Oxoniensi representavimus. — Hunc corruptum et luxatum esse, quicumque libello emaculando elaborarunt, videre, vassusunt remediis. Forte scripsit Lactantius: *lum differebant, quod avaritiæ major in altero plus timiditatis; in altero vero minor avaritiæ, et animi, non ad benefaciendum, sed ad male.* sium præstare hanc manum esse Lactantii; non longius aberrare ab ea hanc lectionem mihi, si præcedentia inspicias, et quæ sequuntur. ani dicit fuisse majorem avaritiam, sed et in timiditatem. Inde in capite præcedentium orbem terræ simul et avaritiæ, et timiditate esse. Propter illam timiditatem tres in consorperii adscivit, qui multiplicatis exercitiis erunt imperium Romanum; dein subjicit avatempla. Maximianum autem minus avarum sed prodigum: animosiores autem in agendo mirum in locupletissimis senatoribus interfici, et virginibus abducendis. Vidi postea in eare sententia doctissimum Columbium esse. s. — *Lego: Hoc solum differebant, quod avari altero fuit plus, sed et plus timiditatis: major minus, plus vero animi, non ad bene faciente.* GALE. — Et nobis quoque liceat ad hujus ellectum ac restitutionem conjecturis indulgere si igitur minori et majori notulæ antiquitas, quæ ex ora libri, ubi primum de more adessent, postea in auctoris verba malo fato irant? auctor vero ab origine scripsisset: *Hoc differebant, quod avaritiæ in altero fuit plus, sed timiditatis; in altero minus, plus vero animi, non ad faciendum, sed ad male?* Tunc certe pronum prius altero de minori, scilicet fratre, posterius de majori, pariter fratre, accipere; quod agat controversiam hic Scriptor de Diocletiano et ano Herculio tanquam fratribus: pronum itissuisse confestim suis locis in margine minori, modo certis Veterum fundamentis superi Annotator crederet, Diocletianum fuisse minati, Herculium majorem. Fundamenta vero, me potissimum habeo ob oculos, duo sunt. est, ex Cassiodori Chronico, Diocletianum et ianum Herculium eodem anno ob ætatis defecturpuram deposuisse; postquam videlicet, narfatropio, Diocletianus auctor fuisset Herculio, rivaliam vitam concederent, et stationem tuendæ licæ viridioribus junioribusque mandarent. Alitem, quod ex Zoymo, non tantum Maximianreulius morte simplici obierit æque ac Diocle, sed prior pluribus annis. Quam frequenter conquerantur docti, marginales notas in aucterba perperam irrepsisse, nemo nescit; et tedeo, exemplum rei manifestissimum in proxime itibus. Scimus alias ex Victoris Epitome, Diocum vixisse annos sexaginta octo; Maximianum erculium ætate tantum sexagenarium interisse. tur Baluzius, col. 311, et Columbus, col. 401. *Subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa, Hispania.* Quid? si sola, verbi gratia, Africa sub, subjacebantne plures ditissimæ provinciæ, potius unica tantum? Ferret ergo manuscripindex: *Subjacerentque opulentissimæ provinciæ et Hispania,* sicut clarissimis interpretibus

A contra illius, et Aurelii simul Victoris auctoritatem legere in mentem venit. Aut ferret saltem: *Subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa, vel Hispania,* in genitivo casu. Verum vulgata lectio ejusmodi est, ut postquam initio, non unius, sed plurium provinciarum mentionem iniecit, illæ subito in unicum Africam, vel Hispaniam recidunt. Deinde, cum Aurelius Victor, qui de Cæsaribus sub imperatore Juliano scribebat, probe noverit, quasi partito imperio, cuncta quæ trans Alpes Galliarum erant, fuisse Constantio commissa, Africam Italianamque Herculio, Illyricum oram ad usque Ponti fretum Galerio; cætera vero Valerium (Diocletianum) retentasse, (et inter quæ igitur Hispaniam putare oportet) quis credat, nostrum Cecilium, qui Maximiani Herculii temporibus multo vicinior extitit, paria nescivisse; seu, quod idem est, non potuisse utrum Africa, vel Hispania Herculio præter Italiam subjacerit, invenire et dicere? Scripserat ergo simpliciter, ut res clamitat: *Nam cum ipsam imperii sedem teneret, subjacerentque opulentissimæ provinciæ,* (Africæ scilicet generalis, in qua plures minores provinciæ continebantur) *non erat in custodiendis opibus tam diligens,* etc. Sed ad voces *opulentissimæ provinciæ,* nescio quis longe post nostrum natus, et qui, quas præcise provincias noster intellexisset, ignorabat, aut non satis meminerat, et locum tamen sibi, vel aliis volebat obiter illustrare, notaverat per compendium ad marginem, *vel Africa, vel Hispania,* hoc est, *velut Africa, vel Hispania;* et inde postea confecta et exarata in libri contextu lectio, ad quam hæc annotamus. Aliter tamen, quod fatendum, viri docti, ut sequentia ostendunt.

Dodwellus in dissertatione xi Cypriana de Paucitate martyrum, num. 75, existimat, nullos martyres in Hispaniis hoc tempore fuisse, quod eas Constantius regeret. Victor enim de Cæsaribus, qui scribit, Italiam et Africam Maximiano Herculio paruisse, de Constantio ait: *Quasi partito imperio, cuncta, quæ trans Alpes Galliarum sunt, Constantio commissa.* Quare cum Hispaniam aliis ditionibus Victor non accensuerit, putat Dodwellus vir eruditissimus, Hispanias, Britannias et Gallias Constantio Cæsari creditas fuisse; indeque infert, nullos in Hispaniis martyres fuisse, cum nullum accesserit Constantii edictum, et Urbici magistratos, cum gladii potestate carerent, nullos martyrio coronare possent. Verum Victoris verba citata tantum ostendunt, Constantium Gallias rexisse: Hispanias autem Maximiano Herculio subditas fuisse, docet Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 8: « Nam cum ipsam Imperii sedem teneret Italiam (nempe Herculium), subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa, vel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. » Pagius ad annum Christi 303, num. 10.

Non erat in custodiendis opibus tam diligens. He was not so careful in the management of his Treasury as was necessary. Versio anglica. — Id est, non erat in custodiendis opibus tanta, quanta oportebat, diligentia. Possit simplicius *tam diligens,* pro *valde diligens* sumi. Haud raro enim idonei auctores eleganter *tam,* pro *valde* posuerunt. Plinius, l. vii Hist. Nat., c. 49: *M. Cæcilius Rufus et C. Licinius Calvus eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo, sed tam dispari eventu;* ubi ne aliud quidem unquam tam dispari queat esse, quam *valde dispari.* Plautus pariter in Mostell., act. iv, sc. 2, v. 9:

Ferozem facis, quia te herus tam amat.

Ad quem versum jure merito Taubmannus, *tam, id est, valde:* quod et confirmat laudato Plinii loco, atque aliis.

Non deerant locupletissimi Senatores, etc. Artificium Aureliano satis notum, Vopisco referente. *Dicitur præterea hujus fuisse crudelitatis, ut plerisque senatoribus simulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidis, quo facilius eos posset occidere.* Edit. Oxon. et Cant. Confer Baluz., col. 311.

Qui subornatis indicis, etc. Hæserat multi aqua

hoc loco, quem capropter ex isto inter alios Livii explicandum credideram: *Ad invidiam (Marco Fulvio) faciendam, legatos ambraciensis in senatum subornatos criminibus introduxit; hoc est ad criminandum, prout crimen frequenter Ciceroni ipsa criminatio est, sive criminum accusatio.* Sed nodus aliunde multo melius solvi potest, ut jam videbis. — *Subornare indicia est subornare indices.* Sic *conjugia*, pro *conjugibus*; *servitia*, pro *servis*; *officia*, pro *iis, qui funguntur officiis*, et mille talia, quæ facile possunt congeri. Nihil certius. Suetonius, verbi gratia, in Augusto, *consilia semestria*, pro *consiliariis semestribus*. GRÆVIUS. — Astipulator versio anglica. *Accused by some Witnesses, that were suborned to swear against them, etc.*, id est, accusati a subornatis aliquot testibus.

Effoderentur assidue lumina senatus. Justinus de Athenis a Lacedæmoniis captis eadem fere phrasi utitur. Et noster, l. v, c. 12: *Manus ei denique auferantur, effodiuntur oculi.* Infra, c. 36: *Itaque confessoribus effodiebantur oculi.* TOLLIUS. Adde Baluz., col. 311, et Cup., col. 485.

Jam libido in homine pestifero. Recte Heinsius legendum vidit: *Jam libido in homine pestifera, etc.* GRÆV.

Non modo ad corrupendos mores, etc. Sensus erit magis nitidus, si legeris *mores*. Et licet gradatio videatur minus congrua a crimine Sodonie ad raptus virginum, apud Romanos tamen hoc crimen illo majus habebatur.

BURNETUS. — Longe antequam Sarisberiensis esset episcopus, ac subjiendam paulo post Colomesii notulam cum cæteris accepissemus. Confer Cup., col. 485. — Nihil certius conjectura pulcherrima doctissimi Burneti.

GR. — Eo magis, liceat hoc addere, quia, si rem propius consideraverimus, auctoris gradatio non simpliciter a crimine Sodonie ad raptus virginum procedit, quod aliquanto nimis innuit viri celeberrimi locutio, sed a crimine corruptorum marium ad crimen violatarum nobilium filiarum: ut his adeo Maximianus, rem cum eis habendo, vim inferret, maribus minime, quos nempe sibi prius vel prece, vel pretio, aliusve lenociniis conciliasset. *Corrumperet certe eo sensu minus est quam violare*; præsertim, quando de violatis primorum filibus agitur, uti nunc. Neque aliter sine dubio distinguenda apud Aurelium Victorem, *matrimonia nobilium corrupta*, de Carino, *qui militarium nuptas affectabat*; et *constupratis vi plerisque*, de Victorino.

— *Pro mores, mares* legendum esse sagacissime odoratus est amicus noster Joannes Battely, Suffolciensis archidiaconus, vir clarissimus, idemque reverendis simo archiepiscopo Cantuariensi a sacris domesticis. A quo diversus non abit reverendus doctor Burnetus in anglica sua libelli hujus translatione. COLOMESIUS.

Verum etiam ad violandas prim. fil. Vir ergo reapse τὰ εἰς ἀρροδῆτην πάντοως ἀσελγῆς, ut loquitur de illo Juliaus imperator in Cæsaribus. — *In the debauching daughters...* Anglica versio. — Auribus, opinor, parens, cum vox *violandas* hoc loco multo plus notet.

Felicitatem imperii. Vide Cup., col. 485.

Si libidini, et cupiditati malæ nihil denegaret. Hi mores hominis, qui postea Ecclesiam persecutus est. PAGIUS, ad annum Chr. 291, n. 2. — *Si libidini.* Cic. apud Nonium: *Graves enim dominæ cogitationum libidines infinita quædam cogunt, atque imperant; quæ quia expleri, atque satuari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.* TOLLIUS.

Constantium. Intelligence Constantium Chlorum, unum ex tribus illis, quos capite 7, num. 6, Diocletianus dicitur participes fecisse sui regni. *Tres enim participes regni sui fecit.* Ad quæ verba, quo id anno singulis post Christum natum contigerit, notavimus. Confer Baluz., col. 312; et Columb., col. 402.

Orbem. Eum nempe, quem capite 7, num. 8, Diocletianus narratur in quatuor partes divisisse; in quatuor partes orbe diviso. Vide notas. *The whole empire.* Versio anglica. Id est, *totum imperium*; sensu optime, si quid video, expresso. Accepit contra de toto seu universo terrarum orbe Maucroixius: *Digne de commander à tout l'univers.*

CAPUT IX.

Alter vero Maximianus, etc. Pour ce qui est *lerius, genre de Diocletien.* MAUCROIX. — Latè Galerio, genero Diocletiani. Non male, si historicos respexerimus: sed haud ita forsas notrum. Quod ut explicem, fuit certe *alter Maximianus*, ad quem jam nostri proferat narrat catus sæpissime Galerius ab historicis latinis ipsum melius a Maximiano Herculio distingui idque, sive nomen simul Maximiani adjunxerit non. Priori modo, apud Eutropium libri ix, le *Diocletianus Maximianum Herculum ex Cæsa Augustum. Maximianus Galerius in Dacia haud Sardica natus*; et rursus apud Aurelium Valicet diverso ordine, *Galerium Maximianum, gnomen Armentario erat, etc.* Posteriori vero apud eundem pauculis interjectis: *Illyrici orque Ponti fretum Galerio commissa.* Sed, quod Maucroixius non observasse, accidit nescio quomodo a *Galerii* appellatione hic scriptor per totum abstinuerit; et vel alios distinctionis, de qua characteres adhibuerit, puta in proxime sequente quem sibi generum Diocletianus asciverat, capitem 10, *Maximianus Cæsar*, et sic de cæteris nullos, ut cum capite 19: *Erat, inquit, locus in cuius summo Maximianus ipse purpuram erat, quod ad Galerianum Maximianum pertine reliqua libelli serie patebit.* Atque hoc ultimum de duobus simul Maximianis Julianus imperator Cæsaribus: *Deinde Diocletianus secum ducens mianos duos, et avum meum Constantium*; ut alia vides utriusque Maximiani nomina. Adde col. 312; et Cup., col. 486.

Quo anno vero is, de quo nunc sermo, Maximianus, adnotus fuerit reipublicæ regimini Diocletiano, et Cæsar factus, dictum supra, quod satis est, ad caput 7, num. 7.

Quem sibi generum Diocletianus, etc. Eutrop. l. ix Hist. rom.: *Diocletianus Maximianum Herculum ex Cæsare fecit Augustum: Constantium et mianum Cæsares... atque ut eos etiam affinitate jungeret, Constantium privignam Herculi Theodoret accepit, Galerius, filiam Diocletiani Valeriam.*

Non his duobus tantum, etc. Ordo et sensus Pejor (fuit) non tantum his duobus malis (primis) quos tempora nostra senserunt, sed omnibus errant. Confer doctissimos translatores. — *His* id est, Maximiano et ejus socero, prout ex studuit in sua versione Maucroixius.

Hinc bestia. Vide Baluz., col. 312.

Effertitas. Legendum, et *feritas.* Editio Ox. et Item Vossius, Boherellus, Gale. Adde etiam Gale. col. 402.

Cum mater ejus. Ortu parentibus agrariis, pauperum, unde ei cognomen. Edit. Ox. et C. Epitome Aurelii Victoris.

Transdanuviana. Cæteræ editiones, *Transdanuviana.* Vid. omnino Cuperum, ad hæc verba, *Romulam*

In Daciam novam. Id est, Daciam Aureliam mirum eam Moesie partem, in quam Aurelianus pulos transtulerat, quos ex Dacia Trajani a rat... Ed. Ox. et Cant. — E Baluzio scilicet quem reliqua vide, col. 312. Videatur quoque rus, col. 486.

In Daciam novam. Adi Anonymi Excerpta Constantino, p. 659, lib. 1. GALE.

Anne. Legendum, *Anne Danubio.* Editio anni 1680, p. 108, in Emendationibus quæ occurrebant.

Confugerat. Lege, *confugerit.* TOLLIUS. — *cesse.* Terentius:

Percastor, scitu' puer natus est Pamphilo. Deos quæso, ut sit superstes, quandoquidem i

[ingeni] Cumque huic veritus est optimæ adolescenti [in]

Ubi post eum, a Lesbia ad reddendam sui voti

hibitum, non veritus sit, sed, veritus est legis : A
 npe ibi loci cum pro quoniam usurpatum. Nos-
 simili pacto: Cum libertatem populi Romani ferre
 erat, prorupit : quo in loco frustra aliquis ex
 ni loquendi genere emendari vellet, non posset.
 usum : Cum inde... sibi nihil præter nomen vide-
 dere, respondit, etc., non, videret. Ad loca.
 Ed. Aboens. Status. Conf. Columb., col. 402.
 us, Status celsus, ut et alii videre. Tol.
 ingens. Vide Baluz., col. 313.

us. Ses actions. MAUCROIX. — Qui ita sine
 illos corporis motus gestusque intelligebat, a
 Donato in Torentium Scena actuosa dicta est,
 gis in gestu, quam in oratione constituta.

ebat acerrime. L. I. ÆN. : Aut metus acer erat. GAL.
 ens rex Persarum. Vide ampliss. Cuperi Epist.
 mpliss. pariter Voetium, col. 380.

tatus domesticis exemplis, etc. Being encoura-
 he success that his Grand father Sapore had
 Valerian, versio anglica. — Ad verbum fere :
 is prospero successu expeditionis avi sui Sapo-
 ra Valerianum ; optima paraphrasi et sententia.
 ni Saporis. Vide Cup., col. 486.

ni tumultu meticulosus. Tumultus, ex Cicero-
 ppica VIII : « Perturbatio tanta est, ut major
 iatur, unde etiam nomen ductum est tumul-
 tæ verba non mediocriter illustrare incipiunt
 eum, ubi Diocletiani timiditas, atque, ut ita
 meticulositas, non tantum cum omni tumultu
 sed ex omni tumultu orta apparet. At potuitne
 xpeditio, ad occupandum Orientem cum ma-
 iis adventantis et inhiantis, in tumultum nu-
 ni ? Probe, inquam, si non ex illo Romano-
 i, quo jam inde a Ciceronis temporibus tu-
 lgo aliquid minus quam bellum et prælium
 bat (Florus enim I. III, 48 : Sed hic tu-
 nagis fuit, quam bellum ; Curtius, VI, 5 : Tu-
 nagis quam prælium fuit ; laudata Philippica :
 men ponendum in sententia quidam non puta-
 tumultum appellare malebant) : saltem ex ea
 i consuetudine, qua vetustiores Romani gra-
 sua bella. Italica scilicet et Gallica, tumultus
 ter, ob majorem timorem qui ex his populo
 oriebatur, vocabant. Rationes sunt, quod

C
 Cicero in epistolis ad Atticum, maximum
 lum Parthicum, quod in suo Ciliciæ procon-
 imminere reipublicæ videbat, tumultus no-
 riscam Romanorum loquendi consuetudinem
 bella quam Italica et Gallica extendendo, ap-
 it. Verba sunt : « Hodie (Parthi) hyemant in
 tica, maximumque bellum impendet. Nam et
 regis Parthorum filius, in provincia nostra
 dubitat Dejotarus, cujus filio pacta est Ar-
 filia... quin cum omnibus copiis ipse prima
 Euphratem transiturus sit. Quo autem die
 iteræ victrices in Senatu recitatae sunt, eo-
 rum tumultum nuntiantes. » Deinde autem, si
 nostri et aliorum loca vel levissime confe-
 apparebit Persicum nostri tumultum, hoc est,
 irsei sub Diocletiano expeditionem, quam vi-
 D
 scriptor meris tumultibus annumerasse, ab
 Victore modo Persarum impetus, modo Per-
 ravem Orientis concussum, modo rotunde bel-
 cupari ; et rursus id, quod Eutropius videtur
 ter Persarum sub Caro tumultum nominasse,
 um fuisse ab eodem Aurelio Persarum bellum,
 potamiam invasissent.

r in loco quem præ manibus habemus :
 tianus, ut erat in omni tumultu meticulosus.
 ius Victor in Cæsaribus : « Eodem tempore
 a Persæ, African Julianus et nationes Quin-
 anæ graviter quatiebant... Et quoniam bello-
 des, de qua superius memoravimus, acrius
 ... Illyrici ora ad usque Ponti fretum Galerio
 issa)... provinciamque credita Maximiano Cæsari,
 etis finibus, in Mesopotamiam progrediretur,
 idos Persarum impetus. »

Eutropius, lib. IX : Dum (Carus) bellum adversum
 Sarmatas gerit, nuntiatio Persarum tumultu, ad Ori-
 entem profectus res contra Persas nobiles gessit.

Aurelius Victor, denuo in Cæsaribus : « Quoniam,
 cognita Probi morte, barbarorum quique opportune in-
 vaserant (Carus), misso ad munimentum Galliæ majore
 filio, Numeriani comitatu in Mesopotamiam pergit
 protinus, quod ea Persarum quasi solemnibus bello subest. »

Noster denique, cap. 23 : « Censuram, ait, in provin-
 cias et civitates semel missus, censoribus ubique
 diffusis et omnia exagitantibus, hostilis tumultus et
 captivitatis horrendæ species erant ; ubi, dum cum hor-
 renda captivitate hostilem tumultum copulavit, vix aliud
 hostilis tumultus possit esse, quam hostile bellum. »
 Quare nec dubitandum credimus, quin hoc etiam ca-
 pite Narsei expeditionem tumultus voce complectatur.

Animique disjectus. Recte clarissimus Columbus,
 dejectus. Nam animi disjectus idem est, quod disso-
 lutus animi, sine intentione animi, et cura rerum nec-
 cessariorum. TOLLIUS. — Idem viderunt viri doctis-
 simi Boherellus, Gale.

B
 Non ausus est obviam tendere : sed hunc, etc. Vel-
 lem, qui mox vix ullum unquam majoris animi prin-
 cipem Diocletiano extitisse, affirmabunt, probarent
 ex idoneis scriptoribus, ausum id fuisse Diocletianum,
 quod noster negat. Nam si illud nequeunt ostendere,
 et constat contra ex Aurelio Victore, rem, uti hic
 narratur, abiisse, quidni Diocletianum meticulosum
 fuisse credemus, et animi dejectum : « His tempe-
 stibus, ait ergo Aurelius Victor, interim Jovio Alexan-
 driam profecto, provincia credita Maximiano Cæsari,
 uti, relictis finibus, in Mesopotamiam progrediretur,
 ad arcendos Persarum impetus ; » et rursus paulo
 post, indicansque verum tempus susceptæ a Galerio
 Persicæ expeditionis : « Quæ terræ, inquit, cum
 acris reposcuntur, bellum recens susceptum est,
 grave admodum perniciosumque ; » per terras, quas
 dicit « acris repetitas fuisse, » Ægypti terras intelli-
 gens, quas Valerius Diocletianus haud aliter, post
 superatum semel Achilleum, reposcit, quam Æ-
 gyptum totam proscriptionibus cædibusque sedando, ut
 infra ex Eutropio audiemus : per bellum autem grave
 admodum perniciosumque, quod, dum illæ repeteban-
 tur, susceptum est, significans bellum Galerio contra
 Persas commissum, in eo grave admodum et perni-
 ciosum, quod a Persis prima vice Galerio graviter
 vexatus fuerit. Ubi si quis regerendum credat, ea ipsa
 de causa Galerium contra Persas missum fuisse a
 Diocletiano, quod ipse adversus Achilleum, qui Æ-
 gyptum invaserat, profectus esset : primo, insitum
 semper fuit a natura principibus majoris animi, ut
 sibi majores hostes propulsandos debellandosque su-
 merent. Carus, ut jam ex Eutropio audivimus, dum
 bellum adversum Sarmatas gerit, nuntiatio Persarum
 tumultu, ad Orientem profectus, res contra Persas no-
 biles gessit. Et debuit omni tempore Diocletianus
 Ægyptiacam expeditionem ignobilem censere præ
 Persicæ. Ex Aurelio quippe Victore, bellum Persi-
 cum : « Quod interea dum acrius Ægypti terræ per
 Diocletianum reposcebantur, susceptum est, fuit bel-
 lum admodum grave. Sed in Ægypto Achilleus facili
 negotio fusus. » Deinde vero, si ad laudata Victoris
 verba, simulque cum Pagio ad Eumenii panegyricum
 Constantio Cæsari post victoriam Britannicam dictum,
 itemque ad Idacium, et auctorem Chronicæ Alexan-
 drini, Libaniumque, ut oportet, attenderimus, vel
 Ægyptus jam tum plane, posito furore, quieverat, et
 eam tantum Diocletianus, debellato Achilleo, pro-
 scriptionibus et cædibus polluebat, quando provin-
 ciam credidit Maximiano Cæsari, ut, relictis finibus,
 in Mesopotamiam proficisceretur ad arcendos Persa-
 rum impetus : aut si necdum penitus quieverat, tota
 certe pacata fuerat longe antequam vere superati
 fuissent Persæ a Galerio ; et Diocletianus tamen in
 Oriente substitit, quo jam sensu dicemus.

Per Armeniam misit. Persæ Mesopotamiam imperii
 Romani provinciam, invaserant. Unde, narrante

Eutropio, primum Galerii Maximiani praelium cum illis inter Callinicum Carrasque factum est. Jam autem, cum Diocletianus tam sibi et Constantio, quam duobus Maximianis quasi partiretur imperium, Galerio Illyrici oram ad usque Ponti fretum commiserat; ita ut Galerius non melius contra Persas exercitum movere posset, relinquendo fines, quam per Armeniam, cui contigua erat Mesopotamia, in quam ii irruerant. Alia vide apud Baluz., col. 345.

Ipsa in Oriente subsistens. Locutio haud dubie valde emphatica, sed qua, ni admodum fallor, huic Scriptori neutiquam propositum fuit vel Armeniam, per quam Diocletianus Galerium adversus Persas misit, vel Mesopotamiam, in quam illi irruptionem fecerant, ab Oriente distinguere. De ista quippe expeditione Aurelius Victor, *Orientem Persae quatiebant*; et Eutropius similiter: *Narseus Orienti bellum inferbat*. Nostro itaque propositum potius Diocletiani pusillanimitatem acriter arguere et ostendere, qui dum *Orientem Persae graviter quatiebant* (addidit enim id adverbii Aurelius), non moverit Alexandria, quo profectus erat, et quae ipsa quoque *Orientis*, aut, si quis malit, *Orientalium provinciarum* nomine comprehendebatur, legatum, uno verbo, contra Persas misisse contentus, cum debuisset ipse obviam ire hostibus: ut hoc denique loco *ipse in Oriente subsistens* idem sonet, quod *ipse in ipsissima sede belli Oriente pedem procul et immensum quantum ab hostibus figens*. Credo tamen, ut ingenue dicam, scriptum potius fuisse eo sensu, *ipso in Oriente subsistens*, quam *ipse*, ut hactenus editum: « Oriens autem in dispositione imperii Romani, ne nos nimis Orientem extendere videamur, eas provincias omnes complectitur ab ipsius Vespasiani temporibus, quae a Thracia per Aegyptum et Asiam minorem usque ad Euphratem et Tygrim pertinent, » inquit illustrissimus de Marca in Concordia, lib. 1, cap. 4. Confer Notitiam imperii, in qua inter provincias subjectas olim praefecto Orientis, Aegyptus, et utraque Armenia, et Mesopotamia recensentur.

Aucupans exitus rerum. Idem hic valet *aucupari* exitus rerum, quod initio capitis 10 *scrutari* (sacrificiis) *res futuras, et ventura quaerere*. Dodwellus dissertatione Cypriana xi, num. 68. Malim τὸ *aucupans* simpliciter pro *observans* sumere, vel ob hanc Ciceronis verba: *Cum praesertim tam multi occupationem* (L. Syllae) *observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujusmodi moliantur*. Quo in loco quin *observent* et *aucupentur* synonyma sint, vix ullus, credo, poterit dubitare.

Ille insidiis. Praestare videtur, *insidiis* usus. TOLLIVS. *Quibus mos, etc.* Nimirum uxore, pellicibus et familia regia. Mos hic antiquus Persarum, de quo vide Curt. in Vita Alexandri. Confer. Columb., col. 402. TOLLIVS.

Difficiliter. Rara sunt forsitan hujus adverbii exempla. Non desunt tamen. Cicero, lib. iv Academic. : « Cur non etiam ut valde verisimile? Cur deinde non ut difficiliter a vero internoscatur? » Idem alibi, eodem libro: « Quomodo autem sumis, ut si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam difficiliter internosci possit? » *Difficile* ergo et *difficiliter* frequentiora tantum. Glossae, verbi gratia, Polixeni et aliorum, *difficiliter*, δυσκόλως, δυσχερῶς.

Fugatoque Narseo rege. Primus tamen conflictus Galerio non adeo feliciter cessit. « Interim, inquit Baptista Egnatius, adversus Narseum, Persarum regem, Galerius infeliciter primo, mox reparatis copiis, ira etiam animos illi faciente, quod ad Diocletiani carpentum post cladem acceptam per mille passus pedes currere coactus est, egregie vicii, Narseo fugato, et caesis magna ex parte Persis, pellicibusque cum gaza omni regia captis. » Edit. Oxon. et Cant.— Alii aliter. Nam Dodwello, verbi gratia, *Jam duobus praeliis superatus fuerat a Narseo Galerius*, cum Narseum Galerius vicissim superavit et fugavit. Caetera, quae hic pertinent, pete ex Cuperi, col. 487, e Baluzio, col. 345, etc. Pagio denique, ad annum Christi 297, quo

A Persas a Galerio Caesare victos fuisse, si video, demonstrat.

Reversus, etc. Anno Christi 302 ut ponitur vir clarissimus in dissertationibus Cyprianae dum hunc Galerii reditum ex expeditione Dodwellus in dissertatione Cypriana xi, (imo 70), in annum trecentimum secum fert, a recto tramite deviat, ait Pagius in C. Historico-Chronologica; rejicitque ipse a Christi 297, num. 4, quem adis.

Cum praeda, etc. Vide Cuper., col. 488.

Sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem scilicet, ne successu nimio elatus contumeliam sibi ab ipso factam aliquando retur, quod eum, re male contra Persas carpentum suum per mille passus currere uti et post accidisse, noster inferius docebit.

Diocletiano timorem. Ab ea potius, ni superbia, quam, ut modo legebas, *Maximianus tulit*. Namque illa, sicut proxime sequitur in *tantos fastus post hanc victoriam elevat jam detractaret Caesaris nomen*; et inde Diocletiano timendum erat, ne brevi Galerius potestatem invaderet, eamque, propter me Tollio curriculum, vel suo socero eriperi postea factum. Aliter etiam Cuper., col. 48.

Ut jam detractaret, etc. Ita quoque editio I et noster iterum, capite 10, *si detractassent*, omnes, *detractaret*. Videndus, vel, si nolis, C. col. 402. — *Ut jam detractaret Caesaris nomen*, haec hactenus igitur neque in epistolis ad ipsum neque in aliis salutationibus, neque post communi sermone imperator vocari consuevit quod valde notandum. Nam ex Pagio, *Caesarem anno Christi 197, nondum imperatores bantur. . . sed ab anno insequenti, proinde quo Severus Quinquennialia exhibuit, Getam deinceps Caesares, licet nec tribunitia potestatis imperio proconsulari exornati essent, im-*

C *appellatos fuisse, certum est, inquit* τὸ ἀδελφώτατος. At hic contra Cecilius noster noster, qui Narseum anno Christi, secundum 297 superavit, *ut jam detractaret Caesaris nomen* quo se nimirum Galerius ante eam victoriam circiter annos non recusaverat appellari, aliunde ex hoc auctore multo certior. Is et proxime sequentibus: *Quod (nomen) inquit, cum (Maximianus) in litteris ad se datus truci vultu ac voce terribili exclamabat, Quosar? Et ex capite 18, Diocletianus Galerio ad imperii abdicationem cogere volenti resque aiebat, indecens esse, si post tantam sublimi claritatem in humilis vitae tenebras decidisset, tum si nomen imperatoris cuperet adipisci, itaque hactenus non obtinuerat, impedime esse, quominus omnes Augusti nuncuparenti Galerium haud ante vocatum fuisse imperatorem quam purpura socerum exuisset, disertissimi capitis affirmatio est sub finem his verbis*

D *differe de factis ejus dicere, ne confundam tunc Postea enim, quam nomen imperatoris exuto socero, tum demum furere coepit; » indubie genuinus ordo: Postea enim, quam, cetero, nomen imperatoris accepit, tum demum Quid? quod si, ut operae pretium est, singulis in quibus noster ante Diocletiani abdicationem Galerio Maximiano jam Caesare facto loquitur illis, in quibus de eodem Galerio, post deperit Diocletiano purpuram, mentionem facit, et tunc, patebit sane, Galerium Maximianum post imperatorem nominatum fuisse a nostro post Diocletiani abdicationem, uti capite, verbi 24: nunquam vero ante eandem; sed vel Maximianum, quem sibi generum Diocletianum rat, ut hujus capitis initio; vel Maximianum ceter, ut semel capite 20. Et in decimo non vel Maximianum Caesarem, ut in fine capitis*

emo simplicissime *Cæsarem*, ut semel in sin-
capitibus 9, 17 et 18 his ad calcem undecimi,
et enique in decimo quarto. Quæ cum ita sint,
et clarissimus Pagius, quo pacto undequaque
in sit quod illimitate posuit, *Cæsares ab anno*
198, licet nec tribunitia potestate, nec imperio pro-
lari exornati essent, fuisse imperatores appellatos,
tam multa in contrarium faciant apud nostrum
ipso Maximiano, qui, ex Pagii calculis, Cæsar
us ann. Ch. 292, et tribunitia simul potestate
us. Nam nos quidem verba ista capitibus 14 ad
etlanum et Galerium Maximianum adhuc Cæsa-
pertinentia, *duos imperatores domi suæ pene vivos*
combustos, conciliabimus facile suo loco cum
quæ huc usque ex nostri locutionibus observa-
saris nomen. Cæsar était le présomptif héritier de
pire. MAUCROIX.— Quasi dicat: Qui Cæsar erat,
us imperii hæres censebatur. Ad, si plura cupis,
isimum Baluzium, col. 313, et amplissimum Cup-
ad *Fugatoque Narseo*; eundem in præfatione,
501, doctissimi denique Norisii epistolam memo-
Præfationi subjectam.

solentissime agere cepit. Dictum jam supra, quid
it: id ipsum nempe, quod vulgo apud nostrates:
umença à agir très-insolentement. Nec aliter fere
e 21: *Et quia id aperte jubere non poterat, sic*
it, ut et ipse libertatibus hominibus auferret. Est tan-
ubi eodem sensu *se superbissime agere* reperias.
s Capitol. in Gordiano 3: *Suscepto igitur impe-*
Philippus se contra Gordianum saperbissime
it, etc. Nec ab eodem dicendi genere recedunt
em verba de M. Antonino Philosopho. « Præ-
feriarum latinarum fuit. In quo honore præ-
sime se pro magistratibus agentem... ostendit. »
ex Marte, se procreatum. Paulo aliter, nisi quod
solentia idem ferat, Victoris Epitome: « His
uter affirmare ausus est, matrem, more Olym-
s Alexandri Magni creatricis, compressam dra-
semet concepisse. » Edit. Ox. et Cant. — Magis

ad rem faciant, quæ supra ab eruditissimo Cu-
ad hunc locum notantur, col. 489.
mulam matrem. Ab ea Romula, tanquam a proavia
tua nomen fuit, secundum Pagium, Romulo, alteri
xentii filio, cujus nullibi, uti loquitur, mentio, et
alias Constantini jussu occisum fuisse, existimat.
is ejus Criticam, ad annum Christi 312, num. 5.
uoque de eadem Romula Cuperum, col. 489.
uto Socero. Adiri et hic debet Cup., col. 490.
contemnere omnia. Uti consueverunt scilicet,
solentissime agunt; quod Galerii vitium fuisse,
tro paulo ante ponebatur.

nia. Malim nomen. GALE.
ocles enim ante imperium vocabatur. Cum *rempu-*
s, etc. Locus male affectus. Maueroixii, ut ex
tratione apparet, distinctio et emendatio est:
cles (ita enim Diocletianus ante imperium vo-
ur) cum rempublicam: » et quæ postea: *Dio-*
c'était le nom que portait Dioclétien, quand il
qu'une personne privée) se servit de tels conseils.
lamno. Sed potuit etiam auctoris manus esse:
etianus, Diocles enim ante imperium vocabatur,
rempublicam, et quæ deinceps. Vide Bal., col. 313.
temnere omnia. Diocles enim, etc. Ista non co-
re bene, viderunt docti viri; puto quoque recte
xisse Galeum, *contemnere nomen.* Sic autem lo-
idetur constituendus: *Contemnere nomen Diocli-*
sim ante imperium vocabatur. Diocli, pro Dioclis,
uoque apud Ciceronem, act. v in Verr., ut apud
lium nepotem, Themistocles Neocli filius. Sic et
teli dixerunt pro Aristotelis, Ulyssi pro Ulyssis,
centa talia. GRÆVIUS.

upublicam talibus consiliis et talibus sociis ever-
Et hoc falsum. Vix enim melior, reipublicæve
r, ac prudentior, et majoris animi princeps Dio-
no fuit, excepta illa notæ crudeliterque exer-
persecutionis labe. TOLLIVS.— Aliquid est sane,

A Lector, quod hic ultro vir doctissimus concedit. Sed
quia, quando Diocletianum fuisse alias principem *op-*
timum, Reipublicæ utilissimum, prudentissimum, ac
maximi denique animi asseverat, id unice agit, ut om-
nem nostro fidem abroget, vide, oro, uter majorem
mereatur Tollius, an hic scriptor.— « Diocletianus »
testante totidem verbis Eutropio « obsessum Alexan-
driæ Achilleum octavo fere mense superavit, eum-
que interfecit. Victoria acerbe usus est: totam Ægyptum
gravibus proscriptionibus cædibusque cœdavit. »
Quibus quam simillima legas apud Suidam, voce
Διοκλητιανός, et inhumaniora etiam apud Baptistam
Egnatium in Diocletiano et Maximiano Augustis.
« Quid hoc esse dicam, » exclamat jam Vopiscus in
Aureliano, « tam paucos bonos extitisse principes,
cum jam tot Cæsares fuerint? » Mox addens: « Nam
ab Augusto in Diocletianum Maximianumque princi-
pes, quæ series purpuratorum sit, index publicus tenet.
Sed in his optimi, ipse Augustus, Flavius Vespasianus,
Titus, Cocceius, Nerva, divus Trajanus, divus Adrianus,
Pius et Marcus Antonini, Severus Afer, Alexander Mammææ,
divus Claudius, et divus Aurelianus. Valerianus enim,
cum optimus fuerit, ab omnibus infelix apparuit. Vides, quæso, Terentiane,
quam pauci sint principes boni. » At ibi, quod valde
notabile, non tantum Diocletianus inter bonos non
numeratur: sed manifesta ejus rei causa est, quod ille,
ut ex antecedentibus liquet, clementia, imperatorum
dote primaria, fuerit destitutus. Nam Aurelianus
quidem (pergit Vopiscus, ad divum suum Aurelianus,
quem paulo ante inter optimos putaverat, rediens),
« multi neque inter bonos, neque inter malos, principes
ponunt, idcirco quod ei clementia, imperatorum dos
primaria, defuerit, » ut jam aperte non ea extiterit
in Diocletiano bonitas, quam innuit Tollius, cum
solam motæ crudeliterque exercitæ persecutionis labem
in Diocletiani vita excipit.

Deinde, ex illa imperii partitione, qua supra vidimus
Diocletianum Africam et Italiam Herculo commisisse,
inquit dissertissime Aurelius Victor in Cæsari-
bus. « Nam cum omnis eadem functione, moderata-
que ageret, quo exercitus atque imperator, qui semper
aut maxima parte aderant, alii possent, pensionibus
inducta lex nova. Quæ sane illorum temporum
modestia tolerabilis in perniciem processit. » Et ex
Eutropio « Hercules propalam ferus, et incivili ingenii,
asperitatem suam etiam vultus horrore significans,
naturæ suæ indulgens, Diocletiano in omnibus est
severioribus consiliis obsecutus. » Talibus igitur
consiliis talibusque sociis, ut noster loquitur, Diocletianus
republicam revera evertebat, perniciosus, inquam,
reipublicæ cum illis, si vel maxime futurus fuisset
utilis reipublicæ absque iisdem. Urgeri enim hic loci
societatem, ad quam respicio, apertissimum est; quod
non videtur attendisse vir clarissimus. Confer
Andronici responsionem ad Ægypti præfectum superioris
allatam. « Ego maledixi, et maledico potestates
et sanguibulos, qui sæculum everterunt. »

Præterea, auctore rursus Eutropio: « Hic (Constantinus)
non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit;
præcipue quod Diocletiani suspectam prudentiam
et Maximiani sanguinariam temeritatem imperio ejus
evaserant. » Nec erat itaque Diocletianus prudentia
vere laudabili, cum eam Eutropius sanguinariæ Maximiani
temeritati conjunxerit, ac inalo sensu suspectam
prudentiam vocaverit, hoc est, suspiciosam, sive quæ
semper nescio quid misere suspicaretur et timoret; adeo
ut qui eam evaderent, pro felicissimis haberentur.

Postremo, quod Diocletianus tres regni sui particeps
fecit, id, si Aurelium Victorem consulimus, idcirco
factum, quia bellorum moles acrius urgebat. Nec
fuit igitur magno illo animo Diocletianus, quem laudabat
v. gr. Horatius in Augusto:

Cum tot sustineas et tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus oras,
Legibus emendes ...

sed contra mente vere pusillanima, et quæ impar esset oneri reipublicæ ferendo. Alterum infra, quin et gravius, ad eam rem argumentum afferetur a nobis, capite 10.

Cum pro sceleribus suis nihil non mereretur. Vide quid acerbitas odii, quid assentandi principibus libido possit. Quare in illis, quæ sequuntur, plerisque ea nostro fides habenda est, quam Eusebio in Vita Constantini, atque illa parte Historiæ Ecclesiasticæ, quæ Constantini tempora complectitur. TOLLIVS. — Imo vero, vide potius quo præconcepta semel opinio ferat. Nam quod, narrantibus Aurelio Victore, Eutropio, atque aliis, *Diocletianus, multo ante persecutionem, se primus omnium Caligulam post Domitianumque Dominum palam dict passus, et adorari se, appellarique uti Deum jussit*, quod etiam, secundum Eutropium, debellato Achilleo, *totam Ægyptum cædibus sædavit*; quod illi præterea, teste Aurelio Victore, *parum honesta in amicos fides erat*; denique, tot illa inhumana et aspera, ob quæ Diocletianus, quando ea facere decreverat, *et suam simul severitatem aliena invidia volebat explere*, Herculum præ cæteris in consilium advocabat, quid cuncta, precor, esse possunt nisi scelera, et qualia hic perstringuntur, hoc est, Diocletiano propria, cum pro sceleribus suis nihil non mereretur.

Adde quod, si vel noster planissime de Diocletiani sceleribus esset mentitus, non omnem eapropter fidem amittere debet in reliquis. Aut nulla certe in posterum debetur Livio, Sallustio, Cornelio Tacito, et similibus. Quid ita? Quoniam, monente Vopisco, nemo Scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid fuerit mentitus. *Me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; prodente quin etiam in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus, convincerentur.* Locus est in Aureliano, sub initium fere, isque, ut vides, non ad rem tantum, sed valde notabilis.

Summa felicitate regnavit. Bafuzium vide, ad hæc verba capitis 17, felicitas ab eo recessit, col. 521.

Quam vero causam persequendi habuerit. Firmantur quæ de conciso isto loquendi genere superius diximus, simili Tertulliani loco in libro ad Scapulam, cap. 4: *Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt.*

CAPUT X.

Cum ageret in partibus Orientis. Forte Alexandria: sed et forte quoque alibi, seu in Ægypto, seu extra Ægyptum. Licet enim ex nostra sententia, Diocletianus Alexandria, aut si minus forsan in ea Metropoli, alicubi saltem in Ægypto degeret, quando Galerium jussit per Armeniam exercitum ducere contra Persas, non perpetuo utique postea Alexandria, vel in Ægypto commoratus est: quod patet, ut cætera omittam, primum ex eo quod postquam, narrante Eutropio, Galerius primo prælio pulsus esset a Persis, et ad Diocletianum profectus, Diocletiano iter facienti occurrerit. *Pulsus igitur et ad Diocletianum profectus, cum ei occurrisset, etc.* Tum ex eo etiam quod, pergente eodem, locus, in quo post illa Galerius, pulso vicissim Persarum rege, et in ultimas regni solitudines eoacto, honore magno a Diocletiano exceptus est, fuerit in Mesopotamia situs. « Mox tamen... contractis copiis... rursus cum Narseo... in Armenia majori pugnavit successu ingenti... Pulso Narseo... ipsum in ultimas regni solitudines coegit: quare a Diocletiano, in Mesopotamia cum præsidio tum morante, ovals regressus, ingenti honore susceptus est. » Sive jam ante alterum illud prælium Diocletianus in Mesopotamiam venisset; sive, quod magis crediderim, post auditam Galerii victoriam, et interea dum Narseum in ultimum regnum propelleret. Præstiterit itaque,

opinor, hic loci in partibus Orientis cum clariss. interpretibus accipere generaliter de Oriente, quam ulam specialem Orientis partem divinare, ubi memoranda proxime sacrificia, poscente timido superstitionisque Diocletiano, facta sint. Nam et ita in Saracenicis, pag. 102 editionis quam Sylburgius procuravit, *ἕως Δαμασκού, usque Damascum*; et *ἐν τῇ μὲν Δαμασκού, contra partes Damasci, idem prorsus, aut propemodum valent.* Vide Cup., col. 491.

Ut erat pro timore, etc. Nondum ergo Narseum superaverat Galerius, vel eapropter fuerat honorificentissime acceptus in Mesopotamia a Diocletiano, quando quæ jam noster referet, in Orientis partibus contigerunt; id est, quando Diocletianus ad tot pecudum immolationes recurrit, ut ventura nosceret. — Omnino maximo erat in metu Diocletianus, cum jam duobus præliis superatus fuisset a Narseo Galerius, ut proinde ad nativam sibi superstitionem duxerit esse confugiendum. DOWELL., *dissert. Cyp. xi, num. 68.* — *Pro timore.* Possit et præ timore legi.

Mirifice vero Lactantius cuncta Diocletiani facta in sequiorem pravamque partem detorquet. Quod magnus Alexander, quod Cæsar Julius, quod optimi et fortissimi principes ac duces ex more solemniter fecerunt, id huic tanquam timoris argumentum vitio vertit. Mihi sane a timore alienissimum fuisse videtur Diocletianus, qui se virtute sua ad ipsum summi imperii fastigium admovit, eoque non invitus et coactus, quod vix vero simile licet hoc Lactantius ita tradat, sed sponte ac volens, contempta rerum humanarum vanitate, quod maximi animi est, abdicavit. TOLLIVS. — De viri docti emendatione, videndus supra Columb., col. 402. Videat vero Tollivus, quod ad reliqua attinet, quid occupat. Contendit enim, Diocletianum *solemni more, non metu, fuisse imminutum scrutatorem*; eundemque *maximo animo, non timore, imperium abdicasse.* At contra Aurelius Victor in Cæsariis, Diocletianeam illam imminutum scrutationem, et imperii simul abdicationem cum metu consocians: « Neque tamen, inquit, cum hæc (Herculus et Valerius Diocletianus) agerent, extra vitia fuerunt: quippe Herculus... Valerio parum honesta in amicos fides erat, discordiarum sane metu, dum enuntiationibus posse agitari quietem consortii putat. Hinc etiam quasi truncatæ vires urbis, imminuto prætoriarum cohortium atque in armis vulgi numero. Quo quidem plures volunt imperium posuisse. Namque imminutum scrutator, ubi lato intestinas clades, et quasi fragorem quemdam impendere comperit status Romani, celebrato regni vicissimo anno, valentior curam R. P. abiecit. » Quod quidquid dicere possit Tollivus, vel Aurelius ipse in sequentibus, meticulosi fuit animi, nec illius denique, quem Horatius in viro suo maguanimo requirebat, cum caneret inter alia:

Justum et tenacem propositi virum,
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum serient ruinæ.

Scrutator rerum futurarum. Vide Cup., col. 492, et Columb., col. 402.

Et in jecoribus eorum. Lege, earum. BOHRKELLIVS. — Recte, cum præcesserit, *innolabat pecudes*; nec obstat per Ennii versum:

Pecudi dare viva una marito,

quin *pecus, pecudis*, ut nomen feminini generis in usu fuerit apud omnes.

Tum quidam ministrorum, etc. Ex hoc loco argumentum ducit Bal., col. 514, genuinum hunc esse Lactantii librum, eo quod similia occurrant libro Inst. iv, cap. 27, quæ sic habent: « Nam cum diis suis immolant, si adistat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant, nec responsa potest consultus reddere vates. Et hæc sæpe causa præcipua justitiam persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent, imposito frontibus signo, deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus bestia-

depingere. Quod cum intelligerent aruspices, quibus profanos homines sacris ingerunt principes suos in furorem, ut in Dei templum. » Editio Oxon. an. 1680. non argumentum non est tanti roboris, in vi hunc librum Lactantio asserat, si recte monet vir doctus, alius quispiam sit Lactantio mutuari. Editio Oxon. an.

lam ministrorum. Locus haud parum difficulti supplemento, quo nunc opus est, cogimus; necessario enim vel aliqui non ministris intelligendi, quatenus tales; sacrificiorum ministri, proprie loquendo; quidem, Dominum simul scientes, seu Tum quidam ministrorum scientes Domi-

hoc est, si potius quidam ex Diocletiani el aulicis, ut interpretes acceperunt (*Quelques officiers, qui étaient chrétiens.* Maut some of his courtiers, that were christio anglica), quam quidam ex veris sacrificiorum ministris, non repugnant sane allata modo verba, cum quidam ministrorum nostrorum us dominis assisterent. Sed vero sequentia capite videntur graviter adversari: Tunc sacrificare non eos tantum qui sacris ministrantibus qui erant in palatio jussit. Audis teris ministrabant; non, qui Diocletiano minime in superioribus, quidam ministrorum minum, vix aliud quidquam esse queant, ulli e sacrificiorum ministris proprie dicitis quod ibidem cernuntur adstantes immo ea propter Comico illi Pseudo Sosie similiter apud Plautum in Amphitruone:

Hæc curata sint
proinde adeo, ut me velle intelligis,
et ministros mihi, mihi cum sacrificem.

nam de sacrificiorum ministris, eisque hunc locum accipere oportet, quomodo seipsis fideles potuerunt, ut ejusmodi scirent? Sed de his rursus, col. seq.

Dominum. Id est, qui quis esset Dominus int, et in illum quoque credebant: *Christo* verbo, sicut recte interpretes. Atque ita titium De Vita Beata, cap. 20: *Judicabunt Deum scierunt*: pro quo paulo ante, *qui religione versati*; et contraria locutione, *si Dominum mundi nescierunt.* Neque aliter dicit, sive Græci fontes, sive vulgatus inquitur, act. xix, 15, τὸν παῦλον ἐπίσταμαι, et Joan. i, 31, 35, κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν. Et ego nesciebam eum. Que et fortassis ioster eo, quo fecit, modo fuerit locutus, e, quod hic clarissimus Grævius observat nesciebam eum, dixisse cultiores scrip- rabam eum. Cornelius Nepos in Aristide, e ignorare Aristidem. Suetonius in Vitellio, quisnam esset. Nam ignorabatur. Ad do imi exemplis Terentii locum ex Eunuchis:

ignorabant. Postquam eis mores ostendi tuos, tvi secundum facta et virtutes tuas,

terent immolanti. Facinus sane Christianis am: sed eo magis credibile, quod ad imulam pertinent, et odiosiora etiam ad- mptu sit. Adriani epistola apud Vopiscum o: « Adrianus Augustus. Serviano Cos. m quam mihi laudabas... totam didici; fulam, et ad omnia famæ momenta voli, qui Serapim colunt, Christiani sunt; et Serapi, qui se Christi episcopos dicunt. rchisynagogus Judæorum: nemo Sama- Christianorum presbyter: non mathema- ruspex: non aliptes (hoc est, qui non sit

A mathematicus, et aruspex, et aliptes). Ille ipse Patriarcha, cum Ægyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare ab aliis cogitur Christum. » Origenes, hom. 7 in Josue: « Sed et illi, qui (verbi causa) cum Christiani sint, solemnitates Gentilium celebrant, anathemata in Ecclesias introducunt. Qui de astrorum cursibus vitas hominum et gesta perquirunt, qui volatus avium, et cetera hujusmodi, quæ in sæculo prius observabantur, inquirunt, de Hiericho anathema inferunt in Ecclesiam, et pollunt castra Domini. » Vide nunc, oro, au qui de Christianorum grege licere sibi Diocletiani im- molationibus adstistere arbitrati sunt, non licere sibi iisdem ministrare, in animum facile induxerint. Noster certe non contradicit.

Imposuerunt frontibus suis, etc. Hoc est, interpre- tante Lactantio in Institutionibus, *Signum sanguinis, id est, crucis, quæ sanguinem fudit, in sua fronte conscripserunt*; aut si planius, et cum Tertulliano maxi- mam partem, mavis, *frontem, imposito digito, signaculo crucis triverunt.* Tertullianus enim in Corona militis: « Ad omnem, ait, progressum, atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecumque (seu, quod malim, quæcumque) nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo teri- mus. » Ubi dum non ex una, sed multis, et antiquis- simis, gravissimisque auctoritatibus hodiernam illam tot Christianorum consuetudinem, nemini non notam, jamdiu in Ecclesia obtinuisse vides, cave, lector, ne qui nostrum ab eo more abstinent, esse tibi capropter penitus extra Ecclesie sinum putentur, vel dicantur. « Hujus quippe disciplinae si legem expositules Scrip- turarum, nullam invenies, » pergit continenter Ter- tullianus. Et quod is porro ad dicti ritus defensionem denuo subjicit, « Traditio tibi prætenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix, » id, inquam, si nostros, qui sibi frontem signo crucis non terunt, fidei renuntiassent evinceret, adversarios quo- que convinceret ejusdem rei; quippe qui plures alias

C veteris Ecclesie disciplinas ibidem loci memoratas, atque eodem Tertulliani ratiocinio defensas non obser- vent. Ubinam enim ii hodie « infantibus, vel adul- tis termergitatis, lactis et mellis concordiam prægus- tandam porrigunt? » vel « die Dominico degeniculis ad- rare nefas ducunt? » Et de his tamen ritibus Tertul- lianus non minus diserte: « Harum et aliarum ejus- modi disciplinarum si legem expositules Scripturarum, nullam invenies. Traditio tibi prætenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix. » Fa- teantur ergo vel ingratis, qui se κατ' ἐξοχὴν Catholicos nominant, eos omnes non alienos esse necessario a Christi fide, qui singularum primitivæ Ecclesie dis- ciplinarum traditionumve nolunt esse observatores. Sed hæc obiter, et ut duobus verbis auctori Gallico sic satis recenti (1) responderemus (2), qui Neophytos illos, quos vocant, ceterosque Protestantes haud aliter posse Catholicos dici, autumat, quam si crucis si- gnum frontibus suis imponere didicerint. Utitur, quod superest, ea ipsa locutione Græcus auctor Theo- doretus, lib. iii Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 4. Verba sunt: Ἐκείνων δὲ (supple δαιμόνων) μετὰ τῆς συν- ἠθους φαντασίας ἐπιφανέντων, ἠνάγκασε ταύτων (Ιου- λιανόν) τὸ θεὸς ἐπιθεῖναι τῷ μετώπῳ τοῦ σταυροῦ τὸ ση- μεῖον. « Cum isti vero Dæmones solita specie appa- ruissent, coegit Julianum timor imponere fronti crucis signum. »

Immortale signum. Hoc est, si Maueroixium adire voluerimus, *adorandum signum crucis.* Ita enim ejus versio: *Quelques-uns de ses officiers, qui étaient chrétiens, et qui assistaient à ces cérémonies profa-*

(1) *Libelli titulus est:* Les honneurs de la sainte croix, justifiés par l'Écriture et par les Pères, etc., pour la conversion des protestants, pour l'instruction des nouveaux convertis et pour l'édification de tous les catholiques. A Bordeaux, 1636.

(2) Inanis responsio: quis enim discrimen non sentiat inter usus illos, quorum hi indifferentes, ille vero mysterium principale religionis exprimens.

nes, marquèrent leurs fronts du signe adorable de la croix. Sed quis ferat? « Immortale est, quod per se non est capax mortis, aut quod procuracione alterius a morte defenditur, » inquit Macrobius in Somnio Scipionis. Glossæ autem Philoxeni et aliorum: *Immortales, ἀθάνατοι; immortalia, ἀθανάσια; immortalis, ἀθάνατος; immortalitas, ἀθανασία*. A nemine vero uspiam *immortalis*, vel *immortale*, per adorandum, seu προσκυντών exposita (1). Deinde, *Cruces* (2) *nec colimus, nec oramus*, ait exerte Minucius Felix in suo Octavio; et Ambrosius pariter: « Hæbeat Helena, quæ legat, unde crucem Domini recognoscat. Invenit ergo titulum: *Regem adoravit, non lignum utique*, quia hic gentilis est error, et vanitas impiorum. Sed adoravit illum, qui pependit in ligno, scriptus in titulo. » Quæ si vere Ambrosius de ligno crucis, Minucius autem de omnibus sine exceptione crucibus, ut dubitare non licet, pronuntiarunt, quanto magis de signo crucis vera sunt. Abstenuisset ergo a sua tralatione Maueroixius, quam nemo paulo æquior infidam esse, et a nimio partium studio profectam diffitebitur, qui de motis jamdiu circa crucis adoracionem controversiis vel per transennam audiverit. Sed ad rem propius. Ex Lactantio: « Futurum est in principio regni sancti, ut a Deo princeps dæmonum vinciat. Sed idem, cum mille anni regni, hoc est, septem millia cœperint terminari, solvetur denovo, et custodia emissis exhibit; atque omnes gentes, quæ tunc erunt sub ditioe justorum, concitabit, ut inferant bellum sanctæ civitati; et colligetur ex omni orbe terræ innumerabilis populus nationum, et obsidebit et circumdabit civitatem: tunc veniet novissima ira Dei super gentes, et debellabit eas usque ad unum; ac primum concutiet terram quam validissime, et a motu ejus scindentur montes Syriæ, et subsident colles in abruptum, et muri omnium civitatum corrunt, et statuet Deus solem, triduo ne occidat, et inflammabit eum, et descendet æstus nimius, et adustio magna supra perduelles, et impios populos, et imbres sulfuris, et grandines lapidum, et guttæ ignis, et liquescent spiritus eorum in calore, et corpora cõterentur in grandine, et ipsi se invicem gladio ferient; et replebuntur montes cadaveribus, et campi operientur ossibus. Populus autem Dei tribus illis diebus sub concavis terræ occultabitur, donec ira Dei adversus gentes extremum judicium terminet. Tunc exhibent justi de latebris suis, et invenient omnia cadaveribus, atque ossibus tecta. Qui ita vero in extrema totius orbis necessitate ac plaga tuti sunt futuri, tantum erunt, qui signum veri et divini sanguinis in summo corporis sui notaverint. » Quod jam signum Lactantius a libi *immortale* cum nostro Cecilio appellavit. « Sed quoniam neque (dæmones) accedere ad eos possunt, in quibus cœlestem notam viderint, nec iis nocere, quos signum *immortale* munierit, tanquam inexpugnabilis murus, lacessunt eos per homines. » Manifestum itaque, quid ambo, si non unus, sed duo sunt auctores, per *immortale signum crucis* intellexerint; rem nempe, per quam, honorum Patrum judicio, Dei populus contra mortem temporalem et æternam posset protegi. Id illis, fateor (3), non credimus: sed cum sine controversia nec ipsimet adversarii Lactantio de omnibus, quæ proxime e libro vii Institutionum studiose adduximus, fidem habeant, condonent nobis necesse est, si nec Lactantium, nec nostrum, nec similes de immortalis sui signi virtute audimus quantum cupiunt.

Quo facto, fugatis dæmonibus. De ejusmodi signi potentia videre possunt, qui talia amant, Theodoretum inter cæteros, libro iii Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 3, ubi Julianus ille Apostata dicitur simili

A pacto dæmones fugasse, postquam a Divino quodam fuisset in idolorum templum perductus, atque ibi seductores dæmones ad arioli invocacionem terribili, ut solebant, specie apparuissent. Videndus quoque, ne nunc plures nominem, Lactantius, lib. iv Instit. cap. 27, cujus bona pars supra ab aliis est allata.

Sacra turbata. Vide Cup., col. 492.

Trepidabant aruspices. Hoc est, caput, manus, totum denique corpus circa victimam motitabant, et cum perturbata quadam festinatione agitabant, ut solitas in extis notas viderent, quod mire Galli dicerent una voce: *Les Aruspices se trémousoient*; absque *discursitatione* tamen, sicut manifestum erit e sequentibus: quin nec necessario cum *formidine*, ut ibidem ostendemus; quanquam longe verisimilius sit, veritos fuisse aruspices, ne quas in extis notas quærebant, non invenirent. Sed hic quidem ad nativam vocis significacionem attendimus. Palmericus: *Trepidare est festinare, et satis agere, ac... circumagi*. Varro lib. iii de Re rustica, cap. 16: *Esimendorum favorum signum sumunt ex ipsis, cum plenas albos habent, et cum illas geminaverint, ex apibus conjecturam faciunt, si intus faciant bombum, et cum eunt, ac foras trepidant*; pro quo ultimo verbo cum sit apud Aristotelem *κλεισθαι* (*κλεισθαι ἔξιοῦσας, καὶ εἰσιούσας*), Græca vox eleganter per *vertiginosam agitationem* a Theodoro Gaza reddita est, *execundi, ingrediendique vertiginosa agitatio*. Accedat non levis confirmatio ex Festo, et etymologia. *Trepit, vertit*, inquit Festus: *unde trepido, trepidatio, quia trepidatione mens vertitur*. *Trepit* itaque a Græcorum *τρέπω* est, apud quos revera millicies τὸ *τρέπειν*, pro Latinorum *vertere* offendimus. Quod cum ita sit, quidni inde quoque *trepido* et *trepidatio* tanquam totidem frequentativa, hoc est, tanquam *trepito* et *trepitatio*, et quasi latine dicas, *versito* et *versitatio*, orta sint? Ita ut, inquam, ab origine prima *trepidare* per *d*, pro *trepitare* per *t* exaratum, nil aliud fuerit, quam se huc et illuc frequentius *τρέπειν*; quod quia perpetuo fere meticulosi homines faciunt, itemque non raro qui aliquid festinantius agunt, hinc postea Romani *trepidare*, pro *timere* et *festinare* usurpaverint. Sic certe Varroni ex usu Linguae proprio optimoque sensu, *foras trepidant* dictum fuerit, pro *se in omnes partes convertunt, vel motitant, ut foras exeant*. Pulchre etiam poterit apud nostrum τὸ *trepidabant aruspices* id, quod jam diximus, notare. Vide cap. 12 et 17.

Ad Varronis locum de voce *trepidare* pertinet illud Phædri, lib. iv, fab. 5:

Cum victi mures mustellarum exercitu

Fugerent et arcetos circum trepidarent cavos;

ubi male nuperrimus Interpres παραπάρατε, *paverent prope cavernas obscuras, cum sit angustos cavernarum introitus irrumpere festinantes*. Sic et Sallust. Jug. 67: *Trepidare ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant*. GRÆVIUS.—At quid erunt *Aruspices*? Maueroixii enim versio sic habet: *Les Sacrificateurs étonnés, s'écrièrent*; id est, *Sacrifici attoniti exclamarunt*. Paulo post vero in eadem, τὸ *Magister* ille aruspicum *Tagis* transfertur: *Tagis un des Augures; Tagis unus ex Auguribus*; et in anglica denique neutro loco similem alterutri tralationem legas, sed hanc in ambobus, *The Diviners, Divini*.—*Harjuga*, auctore Festo, dicebatur *hostia, cujus adherentia inspiciebantur exta*. *Aruspices* itaque, seu potius cum aspiratione, *Haruspices*, id proprie Divinorum genus fuerunt, qui ab *harjuga*, aut, ut alii scribunt, *harugæ*, id est, *hostiæ conspectu futura prædicebant*: quod prorsus cum iis, quæ sequuntur, convenit. Sed quoniam jamdudum voces *Haruspicum* et *Haruspiciæ* apud populos obsoletæ sunt, maluerunt procul dubio clarissimi interpretes notiora vocabula, licet minus propria, adhibere, quam *barbara*, de verbo ad verbum vertendo. Cuperem tantum a vocabulo *Augurum* abstenuisset posteriore

(1) Inepta ratiocinat o.

(2) Solitarie sumptas.

(3) Ergo Patres etiam priorum sæculorum, quos contumeliose bonos patres vocat, idem sentiunt ac nos; iis ducibus quos nobis cedit gloriatur.

oxius; quippe cum nunquam Augures, A
ritu, ex immolarum avium extis fuerint, sed ex illarum volatu, aut cantu, e gustatu, quando pullis gallinaceis e omptis esca porrigebatur, ut inde tripulum foret. Cicero ad A. Cecinam: *Non itis involatu, nec e cantu sinistro oscinis, disciplina est, nec e tripudiis solistimis...*

is in extis notas videbant. Id est, exempli cum capite. Colligo ex hoc loco Cicero enim tristissima exta sine capite fuerint, videtur esse dirius, proxima hostia litatur errime. Eam vero notam præ pluribus, foret adducere, ideo attingi, quod idem, qui ejus meminuit, tacite moneat, non se quoties illa nota desiderabatur in iustis. De litatione autem et immolatione ox in sequentibus.

u litassent, sæpius immolabant. Litare B
tolare, si accuratius loqui velimus, a se ferunt. Firmat Plautus in Pœnulo, act. II.

infelices omnes, qui post hunc diem
lam Veneri unquam immolarit hostiam
illum thuris granum sacrificaverit.
hodie infelix dis meis iratissimis
volavi agnos, nec potui tamen
m Venerem facere uti esset mihi.
a litare nequeo abii illic illico

post, in eodem actu:

e isthuc unquam factum est, tum me Jupiter
at semper sacrificem, nec unquam litem.

que, lib. II de Divin.: *Quid? cum plumolatur, qui tandem venit, ut litetur non litetur? Et vero immolare, secundum a mola, id est, farre molito, et sale hostiam sacrare: litare autem, propitium faciens Plautus explicuit; vel, facto sacrificare, quæ Macrobbi verba in Saturnatamen hæc raro litare pro simplici venias apud Patres. Sulpitius Severus de ci, qui totus est in sacrificandi ritibus his: Exin, ait, Leviticus liber sequitur, di præcepta traduntur. Idem alio loco, isertius: Rursum (Hebræi) corrupti longæ idolis litaverunt; quod ita vere pro sat, absque ulla propitiationis et impetrati me accipiendum, ut proxime sequatur, erat pœna peccantibus, præcedat autem synonyma phrasis, profano ritu populus ficare occæpit.*

ille aruspicum Tagis. Doctissimus Balu-
umat oratorio more dicta esse, eo quod
apud Tuscos maxima inclarerit aru-
Edit. Ox. et Cant.—*Tages that was set*

iners; Tages, qui præpositus erat Divi-
anglica. Adde Baluz., col. 314, et Cup.,
- Tages. Ita ambæ editiones Parisienses;

o, Baluzii, et Gallica Maucroixii; qui-
la Aboensis. Cæteræ, Tages. Priorem
netur Columbus, col. 403. Secundam au-

t censeo, ad antiquum illum Tuscorum
perinet, sequentia loca defendunt.

: « Labeo, qui disciplinas Hetruscas Tac-
chetidis quindecim voluminibus explica-
o, lib. I de Divin.: « Sed quid plura? Or-
us haruspicinæ... Tages quidam dicitur
quiniensi, cum terra araretur, et sulcus
impressus, extitisse repente, et eum af-
qui arabat. Is autem Tages, ut in libris
orunt, » etc. Tum paucis interjectis: « Si
o ille Tages fuit, quonam modo potuit
essus vivere? »

o, non respondere sacra, quod, etc. Idem
peratori dixit Aruspex. GALE.— Magicis
us Christiani adversissimi habebantur.
nder pseudomantis Christianos a suis mys-

teris summovendos curavit. Ideo Valerianum Ma-
crianus Magus ad persecutionem adegit. Ideo Diocle-
tianum suus quoque, quem appellat Lactantius, Ta-
ges. Ideo Julianus Babylam martyrem e Daphne tol-
lendum curavit, quod Christianos invisos diis suis
censuerit, ut proinde nulla sua sacra possent, nisi
sublatis Christianis, rite procedere. DODWELLUS,
Diss. Cypr. XI, num. 50.

Profani homines. Pervulgata illa sacra facientium
formula: *Procul hinc, procul ite, profani.* TOLLIVS.
Adde Cup., col. 492, et Columb., col. 403.

Tunc ira furens. Diocletianus nempe; etsi de Ha-
ruspicum magistro agatur in proxime præcedentibus,
et ne semel quidem hactenus nominatus sit Diocle-
tianus in hoc capite, quod satis notandum. Sed quid
facias? Ita poscunt necessario sequentia, uti nemo
non fatebitur. Hincque merito Maucroixius quo om-
nem tolleret amphibologiam: *Dioclétien en fureur;*
et post eum pariter versio anglica: *Upton which*
Diocletian being enraged.

Sacrificare non eos tantum, qui sacris ministrabant,
sed universos, etc. Maucroix: *Commanda non-seulement*
à tous les assistants, mais encore à tous ceux qui se trou-
vèrent dans son palais, de sacrifier. Id est, *haud cunctos*
duntaxat, qui aderant, verum etiam universos, qui
in palatio reperti sunt, sacrificare jussit. At primo,
cum olim non quicumque Gentilium sacris aderant,
sacris ministrarent, neque etiam hujus loci initium
de iis omnibus, qui sacris intererant, loquatur, sed
de iis tantum, qui sacris ministrabant, jam hinc ma-
nifeste latius patet, quam debuit, viri docti versio.
Deinde vero, cum, ex eadem, Diocletianus ira semel
accensus non omnes solum, qui primo sacris ad-
fuerant, sacrificare voluerit, sed, nemine dempto,
universos, qui in palatio inventi sunt, appareat au-
tem in contrarium e capite quindecimo Diocletia-
ni furorem non in omnes, sed in solos domesticos
sæviisse: « Furebat ergo imperator jam non in
domesticos tantum, sed in omnes; et primam om-
nium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacri-
ficio pollui coegit: » inde rursus perspicuum est,
nostri loci sententiam extensam fuisse a Mau-
croixio longius, quam oporteat. Postremo, in univer-
sos illos, de quibus agitur, id est, qui Diocletianici
sacrificii tempore in palatio erant, et a Diocletiano
sacrificare jussi sunt; jussit idem, ut verberibus ani-
madverteretur, si recusassent; sequitur enim: *et in*

eos, si detractassent, verberibus animadverti. Atqui non
omnes, seu non omnium ordinum homines flagris et
verberibus excipi consueverant, cum deliquerant;
nec vel leviter verisimile, eam pœnam in Diocletiani,
verbi gratia, filiam Valeriam, conjugemve Priscam,
aut illos etiam aulicorum, qui imperatoris aulam of-
ficii causa frequentabant, vel nobilioribus domesticorum
turmis præerant, fuisse decretam. Quare ob
hæc omnia, et quia quoque in principio fere hujus
capitis mentio fit quorundam ministrorum, qui im-
molanti Diocletiano adsistebant: « Tum quidam mi-
nistrorum, cum adsisterent immolanti; » nequimus, fa-
ctor, quin nunc sequentia ista: « sacrificare non eos
tantum, qui sacris ministrabant, sed universos, qui
erant in palatio jussit, » pertinere putemus ad om-
nes et solos Diocletiani ministros, hoc sensu: Tunc
ira furens Diocletianus non eos solum e suis ministris,
quorum alii Christum scientes, alii ignorantes adsti-
terant hactenus immolanti, sacrificare voluit et coe-
git: sed et reliquos omnes qui ad eandem ministro-
rum familiam pertinentes hic illic in palatio variis
rebus occupati reperiri possent. Vide vero quam
recte, si hæc ita sumantur, scriptum postea fuerit ca-
pite 15: « Furebat ergo imperator jam non in do-
mesticos tantum, sed in omnes, primamque omnium
filiam, » etc.

Si detractassent. Eandem exhibet lectionem editio
Aboensis. Alia: *si detractassent, legunt.*

Verberibus animadverti. Maucroix: *Il condamna au*
fouet. — Tanquam auctoris verba essent, *flagris, seu*

virgis cædi. Nec aliter tralatio anglica: *and ordered those to be whipped who should refuse to do it.* Idem prorsus sentio, vel ob locum capituli 21, ubi distensio cum verberatione conjuncta. Distensus enim de more fuisse servos, quando flagris, aut virgis cadendi erant, quis, qui vel unum Plautum legerit, ignorabit? Adde, apud Eusebium, lib. viii Hist. Eccl., cap. 3, in quo de variis certaminum generibus, quibus martyres, sævientem Diocletiani persecutione, certarunt, disserit, mentionem fieri nonnullorum, qui flagellis concisi sint: ὁ μὲν μάλιστα ἀκλιζόμενος τὸ σῶμα, ὁ δὲ, etc.

Datisque ad præpositos litteris. Non uni itaque homini, quod aperte posuit Dodwellus, curam persecutionis illius, quæ in milites exercenda erat, commisit imperator, sed pluribus. Eo magis, quod cum Eusebii verba, quibus vir doctissimus innixus est, ista sint: ὡς γὰρ ὁ στρατοπεδάρχης ὁ τις ποτε ἦν ἐκείνος, ἄρτι πρῶτον ἐνεχέρι τοῦ κατὰ τῶν στρατευμάτων διοργάνου. Eusebius quidem in iis ad verbum dicit: «Stratopedarcham nescio quem, cum primum cepisset milites persequi» et quæ postea, at non pariter eum Stratopedarcham solum fuisse præpositum, ad quem Diocletianus litteras ea de re miserit.

Præpositos. Nomen id quidem dignitatis militaris, et post tribunos, qui tamen præerant cohorti perinde ac tribuni. Ed. Ox. et Cant. — *Aux généraux de ses armées.* MAUCROIX. Vide Baluz., col. 315.

Litteris. Hoc est, si quis velit, *Edictis.* Edicta enim, quæ a Diocletiano post has ad militares præpositos litteris quaquaversum in Christianos missa sunt, et quorum primum plus semel in hoc opere edictum vocatum est, Eusebius, lib. viii Hist. Eccl., cap. 2, nominavit simpliciter γραφῆν et γράμματα, vel ad summum βασιδικὰ γράμματα: quo fit, ut nec ultimo loco Valesius dubitaverit vertere: *Sed non multo post aliæ rursus litteræ supervenerunt.* Malim ipse aliquid discriminis ponere inter litteras ad præpositos, de quibus noster hoc loco, et edictum, de quo idem, capitibus 13 et 14.

Etiā milites cogi, etc. Primum persecutionis gradum in milites fuisse tradit Eusebius in Historia, ex Chronico omnino intelligendus. Ad annum (enim) Diocletiani 17: num. Abrahami 2217: «Veturius, inquit, magister militiæ, Christianos milites persequitur; paulatim ex illo jam tempore persecutione adversum nos incipientes. «Biennio anteriorem ponit editio Pontaci; triennio Prosper Aquitanus, et acta Marcelli centurionis, si tamen sinceri sint illius anni in actis Coss. Faustus et Gallus; quod negat Antonius Pagi. Sed recte omnino constituit editio Scaligeriana. Convenit enim Lactantius, qui omnia ordine temporis accuratissimo disposuit.... Quæ enim in contrarium profert ex actis Marcelli doctissimus Pagi, ea certe suspecta sunt, nec cum Lactantii fide ulla ex parte conferenda. DODWELLUS. — Persecutio adversus Christianos a militibus cœpit, ut non tantum Eusebius in Chronico de Veturio militiæ magistro loquens, et in Historia, lib. viii, capitibus 1 et 4, sed etiam Lactantius, lib. de Mortibus persec., capitibus 9 et 10, testantur... Cum vero Veturius milites anno 298, persequi cœperit, ea persecutio ante eum annum non contigit. PAGIUS, ad an. Chr. 297, num. 3.

Persecutio adversus milites anno 298 inchoata, ut recte Prosper in Chronico. Idem PAGIUS, ad An. Chr. 298, n. 2, et 302, n. 3, quos videsis propter rationes, ob quas contra Dodwellum contendit, martyrism S. Marcelli centurionis non esse ab eo anno removendum. — Sed hic occurrit aliqua difficultas; utrum scilicet recte scribere potuerit inter alios Eusebius, Diocletiani persecutionem orsam primum fuisse ab iis qui militabant, ἐκ τῶν ἐν στρατείαις ἀδελφῶν καταρχομένων τοῦ διοργάνου, cum ex nostro Cæcilio, inchoaverit verius ab illis ministris Dominum scientibus, quos Diocletianus sacrificare jussit et adegit. Respondere facile est, cœpisse illam quidem ab iis Diocletiani ministris: sed Eusebium, quod ea res tumultuario et quasi intra privatos parietes, tum et in

paucissimos forsitan Christianos fuisset suscepta, tantum enim quidam scientes Dominum Diocletiano sacrificare incipienti adstiterant, maluisse persecutionis initium arcessere a militum persecutione, quam vel sola Diocletiani litteræ ad præpositos data, et edictorum naturam referentes, tanto altera illa domestica persecutione notioem et omnibus modis memorabiliorem reddebant, quanto publicata principum edicta privatis eorundem mandatis notiora et notabiliora sunt. Adde Bal., col. 315, et Cup. 493.

Ut qui non paruisent, militia sole. Ita, sicut ante e Sulpicio Severo in alia relaudavimus: Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat; abnuentes, militia rejiciebat. Sed, quæ nunc magna inter nostrum et Sulpicium Severum discrepantia, id inter persecutiones non computatur, pergunt Sulpicius; adeo res levioris negotii fuit, quam ut ad Ecclesiarum vulnera perveniret; et e contrario, secundum nostrum, sicut mox videbimus, ideo inter alia Diocletianus persequendi Christianos principum fecisse dicendus est, quod datis ad præpositos litteris, milites ad nefanda sacrificia cogi præceperit, ut qui non paruisent, exactorarentur.

Ut qui non, etc. Emissa itaque sunt adversus milites persecutionis edicta, nondum tamen sanguinaria. Ita enim sequitur: *Hactenus furor ejus et ira processit, nec amplius contra legem aut religionem Dei fecit.* Passos tamen aliquos, licet non pro Imperatoris edicto, at pro ministri propria sævitia, docet Eusebius: sed ita docet, ut innuat omnino fuisse paucissimos. DODWELLUS, in Diss. Cypr. xi, n. 69.

Hactenus furor ejus et ira processit, etc. Tunc temporis nempe, et in dictis litteris. Postea enim longe graviora Diocletiani edicta, nec in solos militantes Christianos, sed in omnes fideles condita sunt, et ad provinciarum præfectos missa: ita ut, si quidquam ex optima doctissimi viri Jo. Frid. Gronovii observatione, τὸ hactenus, non posthac valet, ea tandem significatio huic loco minime possit convenire, sicut sequentia demonstrabunt.

Deinde. Post decretam scilicet militum persecutionem. PAGIUS, ad an. Chr. 302, n. 4.

Interjecto aliquanto tempore. Annis nempe quatuor. Decepti enim viri doctissimi, qui autamarunt, Lactantium indicare, militum persecutionem anno 302 cœptam, sequentique adversus omnes Christianos decretam fuisse. Nam in hac Historia explicanda Eusebius et Lactantius inter se conferendi, alterque ex altero explicandus; in paucissimis quippe dissentit. Cum itaque Eusebius in Chronico militum persecutionem cum anno Ch. 218 diserte conjungat, et in Historia indicet etiam, inter initium persecutionis adversus milites et persecutionis universalis, aliquot annos fluxisse, non dubium, quin hæc Lactantii de Diocletiano verba: *deinde* (hoc est, ut jam dictum, post decretam militum persecutionem), *interjecto aliquanto tempore, in Bithyniam venit*, de intervallo aliquot annorum, non vero de intervallo aliquot mensium interpretanda sint. PAGIUS, ad annum Chr. 302, n. 3 et 4.

In Bithyniam venit hyematum. Diocletianus nempe; idque in urbem Nicomediensem, quæ sedes regia erat, quo sub hujus anni finem (intellige 302), se contulit, et ubi persecutio universalis adversus Christianos destinata fuit. Quod enim non tantum Baronius, sed et Petavius in lib. de Doct. Temp. alique plures viri docti persecutionis Diocletianæ initium in hunc annum 302 contulere; liber Lactantii de Mortibus persecutorum controversiam tandem diremit, et Valesii sententiam certam esse ostendit. Is quippe in notis ad librum viii Eusebii eam anno tantum 305 cœptam adeo solide demonstravit, ut miram mihi acciderit, post ejus notas in lucem emissas, inventos fuisse qui contrarium senserint. PAGIUS, ad an. Chr. 302, n. 3. Adde Baluz., col. 315.

Maximianus quoque Cæsar. Galerius Maximian. Anglica versio.

scelere advenit. Sic Lactantius, lib. vii **A** inflammatus amore potentiae. Sic ibidem, id nostrum, cap. 14, inflammatus ira : ut Cicero de Verre : *Ipsæ inflammatus ira, in forum venit ; et alio loco : Proce- re prætorio, inflammatus scelere, furore,*

Id est, Diocletianum, ut antecedentem et deinceps modo inconsiderando senem languidum, modo etiam sim- appellari videbis.

ecerat. Livius simili phrasi : *Principium cultum ab Harmonia... nuptiis.*

CAPUT XI.

ius, etc. Lego : *Erat mater ejus mulier restituta. Quæ cum esset deorum montium, et quæ deinceps. ALLIX.*

Id est, *Maximiani Cæsaris*, de quo no- e. Nam ut ad senem vanum, de quo eferamus, obstat undique historiæ ra- **B** — *La mère de ce prince. MAUCROIX.* — *ejus principis, manente etiamnum rei ambiguitate. Adde Baluz. col. 315.*

itium, etc. Locus contaminatissimus. docti afferant, sive ad illum emendan- explicandum. Certum est, ut flumina, m, sic et montes deos esse habitos et est Deus Carmelus ex Tacito et Suet-

sertationem pereruditam edidit illus- caspar de Montoza, Marchio de Agro- summos Hispaniæ proceres dignitate lusa doctrina eminet. Notum promon- a, quod propter hanc causam diceba-

πov. Valde tamen dubito sic scripsisse uis enim omnium montium deorum cul- ulierem fuisse sibi persuadeat? itaque esse Lactantium *Deæ montium cultrix.* Sic ia Mœconate, jam ante vir Amplissimus erus annotavit; aut *deorum matris cultrix.* **C**

confusa sunt, ut multa alia hujus li- mibi videntur resingenda, suoque resti- *Erat mater ejus deæ montium cultrix.*

mulier admodum superstitiosa sacrifici- die, et dapibus ac epulis suis vicanos ium veteres gentiles sacra fecissent, ex non adolebant, epulas instruebant, ad it, quibus volebant bene : quod fecisse superstitiosam illam Cybeles cultricem, is dapibus aluisse vicanos, cum quibus

is Lactantius. Vicani sunt, qui in eodem Quæ vox apud Livium et Ciceronem ere est alere. Justin. ix, 2 : « Atheas cœli, terræ sterilitatem causatus, quæ is dices Scythas, sed vix alimentis ex- em, lib. xii : « Vitam stupri patien-

Sic et locuti sunt veteres jurisconsulti, tendit ille dignitate et doctrina illustris arsus ad locum priorem Justini. **GRÆ** **D**

ntium cultrix. *Avait une dévotion parti- s dieux des montagnes. Maucroixii ver- t, specialiter colebat deos montium : in tralatio quoque anglica, was particu- to the devotion of the Gods of the moun- proinde hunc locum de diis montibus, ontium intelligente : qua de re atque supra Cuperus, col. 493, Bal., col. 317, ol. 403.*

dum superstitiosa. *Quæ cum esset. Malim : mulier admodum superstitiosa. GALE.*

set. Excidit nomen urbis. Forte an ea erit. **TOLLIVS.**

set dapibus sacrificabat pene quotidie, ac ulis exhibebat. Locus est apud Julium n Antonino Pio, quem, quia forsitan ali- rre potest huic perieopæ, describam :

Convivia cum amicis et privata communicavit, et pu- blica; nec ullum sacrificium per vicarium fecit, nisi cum æger fuit.

Dapibus. Legere malebat Dæmonibus clarissimus GALE. — *Quale quid etiam Maneroixio in animum venisse suspicandi locus est, cum verterit : Il se passait peu de jours qu'elle ne sacrifiat à ses divinités fabu- leuses. Id est, fabulosis illis numinibus sacrificabat pene quotidie.*

Vicariis suis epulis exhibebat. Subesse mendum sus- picor, licet illud vel dissimulaverit, vel utro præter- miserit Baluzius. Paula mutatione legi potest, vira- riis suis epulas exhibebat, nisi si istud mavis, vicarios suos epulis adhibebat; alterutrum enim admittendum videtur. Edit. Ox. et Cant.

*Vicariis suis, etc. Lege, vicarios suos epulis exhibe- bat; id est, in eodem vico habitantes excipiebat. Sar- risberiensis in Polyeratico, l. viii, cap. 22 : « Qua- propter doce etiam collationes facere paganos ad ta- lia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. » Vicani igitur, qui in istiusmodi vicis habi- tabant. **TOLLIVS.***

Vicariis suis. A ses domestiques. Maucroix. Id est, suis domesticis. — Her Officers. Anglica versio. Hoc est, si Salviani voce uti liceat, suis officialibus. — Vicariis suis. Rescribo, victimariis suis. GALE.

Epulis exhibebat. Legendum, epulas exhibebat. GALE., ALLIX.

Christiani abstinebant. Les chrétiens évitoient sa ta- ble. Maucroix. Hoc est, christiani abstinebant ab ejus mensa. — Malim ego, ut antecedentia sunt, subau- dire cum anglica versione, ab iis epulis. The chris- tians would not assist at those entertainments. Sed cur, putas, abstinebant? An propter ipsamet idola, quæ crederent esse aliquid, uti Paulus in priore ad

Cor. x, 19, locutus est? Aut num vero quoniam eor- num judicio observari adhuc deberet in Ecclesia ce- lebre illud decretum apostolicum de idolothytiis et similibus : *Visum est Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hæc necessaria, ut absti- neatis vos ab immolatis simulacrorum, etc. Act. xv, 28, 29. Difficile proculdubio rem divinare. Sed si prius, causa certe abstinentiæ necessaria fuit et æ- quissima. Nam si, ex Apostoli præceptis (I Cor., x, 27 et seq.), propter alterius conscientiam, cui non bene persuasum est *Idola nihil esse*, debet aliquis abstinere ab idolothytiis, quanto magis propter suam propriam?*

Sin autem posterius, adeo non tenebantur sæculi quarti *fideles* ab omni idolothytorum esu propter apo- stolorum decretum temperare, ut quia jam per unum et alterum sæculum eversa fuerat Judæorum repu- blica, neque amplius habuerat Moses, qui illum de more oppidatim singulis Sabbatis legerent et expo- nerent, cassum pridem eo ipso evasisset illud de- cretum, nec Christianis in reliquum observandum, haud alio quippe innixum fundamento ab origine prima, quam isto, quod Mosis ab ætatibus antiquis

κατὰ πόλιν suppeterent, qui ipsum prædicarent, lec- tus nempe per singula Sabbata in Synagogis. *Symeon exposuit, quomodo primum Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo; et huic rei consonant verba Prophetarum... Quamobrem ego cen- seo non esse obturbandos eos, qui ex Gentibus ad Deum se convertunt. Sed ad eos scribendum, ut abstineant a pollutis per simulacra, et scortatione et suffocatis rebus, et sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis oppidatim habet qui ipsum prædicent, cum in Synagogis per sin- gula Sabbata legatur (Act. xv, 14, ac seq.).* Quare cum post istam Jacobi sententiam pateat nunquam futurum fuisse, ut interdicerentur Christianis idolothyta, ni tot illæ Mosis lectiones, sed expositiones quæ a priscis temporibus uno quoque Sabbato per omnes urbes et synagogas usitate fuerant, adhuc post ipsam Christi in cælum ascensionem sine ullo divini providentiæ obstaculo perseverassent, sequitur necessario, li- cuisse Christianis ab interdictionis observatione

quæ crederent esse aliquid, uti Paulus in priore ad Cor. x, 19, locutus est? Aut num vero quoniam eor- num judicio observari adhuc deberet in Ecclesia ce- lebre illud decretum apostolicum de idolothytiis et similibus : *Visum est Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hæc necessaria, ut absti- neatis vos ab immolatis simulacrorum, etc. Act. xv, 28, 29. Difficile proculdubio rem divinare. Sed si prius, causa certe abstinentiæ necessaria fuit et æ- quissima. Nam si, ex Apostoli præceptis (I Cor., x, 27 et seq.), propter alterius conscientiam, cui non bene persuasum est *Idola nihil esse*, debet aliquis abstinere ab idolothytiis, quanto magis propter suam propriam?*

Sin autem posterius, adeo non tenebantur sæculi quarti *fideles* ab omni idolothytorum esu propter apo- stolorum decretum temperare, ut quia jam per unum et alterum sæculum eversa fuerat Judæorum repu- blica, neque amplius habuerat Moses, qui illum de more oppidatim singulis Sabbatis legerent et expo- nerent, cassum pridem eo ipso evasisset illud de- cretum, nec Christianis in reliquum observandum, haud alio quippe innixum fundamento ab origine prima, quam isto, quod Mosis ab ætatibus antiquis

κατὰ πόλιν suppeterent, qui ipsum prædicarent, lec- tus nempe per singula Sabbata in Synagogis. *Symeon exposuit, quomodo primum Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo; et huic rei consonant verba Prophetarum... Quamobrem ego cen- seo non esse obturbandos eos, qui ex Gentibus ad Deum se convertunt. Sed ad eos scribendum, ut abstineant a pollutis per simulacra, et scortatione et suffocatis rebus, et sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis oppidatim habet qui ipsum prædicent, cum in Synagogis per sin- gula Sabbata legatur (Act. xv, 14, ac seq.).* Quare cum post istam Jacobi sententiam pateat nunquam futurum fuisse, ut interdicerentur Christianis idolothyta, ni tot illæ Mosis lectiones, sed expositiones quæ a priscis temporibus uno quoque Sabbato per omnes urbes et synagogas usitate fuerant, adhuc post ipsam Christi in cælum ascensionem sine ullo divini providentiæ obstaculo perseverassent, sequitur necessario, li- cuisse Christianis ab interdictionis observatione

quæ crederent esse aliquid, uti Paulus in priore ad Cor. x, 19, locutus est? Aut num vero quoniam eor- num judicio observari adhuc deberet in Ecclesia ce- lebre illud decretum apostolicum de idolothytiis et similibus : *Visum est Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hæc necessaria, ut absti- neatis vos ab immolatis simulacrorum, etc. Act. xv, 28, 29. Difficile proculdubio rem divinare. Sed si prius, causa certe abstinentiæ necessaria fuit et æ- quissima. Nam si, ex Apostoli præceptis (I Cor., x, 27 et seq.), propter alterius conscientiam, cui non bene persuasum est *Idola nihil esse*, debet aliquis abstinere ab idolothytiis, quanto magis propter suam propriam?*

Sin autem posterius, adeo non tenebantur sæculi quarti *fideles* ab omni idolothytorum esu propter apo- stolorum decretum temperare, ut quia jam per unum et alterum sæculum eversa fuerat Judæorum repu- blica, neque amplius habuerat Moses, qui illum de more oppidatim singulis Sabbatis legerent et expo- nerent, cassum pridem eo ipso evasisset illud de- cretum, nec Christianis in reliquum observandum, haud alio quippe innixum fundamento ab origine prima, quam isto, quod Mosis ab ætatibus antiquis

κατὰ πόλιν suppeterent, qui ipsum prædicarent, lec- tus nempe per singula Sabbata in Synagogis. *Symeon exposuit, quomodo primum Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo; et huic rei consonant verba Prophetarum... Quamobrem ego cen- seo non esse obturbandos eos, qui ex Gentibus ad Deum se convertunt. Sed ad eos scribendum, ut abstineant a pollutis per simulacra, et scortatione et suffocatis rebus, et sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis oppidatim habet qui ipsum prædicent, cum in Synagogis per sin- gula Sabbata legatur (Act. xv, 14, ac seq.).* Quare cum post istam Jacobi sententiam pateat nunquam futurum fuisse, ut interdicerentur Christianis idolothyta, ni tot illæ Mosis lectiones, sed expositiones quæ a priscis temporibus uno quoque Sabbato per omnes urbes et synagogas usitate fuerant, adhuc post ipsam Christi in cælum ascensionem sine ullo divini providentiæ obstaculo perseverassent, sequitur necessario, li- cuisse Christianis ab interdictionis observatione

quæ crederent esse aliquid, uti Paulus in priore ad Cor. x, 19, locutus est? Aut num vero quoniam eor- num judicio observari adhuc deberet in Ecclesia ce- lebre illud decretum apostolicum de idolothytiis et similibus : *Visum est Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hæc necessaria, ut absti- neatis vos ab immolatis simulacrorum, etc. Act. xv, 28, 29. Difficile proculdubio rem divinare. Sed si prius, causa certe abstinentiæ necessaria fuit et æ- quissima. Nam si, ex Apostoli præceptis (I Cor., x, 27 et seq.), propter alterius conscientiam, cui non bene persuasum est *Idola nihil esse*, debet aliquis abstinere ab idolothytiis, quanto magis propter suam propriam?*

Sin autem posterius, adeo non tenebantur sæculi quarti *fideles* ab omni idolothytorum esu propter apo- stolorum decretum temperare, ut quia jam per unum et alterum sæculum eversa fuerat Judæorum repu- blica, neque amplius habuerat Moses, qui illum de more oppidatim singulis Sabbatis legerent et expo- nerent, cassum pridem eo ipso evasisset illud de- cretum, nec Christianis in reliquum observandum, haud alio quippe innixum fundamento ab origine prima, quam isto, quod Mosis ab ætatibus antiquis

κατὰ πόλιν suppeterent, qui ipsum prædicarent, lec- tus nempe per singula Sabbata in Synagogis. *Symeon exposuit, quomodo primum Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo; et huic rei consonant verba Prophetarum... Quamobrem ego cen- seo non esse obturbandos eos, qui ex Gentibus ad Deum se convertunt. Sed ad eos scribendum, ut abstineant a pollutis per simulacra, et scortatione et suffocatis rebus, et sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis oppidatim habet qui ipsum prædicent, cum in Synagogis per sin- gula Sabbata legatur (Act. xv, 14, ac seq.).* Quare cum post istam Jacobi sententiam pateat nunquam futurum fuisse, ut interdicerentur Christianis idolothyta, ni tot illæ Mosis lectiones, sed expositiones quæ a priscis temporibus uno quoque Sabbato per omnes urbes et synagogas usitate fuerant, adhuc post ipsam Christi in cælum ascensionem sine ullo divini providentiæ obstaculo perseverassent, sequitur necessario, li- cuisse Christianis ab interdictionis observatione

abstinere simul ac desiit Moses ita habere, qui ipsum A legerent et explicarent in syhagogis : quod longe ante Diocletiani persecutionem contigit. Sublata scilicet causa, tollitur effectus. Quæ res utique, tam a Patribus, quam a Græcorum Ecclesiis minus animadversa, multiplices illos canones usque produxit, de quibus breviter Suicerus in Thesaurò Ecclesiastico voce *αἴμα*, et nos alibi forsàn fusiùs, si vixerimus.

Hinc concepit odium. Quia ei tacite vanam superstitionem exprobrabant. Vide quæ nos ad Lucianum de Calumnia in hanc sententiam congesimus. TOLLIUS.

Ad tollendos homines. Brevis locutio, quales istæ Justinì, xxxviii, 1 : *Mythridates parricidia nece uxoris auspicatus, sororis alterius Laudices filios cujus virum... insidiis occiderat, tollendos statuit, id est, occidendos, mutato verbo, ne idem sæpius usurparet; et paucis interjectis, per eundem, filium tolli posse, hoc est, interfici, per quem interfecerat patrem, posteriore verbo jam prius declarante. Plena phrasis fuisset, ad tollendos e medio homines, vel de medio, vel ex rerum natura. Livius enim, verbi gratia, lib. iv Belli Punicì, *Thrasone sublato e medio*; Cicero autem pro Roscio : *Demonstrant... per facile hunc hominem de medio tolli posse*; et rursus ibidem : *Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse?* Sed et alii quandoque simpliciter tollere, pro e medio tollere, seu occidere dixerunt. Vulgata Joan. xix, 15 : *Tolle, tolle, crucifige eum*; et incertus auctor apud Suetonium Neronis impietatem, qui matrem interemit, et Æneæ pietatem qui patrem humeris Troja extulit, eodem verbo notans :*

Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod hic scriptor quasi imitatus, *scuta tollunt*, inquit capite 46, pro *attollunt* seu *e terra attollunt*; et in nostro deinceps, *hostes religionum publicarum tollendos esse censuerunt*, id est, *interimendos*.

Habito inter se, etc. Solos hic Diocletianum, et Galerium Diocletiani generum, merito intelligunt Baluzius, et ambo interpretes, cum, ut proxime de Romula, matre Maximiani Cæsaris, habuerimus, *illam e Christianorum a suis epulis abstinentia concepisse odium adversus eos, ac filium suum ad tollendos homines incitasse*, certum sit tamen, ne Romulam quidem adhibitam fuisse ad id consilii capiendum, cujus nunc historia inchoatur : sed habitum esse revera tantummodo inter senem, seu imperatorem, ab una parte, id est, Diocletianum, et præcipitem hominem, Cæsarem, ab altera, hoc est, Galerium Maximianum. Hinc paulo post, singulari numero : *Diu senex furori ejus repugnavit, non eorum*; et iterum in sequentibus : *Nec tamen desistere potuit præcipitis hominis insaniam, absque ulla matris mentione. Quod autem ita hic locus de consilio per totam hyemem inter Galerium et Diocletianum habito loquitur, indicio est, Maximianum Cæsarem in Bithyniam quamprimum advolasse, cum eo Diocletianum scivit venisse hyematum : qua de re caput decimum sub finem.*

Per totam hyemem. Anni scilicet 302, secundum Pagium, cujus hæc verba ad dictum annum, num. 5 : *Hoc anno per totam hyemem de Christianis persecuentis actum.*

Senex. Id est, interpretante Maucroixio, *Diocletianus : Diocletien résista longtemps*, etc. — Recte. Nam de Maximiano Herculo, altero sene ex imperatoribus, nulla hic loci quæstio esse potest. Erant enim per ea tempora in imperio Romano duo senes κατ' ἐξολόγην, Valerius Diocletianus, et Hercules Maximianus, uterque Augustus et imperator. Hinc capite 12 : *Agentibus consulatum senibus ambobus octavum et septimum*; et cap. 20 : *Maximianus (intellige, Galerius) postquam, senibus expulsis, quod voluit effecit. Sed quoniam hoc loco de solis Diocletiano et Galerio Maximiano, cujus potissimum ratione Diocletianus senex erat, sermo est, non dubitavit noster Diocletianum simpliciter senem vocare; quod et cap. 19, simili de causa iterabit.*

4, Hoc est, Maximiani. Versio anglica.

Ostendens quam, etc. Mirum non petiisse hoc loco; quibus hujus libri fides suspecta est, unde hæc auctori nostro nota fuerint, cum nemo, quemadmodum præcedentia monent, *admitteretur, et omnes de solo summo statu reipublicæ tractari arbitrantur*, uti recentissime positum. Sed parata erat responsio, si quævisissent. Nam, quamvis Diocletianus et Galerius Maximianus neminem diu ad sua consilia admitterent, *admissi tandem iudices pauci et pauci militares, quorum placuit sententiam experiri*, sicut patebit e sequentibus. Quo facto, non modo plus quam probabile est Diocletianum, cujus animus a sanguinolenta Christianorum persecutione abhorrebat, et cui etiam severitatem suam aliena invidia explere velle solebat, erant, cœpisse ante omnia exponere in eo cœtu, quibus, uti hic, argumentis tentasset per totam hyemem Galerium a persequendi proposito deflectere, et quæ sibi constanter regessisset Galerius; dicerent ergo candidè, utrius rationes potiores esse crederent: verum valde etiam verisimile, extitisse postea et advocatis illis seu iudicibus, seu Militaribus, unum aliquem vel plures, qui erga Christi populum bene affecti (sentiebant enim nonnulli haud tollendos fuisse Christianos) rem totam nostro Cæcilio, aut aliis suis denique familiaribus serius ocus retulerint, a quibus deinceps ad hujus Scriptoris notitiam pervenerit.

Inquietari orbem terræ. Ut supra, capite 7 : *Hic orbem terræ subvertit*: quod utrobique interpretes de imperio Romano accipere, uti decuit, non oblit sunt.

Fundi. Pro, et fundi; uti sæpe alibi copula deesse videtur. TOLLIUS.

Illos libenter mori solere. Hinc voces spontanæ : *Christianus sum, mori volo*. Qui furor pius eo usque incaluit, ut Mensurius episcopus Carthaginiensis is negandum censeret martyrii honorem, qui inconsulto se morti obtulerint. Edit. Ox. et Cant.

Illos libenter mori. Imo mortem, etiam non intentam, appetere. Vide ea de re Tertullianum adversus Scapulam, aliosque illorum temporum Scriptores. TOLLIUS. — Sabinum Ægypti præfectum cum assessoribus, cum quidam (Christianus) cedere non nihil cruciatibus sensimque remittere videretur de pristina animi firmitate, represserunt alii eodem tempore ad subsellium accurrentes, seseque Christianos, nemine interrogante, confessi. Idque ipsum Galerio ad persecutionem stimulantem opposuit Diocletianus, quod Christiani *libenter mori solerent*. DODWELLUS, diss. xi, num. 92.

Si palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet. Omnes qui in palatio militant, possunt appellari *Palatini*, inquit Scholiastes Juliani antecessoris apud Cangium in Glossario, voce *Palatini*. Sed cum hic *Palatini a militibus distinguantur*, patet de alia significatione cogitandum esse.

Palatini, pergit Cangius, *proceres optimates palatii, qui primores palatii in vita sancti Genulphi, palatini principes apud poetam Saxonicum, an. 782, palatinus senatus apud Claudianum, de quarto Honorii consulatu, proceres palatii in Charta Roberti regis Francorum an. 1029 appellantur; paulo post addens, Palatini dicti sub imp. Romanis, qui rei privatae et largitionales titulos exigebant, de quibus est titulus in utroque codice, De Palatinis sacrarum largitionum*: quod et statim e Scholiaste Juliani antecessoris confirmat, apud quem *palatini dicuntur, qui pertinent ad comitem rerum privatarum, vel ad comitem sacrarum largitionum*. Verum jam, si hoc loco per *palatinos* nihil aliud quam palatii proceres, aut ejusmodi comites intellexerimus, quid illis fiet magistris et iudicibus, quos infra videbimus in palatio Diocletiani? Cap. 14 : *omnes denique qui erant in palatio magistris, data potestate, torquebant*; et cap. 17 : *Luctus repente in palatio, maestitia, lacrymæ, iudicum trepidatio et silentium*. An, inquam, nolebat eos Diocletianus ullo pacto a Christiana religione prohiberi, sed maguos tantum palatinos et mi-

hoc absurdum. Et rursus, si hic loci passionem solos palatii proceres vel utriusque aites intelligere debemus, ne minimum quicogitaverit amplius Diocletianus de doministris, a quibus persecutionem inchoare non minor absurditas. In præsentia italicos denotari putamus, et omnes Diocletisticos, tanquam totidem palatii incolas, t insuper dignitate aliqua ad palatium perati erant.

e. Malim flectere. Sic mox : Nec siquidem Imperator ut accommodaret assensum ; et : Nisi eum amici ab illo furore flexissent, deflexissent prætulerim. TOLLIUS. is hominis. Id est, inconsiderati ; pro quione Maucroixius Galerium, qui hic certe ar et intelligitur, interpretatus est : Toutes ne pouvant fléchir l'opiniâtreté de Galérius : erpretationis genere diximus paulo ante

t hujus malitiæ. Hinc apud Vopiscum in vir audit callidus et consilii semper altii, n effrontis. Edit. Oxon. et Cant.

ilitium multos advocabat. Sed, si ita est, ar post sex septem verba : Admissi ergo tici et pauci militares? Putamus scriptum isse : in consilium alios advocabat, id est, seipsum. Favent proxime sequentia, ut ipæ ascriberetur quicquid ipse deliquerat ; purior latinæ linguæ genius. Cicero, lib. 1 s autem quantum in utroque genere profecum esto judicium : hoc est, aliorum quam e hujus locutionis elegantiam : in consilium abati, ut aliorum culpæ, etc. Quid ? quod si prima littera, tanquam ex fine præcabuli consilium temere repetita, abjecta-obscura apparent vestigia lectionis quam, restitimus, vel quam doctis saltem cum ipulo proponimus. Hactenus enim nemini, m, hæere hic loci contigit.

ergo judices pauci, et pauci militares. Ut hic ices a militaribus, ita, quod eodem recidit, ilitibus capite 17 distinguuntur his verbis : itus alacritate mutari. Non defuerunt qui ur celari mortem ejus donec Cæsar veniret, rle a militibus novaretur. Et ecce tamen, e Judices militares conjunctim et elegantissimis atque iisdem personis : Judices militatitatis litterarum rudes, sine assessoribus in immissi.

is esse. Qu'il fallait exterminer. MAUCROIX. aliter sentiebant. Ita omnes editiones, præa, in qua, ex ms. codice, reperitur et quantant : sed mendose, uti primus vidit et moeet Baluzius.

. Id est, Maximiani. Versio anglica. or. Rotunde et clarius ambo interpretes, is.

aruspicem ad Apollinem Milesium. Hanc narrat Eusebius in lib. II de vita Constanti. 1. PAGIUS, ad An. Ch. 302, num. 3.

us est itaque a proposito. Nimis concise, viderunt interpretes, qui ambo, etsi non sit ad quem hæc debeant referri, tamen eo loco mentio facta est Apollinis Milesii, e ante aruspicias ad eum missi, supplendum sua tralatione vel vocabulum Imperatoris, am Diocletiani nomen putarunt. Ainsi l'Emcontraint de céder. MAUCROIX. — Upon this yielded. Tralatio anglica.

uar vivos cremari vellet, etc. Crudelissimus erius, et de quo merito, licet aliis verbis s :

ic mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

vi verba sunt : « Successerunt deinde

PATROL. VII.

A anno 301, si Eusebio credimus, edicta sæviora, quibus πάντας πανδημί τούς κατά πόλιν θύειν τε καί σπένδειν τοῖς εἰδώλοις ἐκέλευετο. Quo tempore Timotheum tradit Eusebius post innumera tormenta tandem tenui ac lento igni fuisse consumptum. Plane hæc edicta Galerium sapiunt auctorem, quem Lactantius ait vivos illos cremari voluisse qui sacrificio repugnassent, etiamnum imperium administrante Diocletiano.

CAPUT XII.

Felix. De bon augure. MAUCROIX. Id est, boni ominis : Auspicieux, Versio anglica ; hoc est, auspiciatus.

Terminalia. Terminalia, inquit Varro, quod is dies anni extremus constitutus. Duodecimus enim mensis fuit Februarius ; et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense. Festus. Terminus deus, secundum Varronem, a T. Tatío consecratus est, secundum alios a Numa Pompilio : ut Romani contenti propriis aliena non concupiscerent, Numa lege cavet de prædiis terminandis. Edit. Oxon. et Cant. — Terminalia. The Festivity of the God Terminus. Tralatio anglica. Id est, Festum dei Termini.

Ad septimum kalendas Martias. 23 Janvier, Maucroixii versio : id est, die 23 Januarii, errore manifesto typhotetarum, eoque prorsus intolerabili, pro 23 Février, ut vel e sequentibus doctorum observationibus constare potest. — Within five days of the end of February. Interpretatio anglica ; quasi dicas : sexto die ante finem Februarii. — Ad septim. Kal. Mart. Cœpit itaque persecutio die 23 Februarii, ut patet etiam ex cap. 48 ejusdem libri. Et certum hujus persecutionis non tantum annum, sed mensem ac diem Lactantius libro de Mort. Pers. post longam tot sæculorum ignorationem nos docuit. PAGIUS, ad annum Ch. 302, num. 5.

Ut quasi terminus imponeretur huic religioni. Mens auctoris apertissima. Sed quis cum eo terminum imponere, pro finem imponere usurpavit ? Mihi enim exemplum deest. Quamvis terminum imponere forte nemo dixerit, ut finem imponere, patet tamen Lactantium hoc loquendi genere alludere ad vocem terminalia, quibus hæc persecutio cœpta est. Cum videret autem id loquendi genus esse durius, ideo illud emoluit vocula quasi. GRÆVIUS.

Ille dies primus, etc. Ex Virgil. IV Æneid. BALUZIUS, ad marginem primæ editionis.

Et ipsis et orbi terrarum. Id est, imperatoribus et omnibus nationibus, secundum Maucroixium ; hæc enim ejus versio : aux empereurs et à toutes les nations. Melius vero cum anglica tralatione acceperis, quasi auctoris verba forent, et ipsis et universo imperio : not only on them, but on the wbole empire. Qua de re jam alibi satis diximus.

Agentibus consulatum senibus ambobus octavum et septimum. Anno scilicet 303, quo Diocletianus VIII et Maximianus VII consules processere, quoque ideo persecutio certo cœpit. PAGIUS, ad An. Ch. 302, num. 5. En nonnihil lucis amplius e Maucroixii versione. Sous le huitième consulat de Diocletien, et le septième de Maximien Herculeus. Hoc est, sub octavo consulatu Diocletiani, et septimo Maximiani Herculi, pro quibus tralatio anglica : in the seventh and eighth consulate of the two ancient emperors ; hoc est, in septimo et octavo consulatu duorum seniorum imperatorum, mutato, nescio quam ob rem, ordine quo noster utrumque consulatum nominavit ac numeravit simul.

Senibus ambobus. Recte, sed nondum tamen decrepitis. Utrumque probo ex Cassiodoro, qui ad decimum Diocletiani consulatum, id est, quem deinceps Diocletianus anno Ch. 307 inivit, hæc habet :

Dioclet. x. et Maximus vii.

His coss. Diocletianus Nicomedia, Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt ob ætatis defectum. Pro-

ho iterum ex libro IX Eutropii, cuius verba sunt : « Cum... ingravescente ævo, parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculo fuit, ut in privatam vitam concederent, et stationem tuendæ republicæ viridioribus junioribusque mandarent, cui ægre collega obtemperavit. » Quid? quod uterque non paucos annos post depositam purpuram vixerunt.

Ad Ecclesiam. Fuit hic loquendi mos jam sæculo quarto post Christum natum inductus, ut *Ecclesiam* nomen Latini Græcique Patres de ædificatio Christianorum sacris dicata usurparent. Noster paulo post : *Ecclesia ex palatio videbatur.* Eusebius, libro VII Hist. Eccl. : Θεόκενος ὁ τῆδε Ἐπίσκοπος ἀπέλκει (Μαρίνου) πρεσβυτέρου δι' ἡμιλίας, καὶ τῆς χειρὸς λαβῶν ἐπὶ τὴν ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ προᾶγει. εἰσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῶ ἀγίασματι, etc. Hoc est, vertente Valesio : Theocenus civitatis episcopus ad Marinum accedens, et sermonando longius eum abstrahens, prehensa manu, ad ecclesiam perducit. Cumque interius ad ipsum altare eum stastisset, et quæ postea. Similia exempla in Eusebio, et sæculi quinti scriptoribus frequentissima sunt. Tantum, lisdem sæculis quarto et quinto, Christiani ædes suas sacras *templa* quoque vocabant. Lactantius, libro V Inst., cap. 2. : « Ego cum in Bithynia oratorias litteras accitus docerem, contigissetque ut eodem tempore Dei templum everteretur... Augustinus, Serm. 255 De temp. Quamvis sancta sint templa quæ vidimus de lignis et lapidibus fabricari, tamen plus apud Deum pretiosa sunt templa cordis et corporis nostri... Templa de lignis et lapidibus humano ingenio componuntur; templa corporum ipsius cœlestis artificis manu fabricantur. » Et promiscue imperatores Theodosius et Valentinianus Augusti Antiocho PP. : « Pateant summi Dei templa timentibus; nec sola altaria et oratorium templi circumjectum, qui ecclesias quadripartito intrinsecus parietum septu concludit, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita; » et sic sæpius in sequentibus.

Præfectus cum ducibus. Ita editiones omnes, præter Oxoniensem anni 1684, et Cantabrigiensem anni sequentis, in quibus, ad ecclesiam præfectus cum ducibus. Imo qui illarum primam procuravit Sparkius, optime ad hunc locum. Prius, inquit, legebatur *præfectus*, cum qua voce nihil occurrit quod congruat.

Præfectus cum ducibus. Nullus est sensus. Legendum ergo est *præfectus*, etc. rever. episc. Sarisb. Burnetus, cuius adeo versio, *the Prefect*, et quæ postea. — *Præfectus.* Lege *præfectus*. Sic cap. 16 mentio sit Flaccini *Præfecti*. GALE. — *Lego Præfectus.* ALLIX. — *Ad ecclesiam præfectus.* Vide Plinii epist. ad Trajanum, et Justianum Martyrem in Apol. TOLLIVS.

Rationalibus. Les officiers du fisc. MAUCROIX. — *The Receivers.* Tralatio anglica.

Simulacrum Dei queritur. Ut inter Paganos, qui putabant templa non posse sine simulacris esse. Editio Oxon. et Cant. — Ut a Romanis sub Pompeio, expugnatis Hierosolymis. TOLLIVS. — Ex hoc indubie loco Taciti : Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit, templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie, vacuum sedem et inania arcana. — *Simulacrum Dei queritur.* Episcopus Sarisberiensis : Nor that the Christians had any images in their temples, as Lactantius himself testifies, de Origine Erroris, lib. II, p. 65, 66, 67, 107, but the heathens having images in all their temples were ready to conceive the like of them. Id est, non quod Christiani ulla haberent imagines in suis templis; testatur enim contrarium Lactantius ipse de Origine erroris, lib. II, etc., sed, quia cum in cuncti Ethnicorum fanis imagines extarent, idem facile Ebraici in animum de Christianis induxerint. — *Simulacrum Dei queritur.* Bene, sed non invenitur; quod valde notandum. Nullum enim nominatur proxime in catalogo rerum repertarum, sed solum scripturæ. *Scripturæ repertæ incenduntur.* — Huc

pertinent duæ Pagii conclusiones, haud illaudabiles certe, nec inutiles nostris hominibus, quamquam necdum utraque fidei candidissima. Una est : « Credibile itaque imagines parum a Christianis usurpata fuisse primis fere quatuor sæculis, per quæ nefanda dæmonum in idolis religio, et Christiani nominis crudelissima vexatio cursum suum tenuit. » Altera autem : « Quare in controversia de imaginibus, ceterioris Ecclesiæ potius exemplorum et institutorum, quam antiquioris duci rationem oportet. » Qui priorem locum adhibunt videbantur cur in isto quidem argumento aliquanto plus bonæ fidei voluissent in viro clarissimo repertum, qui gratis scilicet addiderit imagines tamen ante quintum sæculum in usu aliquo fuisse, quamvis non promiscuo ac frequentius; quod nullo exemplo probavit.

Simulacrum Dei queritur. On cherche l'idole au Dieu (1). MAUCROIX. Ad verbum *Queritur idolum Dei.* Bene habet. Nam *idolum* igitur etiam veri Dei simulacrum est. Quare videant qui ad tuendas Sacro-sanctæ Trinitatis imagines verti volunt in secundo Decalogi præcepto : *Non facies tibi idolum*, quomodo vel cum sua interpretatione probare possint illicita quidem esse idola, hoc est, rerum deorumve ἰδῶν ὄντων simulacra; sed probe licitas esse imagines veri Dei, cum nostro loco MAUCROIXUS *simulacrum Dei*, summi nempe et solius veri, per *idolum Dei* reddiderit, nec alia voce appellaverit ad marginem imagines, quas ait Paganos credidisse extare in Christianorum templis : *Ils croyaient que les chrétiens avaient des idoles dans leurs temples.* Hoc est, *Credebant Christianos habere idola in suis templis.* Quid? quod quæ habebant idola Pagani, illa nequaquam τῶν ἰδῶν ὄντων, sed τῶν ὄντων imagines esse persuasi erant.

Scripturæ repertæ incenduntur. Unde natum est traditoris vocabulum adversus eos qui pœnarum metu S. litteras iudicibus imperialibus tradidere. Editio Oxon. anni 1680, item Cantabrigiensis.

Datur omnibus præda. Potius dantur omnia præda. TOLLIVS.

Rapitur, trepidatur, discurretur. *Trepidare* ergo eo sensu quem supra tetigimus aliquid a *discursatione* diversum sonat, sicut ibidem observavimus; ut *trepidatur* adeo in uno loco, nisi si etiam quandoque circa eundem locum, discurratur vero per plura. Firmat Terentii versus :

Trepidari sentio, cursari sursum versum ;

quod manifestissimam invehit *trepidationis* distinctionem a *cursationibus*, tanquam longe minoris motus a majori. Sed præterea, planissime etiam *trepidatur* nonnunquam sine ulla formidine, quemadmodum insuper ad caput decimum posuimus, p. 605, cum iis de quibus nunc noster, *rapitur, trepidatur*, data prius fuerit Diocletiani nomine securissima prædandi rapiendique potestas. *Datur omnibus præda.* *Rapitur, trepidatur.* Firmat pariter ante laudata Varonis apium *trepidatio*, quas certo certius nullus magis metus incessit, cum in alveis suis foras trepidant, quam cum eosdem introeunt. Ne et ista Livii eodem referam : « Quid? quod hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositis suis quisque ordinibus; nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat. Et iterum paulo post : At ne illo ipso quidem die, aut consule, aut rege optante, pugnatum est : Rege, quod nec fessos, ut pridie, ex via, neque trepidantes in acie instruenda, et vixdum compositos aggressurus erat; Consule, etc. » Recte potas *trepidare* sæpe accipi sine formidinis notione. Nam *trepidare* sæpe est tumultuari, et ab omni parte niti ad ingrediendum, aut egrediendum, aut invadendum, et magis vi aliquid infestandum. GRÆVIUS.

(a) Loquitur in mente Paganorum, et apposite ad illorum systema. Unde infirmum prorsus hinc eruitur argumentum.

trepidatur, discurritur. Mauroixius: *Les autres se pâment de crainte, les autres à primū Latina sint: Alii rapere, alii terari, alii diffugere*; et quasi deinde jam in Nicomediæ Christiani summo mane conveque eorum alii præ terrore, revulsis forinati sint, alii vero in fugam huc illuc acti, quæ redeunt tralationes. Sed ut præterite adversus istas hypothesēs obiter notamplius afferamus, auctoris verba neutri: *Rapitur, trepidatur, diffugitur*; detur ve: sed *Rapitur, trepidatur, discurritur*, ut e ad diffugientes homines pertineant, sed antes. Adde quod Nicomediensium Christianondu ea die in Ecclesiam suam convecessesse fuerit revellere fores, quod hec nati apertæ. Dicere enim revulsas fuisse, Christiani religioni suæ, clausis januis, vaurdum foret; partim quoniam nulla reperChristianorum mentio sit in nostro loco revulsionem, sed Scripturarum tantumim autem quoniam, cum Nicomediæ Chrisum propalam et permittente magistratu buissent, nil causæ erat cur cætos suos bus celebrarent; partim denique quoniam hæc tria, *Rapitur, trepidatur, discurritur*, ersas, sed ad easdem personas pertinent, illos omnes quibus data fuerat præda; ut lto potius vertendum credam Gallicæ: *Les autres se trémoussent, les autres cou- delà*, quam quomodo Mauroixio inter- ait. Doctorum tamen judicium esto. *im constituta Ecclesia*. Fortassis casu, sed oque consilio. Nam et olim concilio Judæi suas in excelsis locis, etsi haud ita suevisio, construebant; Gentiles vero magnam um templorum. De Judæis, res certissima e uris, ut ita dicam, Rabbinici canonibus, qui- ptum, *ut in altissimo urbinum loco Synagoga r, eaque ædificii cæteris excelsiores*; ad imi- mirum templi Hierosolymitani, quod in at conditum. Gentiles autem quod attinet, bi gratia, in excelsis ac puris locis Æscu- t, quem sanitati præfecerant, collocabant. culapii fanum extra urbem est? quærit in Quæstionibus Romanis. « An quia sa- ra quam intra urbem degi putant? Nam ue non absurde locis puris et sublimibus ent Æsculapii sacra. » Et Vitruvius: inquit, sacris, quorum Deorum maxime civitas videtur esse, ut Jovi, Junoni et a excelsissimo loco, unde moenium maxima icatur, areæ distribuuntur. » dibile, dicit aliquis, Christianos ulla simili Ecclesiam, qua de agitur, in alto consti- eor: sed potius igitur (si quid in ea re vo- ndustria factum) quoniam priores Christia- tus ἐν ὑπερώοις, hoc est, ut vulgo transfe- naculis, ad verbum fere, in supernis, cele- st. Vide Act. 1, 12 et seq., item, xx, 7, 8. causam in incerto prorsus relinquere, vel quod sicut non omni tempore Judæi Syna- in excelsis locis, neque semper Gentiles n alto extruxerunt; Vitruvius enim, ut m, continuo post illa quæ supra laudavi- ercurio autem, ait, in foro, aut etiam, uti rapi, in emporio; Apollini patrique Libero, theatrum; Herculi, in quibus civitatibus ymnasia, neque amphitheatra, ad circum; a urbem, sed ad campum; itemque Veneri, » ita nec Christiani perpetuo sua templa nibus montium, sed interdum quoque in us, interdum quoque in littoribus maris et , aliisque locis collocarunt, quemadmodum nuit Hospinianus. Tantum itaque constet, Evagriō, mentionem factam fuisse τρυμένους, d est, templi, quod sæculo quinto Simeoni

Stilitæ, trecentis fere stadiis a Theopoli, in ipso mon- tis vertice conditum viserit.

Utrum ignem potius supponi oporteret. Potius quam quid? Videtur enim ea vis esse hujus adverbii, et communis usus loquendi apud Latinos, ut non potue- rit hic auctor non scribere: « utrum ignem potius sup- poni oporteret, quam eam dirui, » vel, quod malim, « utrum illam dirui, an ignem potius supponi oportet; quare quin alterutro modo aut consimili legendum sit, non dubitamus.

Incendio facto. Latinissime dictum. Cæsar de Bello Gall. : *Ettantum in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur*. Alia quoque exempla in promptu.

Prætoriani. A considerable Body of the Cuards. Anglica versio. Id est, magna manus stipatorum et pro- tectorum imperatorii corporis.

Tamen (vel fanum) illud editissimum paucis horis solo æquarunt. τὸ tamen ferri non posse hoc loco, qui Latina doctus est non ignorat, ne dicam, editissimum desiderare nomen aliquod. Non probo tutamen, quod alii substituendum censent. Cogitavi scribendum esse culmen illud editissimum. Culmina enim sunt templa, et omnes ædes editiores, qualis erat hæc ecclesia. Justin. xxiv, 8 : « Advenisse Deum, eumque se vi- disse desilientem in templum per culminis aperta fastigia. » Idem xxviii, 3 : Ubi dies adventare cœpit, editissimisque culminibus urbis oriens splendere. » Statius in Genethliaco Lucani :

Dices culminibus Remi vagantis
Infandos Domini nocentis ignes.

Culmina Remi sunt templa, aliæque domus, quibus ignem immisit Nero, cum Romam incenderet. Idem ix. Theb.

seu jam sub culmine fluxus
Excubat, antiquo seu pendet gloria luco.

Hoc est, seu exuvias leonis capti suspenderunt in templo, sive in luco. Exempla sunt et alia in promptu. C GRÆVIUS. — Templum Mauroixius, ædificium Burnetus in sua quisque versione suppleverunt. — Tamen illud editissimum, etc. Pro tamen, quin reponen- dum sit templum, nullus ambigo. Conjecturam meam stabilitum sit Lactantius ipse, lib. v, Instit., cap. 2, ubi ædificium a Christianis cultui divino dicatum Dei templum appellat. Sic etiam in limine hujus libelli. COLOMESIUS. — Ibid. Tamen illud editiss. Potest vul- gata lectio defendi. Præferam nihilominus tandem, pro quo tamen aliquando positum usurpatumque me- mini. Sed et templum illud editissimum non incom- mode legi possit, vel fanum. Nam τὸ tutamen vix hic locum inveniat. TOLLIUS. — Tamen. Legendum culmen, vel cacumen. GALE. — Tamen illud. Ibi est hiatus, aut corruptio. ALLIX. — Ita plane sentio. Incertum vero miris modis, utrum potius. Mihi olim, quod posterius arrideret, non displicebat legi fanum, quod et Tollio in mentem venit, aut Latinis litteris Græcum temenos, id est, templum; nec me hactenus utriusque conjecturæ pœnitet. Nam quod Fanum pro Gentilium templis Christianos proprio vocabulo usurpasse, posuit Ducangius, id, quanquam multa Veterum loca in- nuant, perpetuum non est. De Judæorum templo, Christianus interpret libri ii. Macch. xiv, 33, pro Græcis istis, εἰ μὴ δέσμιόν μοι τὸν Ἰουδαῖον παραδῶτε, τόνδε τὸν τοῦ θεοῦ οἶκον εἰς πεδίον ποιήσω, hæc habet : Nisi Judæi mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam. Et tam de templo corporis Christi, quam de Hierosolymitano, auctor opusculi de montibus Sina et Sion adversus Judæos conscripti : « In ejus, inquit, Templi (Salomonici) similitudinem Jesus carnem suam esse dixit, dicens Pharisæis : Destrute fanum istud, et ego in tribus diebus exci- tabo illud. Et Pharisæi dicebant : Quadraginta sex annis ædificatum est fanum istud, et hic in tribus diebus excitabit illud? Dicebat autem Jesus fanum de corpore suo. » Adde ex Aldhelmo, seu verius ex Gro- novii Observatis in scriptores ecclesiasticos :

Nescitis quod templa Dei sint illa vestra ?

Membranae :

Nescitis quod fana Dei, etc.

De nomine autem *temenos*, quæ altera nostra τοῦ ται-
men emendatio est, non solet quidem id vocabulum
nisi Græcis litteris et apud Græcos pro templo occur-
rere; puta, apud Dionem Cassium de Hierosolymita-
no, his verbis ὑπὲρ τοῦ τέμενος τοῦ θεοῦ ἀμυνόμενοι,
pro templo Dei sui propugnantes; et apud Evagrium,
de templo Simeonis Stilite: Ἐπόθουν τὸ τέμενος τοῦτοῦ
δοῦ τοῦ ἁγίου θεώσασθαι, Cupiebam videre templum sancti
illius. Sed, uno verbo, nil frequentius in scriptis Pa-
trum, quam Græcas voces latinis exaratas reperire.
Joannes Frideric. Gronovius, Observ. in scriptores
ecclesiasticos: « Cerda, inquit, vetat *cyclus* scribi:
vult autem *ciclus*, quasi contractum sit ex circulis.
Miror rationem. An difficilium erat petere a Græcis
cyclus, quam *orama*, et *protus*, et *tetra*, et hujusmodi
innumera? » Lactantius, lib. vii Institut., cap. 23, *qua*
de anastasi, pro *qua de ἀναστάσει*, id est, resurrectione;
et iterum paulo post: *Anastasim mortuorum futuram*
esse consentiunt, pro ἀνάστασιν, eodem sensu. Noster
infra, cap. 23: *Apollō et Asclepius orantur*, ex Græco
Ἀσκληπίως, pro Latinorum *Æsculapius*. Idem apertis-
sime, capite 2, *epinicium sanctum et sempiternum*, pro
ἐπινίκιον. Orosius, lib. vii, cap. 7, de Nerone: *Cerices*,
citharistas, *tragædos* et *aurigas sæpe sibi superasse visus*
est; non pro *Ceritos*, vel *Scenicos*, quomodo primæ
editiones ferebant: sed pro *Cerycas*, Græcis κήρυκας,
ut germanus iste Hieronymiani Chronici locus ostendit:
Nero in Olympiade coronatur, cericas, citharistas,
tragædos, aurigas vario certamine superans. Passio SS.
Perpetuæ et Felicitatis. *Bene venisti tegnon*, pro τένον.
Alibi in sequentibus: *Pridie quam pugnaremus, video*
in horomate, pro in ὁρόματι. Alibi rursus: *et illum*
contra Ægyptum video in asa volutantem, pro in ἀσῆ;
atque iterum deinceps: *Audivimus vocem unitam dicen-*
tem: Agios, Agios, Agios, sine cessatione; ἅγιος, ἅγιος,
ἅγιος. Confer initium orationis Cypriani pro Martyri-
bus; item ejus, quam sub die passionis suæ dixit: ne
jam equum Lucretii durateum, id est, δουράτσον seu
ligneum; Plinii probata, hoc est, πρόβατα seu oves, et
sexcenta alia id genus laudem. Verum hic locus potius
forsan inutilis, quam corruptus.

CAPUT XIII.

Postridie. Die videlicet 24 Februarii. Eusebius ta-
men, lib. viii, cap. 2, scribit propositum fuisse edic-
tum mense Martio, appetente die festo Dominicæ
passionis. Auctor vero Chronici Alexandrini die 25
Martii, ipso die paschæ. Verum hæc sic conciliat Ba-
luzius vir clarissimus, ut primo edictum illud propo-
situm fuerit *Nicomediæ*, ubi agebat Lactantius, vel
in civitate regia, die 24 Februarii; deinde mis-
sum ad cæteras imperii civitates; mense quidem Mar-
tio propositum in eo loco, ubi tum Eusebius habita-
bat, et in Palæstina mense Aprili; *Alexandriæ*, vel
alibi, ipso die paschæ. Quam conjecturam certam
esse mox ostendo. Pagiſ, ad annum Christi 302,
num. 5.

Propositum est edictum. Proponere æque ut *proscri-
bere* est; publice affixo titulo, decreto aut alio
scripto aliquid significare. *Symbolos proponere*, apud
Justinum, lib. ii, est inscriptiones in publico loco
ponere legendas in cippis. Sed quis hæc ignorat?
Grævius. — *On publiā un édit*. Maucroix. Ad verbum,
et ut hodie loquuntur, *publicatum est*; quo et modo
Versio Anglica, *An edict was published*. — *Proponere*
in publico, et *in publicum*, dixere interdum melioris
ævi scriptores, pleniusque.

Ut religionis illius homines. Quam noster scilicet
divinam in fine cap. ii appellavit: *Respondit ille ut*
divinæ religionis inimicus, intellectis, uno verbo
Christianis, quos et ita ter paulo ante sine circūfusione
averat; unde etiam rotunde hoc loco Maucroix

Axiſ: *Tous ceux qui faisaient profession de la*
chrétienne; quotquot profitebantur religioni
tiamam. Et simplicius adhuc tralatio angl
Christians, Christiani.

Tormentis subjecti essent, etc. Antea ita
verberibus, quod supra tangebamus, sic a
immunes erant varii hominum ordines et ge

Adversus eos omnes actio caleret. Imo p
versus eos omnis actio caleret. GALE. — Quæ
tio non mihi tantum præterea, sed et claris-
tori versionis anglicæ in animum venerat,
ret ex his verbis: *All actions were to be*
against them. Ni etiam insuper pro *caleret*,
acrius urgeretur, legendum consuerit *valeret*,
plissimo Cupero. Nam id quoque anglica v
se ferunt. Fuit et cum suspicarer scriptu-
tus fuisse cum majore emphasi, *adversus eos*
nis actio caleret, vel *valeret*. Neque aliter s
tis occurritur exceptionibus in verbis, qua
præcedunt: « Carerent omni honore ac
tormentis subjecti essent, ex quocumque o
gradu venirent. »

De rebus ablatis agere. Supple jure, ut in
versu :

Fastus erit, per quem jure licebit agi.

Alio enim sensu, quamquam simillima phr
infra capite 59: *Respondit illa... non posi-*
tis in illo serali habitu agere. Sed ut hic *agere*
agere et in foro, ita modo *actio*, pro *fore*
in istis, *adversus eos omnes actio caleret*. In
rito versio anglica, *might not sue for the*
beries.

Quod edictum quidam, etc. Historia apud
occurrit lib. viii Historiæ Eccles., cap. 6.
Nulla tamen magis, quam hic loci sit nomini
Edit. Ox. et Cant.

Quidam. Un particulier. — MAUCR. Quasi di
quidam privatus; quod minime cum Eus
convenit: τῶν οὐκ ἀσήμεων τις, ἀλλὰ καὶ ἄγο
ἐν τῷ βίῳ νενομισμένης ὑπεροχῆς ἐνδοξοτάτου
dendus omnino de ea re Baluzius.

Diripuit. *Lege deripuit*, ut infra, cap.
LIX. — *Diripuit et conscidit*. Referrī huc a
mode potest Simeonis Metaphrastæ narra-
lyeucto, qui imperantibus Decio et Valeri-
rum contra Christianos edictum e Nearchi
acceptum perlegit, inter legendum conspu-
demum in frusta minuta confregit, ventisq
vit.

Cum irridens diceret victorias Gothorum
tarum præpositas. Hoc est, ni fallor, imperat
barbaros esse, ac Gothos Sarmatasque, e
victis sibi titulos compararunt. Edit. Oxon.
— *En se moquant des surnoms de Gothiques*
matiques, que les empereurs s'arrogeaient.
Ad verbum, cognomina Gothicorum ac Sa-
rum, quæ sibi imperatores arrogabant,
— *And rallied the emperors, who had put a*
titles, that they had triumphed over the Got
Sarmatians, that they acted like those who
tended that they had subdued. Versio angl
dicas: Et imperatoribus, qui in edicti sui
se de Gothis et Sarmatis triumphasse inte-
riati fuerant, illudebat, quod haud alit
quam ii quos a se subjectos esse jactitaban

Præpositas. *Lego: præpositas*. Ironice d
est, Christianos, quamvis subditos, jam
Gothorum et Sarmatarum debellandorum.
LIX. — *Firmare possit edito Aboensis*, in
pridem non *præpositas*, sed *propositas* exci-
ne nescias, eximius et conjunctissimus col-
vius latere hic loci putabat aliquid ἔποςυλο
momenti, quod sine emendatiore codice
clui, ut multa hujus scripti alia loca; idem

Statimque productus. In jus scilicet, seu

Interpretes simpliciter pro *captus est*, sump-
— *On le prit*. MAUCROIX. — *He was presently*
ou. Tralatio anglica.

ortus. Id est, torquendo excarnificatus. Sic et
27 : *Extorti parentes et mariti, ut filias, ut con-*
unt opes suas proderent. TOLLIIUS.

itime coctus. Secundum leges quas Augusti tu-
inquit Baluzius. Editio Cantabr. — *ὡς ἂν μὴ*
ως ἀπαλλαγῆιν, καταβραχὺ ἀναλίττετο, Eusebius
itator, hoc est, lib. viii Historiæ Eccl. cap. 6,
ut editiones Oxon., etsi allata Eusebii verba neu-
ad eum, de quo agitur, martyrem pertinent :
alium nomine Petrum, τῶν βασιλικῶν παιδῶν
id est, vertente Valesio, unum ex imperatoris
ulariis.

itime coctus. *On le mit sur le gril*. MAUCROIX.
rhum, *impositus est craticulæ*, quod quomodo
defendive possit non video. — *Legitime coctus*.
s, *lentissime coctus*, cap. 21 : *Datis legibus, ut*
ormenta damnati lentis ignibus urerentur. GALE.
n *admirabili patientia*, etc. Eusebius, lib. viii
Eccles. cap. 5 : *Τὸ ἄλυσον καὶ ἀτάραχον εἰς αὐτῶν*
ζίαν διατήρησεν ἀναπνοίην. *Lætitiæ ac tranquill-*
animiti usque ad ultimum spiritum conservavit.

CAPUT XIV.

Cæsar. Brevior et obscurior personæ notatio ;
alo ita jam docti varie medicinam fecerunt. —
Maximian. Id est, *Sed Maximianus*. Versio an-
— *Galérius Maximien Cæsar*. MAUCROIX. — *Sed*
Galerius nempe Maximianus. Pagijs, ad annum
ti 302, n. 6. Confer quæ nos supra diximus ad
D.

n contentus est. Eleganter atque oratorie, pro *non*
atus fuit; cuius rei iudicium certissimum proxi-
riodius : *Aliter Diocletianum aggredi parat*, non
it; a qua alias lectione vix licitum foret absti-
manum. Nec male tamen utrobique doctissimi
retes per verba præteriti temporis : « Galérius
nien Cæsar ne se contenta pas de la rigueur de
lit. Il dressa, etc. But Maximian was not satis-
with the severity of this Edict, so he resolved. »
icti legibus. Erant in edicto, de quo noster loqui-
i non variæ sectiones, saltem varia genera et
persecutionis contra Christianos instituendæ :
ut religionis illius homines carerent omni honore
mitate; ut tormentis subjecti essent, ex quocum-
rdine aut gradu venirent; et sic de reliquis in
edenti tmemate recitatis. Atque nunc singula ista
hic auctor edicti leges argute, meo iudicio, not-
t. *Edicti severitatem et acerbitem laudatæ* recen-
siones intellexerunt, sicut et superioribus notæ
ula apparet.

gredi parat. Ita, cap. 36 : *Facere autem parabat*,
n Orientis partibus fecerat; et Terentius in Phorm.
igo :

Maledictis detertere, ne scribat, parat.

illum ad propositum crudelissimæ persecutionis
leret. An cum interpretibus exponendum, ut il-
d decernendam et animo proponendam sævis-
m persecutionem adigeret? « *Afin' que cette au-*
obligeât l'empereur à jurer la ruine des Chrè-
. MAUCROIX. That so he might engage him to an
tenting persecution. » Tralatio anglica. Malim
lem accipere, quasi noster planissime scripsis-
« Nam Galerius Maximianus, ut ad crudelissi-
persecutionem, quam ipse sibi primum propo-
it, Diocletianum induceret, etc. »

oculis ministris palatio subiecit incendium. Credo
antium scripsisse : *oculis ministeriis*; quod et
lao Heinsio in mentem venerat. GRÆVIUS.—
ndum esse cum minori post *ministris* distinc-
censeam : *oculis ministris palatio*, etc.
z. — Ita quoque cogitaveram, in hunc sensum :
llo subiecit incendium ministrorum opera, quos
ropter occulnerat; id est, quos sese diligenter oc-
re iusserat. Nec obstat quidquam, opinor, quo-

minus hic loci *oculis* tam bene participium sit, pro
occulnatis, quam vulgo censetur nomen ex participio.

Oculis ministris palatio subiecit incendium. Euse-
bius, lib. viii, cap. 6, nescire se fatetur quo casu ex-
citatum fuerit : Constantinus vero in oratione ad
sanctorum cœtum, cap. 25, ait palatium fulmine
ictum conflagrasse. Pagijs, *ad annum Christi 302*,
num. 6.

Christiani arguebantur. Sicut sub Nerone, incensa
ab eo Roma. TOLLIIUS. — Præstiterit, ni fallor, ad
Galerium Maximianum Cæsarem referre, quam ad
incerta urbis Nicomediæ ora; ut nempe Galerius,
exusta semel aliqua palatii portione, Diocletianum,
quo ipsum efficaciter ad propositum crudelissimæ
persecutionis impelleret, convenerit, et Christianos
illico velut hostes publicos ad socerum detulerit,
magno impetu, uti mox audiemus, pergens « illos,
consilio cum eunuchis habito, de extinguendis prin-
cipibus cogitasse, duos imperatores domi suæ pene
vivos esse combustos. »

Et cum ingenti invidia, etc. Dele præpositionem.
Simpliciter enim, *ardere invidia, ira, odio* Latini
dixere. TOLLIIUS. — Certa est viri docti observatio.
Livijs enim, verbi gratia, *Cum arderent invidia...*
patres. Et similiter Cicero ad Quintum fratrem : *Res*
ardet invidia. Sed malim tamen ex præpositione,
quam deleri vult Tollius, adverbium temporis *tum*
facere. « Et cum pars quædam conflagrasset, Chris-
tiani arguebantur velut hostes publici; et tum in-
genti invidia simul cum palatio Christianorum no-
men ardebat. »

Illos consilio, etc. Incipiunt communis famæ ver-
ba, secundum clarissimos interpretes : mihi vero po-
tius Galerij, sicut jam tetigimus, et sequentia confir-
mabunt. Melior autem distinctio editionis Aboensis :
Illos, consilio cum eunuchis habito, de extinguendis
principibus cogitasse, et quæ deinceps.

De extinguendis principibus. Diocletiano scilicet
Augusto, et Galerio Maximiano Cæsare. Nam tunc
temporis Galerius haud solum Nicomediæ versabatur
cum Diocletiano, sed in eodem simul palatio de-
bat, ut quamplurima ostendunt. Sicque alias Galerius,
ita loquendo, *principis* nomen commune sibi faciebat
cum socero Augusto, id ei primo per usum sæculi
licebat, quo Cæsares æque *principes* nuncupabantur
ac ipsissimi Augusti. Et nobis deinde de eo Cæsare
res est, qui Cæsaris appellationem jam ab aliquo tem-
pore non poterat ferre; unde hæc illius in capite 9
interrogatio : *Quousque Cæsar?* Nil miri igitur eate-
nus; ni mirum forte, de *extinguendis principibus* ser-
monem ibi loci fieri, in quo de iisdem comburendis,
quin et pene combustis, mentio sit. Verum id facile
solvitur. Apud bonos auctores *extinguuntur qui vitam*
amittunt, quocumque modo amittant, morbo, incendio,
aut alia re. Cicero in Somnio Scipionis, capite 3 :
« *Quæsi vi tamen, viveretne ipse et Paullus pater, et*
alii, quos nos extinctos arbitraremus; » id est, mor-
tuos. Livius, lib. viii : « In alio tractu orbis (magnum
Alexandrum) invictum bellis juvenem fortuna morbo
extinxit : » quare *extingui* pariter poterant nostri prin-
cipes, vel comburendo.

Duos imperatores, Two Emperors. Versio anglica,
sine articulo; cum integra sit, *and thad two emperors*
wer well nigh burnt alive. — *Les deux empereurs*.
Maucroix, cum articulo : « Et que peu s'en était
fallu qu'ils n'eussent brûlé tout vifs les deux empe-
reurs. » Innuit, Lector, si nescis, ac velis, nolis,
memorata articuli adjectio, tam Diocletianum et Ga-
lerium Maximianum fuisse tunc ex Imperij Romani
dispositione Imperatores, seu Augustos, quam ne-
minem præterea fuisse per idem tempus similis po-
testatis et tituli compotem. At contra Galerius Maxi-
mianus necdum proprie Augustus erat, sed Cæsar,
uti monet amplissimus Cuperus. Et qui duo tunc,
secundum recentiorum Imperij dispositionem, veri et
soli imperatores erant, hi Diocletianus et Herculius
Maximianus fuerunt. Male itaque Versio Gallica Pa-

risiensis, et optime e contrario anglica. Verum, inquis, accenset se Galerius imperatoribus: duos imperatores domi suae pene vivos esse combustos. Recte, accenset se. Allata enim verba non nostri Cæcili, vel vulgi Nicomediensium, sed Galerii reapse sunt. Cur vero, putas, se accensuit, nisi quia jam inde a superato Narseo Cæsaris nomen, ut ut Cæsar, detrectabat, et de se loqui volebat. Confer dicta, pag. præc.

Domi suæ. Id est, in palatio; tum ob ea quæ ad caput tertium observavimus de Domitiano domi interfecto, et quem præstantissimi quique historici occisum fuisse Romæ in Palatio tradiderunt; tum præcipue ob iteratam ejus vocis interpretationem, quam in hoc ipso capite legere est; nam paulo ante, his verbis: *cum palatio Christianorum nomen ardebat*; alteram vero in istis: *Denique qui erant in palatio...* quæ disertissima et domi suæ explicatio est. Interpretes vel plusquam ad verbum, dans leur propre maison; in their own house, hoc est, domi suæ proprie.

Qui semper se volebat, etc. Talis a Terentio in Heautontim. Chremes describitur, derisus capropter a Menedemo. TOLLIUS. — Usitatio loquendi ratio erat, qui semper volebat videri astutus et intelligens.

Nihil potuit suspicari. Ne se douta pourtant point de cet artifice. MAUCROIX; quasi dicas: ne vel minimum quidem de subdola Galerii perfidia cogitavit. — *Could not he brought to give any credit to this.* Anglica versio. Hoc est, adduci non potuit ut his ullam fidem haberet.

Excarnificari omnes suos protinus præcepit. Præterierim cum Columbo, *excarnificare omnes suos protinus cepit.* Causas vide apud Baluzium. — *Omnes suos.* Id est, omnem suorum domesticorum familiam; quod patet, si hunc locum cum verbis paulo post sequentibus, et initio quoque capitis 15 contuleris. Nam quid ista primo: *Excarnificari omnes suos præcepit..... cum familiam Cæsaris nemo torqueret,* nisi Diocletiani familiam excarnificatam fuisse, cum familia Galerii a nemine torqueretur? *Omnes sui* itaque jam Diocletiani familia sunt. — Deinde vero: « Forebat ergo imperator, ait noster initio capitis 15: jam non in domesticos tantum, sed in omnes, primamque omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio polui coegit. » Unde nunc haud simpliciter quam multi primam illam Diocletiani carnificinam evaserint appetitissimum est; omnes nempe qui non erant e Diocletiani domesticis proprie dictis, puta filia Valeria, conjux Prisca, judices, quod mox subjecturus est, universi, item omnes qui erant in palatio magistri; sed perspicuum simul nostro loco omnes suos nil aliud esse, quam omnem familiam domesticorum Diocletiani; eorumque, non magistrorum, sed inferioris ordinis: quo et modo antiquitus familiae vox proprie servos complectebatur, haud pariter sobolem seu liberos.

Sedebat ipse, atque innocentes igne torreat. De sa chaise il voyait brûler ces innocents. MAUCROIX. — Hoc est, ex cathedra sua videbat innocentes igno torreri. Sed, ut Latina sonant, et sequentia sunt, non mere videbat torreri Diocletianus; torreat ipse.

Omnes denique qui erant in palatio magistri. Tous ceux qui avaient puissance de vie et de mort. MAUCROIX. — Ad verbum, Omnes qui potestatem vitæ ac necis habebant. — Non probo. Id enim aperte magistros cum judicibus, de quibus mentio præcessit, confundere est. Præter quam quod si, ut innuit MAUCROIX, magistri illis, ex sui institutione, vitæ necisque potestas erat, cur data iisdem extra ordinem potestas ut torquerent? Sequitur enim continuo, *data potestate torquebant,* cujusmodi itaque nullam prius habuerant, unde magistri dicerentur: quare id magistrorum genus omnino malim intelligere, qui verbi gratia, ab inferioris ævi scriptoribus, magistri cubiculariorum, magistrorum, magistri servorum, et sic de aliis, vocati ob difficultatis aliquid oriri posse ex Pollionis

A loco quem supra laudavimus: *Cum iret ad hominum sui, omnia Palatina officia sequebantur. præfecti, et magistri officiorum omnium adhibere quippe cum in iis verbis intelligi, verbi gratia debeant magistri familiae servorum, quæ in imperatoris palatio versabatur, sed magistri omnium palatii officiorum, id est, eorum qui officii funguntur in palatio. Verum respondendum credimus, latina ipsa officia sub generali imperatoriae nomine comprehendi; atque ita Cæciliam de iis quoque egisse, cum Diocletianæ familiaris, ut sequentia ostendunt, disserat: vel etiam minoris Imperatorie familiaris ministerialiter a Palatinorum ministris distinxisse. Non tunc adversari poterunt Pollionis verba, cum non nisi palatii officiorum magistros intus voluerit; alter vero non nisi magistros familiae Diocletiani, qui et ipsi in palatio vivebant, the Officers of his Household. Versio Anglica dicas, omnes familiae suæ præfectos. Confer Baluzium, epist. 1. Elegantius porro totum hunc locum ex Aboensi editione distinguere possis, si vel isto pacto: « Item judices universi, omnes qui erant in palatio magistri, data potestate torquebant; » ad quæ ultima verba videndus duobus Baluzius.*

Erant certantes quis prior aliquid inveniret. Illud aliquid exprimeret ex iis qui torquebantur, auctor incendii esset. Sed nihil ex quoquam auctore quia familia Cæsaris non torquebatur, in qua occulti ministri, quorum opera palatio faceret Galerius, ut hujus facinoris invidia Chremes toreretur. GRÆVIUS.

Erant certantes. Pro certabant. Sic cap. 15: *sententia in tantis rebus expectata non erat, prope expectabatur.* Nec dissimili ratione Vitruvius, cap. 8: *De lateritiis vero (parietibus) dum perpendicularium sint stantes, nihil deducitur.*

Reperiebatur. Quo sensu nempe res aliqua reperiri, quando palam et comperta nobis, haud ideo tamen ullum ejusmodi proprium dignoscere oporteat inter præcedens verbum invenire et reperire hoc loco, quale nonnunquam alibi doctis jure vel injuria inter utrumque verbum situm. Sunt hic itaque synonyma: nec posterius usurparit, quam quia prius proxime adhibuit. Confer quæ ad caput 7 notavimus.

Cum familiam Cæsaris nemo torqueret. Jac scilicet, Christianos mali caput certo certiorumque tam nullum unquam a se admissum tantumve fuisse inter suos domesticos, quam maxime contrario eorundem numerus jam diu tolerare tunc temporis extaret in familia Diocletiani. Nam per familiam Cæsaris, domesticos Galerii Castelligere oporteat, non dubitamus. Ulpianus: milix appellatio servos continet: hoc est, eos ministerio sunt, etiamsi liberi esse proponant alieni bona fide nobis servientes. Et apud titium in Heaut. act. iv. sc. 3, Syrus:

D Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos pro Chremes vero scena sequente:

Illancine mulierem alere cum illa familia?

La maison de Galerius. MAUCROIX. Ad verbum, domus Galerii: posita uti liquet, domo pro domesticis nostratibus haud infrequens. — *Maximians familiaris* anglica: hoc est, Maximiani familia, cujus personæ designatione, sed necdum satis, ut quæ est dicam, sufficienti, cum per ea tempora non tantum Maximianus celebris fuerit in imperio, sed duo; alter Cæsar, quem et ideo Maximianum Cæsarem, amplioris distinctionis ergo, vocare diverit, alter Augustus.

Aderat ipse et instabat. Il se trouvait présent MAUCROIX. Servata vi temporis imperfecti, et mianum Cæsarem jam ante præsentem fuisse

came and stood by Diocletian. Versio an-
erbum, Venit ille et Diocletiano adstitit;
lemum Galerius advenisset, nec adfuisset
quam a nobis non uno loco superius po-
ed id ob nativam, inter alia, utriusque
ndolem et significationem posuimus; nec
idemus cur ab illa sit recedendum.

onsiderati senis deflagrare. Elegantissima
est. Tanto vero hic loci suavior, quod de
atio, atque hinc accensa ira Diocletiani
Inconsideratum autem vocat, quod ita tur-
Galerio imponi passus fuerit. TOLLIUS. —
Quo videlicet sensu id verbum quandoque
icere occurrit; puta in his Philippi Mace-
sedentis apud Livium iudicis inter duos
erdum spes animum subibat deflagrare
s, purgari suspiciones posse. To he aba-
ica versio nostro loco. Quasi dicas immi-
ere, quod eodem redit. Alias certe, ut
tonis loca ostendunt, deflagrare penitus
at. Phaeton ictu fulminis deflagravit, lib. III.
ntra Antonium: Ille faces, quibus incensa
domus deflagravit.

n diebus interjectis. A fornicht af ter-
lica, singulari lingua idiotismo. Quasi
quatuordecim noctes, vel post noctem deci-
m.

u molitus. Sic capite 37: Hæc ille moliens;
u moliebatur.

id) celerius animadversum. Editio Aboen-
ius animadversum: quæ Columbi emen-
secundum virum doctum, non dubia,
re præcessit sed. Verum ea ratio levissi-
at noster hanc particulam, illamque mul-
tudinem usurpavit. Capite 23: « Sed alii
mittebantur, tamquam plura inventuri. Et
r semper illis non invententibus, sed ut
tibus. » Capite 25: « Sed illud excogitavit,
, qui erat ætate maturior, Augustum nun-
stantinum vero non imperatorem, sicut
sed Cæsarem, etc. » Capite 27, sub fi-
lio simul sequentis, « ut non Romanum
sed Daciscum cognominaretur. Post hu-
cum se Maximianus alter e Gallia rece-
cebat imperium commune cum filio. Sed
Ita quoque alibi.

sar. And then Maximian. Versio anglica,
Maximianus. Vide dicta supra.

gemis profectioe parata prorupit. At vero
teitur Diocletianus per totam hyemem cum
silium habuisse: porro, capite 12, cæpit
sub finem Februarii; post 15 dies confla-
tium, ut proficisci non potuerit Galerius
tum fere Martii mensem. Sparkius, in
an. 1684, et ex illa poste, Cantabrigiensis.
viri docti difficultates, non gravissimæ ta-
ec mihi novæ, sed quarum frustra solu-
eras in versionibus, aut aliis eruditorum
ibus. Maucroixius enim, verbi gratia:
toique au milieu de l'hiver, précipita son
dest, « Cæsaris, quamvis medio hiemis,
t discessus et præceptio profectio; » et
tralatia anglica: « Maximian, tho it was in
f winter, left Nicomedia on the same day
is second fire was raised, protesting, etc. »
Maximianus, quamvis media ageretur, hiems,
n eo ipso die reliquit, quo secundum illud
conflatum est. » Quæ, ut vides, proposi-
potius stringunt quam expediunt. Distin-
quo evanescant: Tunc Cæsar medio hye-
ione parata, prorupit, eodem die contestans,
s est: Tum Cæsar, qui per mediam hye-
ic quæ ad profectioem opus erant, pessima
iculum parari curaverat, quasi de impro-
pit: quin et hanc simul causam cur
scelerate afferens, quod nollet vivus

A ardere, cum jam ante illud incendium constitisset
abire Nicomedia. Adde dicta ad caput 17.

CAPUT XV.

Imperator. Is nempe qui vere, imo et ἐξόχως im-
perator erat; Diocletianus, uno verbo, sicut suo no-
mine in antecedenti capite nuncupatus est. Quod
non monerem, nisi ibidem quoque præcessisset,
duos imperatores domi suæ pene vivos esse combus-
tos: hoc est, nisi se quoque Maximianus Cæsar
imperatorem is verbis vocasset. Nec siquidem flexus
est imperator, ut accommodaret assensum, dixit pariter
hic scriptor de Diocletiano, capite 11, etsi, se-
eundum eundem capite 7, jam tunc temporis Diocle-
tianus tres participes regni sui fecisset, atque unum ex
illis imperatorem, Maximianum scilicet Herculium.
Sed is tandem non fuit nisi Diocletiani secundarius.
Confer Episcopum Meld. ad initium, cap. XIII Apoc.

Jam non in domesticos tantum. Eusebius, lib. VIII,
cap. 6, confirmat quod scribit Lactantius Diocle-
tianum in domesticos sævisse. PagiUS, ad an. 302, num. 8.

Sed in omnes. Hoc est, in omnia genera persona-
rum, seu hominum, ut optime interpretes. — Filiam
Valeriam conjugemque Priscam sacrificio pollui coe-
git. Erant ergo Christianæ. Sic certe acta sancti Mar-
celli et Passio sanctæ Suzannæ, in quibus Diocle-
tiani uxor Serena vocatur, filia vero Arthemina. Fue-
runt forsitan binomines. De quo viderint eruditi.
COLOMESIUS. — Ex Lactantii verbis discimus tam uxorem
Diocletiani Priscam, cujus etiam nomen ignora-
bamus, quam Valeriam ejus filiam et Galerii
Maximiani conjugem christianas fuisse... Atque id
quidem Eusebius, lib. VIII, cap. 1, indicarat, sed ver-
bis obscurioribus, et ab ejus interpretibus plerum-
que non intellectis. Hæc ejus verba: Τι δεῖ περὶ τῶν
κατὰ τοὺς βασιλικούς λόγων οἴκους, καὶ τῶν ἐπὶ πᾶσιν
ἀρχόντων οἱ τοῖς οἰκίαις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θεῷ παρῆρ-
σιαζομένων λόγῳ τε καὶ βίῳ. συνεχώρον γαμεταῖς καὶ
παισὶ καὶ οἰκέταις, μονοουχί καὶ ἑργαζομένοις ἐπὶ τῇ
παρῆρσία τῆς πίστεως ἐπιτρέποντες. PagiUS, ad an. 302,
num. 7 et 8.

Valeriam. Valeria, Diocletiani, ex uxore Prisca fi-
lia, Galerio Maximiano juncta fuit matrimonio anno
292, ætatis suæ, ut minimum, duodecimo. Quamdiu
supervixisse Galerio constat, ut observavit Baluzius,
vir doctissimus, in notis ad librum Lactantii, de
Mort. Persec., cap. 15... Imo tam Valeria, quam
Prisca, Maximiano Augusto, anno 313 extincto, super-
stites fuerunt, ut infra ex eodem Lactantio, cap. 50,
demonstrabo. PagiUS, ad an. Chr. 294, num. 2 et 5.
— Priscam. Prisca Diocletianō nupsit antequam is
fieret imperator: cum Valeria, sicut jam dictum,
Galerio Maximiano juncta matrimonio sit anno 292,
ætatis suæ, ut minimum, duodecimo. Vixisse autem
tum Priscam, matrem ejus, hinc certo colligitur,
quod diu postea superstes fuit; et anno tantum 315
extincta est, post victoriam quam Licinius de Maxi-
miano reportavit. Certum quoque Diocletianum toto
principatus sui tempore aliam uxorem non habuisse
quam Priscam, quidquid in contrarium ex nonnullis
sanctorum actis posuerint Baronius, Henschenius et
Papebrochius; qui nempe librum Lactantii de Mort.
Pers. non viderant. PagiUS, ad an. Chr. 294, num. 5.

— Filiam Valeriam conjugemque Priscam, etc. Illus-
trantur egregie quæ de duabus hisce Augustis illustris
Cuperus ad cap. 1 notavit, illis Lactantii, lib. V, cap.
15: « Quoniam peccare homines et inquinari pos-
sunt: averti autem non possunt a Deo; valet enim
vi sua veritas. » Ubi et mox sequuntur quæ huic
loco quoque lucem afferunt: « Nam et in hoc quo-
que malitia illorum vincitur, qui evertisse se fun-
ditus religionem Dei opinantur, si homines inquina-
verint: cum et Deo satisfacere liceat, et nullus sit
tam malus Dei cultor, qui data facultate ad placandum
Deum non revertatur, et quidem devotione majori.
Peccati enim conscientia, et metus pænæ religiosio-
rem facit; et semper multo firmior est fides quam

reponit pœnitentia. » Ita ut Valeria et Prisca in hunc numerum referendæ videantur pœnitentiam agentium, quandoquidem eas Diocletianus vi ad thuaris imponendum coegerat. Egregia vero sunt quæ ibidem statim noster subjicit : « Si ergo, inquit, ipsi, cum deos sibi arbitrantur iratos, tamen donis et sacrificiis et odoribus placari eos credunt, quid est tandem quod Deum nostrum tam immitem, tam implacabilem putent, ut videatur is jam christianus esse non posse, qui diis eorum coactus invitatusque liberit? nisi forte contaminatos semel putant animum transluros, ut sua sponte jam facere incipiant quod per tormenta fecerunt. » Vide infra de novo Maximiani instituto, cap. 37. TOLLIUS.

Adde Cuperum, in epistola quam proxime ante nostras notas reperies.

Eunuchi necati. Inter quos erat Petrus, qui ἀπριε ἐχόμενος τῆς προδίσεως, ἐν αὐταῖς ταῖς βεβάνοις νικηφόρος ἀπέδωκε τὴν ψυχὴν. Editiones Ox. et Cant. ex Eusebio, lib. vii Hist. Eccl., cap. 6.

Per quos palatium et ipse ante constabat. Locus obscurus. ALLIX. Imo, si quid judico, corruptus; et legendum forte, *per quos palatium, et ipse ante, constabat*, eo sensu quo nostratibus dicere familiare est: *Il ne respire que par lui*; ad verbum, *non respirat nisi per illum*; de homine scilicet qui non per se, sed per alium vivere videtur, tanta est illius ad alterum applicatio, et, ut ita dicam, *vivificatio* prioris per posteriorem. *Conflare* certe, proprie loquendo, *simul flare* est. Glossarium vetus, *Conflare, συμπνεῖν*. Et *flare*, pro animam eam, quæ ducta est spiritu, *respirare et efflare*, dixerunt Latini. Plautus in *Mostellaria* :

Heus tu, si verbum hoc cogitare voles,
Simul flare sorbereque haud facile est.

Palatium, si hæc arrideant, fuerit pro *Palatinis*, seu hominibus ad Diocletiani palatium pertinentibus, positum; quomodo tot locis apud priscos *oppidum pro oppidanis, domum pro domesticis, regnum pro regni incolis*, et si quæ similia sunt. — *Dont les conseils lui avoient été si utiles.* MAUCROIX. Id est, quorum consilia fuerant ei adeo utilia. — *By whose directions the whole affairs of the palace had been conducted before this Edict.* Anglicæ versio. Quasi dicas, quorum opera et moderamine ante illud edictum cuncta palatii negotia administrabantur.

Comprehensi presbyteri ac ministri. Ejusmodi *comprehensionis* meminit noster superius, capite 3, ubi de Domino nostro Jesu Christo a Judæis, ut in ipsum animadverterint, *comprehensio*: *Congregavit, inquit, discipulos quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat.* Cicero, Philipp. 2: *Cum comprehensio sonitum, mea: animadversio, Senatus fuerit.* — *On arrêtait les prêtres et les ministres de l'autel.* MAUCROIX. Ad verbum: *Comprehensi presbyteri ac ministri altaris.* Sed altaris nulla mentio apud nostrum, et tam bene mensæ supplere potuisset clarissimus canonicus, si quo fuisset opus supplemento. Chrysostomus, Homil. 3, in epist. ad Ephes.: Πῶς ἔμενας, καὶ οὐ μετέχεις τῆς τραπέζης; *Quomodo mansisti, neque tamen mensæ fis particeps?* Imo, *interrogate eos*, aiebat Basilius Magnus, ep. 73, de illis loquens qui se ante aliquot annos pro Orthodoxis gesserant, *si jam orthodoxus est Basilides... quare cum Dardania redirent, altaria ipsius in agro Gangrenorum subverterint, mensæque suas substituerint.* Ερωτήσατε οὖν αὐτούς, εἰ ὀρθόδοξος ὁ νῦν βασιλεὺς, ὁ κοινωτικὸς Ἐκδικίου, διὰ τί ἀπὸ δαρδανίας ἐπισπώντες, τὰ θυσιαστήρια ἐκείνου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γαγγρηνῶν κατέστρεψον, καὶ ἐαυτῶν τράπεζας ἐτίθεισαν. Ac si usus sæculo iv invaluisse, ut sacræ Hæreticorum mensæ, *θυσιαστήρια* seu *altaria*, Orthodoxorum vero simpliciter *τράπεζαι* et *mensæ* vocarentur: quod nolim tamen a me affirmatum. Unice volo Maucroixiam nullam habuisse causam cur nomen potius *altaris* quam *mensæ* suppleret in nostro loco, quin nec cur alterutrum, cum *ministri* de quibus agitur, siue controversia *diaconi* sint, et *diaconi* a Patribus *o episcopatus et Ecclesiæ ministri*, modo *ministri*

Dei, modo *ministri Christi*, et quandoque etiam simplicissimo nomine *ministri* appellati sint, ut mtebit. — *Presbyteri ac ministri.* *Presbyteris an cons.* Versio anglica. Il est, presbyteri et diaconi. Rectissime. Vide Cangium in Glossario, voce *ter*, ubi inter cætera quæ profert exempla, hesigne e Commodiani carmine inscripto, *Minist*

Ministerium Christi Zacones, (id est
Diacones, seu quod magis latinum,
Diaconi), exerceate caste;

Idcirco ministri facite præcepta magistri, etc.

Et sine ulla probatione ad confessionem damnans preve ni confession. MAUCROIX. Id est, *ulla probatione aut confessione.* Quæ, ut l emendatio non soli viro clarissimo, sed aliis q in animum venit. — *Ad confessionem.* *Legæ aut fessione.* Notum quid in jure sint *confessi rei*; i confessione damnari neminem solere. TOLL. Emendo, *aut confessione.* GALE. — Cum bona d simorum virorum venia, mendum mihi alibi; et pro *sine ulla probatione*, legendum censeo *si probatione*; hoc est, procrastinatione, seu *av* Plantus in *Mil. Glor.* :

Facile est: trecenta possunt causæ colligi,
Non domi est, abiit ambulatum, dormit, ornatur,
Prandet, potat, occupata'st, opera non est, non po
Quantumvis prolotionum, dum modo nunc prius
Iuducamus...

Ad quem locum merito Taubmannus: *Quantum prolotionum, procrastinationum, ἀναβολῶν.* Nota Ciceronis in epistolis ad Atticum *rerum prolatis negotiorum suspensione.* Sed quid erit tandem ulla mora vel procrastinatione ad *confessionem nari*? Facilis responsio. Presbyteri, verbi grati comprehendebantur, statim atque se presb esse confessi erant, nulla interposita mora d bantur. Hoc fuit *damnari ad confessionem.* Negi dicendi genere Christus apud Matthæum xii, 41 rat Ninivitas *εις τὸ κήρυγμα Ἰωῆ μετανοῆσαι*; h ad *Jonæ prædicationem pœnituisse.* Vel si tu forte, quod olim cogitaveramus, et nobis jam aridet, mavis, *Damnari ad confessionem est de ad martyrium*, quia, ut optime monuit et varii toritatibus probavit Cangius: « Confessores dicti olim, qui martyrio vitam pro Christo, palam confessi et contestati sunt, sinerunt. » adeo verum, ut inde, secundum cæremoniale ep lib. 1, cap. 42: « locus qui in plerisque ecclesiæ altari majore esse solet, ubi sanctorum mar corpora requiescunt, » non *martyrium* duntaxa et *confessio* vocetur. *Qui martyrium*, inquit, seu *fessio appellatur, etc.*

Cum omnibus suis. De simili phrasi diximus quid nobis videretur. Hic vero latius patet significatio quam antea. Ibi quippe non liberi uxores, sed omnes ad summum domestici i gendi erant: hic autem, ut e sequentibus col dum, domestici, et alii usurper; qui quid sint uxores et liberi?

Deducerentur. Melius, *ducebantur*, ut sæpe TOLLIUS. — Favet in primis hic locus capitis 51: « Igitur mulieres cum ingenti spectaculo et mitione tanti casus ad supplicium. » Nam et ii, de bus nunc noster loquitur, ad supplicium ducebantur ex proximis liquet: « Omnis sexus et ætatis mines ad exustionem rapti. » Sed cum nihil apud idoneos auctores *deducere in carcerem, cere ad extremum casum*, et ejusmodi alia occu haud sollicitanda forte lectio ordinaria. Proprie que, si veterem nostram de toto loco sente preferendam duxeris, subaudiendam *ἀπὸ τοῦ* ante alterutram scripturam, *ad confessionem, id ad martyrium.* Nec dissimili sensu Interpretes *les faisait passer par les mains des bourreaux.* cnoix. *were condemned and executed.* Versio an Sed nos quidem credimus hodie ipsummet de

cipi recte posse pro deducebantur ad sup-
Vide dicta ad hæc verba, cap. 40. sub
media inter Cuneos, etc.

sexus et ætatis homines, etc. Locus, quan-
historiæ scriem, intellectu difficillimus, ni-
odum, secundum eruditos, in isto commate
cap. xviii, 13, και κτήνη, και πρόβατα, και
ἄρσίδων, και σωματίων, και ψυχάς ἀνθρώπων;

ad verbum homines, distinguuntur a σώμασι,
liberæ conditionis homines a mancipiis :
er omnis sexus et ætatis homines, cunctas in-
s personas conditionis liberæ, quæ ad fa-
resbyterorum ac diaconorum quorum nos-
mentionem facere, pertinebant, singulas
a domesticis, de quibus idem paulo post,
ut nunc nempe persecutionis historiam
do, et quomodo presbyteri ac ministri ad
cum omnibus suis ducti sint, accuratius
o, inquit, « presbyteros ac diaconos cum
suis, liberisque cujusvis sexus et ætatis, ad
m raptos esse et catervatim combustos »
t vero de eorundem domesticis, illos, liga-
um molaribus, fuisse mari mersos; deinceps
cætero Nicomediensium populo, persecu-
eum atque violententer incubuisse; ac denique
neis, quæ seni Maximiano parebant vel
o, sævitum quoque fuisse in illis, sive con-
li servos, sive contra eorum conventicula,
is quam Nicomediæ, jubente altero, altero
omniventem.

ratim, etc. Ita videtur legendum : At grega-
ndato igni ambiebantur domestici, et alliga-
Edit. Ox. et Cant. — Lege, sed gregatim; et
post ambiebantur. Simile quid noster habet
at : Sicut unus in Phrygia, qui universum po-
m ipso pariter conventiculo concremavit.

TOLLIIUS.

ratim. Tò et ex set, pro sed, ortum credo, est
animo, totus hic locus ita constituendus :
guli, quoniam tanta erat multitudo, sed gre-
cumdato igni ambiebantur; domestici (alli-
collum molaribus) mari mergebantur. »

ici. Their servants. Versio anglica. Ad ven-
num servi aut famuli : quod quæ jam poneba-
valide firmat, quod neque vir doctissimus
m esse hoc loco de imperatoris domesticis
Videtur enim cæteroqui non presbytero-
aconorum, sed aliorum hominum domesti-
lexisse. Some presbyters and deacons were
Persons of all ages and of both sexes were
nd their servants were cast into the sea.

is ad collum molaribus, mari mergebantur.
itaque, quod Palæstinis peculiare non fuit,
posuit Hieronymus ad Matt. xviii, 6, item
illum Casaubonus, saltem quod ad καταπον-
odum : sed quod recte vir doctissimus os-
olybio, non fuisse inter gravissima puta-
ecis. Hieronymi verba sunt. « Quod autem
pedit ei ut suspendatur mola asinaria in
, secundum ritum provinciæ loquitur, quo
crimina ista apud veteres Judæos pœna
in profundum, ligato saxo, demergerentur. »
ro Casauboni est : « Matt. xviii, 6. και κατα-
ν τῷ πέλγει. Quod notat D. Hieronymus,
Palæstinis supplicium hic intelligi τὸν κατα-
, non ita accipiendum est, quasi aliæ gentes
cio non uterentur, sed ad καταποντισμοῦ
otius referendum, qui hic indicatur; nam
is Græcos hoc supplicii genere erga sceles-
s homines, apparet satis ex Historiis. Dio-
ulus, l. xvi : Ὁ δὲ Φιδίππος τὸν μὲν Ὀνόμαρ-
ασε, τοὺς δὲ ἄλλους οὖς ἱεροσύλους κατα-
atio vero et motus fuit alius, quam apud
s. Non enim saxum collo alligabant Græci,
m in plumbeum vas conjiciebant : quod ex
hoc loco didicimus, libr. xiv : Πάτροκλος

ὄν ὁ τοῦ Πτολεμαίου στρατηγὸς ἐν Καύνη τῇ νήσῳ λα-
βὼν αὐτὸν, και εἰς μόλιθον περιμίδα ἐμβάλων, και
ἀναγαγὼν εἰς τὸ πῆλαγος καταπόντισε. Non fuisse porro
habitum hoc supplicium inter gravissima, docet Po-
lybius, lib. ii. Ἄλλ' ὅμως τοιοῦτος ὢν οὐδενὸς ἔτυχε
δεινοῦ, πλὴν τοῦ καταποντισθῆναι διὰ τῶν ἐν ταῖς
κεγχρέαις πεπραγμένων. » Etiam Græci igitur, quod
non putabat Hieronymus, et saxo ad collum alligato,
contra quam credidit Casaubonus, sontes suos quan-
doque mari mergebant.

In cæterum populum. In all other places. Versio
anglica. Hoc est, in omnibus aliis locis. — Mælo de
cætero Nicomediæ populo, qui Christum quidem
coleret, accipere.

Pleni carceres erant. Iis nempe quos ad sacrificia
coegerant; id est, quos viderant magno opere re-
nuisse, et inde Christianæ fidei addictissimos esse
cognoverant.

Les prisons étoient pleines de misérables. MAUCROIX.
Ad verbum, Pleni carceres erant miseris.

Ne cui temere, etc. Hoc est, ne cui non perspecto
et cognito jus diceretur. Et videnda hic acta Crisp.
apud Mabillon. Annal. vol. iii, p. 425. GALE. —
Edicto, ejus noster capite 13 mentionem fecit,
cautum inter alia fuerat, ut Christiani non de injuria,
non de adulterio, non de rebus ablatis agere possent.
Hinc illud, quod jam præ manibus habemus, ortum
arbitror, et ne cui temere jus diceretur, id est, et ne
cujus forte Christiani causam Judices imprudenter
audirent ac dijudicarent. Assentitur planissime Mau-
croixius : De peur que sans y penser on ne leur rendit
justice; quin et obscurius versio anglica : And that
noman might have the benefit of the Law that was not
a Heathen.

In secretariis. In curiis judicialibus. Ed. ox. et
Cant. — In the very Courts of Justice. Tralatio an-
glica, eodem sensu. — Dans les Greffes. MAUCROIX. —
Male. Secretaria enim fuerunt proprie loca, in qui-
bus judices de causis civilibus, vel criminalibus co-
gnoscebant, sedebantque : cum ibidem ex altercan-
tibus alii sederent, alii starent, pro personarum dignitate,
aut vilitate. Codex, lib. iii, tit. 24, l. 3 :
« Sedendi quoque in aliqua secretarii parte, quæ
Judicibus inferior, altercantibus vero superior esse
videatur, habituro licentiam; et § ult. Sedendi, cum
celebratur cognitio (querimonia criminalis) in se-
cretariis judicantium jus consequantur.

Ut litigatores prius sacrificarent, atque ita, etc.
Poscit omnino cum adverbium ordinis prius, tum
liquidi sensus ratio, ut hic τὸ ita non pro ea ratione,
hoc modo, vel similibus, sicuti vulgo solet, sumat-
tur, sed pro deinde, Græce εἶτα, vel ἔπειτα. Quid
esset enim, ut litigatores prius sacrificarent, atque
suis causas, ita sacrificando, dicerent? Poterantne,
inquam, causas suas sacrificando dicere? Et quor-
um etiam τὸ prius, quod, ut jam dictum, adver-
bium ordinis est, inseruisse in hanc phrasin, positæ
aræ, ut litigatores prius sacrificarent, si vel inter sa-
crificandum dicendæ causæ fuerunt, ac non potius
postea? Positæ igitur manifesto, ut prius, id est,
ante omnia, litigantes falsis numinibus thus, aut
aliud quidpiam sacrificarent, ac deinde causas suas,
peractis jam sacrificiis, orarent. Neque aliter in fine
capitis 47. « Ita vestem resumpsit, pro deinde vestem,
scilicet purpuream, resumere ausus est : di-
sertius vero capite 49. Sed prius cibo se infersit, ac
vino ingurgitavit, ut solent hi, qui hoc ultimo se
facere arbitrantur. Et sic hausit venenum; hoc est,
et postea, vel deinde venenum hausit. » Accedat,
confirmationis ergo, Act. locus xxviii, 14, qui et ipse
ex istis illustrandus : ἤλθομεν εἰς Ποτείλους, ὃ ἐυρόντες
ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοὺς ἐπιμεῖναι ἡμέρας
ἑπτὰ, και οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν. Id est, Venimus
Romam; non ut vulgata : Et sic Romam venimus;
nisi τῷ sic vis quoque τῷ deinde tribuatur. Accedat

rursum hoc comma prioris Epist. ad Cor. xi, 28: *δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω.* Ubi pariter nova ratione vertendum: *Exploret autem quisquis se, et deinde de pane illo edat.* Accedat demique, ne plura nunc adducam, istud quoque primæ ad Thess. iv, 17: *Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφελῆσι εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα.* Hoc est, si recte interpretari voluerimus: « Deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aera; et postea semper cum Domino erimus: » quæ et vis versionis Æthiopicæ.

Et jam litteræ ad Maximianum atque Constantium commeaerant, ut eadem facerent. Verum itaque est, edictum prius in civitate regia, quam in aliis imperii urbibus, imo prius in Oriente, quam in Occidente propositum fuisse. PACIUS, *ad ann. Christi 302, num. 7.—Ad Maximianum.* Mirum, ni noster, qui mox hunc ipsum Maximianum, distinctionis causa, *senem Maximianum* nuncupabit; eundem hic, loco multo convenientiore, similis discriminis gratia, *senem* quoque cognominaverit, vel potius *Herculum*, aut *Augustum*. Non intelligitur certe alius quisquam Maximianus, nisi qui istis nominibus notus est.—*Ad Maximianum. To the other Emperour.* Versio Anglica. Id est, ad alterum imperatorem.

Expectata non erat. Hoc est, *non expectabatur*, uti jam dictum supra ad similem locum.

Ne dissentire a majorum præceptis, etc. Breviter dictum, pro *ne videretur dissentire a præceptis majorum*, hoc est, ab iis quæ Diocletianus imperator, et Maximianus pariter Augustus (uterque Constantio, qui mere per ea tempora Cæsar erat, majores) præcipiebant fieri in provinciis sibi subjectis. Nam ut ea potius, quæ iidem imperatores, vel Diocletianus imperator, et Maximianus Cæsar, Constantio Cæsari præceperint, intelligamus, a rectæ rationis dictamine alienum est. Primo, quia nusquam legitur Maximianus Augustus Constantio mandasse per litteras, ut eadem secum faceret. Secundo autem, quia tantum aberat ut tunc temporis Maximianus Cæsar Constantio Cæsare major esset in imperio Romano, ut contra eo ipso, quod erant ambo Cæsares, essent aequales. Interpretes difficultatem declinarunt. « Pour Constance, de peur qu'on ne crût qu'il n'approuvât la résolution des empereurs. MAUCROIX. » — *But Constance, that he might not seem to dissent from those that were in rank above him.* Versio Anglica.

Conventicula. Conventiculi et Conventiculorum vocabula, quæ nunc dierum odiosissima sunt, et *proprie olim de hæreticis dicta esse*, posuit incaute clarissimus Cangius, interdum etiam loca cœtuum civilium, aut ecclesiasticorum melioris notæ, uti hic, vel cœtus ipsos sonarunt. De civilibus, Cicero pro Domo sua: « Quoniam plebi quoque urbanæ majores nostri conventicula, et quasi consilia quædam esse voluerunt. Idem pro Sextio: Qui primi virtute, et consilio præstanti extiterunt, ii, perspecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt... tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento, et divino, et humano jure, mœnibus sepeverunt. » De Ecclesiasticis vero, ne plures laudem, Lactantius, lib. v Institut., cap. 11: « Aliqui ad (justos) occidendum præcipites extiterunt, sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit. » Merito itaque hic loci Maueroixii versio: *quelques églises*, aliquot ecclesias; Anglica autem: *the houses where the Christians held their Assemblies*; domus, in quibus Christiani suos cœtus celebrarunt.

Dirui passus est. A populo nimirum, vel a præfectis. Unde Lactantius, cap. 24, de Constantino jam Augusto loquens: « Suscepto imperio, Constan-

tinus Augustus nihil egit prius quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sanctæ Religionis restituta. » Nam, ut recte observat Dodwellus in Dissertatione xi Cyprianica, quæ est de Paucitate martyrum, num. 75, nihil habuit agendum Constantinus, si nihil fuisset a patre ejus Constantio in Christianorum causa innovatum. Quare verum est quod scribit Lactantius: « Constantius, ne dissentire a majorum præceptis videretur, conventicula; id est, parietes qui restitui poterant, dirui passus est. PACIUS, *ad annum Christi 302, num. 7 et 8.*

Verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolome servavit. Non accensendus ergo sævissimis primæ Ecclesiæ persecutoribus sicut haud pridem a clarissimo episcopo Meldensi Bossueto scriptum factum, cum per septem *κεφαλῆς* cap. xiii Apocal. et septem *κεφαλῆς* cap. xvii, hanc imperatorum Romanorum pleiadem, uti persecutorum, hæc aut illa de causa notabilium, intelligendam esse scriberet, Diocletianum, Maximianum Herculum, Constantium Chlorum, Galerium Maximianum, Maxentium, filium primi Maximiani, et Licinium. Sed audiat, se a magno suarum partium Critico et Historico simul, sub Baronii nomine, confutari.

Existimavit Baronius, durante persecutione, Gallias martyrum sanguine exundasse. Certum tamen videtur, eam in illis, ubi Constantius imperabat, locum non habuisse, id enim diserte affirmat Lactantius de Mortibus Persecutorum, cap. 15, etc. PACIUS, *ad annum Christi 303, num. 7.*—Adde eundem ibid. num. 8, in quo reclamantes in contrarium historias conciliat.

CAPUT XVI.

Universa terra. Id est, omnes imperii provinciæ, ut recte Maueroixius. Non enim sæculo iv totus orbis, quantus quantus est, ab Oriente usque ad Occasum, a Meridie usque ad Septentrionem, Augustis et Cæsaribus erat subjectus: sed magna pars tantum. Quare si vel maxime, quæ jam excipiebantur Galliæ, in census venirent, nil quidquam, præter *universum imperium Romanum*, intelligendum foret. Alias hujus generis *ὑπερβολῆς* suis locis superius tetigimus.

Præter Gallias. Quam tunc felices, Deus bone! et quantis dignis gratulationibus de ista, si non simpliciter et plenissima exceptione, saltem qualem noster habebat ob oculos! Nam Constantius, ut paulo ante narratum, « conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est: verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolome servavit. » Quare, ut hæc sunt, expertæ quidem Galliæ persecutionem, quod ad templa atinet, furentibus nimirum populis, nec obstante Constantio; nullam vero, quod ad sanguinem, quia renitebatur idem Constantius.

Sed Eusebius in fine libri de Martyribus Palæstinae, inquit docti, affirmat, « Italiam totam et Siciliam, quin *Galliam quoque*, duobus primis persecutionis annis integris *πόλεμον ὑπομένει*, bellum (supple persecutorum) sustinuisse. » Fateor. Verum facile potuit Eusebius nullum aliud bellum intelligere, quod ad Galliam spectat, quam quod in ea per biennium sine ullo Constantii mandato, et præcipiti populorum licentia gestum fuerit in solos sacrarum ædium parietes, non in homines. Primo, quia etiam impetus contra basilicas et inanima templa facti, si ad hujus, aut aliorum loquendi rationem respexerimus, *bella* sunt. Actus martyrum Saturnini, Felicis et aliorum: « *Placet igitur... causam ipsius belli tractare...* Temporibus namque Diocletiani et Maximiani, *bellum* diabolus Christianis indixit isto modo, ut sacrosancta Domini testamenta Scripturasque divinas ad exurendum peteret, *basilicas dominicas subverteret*, et ritus sacros, cœtusque sanctissimos celebrari Domino prohiberet. » Et noster supra, capite 12, primum Diocletianæ persecutionis impetum, qui mere in templum Nicomedie factus, referens, « *Qui dies, ait, cum illuxisset, repente... Præfectus cum ducibus, et tribunis, et ratio-*

s venit, et revulsis foribus... Scripturæ repertæ sunt, datur omnibus præda.... Veniebant prætoriani acie structa, etc. Deinde autem, in in libello Precam, quem ante nos clarissimus Baluzius ex Optato citavit, asserunt pleno ore istæ: « Constantium nullam inter ceteros immunes persecutionem exercuisse, et ab hoc facinoroso fuisse Galliam. » Tertio denique, quia Eusebium, quem sibi ipsi constare necesse est, ut totidem verbis Constantius, ut princeps, concitati adversus Christianos belli particeps im fuerit; qui veri Dei cultores sub suo imperio immunnes ab omni noxa et calumnia servavit; pro, qui nec ecclesiarum ardes subverterit: nec am adversus fideles molitus sit; » τούτοις καθ' ὅλου μηδαμῶς ἐπικαινονήσας, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸν θεοσεβεῖς ἀβλαβεῖς, καὶ ἀνεπηρέστους φυλάξει καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἰκοὺς καθέλων μὲθ' ἑα καὶ ἡμῶν καινοουργήσας; passus itaque tantum, merito ad nostri verba redeam, *templa dirui, se circa eadem vel Christianos aggressus.*

quæ multæ historiæ Gallicarum urbium promque a Baluzio memoratæ alio prorsus abeant. las, credo, pauci eruditi dignas judicabant, et hoc Auctore et Eusebio, qui tam commode et cum nostro in concordiam adduci potest, tur. Adi nunc, si libet, Dodwellum, disserta- Cypr. xi, num. 75 et 77, et Pagium ad Christi 503, num. 7 et 8.—*Et præter Gallias ante, etc. Melior distinctio editionis Aboensis, præter Gallias ab Oriente... vel ista Galci, et Gallias) ab...*

acerbissimæ bestię. Persecutorum, quos noscunt, nomina extant supra apud Baluzium. Enim, quibus de causis veteres Christiani licitum ediderint, ejusmodi maledictis invehi in suos amque gradus persecutores. Lactantius lib. v. seu de Justitia, cap. 11: « His igitur hominibus, orum suorum moribus congruunt, quia gravis acerba justitia, eandem impietatem suam, qua eris rebus utuntur, adversus justos violenter at. Nec immerito a prophetis *bestię* nominantur, et eclare itaque M. Tullius: Etenim si nemo est, quin emori malit quam converti in aliquam bestię, quamvis hominis mentem sit habiturum, tanto est miserius in hominis figura animo esse? Mihi quidem tanto videtur, quanto præstest animus corpore. Aspernantur itaque corolluarum, quibus sunt ipsi sæviores; sibi que lacent, quod homines nati sunt, quorum nihil eamenta et summam figuram gerunt. Nam quis us, quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, nguinarijs unquam bestias aluit? Quoniam fe- omnium rabies usque ad ventris satietatem ameque sedata, protinus conquiescit, illa est estia, cujus una jussione

diur ater ubique cruor, crudelis ubique as, ubique pavor et plurima mortis imago.

hujus tantæ bellæ immanitatem potest pro describere, quæ uno loco recubans, tamen pro orbem dentibus ferreis sævit, et non tantum omnium dissipat, sed et ossa ipsa comminuit, cineres furit, ne quis extet sepulturæ locus; vero id affectent, qui Deum confitentur, ut ad sepulchra veniant, ac non ut ipsi ad Deum iant. Quenam illa feritas, quæ rabies, quæ inst, lucem vivis, terram mortuis denegasse? Dico nihil esse miserius iis hominibus, quos minister alieni, quos satellites impiæ jussionis necesse invenit, aut fecit. Non enim honor ille, aut tio dignitatis fuit: sed hominis damnatio ad nam, Dei vero ad pœnam sempiternam. » Dime, qui nostrates de illa pia scilicet *Bimachopeditio* scriptitantes ad primorum Christiana-patientiam ac moderationem revocant, eccui n tale quid uspiam exciderit.

A *Non mihi, etc.* Rescribere confidenter cum Galeo et tribus editionibus:

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum.

Versus enim Virgilianus est e lib. vi *Æneidos*, ut annotatum a Baluzio ad marginem, sed is quidem mutilus librarii oscitantia, vel fortassis etiam ignorantia, qui nesciret, debere hic esse versum. Habes certe in isto exemplo causam manifestissimam, cur non ad solas corruptas voces quæ in hoc auctore inveniri possunt, attendere illos oporteat, qui ipsum lectitant, sed et ad omissas.

Omnia pœnarum percurrere nomina possem, quæ judices intulerunt. Scribe *quas*. Neque enim *pœna* nomen alicui inferre potest esse Latini commatis, quamquam vir doctissimus supra laudatus juxta habeat *pœnarum nomina et pœnas*. Sparkius in editione Oxon. an. 1684, et ex illa Cantabrigiensis.

In Flaccinum præfectum. Bithyniæ. Ed. Ox. et Cant.

B *Non pusillum homicidam.* *Μείωσις* est, quam optime sensit Maucroixius, et talis illa capitis 15, homo non adeo clemens, de Maximiano Herculeo, quem Eutropius *propalam serum fuisse, et ad omnem asperitatem sævitiamque proclivum*, disertissime tradidit. Similis illa quoque Matthæi, secundum Vulgatam interpretationem: *Et Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda.*

Deinde in Hieroclem, etc. Hinc apprime illustratur Lactantius Institut. lib. v, cap. 2, ubi Hierocles, tacite licet, mentionem fieri vidit lynceus præsul Joannes Pearson, ὁ μακαρίτης, Prolegomenis doctissimis in Hieroclem. Colomesius.—Imo viderat ante Pearsonium Baronius, ut ex Baluzio, discere est. Is Hierocles, Judex Ethnicus, dum Dei templum (Nicomediæ) everteretur, adversus Christianos scripsit, et Bithyniæ præsidatum gessit, antequam præfecturam Ægypti, qua cum ornatum fuisse docet Valesius in annotationibus ad Eusebium, in libro de Martyribus Palæstinæ, cap. 5: *PAGIUS, ad annum Christi 502, non. 9, 10, et 8, sub finem.*

Auctor et consil. ad faciendam persecutionem. *Persecutionem facere*, phrasis fuit illorum temporum, ut constare potest ex Actorum loco, viii, 4: *Facta est autem in illa die magna persecutio in Ecclesia*; atque iterum et Lactantii verbis a Baluzio allatis ad hunc locum.

Novies enim tormentis cruciatibusque variis subjectus. Quomodo novies tantum sub toto trium dictorum præsidum magistratu, qui sibi invicem successerunt? — Præsides Romani illos præsertim supplicii dies constituebant, quibus frequentissimi totius provinciæ conventus pro more essent expectandi. Hoc erant in numero dies, quibus *ludi* et *munera* essent *Circensia* edenda... Si qui igitur ad *bestia*, vel ad *munus gladiatorum* in se invicem damnati essent, illis ipsis ludis omnino proferebant. Nec alio ipsos, quam ludorum ipsorum diebus, pati potuisse, ex epistola Smyræorum de martyrio Polycarpi colligimus. Pêtebant Asiarcham Philippum Smyræni, ut Polycarpo leonem immitteret. Respondit Philippus, *μη εἶναι ἐξόν αὐτῷ, ἐπειδὴ ἐπληρώσαι τὰ κοινῆσια...* Atque ut non admodum frequentes redire poterant *publicorum ludorum* vices, ita nec frequentes redibant vices *suppliciorum publicorum*. Toto biennio, quo retentum in custodia tradit Eusebius Agapium, a secundo nimirum anno persecutionis ad quartum, ter duntaxat et carcere eductus, et cum maleficis solemnè pompa tractus in stadio. Et toto sexennio Donatus, et tribus præsidibus sibi invicem succedentibus, Flaccino, Hierocle, et Priscilliano, novies tamen, nec sæpius tormentis cruciatibusque variis subjectus est. DODWELLUS, in *diss. Cypr. xi, num. 89.*

Zabulum. Diabolum. Sic *Zacones* usurpari legimus, pro *Diacones*: quin et *Zeta*, si quid memini, apud Plinium juniorem occurrit, pro *Dieta*. Edit. Oxon. et Cant.

Sæculum cum suis terr. triumphasti. Vulgata, triumphans illos principatus in semetipso. Aurelius Victor, Achæos bis prælio sudit : triumphandos Mummius tradidit. Denique Tertullianus, licet quidem compositum verbum adhibens : « Illos (dæmones) nunquam magis detriumphamus, quam cum pro fidei obstinatione damnatur. »

Triumphatores currui tuo subjugantem. Hoc suspexitum erat Nicolao Heinsio τῶν ὄντων ἐν ἀγίοις, non modo quia currui subjugare equum apud Latinos scriptores inveniatur, quamvis ratio latinæ linguæ non repugnet : sed et quia subjugare statim sequitur : « Victi enim tua virtute et subjugati sunt. » Malebat itaque vir ingeniosissimus, triumphatores currui tuo subjugantem. Jungere enim et subjugare currui, vel ad currum jumenta, Latinis dici quis ignorat? Virg. Eclog. v :

Daphnis et Armonias curru subjugare tigres.
Instituit.

GRÆVIUS.

Cum dominatores dominantur. Lego, cum dominatores domitantur. GALE. — Interpretes in eundem sensum, et propter similem proninde correctionem : Cest un triomphe véritable que de vainere les vainqueurs des nations. MAUCROIX. — This is true Victory. when those that have conquered the World, subduer. rever. episcopus Sarisb.

Nefanda jussione. Jussionis vox, secundum Cangiium, præceptionem notat, sed maxime principis : quod verissimum, sicut exempla, quæ vir doctissimus attulit, stabiliunt, et nos istis confirmamus. Proconsul Anulinus ad Saturninum : « Tu contra jussionem imperatorum, et Cæsarem fecisti ; » et Lactantius lib. v Institut., cap. 11 : « Illa est vera bestia, cujus una jussione : »

Gonditur ater ubique cruor.

Græci Patres in simili re, simili nomine *ζελεύσεως* usi sunt. Eusebius lib. vii Hist. Eccl., cap. 11 : *ἐκ τῆς ζελεύσεως τῶν Σεβαστῶν ἡμῶν.* Et ut hic porro noster imperiale præceptum, de quo loquitur suo nomine, nefandam jussionem appellavit : ita alibi veteres Christiani, ne recentiores bonorum exempla non habere putentur, scapham, scapham in ejusmodi negotio vocarunt. Actus martyrum Saturnini et aliorum sacrilegam jussionem perhorruit (*exercitus Domini Dei*). Lactantius autem, loco proxime laudato, *Satellites impiæ jussionis.*

*Fide stabili. Id est, firma, seu qua olim, verbi gratia, confessores et martyres in fide stabiles erant. Cyprianus in epistola de Mappalico : « Istum nunc beatissimum martyrem et alios participes ejusdem congressionis et comites, in fide stabiles, etc. » qui et paulo post ejusmodi fideles unica, sed notabili voce, stantes nuncupavit. « Opto pariter, et exhortor... ut lachrymas matris Ecclesiæ, quæ plangit ruinas et funera plurimorum, vos vestra (malim vestri) letitia tergeatis ; et cæterorum quoque Stantium firmitatem vestri exempli provocatione solidetis ; » et rursus in epistola viii « qui sint positi... inter numerosam languentium stragem, et exiguum stantium paucitatem : » orta primum, credo, locutione ex illa « plurimorum, qui ruerant strative fuerant, » idea, quibus eleganter stantes opponendos putavit ; tum ex verbis prioris epistolæ ad Cor. xvi, 13 : *στάχετε ἐν τῇ πίστει ; State in fide* : postremo, ex eo quod in multis locis τὸ Latinorum stare et Græcorum *στάχειν* vim resistendi impugnantibus denotant.*

Mulciber in Trojam, pro Troja stabat Apollo.

Paulus in epistola ad Gal. v, 1 : *τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἧ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε στάχετε ; State igitur pro libertate, qua Christus nos liberavit.* Ita enim hoc comma vertendum credimus, potius quam ut vulgo, *State igitur in libertate*, et quæ postea.

Hoc est militem. Malim hoc esse militem, supple

est. TOLLIVS. — Ita quoque legendum conjeceram ; vel saltem, hoc et militem Christi. Vulgata certe scriptura præ utraque lectione parum elegans videtur, et vix digna polito isto opere. Potuit tamen et antiquitus fuisse exaratum, Hoc est esse discipulum Dei, hoc est esse militem Christi.

Nullus laqueus inducat. Potius videtur, induat. TOLLIVS. — Prætulerm ego, nullus equuleus inducat ; hoc est, persuadeat, aut aliquid tale. Sequitur quippe, nullus dolor vincat, nullus cruciatus affligat ; quibuscum equulei notio optime cohæret, non illa pariter laquei. Cicero pro Roscio : « Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem. » Id est, persuasit, pellexit ; et in Philip. 2 ; « Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, elusus, inductus ; » hoc est, persuasus. Nobis autem eo magis hæc emendatio arridit, quod eam etiam doctissimo Galeo in mentem venisse aliquis sit suspicandi locus.

Non est ausus ulterius congredi tecum. Christianorum monstrosa fortitudo fregit plerumque ferociam persecutorum, ne ultra sævire auderent... Atque ut victoria supra modum efferebantur, ita vicissim spe victoriæ dejecti, oppugnatione omni abstinabant. Ita de Donato suo Lactantius : « Denique post illas novem gloriosissimas pugnas, quibus a te Zabulus victus est, non est ausus ulterius congredi tecum, quem tot præliis expertus est non posse superari, » etc. DORWELUS, in diss. Cypr. xi, num. 92.

Congredi tecum. Sic supra, pag. præc. in primis Cypriani verbis, « Istum nunc beatissimum martyrem et alios participes ejusdem congressionis. » Et alio loco : « Ipse (Dominus) luctatur in nobis, ipse congreditur, ipse in certamine agonis nostri, » etc.

Victrix corona. The crown of victory. Versio Anglicæ. Ad verbum, corona victoriæ, sensu planissime expresso : eodem actus martyrum Saturnini presbyteri, Felicis, et aliorum victricem palmam in passione gestantes ; et Cicero in epistolis ad Atticum, « quo die Cassii litteræ victrices in senatu recitate sunt : »

Ambrosius denique epistola 29 : « Et huic vexilla committes victricia, huic labarum. » — Sed ne hinc citius quam par est abeamus, quamnam coronam voluit noster Cæcilius Donato suo paratam fuisse, postquam tot præliis congressus esset cum diabolo ? Utrum purpuream, an candidam ? Clarissimus enim Beckius de sanctorum martyrum et confessorum memoriis in genere disserens, posuit : « His sirenis Christi militibus atque athletic coronam paratam esse, martyri quidem de rosis purpuream, confessori vero de liliis candidam, juxta Cyprianum, epistola viii, et commentatorem ejus Rigaltium in notis. » Verum, ignoscat mihi quod jam dicam vir doctissimus, non videtur Cypriani epistolam, quam laudat, legisse unquam, vel saltem attendisse. In ea quippe Cyprianus candidam, de qua loquitur, coronam adeo non propriam fecit confessoribus, adeo non solis confessoribus proposuit tanquam accipiendam specialiter de confessione, ut eam primum omnium proposeret accipiendam de opere ; deinde, singulis fratribus, seu

Ecclesiæ membris ; postremo, tanquam illam, unde jam tum temporis Ecclesia fuerit candida, eum necdum per Decii persecutionem confessores haberet aut martyres, sed solum fratres bonis operibus insignes. » Cyprianicus, de quo agitur, locus illustrior est quin et hic nimis necessarius, quam ut, licet paulo longior, non producat. Sic habet : « Si vos acies vocaverit, si certaminis vestri dies venerit, militate fortiter, dimiccate constanter, scientes vos sub oculis presentis Domini dimicare, confessione nominis ejus ad ipsius gloriam pervenire : qui non sic est, ut servos suos tantum spectet ; sed et ipse luctatur in nobis, ipse congreditur, ipse in certamine agonis nostri et coronat pariter, et coronatur. Quod si ante diem certaminis vestri de indulgentia Domini pax supervenerit, vobis tamen manet (malim maneat) voluntas integra, et conscientia gloriosa. Nec contristetur aliquis ex vobis, quasi illis minor, qui ante

menta porpessi, victo et calcato sæculo, ad A in glorioso itinere venerunt : Dominus scrut renis et cordis ; arcana perspicit, et in-cculta. Ad coronam Dei promerendam suffus testimonium solum, qui iudicaturus est. raque res, fratres charissimi, sublimis est pa-illustris. Illa securior, ad Dominum victoriæ natione properare ; hæc lætior, accepto post commeatu, in Ecclesia laude florere. O bea-lesiam nostram, quam sic honor divinæ di-illumina, quam temporibus nostris glorio-tyrum sanguis illustrat ! Erat ante in operi-um candida ; nunc facta est in martyrum purpurea. Floribus ejus nec lilia, nec rosæ Certent nunc singuli ad utriusque honoris imam dignitatem. Ut accipiant coronas *vel de mīdas, vel de passione purpureas*. In cœlesti-ris et pax, et acies habent flores suos, quibus hristi ob gloriam coronetur. » Mala itaque cœ-ronarum divisio, quam e Cypriano sugge-abilire voluit clarissimus Beckius, in « pur-de rosis martyribus paratas, et candidas de-icipiendas a confessoribus : » perinde ac si illas Cyprianus tam proprias et peculiare esse : « Confessoribus, qui a iudice interro-ristum confessi sunt, neque tamen vel car-rel tormenta, nedum ipsum supplicium mortis nt, » quam *purpureas* martyribus, qui pro sanguinem fuderunt : cum e contrario in a, secundum Cypriani mentem, vel strenuis- onfessoribus nihil sit juris, nisi bonis operi-geant ; et in *candidas* rursus tantumdem juris at quibusvis fratribus, modo eximie sancti antum vel gloriosissimis confessoribus, qui- a opera non defuerint.

præsenti. Quid ? *sæculo*, an *tempore* ? Possit i-æculo deesse ex nimia librarii proferantia ; idum majorem aliquam apparere oppositio-ter *præsens sæculum* et *regnum Dei*, de quo e in sequentibus, tamen *integra tibi in regno* C *tratur*, quam inter *præsens tempus* et *idem unum*. Sed quia sæpe Græci breviter et elegan-ō *παρόντι*, pro *ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ* dixerunt, idem Latini in *præsenti*, pro *in præsenti tem- satius*, ni fallor, fuerit similem hoc loco re locutionem. Cicero, verbi gratia, ad Cœ- t hæc ad te in præsenti scripsi, ut sperares qui id quod optasses. » — *Tho it was not given hen*. Versio Anglica ; quasi auctoris verba sint, *et tunc*, vel *tempore tum præsenti non acce-*

ra tibi pro virtutibus tuis et meritis in regno *tratur*. De similis coronæ reservatione extat locus in secunda Pauli Epistola ad Timot. iv.

Bonum certamen certavi, cursum consummavi, curavi. In reliquo reposita est mihi corona jus- uam reddet mihi Dominus in illa die, justus non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt m ejus. De causa vero seu ratione, quam tangit, illius reservationis (*pro virtutibus* D *meritis*), dicemus aliquando, Deo dante, in atione singulari, quod ea res fusius tractanda

CAPUT XVII.

igitur scelere perpetrato. De quo noster scilicet as 12, 15 et 17, seu quo factum, ut *vexaretur a terra*. Conferant, qui Anglice sciunt, versio- ever, episcopi Sarisberiensis. *Diocletian being gaged into this wicked design, hand having suc- so well in the execution of it.*

exit statim Romam. Anno nempe 305, PAGIUS, unum annum, num. 2.

unalium diem. Quæ agenda erant ineunte vige- operii anno ; quibus Diocletianus, ut clariora triumphum de Persis hac usque dilatatum xit. Rationem temporis ita subducit Baluzius.

In confesso apud omnes esse, Diocletianum imperare cœpisse anno 284 exeunte, quod Petavius luculenter probavit ; commotam vero persecutionem anno 305, ex plurimis Lactantii locis constare, ita ut incidat in annum imperii Diocletiani 19, uti fusius eadem disserit vir doctissimus, statim ante acta vicennalia. Edit. Ox. et Cant.

Vicennalia, et id genus festa die natali imperii ce- lebrari solita. Quod si contingeret, ea vel anticipari, vel differri, quod non raro factum, dies similis deno- minationis cum die natali, quo susceptum fuerat imperium, eligebatur, vel festum die natali collegæ imperii assumebatur. PAGIUS, *ad an. Chr. 284, num. 7.*

Vicennalia, observante Macroixio ad marginem suæ versionis, festum fuerunt multorum dierum, ad celebrandum annum vicesimum regni Diocletiani.

Qui erat futurus ad duodecimum kal. Dec. Hinc Diocletianum tali die, id est, nostro putandi modo, vicesima Novembris, ante 19 annos creatum fuisse imperatorem, memorat tralatio anglica ad hunc lo- cum ; et defendit Baluzius. Aliter vero Pagius, ut sequitur. — Posita regula, quam in prima parte diss. Hypat. statuiamus ex Lactantio, lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 17. Decennalia nempe et id genus festa exhibita fuisse vel die natali imperii, vel die natali collegarum, vel saltem die ejusdem denomi- nationis cum eo, in quem Natale imperii inciderat, constat... Diocletianum, qui 15 kal. Octobris impe- rator dictus fuit, ideo anno 305, *ad duodecimum kalen- das Decembres* Vicennalia distulisse, quia hoc anno eodem die Maximianum Herculium imperio Casareo exornarat ; alioquin non 12 kalendas Decembris, sed 15 kalendas Octobris ea solemnia exhibuisset. Certus itaque nunc dies natalis imperii Cæsarei Maximiani Herculii, quem die vicesima mensis Novembris, seu 12 kalendas Decembris, Cæsarem appellatum fuisse ostendi. PAGIUS, *ad an. Chr. 284, nu. 7, sub finem* et initio. — Videatur idem ad an. 298, num. 2, ad an. 305, num. 2, et ad an. 304, num. 12.

Cum libertatem populi Romani ferre non poterat. Rectius, quod *libertatem*, etc. Alias enim *posset* pro *poterat* legendum. TOLLIUS. — Imo, sana veteris scholæ lectio ; et hic *cum* pro *quoniam*, ut jam ad caput 9, notatum est.

Prorupit ex urbe. Paulo aliter supra in fine capi- tis 14 : *Tunc Cæsar, medio hyemis profectione parata, prorupit* : quod nempe absolute positum, et ut illud fere Ciceronis in 2 Catilin. : *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

Quibus illi nonus consulatus defer. Is gestus anno 304 : PAGIUS, *ad eum annum, num. 2.*

Ravennæ procederet Consul. Ravenna ad mare Ha- driaticum erat ; fuitque olim urbs ex primis Italiae.

Morbum levem ac perpetuum traxit. An sic Latini loquantur, *trahere morbum*, pro incidere in morbum, videant peritiores. *Trahere morbum* iis est morbum producere, protrahere, ut sit diuturnior ; ut *trahere bellum, obsidionem, iter*. Mihi syllaba videtur excidisse, et secundum emendate scribentium consuetudinem scripsisse quoque Lactantium, *morbum levem ac perpe- tuum contraxit*. GRÆVIUS. — *Morbum levem ac perpe- tuum traxit*. Scribe, *morbum levem, ac perpetuum con- traxit*. BOHERELLUS. TOLLIUS. — Ac. Lego, at. GALE.

Vexatusque per omne iter. Morbo scilicet, cujus mentio præcessit. Eo magis, quod ipsum *vexationis* vocabulum usurpatum supra viderimus a Tertulliano pro *morbo*, his verbis : « velut illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, con- scientiam merentium vitant. » Quæ perioche, ne id taceam, antecedentem doctorum mutationem τὸ *traxit* in *contraxit* plurimum juvat.

Sic æstate transacta. Anni nempe Christi 304. PA- GIUS, *ad dictum annum, nu. 2.*

Per circuitum ripæ strigæ Nicom. venit. Mendo la- borat hic locus. Baluzius tamen nescio qua fretus auctoritate per *ripam strigam* intelligit oram Propontidis. Mihi autem, cum conjecturis agendum sit,

videtur verisimilior elici posse ex eo, quod *Strigonium*, Pannoniæ urbs ad Danubium sita, qua fertur versus Pontum Euxinum, paula mutatione depravato loco, aliqualem saltem medelam præbeat. Cui conjecturæ illud imprimis favet, quod Diocletianus non recto cursu, sed per circuitum Nicomediam venit. Scribendum itaque ripæ *Strigonæ*, donec aliud sese offerat cui loco cedat hæc conjectura. SPARKIUS, in edit. Oxon. an. 1680.—Locum hunc mendo laborare credideram. Jam autem meliora edoctus nihil mutandum censeo; cum *Striga* sit vox gromatica, seu Agrimensorum propria, et ab iis, quod in latitudinem, longius fuerit, *scamnum* appelletur, quod in longitudinem, *striga*. In re enim rustica, secundum Festum, sulcum significat qui uno ductu peragitur. Idem SPARKIUS, in Edit. Ox. an. 1684.—*Ripæ strigæ*. Ripæ scilicet *Danubii*, ad quam ait Galerius, Sect. sequente, luctasse se per quindecim annos cum Gentibus barbaris. De vocis *Strigæ* usu, tam *gromatico*, quam *castrensi*, vide luculentam doct. Dodwelli dissertationem, ad calcem edit. Ox. Lactantii editam, an. 1684. Hujus *Ripæ Strigæ* memoria hodie constare videtur in *Strigonii* nomine, quæ urbs ad Danubii ripam sita est. Edit. Cant.—*Per circuitum ripæ strigæ*. Hoc est, per ripam Danubii, qui antiquus erat imperii limnes, ubi erant prætenturæ Illyricianæ, *Strigæ* dictæ, ut docte ostendit Dodwellus in singulari dissertatione de *Ripa Striga*. PAGIUS, ad an. Chr. 504, num. 2.—*Ripæ strigæ*. Lego, *ripæ Istricæ*, sive de Istro fluvio, sive de Istris ad Sinum Adriaticum intelligas. Diocletianus enim, Ravenna Nicomediam iter moliens, debebat navem conscendere: sed, qui æger esset maluit, ut navigationis incommoda vitaret, per circuitum Adriæ tendere in Venetos et Istros, aut ad ipsam etiam Istri, seu Danubii ripam. BOHERELLUS.—*Per circuitum ripæ strigæ*. *Ripæ Istricæ* Heinsium vere emendasse censeo, ut significet illum per Illyricum, Pannoniam, Daciam, venisse Constantinopolin, indeque, trajecto Bosphoro, Nicomediam. Ripa Istrica, unde *Dacia Ripensis*. Non recta illum contendisse Nicomediam, vox *circuitus* est indicio, quod significat illum per ambages iter traxisse. GRÆVIUS.—*Pro strigæ*, malim *Istricæ*. GALE.—*Legendum: Frigæ*. Vossius.—*Emendandum Phrygiæ*. Edit. Oxon. anni 1680, pag. 108, atque inde forsitan clarissimus auctor versionis anglicæ: *Having come round the Coast of Phrygia*.

Morbo jam gravi insurgente. Lege: *Morbo jam gravius insurgente*. Ante enim *levis* erat. TOLLIVS.—*Levis* erat, fateor; et videtur etiam viri docti emendatio non parum firmari duobus Virgilio locis, quorum unus in lib. XII *Æn.*

Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altiior insurgens,

Alter vero in lib. XI:

Tum validam perque arma viro, perque ossa securim
Altiior insurgens oranti et multa precanti
Congeminat vulvas.

Sed vel ob hunc tertium ejusdem libri:

Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis et sibilat ore
Arduus insurgens.

Servari potest optime vulgata lectio, cum præsertim, sicut in Virgilianis illis exemplis verus ordo verborum est, *insurgens altiior, insurgens arduus*, ita quoque in nostro loco non de morbo gravi, eoque insurgente agatur: sed de morbo insurgente gravi, hoc est, qui e levi, quod erat prius, evadere gravis.

Quodcumque (vel *quocumque*) *se premi videret*. Hic cubat mendum. ALLIX.—*Quodcumque*. Lego: *utcumque*. Editio Oxon. anni 1680.—*Lego: Quo utcumque*. Editio Oxon. anni 1684, et Cantab. post illam.—*Quodcumque se*. Lege: *Quo cum se*. COLOMESIUS.—*Emenda: Quo cum se*, vel *Quo utcumque se*; nam τὸ *Quo* retinendum est. BOHERELLUS. GALE.—*Quodcum-*

A que se premi videret. Hæc nihili sunt. Recte olim Nicolaus Heinsius et Joannes Columbus viderunt legendum esse: *Quo utcumque se premi videret*. Aut forte scripsit: *Quo cum undique se premi*, etc. GRÆVIUS.

Protatus est. Scilicet lectica in publicum. TOLLIVS.

Ut circum, etc. Glossæ veteres: *Circus et circuitus*; κύκλος ἐν ᾧ ἵπποδρομῖαι γίνονται. ἵππικὸς τόπος. Eadem alibi: ἵππικὸς τόπος, *Circus circensis*; ἵππικὸν, *Circum*; ἵπποδρόμος, *Circus circensis*, *Circus*; ἵπποδρομῖα, *Circenses*. Atque hinc sine dubio in anglica versione, pro *Circo*, the *Mippodrome*. In circis tamen, ut id obiter dicam, non equi solum, sed pugiles quoque exercebantur, et alia multa spectacula edebantur. Ovidius lib. IV *Trist.*, Eleg. 9:

Circus adhuc cessat, spargit tamen acer arenam
Taurus et infesto jam pede pulsat humum.

Idem lib. IV, *Fast.*:

Proxima vitricem cum Romam inspexerit Eos
Et dederit Phœbo stella fugata locum,
Circus erit pompa celeberrimorum Deorum.

Et Onuphrius Panvinius de *Circo*, verbi gratia, maximo, qui Romæ erat: « In *Circo*, inquit, maximo multa spectaculorum genera fieri ab antiquis consuevisse, veterum Annalium Commentaria perscrutanti manifestum erit. Quæ mihi ea accuratius ex iisdem monumentis contemplanti et disquirenti octo sese obtulerunt. Præcipuum et proprium, cursus, sive certamen Curule et Equestre; Gymnicum, seu Athleticum; Pompa; Ludus Troiæ; Venationes; Pugnae Equestres et Pedestres; Naumachia; et aliquando Ludi Scenici. » Quare melius, ni fallor, Maucroixius vocem *Circi* in sua translatione retinuit.

Anno post vicennialia repleto. Anno itaque 504, post duodecim, kal. Decembres, cum, ut supra vidimus, Diocletianus imperii sui vicennialia anno 503, ad duodecim kalendas Decembres celebraverit. Ad id autem, quod ille circum, de quo agitur, non anno vicennialium labente; sed jam elapso, dedicavit, ista doctissimi Pagii observatio sic satis pertinet: « Thermae, templa, atque alia opera publica quinquenni initio de more inchoabantur, [eoque] expleto dedicabantur, ut multis exemplis liquet. — » *Repleto*. Præferam, expleto. TollivS.

Ita languore oppressus. Supple est, ex præcedentibus. BOHERELLUS.

Per omnes deos. Id est, per omnia templa preces ad deos supplices funderentur. Vide Sueton. et Plutarchum de Pompeii morbo, atque item Velleium. Eadem phrasi utitur Lactantius cap. 56: *Qui et sacrificia per omnes deos suos quotidie facerent*; id est, in omnibus templis. TOLLIVS.—*Mihi quoque, per omnes deos*, in utroque loco, et *per omnia templa* in isto capitis 15: *Judices per omnia templa dispersi*, eodem redeunt; ejusmodi scilicet figura, qua in his Martialis versibus:

Quid petis a Phœbo, Nummos habet arca Minervæ,
Hæc sapit, hæc omnes fœnerat una deos.

Per omnes deos, uti magnus monuit Gronovius, intelligenda omnium deum dona, sapientia, pulchritudo, potentia, denique, quæcumque alii dii dare dicuntur; et singula fœnerat, id est, confert, tribuit una arca Minervæ. Sic nunc igitur, imo meliori jure, omnes dii omnia sunt templa deorum. Ratio est, quod quotidie non dissimili pacto innumera Sanctorum nomina, verbi gratia, *Sanctum Joannem*, pro templo S. Joannis; *Sanctam Mariam*, pro ecclesia S. Mariæ, et sic de reliquis; imo et in Veterum lubricationibus *Μαρίαμ Θεοτόκον*, atque etiam in novo Testamento, secundum criticos celeberrimi nominis, τὸν δία, pro Ecclesia Mariæ Deiparæ, et templo Jovis usurpari videamus. Cyrillus in epistola ad Clerum populumque Alexandrinum: ἵσταν τοίνυν, ὅτι κατὰ τὴν ὀρθότην καὶ εὐκαρίαν τοῦ παντὶ μόνος, ἢ ἁγία σύνοδος γέ-

Ἐφέσω ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ἧτις ἵαρχία Θεοτόκος; « Itaque scitote, sacram Syriacā magna Ephesiorum Ecclesia, quæ dicitur *Sisara*, celebratam fuisse die 28, mensis Act. xiv, 13: Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος ὄλεως αὐτῶν, etc. « Sacerdos autem Jovis ante illorum urbem. » Ad quæ verba viri Critici infra laudati.

a ejus rogaretur. Hoc loquendi genus male li a Scioppio, hic quoque locus declarat, et optima, aut quæ proxima erat optima ætorem absolvit barbarici et plebeitatis nota, affricat, qui dixit: *Dannum haut recusant, ro vita rogan.* Lactantius enim supra suæ ptum castigatus est Scriptor. Quid, quod ro sic loquitur in oratione ad Quirites de re: « Denique ipse ad extremum pro mea vos n rogavit solum, verum etiam obsecravit. » Dec. Anni scilicet 204. PAGIUS, ad eum an- t. 2.

in trepidatio. Id est, terror, secundum inter- lalo ego de crebris illis motionibus et mino- nibus intelligere, quæ cum quis moribun- vel recens mortuus; et cujus mortem alias terest, extra illius cubiculum videri con- t. Confer quæ supra diximus de nativa τοῦ i notione.

ivitate, etc. Sic Suetonius in Julio Cæsare, « Edidit spectacula varii generis: munus tum, ludos etiam regionatim urbe tota. »

Cæsar. Hoc est, Versionum supplementa, ecet, conjungendo, donec Maximianus Gale- ar. Is nempe Cæsarum, propter quem, ut- oclietiani generum, magis verisimile erat ratem illam Diocletiani mortem celari.

dis Martii. Anni nimirum 305. PAGIUS, ad 504, num. 2.

set. Ita capite sequenti per geminam con- em, quæsisset, redisse.

sopitus animam receperat. Quomodo morte animam recipere potest, nisi vi quadam di- Lazarus? Aut vocabulum hoc a sciolo, qui t vim vocis *sopire*, interpositum est perpet legendum; pro mortuo *sopitus*: hoc est, n mortuus esset, *sopitus* tantum fuit; cum rtuo haberetur, *sopitus* tantum erat. Pro ut apud Cæsarem, nihil pro sano loqui. Apud Victor pro victo fugere visus est. *Sopiti* dicun- deliquio animi corporis quoque sensum ad amittunt; ut pro mortuis jaceant. Liv. lib. 1: um Tanaquil alloquitur, jubet bono esse ani- nitum fuisse regem subito ictu; ferrum haud orpus descendisse: jam ad se redisse. » Qui re Lactantii geminus est. Tarquinius dicitur fuisse ictu: sed Diocletianus vi morbi sopie- lle dicebatur, ad se redisse; hic vere recipie- nam, quod idem est, ac ad se rediit. Idem klū: « Ad corpus Regis primo amici, dein s ac servi concurrerunt, tollentes *sopitum* ac nihil sentientem. Vivere tamen, ex calore tu remanente in præcordiis senserunt, victu- gua ac prope nulla spes erat. » Qui somno ur, aut vulnere, aut morbo, evigilant et ad se ; qui morte sopiuntur, somnum ferreum il- rmiunt, ex quo nunquam excitantur his in GREVIUS.

e *sopitus*, etc. Etsi Vulgata, Judic. iv, 21, so- non ineleganter cum morte conjunxit in his Qui (*Sisara*) *soporem* mortis socians defecit, et est; mihi certum tamen, geminam hujus loci tionem merito propositam fuisse ab eruditiss- illega. Sed quid, si interim aliquanto propius rem scripturam legerimus: Et ille idibus De- morti *sopitus* animam receperat? Hoc est, *sopi- qui* jamjam videretur morti præde futurus, certe suspitioni nostræ cum illi debiti morti, iæ xii, 20. Si enim inimicos servorum tuorum,

et debitos morti cum tanta cruciasti attentione; tum subjecti versus Æn.:

Multa homum circa mactantur corpora morti (lib. xi).
Ipse neque adversos dignatur sternere morti (lib. xii).

Quid enim, quod ad Syntaxim, imo quod ad sensum quoque attinet, differre queant *morti sterni*, seu *sternere*, *morti mactari*, ac *morti sopiri*? Accedant aliæ locutiones Vulgati Interpretis, in quibus homines vi- deas modo *morti destinatos*, modo *morti fructificantes*, et quæ insuper hujus generis.

Nec tamen totam. Elegans hoc et facetum. Sic mente et animo imminuti dicuntur, quibus integer il- lius usus morbo ereptus est. Vide sis Suetonium in Claudio. TOLLIUS.

Demum enim factus est. Διὰ τὴν τῆς ἀπροσόντος βλάβην, μιᾶς εὐκαταφρονήτου οἰκίσεως καθειργμῶ ἐπιμαρῆθη. Constantini oratio ad Sanct. Cæstum, cap. 25.

CAPUT. XVIII.

Cæsar. Nempe Galerius Maximianus. PAGIUS. Item versio anglica.

Non ut patri gratularetur. Id est, sicut optime Maucroixius, non ut socero gratularetur de restitutione valetudinis. Diocletianus enim socer tantum erat Galerii Maximiani, quem sibi generum Diocletianus asciverat, uti noster supra, capite 9, locutus est. Unde idem paulo post: *Socer quoque eum metuebat acerrime*. Potestque adeo hic locus, ubi qui mere socer erat, in historica narratione pater vocatur, solvendis variis Scripturæ sacræ difficultatibus commode adhiberi, de quibus alias ex professo, Deo dante, agemus.

Jam confixerat nuper Maximiano, etc. Sine dubio legendum, cum Maximiano. Neque enim Lactantium pro genio sæculi sui, ac tam barbare locutum esse, existimandum est. TOLLIUS. — Si, quod puto, prima manus extitit, jam confixerat nuper Maximiano seni, elegantia fuit Latinorum a Græcis desumpta. Græci enim non raro inter alia, ἀμφισβητεῖν τε τῶν; ad verbum, contendere aliquid alicui, pro contendere cum aliquo de aliqua re, dixerunt. Atque ita apud Propertium, lib. 1, Eleg. 13:

Non tamen ista meo valeant contendere amori,
pro cum meo amore contendere; plane ut Ovidius in Metam.:

... Antigonem ausam contendere quondam
Cum magni consorte Jovis.

Eumque terruerat injecto armorum civilium metu. Simili metu, quemadmodum supra ex Aurelio Victore audivimus, Diocletianum quoque imperium possuisse plures olim voluerunt. Immo, quæ diserta Aurelii Victoris sententia est: (Valerius Diocletianus) imminentium scrutator, ubi fato intestinas clades, et quasi fragorem quemdam impendere comperit status Romani, celebrato regni vicesimo anno, valentior curam reipublicæ abjecit; quod ea, quæ hic et infra a nostro narrantur, non leviter firmat. Aliam abdicationis utriusque Augusti rationem, sed eam sane parum verisimilem, affert Theod. Metochita in historia sua Romana, libro fere extremo.

Jam senem esse dicens, jam minus validum, et ad ministrandam reipublicam inhabilem. Saturninus apud Vopiscum: Adde quod omnis ætas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam? Inhabilis videtur, etc. Reliqua, quæ hic monenda sint, superius diximus.

Exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. Nervam Trajano imperium tradidisse, convenit omnino inter eruditos. Sed utrum id Nerva semet prorsus abdicando fecerit, an imperium dumtaxat communicando cum Trajano, haud pariter consentiunt viri magnæ doctrinæ Dodwellus, Pagijs atque alii. Abdicavit tunc cum Trajanum fecit αυτοκράτορα, inquit Dodwellus in appendice ad dissertationes Cyprianicas, num. 40, et hoc loco clarissimi in-

terpretes : *Il lui alléqua l'exemple de Nerva, qui se déchargea de l'empire sur Trajan.* MAUCROIX.—*He set before him Nerva's example, who resigned the Empire to Trajan.* Anglica versio. Contra vero, non abdicavit, ait Pagius ad an. Ch. 97, num. 3. Immo, ex Plinio *Nervam non abdicasse liquet, et omnia quæ Victor de Nerva scripsit, portentosa sunt; et Lactantius non dixit, Nervam imperium deposuisse, pergit idem Pagius, num. 4 et 5, quamquam, quod notabile, Victor exerte scripserit in Cæsaribus: Ubi (Nerva) prospexit imperium nisi a superioribus robustioribusque corpore animoque geri non posse, mense sexto ac decimo semet eo abdicavit; et noster itidem hoc capite: Simul et exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. Ille vero aiebat... Nervam... cum pondus et curam tantarum rerum, vel ætate, vel insolentia ferre non quiret, abjecisse gubernaculum reipublicæ, atque ad privatam vitam redisse, in qua consenuerat.*

Mihi nulla ratione videtur melius dirimi posse ista controversia, quam si hinc imperium, id est, ipsissimam reipublicæ administrationem, sedulo distinxerimus ab Augusti nomine, ab imperatorii corporis protectoribus, ab habitandi usu imperatorum in Palatiis, et si quæ similia sunt; illinc vero Nervam diverso sensu abdicasse et non abdicasse posuerimus: abdicasse nempe, quantum ad reipublicæ gubernationem, totum illius gubernaculum committendo Trajano, redeundoque eatenus ad vitam privatam; quo allata modo Victoris verba pertineant *semet eo abdicavit*: non abdicasse autem quantum ad imperatoris nomen, quia illud, vel post memoratam imperii depositionem, servaverit, istum Pliniani panegyrici locum ad eam rem inter alia referendo: *Privatus tibi (Trajane) videbaris quamdiu imperator et alius esset, Nerva nempe etiamnum imperatoris nomen gerens, neque rursus quantum ad vitæ genus imperatorum, quia illo uti Nerva perrexit post eandem Trajani adoptionem ad imperium, vivendo puta cum Trajano in Augustorum palatiis, ob istud alterius Victoris in Epitome: Nerva Trajanum in liberi locum, inque partem imperii adoptavit: cum quo tribus rixit mensibus.*

Sed, objiciet forsitan clarissimus Pagius, si Nerva Trajanum in partem tantum imperii adoptavit, quoniam dici poterit Nerva sese toto imperio, hoc est, tota rei publicæ gubernatione, abdicasse? Quoniam, inquit ego, nolebat, verbi gratia, purpura exui, neque imperatoris nomen amittere, capropter eum de Trajani adoptione ageretur, professus est Trajanum a se in partem solum imperii adoptari; etsi integrum reipublicæ pondus in Trajani humeros deponere postea decrevisset, et revera post adoptionem deposuerit: in eo proinde a Diocletiano discrepans, quod non omnia simul et semel, quemadmodum deinceps Diocletianus, deposuerit, imperii scilicet administrationem, purpuram, imperatoris nomen, palatia, et reliqua id genus, sed solas imperii curas et sollicitudines, honoribus retentis. Et vero Diocletianum imperatorum purpuræ, palatiis, et cæteris ejusmodi prærogativis, jam inde a prima die abdicacionis in perpetuum valedixisse, testes sunt, primo noster capite 19, his verbis: *Huic purpuram Diocletianus injecti suam, qua se exiit, et Diocles iterum factus est; tum Eutropius, l. ix, in fine: Diocletianus privatus in villa, quæ haud procul a Salonis est, præclaro otio seniuit; inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum romanum imperium, ex tanto fastigio sponte ad privatæ vitæ statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur.* Relatus certe Nerva quoque inter divos, ut constat vel e solo Plinii panegyrico. Sed quia Nerva cum imperatoris titulo et statu, non similiter privatus, obierat; idcirco Eutropius: *Contigit igitur (Diocletiano) quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter divos tamen referretur.* Unde et quæcumque hactenus ad hanc distinctionem diximus, Nervam diverso sensu

abdicasse, et non abdicasse, validissime confirmantur. Sed de his rursus in sequentibus. Aut sic loca scriptorum in concordiam redigenda sunt, ut ut scite facis, aut fatendum est, illorum sententias sic discrepare, ut alterutri sint hallucinati. GRÆV.

Ille vero aiebat, etc. Nempe Diocletianus. PAGIUS, ad an. Chr. 297, num. 5. Item interpretes.

Aiebat ei indecens esse. Fallor an potius noster scripserat, *aiebat et indecens futurum esse.* Ita jam certe correxit ante nos ex parte Columbus.

Sublimis fastigii. De fastigio principum ac regum extat insignis locus apud Suetonium in Caligula, capite 22: *Nec multum absuit qui statim diadema sumeret, speciemque principatus in regni formam converteret. Verum admonitus, et principum et regum se excessisse fastigium, divinam ex eo majesticatem asserere sibi cepit. Ubi principum et Regum excessisse fastigium, est supra altissimam illam regum dignitatem esse erectum. Sic et apud Curtium, humanum fastigium exceditis, est, supra summum illum verticem humanæ dignitatis estis elati; et apud Livium ejusdem civis fastigii sunt, qui in eadem alta dignitate sunt constituti. Fastigium itaque in his rebus dignitas est, ἄροχῆ, ὑπεροχῆ, et alia hujusmodi. Trebellius Pollio in loco, quem ante laudavimus, summam romanorum imperatorum potestatem sublimemque fastigium simili voce maximum in terris culmen vocabat. Noster supra Decii ad principale fastigium, hoc est Augusteum, profecti meminit; et idem paulo post, hoc capite, Constantini, tamquam Cæsareo fastigio dignissimi, mentionem faciet. Ab ejusmodi porro fastigiis occurrunt duo fastigiatissimi consulares apud Sidonium, libro 1, epistola 9, quasi fastigiatissimi; id est, ex optima Cangiî interpretatione, ad suprema dignitatum fastigiaeducti; et fastigatissima felicitas apud eundem Sidonium, libro 2, epistola 4, pro suprema.*

Minus tutum quod, etc. Non incelebrata sunt Syllæ et Augusti consilia et exempla. Adi et infra, capite 20, extremum. TOLLIUS.—Quamvis, ut hic, sæpius periculosum fuerit purpuram deponere, etiam tamen quandoque minus tutum fuit non sumere. C. Flavius Vopiscus de Saturnino: *Cum cogitare cœpisset, tutum sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura ex simulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumstantibus amictus et adoratus est. Ubi deposita, pro dempta et detracta.*

In tam longo imperio. Annorum nempe viginti, et amplius.

Quævisset. Id est, acquisivisset. Simplex pro composito; ut vel ex eo certum, quod nemo sibi ultro multorum odia conciliet, sed invitus semper sustineat. Confer quæ supra diximus ad caput 1.

Nerva vero uno anno imperante. Nervam amplius quam uno anno imperasse, ad quemcumque duorum Victorum calculum respiciamus, indubium est. *Imperavit enim Nerva menses tredecim, dies decem, ait junior in Epitome. Senior vero de Cæsaribus, ut sane jamdiu codices editi et mss. ferant: Quid Nerva Cretensi prudentius, magisque moderatum? Qui cum extrema ætate ad Sequanos... imperium arbitrio legionum cepisset, ubi prospexit, nisi a superioribus robustioribusque corpore animoque geri non posse, mense sexto ac decimo semet eo abdicavit.* Sed, ne multis, posteriore loco scripserat Victor: *(Nerva) mense xiv semet eo abdicavit.* Librarius vero, nota numerali loco mutata, posuit mense xvi tandemque progressu temporis notæ numerales ommissæ, scriptumque mense sexto ac decimo, sicut totidem verbis monuit nonnuper doctissimus Pagius, ambos Victores secum eo pacto felicissime concilians. Et deinde, licet jam Nerva ex utroque Victorum loco menses ut minimum, tredecim imperaverit, et decem dies, potuit tamen Diocletianus, quo suum melius generum refelleret, unius tantum anni, numerum rotundando, mentionem facere. Præterquam quod, cum locus in quo nunc versamur mendo manifeste laboret, nil obsit quominus auctoris

fueroit : *Nervam non nisi fere uno anno imperavit cum pondus, etc.*

va vero uno anno imperante. Lego Nervam uno anno imperantem. Litteram m sæpe omis-isse observare est. BOBERELLUS.— Nerva... im- e. Recte qui Nervam imperantem præferunt. us. — Malim equidem, si nulla sit opus majori one : Nervam vero uno anno imperasse, etc.... ret. pro quo cuiret alicubi apud Lucretium per πεισθλαβον, metri causa.

ecisse gubernaculum rei publicæ. Quantum ad scilicet, ac sustentationem ponderis tanta-erum, de quibus noster proxime ante; non quantum ad nomen et sedem gubernatoris, nos in superioribus.

privatam vitam redisse. Quatenus nempe rem am non curabat amplius. Alioquin enim adeo ararum depositione privatus factus non est, ut nam privatus obierit, sed imperator, sicut ex is Epitome ostendimus.

*nomen imperatoris cuperet adipisci. Quod nec- gatur Galerius Maximianus adeptus erat, quem- lum ante colligimus, pluribusque adstruximus. asti nuncupantur. Quidni potius imperatores parentur? Haud alio enim oratio videbatur a : Verum, si nomen Imperatoris cuperet adi- impedimento nihil esse quominus omnes Im- res nuncuparentur. Respondet duobus verbis oxius ad marginem suæ editionis Augustum et atorem idem esse, vertente præterea eam ob n viro clarissimo τὸ si nomen imperatoris, etc., m auctoris verba sint, si nomen Augusti cupe- pisci; similiterque translatione anglica τὸ quomi- nes Augusti nuncupantur, ac si noster, quo- omnes imperatores nuncupantur, scripserit. egandum quin in codice sexcentæ hujusmodi ones legibus anteeant : *Impp. Diocl. et Maxim.**

— Impp. Carus Carinus et Numerianus AAA.— Constantinus Aug. Sed id ipsum, quod in illis præ- bus seu inscriptionibus Diocletianus, verbi gra- Maximanus non simpliciter imperatores, sed tores primum, deinde etiam honoris causa ti appellati sunt, maximo mihi argumento est um olim fuisse ab hoc auctore : Verum si no- Imperatoris cuperet adipisci, impedimento ni- se, quominus omnes et Augusti nuncupantur, dixisset Diocletianus : Non modo per me non quominus vel Caesaribus imperatoris nomen tur, sed non obstat etiam quominus iidem ti quoque dicantur.

ipse inhiaverat. Malo : Jam spe inhiaverat. GALE. t conjectura inhiaverat viri docti hic posuere, estantur in ms. fuisse Jam ipse invenerat; a qui- minus longe recesseris, si scribas Jam spe inva- Pro ipse Lactantium spe scripsisse, ut Colum- didi, persuasissimum habeo. Sic enim perpetuo tur scriptores, spe imperium affectare, invadere. ane quid hic sibi velit nemo dixerit. Friget mini-

GREVIVS.— Legendum Jam spe invaserat. Vos- et, ex ejus indicatione, editio Ox. an. 1680. p. 108, endationibus que serius occurrerant. Prætul- lateor, partim ob veterum scripturam, partim ob odiorem, ut videtur, sensum, Jam spe invene- troponebatur nempe Galerio merum imperato- men adipiscendum : Verum si nomen Imperatoris et adipisci, etc.; at ille jam totum orbem spe erat, hoc est, sperabat jam se totius orbis rium invenisse, seu malis, viam qua totius compos fieret. Sic initio capitis 20 : « Maximia- postquam senibus expulsis, quod voluit effecit, u solum totius orbis dominum esse ferebat. Constantium, quamvis priorem nominari esset se, contemnebat, quod et natura mitis esset letudine corporis impeditus. Hunc sperabat brevi rum; et, si non obisset, vel invitum exuere facile atur. »

m inde sibi aut nihil præter nomen, aut multum,

etc. Postulat sensus ut legatur : aut non multum. Editio Oxon. et Cant. — Ita quoque Tollius et Albi- xius. Vossius vero, Colomesio teste : Cum inde sibi aut nihil, aut præter nomen haud multum videbat acce- dere. Galeus denique, uti partim oculis cernere, partim animo conjicere est, cum inde sibi nihil præter nomen et tumultum, quæque postea. Primam ego correctionem, ut omnium simplicissimam, cæteris præferendam censeo, ni et hanc tamen potius, cum inde aut sibi nihil præter nomen, aut haud multum...

Videbat. Lege videret. TOLLIVS. — Imo videbat sat bene habet, sicut jam dictum est.

Ipsius dispositionem, etc. Id est, ipsius formam regendæ rei publicæ. Edit. Oxon. et Cant.

Ut duo sint in re publica majores. Hoc est, sicut rotunde versio Angliæ, duo imperatores, iidemque Augusti; majores autem cum majusculo M exarari volebat Gal.

Item duo minores. Id est, ut nunc sine circuitione Mauroxius, duo Cæsares; addente præterea viro docto in margine, si non Spartiani verbis, saltem secundum Spartiani, sententiam in Ælio Vero : Cæsares fuere designati Augustæ majestatis hæredes. Les Césars étaient les présomptifs héritiers de l'empire; quod et ante ad caput 9 monuerat.

Inter duos. Supple ex sequentibus pares : Inter duos pares facile posse concordiam servari; de duobus proprie paribus imperatoribus intelligendo : cum Diocletianus Galerio proposuisset ut in posterum quatuor pares Augusti existerent, Galerius vero socerum super ea re conluteret.

Ne amplius minor et extremus esset. Hoc est, sicut præcedentia ostendunt, non modo ne amplius minor et extremus minorum foret, verum ne amplius Cæsar et extremus Cæsarum : unus quippe non e majoribus, qui imperatores, sed e minoribus, qui Cæsares erant; atque horum etiam non primus, sed secundus quartusque adeo illorum quos tunc temporis Orbis Romanus in principali fastigio constitutos videbat. Vis testem locupletissimum? Eusebius libro viii Historiæ Ecclesiasticæ, capite 5 edicti quod Nicomediæ, jubente Diocletiano Augusto, auctore vero Galerio Cæsare, propositum fuit, mentionem faciens : Simul ac, inquit, edictum contra Ecclesiam propositum est, vir quidam minime obscurus... Edictum illud... tanquam impium ac scelestum manibus suis diacerpsit. Διοῦν ἐπιπαρόντων κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν βασιλέων, τοῦ τε πρεσβυτάτου τῶν ἄλλων, καὶ τοῦ τὸν τέταρτον ἀπὸ τούτου τῆς ἀρχῆς ἐπικρατοῦντος βαβμόν, id est, duobus regibus in eadem urbe commorantibus, quorum alter, aliorum respectu, antiquissimus erat, nimirum Diocletianus, alter autem quartum ab illo Imperii gradum obtinebat, nempe Galerius.

Jam fluxisse annos quindecim in Illyrico vel ad ripam, etc. Hæc Baluzii emendatio in hac secunda illius editione. Veteris enim codicis, ut vir clarissimus monuit, lectio est : Jam fluxisse annos quindecim Illyricum vel ad ripam... Quare ita merito excusum in editionibus Paris., Oxon., Cantabrig. et Aboensi, licet locus utique ejusmodi sit, ut medica manu egeat, quam sic eruditi varie adhibuerunt. — Jam fluxisse annos quind-cim quibus in Illyricum Cuperus, Gale, Allix. Jam fluxisse... ex quo in Illyricum, Boherellus, Dodwellus. Jam fluxisse... eum in Illyricum, Boherellus, Gale, Allix. Jam fluxisse... in Illyrico, Baluz. Jam fluxisse... in Illyrico, id est... idem Baluz. Jam fluxisse... in Illyrico, eum.... Sparkius. Et hæc porro rationes, quas quidam ex illis de suis emendationibus reddiderunt.

Scribendum in Illyrico cum ad ripam Danubii. Scribit Baluzius in Illyrico, id est, ad ripam, non adeo liquida, ut videtur, verborum structura; neque enim, uti prius dicit noster, conflixerat Maximiano sene, ita illud sustineri potest, luctaret gentibus barbaris. Siquidem particula cum aut iterato usurpanda est, quod nos facimus, aut præponenda saltem voci relegatus si semel. SPARKIUS in editione Oxon. et

Cant. — *Annos quinddecim in Illyricum.* Corrige *annos A quinddecim cum in Illyricum*: quæ particula ob præcedentem syllabam exciderat. TOLLIVS.

Dannvii. Quomodo supra *Transdanuviana.* Atque ita prima omnium editio, et Aboensis: reliquæ, *Dannubii.* Vide Cuperum, 2d *Romulam matrem.*

Luctaret. Potius *luctaretur.* TOLLIVS. — Sane sic capite 11, prope finem, *reluctari*, ut omnes loquuntur, non *reluctare*, quo nemo unquam usus, quod sciam.

Scribentis quæcumque locutus fuisset. Nimis concise, ut quod res est dicam, pro *scribentis quæcumque sibi Galerius locutus fuisset*, aut aliquid tale; in eo nempe sermonis conflictu, de quo noster sub initium hujus capituli: apud quem alibi non pauca sunt vestigia vitiosæ brevitatis quam noto.

Ab eo. Hoc est, a Galerio Maximiano, ut in Anglicæ versione licet legere, et vel modo dicta suggerere poterant.

Lacrymabundus. Et hic ego tantam Lactantio fidem habeo, quantam qui minimam, vel omnino nullam. Totus enim in eo est ut Diocletianum nobis tanquam feminam meticulosam describat aut effingat. Sed unde hanc scenam accepit? Miror ego esse tam credulum quemquam, atque Lactantius mendax est. Neque enim verosimile hæc in publica acta relata esse, quæ soli inter se imperatores agebant. Tum, si intra secretos cubiculi parietes hæc acta sunt, quis lacrymantem vidit Diocletianum? quis hunc mirificum, qui sequitur, dialogum audivit? Credo ego post tapetes Lactantium latuisse, atque ita in pugilares, quæ audiebat, retulisse. Nisi quis eum a servulo hæc accepisse semi-christiano stulte velit suspicari. TOLLIVS. — Bona verba, quæso. Quæ tunc Diocletianus imperator et Galerius Cæsar inter se agebant non egerunt soli, ut placuit viro docto ponere: sed sive intra secretos cubiculi parietes acta sint, sive non, coram aliquot testibus contigerunt, Constantino certe et Daia, sicut patebit e sequentibus. Atqui illi vel procul distabant tum temporis a Diocletiano et Galerio, vel prope aderant. Si prope aderant, cur petit Tollivus: «Quis lacrymantem viderit Diocletianum, et mirificum hujus capituli dialogum audiverit?» Viderunt enim duo illi Diocletianum lacrymabundum, et ejus cum Galerio colloquium audiverunt; et uterque exiit, vel alteruter, quæ viderant et audiverant, plus minus *Supererit*. Sin autem (quod, ut ingenue dicam, verisimilius) procul distabant, nihilominus tamen, cum intra cubiculum fuerint, potuerant Diocletiani lacrymas conspiciere. Et ut denique rerum omnium quæ a nostro commemorantur, ne *γρῶ* quidem viderint, vel audiverint, Tollivum rogo, annon solcant, quibus semel talia facinora successerunt: gloriari et profiteri, saltem apud necessarios, quid admiserint, imo singula ad minutias usque narrare? Omnino non rarum est. Apud nostrum, exempli gratia, capite 50, Maximianus Hercules spadone, quem Constantinum esse putabat, obruncato, *prosilii gloriabundus, ac proficitur quod admiserit.* Quare ad hunc modum (dicere belle poterunt Docti, apud quos noster non amisit fidem) cum Galerius imperium tandem ab invito socero suis artibus extorsisset, amicis, ut illo senem emunxisset, narravit suaviter ridens, et utramque agens personam, unde postea tota res ad nostrum perlata. De reliquo, Diocletianum revera meticulosum fuisse ostendimus alibi suis locis.

Supererat, ut communi consilio omnium Cæsares legerentur. Post illud, quod proxime præcessit et annuentis agre Diocletiani est, *Fiat, si hoc placet*, perrexerat uno spiritu, quemadmodum sequentia monent, Diocletianus, si non totidem verbis, saltem similibus: «*Supererit, ut de communi omnium, id est, tam mei et Herculi Maximiani, quam tui quoque, et Constantii Chlori sententia, filius Herculi Maxentius, et Constantii filius Constantinus, hic præ-*

sens, Cæsares legantur; id est, eligantur continuo Galerius: «*Quid opus est consilio, necesse illis duobus placere quiddam nos fecit. Ita plane. Nam illorum filios nuncupari necesse. Atque ad eam statim responsionem Diocletianus: «Quid ergo fiet?» Galerius vero sine mora, et tum primo loco Maxentium intelligens: «Ille dignus non est. Qui enim me privatus contemnit, quæ postea. Hæc enim germana, integra, non rupta series colloqui, cujus partem hactenus lector, et reliquæ deinceps succedent. Sed non melius intelligeretur, quos Diocletianus Cæsares propositos proposuisset, primum omnium longè illam Diocletiani de novorum Cæsares delectationem in pauca contraxit, suisque potius Diocletiani verbis attingendam putavit, cum Diocletianæ essent, ita forent: *Supererit, ut communi consilio Cæsares legantur;* quod *Supererat*, inquit noster, *ut communi consilio Cæsares legerentur.* Tum paulo post quinam in cute propositi essent hæc multorum versatione illustravit: *Erat autem Maximianus Maxentius, etc.*, ita quidem semel atque iterum dialogi seriem inopinam, atque etiam, ne parum commode intercidens. Sed quid facit ita esse manifestum est; idque, scio, non nisi qui alio, quo se expediant, confugere voluerit, quod non desunt exempla, cum ejusmodi orationum ab oratione directa ad indirectam, versa, tum similibus quasi *παρεπίθετων*, et quidem rebus sæpissime inservientium, semper nunquam satis incommodarum. Ordo, qui ob super iis, qui a Saracenis ad Christianorum convertunt: «Tu ille, qui a Saracenis hodie Christianorum fidem accedis, non vi aliqua, vel tate, neque dolo, aut simulatione, sed toto corde puro ac sedulo, Christum Christiani amantem: Renuntio toti Saracenorum religio thematizoque Mohamedem.» Genes. iv, 25: *autem Adam adhuc uxorem suam, et peperit vocavitque nomen ejus Seth: Quia reprobavit Dominus semen alterum pro Hebel, quem Cain;* nec aliter capite xli, 51 et 52, ac I Sam. iv, 20, et sic de aliis.*

Supererat, etc. Videtur omnino Maucroli pacto suam hujus loci versionem instituit, voce *Supererat, Supererit* fecisse, et ex ultimis *rentur, legantur*, in hunc modum: *Supererit muni consilio omnium Cæsares legantur.* Sepe illi correctione prætermittitur, si ita si perrexerat Diocletianus, hoc est, absque vel Maxentii et Constantini designatione, Maxentio, quoniam filius erat Herculi, Constantino, quoniam filius erat Constantii Chlori, quod tunc illico Galerius regebat: «Quid opus est cum necesse sit, illis duobus placere, quod fecerimus? Ita plane. Nam illorum filios necesse est?» Hæc enim evidenter innuunt de novorum Cæsares delectationem mentionem vagam fuisse et generalem: sed certos certum filios indigitatos fuisse Galerio, eos cise qui jam a nobis plus semel suis nominati sunt, et a primo etiam editore nobis suo loco observabimus. Sit itaque hujus loci et reverendissimo episcopo Sarisberiensis integra: spectetur vero locus ipse, non pars responsionis Diocletiani ad Galerium, quam hujus auctoris verba Diocletianæ dispositionem suo modo representantis. Præter quod admodum possibile sit, ut proxime periodum: *Supererat, ut communi consilio omnium Cæsares legerentur*, subnexum quondam fuerit: «Id enim continenter tetigerat Diocletianus et memoratis in eam rem Maxentio filio, et Constantino filio Constantii. Sed aliter: Quid opus est consilio, cum sit necesse. Deficiunt certe haud raro in manuscriptis

solum, sed quandoque versus, interdum-
velut docti norunt.

in consilio omnium. Firmantur quæ jam
res diximus, versione Anglica, *by the con-
vices of all the four, consilium illorum qua-
ensu;* cum non alios palam intellexerit
or, quam quos Diocletianum, Herculum,
um et Galerium vocatissimus. Confer Eu-
n de martyribus Palæstinae, in quo Proco-
side jussus libere quatuor regibus, τοῖς
ἰσάκτοισι σπίνδοισι, illi ipsi quaternioni libere

us est consilio, etc. Galerii verba Diocle-
sitatem respicientis, sicut clarissimi inter-
minus explanare non oblii sunt. — *Le-
Quid opus est, inquit, consilio?.. GALE.*

obus. Maximiano Herculo et Constantio.
— Item versiones, alijs verbis.

e. Nam illorum filios nuncupari necesse est,
ergo perspicue (quod optime vidit Baluzius:

securant, propter quos hæc retractanda)
fuisse a Diocletiano, ut filius Herculi

, et Constantii filius Constantinus fierent
e principum filii privati viverent. Et ma-

quoque non esse igitur ea verba Diocle-
t credidit Macroxius, vel hujus Scripto-

alter celeberrimus interpret censebat,
i Diocletianum illud consilium deridentis.

que, ut Diocletiano possent tribui, opor-
bi gratia, præcessisse: « Quid opus est

um futurum sit illis duobus gratissimum
os fecerimus? » Et nonne rursus, ut huic

u aliqua veri similitudine tribui possent,
esse deberent: *Atque sane illorum filios*

necesse erat; cum verbo, inquam, tempo-
cti, quod historico suum de re præterita

interponenti conveniret. At habemus e-
er præsens: *Ita plene. Nam illorum filios*

necesse est: quod jam nulla ratione judi-
oriei queat esse, sed evidenter hominis

in sanis excipientis sermo est.
ergo Maximiano, etc. Seni nempe, ut recte

suppleverunt.

is. Ferns audit apud Aurelium Victorem,
us, nulli carus, ne patri aut socero quidem

lition. Oxon. et Cant.

sius Maximiani gener. Hoc est, hujus gener-
imiani Cæsaris, de cuius cum Diocletiano

e nunc agitur, ait tacite noster Cecilius.
o tamen melius scripsisset: *Erat autem*

seni filius Maxentius, junioris Maximiani
e vis anglicæ versionis. Vel, *Erat autem*

seni filius Maxentius, Galerii gener, quo-
croxius interpretatus est.

it adorare. Id est, vertente Macroxiio,
quam interpretationem, etsi nostrarum

injuriis non inutilem, qui similem ni-
idii et merito in multis Veterum locis,

nt, et contra adversarios defenderunt, hic
o modo possumus admittere, ob delatum

ot imperatoribus adorationis honorem
æ. Aurelius Victor in Cæsaribus: « Dio-

rimus omnium Caligulam post Domitia-
minum diei passus, et adorari se appella-

deum » Vopiscus in Sauriano: « Cum
pisset, tutum sibi non esse, si privatus

osita purpura ex simulacro Veneris, cy-
a militibus circumstantibus amictus et

st; » ea vice scilicet, cum Diocletianus
petuo adorari. Adde translationem anglicam:

it pay the wonted respect of adoration,
quando, annon vulgaræ lectioni solitus sit,

beret hæc altera, *solutus esset,* eaque fa-
l. sit erueunda. Judicent docti.

us, sanctissimus, etc. Etogium longe Chris-
stiquius. Cicero Philipp. xiii: « Ignorans

) quæcumque falso diceret in sanctis-

simum adolescentem (Cæsarem), ea vere recidere
in memoriam pueritiæ suæ. » Idem pro Flacco:

« Quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ
maxima sanctissimum virum... cognoverunt. » Et

ibidem rursus: « Homines sunt tota ex Asia fruga-
lissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria et levitate

remotissimi. » Quæ postrema exempla ideo magis
afferenda mihi visa sunt, quod cum illa, quid per

sanctissimum seu *virum,* seu *adolescentem* intelligere
oporteat, non obscure moneant, hominem nempe

singulari virtute præditum, quod et proprio sonat
versio anglica in nostro loco, in eodem tamen Mau-

croxius diversissima notione *adolescentem magna*
spei verterit.

Illo fastigio dignissimus. Id est, alto illo Cæsarem
dignitatis gradu, in quem novos homines promoveri

opus erat.

A privatis et optaretur. Imo potius, *a privatis exoptaretur.*
GALE. — Quod et ego jam pridem legendum
conjeceram.

Eratque tunc præsens. Clare audiatur Tollius. Nam
non soli ergo agebant inter se imperatores quæ in

ea Galerii aggressionem tractarunt. Scio, secundum
utramque translationem, Constantinum fuisse duntaxat

alicubi præsentem *in aula Diocletiani;* hoc est, inter
aulicos, in loco plus minus distante ab eo, ubi de

istis socer ac gener disceptabant, non vero in eodem
cum illis. Sed quorsum hæc aut illa verborum ad-
jectione absentem facere Constantinum a colloqui

loco, cum ex auctore nostro, si ut extat sumatur, fue-
rit manifeste in eo ipso præsens, neque ulla etiam

afferri possit ratio, cur non æque præsens extiterit
ibi loci, ac Data, quem mox Galerius indigitabit suo

socero?

Quid ergo fiet? Diocletiani verba; nostro nempe,
sicut ante monui, redeunte nunc ad reliquam ceptæ

disputationis seriem, post prolixam satis digressio-
nem, in qua curiose explicandum credidit, quos

breviter Cæsares Diocletianus Galerio nominasset de
communi omnium sententia legendos.

Ille, inquit, dignus non est. Hæc jam verba Galerii,
verillum, de quo loquitur, Maxentium intelligit.

Ille... dignus non est. Scilicet Maxentius. TOLLIUS.

— Recte; optimeque etiam interpretes, qui pronomi-
nis loco, nomen ipsum substituerunt. Quod cur

Galerius iidem non fecerit, si quis roget, responsio
est, non fuisse pariter necesse, quoniam cum directa

Diocletiani propositio, quam noster partim suppressit,
partim in indirectam mutavit, hæc propemodum

fuisset: « Supererit, ut communi omnium consilio
Herculi filius Maxentius, et Constantii filius Constans

legantur: » potuit paulo post Galerius
super Maxentio sine ulla sermonis obscuritate, *Ille*

dignus non est, revertere, quia qui primus nominatus
fuerat a Diocletiano Maxentius erat.

Hic vero et amabilis est, etc. Responsio Diocletiani
pugnantis jam tantum pro Constantino, quem Dio-

cletianus, quo tempore *Hic vero* et reliqua reponerat,
digito monstrabat, præsentem quippe, sive propius

adstaret, sive non. De illo certe Diocletianus ut præ-
sente loquebatur, si non simul Constantinus osten-

debatur. Quare nollem, interpretes Constantinum
nominare maluissem, quam vim pronominis servare

et exhibere.

Ut patre suo melior et clementior judicetur. Id est
ut vel suo patre melior, etc., quod optime explicatum

a Macroxiio. Nam revera Constantini pater Constans
bonus fuit princeps ac mitis. Noster capite 20:

« Constantium, quamvis priorem nominari esset
necesse, contemnebat, quod... natura mitis esset,

etc. »

Illumne saltatorem, temulentum, etc. Invidiosissima
hæc et a scena petita. Ita Clitiphon apud Terentium

Heautontium, extremo. TOLLIUS.

Fideliter præbuit. Leg. præfuit. Editio Oxon. an.
1680, p. 108, in emendationibus, quæ serius occur-

rerant. Item Gale, Allix. Aliter Cuperus, Columbus.

Misi ad Maximianum. Subaudi Herculium, vel senem, cum interpretibus.

Ut ab eo induatur. Juvenalis, *Dictatorem induit uxor.* GALE. — Cætera, quæ hic opus sunt, petenda e Baluzio, Cuperio et Columbo.

Ostendens Daïam. Qui tunc igitur ipse quoque præsens erat, et sub eorum oculis, si non manibus.

Daïam. Aurelius Victor: « Sorore Armentarii genitus, veroque nomine ante imperium Daza dictus. » Edit. Oxon. et Cant. Adde Baluzium et Columbium.

Adolescentem quemdam semibarbarum. Inclinat multum animus, ut credam, scriptum potius fuisse a nostro: « Adolescentem quemdam semibarbatum. » Noti *barbatuli juvenes* Ciceronis in epistolis ad Atticum, et distinctio *barbatorum a barbatulis* apud eundem in oratione pro Cælio. *Adulescens* autem pro *adolescens*, occurrit sæpius in Veterum monumentis.

Maximinum. Vide Baluzium, ad *jusserat Maximinum*; item ad *ostendens Daïam*.

Nam et ipsi. Legendum: *Nam et ipsi.* GALE. — Item reverendissimus episcopus Sarisberiensis, ut ex hac illius versione apparet. *For Diocletian*, etc. ad verbum: *Nam et ipsi Diocletianus*.

Nomen ex parte mutaverat hominis causa. Legendum: *ominis causa.* Edit. Oxon. et Cant., quas secutus est Galeus. — Loco horum verborum, *hominis causa*, legendum cum editione anglicana, *ominis causa*. Quare ex hac emendatione, quæ certissima est, discimus, Diocletianum, quando Galerium Armentarium hoc anno 292 Cæsarem renuntiavit, ei nomen ex parte mutasse, eumque Galerium Maximianum fausto, ut sibi videbatur, omine vocari præcepisse, quia Maximiani cognomento Herculii erga se fides nunquam defecerat. Quo exemplo motus Galerius Maximianus anno 305, quo Daïam Cæsarem dixit, huic ex toto nomen mutavit, eumque de suo nomine Galerium Maximinum appellari voluit. Galerius enim Maximinus sorore Armentarii progenitus, vero nomine ante imperium Daza dictus, inquit Victor in Epitome. Indequæ factum, ut nec Armentarii, nec Dazæ nomina in nummis, inscriptionibus, cæterisque monumentis publicis unquam legantur. PAGIUS, ad annum Christi 292, num. 2, et 304, num. 3.

Quia Maximianus. Nempe Herculius. PAGIUS, ad annum Christi 304, num. 3. — *Quia Maximianus.* Forte, quia Maximiano, etc. BOHERELLUS.

Tu videris. Formula improbantium aliquid. Nil frequentius apud Tertullianum et hujus sæculi scriptores. TOLLIVS.

Accesserit. Potius, acciderit. GALE.

CAPUT XIX.

Proceditur, etc. Hoc est, cum magna pompa, et quales, verbi gratia, in consulum processibus spectari solebant, exierunt Nicomedia Diocletianus et Galerius Maximianus prima die maii, versus locum, de quo mox noster post pauca. Confer Cuperum, ad *procederet consul*. *Proceditur*, *procedunt*; principes nempe modo nominati cum suis. Sic in sequentibus, *Eo pergitur*, pro *eo pergitur*, simili sensu; et sub finem capituli, *Tum descenditur*, pro *Tum descendunt*: quibus alia multa possent adici. — *Tout étant arrêté, le premier de mai l'ont à l'exécution.* MAUCROIX. Quasi dica-

kalendis maiis ad rem being thus concerted in great affair came to

nunc latina sint, nuncitata fuissent,)

sunt. Quo

possit

Con

pro

A cum proxime describendum, sparso in vulgare, novos ea die Cæsares creatum iri. At hic, ut alibi sæpius, sunt *plerique omnes*: nunc intelliguntur plerique omnes eorum tabantur principes, et illos eo, quo perge ducebant.

Nulla erat dubitatio. Quin scilicet Cofieret Cæsar; quod novum nimis brevitas plum in hoc scriptore, recteque adeo interpretibus. *Personne ne doutait de son MAUCROIX.* — *Not doubting but the nomin fall on him.* Tralatio anglica.

Priores militum. Imo, *primores militum*, 21, *primores etiam civitatum*, etc. Gale et *Extra civitatem.* Extra Nicomediam. versio. Quod Pagius firmat.

In cujus summo Maximianus ipse purpurat. Id est, Maximianus Herculius, qui annum 286, Cæsar fuerat, et eo anno, blicarum necessitate exigente, Augustus tribunitia potestate exornatus, ut ex antedibus constat. Facta ea nuncupatio die kalendis, ut in Fastis Idacii legitur, idque Nicomedia civitatem ad millia fere tria, ut nos tantius, libro de Mortibus Persecutorum, cap. de abdicatione Diocletiani et ejusdem Herculii, ait: « Erat locus altus extra civitatem millia fere tria, in cujus summo Maximianus purpuram sumpserat, etc. » Prope Nicomedia quoque ea nuncupatio facta, ut, antequam Mortibus Persecutorum lucem vidisset, clarissimus Norisius ex l. 6, *De fide in Nicomedia 13 kalendas februarias Maximiano Aquilino*: hoc nempe anno 286 quo Maximianus Nicomediae in morans, ac bellum adversus Persas ibi gerens Augustum renuntiavit. PAGIUS, ad 286, num. 2.

Maximianus ipse. Id est, Armentarius. Edit. Oxon. et Cant. Quæ proinde non Maximianum, cum Pagio et Norisio, sed Galerium Maucroix intellexerunt. Vide, ut nostri brevis eruditio in contrarias partes egerit; quam vere scripserit Horatius: *Brevis esse laborio.* In Maucroixii revera tralatione neminem *Maximiani* cernitur, verum unica Galatio. *Au haut de laquelle Galérius avait été la pourpre.*

Purpuram. Adjicit versio anglica, *imperial purple*, sive eo tantum co hic loci de Herculio Maximiano imperatorem esse sciamus, non de Galerio Maximiano; sive simul aliquid discriminis ponendo peratorum purpuram, et purpuram Cæsaris. *Cum Jovis signo.* Id est, cum *Jovis statorum* interpretes, a quibus merito non alius abili

Concio militum convocatur, inquit *senex* indubie mendosus, et cujus correctio ratione a viris doctis tentata, ut nostro mhemus:

Concio militum convocatur. In qua *senex* *aliquis* alloquitur *militibus*. Edit. Aboensis. — *Recipit senex cum lacrymis.* Alloquitur. ad Col. — *Convocatur.* *Consurgit senex cum alloquitur.* TOLLIVS. — *Convocatur*, inquit *lacrymis.* Alloquitur. GALE.

Inquit senex. Alii (nimirum Columbus) in scilicet concione: sed verbum *asyndeton* tur, uti narratio postulat. Lege igitur, *conex*. TOLLIVS. — Qui aliter, credo, pronuntium conjecturam vidisset.

Inquit milites se, etc. Potius, *aliquis* *esse*. GALE. — Posita cætero presentabamus, distinctione post *laborem* post labores petere. Eleganti *se requiem*, etc. Mirumque ut *to* *precedentis* vocis syllaba fuerit absorp-

na omnium expectatio quid, etc. Distinguit edicens. *Summa omnium expectatio, quid offero et pacto interpungat* clar. Galeus.

untiat Severum et Maximianum Cæsares. Severus Maximinus anno cccv Cæsares nuncupati on vero anno currenti (306), ut ex iis, quæ 04. diximus, certum redditur. Præterea ea non in Italia, ut perperam Socrates, quem s sequitur, sed Nicomediæ facta, ut ibidem antio lib. de Mortibus Persecutorum ostendi. que eademque die, scilicet kalendis maiis 5 Diocletianus et Herculus abdicarunt, et ac Constantius Augusti, Severus vero ac us Cæsares appellati, ut eo in loco demon. Errarunt tam Socrates et Theophaues, Eutropius, qui scribunt, Galerium utrumque esse, nisi postquam in Italiam adventavit. Idacius in Chronico, dum abdicationem 4, kalendis aprilis factam dicit, quæ omnia quæ jam in medium attulimus, certa sunt. ad an. Ch. 306, num. 4. — Adde eundem ad 5, num. 5 et 6, itemque Baluz.

pefunt omnes in tribunali. *Constantinus astabam.* Mea sententia, longe melius cum Columbe anglica versione post omnes, simul verum post *astabat* distinxeris, in hunc modum: *funt omnes. In tribunali Constantinus astabat.* Ratio prioris distinctionis videri ex parte apud Columb., ex parte autem, hujus capituli verbis: *Constantinum omnes intuebantur.... nisi aderant, et priores militum electi et acciti abus, in hunc unum intenti gaudebant, etc. ris rationem proxime subjicimus.*

a. In superiori parte. *Susum* veteres dicebatur *susum*. Edit. Ox. et Cant. post Baluzium ex eo. — *Susum*. An *susum*? Id probabile. ALLIX. m. Ita Veteres, pro *susum*. PAGIUS. — Mihi *astabat susum*, neque *astabat susum* legi posse. Quoniam si alterutrum, legeretur, adstitit Constantinus in superiori parte tribunalis, icant. At quomodo potuisset ibi obstaculo Daia, qui Galerio Maximiano a tergo erat, um protraheretur? Repelli enim oportuit tinum, quo id fieret, pergente mox nostro: *ectu omnium Maximianus manum retrorsum s protraxit a tergo Daiam, Constantino re- etc.... constituit in medium.* Patet omnino, tinum nequaquam in superiori parte tribu- viri docti per *susum susum* vel *susum* in- , adstitisse: sed adstitisse proprie, id est, vel sinistrum Maximiani nostri latus clau- deo ut Daia, qui a tergo aderat, non posset e in medium protrahi, nisi repulso prius tino. Præter quam quod, cum superiorem is partem memorant, planissime innunt trifuisse declive, seu devexum, et in anteriori Diocletianum sedisse vel stetisse cum Gale- ergo vero Daiam. Quæ hypothesis non allat- tum difficultatem plurimum auget, sed inde improbableis est, quod, ut res sunt, palam cletianum non alibi purpuram deposuisse, si Maximianus ipse sumpserat, de quocumque Maximiano volueris intelligere. At, quod mus, sumpserat illam alteruter Maximianus eo loci alti, tribus millibus a civitate distan- temque, ut novi Cæsares pronuntiarentur, an est: ibidemque adeo tribunale non de- ne constructum, sed pro situ loci rectum tæ, absque omni parte superiori vel infe- ebet ergo *to susum* schedæ veteris connecti, it, cum sequentibus, si quis ex illo sensus possit, quod non credo; vel in aliquid aliud secundum exempla quæ mox, et post pauca subjiciemus. — *Susum*. Lego *confusus*, ut sit, *tinus astabat confusus*. GALE.

tari, vel *hesitare*, etc. Legendum, *instare*.

A Vossius. — *Sciscitari* est a conjectura viri doctissimi (Baluzii nimirum). Ms. *stare*, et in margine *hesitare*. Scripturam quæ in margine habetur, non damnem. Est enim *hesitare* Latinis dubitare. Cum *inter se*, hoc est apud se, in animis dubitent. *Sciscitari* nimis longe a vestigiis veteris codicis abest. GRÆVIUS. — *Sciscitari*. Rectius illud, quod eruditissimus Baluzius in margine codicis reperit, *hesitare*. Vix enim hic sciscitationi locus est ob principum reverentiam silentium imperantem. Puto autem excidisse voculam illi, ut fuerit: *Hesitare illi intra se*. TOLLIUS. — De sciscitatione quid vir doctissimus dicat, audio, nec contra hisco. Sed si ob principum reverentiam nullus erat locus *sciscitationi*, erat certe *susurratiōi*. Quare jamdiu ex duabus vocibus *susum stare* conficiendum credimus *susurrare*. *Tunc repente pronuntiat Severum et Maximinum Cæsares. Obstupescunt omnes. In tribunali Constantinus astabat. Susurrare inter se, num Constantini immutatum nomen esset.* Quasi aliis verbis noster scripsisset, concionem totam miris modis ad Severi et Maximini nomina obstupuisse: cum videlicet non Constantinum, in quem unum paulo ante intenti gaudebant, optabant, et vota faciebant, renuntiari Cæsarem audivissent, sed Severum, et nescio quem Maximinum; continenter vero, eo ipso quod neminem, qui Maximinus appellaretur, cognoscerent, et Constantinum ad alterutrum latus Galerii adstantem viderent, in suspicionem venisse de mutato forsitan Constantini nomine in Maximinum, simulque susurrasse inter se: « Num Constantini nomen mutatum est, et ille deinceps Maximinus vocandus? » Favet egregie versio Anglica. *All people were amass'd; and since Constantine was standing by, some began to ask whether he had changed his name into Maximin.*

Protraxit a tergo. Non dissimiliter Livius, libro viii, de Bello Punico: *Nudi in medium protrahantur.* Sunt enim proprie in istis exemplis *protrahere* et *protrahi*, antrosum trahere et trahi; *tirer en avant*, inquit quotidie nostrates. Nec alia vis ejusdem præpositionis *in* *progradi* apud Ciceronem, ubi post Quintum Fabium Labeonem, seu quem alium, dicit, « ut regredi, quam progredi mallent; » vel inferius apud nostrum capite 11 in *promoti*: « Ac ne impetu populi de carnificum manibus raperentur, promoti militari modo, etc. » Locum vide et notas.

Et exutum vestem privatam. Ita hodie Baluzius, pro, *et exuto vestem privatam*, quæ veteris codicis lectio, eaque prima vice a viro clarissimo repræsentata, et post illum a reliquis editoribus. Hinc nata quæ sequuntur emendationes cum adjunctis notulis. — *Lege, Exutum.* Hoc enim refertur ad Maximinum, BALUZIIUS, *ad calcem edit.* Paris. — *Lege, Exutum.* Refertur quippe ad Maximinum sororis Galerii filium. *Editio Ox.* an 1650. Item *Cant.* an. 1685. — *Lege, Exutum veste privata*; refertur quippe, etc., ut modo. *Sparkius, in edit. Oxon.* 1684. — *Sparkium omnium melius emendasse, indicant proxima ista, purpuram... qua se exuit.*

D *Constituit in medium.* Quidni potius *constituit in medio*, sicut tot locis apud Ciceronem, et alios, *ponere in medio, proponere in medio*, et sexcenta id genus? Videtur sane ultima littera vocis *medium* originem suam primæ litteræ sequentis vocabuli debere, quod mirari est.

Huc purpuram Diocletianus injecit suam, qua se exuit. Purpuram Nicomediæ deposuit Diocletianus ipsis kalendis maiis anni 305, teste Lactantio, cui etiam consentit sui oblitus Eusebius... Quanquam autem instar omnium vovus sit habendus Lactantius, sunt tamen et alia, quæ fidem ejus hac in causa commendant. DODWELLUS, *dissert. Cypr.* xi, num. 75. — Unde tu, quænam alia intelligat et afferat, debes petere: longiora quippe, quam ut huc transcribantur.

Huc purpuram, etc. Purpuram diximus deposuisse Diocletianum A. D. 305 aprilis 1, si Idatium, maii 1, si Lactantium audiemus. Eodem illo die factus est

Cæsar Maximinus. Eadem enim purpura, qua se exiit, illum induit Diocletianus; quod factum etiam inuit Lactantius in alio Cæsare Severo a Maximiano Herculo. Et tamen alium illi ab utriusque natalem tribuit Eusebius Novembris 20 eundem scilicet, quem Diocletiano Lactantius; nisi forte quid mysterii illis verbis subesse suspicemur, κατὰ τὴν λεγομένην αὐτοῦ γενέθειον ἡμέραν, quasi diceretur duntaxat, non item vere fuisset ejus natalis.... Certum e Lactantio, uno eodemque non anno modo, sed et die deposuisse Diocletianum, suscepisse Maximinum. DOWELLII eadem dissert. Cyp. xi, num. 78.

Diocles iterum factus est. Redeundo nempe ad vitam privatam, quam ante imperium, et cum adhuc *Diocles* vocaretur, duxerat. Sed simul Diocletianus, ut in anglica versione traditur, ad antiquum nomen rediit adeo ut nollet amplius nisi *Diocles* appellari? Aut num etiam post imperii abdicacionem a se vel ab aliis *Diocletianus*, ut in isto Hieronymi loco, vocatus est: *Diocletianus haud procul a Salonis in villa sua Spalato moritur?* Digna res certe, in quam penitissime inquirat clarissimus episcopus Meldensis, Bossuetus, qui uno loco, *fatalem numerum bestiarum Apocalypticæ in Diocletiani nomine reperiri possunt*, alibi vero, eundem ex numeralibus litteris τὸ *Diocles Augustus* eduxit, atque oculis subiecit in hunc modum, *DIoCLES AVgVstVs*, DCLXVI. Mihi constat, nullum unquam fuisse proprium nomen Diocletiano, sive dum adhuc foret privatus, sive postquam imperio potitus est, sive denique post imperii abdicacionem, in quo, si ad numerales Latinorum litteras e celeberrimi præsulis methodo respiciatur, fatalis, quem vocat, numerus inveniatur. Et verò ante imperium, ut noster supra ponebat, vocabatur *DIoCLES*: in qua voce numerales littere, quas ideo majusculas excudi curavimus, efficiunt duntaxat DCLI. Post imperium autem, hoc est, imperium adeptus, haud amplius *Diocles*, sed *Diocletianus*, ut omnes norunt, appellabatur: cujus rei vel hic scriptor extimus testis, apud quem quoties de rebus ad imperium Diocletiani pertinentibus agitur, *Diocletianus* ubique nuncupatur, nusquam *Diocles*. Vide capita 7, 9, 12, 14, 17, 18, et hoc ipsum paulo ante. Sed jam ex nomine *DIoCLetIanVs* nullo pacto numerus DCLXVI, verum hic tantummodo DCLVII, emergere potest. Ac denique post depositam a *Diocletiano* purpuram, vel is iterum prisco more *Diocles*, vel adhuc secundum recentiorém appellationem, *Diocletianus* nominabatur; quæ ambo, sicut apparet e præcedentibus, nunquam erunt explendo bestiarum numero sufficientia.

Scio, si ex integris Meldensis episcopi hypothesis (1) addita semel fuerit privato nomini *DIoCLES* dignitatis vox *AVgVstVs*, appariturum repente, sicut loquitur, numerum DCLXVI. Sed ne multa, quis in hoc argumento ferre possit dignitatis vocem *AVgVstVs* aliter conjungi et representari litteratis hominibus, quam sit ex omnibus veterum monumentis copulanda et exhibenda, in quibus scilicet nusquam, contra quam falso iuhit vir doctissimus, invenias de Diocle imperium adepto, *Diocles Augustus*, sed vel *Diocletianus Augustus*, ut apud Spartianum: *In animo mihi est, DIocLETIANE AUGUSTE, tot principum maxime, etc.* Quibus paria apud Capitolinum in fine Veri et Macrini invenies, vel *imperator Diocletianus Augustus*, quomodo semper in codice tituli legum, quas Dio-

(1) Le nom de Dioclétien avant qu'il fût empereur étoit Dioclès. Il s'appelloit Dioclès avant son empire (*Lact. de Mort. 9*). Et ensuite il quitta la pourpre et redevint Dioclès (*Ibid. 19*). Pour en faire un empereur, qui est ici ce que saint Jean a désigné par la bête, il ne faut qu'ajouter à son nom particulier Dioclès, sa qualité d'Augustus, que les empereurs avoient en effet accoutumé de joindre à leur nom; aussitôt on verra paraître d'un coup d'œil dans les lettres numériques des latins, ainsi qu'il est convenable, s'agissant d'un empereur romain, le nombre 666. *DIoCLES AVgVstVs, DCLXVI.*

clotianus, sive solus, sive cum Maximiano, promulgavit. Codicis, verbi gratia, libro titulo 7: *Imperator Diocletianus Augustus C. Invitus agere vel accusare nemo cogatur.* Et in libro 1: *Imperatores Diocletianus et Maximianus gusti.* Sicque alibi mille locis. Atqui numerus Latinis ex *DIoCLetIanVs AVgVstVs* oritur, ad est DCLXVI, ut sit DCLXXII, et qui pariter est eisdem ex *IMperator DIoCLetIanVs AVgVstVs* consurgit, adeo rursus non est Apocalypsi sit fere triplo major, hoc est, MDCLXXXIII ergo, falliturque vir clarissimus. Actumque ipso de toto ferme illius Commentario in Ap sin, qui confutata nunc hypothesis potissimum titur (1).

Tum descenditur. An e monte, sicut addidit Maucroixius? Præferam e tribunali. Proxima quippe titlo *tribunalis* est. Multoque verisimilius illas, quas in ea scena vidimus, personas, Diocletianum, Galerium, Daianam, præcipue intelligi easdem cum cunctis insuper spectatoribus, quod datur Maucroixius invidisse: *On descend de la montagne...*

Per civitatem. Et hic quoque Maucroixius pro appellativa voce *civitatis*, proprium *Nicomediae* nomen posuit; et ad ejus imitationem Anglice *Nicomedia*.

Veteranus rex. Utpote qui per viginti annos regnaverat. Ex hoc capite constat, quæ Diocletianus fuerit causa imperio se abdicandi, cujus haec arcana primus aperuit Lactantius. Siquidem illud illud cepit post persecutionem commisit, reditum a Roma, et peracta vicennalia, cum difficilis morbus mentis suæ statu demoverit in Oxon. et Cant.

Statim Scutarius. Glossaria Labbæi, *Scutarius* ἀξιωμα στρατιωτικὸν φέρων ἀσπίδοποιός. Verum quæ gemine significationis, modo *scutorum fabricatorum* denotans, quod huic loco convenit, modo *in militari dignitate præditum*, et quem sine eadem Glossæ paulo post *Scutigerulum*, Græce φόρον, nominant; quod jam ab hoc loco nonnumquam interpretes de *gregario milite* acciperentur contra alibi eadem Glossaria, *Scutarium, στρατιωτικόν.*

Protector. Glossæ Basilicæ, *Προσκοπῶντες ὑπερασπιστῆς, οἱ νῦν λεγόμενοι Προτεκτορες.* Est protector, stipator imperatoris. Institutus est hic a Gordiano juniore. SPARKIUS, in edit. *Oxon. 1684*, idque, ut ipsemet adjecit, ex *Suicero*. — *Protector.* Glossæ Basilicæ, *Προσκοπῶντες, ἀσπιστῆς, οἱ νῦν λεγόμενοι προτεκτορες.* Primum *arii, defensores, qui nunc dicuntur protectores* autem sunt protectores, eo quod principis latere tegerent. Institutus est hic ordo a Gordiano juniore. Vide Gloss. Meursii; et Vales. Not. in *Amm. cæsar. p. 34* edit. Parisiensis 1684. Anonymus editionis Cantabr.

Videant vero lectores φιλαλληδέστεροι, an quidam viri docti post Cedrenum ponunt, protectorum ordinem institutum fuisse a Gordiano juniore, enim inter alia Suiceri locus: *Instituti sunt a Gordiano juniore, ut auctor est Cedrenus, p. 211. δὲ τούτου ἐβασίλευσεν Ἰουλίω μῆνας τρεῖς, ὅς ἐποίησε κανδιδάτον, καὶ προτεκτορας.* Post nempe Pupienum, imperavit Junior menses tres, primus instituit *candidateos et protectores*, non sit ex iis rebus, quarum causa Casaubonus de *diocletianis* agens exclamaverit: *Cedrenus vero quas blaterat in historia Gordianorum?* Spartianus enim Caracallo, qui ante Juniores Gordianum imperatorem *protectores* Caracallo tribuit. Verba sunt: *Periclas cum præf. præf. iter feci. Inde cum in Asia jiceret, naufragii periculum adiit, antenna f-*

(1) Falli potest; non fallit: dicit enim, non vera sed verosimillima.

scapham cum protectoribus descenderet. **A** Garde du corps. MAUCROIX. — Qui ita vim vocis nostratibus accurate expressit. Orientem calcandum. Possint hæc et similia entuti velut exempla invidiæ concitandæ TOLLIVS. — Simile apud Ciceronem Philippicem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam is, huic conculcandam Italiam tradidisset, jus peragratio itinerum? non pecorum, sed militum pastor. Ita fere discipulus allocutus est Petrum et Andream, 19, Δεῦτε ὀπίσω μου, inquit, καὶ ποιήσω ἵς ἀνθρώπων. TOLLIVS.

CAPUT XX.

lanus. Pro quo Galerius apud Maucroixium, ut apparet, errandi foret occasio ex æquino senibus expulsus. Id est, explicante eodem io, post abdicationem Diocletiani et senis ii.

oluit et fecit. Maximian having now effected had projected. Tralatio anglica. Unde vel oculis, qui anglice nesciunt, stabilitur optibi emendatio, τὸ et fecit in effecit mutantis. solum totius orbis, etc. Hoc est, totius imnani, secundum anglicam versionem, quam lanæ præferendam esse sequentia ostendebat. Vix credam ita primo fuisse exaratum. se rebatur : quod et videri possit Maucroise : Galerius se crut maître de l'univers.

et natura mitis esset. Elogium, quo mirum Constantium Chlorum, hic loci cohonestassit, ut nuperrime a clarissimo Apocalypseos e. Meldensi episcopo, ita ab hoc scriptore ntius inter majores Ecclesiæ persecutores itatus. Quid enim minus proclive, imo mar naturam, quam ut eum, quem sese in peris fidelibus nobilitasse credas, natura mitem in laude memores? Potius igitur, quoniam ster Constantio Chloro ejusmodi naturam elogio tribuit, et diserte alibi eundem disuisse Diocletiani amborumque Maximianoit, quin et dignum qui solus orbem teneret, ille verum Dei templum, quod est in hominidume servaverit, neque tandem misere, ut nnes Dei adversarii, perierit, sed in lecto suo itæ, sicut optabat, acceperit : potius, inquam, ob ista omnia huic auctori unus esse ex Ecritiis et defensoribus, quam propter nescio issimas exceptiones, censeatur unus e Chri-n hostibus ac persecutoribus.

fine. Sic capite 22 valitudinis. Cæteræ ediletudine. Qua de re consulendus Dauzquius raphicis, voc. Valetudo, Valitudo.

t. Supple, purpura, quomodo concise antea ; ut ab eo induatur : ad quem locum plurioportuit notatum est.

ibus. Suis scilicet imperii collegis.

id est, explanante merito versione Anglica, nus : cum non jam noster de Constantio, sed io Maximiano, ut sequentia ostendunt, lo-

nia regenda. Mihi, pro regenda, non displina vox gerenda. Neque aliter, credo, apud libro vii, capite 4, pro regi, emendandum est fieri, his verbis : « Itaque paulatim imst illa Tiberii Cæsaris laudatissima modestia, m contradictoris Senatus. Nam regi, quævoluntate faciebat, voluptas erat. » Confer s locum ex Officiis, ubi cum alii : Ego autem respública per eos regebatur, legant ; alii conter quos vir gravissimi iudicii Grævius : Ego iamdiu respública per eos gerebatur, malunt. um nominaret, ut postea, etc. Præferam, ne

filium nominaret, et ut postea in Constantii locum nuncuparet Augustum atque fratrem.

Ac substituto Cæsare filio suo, etc. Locus nimia brevitate obscurus. Vult certe noster dicere, consilium fuisse Galerio Maximiano, postquam illam semel vicennialium celebrationem absolvisset, Severum ante omnia ex Cæsareo gradu ad Augusteum promovere ; tum filium suum Candidianum, sic enim mox appellabitur, Cæsarem substituere, hoc est, Cæsarea Severi dignitate donare ; denique, his peractis, imperium, Diocletiani exemplo, deponere. Nondum enim Candidianus, cum hæc Galerius proponeret, potestate vel nomine Cæsaris gaudebat : sed erat olim Severo Cæsari sufficiens ; quare etiam fortassis legendum, ac substituto Cæsari filio suo, id est, in locum unius e Cæsaribus, quod eum scilicet Galerius pater, non Augustum post vicennialia, alicujus Augusti loco, sed mere Cæsarem facere cogitaret.

Filio suo. E concubina nato. Nam ex Valeria, utpote sterili, nullum suscepit. Edit. Oxon. et Cant. — Filio suo. Uxor Galerii Maximiani erat Valeria Diocletiani filia... Nullum ex ea Galerius Maximianus filium suscepit ; sterilis enim fuit, ut docet Lactantius, capite 50. Loquitur itaque hic de Candidiano, qui paulo post nominatur. PAGIVS, ad an. Ch. 304, num. 6, et 311, num. 12.

Qui tunc erat novennis. Scilicet futurus. Ergo eadem tunc ætate erat Candidianus, qua Maximini filius, capite 1, nempe annorum octo : siquidem ante vicennialia Maximianus diem suum obiit, capite 35. TOLLIVS. — Melius sine dubio interpretes, uti et simplicius, qui tunc annos tantum novem natus erat.

Et ipse deponeret, ita cum, etc. Distingue, et ipse deponeret. Ita cum, etc. GALE. — Primaeva, opinor, scriptura fuerat, et ipse deponeret, et ita... hoc sensu, etiam ipse deponeret, ac deinde, cum Imperii summam, et quæ postea.

Secundum Cæsarum nomen. Quia nempe alterum primariumque erat ; quod etiamnum imperatores, ad exemplum, verbi gratia imperatoris Octavii Augusti Cæsaris, in edictorum titulis usurpabant, ut ex hoc edicto, quod Galerius Maximianus anno Christi 311, emisit, manifestum est : Imperator Cæsar Galerius Valerius Maximianus... Augustus... Et Imperator Cæsar Flavius Valerius Constantinus... Augustus... Et imperator Cæsar Valerius Licinianus... Augustus, etc. Ideo autem inter alia Cæsarum nomen, quando illud sibi sumebant imperatores, primarium dixi, quia non solitarium sumebant : sed, sicut allatus titulus ostendit, disertis Imperatoris et Augusti appellationibus conjungebant, utpote majores illi qui summam rerum tenerent ; cum lidem e contrario, quando ad duos minores, qui e Diocletiani dispositione, majoribus adjumento esse debebant, litteras dabant, solitarium Cæsaris nomen epistolis suis inscribebant : unde noster supra capite 9 : « In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est (Galerius Maximianus), ut jam detrectaret Cæsaris nomen. Quod cum in litteris ad se datis audi-set, truci vultu ac voce terribili exclamabat : Quousque Cæsar? » Atque hinc ergo in præsentia secundum Cæsarum nomen, cum notione quadam minus nobili et secundaria. Ad primariam vero isthæc Theodori Metochitæ observatio non male pertinet a Julio Cæsare omnes Romanorum imperatores dictos esse Cæsares... ἕως Ἰουλίου Καίσαρος, τοῦ μὴ γεννηθέντος τῆς γὰρ μητρὸς αὐτοῦ θανοῦσης ἐν τῷ ἐνθάτω μνηί τῆς ἐγκυμονίας αὐτῆς, τὴν κοιλίαν αὐτῆς ἀνατέμνουσι, καὶ σῶον αὐτὸν ἐκείθεν ἐκβάλλουσιν, ὅθεν Καίσαρ ἐλέγτο ἄφ' οὗ καὶ πάντες Ῥωμαῖοι βασιλεῖς Καίσαρες προσηγορεῖσθαι.

Hoc consilia ei ostendebant. Sic sane Lactantius non scripsit : ne rure quidem sic loquebantur olim, qui latine loquebantur. Manus Lactantii fuit : Huc consilia ejus tendebant. Ultima syllaba in ejus a priore vitio scribæ avulsa adhæsit voci sequenti tendebant, ut primo scriptum fuerit ei ustendebant ; inde ostendebant natum, GRÆVIUS.

CAPUT XXI.

Adeptus igitur maximam potestatem. Nempe quia Augusteam assecutus, quæ jamdiu omnium maxima erat inter humanas. Athenagoras, verbi gratia, initio Apologiæ, quam Christianorum nomine imperatoribus M. Aurelio et L. Vero, an Chr. 166, obtulit, inscripsitque (sequor enim in ea re iudicium Pagii ac Toinardi virorum eruditissimorum): *Ἀποκράτορσιν, Μάρκῳ Ἀθηλιῶ Ἀντωνίνῳ, καὶ Λουκίῳ Ἀθηλιῶ Κομμόδῳ ἢ ὕμετέρα, μεγάλῳ βασιλέω, οἰκουμένη...* Hoc est, interpretante Gesnero, *Imperatoribus, M. Aurelio, etc. Qui vestrum imperium, maximi reges, longe lateque per orbem terrarum agnoscunt.* Vel potius ob sequentia, *Imperatoribus M. Aurelio Antonino et L. Aurelio Commodo.* Qua parte, *maximi regum, orbis vester est*: legendo scilicet, non ἡ simpliciter cum aspero, sed ἡ cum circumflexo insuper, et ἰῶτα subscripto. Adeatur locus. Imo, quo tempore is, de quo hic agitur, Maximianus e Cæsare Augustus factus est (agitur autem, ut optime supplevit Maueroixius de Juniore Maximiano seu Galerio), tunc, inquam, Augustorum potestas Cæsaream ex Diocletiani dispositione tantopere superabat, ut *duo Augusti, secundum nostrum, capite 18, summam rerum tenerent, Cæsares vero solum essent adiumento*: utque deinde, si quando Augusti et Cæsares communi vocabulo βασιλεῖς, id est, *Reges* vocarentur, quemadmodum, exempli causa, in istis Eusebii de Procopio martyre ὡς δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τεσσάραι σπένδειν ἐκελεύετο, *Cum vero quatuor regibus libare juberetur ea demum locutio, quatenus ad Augustos pertinebat, βασιλεῖς τελειότατους* intelligendos relinqueret, hoc est, *reges perfectissimos, seu summos*; at nonnisi imperfectos et inferioris ordinis, quatenus spectabat ad Cæsares. Qui istam nobis suppeditavit distinctionem, Eusebii est in Historia ecclesiastica, libro VIII, cap. 13, ubi narrans quomodo Constantinus Magnus per milites post patris obitum e Cæsaris loco, quem prius occupabat, ad superiorem fuerit promotus, dicit, *illum renuntiatum fuisse ab eis βασιλέα τελειότατον, καὶ Σεβαστόν, Regem perfectissimum et Augustum. βασιλεὺς Κωνσταντίος... τέλος εὐδόκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπειληρὸς τοῦ βίου... τελευτήσας. τούτου παῖς Κωνσταντῖνος εὐθὺς ἀρχόμενος. βασιλεὺς τελειότατος καὶ Σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων... ἀναγορευθεῖς.*

Ad vexandum orbem quem sibi patefecerat animum intendit. Locus, mea sententia deteriori modo affectus, quam ut satis sit illum cum Ahoensi editione, nec non Pagio et Galeo, in hunc modum distinguere, *ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit.* Interpunges ergo unaque, si mihi credes, emendabis, *ad vexandum orbem, quem ipsi patefecerat, animum intendit.* Hoc est, eum animum, quem toti orbi, Persarum scilicet consuetudinem, de qua mox, jam inde a reportata de illis victoria, palam et ubique laudando ita patefecerat, ut nullum esset dubium, quin, cunctos olim vellet vexare, ad orbem reapse vexandum applicuit et contendit. Propera quæ sequuntur legere.

In servitium se addicant. Servitium nonnunquam, et frequentius *servitia*, in numero multitudinis, sunt servi ipsi. Cicero Verrina 7, cum interrogasset: « Nulline motus in Sicilia servorum Verre prætor? » Paulo post subdidit: « Et tamen cæptum esse in Sicilia moveri aliquot locis *servitium* suspicor. » Idem contra Catilinam, orat. 4: « Ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos accersivit, *servitia* concilavit, Catilinam evocavit. » Alibi rursus: « Sollicitantur Allobroges, *servitia* excitantur, Catilina accersitur. » Nunc malim per *servitium*, servitutem intelligere, ob hunc Livii locum: « Rapique in vincula egentem jure libertatis, qui liberum corpus in servitutem addixisset. » Ubi nempe, quod noster *addicere se in servitium* dixit, interpretante Livio est, *liberum corpus addicere in servitutem.*

Tanquam familia. Quin hic per *familiam* servi pro-

A prie intelligendi sint, dubitare non sinunt cum cedentia verba, *ut regibus suis in servitium se cant*, tum quæ ante ad ista capitis 14, nota *quippe cum familiam Cæsaris nemo torqueret.*

Ex illo tempore victoriae. Ad exemplum Ale M. post devictos Persas adorari se more regum sarum jubentis, in quorum mores deciverat. Te — Ante et post *ex illo tempore victoriae*, disting immerito volebat Galeus.

Sic agebat. An potius *satagebat?* GALE. — credam ego. Nam ut alibi vidimus et monuiamus nostro insolens est, ut duo ista verba *agere* et *neutraliter*, ac pro eo ipso, quod quotidie Gallia dicimus *agir*, usurpet. Capite 9, verbi *Exinde insolentissime agere cepit.* Ad quem hunc ipsum obiter explicuimus. Adde nunc, conditionis ergo, simillimum e Cypriani epistolis in Actis Apostolorum legamus: Turba autem qui crediderant, anima ac mente una agebant, nique anglica etiam hujus loci versio pro nobis *yet he behaved himself so as, etc.*

Ut et ipse. Repone, *ut et ipsam.* TOLLIUS. — qui istud viro docto factu necessarium visum cum vulgata lectio sensum planiorum commoque suppeditet: *ut et ipse*, hoc est, ut ipse quæ Persicorum regum exemplo, etc.

Torquebantur ab eo non modo Decuriones. Et tea Constantinus legem tulerit, ut liceret Decur torqueri in crimine falsi, Editiones Oxon. et C. Post Baluzium, ut inquit, ex Baronio: ver ipse quod res est dicam, nimis concise, et rem, ni cætera, quæ illa præterierunt, e adjunctantur.

Egregii ac perfectissimi viri. Quas dignitates rarias fuisse liquet ex codice Theodos. lib. vi, *Spectabilium ordinem a Constantino additum* olim ad Zozimi lib. II. Huic tamen loco pro lucem dabit geminus alter Lactantii locus I. v. cap. 14: « Nemo Deo pauper, nisi qui iustitia get; nemo dives, nisi qui virtutibus plenus nemo *egregius*, nisi qui bonus et innocens nemo *clarissimus*, nisi qui opera misericordiæ fecerit; nemo *perfectissimus*, nisi qui omnes virtutis impleverit. » Ut nemini possit in venire, quin Lactantius has voces usurpaverit muni tunc sensu et vulgo recepto. Edit. Ox Cant.

Perfectissimi viri. Quos credendum sane suis ea tempora, de quibus noster loquitur, *ex prim civitatum*, sicut idem discrete ponit, *primores et vitatum egregii ac perfectissimi viri.* Sed ac quæso, ex subjecto codicis titulo *De perfectis dignitate*, ut postea vel pistores, et ejusmodi ho *Perfectissimatus* codicillos impetraverint, et e dum propterea fuerit, ne fruerentur. « Imp. Co tinus A. ad Paternum Valerianum. Codicillis tissimatus fruatur, qui impetraverint, si abba a conditione servili, vel fisco aut curia obno sint, vel si pistores non fuerint, vel non in negotio constiterint, nec sibi honorem venali gio emerint, nec rem alicujus administraverint

Et quidem in causis levibus atque civilibus, et cus ab antecedentibus magis quam debuit sepe nec melius conjunctus cum sequentibus. Qu enim ratione *in causis levibus* egregii illi et per simi viri *videri morte digni* potuerunt? Torti potius in causis levibus atque civilibus. In gravi autem et criminalibus, si morte digni videri cruces stabant. Compedes vero parati, si morte minorem promeriti fuisse putarentur. genda ergo omnia in hunc modum, tametsi rec distinctionem ambæ translationes secute sint: quebantur ab eo, non modo Decuriones, sed pri etiam civitatum egregii ac perfectissimi viri; e dem in causis levibus atque civilibus. Si morte viderentur, cruces stabant. Sin minus, etc. » S

obis, ne nescias, et in singulis fere clarissimus A
 minus. Pour le moins. MAUCROIX. Quasi noster
 erit: « Si morte digni viderentur, cruces sta-
 aut saltem compedes parati. » Sed cur saltem
 des, si morte digni? Cur non, inquam, semper
 ? Manifesto itaque non refertur τὸ *Sin minus*
 ha proxime præcedentia, ut sensus sit, *Sin mi-*
abant cruces: verum, prout ante tetigimus, re-
 ad remotiora ista, *Si morte digni viderentur*,
 que est: *Sin vero poenam aliquam, quæ morte*
 esset, crederentur meriti. Neque aliud indubie
 et reverendissimus episcopus Sarisberiensis,
 verteret, and for lesser transgressions he put
 in Irons. Et propter minores culpas in catenas,
 mpedes conjiciebat.

Gynæceum. *Gynæcea* ex vi vocis loca significare
 oribus destinata operibus, extra controversiam
 ed hic potius indigitarum crediderim infame illud
 is servitium, quale etiamnum in publico suo
 ri a fœminis exiguit Ottomannorum imperator.
 B
 alia inibi opera præstari, quæ statim sequun-
 Maximiani libidine, satis indicant. Edit. Oxon.
 tab. — Ego vero, cum illa ne intra trigesimum
 n caput invenire potuerim, quæ statim sequi
 ur de Galerii imperatoris libidine, videamque
 propositum proprie huic Auctori capite nostro
 lere, quo pacto Galerius, Augusti semel potes-
 adeptus, orbem terrarum vexaverit, et libertatem
 ibus abstulerit, longe probabilius censuerim
 eum, de quo nunc agitur, et in quod noster
 familias ingenuas ac nobiles raptas esse memo-
 xtrinum fuisse aliquod publicum, quale jam
 describit Du Cangius, quam publicum Galerii
 ur, ut laudate editiones locutæ sunt, seu, ut
 a, his Seraglio. Du Cangius itaque, inter ca-
 roce *Gynæceum*, cum diphthongo in secunda
 i, quæ sine dubio melior ratio scribendi: « Sub
 toribus Romanis, extitere *Gynæcea*, seu tex-
 publica in quibus, *Gynæciarii*, opifices ita dicti, C
 is texendis operam dabant, obnoxie cetero-
 conditionis: adeo ut vice poena in ea interdum
 oxii ac rei amandarentur; quod de viris testa-
 zomeus, lib. 1, cap. 8, de fœminis vero Joan-
 nryost. in epistola ad Juniorem viduam, l. vi,
 00. » Maucroixio, ut in suæ versionis margine
 vit, « *Gynæceum* locus fuit in quem ad pœ-
 ignominiam mulieres concludebantur. »

tabulo. Præferam, in sabulo. GALE.
 quos nullus unquam servus distendi solebat. Id
 Maucroixii versione, ad quos ne ullus quidem
 distendebatur, quoiqu'on n'y attachât pas même
 laves. Ob sequentia forsitan, ex quibus videtur
 um poena, quod nullam haberent dignitatem,
 ignis. Malebat amicus noster David Martinus,
 terendus: ad quos nullus unquam, nisi servus,
 nod nolim damnasse.

orium. Amphitheatra, ubi publici ludi edeban-
 dit. Oxon. et Cantab. Theatrum seu amphit-
 eum, ubi ludi publici edebantur. PAGIUS. — Lu-
 D
 Lusorium hic non est amphitheatrum, in quo
 m pagnæ edebantur: sed locus in palatio do-
 us, animi voluptati destinatus, et cœnationi,
 clinio Maximiani subjectus. Sequitur enim:
 equam sine humano cruore cœnabat. Neminem
 fugit abominabilis illa et fera Romanorum vo-
 gladiatorum sanguine convivas pascentium;
 plura Lipsius in Saturnalibus. Maximianus
 pro his ursorum semet inhumanitate oblectavit:
 i delicias ejus hanc humani sanguinis effusio-
 oster appellat. Forte an et ipsam triclinium
 s ursis objecti damnati; quod hic Lactantius
 ice Lusorium vocet. TOLL.

ebat ursos, etc. Vin' scire cur pedes bestię,
 loannes Apocal. xiii, 1, 2, recitat se vidisse,
 ut pedes ursi? Quoniam Galerius Maximianus,
 te nostro, habebat ursos ferociæ ac magnitudinis

sue simillimos, inquit ad dictum Joannis locum claris-
 simus Bossuetus; nisi quod et istum in rem suam o
 superioribus adducit: *Erat etiam Galerio corpus mori-*
bus congruens, statu celsus, caro ingens, et in horren-
dum magnitudinem diffusa et inflata. Imo, si qua fides
 præsulī, hic libellus quasi perpetuus Commentarius
 est Apocalypseos.

Habebat ursos, etc. Vide Ammianum Marcellinum
 xxix, 3. GALE. — Ad ea proculdubio verba respiciens,
 quæ extant apud Columbum.

Elegerat. Quid si atuerat? GALE. — Pauci, credo,
 admittent. Ursi toto imperii tempore electi, sunt ursi,
 non simpliciter undique per longum temporis spatium
 conquisiti ac comparati, sed plurimis aliis corpulen-
 tiores et immaniores, ideoque egregie ab hujusmodi
 ferarum amatore delectati.

Afferri nominatim jubeat. Non debere adducendi
 et afferendi verba temere, vel promiscue adhiberi,
 ostendit liquido Plautinus locus, an jocus dicam,
 ubi Calidorus de Pseudolo, quem ad Charinum addu-
 cit, *Attuli hunc*. Pseudolus vero statim reprehendens,
 et succensens, *Quid? attulisti*. Tum Calidorus sese
 corrigens, atque hominem placans: *Adduxi, volui*
dicere. Quod cum utique constare debeat, spontaneum
 fuisse errorem Calidori, eumque malitiosum, et face-
 tiæ ergo usurpatum, quæstio jam esse possit, quo
 animo usurpaverit; hoc est, utrum Calidorus, non
 dicendo prima vice *adduxi hunc*, sed *attuli hunc*, jo-
 cari vellet de Pseudolo tamquam de puero; an po-
 tius, verbi gratia, tamquam de vitulo, cum vituli et
 eju-modi pecudes afferri soleant humeris quadrupe-
 des constrictæ. Nobis sane in posteriorem partem
 inclinatus animus. Sed, utcumque sit, ea erat ferocia
 et magnitudo ursorum Galerii, ipsius quippe ferociæ et
 magnitudinis, quemadmodum paucis ante versibus
 ponebatur, *simillimorum*, ut nequaquam probabile
 sit voluisse Galerium ita ad se ursos quadrupedes
 constrictos afferri. An ergo *afferri* apud nostrum, pro
 adduci, sicut hodie non paucarum linguarum idiotis-
 mus facile pateretur? Haud crediderim: sed potius
 jussisse Galerium, ut, quo pacto, majorum nostro-
 rum memoria, Tamerlanes Bajazetem ferreæ caveæ
 inclusum circumducebat: ita rursus hic, aut ille no-
 minatim in cavea lignea, vel ferrea apportaretur sibi.
 Tatianus certe de Alexandro Magno in oratione ad
 Græcos disserens: ὄσσις, inquit, Ἀριστοτελικῶς
 πάνν, τὸν ἐαυτοῦ φίλον διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτὸν προσ-
 κνεῖν καθειρῆς, ὡς περ ἄρκτον ἢ πάρδαλιν περιέφερε.
 Qui prorsus Aristotelice amicum nolentem eum adorare,
 tamquam ursum aut pantheram inclusam circumferebat.
 Bene itaque Maucroixius ad verbum, *Quand il voulait*
 passer le temps, il ordonnait qu'on en apportât quel-
 qu'un.

His homines, etc. Ita ad hunc locum disputat Rui-
 nartus, p. 61 præfationis, quam sinceris suis Actis
 martyrum præfixit, quasi qui nunc homines dicuntur
 Galerianis ursis objecti fuisse absorbendi, nunquam
 ex Gentilium sinu, sed singulis vicibus e Christiano-
 rum cœtu sumpti sint; idque tam frequenter, ut nulla
 die sine humano fidelium cruore sævissimus impera-
 tor cœnaret; et quasi iterum Dodwelli in de Paucitate
 martyrum sententia sit, agere quidem nostrum
 hac pericope de solis Christianis, sed paucissimis.
 Et verò, postquam semel Ruinartus hæc nostri verba
 suo modo in medium attulit: « Quoties delectari (Ga-
 lero) libuerat, horum (ursorum) aliquem afferri no-
 minatim jubeat. His homines non plane comedendi,
 sed absorbendi objectabantur, quorum artus cum
 dissiparentur, ridebat suavissime, » de suo statim
 subjicit vir doctus: « Nec id raro fiebat, aut diebus
 tantummodo festis, ut contendit Dodwellus. » Pro-
 xime autem ex nostri verbis: « Nec enim unquam
 sine humano cruore (Galerius) cœnabat. »

At primo, Dodwellum non nisi Christianos intelligi
 voluisse per hujus loci homines, nusquam invenias
 in tota Dodwelli dissertatione de Paucitate marty-
 rum, in qua ne tantillum quidem vir clarissimus

fuerintne ii homines Gentiles, an Christiani, discensit vel attigit. Et deinde, quod ipsos tantum Christianos fuisse Ruinatius non simpliciter innuit, sed evidenter affirmat, hoc adeo ex auctore nostro li- quidum certumve non est, ut contra constare possit ex iis, quæ paulo ante sub huius capituli initium traduntur, fuisse illos multo verisimilium Gentiles, quam Christianos. Quinam enim ibi loci ii homines, erga quos sic egisse dicitur Galerius, ut et ipse libertatem hominibus auferret? Num nuice, vel præcipue Christiani? Nequaquam: sed Romanæ terræ habitatores, proindeque, universe et verius loquendo, Pagani: « Nam, » narrante nostro, « post devictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est, ut regibus suis in servitium se addicant, et reges populo suo tanquam familia utantur, hunc morem nefarius homo in romanam terram voluit inducere, quem ex illo tempore victoriæ sine pudore laudabat. Et quia id aperte ju- bere non poterat, sic agebat, ut et ipse libertatem hominibus auferret. In primis honores ademit, » quæque postea. Nec proprie igitur Christiani, sed verius, uti dixi, Gentiles fuere ii homines, quibus ita sub Galerii principatu libertas et honores adempti. Aut si qui etiam forsitan Christiani ejusmodi vexationes experti sunt, non certe quatenus Christiani, sed quatenus Romani soli incolæ, sicut et Pagani. Atqui ob id ipsum Gentiles pariter potissimum cen- sendi veniunt homines, quos jam noster recitat ob- jectos fuisse Galerianis ursis absorbendos. Quare videat Ruinatius, cujus judicio Dodwellus non parva veterum manu pro sua Martyrum paucitate ex par- tium studio abusus est, an non ipse quoque præsentis loco contra Dodwellum ex simili studio sit abusus? Eodem certe nos non duci ostendere possunt, quæ in superioribus plus semel adversus doctissimum Anglum, diuque antequam laudata Ruinarti præfatio lucem vidisset, observavimus. Sed omnino, in ista, si quid video, de paucitate martyrum controversia, intra muros peccatur et extra, ut ille aiebat; dumque minus, quam oporteat, admittit Dodwellus, plures æquo vicissim Ruinatius ingerit.

Obsorbendi. Editio Aboensis, et novissime quoque Ruinatius, *absorbendi*. De qua emendatione videndus amplissimus CUPERUS.

Objectabantur (his ursis homines). Noster, c. 24: *Sub obtentu exercitii ac lusus feris illum objecerat;* quo et modo Fragmentum de Constantio Chloro: *Hunc (Constantinum) Galerius objecit ante pluribus periculis.* Verumenimvero ipsius etiam frequentativi, quod vocant, in simili argumento adhibiti exempla non rara sunt. Virgilius libro IV Georg.:

Et corpora bello
Objectant.

Idem lib. II Æneid.:

Et rursus caput objectare periclis.

Plura afferre brevitatis causa supersedeo.

Quorum artus cum dissiparentur. Locutio Lactan- tiana. Lib. V Inst. c. 1: « Nemo hujus tantæ bellæ immanitatem potest pro merito describere, quæ... dentibus ferreis... non tantum artus hominum dissipat, sed, etc. »

Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit, et exilii primo adversus Christianos permiserat, datis legibus. Nisi rescribatur, *permissa*, quid de hujus loci sensu futurum sit, nescio. Edit. Oxon. et Cant.—Male lo- cum hunc affectum esse, nemo non videt. Sed post *fuit*, legendum est, ut quoque vidit Nicolaus Heinsius, *Id exilii primo adversus Christianos.* Docet sequentis capituli initium, hanc pœnam primum in Christianos, dein in alios exercuisse: « Quæ igitur in Christianis exercuciandis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. » Sed nondum est perpurgatus locus. Quis enim disertissimum Latinorum Ecclesiæ præcæ doc- torum scripsisse credat, *permissi id exilii adversus*

Christianos? Nec legibus datis, sed latis; et pro *per- miserat*, Lactantium exarasse crediderim *promiserat*. Totus itaque locus sic videtur relingendus esse: « Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit. Id ex- ilii primo adversus Christianos promiserat, latis legi- bus, ut post tormenta damnati lentis ignibus torre- rentur. » Promere exilium, ut sævissima promere, Tacito XII Annal. 59: *At Claudius sævissima quæque promere adigebatur ejusdem Agrippinæ artibus.* Et An- nal. IV, 57: *Sævitiæ et libidinem cum factia prome- ret, locis occultantem.* GRÆVIUS.

Dignitatem non habentibus, etc. An potius « Digni- tatem non habentibus pœna ignis fuit (et exilium, quod primo adversus Christianos permiserat) datis legibus, » quæque postea? Aut num vero, « Digni- tatem non habentibus pœna ignis fuit, non exilium (quod primo adversus Christianos permiserat), etc. » Malim: « Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit (non exilii, quod primo adversus Christianos per- missum erat) datis legibus, » et quæ sequuntur. GALZ. — *Dignitatem non habentibus, etc.* Interpungendum, *Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit, et exilii. Primo adversus Christianos...* ALLIX.

Et exilii primo adversus Christianos permiserat. Nul- lus hic exilio locus. Lego: *et exemplum primo adversus Christianos præmiserat.* Hæc confirmantur primis ver- bis sectionis 22. Quæ interjacent, debent omnia de Christianis intelligi. BOHERELLUS. — *Et exilii.* Emen- datius, et *illam*, legas, nempe pœnam ignis; neque enim hic exilio locus, quod e principio capituli sequentis facile probari potest. TOLLIUS. — Præ- feram ego: « Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit. Et ex illis, primo adversus Christianos per- miserat, latis legibus, etc., » hoc sensu: Atque hac- tenus de eorum pœnis, qui dignitate aliqua emine- bant. Qui vero nullam habebant, omnes pariter, quando puniendi erant, comburebantur; nisi quod cum istorum ignobilium duæ essent classes, una ni- mirum e Christianis constans, altera autem e Gentilibus, Christiani primi fuerint, in quos Galerius ce- perit igne animadvertere. « Videtur velle dicere, Galerium pœnam ignis primo adversus Christianos permisisse, » inquit ad hunc locum amplissimus Cu- perus; quod quid aliud, quam ea ipsa ponere, quæ ponimus? Confer initium capituli proxime sequentis. Aliter porro Columbus, et Dodwellus in dissertatione Cyprianica XI, n. 74, sed quorum conjecturæ nondum nobis, ut ex dictis apparet, probatæ sunt.

Et extinctæ. Quantum scilicet ad flammantia prius lumina, haud vero quantum ad calorem, cum non alia de causa faces illæ accenderentur et extinguerentur, quam ut continuo post extinctionem flagrantem singu- lis membris igne lento urendis admoverentur; quod quidem in versione anglia optime explicatum, uti contra pessime suppressum in Maucroixiana.

Quod postremo accidebat. Tunc per multum diem, etc. Legendum: *Quod postremo accidebat, cum per multum diem.* Pagius ad annum Christi 305, n. 7, et ante eum editiones Oxoniensis et Cantabrigiensis.

D Aboensis, *quod postremo accidebat, cum per multum diem, decocta omni cute, vis ignis, etc., quæ melius, credo distinxisset, cum per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset.* — *Quod postremo accidebat, cum per multum diem...* Ruinarti præfatio in Acta martyrum, pag. 61. — Lego: *Quos postremo occidebat, cum...* GALE.

Hinc rogo facta cremabatur. Corpora jam cremata, lecta ossa, etc. Legendum: *Hinc rogo facta crema- bantur. Corpore jam cremato, lecta ossa.* Editio Oxon. anni 1684, item Cantabr. neenou, monente me cla- rissimo Grævio, Nicolaus Heinsius, denique Gale.

Corpora jam. Desideratur vox ubi, vel postquam. TOLLIUS. — Assentirer, ni longe probabilius foret, scriptum olim fuisse a nostro singulari elegantis: *Hinc rogo facta cremabantur corpora jam cremata.* Id est, cremabantur acerrimis et amplissimis ignibus corpora, quæ jam lento igni carniçes cremaverant. Præcessit namque proxime; « Quod postremo acci-

et cum per multum diem, decocta omni cute, vis ad intima viscera penetrasset; paulo super datis, vel latis legibus, ut post tormenta lenis ignibus urerentur. Qui cum deligati sunt, subdebatur primo pedibus lenis flamma tamdonec callum solorum contractum igni ab ossivelleretur.

o, nullam disertam præire mentionem de coram jam crematis, et esse alias, rigide loquendo, id differentiam inter *uri* et *cremari*, prout ista M. Felicis verba indicant: *Quot ex nostris non desolum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis ibus pertulerunt?* Sed primo non perpetuam rigidam illam inter *uri* et *cremari* differentiam, le, credo, testantur Glossaria Labbæi, ubi pag. pl. 4 et pag. 197, col. 4, legere est, *cremo, cremat, φλέγει; uro, καίω... φλέγω*; hoc est, ubi opere interdum synonyma sint *cremare* et *urere*, rant græcæ interpretationes, utriusque latinæ communes, καίω, φλέγω. Et deinde, eisi nulla fiat mentio apud nostrum in antecedentibus de *ribus jam crematis*, sit certe de corporibus, *ad in ima viscera vis ignis penetraverat*; et ita *uri*, impliciter *uri* est: sed, inter alia, *cremari*. Nam quoque est *cremari* sine addito, et *cremari*, ut Plinio loquar, *in cineres*; quod majoribus illis, gratia, noxiis accidit, qui, rogo facto, cremantur quorum eapropter tota corpora, exceptis vulnicis ossibus, in cineres abeunt. Tantum igitur inter proprie in hoc auctore *cremari*, *rogo facto, nari lenis ignibus*, seu, quod idem est, *in ignibus uri*, ut omnia tandem decoquantur cutis, ignis ad intima viscera penetret. Quare prisi quid iudico, insignem loci gratiam corrupit istera librarii distinctio; et nunc docti cum suo *cremari* jam cremato multo magis corruptum eunt. Seorrorro possit deinceps per majusculam litteram, *ossa, et in pulverem comminuta, jactabantur. flumine ac mare*. Editio Abensis, *in flumina ac mare*. Item Gale. — *Flumine*. Forte, *flumina*. Editio anni 1684, et Cantabr. ex illa. — *In flumine re*. Rectius alii, *in flumina, aut mare*, le-TOLLIVS. — Adeundus hic omnino Columbus, c verba, *Cum per multum diem*.

CAPUT XXII.

omnes exercebat. Id est, in omnes sibi subjectos, dum Maucroixii versionem; simpliciter vero, in secundum anglicam. Sed ego sane, cum propostata ad caput præcedens, tum propter mox dicta, interpretari malui: « In Gentiles et Christianomiscue, qui quidem puniendi essent, nec ulabarent dignitatem, neque ex sua essent familia, mesticis. »

illa pœna penes eum levis, etc. Ex emendatione ii, iniquit editiones Oxonienses et Cantabris, cum in exemplari legatur, *Nulla pœnis eum quod suo loco agnoscit et profitetur ipsemet ius*. Sed nonne posset æque commode, imo comis altera ista lectio ex manuscripto codice erui, *e pœnis eorum levis*, referendo nimirum adianos, de quibus proxime antea, *Quæ igitur iniantis exercuciandis didicerat?* Haud equidem posquin ita credam; quoniam isto pacto noster, ubi finem præcedentis capituli per occasionem a locutus est de Christianis dignitatem non haus, qui Galerii principatu combusti sunt, descrit postea ex professo ad universum Christiani corpus, ponendo, si non totidem verbis, salquipollentibus, non debere quemquam, ideo non nisi de gravissimo certorum Christianorum cio mentio injecta sit, colligere, actum longe fuisse cum ceteris, ac si, puta, reliqui solum ad insulas relegati sint, vel in carceres conat ad metalla damnati; nam nullam e pœnis *oisse levem, non insulas, non carceres, non me-*

A *talla, sed ignem, cruces, feras*. Quæ eum dici qui'em verissime potuerint ab hoc scriptore de Christianis specialiter consideratis, nequit e contrario verum esse de Christianis et Gentilibus simul sumptis, nulla in ipsos levi pœna animadversum fuisse a Galerio. Sunt quippe compedes et carceres ex minorum pœnarum genere; et noster præcedenti capite, de primoribus civitatum, quos nemo Christianos vulgo fuisse contenderit, verba faciens: *Si morte, inquit, digni viderentur, cruces stabant. Sin minus, compedes parati*; quæ pœna certe levissima est.

Addo, ne cui jam videatur oratio ad illos nullius dignitatis homines redire, de quibus ante breviter, *Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit, eorum pœnam, ut vel inde patet, ignem fuisse*: nostrum vero in præsentia ad ejusmodi homines venire, in quos non solo igne sævitum fuerit a Galerio, sed his tribus, *igne, crucibus, fers*. Melius itaque, quantum iudico, narratio de toto Christianorum corpore præcesserit, quam de aliis quibusvis; quod si verum, tum palam etiam melius fuerit legere: *Nulla e pœnis eorum levis, quam, ut vulgo, Nulla pœna penes eum levis*. Juvat maxime, quod cum, ut de poetis laceam, haud raro prisca solutæ orationis Scriptores Deum, verbi gratia, pro *Deorum*, et *Januarium*, pro *Januariorum*, et fere perpetuo *nummum*, pro *nummorum* usurpaverint: ita etiam facile potuerint librarii compendiose eum, pro *eorum* scribere. Mamertinus in paegyrico Maximiani Herculli: *Bona venia Deum dixerim, ne Jupiter quidem ipse, etc.* Ammianus Marcellinus lib. xxii: *Allapso itaque calendorum Januarium die, etc.*

Levis. Ruinarti prælatio ad Acta martyrum *lenis*; sive ita contra ipsius mentem, sive fuerit excusum, sive certo consilio, ut alia alibi. Nolim nimis damnasse. Nec placet tamen, quia cum noster paulo post, *Jam hæc illis levia fuerunt, scripserit, clare apparet, præcessisse potius pœna levis, quam lenis*. De quo nos iterum aliquid suo loco.

C *Non insulæ, non carceres, non metalla, etc.* Hoc est, sicuti jam post versionem anglicam tetigimus, non relectio in insulas, non coniectio in carceres, non damnatio ad metalla, sed ad ignem, ad crucem, ad feras.

Non metalla. Id est, Metallum fodinæ, in quas relegati malefici, uti ab Dionysio tyranno in lautumias. TOLLIVS.

In illo erant quotidiana. Præcessit paulo ante, in omnes exercebat. Atque ego libens simili modo scriptum primitus crediderim hic loci, *in illos erant quotidiana*. Hæc est, in Christianos, et cum puncto post *quotidiana*; cujus rei ratio proxime sequitur.

Et facilia. Quo bono sensu potuerit noster dicere, *feras, verbi gratia, fuisse in illo*, id est, in Galerio Augusto, *res faciles, fateor mihi non liquere*. Imo, ne quidem legendo, *ignis, crux, feras, in illos erant quotidiana et facilia*, concoquendum magis censeam, *feras inter alia dictas fuisse faciles in Christianos*. Quamobrem, et quoniam mentio insuper leviorum aliquot pœnarum de Galerii domesticis sumptarum mox occurret, legendum puto: *Ex familia, domesticis, etc.*, ut ita noster ab exterorum supplicis ad domesticorum pœnas et emendationes transiverit. Cogitavi etiam de ista correctione, *in illos erant quotidiana et familiaria*. Sed videtur paulo longius a veteri libro abesse.

Administratores. Glossariæ Labbæi, *Administrator, διοικητικός; administro, διοικῶ, διακονῶ; administratio, διοίκησις, οὐκονομία*. Quare hic facile æconomis et hujusmodi ministri intelligi possint, *res officiers*. MAUCROIX. — De iis vero, quibus negotia sua Galerius procuranda committebat, maluit accipere clarissimum Burnetus.

Lancea emendabantur. Supple, in causis, quæ capitulis non erant, et quando nil nisi mores corrigere opus erat. Sequitur enim: *In causa capitulis, etc.*

Quasi beneficii loco deferebatur. Propius ad vete-

rem scripturam emendaveris, *Quasi beneficium deferebatur*. GALE. — Recte. Est enim *in loco* Baluzii supplementum.

Jam illa his levia fuerant. Malim, *Jam illa hic*, etc. BOHERELLUS. — Emendo, *Jam illa prae his*. GALE. — Vitium ego non in *his*, sed in *fuerant* latitare arbitror; pro quo adeo rescribendum credam, *fuerunt*. *Jam illa his levia fuerunt*, hoc sensu. Ita graves erant poenae, quibus Galerius Maximianus in omnes cum Gentiles, tum Christianos, extra suam familiam censendos, et reapse censitos animadvertebat, ut quas de domesticis suis lancea emendando, sive etiam caput amputando sumebat, leves ab illis domesticis haberentur. Favent quae proxime praecesserunt: « Animadversio gladii admodum paucis quasi beneficium deferebatur. » Estque praeterea, quod ante tetigi, palpabilis oppositio inter superiorem istam veteris schedae lectionem, quocumque tandem modo sit corrigenda, *Nulla poenis eum levis*; et praesentem locum, *Jam illa his levia fuerant*. *Ce que je m'en vais dire n'est rien au prix*. MAUCROIX. — Ac si auctoris verba sint, *Jam vero haec prae illis levia sunt*. Eloquentia extincta, etc. *Yet all these were small matters*. Versio anglica. Quasi nunc nostri manus fuerit, *Jam illa levia fuerunt*, absque pronomine *his*.

Jureconsulti. Id est, ex anglica versione: *Jurisperiti*; *All that were learned in the law*.

Litterae autem inter malas artes, etc. Adeundus iterum, ubi jam dixi, Cuperus.

Execrati. Passive, ut mox *metiebantur*; et supra, *dominabantur*. TOLLIUS. — Poterant et ex aliis, meliorisque notae, Scriptoribus exempla bene multa afferri. Cicero, verbi gratia, in Antonium: *Attuleras domo meditatam... scelus*. Horatius, libro 1 Carm. Od. 1: *Bellaque matribus detestata*; Justinus, libro VII, capite 3, *executo regis imperio*.

Judices militares, etc. Hoc est, fuere autem ii iudices, non togati, et legum periti; sed, contra omnem usum ac rationem, homines militaris ordinis, qui ne quidem scirent quid humaniores essent litterae. Quod istos Ennii versus in animum mihi inter alia revocat:

Pellitur e medio sapientia, vi geritur res.
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, sed maledictis,
Miscet inter sese inimicitias agitant
Non ex jure manu consortum, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi.

CAPUT XXIII.

Omnium fuit. Praeteram, initium fuit. GALE. — Quod mihi valde placet.

Census in provincias, etc. Tertullianus libro De Fuga in Persec. capite 12: « Tanta quotidie exarario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, collationum, stipendiorum: » ubi licet quid is per singula intellexerit non clare videas, vides tamen cum quibus noluerit census proprie dictos confandi. Maueroixius ad marginem suae versionis: *Une imposition sur les personnes, sur les bêtes, sur les terres labourables, arbres fruitiers, vignes*. Quasi dicas: Impositum quidpiam hominibus, pecudibus, arvis, frugiferis arboribus, vineis.

Semel missus. Imo, *simul missus*. GALE. — Quod iterum maxime probo, vel ob praecedentia ista: *Illud publicae calamitatis et communis luctus fuit*; ut si nunc cum editione Aboensi, aut etiam aliquanto plus quam illa, post *missus* distinguas, habiturus sis locum, mea sententia, praecclare constitutum, hoc pacto: « At vero illud publicae calamitatis et communis luctus initium fuit, census in provincias et civitates simul missus. » Tum, *Censitoribus*, etc. Favet autem in aulis fere versio anglica: « He also took care to » the whole Empire into a general calamity, » by a common grievance, by the new Tax » on the Cities and Provinces. »

ne quos alibi saepissime est, tu nunc mireris a

nostro *Censitores* vocari, Ulpianus, dico, ipse, quod nostri vocabulum, ab antiquo verbo *Censio* derivatum, non semel duntaxat, sed iterum iterumque usurpans, « Illam, ait, aequitatem debet admittere *Censitor*, ut officio ejus congruat relevari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare etsi agri portio chasmate perierit, debet per *Censitorem* relevari. Si vites mortuae sint, vel arbores aruerint, iniquum, eum numerum inseri censui. Quod si exciderit arbores, vel vites, nihilominus eum numerum profiteri jubetur, qui fuit census tempore; nisi causam excidendi *Censitori* probabit. » Quem nos locum, ut ut longiusculum, eo magis huc transferendum duximus, quod alio nomine ad sequentium intelligentiam futurus sit utilis.

Hostilis tumultus et captivitas horrendae species erant. Sensus facile esse possit, tunc uno eodemque tempore duae diversae rerum imagines sese oculis per totum imperium Romanum ingerebant: una scilicet *hostilis tumultus*, id est belli, sicut ante tetigimus ad haec verba, *ut erat in omni tumultu meticulosus*; altera autem *horrendae captivitas*. Videat nihilominus eruditus lector, an non fortassis epithetum *horrendae* pertineat potius ad nominativum pluralem *species*, quam ad genitivum *captivitas*, hoc ordine, *erant horrendae species hostilis tumultus et captivitas*. Quidquid placuerit, noster rursus capite 21: « Cum statuisset censibus institutis orbem terrae devorare, ad hanc usque prosilivit insaniam, ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem. »

Agri glebatim metiebantur. Quid sit *agros glebatim metiri*, neminem video qui dixerit. Imo interpretum versio ita est, ac si vox *glebatim* hinc prorsus abisset; quam tamen in ms. codice extare non modo certum est, sed plurimum etiam ad enormitatem Galeriani census hoc ac illo pacto representandam facere. Quid ergo sunt, vel verisimilius esse queant *agri glebatim metiri*? Nam primo sane res ipsa factu impossibilis, neque omnino qualis illa, cujus mentio apud jurisconsultum Paulum his verbis: « Quod autem diximus, et corpore et animo acquirere nos debere possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit, quamlibet partem ejus fundi introire, dum mente et cogitatione hac sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere. » Facillimum certe cuivis, qui vel amplissimum fundum cupiat emere, omnes illius glebas simul ac semel, in nullam fundi partem introeundo, sed per totum circuitum spatiando, circumambulare. At quis unquam singulas cunctorum imperii Romani agrorum glebas potuit metiri? quae diserta vis hujus loci, *Agri glebatim metiebantur*. Profecto nemo. Et jam, si quis id invidiosissima hyperbole scriptum fuisse existimet, simili igitur hyperbole subjecerit noster, *vites et arbores numerabantur*, cum haec ultima tum hyperbolen sapiant, quam priora. Verum in his ultimis nullam penitus esse hyperbolen, ostendit *forma censualis*, jam inde ab Ulpiani temporibus inventa et praescripta, qua, qui vineas aut olivarum jugera habebant, tenebantur quot in unaquaque vinea vites haberent profiteri, itenique quot in singulis olivarum jugeribus arbores. « Forma censuali cavetur, ut agri sic in censu referantur; nomen fundi cujusque, et in qua civitate et quo pago sit, et quos duos vicinos proximos habeat, et id arum quod id decem annos proximos satum erit, quot jugerum sit; vinea quot vites habeat, oliva quot jugerum, et quot arbores habeat. » Dig., libro I, titulo 15, num. 4, § 4. Ne hic iterum quae pauli ante ex eodem Ulpiano descripta sunt, afferantur. Quocirca nec magis videtur noster potuisse in praesenti loco per hyperbolen, *Agri glebatim metiebantur* scripsisse; sed historice potius id quod res erat narrasse; quae de re ipsa ego nunc sic conjicio.

Genus illud pensitationis, quod olim Senatores suarum possessionum causa Principi praestabant, *glebae* nomine inter caetera vocabatur; et *gleba* Sena-

emque aurum glebale, et aurum oblatitium, A eodem modo censita. TOLLIIUS. — Adunata. Emen- do, adequata. GALE. — Quasi sententia sit, olim quidem ejusmodi discrimen inter urbanas ac rusticas plebes intercessisse, ut agricolæ censerentur, non urbium cives, sed id tandem discriminis, cum in ipsis etiam civitatibus hominum capita nota- rentur, cessasse, et utrasque pari modo fuisse habi- tas; quod memorata distinctionis mutatione prorsus niti, nemo non videt. Verum, vel nil mutando, diver- sus ab isto sensus commodosque confici potest.

Eosdem porro, quia dicta Senatorum gleba titii auri nomine, id est, quasi ultro in æra- ferebatur, nequaquam obnoxios fuisse men- pristinis censibus: sed in illo demum Galerii veterem immunitatem, ut in posterum scilicet pro eujusque fundi quantitate et modo glebam solvere cogentur; huncque tan- triptorem ob ea cuncta simul sumpta, spe- vero ut, quam dixi, census enormitatem in umque posset, notaret, scripsisse quondam era minus quam vulgo, eaque valde verisimi- gnata lapsu temporis ex initio sequentis vo- Agri glebati metiebantur. Ni et forsitan potius, batici, aut glebatitii. Utrumque sit, tam bene a gleba, et a glebatus glebaticus seu glebati- possint, quam a barba barbatus, et ab obla- titius; ab adscriptus, adscriptitius. Aurum oblatitium jam ante in hoc ipso argumento ha- ; et servi glebæ adscriptitii omnibus noti sunt. quod ipsummet adjectivum glebaticus in testa- Perpetui Turonensis episcopi, qui sæculo exeunte mortuus est, reperitur; ubi loci servi- baticæ et transmissibilis mentionem fecit: ut proinde vice agri glebatim, agri glebatici le- lueris non futura sit ultima vox sine exem- eque mea de hoc loco symbola, interim dum es a viris doctis expectamus. Primi enim scrup- de recepta lectione movimus.

ebantur. Passive, aiebat supra Tollius; quod tia exempla confirmabunt. Arnobius: Orbe si- lior, an pedis unius latitudine metiatur? Cato, 146: Modio oleario mensum dato unguinis pondo- tii, libro III: Ex pecunia deinde Babylonæ... (denariis) pedestrium stipendium mensum est. et arbores numerabantur. A censitoribus nem- tra veterem formam censualem, qua, sicut qui in possidebant, ipsi pro jure res suas, puta arbores æstimabant deferendo (Omnia enim i desert, æstimet, inquit suo loco Ulpianus), ita deni erat suas quoque vites et arbores profes- gratia numerare, et numerum deinde profiteri, quentibus istis cognoscitur: Quod si exciderit, vel vites, nihilominus eum numerum profiteri qui fuit census tempore. Confer verba Formæ is præcedente pagina allata.

inum capita notabantur, in civitatibus urbanæ, olim, hominum capita notabantur, in civitatibus, lobus punctis. Tum, urbanæ ac rusticæ plebes æ. GALE. — Possit omnino uterque legendi mo- os invenire amatores ac defensores. Et pri- idem, quoniam recepta distinctio eum ultro a suggerit, quem ampliss. Cuperus sequitur ad rba: Censitoribus ubique diffusis: altera vero, m vici-sim editionum, quæ Oxonii et Canta- prodierunt, annotationem: « Hic Lactantii confirmat Gothofredi conjecturam, qui ex libro Theod. de Censu collegit, mutationem ali- a Galerio factam esse per Lyciam et Pamphi- nimirum urbanam plebem capitacioni subjec- Vides enim, ut ea observatio priori membro æ distinctioni faveat, hominum capita notaban- civitatibus. Dicam aliquid amplius. Præcessit in- us Sectionis initio: Censu in provincias et ci- semel missus: quæ ipsa quoque pericope non secundam Galei distinctionem stabilit, urbanæ ticæ plebes adunatæ. Et vulgatam tamen sequi- us cum Cuperus, quam Galeam, propter di- nota proxima in fine.

natæ. Tamquam unum ac diversum corpus

eadem modo censita. TOLLIIUS. — Adunata. Emen- do, adequata. GALE. — Quasi sententia sit, olim quidem ejusmodi discrimen inter urbanas ac rusticas plebes intercessisse, ut agricolæ censerentur, non urbium cives, sed id tandem discriminis, cum in ipsis etiam civitatibus hominum capita nota- rentur, cessasse, et utrasque pari modo fuisse habi- tas; quod memorata distinctionis mutatione prorsus niti, nemo non videt. Verum, vel nil mutando, diver- sus ab isto sensus commodosque confici potest. Adunari quippe apud idoneos auctores dicuntur proprie res et personæ, quæ prius sparsæ, in unum postea fasciculum vel locum coguntur. Plinius, libro XIX, ca- pite 2: « Vulsum (spartum) fascibus in acervo aduna- tum biduo, tertio resolutum, spargitur in sole sicca- turque, et rursus in fascibus redit sub tecta. » Justinus, libro V, capite 9: « Repletur Græcia Athenien- sium exulibus: quod etiam ipsum auxilium cum mi- seris eriperetur... omnes se Argos et Thebas contu- lere... Thrasybulus... adunatis exulibus, castellum Phlyen... occupat. » Denique noster in fine capituli 15: « Sparsi enim milites per diversas regiones fue- rant, et adunari omnes angustiae temporis non sine- bant. » Quo sit ut facile noster, et ex optimo latini- tatis usu, tam de plebeiis urbium incolis, quam de im- mense rusticorum multitudine, quæ a prisco tempore per campos sparsa, in urbes census causa venerat, po- tuerit dicere, urbanas ac rusticas plebes adunatas fuisse in civitatibus; hoc est, coactas. Præsertim, cum proxime alia loca nominentur, ubi per id tempus ru- ricolæ cum oppidanis miserrimo modo adunati sint: fora nempe omnia.

Foras omnia. Editio Aboensis, fora omnia: quæ et Galei emendatio, nostraque. Adde Col. c. 415, in c. 25.

Gregibus familiarum. Non jam quomodo noster an- tea familiam pro servis ponebat hac pericope (cap. 14): Nihil usquam reperiebatur, quippe cum familiam Cæsaris nemo torqueret; atque alibi (cap. 21): Hic mos (Persis) est, ut Regibus suis in servitium se addi- cant, et Reges populo suo tanquam familia utantur: sed quomodo nonnunquam apud veteres vox familiæ una patrumfamilias, sobolem et servos complectitur, quod sequentia ista clarissime ostendunt: Unusquis- que cum liberis, cum servis aderant.

Fidelissimi quique servi contra dominos vexab. Con- tra regulam juris, quæ vetat servos in dominorum caput interrogari. Edit. Oxon. et Cant.

Si omnia defecerant, etc. Locus obscurus et ambigus. Aut vult enim noster dicere: Quod si hæc omnia (fili- rum nempe adversus parentes suspensio, et fidelis- simi cujusque servi contra dominos vexatio, uxorum- que adversus maritos) nullam tandem extorsissent con- fessionem, tunc ipsi contra se, quoniam cætera frustra fuerant, torquebantur. Vel, ut malim, sensus est: Si qui essent contra quos, quia jam uxoribus, liberis, servis carerent, aut quod nunquam istorum quidpiam habuissent, nec uxores, nec liberi, nec servi pos- sent torqueri, ipsi tunc contra sese adhibebantur, et gravissimis urgebantur tormentis.

Adscribebantur quæ non habebantur. Id est, in tabu- las census referebantur etiam illa, quæ tormentis coacti possidere se profitebantur, licet ea revera non haberent. Unde mox. « Et duplicabatur semper, illis non inventientibus, sed, ut libuit, addentibus, ne frustra missi viderentur. » TOLLIIUS.

Quæ non habebantur. Præferam, quæ non fateban- tur. GALE.

Sensui, quem nunc Tollius ex vulgata lectione eruebat, favet apertissime Maucroixius, qui vertet: Et quand la douleur avait arraché quelque aveu de leur bouche, il passait pour véritable. Nec, ut ingenue dicam, video cur debeat displicere.

Nulla ætatis, valetudinis excusatio. Videtur semel excidisse culpa Librarianorum nulla, et Lactantii manus fuisse: Nulla ætatis, nulla valetudinis excusatio. Malebat Nicolaus Heinsius: Nulla ætatis aut valetudinis excusatio. GRAEVIVS.

Nulla ætatis, valetudinis excus. Elegantius: *Nulla ætatis, valetudinis nulla excus.* Sic autem loqui noster amat, ut cap. 16, *quem nullus hostis expugnet, nullus laqueus induat.* Et simili fere ratione, capite 31, *quorum hic ritus, hic mos est.* TOLLIVS.

Valetudinis. Et hic rursus alia omnes editiones, *valetudinis.* Quod cum ita pergant facere, ac si qui illas curarunt, crediderint scripturam veteris Codicis nullo pacto posse defendi, ecce contra quam supra constitueramus, quid in eam rem notatum sit a Dausquio in Orthographicis: « Promunt, inquit, ex Horatio, *dura valetudo.* Amplector. At cum prope infinita varient in Orthographia, cum *Genitrix* scribatur per *i*, ac per *e*, *Genetrix*, cur non etiam *valetudo*? Certe supinum est *Valitum*, unde *Valiturus* Livio, libro xxxv, ne quod aliud per somnium nobis objiciant. Et observavi, Vulcanium edere semper in Apuleio *Valitudo* per *i*, Lipsium scribere, itaque esse correctissimæ Justinii editioni Parisinæ. » Hactenus Dausquius qui, si hodie viveret, sane nosset alterum scribendi modum scientissimo Latinitatis Grævio magis placere; quem et ideo preferimus, nec dubitaret certe Dausquius ipse Lipsiano et Vulcaniano usui antepone.

Agri et debiles deferebantur. In sellis puta, aut lectulis, sicut ù de quibus, act. v, 15: «... ὥστε κατὰ τὰς πλατείαις ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τρεῖς ἐπὶ κλισίων καὶ κρεβάτων. Beza: «... adeo ut in plateas efferrent ægrotos, et ponerent in lectis ac grabbatis.

Parvulis adiciebantur anni, senibus detrahebantur. Ea tibi utriusque rei causam ex Ulpiano, de Censibus (*Digest. lib. 1, tit. 15, § 5*), ubi ille: « *Ætatem, ait, in censendo significare necesse est; quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur.* Veluti in Syriis a quatuordecim annis masculi, a duodecim fœminæ usque ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligantur. *Ætas autem spectatur censendi tempore.* » — *Adiciebantur anni.* Ita jam rursus e veteri membrana Baluzius, qui ex eadem quoque in fine capituli 35, ut eum de secundo loco reiceret in quartum. Reliquæ omnes editiones, *adiciebantur*, et *rejeceret*, suis locis. *Secundâ in his verbis (adjicio, ejicio, injicio), per duo ï non per unum scribenda est*, inquit Gellius, libro iv, c. 17. Sed *lapidum et auctorum tenor non unus*, ait vicissim Dausquius in Orthographicis, v. *adjicio*. — Imo, *adocere antiqua scriptio, pro adjicere*, quam in omnibus optimæ notæ libris inventam viri docti testantur, ait anonymus auctor Notarum ad Dictyn Crentensem.

Quæ victores adversus victos jure belli fecerant, ea ille, etc. Sic hodie Baluzius. Idem antea cum ms. codice: *Quæ veteres adversus victos jure belli fecerant, et ille...* Neque aliter sane cæteri editores, etsi, quod jam proxime videbitur, neutra emendatio sit recens. — *Quæ veteres.* Lege, *quæ victores.* Prima Baluzii editio in addendis. Item Oxoniensis, an. 1680, ad calcem. — *Et ille.* Legendum, *ea ille.* Edit. Oxon. et Cant.

Quem Trajanus Daciis. Sub quo scilicet post duas expeditiones (Dacia) in provinciam redacta est, et proinde vectigalis facta. Edit. Oxon. et Cant.

Pene gratia victor imposuit. Recte ergo paulo antea vocabulum *victores*, pro *veteres*, quod in ms. legitur, viri docti substituerunt.

Et merces pro vita dabatur. Quis hæc, ut sonant, intelligat? Corrige meo periculo: *Et merces pro vita dabatur.* *Mercēs* nempe a *merx*, *mercis*, non *merces*, *mercedis*. Sensus est: *Et quia tanta erat capitatio, ut quidquid pecunie habebant pro capitibus penderent, cogebantur illi, quoties ad victum necessaria comparanda erant, suas merces pro cibis dare.* *Mercēs* itaque vox pluralis est, non singularis. Et quod ad *vitam*, pro victu seu alimento, exemplum tibi, si requiras suppedietabit Terentius in Phormionæ (act. ii sc. 2, vss. 16, 17) his versibus:

Pauper, cui opera vita erat, ruri fere
Se continebat.

A Unde merito novissimus Paraphrastes, *Pauper, qui labore rustico atque opera victum quærebat.* Qua in re palam Latinorum vita Græcorum *Bios*, qui *vitam* et *victum* promiscue notat, respondet. Maucroixius, si ipsum sequi malueris: *La liberté de respirer s'achetait à prix d'argent.* Ad verbum, respirandi libertas argento redimebatur. Versio autem anglica, si et ipsa fors tibi magis placitura sit: *After that all men were thus listed, then so much money was laid upon every man's head, as if he had been to pay so much for his life.* Id est, postquam ita omnes descripti sunt, tanta vis pecunie in cujusque caput fuit imposita, quanta si vel de redimenda cujusque vita fuisset actum.

Hisdem censoribus. Sic capite 34, *super hisdem hominibus*; et capite 34, *ut hisdem erat libitum*; et capite 48, *cum hisdem a nobis indultum esse pervideas*: imo, postremo illo capite, *hisdem Christianis*, ter. Quod non observarem, nisi ita hic Auctor et Ennium *isdem*, et Ciceronianum *eisdem*, et aliorum rursus *isdem*, videretur æqualiter damnasse, atque omnibus τὸ *hisdem*, ut πολλῶν ἀνθρώπων ἄλλων, prætulisse; cujus tamen vocis nulla mentio apud Ciceronem in Oratore, quo ipse loco judicium suum de tribus prioribus loquendi modis interponens, sic habet: « *In templis isdem* probavit Ennius (1): *at eisdem*, erat verius; nec tamen *eisdem* opimius: male sonabat *isdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitate causa liceret. »

Et duplicabatur semper, etc. Nullo sensu, confidenter dicam, nisi sic distinxeris: « *Et duplicabatur semper, illis, non invenientibus, sed ut libuit, addentibus, ne frustra missi viderentur.* » Hoc est: *Et illi quidem tributa, et hujusmodi alia, sedulo semper duplicabant; non quod sane plura, ob quæ pendenda essent, invenirent, sed quod plura pro libitu adderent, ne viderentur incassum missi.* Præcessit quippe proxime, *alii super alios mittebantur tanquam vitula inventuri.* Unde mox τὸ *non invenientibus* breviter dicitur, *pro non plura invenientibus, ἀπὸ τοῦ κοινῶς*; et mox rursus, *sed, ut libuit, addentibus, pro sed plura, ut libuit, adjicientibus, eodem pacto.*

Et nihil minus solvebantur. Et nihilominus. Editio Aboensis. Item Gale.

Nec mori saltim gratis. Editio Cantabr. *saltem*: de quo scribendi discrimine consulendus Dausquius in Orthographicis. Distinguebat pro non male totum hunc locum Aboensis, hoc modo, *ut nec vivere jam, nec mori, saltim gratis liceret.*

Ab omni genere injuriæ tutos. Veteris schedæ lectio est: « *Ab omni genere injuria et atis.* » Ex quibus ultimis cum in prima editione Baluzius *injuriæ tutos*, non sine vocis defensione, fecisset, sequentes omnes ad hanc usque similiter excederunt. Idem tamen paulo post legendum esse, *injuriæ tutos*, monuerat in Addendis, delendamque proreum suam notam ad hunc locum: quare nec illam notam supra videas, sed aliam pro ea, col. 558, sicut nec hic amplius vocabulum *injuriæ tutos*, sed *injuriæ tutos*.

Injuriæ tutos. Insolens hoc verbum juris Latini facere voluit Baluzius exemplorum aliquot auctoritate, sed vano conatu, uti et ipse fatetur, qui in emendationibus, quas ad calcem sui operis adjecit, fide indubitata legendum asserat, *injuriæ tutos*. Edit. Oxon. et Cant.

Atquin homo impius. Acerbius erit, si ironice legas, *atquin homo pius*; et sic Lactantium scripsisse arbitrator. TOLLIVS. — Nolim negasse, quamquam mox non *misericordem*, sed *immisericordem* legendum esse sim conjecturus.

Miseratus est illis. Locutio hæc illorum temporum est. TOLLIVS. — Nicolaus Heinsius emendabat: *miseratus est illos.* GRÆVIUS. — Distinguunt post *illis*

(1) Probavit quoque post Ciceronis tempora Ovidius hoc versu:

Isdem sub dominis aspicere domus.

editio, et Galeus.

egereut. Mirum, ni sensus sit, ut nihil, hoc illa re indigerent; quomodo nempe Vulgata ad Corinth. xi, 22: *Pudescitis eos qui non ro, qui nihil habent.*

ominem misericordem. Malim: *Video hominem tem.* GALE. — Sensus postulat, ut legamus, *m misericordem!* Alias apud Terentium est, *ominem esse invenustum et infelicem,* etc. Sed loquendi locum hic non habet. TOLLIVS. — neo iudicio, emendaveris: *At, o hominem ordem, qui,* etc. Firmat præcedens lectio, *pius,* si sit servanda, nec repugnat *homo i,* si sit, ut credo, admittendus, quia postea Galerium ironice *hominem pius* appellandum deinceps suo vero nomine, et quasi *ns,* vocaverit *immisericordem.*

ca vit. Lege: *Ita dum cavet;* quod et clarilumbus vidit. Alias *subterfugeret,* pro *subreponendum.* TOLLIVS. — Putabam præteritione opus esse post *Ita,* in hunc modum: *cavet ne...*

m miserorum. Quid? Nullæne tunc temporis aut inter *miseros,* ut noster tantummodo *miserorum* fecerit mentionem? aut num vero *miseribus* peperit Galerius, cum *miseris* viris eret? Sed nil istis opus est. Fuera indubie manus: *Ita, dum cavet,* ne quis simulandicitatis censum subterfugiat, multitudinem *miserorum* contra omne jus humanitatis opponendo scilicet *veros miseros* miseris illis mendicitatis, e quibus nolebat Galerius ut *a censum* effugeret.

CAPUT XXIV.

propinquavit. Verbum, quod etsi noster ite 46 adhibuerit, nec non Vulgata quinquies (*Judic. xix. 9; Isa. xli, 1*), ideo tamen *crediderim,* magis poeticum fuisse ab orina, quam solutæ orationis, quia unum, veris, exemplum in Plauti Truculento (*Act. ii, currit,* et apud Virgilium quatuordecim: *nulle e contrario* apud Ciceronem, vel Suetonium, inum.

propinquavit. Lege: *Jam propinquabat.* TOL-

credo, cum proxime denuo per præteritum *m* subjiciatur: *sacutumque tempus est.* Mauinterim cum Tollo, ne cui sim fraudi: *Mais de la justice divine approchait.*

ius dilabi ac fluere. Virgilius in *Æn.:*

Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri spes Danaum.

GALE.

est occupatus. Quidni potius: *Dum esset occupatus* Nam hæc certe male invicem videntur coherere: *Nondum animum intenderat, dum est...* Sed *non nondum animum intenderat, dum esset,* id *ando,* vel interim dum esset, etc., ejusmodi *le* apud Virgilium initio *Æneidos:*

quoque et bello passus, dum conderet urbem.

spectabat obitum ejus. Elegans in eo vocabulo *st* apud Quintilianum, ubi, cum filius parricidati reus dixisset, *se non expectare patris,* pater facete simul et severe respondit: *Imo spectes.* TOLLIVS.

um graviter laboraret. Hoc est, sicut optime anglica, cum graviter ægrotaret Constantius, *ta* Cicero in *Tuscul., Artus vehementer laborant,* *ssime* habent, valde ægri sunt.

tra repetierat. Hæc verba in veteri codice non *re* testatur Baluzius: sed quoniam sensus *sectus* fuisset citra aliquod supplementum, *com-* nullum addi potuit, quam quod præbuit *Fra-* *um* de Constantio Chloro, in quo ita legitur:

A Constantinus obses apud Diocletianum et Galerium sub iisdem fortiter in Asia militavit, quem post depositum imperium Diocletiani et Herculii Constantius a Galerio repetiit. Sed hunc Galerius objecit ante plurimis periculis. Edit. Oxon. et Cant.

Nam et in insidiis sæpe juvenem appetiverat. Dele in, quemadmodum alibi quoque. BOHERELLUS.

Juvenem. Atqui prius *adolescens* dictus est. Capite enim xviii: *Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adolescens;* et idem rursus capite 29, *adolescens* voce significabitur: *Credit adolescens (Maximiano Hercutio) ut perito ac seni.* Recte. Sed nostro, quod nec apud alios rarum est, *juvenis* et *adolescens* synonyma sunt. Et, quod magis notandum, *juvenem jam annos 35 natum* intelligit, aut ad minimum, triginta quatuor plus minus completos. Constantinus quippe anno Christi 272 natus, sicut ante nos Pagius observavit (*In Critica Baron. ad annum Christi 337, n. 2*). Et, ex Cyprionicis Dodwelli Dissertationibus (*Undecima scilicet, n. 67*), anno Christi 306, Constantinum *juvenem* appellat in nostro capite Lactantius. Quod si verum, uti certe verum est, tum profecto etiam non solum constat annorum numerus, quem diximus: sed possit præterea ex hoc loco magna lux multis Historiæ difficultatibus affulgere.

Ne contra se arma civilia, et, quod maxime verebatur, odia militum concitaret. Nemo igitur, sicut ante diximus, aliter sibi aliorum odia *quærit,* quam *ingratiis acquirendo,* prout ibidem diversis verbis explicuimus. Illic cæteroquin, ne id nescias, operæ pretium merito duxerunt viri clarissimi Galeus ac Pagius (*In Critica Baron. ad annum Christi 306, n. 5*), et ante utrumque Editor Aboensis, distinguere post *civilia,* in hunc modum: *Ne contra se arma civilia, et, quod maxime verebatur,* quæque postea.

Sub obtentu exercitii. Vide Sallustium in Jugurthino, de Micipsa vitæ Jugurthæ imminente. Deest autem hic copula *et* a præcedente syllaba absorpta; quare lege: *et sub obtentu exercitii.* TOLLIVS. — Postulant omnino quæ antecedunt, ut ita legamus. Præcessit quippe: *Nam et insidiis;* post quæ verba alterum et sequi necesse est. Jamque alibi duobus locis nos ipsi eandem copulam simili modo absorptam fuisse suspicati sumus, et pro virili restituimus.

Feris illum objecerat. Il avait exposé Constantin à un lion. MAUCROIXIUS. — Quasi noster non *feris,* sed *leoni,* vel *feræ* singulari numero scripserit; cum contra multitudinis numerum adhibuerit, et inde admodum probabile sit, Galerium, qui non semel, sed sæpe Constantinum humanis insidiis appetivit, eundem quoque non semel, sed sæpius objecisse *feris.* Anglica versio nobiscum, *he had engaged him to encounter with Wild Beasts.*

In ipso cardine. Virgilius, *Æn. 1:*

Haud tanto cessabit cardine rerum. GAL.

— *In ipso cardine,* id est in ipso articulo, vel in ipsa liberationis opportunitate. Servius ad præced. Virg. versum: *Aut δεκαετίας dixit, ne in tantum quidem, hoc est, brevi occasione cessabit. Aut simpliciter intelligendum est, Non poterit in tanta rerum opportunitate cessare; ut sit de proverbio tractum, de quo dicitur: Res in cardine est; hoc est, in articulo.* Versio anglica per quam significanter: *In the last and critical moment;* ad verbum fere, in ultimo et decretorio momento.

Namque sapius. Deest aliquod vocabulum post *sapius;* verbi gratia, *rogatus* aut *sollicitatus* si fides Boherello, *repetenti* si Tollo credatur. — *Namque sapius.* *Sapius* corruptum est. Non enim sæpe, sed semel tantum sigillum dedit. Legendum: *Namque serius.* GRÆVIUS, item GALE. — Cum bona doctissimorum virorum venia, malebam, *etiamque sapius,* annectendo scilicet præcedentibus, in hunc modum: *qui illum de manibus ejus liberavit in ipso cardine, etiamque sapius.* Tum mox: *Cum jam diu negare non posset;* ut, uno verbo, sicut noster posuit, Constantinum appetitum sæpe fuisse Galerii, vel aliorum,

quos in eam rem præfecisset, insidiis, itemque non semel feris objectum: ita quoque observaverit, Constantinum ereptum sæpius fuisse Galerii manibus, cum in extremo versaretur periculo.

Cum jam diu[n]tius negare non posset. Ms. liber, atque inde quotquot hactenus editiones vulgatæ fuerant, *cum jam diu negare non posset.* Nisi quod in omnium prima rescribendum, ut in hac excusum vides, posuerat ad calcem operis Baluzius in Erratorum indice. Sequuntur doctorum judicia de veteris Schedæ lectione.

Cum jam diu necare, etc. Legendum, *cum clam diu necare non posset.* Hinc paulo ante tradidit, sæpe insidiis appetitum eum fuisse. GRÆVIUS. — Legit, *cum tamdiu negare* Boherellus; emendat, *cum jam denegare* Galeus; mavult *cum jam diutius negare* Tollius.

Præferebam: *Cum jam diu negare non posset*: ut ordo et sensus sint, *cum jam non posset diu negare*, Constantinum scilicet suo patri; hæcque de causa, quod antea diutius negasset quam ut posset adhuc diu negare.

Sigillum. Acceperunt diversa ratione interpretes. Macroxius: *Galerius lui donna son congé, et le signa de sa main.* Quasi nostri verba sint, *dedit illi libellum commeatus sua manu subscriptum.* Tralatio anglica: *A pass, which had the seal put to it.* Hoc est, libellum commeatus, sigillo munitum.

Retentaturus. Retenturus legi vult Galeus. Quod sane planissimum, et potuisset optime a nostro adhiberi. Sed vel *retinendi* voce usus est, quod illa interdum pro simplici *retinere* usurpetur. Cicero, libro de Divinat.:

Namque omnes memori portentum mente retentant.

Id est, retinent. Ammianus Marcell., lib. xxix: *nec meliora monente ullo, nec retentante*; hoc est pariter, retinente. Postremo, Aurelius Victor de Cesaribus: *Quoniam bellorum moles... acrius urgebat, quasi paritio imperio, cuncta quæ trans Alpes Galliarum sunt, Constantio commissa: Africa, Italiaque Herculio; Illyricique ora ad usque Ponti fretum Galerio; cætera Valerius retentavit*; diserit, si quisquam alius, pro tenuit. Vel quod, cum jam sæpius Constantinum hoc aut illo prætextu Galerius retinisset, quædam inde oriretur necessitas utendi potius frequentativo verbo, quam alio. Vel quia denique ipsos etiam conatus, quibus personas a nobis abire contententes, aut res quaslibet servatu difficiles retinere tentamus, Latini non raro *retinendi* voce expriment. De personis, Plautus in Asinaria, act. III, sc. 5: *Cur me retentis nunc?* Idem in Rudente, act. III, sc. ult.: *Etiam retentis?* De rebus autem, Antonii vita apud Athanasium, tom. II, pag. 450, ed. Commel.: *Ad summum, illud perspicere debemus, quod etsi nostras velimus retentare divitias cum lege mortis ab ipsis divellamur invitæ.* Adde obiter, quamquam id ab hoc loco alienum esse non ignorem, *retentare* quoque apud veteres pro simplici *tenere* inveniri. Spartianus in Ælio Vero, initio: *In animo mihi est, Diocletiane Auguste, tot principum maxime, non solum eorum qui principem locum in hac statione quam temperas, retentarunt, etc., id est, tenuerunt.*

Teneretur. Melius *retineretur*: sicut paulo ante, *retentaturus*, legitur. TOLLIUS.

Properavit exire. Ovidius, libro VI Fast... *quamvis properabis vincere, Caesar.* Sulpitius Severus initio Historiæ sacræ, qui divina compendiosa lectione cognoscere properabant.

Per mansiones multas. Quin mansiones et stativæ multa habuerint communia, non potest negari. Primo enim, verbi gratia, equi erant publici in utrisque. Noster hoc ipso loco de prioribus: *Sublati que per mansiones multas omnibus equis publicis.* De stativis vero, seu stationibus, Thomas Magister apud Du Cangium in Glossario latino, voce MANSIO: *σταθμοί οἱ κατὰ τόπους δημόσιοι ἄγροι.* Du Cangius, *ὄικοι ἐνθα καὶ ἵπποι δημόσιοι ἐτρέφοντο.* Deinde autem in utris-

que pariter, qui privata de causa iter quodpiam susceperant, cibum vulgo sumebant. Et postremo, uti jam e Lampridio constabit, in ipsis etiam expeditionibus bellicis *Mansiones* et *stativæ* per certa itinerum intervalla dispositæ, excipiendis reficiendisque copiis inserviebant. Sed eadem alias, contra quam videtur sensisse vir clarissimus Du Cangius, a se invicem differabant. Lampridius in Alexandro Severo: « Expeditiones bellicas habuit... Tacebantur secreta bellorum: itinerum autem dies publice proponebantur; ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum esset: Illa die, illa hora ab urbe sum exiturus, et, si dii voluerint, in prima mansione mansurus: deinde per ordinem mansiones, deinde stativæ, deinde ubi annonæ esset accipienda. » In *stativis* itaque circa meridiem, nec per longum tempus (unde illis *stationum* et *mutationum*, Græcis *ἀδασίων*, vocabula) tam milites, quam alii quilibet, qui vel imperatorum jussu, vel proprio nomine iter facerent, subsistebant, ac cibum capiebant: in *mansionibus* vero

sub vespem, et per noctem totam. *Mansio*, inquit optime in eam rem Du Cangius: « Latinis scriptoribus dicitur locus, ubi confecto itinere per noctem quiescebant; unde ut plurimum pro diei unius itinere sumitur. » Firmat Archelai episcopi Mesopotamiæ Disputatio adversus Manichæum (*Ad calcem Sozomeni, edit. Vales.*) in cujus fere initio: « Turbo... accepit eam (epistolam) huic cui a Mane præceptum fuerat, pertulit, omni itinere diebus quinque transactum... in quo plurimum... laboris ac molestiæ pertulit. Si quando enim ad vespem velut peregrinus ad hospitium pervenisset... Turbonem etiam ipsi hospitii detrahebant, ne aquæ quidem ipsi ad bibendum facultate concessa. Quæ cum singula quotidie atque horum nequiora perferret ab his qui per singula loca mansionibus atque hospitii præerant, etc. »

Cum consulto ad medium diem usque dormisset. Qui consulto, qui volebat Constantinum persequi? inquit olim, testante clarissimo collega Grævio, Nicolaus Heinsius; cujus adeo sententia erat, scripsisse Lactantium consueto. Sed liceat vicissim doctissimos Manes rogare, quinam voluisset Galerius Constantinum persequi, qui prorsus nesciebat Constantinum abiisse? Potius itaque Galerius *consulto* ad medium usque diem dormiverit, hoc est, in lecto jacuerit, et simulaverit se dormire, quia pridie præceperat Constantino, ut postridie mane acceptis mandatis proficisceretur: ita quippe dormiendo die postera ad meridiem usque, Constantinum, si non retentabat, quia pridie post cænam abierat, saltem retentare se credebatur, ejus ignorans profectionem, et sibi dieculam addere cogitans. Proba igitur, ni admodum fallor, vulgata lectio, et servanda.

Ut eum retrahi faceret. Spartianus in Caracallo, *fratrem in Palatio fecit occidi.* Neque ferme aliter Mamert. (In Gentil. Max. Aug.): « Laureæ illa devictis accolentibus Syriam nationibus, et illa Rhætica, et illa Sarmatica te, Maximiane, fecerunt pio gaudio triumphare. » Vulgata autem, Matt. v, 45: *Ut sitis filii Patris vestri... qui solem suum oriri facit super bonos et malos.* Quibus similia quoque nonnulla apud Plautum in Persa, et in Epidico, occurrunt.

Nudatus ei cursus publicus nunt. Zozimus, libro II: *Τοὺς ἐν τοῖς σταθμοῖς ἵππους, οὓς τὸ δημόσιον ἔτρεπε, ἀμα τῷ θάσσει τὸν σταθμὸν, κολούουν καὶ ἀγροίους ἴων, τοῖς ἐξῆς ἐστῶσιν ἐχρητο.* Edit. Oxon. et Cant.

Nudatus. An potius *Truncatus*, vel, *Jam datus?* Gale: qui et addidit, Vide Ammianum, libro xxx.

Vix lacrymas tenebat. Videatur rursum, ibidemque loci amplissimus Cuperus.

Qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit. Fallor, an sensus est: Qui Constantino (quem, antequam advenisset, militibus, ut ab ipsis post sui mortem imperator crearetur, commendaverat) purpuram, imperatoris dignitatis in-igne, tradidit ipse in manus? Possit omnino æque bene ita res esse, ac in istis Estheræ: *Evenit autem die tertio, ut induerit-*

her regno (Sic enim Hebræa ad verbum sententia est : *Die autem tertio induta est regalibus vestimentis, ut optime transtulit in Vulgatus; vel, καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ τοῦ ἡ Εὐθύρ βασιλευσίν, ut Septuaginta verte-*

ec obstant sane quæ ex Dodwello, col. seq., us. rium per manus tradidit. Nimirum Augusteum. im aliud imperii nomine solet denotare Lac- Dodwellus, *Diss. Cypr. xi, num. 85.*— Solet : verum ut *Cæsareum* quoque eodem voca- onnunquam in hoc opere significetur. Quod o dico, quasi nunc nostrum de *Cæsareo* loqui em : sed quod revera capite 18, cum de *le- luobus Cæsaribus* ageretur, et Constantini, tan- llo fastigio dignissimi, injecta fuisset mentio cletianum, Galerius sine mora Cæsaream otestatem rotunda imperii appellatione dona- is verbis : *Dignus non est. Qui enim me priva- tepsit, quid faciet cum imperium acceperit?* rpetua itaque ejus vocis usurpatio apud hunc em de *Imperio Augusteo* : sed varius est us.

ita, etc. Hoc est, atque eo pacto. Neque e τὸ ita, pro deinde sicut alibi. Sed Constau- lorus, qui filio suo purpuram propria manu summo opere expetiverat, et se, verbi gratia, o vitæ desiderio, si id semel fecisset, obtu- xerat, in lecto suo, postquam reipsa impe- onstantino per manus tradidisset, *requiem vitæ, tabat, accepit.* Qui jam loquendi modus, ob me quod in hoc auctore invenitur, non pa- gotii clarissimo Meldensi episcopo Constau- lhorum inter magnos Ecclesiæ persecutores, facessere potest et debet. Nostro quippe, si- ma primi capitis verba indicant, haud mere tum hoc opusculo de persecutionum auctori- re. [sed præcipue, quibus pœnis in eos cælestis severitas vindicaverit, exponere. Unde supra e de Nerone : « Nec tamen, inquit, abiit im- respexit enim Deus vexationem populi sui. is itaque fastigio imperii, ac devolutus a summo is impotens, nusquam repente comparuit, ut illuræ quidem locum in terra tam malæ bestię ret; » et capite 3 de Domitiano : « Tutus... it, donec impias manus adversus Dominum st. Postquam vero ad persequendum justum m instinctu dæmonum incitatus est, tunc tra- n manus inimicorum luit pœnas. Nec satis ad m fuit quod est interfectus domi. Etiam me- omnis ejus crasa est; » et sic deinceps de s. At, qui Constantium Chlorum *vitæ requiem, staverat, accepisse* ponit, quid ponit, obsecro, cælestis iudicis severitatem sapiat, ac non po- agnam Dei benignitatem et misericordiam? it itaque, ut palam est, Constantini pater unus gnioribus Ecclesiæ persecutoribus huic scrip- ed nec magis Maucroixio, ejus nempè versio eat : *Il expira doucement comme il avait sou-*

ad verbum, *Placide, prout optaverat, expiravit.* t longe minus Eusebio, qui Constantii mortem, οὐ βίῳ εὐδόξῳ καὶ τρισυχαρίῳν, *vitæ finem dem terque beatum vocaverit.* Scio, ex quinto libri capite, *Dei adversarios non semper dignam suo recipere mercedem.* Sed nec noster, nec Eu- Constantium uspiam inter *Dei adversarios* runt. Quare videat doctissimus præsul, quo- Constantini patrem ipse melius noverit, quam i Constantii Chlori æquales noscitare poterint. quod inter alia post Eusebium memorat Bos- , *Procopium Martyrem jussum fuisse quatuor t, adeoque Constantio Chloro, illorum uni, li- t, inquam, cum cæteris quæ pro sua persecu- turma protulit, æque bene Eusebio, ut omnes ntar, innoverunt, atque Meldensi episcopo. Et us tamen Constantium Chlorum Persecutorum disertissime exemit, eidemque mortem ter*

A beatam tribuit. Imo vide, quod magis est, Ruinarti ad Acta Martyrum Præfationem, in qua nullum sub Constantii principatu Martyrem extitisse sat ingenue concedit, sacra tantum conventicula, quæ Constantius dirui passus est, et Diocletiani edicta, quæ, ponente Ruinarto, sub eodem Constantio adhuc Cæsare in Galliis publicata sunt, nec ab illo, postquam Augustus factus est, revocata, adversus Dodwellum urgens. Quæ Principis quidem nimium facilis, nec persecu- tionis, ut oportuit, obsistentis esse possunt, at non itidem persequentis. Qua de re jam antea plura dixi- mus.

Cæterum, Constantium Chlorum anno Chr. 306, viii Kalend. August. ut habent Idacius in Fastis et Socrates, vita functum esse, quæ in Dissert. Hypat. capite 2, num. 19, in medium adduxi, evincunt. Ne- que, ut putarunt aliqui viri doctissimi, contrarius est Socrates in libro 1, capite 1, ubi ait, eum diem obiisse primo ducentesimæ ac septuagesimæ primæ Olympiadis anno, qui currenti Christi anno 306, mense Julio absolvitur. Nam Socrates, multorum Orientalium more, qui æras omnes mense septembri auspiciantur, annum secundum Olympiadis cclxxi mense tantum Septem- bri hujus Christi anni inchoat, ut alibi ostendo. Nam neque Scaliger, neque Petavius, neque Calvisius hunc nodum solvere potuerunt. Hankius in libro de Bysanti- narum rerum Scriptoribus Græcis, parte 1, capite 1, num. 19 et seq. pluribus contendit, Constantium anno præcedenti e vita migrasse, eodemque Constantium imperatorem levatum esse. Sed ejus funda- menta in laudata Dissertatione a nobis eversa, licet, cum eam in lucem edidimus, librum illum non vidis- semus.

Suscepto Imperio Constantinus Augustus, etc. Fecit illum Augustum Constantius pater Augustus Galerio prior. Renuntiavit etiam Augustum statim a patris decessu exercitus, cui pro eorumdem temporum more, jus renuntiandi competeat. Retragatus tamen est Augusti titulo Galerius, qui Cæsaream illi duntaxat dignitatem confirmavit. Quod enim excogitatum a Galerio scribit Lactantius, ut « Severum Augustum nuncupando, Constantium, non imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco rejiceret in quar- tum, » præposito nimirum illi ipso quoque Maximino, id etiam fecisse constat e fastis Alexandrinis manu- scripti Usseriani, Theone, ni fallor, Alexandrino auctore, qui illos ad annum usque Domini cccclxxii perduxit. Ibi enim pro anni cccvii consulibus, quos agnovit Imperium Orientale, legimus Σεβήρον σεβαστόν καὶ Μαξιμιανόν Καίσαρα, nostrum nempè Maximinum, ejus primum consulatum reperire non potuit Baluzius; sæpe enim hæc nomina inter se permiscet illorum temporum scriptores. Temperavit itaque aliquantisper Augusti titulo Constantinus, ut et Panegyrico anonymi discimus coævi illorum temporum auctoris. Dodwellus, *Diss. Cypr. xi, num. 85.*

D—Firmare possit egregie locus iste Eumenii in Constantini Panegyrico : « O fortunata et nunc omnibus beatorum terris Britannia, quæ Constantium Cæsarem prima vidisti! » Verius tamen arbitror, quia ita melius tota nostri narratio cohærebit, Constantium primo creatum fuisse a patre Galliarum Imperatorem, sicut Orosius locutus est. Deinde eundem, jam patre mortuo, renuntiatum fuisse a militibus βασιλέα τελώ- ταν καὶ σεβαστόν, quæ Eusebii verba sunt. Tertio, eundem rursus, pro summa potestate, quam sibi a patre et ab exercitu delatam videbat, sanctionem sine mora in gratiam Christianarum, qui in Galliis erant, cum præfixo Augusti titulo emisisse, qua illos publico sui Dei cultui redderet; hæcque omnia, priusquam ex Anglia nuntium ullum Galerius de Constantini in pa- tris locum successione accepisset, adeoque, antequam id, quod sequenti capite narrabitur, potuisset commi- nisci : sed allata deinum post paucos dies laureata novi Augusti imagine ad malam bestiam, cæpisse tum Galerium excogitare, ut Severum, qui erat ætate ma-

turior, Augustum nominaret, atque ita de Imperatoria Constantini potestate Caesarem faceret: Constantinum autem, Galerii mente aliquanto post intellecta, ab Augusti titulo, quem prius sumpserat, abstinuisse, donec idem Galerius nomen Caesarum de medio tollens, Constantinum cum tribus aliis juberet vocari imperatores, sicut in fine capitis 32 videbimus. Adde Toinardi notam in hunc locum.

Nihil egit prius, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Quibus ergo cultum Christi publicum Constantius pater siverat interdicti, quemadmodum, supra explicuimus, et ante nos etiam viri clarissimi Dodwellus et Pagius collegerant.

Reddere. Redderet. Galeus; item Toinardus ad hunc locum, in auctoris verbis. Quae illi proinde accipi volunt tamquam ordo sit: « Nihil prius egit quam Christianos cultui ac Deo suo redderet. »

Sanctae religionis restituta. Restituta. Editio Aboensis quo et pacto emendari volebat Boherellus.

Sanctae Religionis restituta. Quid, si potius, sanctae Religioni sua restituta, vel templa restituta? GALEUS.— Nihil respuo. Sed quid, si tamen nil sit mutandum, et hic loci vox restituta substantive restitutionem sonet, quomodo apud Apuleium editionis Raphaelengianae, in hoc titulo: « Hermetis Trismegisti de natura Deorum ad Asclepium ALLOCUTA, Apuleio, ut quidam volunt, interprete. » vox allocuta planissime allocutionem, quod et adeo vocabulum in nonnullis codicibus alterius loco legitur, significat? et quomodo iterum apud Tertullianum defensam, pro defensione, seu vindicta reperimus; et apud Cyprianum remissam, pro remissione; et apud Joannem Gerundinensem relatum, pro relatione, ac sic de aliis. Judicent Docti.

CAPUT XXV.

Laureata imago ejus. Id est, secundum translationem Anglicam, imago ejus cum impositis imperatoriae dignitatis insignibus, aut, si ad verbum oporteat, characteribus: *His image, with the characters of the imperial dignity upon it.* Unde quid clarissimo interpreti Constantinus a moribundo patre, vel saltem ab exercitu post Constantii obitum factus fuerit, Augustusne, aut solummodo Caesar, nemo non potest colligere.

Imago ejus allata est. Ex Herodiano discimus, ritum hunc ab Elagabalo profectum. TOLLIVS.

Ad malam bestiam. Galerium scilicet Maximianum. PAGIVS, qui quod suo modo interpretes illustrationis gratia separatim fecerant, ita conjunxit. Maueroixii enim versio pro mala bestia, Galerium; Anglica vero Maximianum habet.

Deliberavit diu, an susciperet. In eo pene res fuit, ut illam, etc. Lectio quidem satis ferenda. Sed potuit tamen haec altera a nostro aequae bene, ni et melius adhiberi: « Deliberavit diu, an susciperet, aut illam et ipsum, qui attulerat, exureret. In eo pene res fuit, nisi eum amici, » quaeque deinceps.

Amici. Ses Ministres, inquit Maueroixius; ac si noster scripsisset: *Ipsius in regendo imperio administri.* Recte. Nam, ut ad Justinum 1, 5, clarissimus collega Graevius observavit, amici regum dicebantur olim, qui eis a consilio sunt. Vide locum, ubi in eam rem plura exempla congeruntur.

Ignoti Caesares. Severus nimirum et Maximinus Daia; quod ex his capitulis 49 certum ac perspicuum: « Tunc repente (senex Diocletianus) pronuntiat Severum et Maximinum Caesares. Obstupescunt omnes. Paucisque interjectis: In conspectu omnium Maximianus manum retrorsum extendens prostravit a tergo Daian... et exuto vestem privatam, constituit in medium. Mirari omnes, qui esset, unde esset. » quaeque postea.

Imaginem. The statue, versio anglica; cujus auctor, cum prius eandem vocem hujus capituli initio ad verbum reddiderit *image (imago)*, ostendit, aut se nulum ponere discrimen inter statuas et imagines, aut sibi saltem videri neutro loco sermonem esse de plana picturae imagine, quam Constantinus ad Galeum miserit, sed de statua, verbi gratia, fusili. At

A contra, non debere apud nostrum statuas et confundi, unus et alter locus commonebant, jusmodi sunt. Capite 44: « Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, litteras deperstatuas et imagines invenit. Ac similiter » Eodem tempore senis Maximiani STATUAE Cuius jussu revellebantur, ET IMAGINES, cum quibus esset, detrahebantur. » Confer quae ad hunc locum eruditissime pro suo more amplissimurussus annotavit.

In societatem. Imperii scilicet; quemadmodum merito interpretes suppleverunt.

Jam turbatae rationes ejus. Quae capite 20 tur. TOLLIVS.

Nec poterat alterum extra numerum nunc voluerat. Voluisse unquam Galerium Caesari, gusti nomen potestatemque cuiquam extra conferre, non modo nusquam videmus apud sed contrarium ter in antecedentibus planissimus. Nimirum capite 18 his verbis: « Responserius) debere ipsius Diocletiani dispositionem petuum conservari, ut duo sint in republica qui summam rerum teneant, item duo minime sint adjumento; » ac deinde capite 20, duobus scilicet, si primum de tertio Augusto extrum creando agatur, Galerium expectantem mus, dum obiret Constantinus, ut eo semel Licinium veteris contubernii amicum, et a politica familiarem, tum et cujus consiliis ad agenda utebatur, Augustum ejus loco nuncupetremque; et ubi rursus, si jam de tertio Caesare numero faciendo quaestio sit, ita pariter idem rursus a nostro relictus est cogitans de eorum olim Caesaris dignitate in filium suum Candianum ut non ideo tres Caesares futuri essent tunc in imperio Romano, sed duo tantum, quonia Galerius consilium erat imperium deponere, tertio Caesarum Severo secundum facere « Augustum ut cum Imperii summam tenerent Licinius ac Constantinus, et secundum Caesarum nomen Maximianus et Constantinus, inexpugnabili muro circumseptus se tranquillum degeret senectutem. » Quae cum, et illuc vix consilia ejus omnia tenderent, nunc esse queant: *Nec poterat alterum extra nuncupare, ut voluerat?*

Versio Maueroixii est: *Il ne pouvait nommer sième César contre la disposition de Diocletien;* tum: Non poterat tertium Caesarem contra Diocletiani dispositionem nominare. Sed nunquam Constantinus de tertio Caesare nuncupando cogitasse, ex his certum est, et ex his denuo capitulis 20: « (Licinium) Caesarem facere noluit, ne filium naret, et ut postea in Constantii locum nunc Augustum atque fratrem. » Praeterquam quod in manuscripti codicis vocabula, ut voluerat, nus Maueroixii translatione comparent.—Anglica fe could he now make another Emperor superius hoc est: Nec poterat alterum imperatorem emerum facere. At neque jam semel Galerius imperatorem fecerat quod illa versio innuit is unquam ullum tale creare cogitaverat, ut ostendimus; neque postremo duas voces, ut eadem translatio magis exhibet. Quid ergo? prorsus eliminanda, tamquam malo fato a libere hunc locum intrusa? Aut num potius servat loci vitium alibi latet? Puto equidem alibi. Meaque, uno verbo, conjectura est, veram olim loci scripturam fuisse: « Jam turbatae rationes fuerant, nec poterat alterum se intra numerum cupare, ut voluerat; » hoc est, Licinium, mansuum amicum, quemque adeo pro altero se habere Decreverat enim antea reapse Galerius, ut capite xx meminimus, *Licinium veteris contubernii amicum, et a prima militia familiarem,* in hoc locum, statim atque Constantinus obisset, se atque Augustum nominare, et ita Diocletiani dispositionem per omnia servare. Sed, cum res in

Constantinus in patris locum, præter Galerii A
tionem, successit. Nec proinde poterat anti-
alerius Licinium, alterum se, intra numerum
are, ut voluerat. *Alterum me* simili sensu, nec
apud Ciceronem reperies in Epistolis. Verbi
ad C. Cæsarem: «Vide, quam mihi persuase-
me esse alterum, non modo in iis rebus quæ
ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos perti-
et ad Atticum: «Hic mihi ignosceas; me enim
magis accuso, deinde te, quasi me alterum.»
a alibi: «Ad omnia me alterum se fore dixit:»
ue ad Brutum: «Ad te, tanquam ad alterum
officiscens.» Quid? quod ubi Ciceroni in Lælio
micus tanquam alter idem esse ponitur, est enim
em, inquit, tanquam alter idem, nil possit un-
illud alter idem sonare quam quod nos Galli
e dicimus, *un autres soi-même*. Agnosco interim
viter in præsentia differre vulgatam nosri loci
em, alterum extra numerum, ab emendatione,
proponimus, alterum se intra numerum. Sed
secum, ut vidisti, necessario conciliandus erat;
iliationem pro virili ex ipsomet opere eruimus,
liorem, si quis habeat, recusabimus.

evernum, qui erat atale maturior. Agebat Con-
us, quo anni tempore hæc acta sunt, annum
rigesimum quintum. Acta enim post viii kal.
quo die Constantius Chlorus mortuus est; et
alius, ut antea a nobis cum Pagio positum,
uerat anno Christi 272, 3 kal. mart. vel, ad
m, pridie kal. apr. Coniiciat inde, qui poterit,
in annos illo, de quo agitur, tempore vixisset
s. Certe si non plures, vix minus triginta quin-
upletis.

tantinum vero non imperatorem, sicut erat fac-
l Cæsarem, etc. Admodum præstat noster, ut
in sua sententia, Constantium filio suo Con-
imperium per manus tradidisse, et Augustum
Eamque, quo magis cogito, illorum tempo-
ministratio probabilem reddit, qua qui prius
at Augustorum, omnia vulgo poterat in istis. C
diem Constantius senior Augustus, ut ex initio
vigesimi certum est. Verba sunt: Nam Gale-
stantium, quamvis priorem nominari esset ne-
ontemnebat. Quidam ergo id, quod pro suo iure
otius, senior Galerius Augustus, erga filium
otium fecerat, confestim Galerius, post Con-
mortem senior Constantino Augustus, licere
tare crediderit, et illo revera, qui jam reci-
modo mutaverit? Aliter tamen, ne dissimu-
petissimus Cuperus.

o, cum hic noster plurimum discriminis inter
torem et Cæsarem ponat, iniquiens, Constanti-
on imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem
aximino appellari iuberet, stabiliri inde valide,
os superius contra Pagium ex hoc ipso scrip-
te vero jam contra, ex eo quod idem Constau-
qui in fine præcedentis capitis vocabatur Au-
appellatur nunc in huius clausula imperator,
ator quæ antea de utriusque vocabuli diffe-
teligimus. Quoniam nempe, sicut quotidie
nis idem Deus diverso sensu modo *Optimus*,
Maximus, et quandoque conjunctim *Optimus*
us nuncupatur; ita olim eidem quidem homini
i et imperatoris appellationes tribuebantur,
b diversa notione. Hic autem, ne nescias, ideo
imperatorem quam Augustum de Constantino
us, quia in proxime præcedentibus Augustum
ero habuimus, et amat noster phrases et voca-
quantum potest, variare.

Cæsarem. Quæ viri doctissimi de natali Con-
si, ut ita dicam, Cæsareo hic notarunt, sunt in
tu. Nolim de illo cum eis contendere. Hoc sal-
sibi persuadere non possum, in calendario ve-
lerwartii, in quo 8 kal. januar. adscribitur *Na-*
invicti, intelligi hunc Constantini natalem, non
a ideo quod cum trium natalium Constantini in

illo calendario fiat mentio, semper dicatur *Natalis*
Constantini, non *invicti*; sed in primis, quod 8 kal.
januar. vulgo sit appellatus *Natalis Solis*, et *Sol*
novus. Chrysostomus homilia de Nativitate Joannis
Baptistæ extrema: *Quod dicunt, Solis Natalem esse,*
et Sol justitiæ, de quo Malachias propheta dicit, et
quæ sequuntur. Credebant enim, hæc die 8 kal. ja-
nuar. quam habebant pro Christi natali, diem lu-
cem augeri, noctium tenebras minui, et propterea
Solem ex Antichthonum hemisphærio ad nos remeare
incipientem quasi renasci. Eucherius Lugdunensis,
sive is sit Eusebius, homilia 2 de Nativitate: *Hodie*
enim (8 kal. januar.) Noctis damna in diei transeunt
lucra. Hodie nox deficientibus tenebris minoratur, et
dies additus luci (forte legendum, addita luce) produ-
citur ut, nascente lucis auctore, omni illa, quæ totum
mundum operuerat et texerat, infidelitatis nocte dis-
cussa, fides nostra velut dies luceat. Inferius: *Omnium*
sæculorum antecessor et conditor hanc diem sibi, in qui
nasceretur, elegit, ut sicut proficiebat luce, proficeret
etiam dignitate. Propter quam causam hæc dies quo-
que apud gentiles erat in magna dignitate, ut et apud
nonnullos christianos, non solum propter natalem
Christi, sed et Solis. Leo Magnus, sermone 11 de Nati-
vitate Christi: *In fide, qua fundati estis, permanete*
ne idem ille tentator, cuius jam a vobis dominationem
Christus exclusit, aliquibus vos iterum seducat insidiis,
et hæc ipsa præsentis diei gaudia suæ fallaciæ arte cor-
rumpat, illudens simplicioribus animis, de quorundam
persuasione pestifera, quibus hæc dies solemnitatis nos-
træ, non tam de Nativitate Christi, quam de Novi, ut
dicunt, Solis ortu honorabilis videtur. Quorum corda
tenebris obvoluta, et ab omni incremento veræ lucis
aliena sunt; imbuuntur enim adhuc stultissimæ genti-
litis erroribus. Dictum autem hunc diem Solem no-
vum. Ambrosius, sermone 16 docet; et Censoribus
de Die natali, c. 21: *Aliis a novo sole, id est, brumæ,*
etc. incipere annus naturalis videtur. Brumam vero in
hunc diem incidere multi Veterum statuerunt. Pli-
nius, l. LIX, c. 25: *Omnes eæ differentiæ (æquinoctio-*
rum, solstitii et brumæ) fiunt in octavis partibus si-
gnorum. Brumæ Capricorni ad 8 kal. jan. fere. Ser-
vius ad 1 Virgil. notavit, brumam finire 8 kal. jan.
Brumæ, inquit, finitur 8 kal. jan. die. Hoc igitur die
gentiles natalem solis, quo christiani plerique se-
cundo et tertio sæculo epochæ christianæ natalem
Servatoris nostri celebrabant, quod etiam nunc fa-
ciunt. Hinc in illo veteri calendario dicitur *Natalis in-*
invicti, scilicet solis. Hoc enim perpetuum ejus epi-
theton, ut in antiquo lapide, qui penes me est, *Soli*
invicti, Apollini. Vide amplissimum Cuperum. GRÆ-
VIUS.

Confer quoque Pagii Criticam in Annales Baronii,
ad annum Christi 306, num. 12. Maxime vero Joan-
nis Harduini Antirrheticum de Nummis antiquis Col-
ontarum et Municip. ad Joannem Foy-Vaillant, pag.
63 et 64, rursusque sub finem, in addendis. Quin et
denuo in admonitione ad Lectorem, quam in paulo
recentiori opere vir clarissimus post Embolum de
Canone Turonensi subiecit.

Maximino. *Maximien*, *Mavcroix*, id est, *Maxi-*
miano. Quod quidem mirarer, ni id potius typothe-
tarum errori tribuendum foret, quam consilio inter-
pretis. Agi namque de Maximiano Daia, et veteris
schedæ lectio, et caput 19, aique alia plurima, partim
indicant, partim evincunt.

Ut eum de secundo loco reiceret, etc. Ita jam prima
Baluzii editio. Aliæ omnes, *rejeceret*.

CAPUT XXVI.

Compositæ ei res. Recte. Nam ex capite 26: *Tur-*
batæ prius rationes Galerii Maximiani fuerant; et inter
alia, latinis componi res dicuntur, quando, postquam
uti hic turbatæ sunt, cavetur ne in perturbationem in-
cidant. Turbari enim et perturbari non minus a se in-
vicem, quam purgare, et perpurgare, quæque reliqua
id genus, differunt. Cicero l. 1, Offic.: «Cavere de-

illo ad sese expugnandum cum patris sui Maximiani A Herculi exercitu missus est.

Maxentius tant facinoris sibi conscius. Hoc est, sumptæ sine senioris Augusti consilio purpura, usurpatique simul Italiæ imperii, quod Galerius Severo cum Occidente cesserat.

Licet jure hæreditatis paterno milites traducere ad se possent. Sensus est, licet sibi minime impossibile videretur paternos milites, siquidem a Severo contra se adducerentur, in suas partes hæreditatis jure traducere. Sunt autem paterni illi milites iidem, qui paucis ante versibus exercitus Maximiani vocabantur.

Maximianus socer. Hoc est, Galerius; quod et maluit Maueroixius, illustrandæ narrationis gratia, suppressis auctoris verbis, ponere.

Quærebat quatenus. De vi hujus adverbii Columbum consule.

Se à periculo impendente muniret. Hanc phrasim idem vir doctus ibidemque loci, variis tueret exemplis.

Patri suo. Seniori nempe Maximiano, sicut additum a Maueroixio in sua translatione.

Post depositum imperium in campania moranti.

Ἐπεὶ τοῦ παιδὸς εὐχότως ἀγωνίῳ Μαξιμνίου, inquit Zozimus, τῆς Λυκαρίας ἐν ἧ τότε ἦν ἐξορία, ἐπὶ τὸν πατρίωνος ἦεν. Quæ ita conciliat Baluzius, secessisse quidem Herculum in Lucaniam cum imperium deposuerat, sed tam cum ista agebantur, in Campaniam venisse. Edit. Oxon. et Cant. — Neque sane aliter Baluzius. Sed vero hujus loci verbis, quomodo hæc sumpta sunt, longe aliud significari, res ipsa, et ambæ clarissimorum Interpretum versiones perspicue ostendunt. Gallica: *Il envoie présenter la pourpre à son père, le vieux Maximien qui, après son abdication, faisait son séjour dans la campagne.* Anglica autem: *So he sent the purple to his father, who had lived in Campania ever since his resignation of the Empire.* Quid si igitur in eo loco, ut alicubi apud Ciceronem, τὸ post, sequente commate, atque alibi aliter mille locis, postea valeat? et in nostro rursus, Ciceronis imitatione, qui, *Ego morabor te pro Ego te expectabo*, in epistolis ad Atticum usurpavit, *depositum imperium in Campania moranti, pro expectanti*, dictum fuerit? Tunc profecto nulla magis videbitur superesse difficultas, quam si plerissime haberemus: *Patri suo postea, depositum imperium in Campania expectanti, etc.* In quam scilicet Hercules, audito semel quo pacto Romæ filium suum Maxentium prætoriani Augustum nuncupassent, summa quidem celeritate, nec sine magna spe recuperandi imperii advolaverit e Lucania, ubi jam inde a deposita ingratæ purpura privatus consenescebat: sed ita tamen, ut intra Campaniæ limites sese tandiu tenere voluerit, donec utrum sibi filius resumendæ purpuræ potestatem faceret, rescivisset. Juvatque admodum, quamvis singula minus distincte recitet, Eutropius, his verbis: « Romæ interea Prætoriani, excitato tumultu. Maxentium Herculi filium, qui haud procul ab urbe in via publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. Quo nuntio Maximianus Hercules ad spem erectus resumendi fastigii, quod invitatus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amenissimis consenescens. » Placet itaque, quo sic desinam, hæc distinctio: « Patri suo post depositum imperium in Campania moranti, purpuram mittit. » Neque ista Ciceronis dissimilis est: Hora post, Antiochum Gabinium nescio quem, etc. condemnarunt. »

Bis Augustum nominat. Explicat hanc locutionem Toinardus suo loco.

Et qui deposuerat invitatus τοῦ πατρὸς, eoque propriore, quod æque benè rati videri. Sed remotius est.

Libenter arripuit.

de re multo pl.

Severus interim vadit. Vadere nonnunquam hostibus qui armati, præliandique animo, pro dicitur. Virgilius, *Æn. II* :

Spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus inmixti Danais, haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Congerimus;

et Livius pariter, libro III : « vadunt igitur liliam ab sua parte omissum, et locum ex quo serant repetunt; momentoque non restituta pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu, quandoque etiam usupatum videas de illis, quæ huc aut illuc, jam præliantes, conferunt. » *Æn. lib. VIII, Annal. versibus supra laudatis :*

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumque petunt :
Vadunt solida vi;

nec dissimili ratione Livius, libro XXVI : « Cæsar in castra Romana Numidæ Hispanique elephantis irrupissent, elephantis, per media castris, stragem tabernaculorum ingenti sonitu abruptum vincula jumentorum facerent. » omnino possis Columbi emendatione carere.

Et se contra quem venerant tradunt. Corrige contra quem, etc. GALE.—Ita quoque emendanda quia mire gaudet noster ἀποδοτέως. Sed potius scripsisse, et se ei, vel illi, contra quem venerant; aliaque id genus.

Sed occur. jam resumpto imperio Maximianus nior nimirum; quod non male ambobus interpretandum visum est.—Currenti anno (306), Maximianus Hercules, qui post depositum imperium in Lucania morabatur, a Maxentio filio, dum is in Campania esset, Romam vocatus est, ab eoque Augustus nuncupatus, ut jam ex Lactantii capite diximus: quod præsentis anno factum, non ex laudato Lactantii capite, sed etiam ex ejusdem latu ordinario anno sequenti (307), juxta præteritum consulatum Cæsareorum regulam assumpto creditur. PAGIUS, in *Crit. Baron. ad An. Ch. 306, nota.*

Cujus adventu Ravennam confugit. Zozimus auctorem fuisse ad Tres Tabernas, ut captus fuerit venne. GALE.

Maximiano. Illi nempe, qui mox initio capite nominabitur simpliciter Hercules, et ita sine alio Maximiano distinguetur. Locus est, *Hi vero cum Maximiani nosset insaniam.* Judicet hinc ter æquus lector, quam multis locis hic libellus non subobscurus tantum, sed obscurus, quod satius auctori nobisque fuisset Herculum nomine verbi gratia, Hercules, et Galerium pariter et Galerium nominasse.

Vestemque et purpuram eidem, a quo accepit didit. Locus non una de causa notabilis. Nam primo supra vidimus, Severum missum fuisse ad Hercules filium Maximianum, ut eum Hercules purpura indueret (sunt enim senex Maximianus et Hercules Maximianus idem homo), discimus fuisse factum, adeoque Severum ab hoc filio purpuram accepisse. Et, quod jam se præcipuumque est, Severus qui ita purpuram Herculi acceperat, non nisi Cæsar factus fuerat illam acciperet. Sed quando eandem Hercules habebat, recenter factus erat Augustus a Galerio sine capite 25, traditum. Nec videtur proinde Augustorum purpura diversa a purpura Cæsarium quam Severus ut Cæsareæ potestatis insigne acceperat, eandem, jam Augustus factus, quoque pertinet, Diocletianum, capite 19, cum se purpuram hactenus ut Augustus et senior Augustus acceperat, exueret, velletque simul convocata in conspectum hominem, quem una cum Severo Cæsarem pronuntiare tantum non desinebat, in eorum oculis purpura notum facere, haud

illa, qua se exiit, Maximino Daix injecisse, idem : « Huic purpuram Diocletianus injecit qua se exiit, et Diocles iterum factus est. » us porro, an ita quod satis sit ad amplissimi questionem superius memoratam responde- Sed vix certe quæ nunc a nobis observata prætermitti poterant; nec quidquam memin- contrarium, quod valeat præponderare.

inque et purpuram. Quærit supra Columb. an *δύοιν*. Idque negat, credens potius *inter- et exteriorem vestem* intelligi. Ego contra *esse* existimo, eamque unice vestem signi- quæ simul fuerit purpurea, et exterior, ob- nix auctoris nostri verba secum collata : « *Maximianus... ut posset (Constantinum) sal- ponit regiam vestem*, cap. 29.

« *Maximianus... cum jam Constantinum æstima- tisse fines Barbarorum, repente purpuram sumit*, capite in sequent.

nec manifeste alia mens fuit doctissimis inter- s; quorum Gallicus *vestemque et purpuram* iter verterit, *la pourpre*, ad verbum purpu- inglicus vero *the imperial purple*; imperato- irpuram, in hoc etiam confirmante palam ul- juxta nos modo de indiscreta Cæsarum impera- que purpura diximus, quod *imperatoriam* vo- eam purpuram, quam Severus, cum ab Her- asar heret, accepit : *and gave back the impe- ple to him from whom he had received it*. Cele- em figuræ, quam hic laudamus, exemplum quis aliquid requirit, Virgilianum illud :

Laticis, qualem pateris libamus et auro,

eris aureis, inquit Servius; atque alibi :

ri velatum auro vitisque juvenum,

is itidem aureis. Necnon in Actibus apostoli- meliori doctorum sententia, *ταύρους καὶ στέμ- τὸς πύλωνας ἐνέγρας*, id est, vertente inter- eta, cum *tauros vittatos*, seu *coronatos*, ad- adduxisset.

facto, nihil aliud, etc. Præstat sine dubio cum- editione, et ambabus rursum versionibus, onem tollere post *facto*, atque uno spiritu in hunc modum : *Quo facto nihil aliud impe- nisi bonam mortem. Cette lâcheté ne put lui ob- taine douce mort*. MAUCROIX. — *But all that he tain by this submission, was a gentle death*. anglica.

n. Id est, lenem, ut modo Maucroixius : quod me sequentia confirmant, *lentiter mori coactus*

venis et incisis. Fractis laqueo cervicibus, se- Zozimum. Edit. Oxon., et Cant.

alim sibi. GALE.

er mori coactus est. Anno scilicet Christi 507. ad An. Ch. 506, num. 10, in fine.

capite suos persequi. Lego, *ab hoc cepit suos*. Cum antea scilicet sæviisset in solos Chris- BOBERELLUS.

capite suos persequi. Vitio hujus mendosis- i facile remedium, si cum Nicolao Heinsio : *Ab hoc cepit suos persequi*. *Ab hoc*, est post capite, pro *cepit*, ut multi scribebant, pec- st litterarum. transpositione. GRÆVIUS. — *Ab te suos persequi*. Adde *cæperunt*. Sed forte ceiderunt. TOLLIVS. — Ibi est hiatus. ALLIX.

CAPUT XXVII.

ilius vero cum Maximiani nosset insaniam. Pe- a speciem perspicua, sed inde vere obscura, primum, de quo nunc agitur, *Maximianus*, ne sit ab eo, qui hoc nomine indigitabatur in- præcedentibus. Tum, quod idem ille ante- m *Maximianus* vocetur jam inopinanter *Her- boleque adeo obscuritati mederi volentes cla- Maucroixius et Burnetus, verterunt, ille qui- quam nostri verba sint : « Senex vero Maxi-*

manus cum Galerii nosset insaniam. (*Le vieux Maxi- mien, qui connaissait la fureur de Galérius.*) Hic au- tem, ac si recepta lectio esset : « Senior vero Maxi- mianus cum junioris Maximiani nosset insaniam. » (*But Maximian the elder knew well the madness of Maxi- mian the younger.*)

Adjuncto Maximino. Editio Oxon. anni 1680, p. 108, in Emendationibus, quæ serius occurrerant. Vulgatam scripturam secutus est Maucroixius in sua versione, correctionem Burnetus. Vide tu, quid Toiardo de ultra tue lectione pronuntietur supra in Notis ad hunc locu n., et ad caput 18.

Duplicatis copiis. Pro quo *duplicatis viribus* simillimo sensu reperies in fine capitis 46.

Quibus resisti nullo modo posset. Cum puncto et commate. GALE. — Emendandum puto : *Quibus cum resisti*, etc. BOBERELLUS. — Placet admodum. Nisi quod potuit etiam noster scribere : « *Quibus resisti nullo modo posset : urbeque munita, vel et urbe munita ;* » adeo ut copula absorpta sit præcedente voce. Sed ultimam, scio, legendi rationem teretes aures minus amabunt.

Urbe munita, et rebus captis inimicis diligenter instruens. Hic mendum cubat. ALLIX. — Locus depravatus, quique vix aliter videtur in integrum restitui posse, quam si legatur : *Urbe munita, et rebus captis in itinere diligenter instans, vel insistens*. Edit. Ox. et Cant. — Locus contaminatissimus. Qui purgari possit, incertum est. Heinsius conjiciebat : *Urbe munita, et se super ceptis inimicis diligenter instruens*; hoc est, diligenter rimans et inquirens quid consilii caperent inimici. GRÆVIUS. — Emenda : « *Urbe munita, et rebus necessariis non minus diligenter instructa :* » aut, si hoc non placet, « *Et recentibus copiis non minus diligenter instructa*. TOLLIVS. — Corrigo : « *Urbe munita, et præceptis amicis diligenter instruens ;* » sive, « *Et rebus contra inimicos diligenter instans, vel insistens*. GALE. » — Malim ego : *Urbe munita, et rebus aptis inimicis diligenter instruens*; modo non *res aptæ inimicæ*, sed *res aptæ inimicis* intelligantur, id est, aptæ ad arcendos et propulsandos a muris ini- micos ; *des choses propres pour des ennemis*, inquitur quotidie Galli ad verbum, qualia olim erant scorpion- nes, catapultæ, et reliqua id genus. Hirtius lib. v : « *Scorpionum, catapultarum, cæterorumque telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat.* »

Suæ minoris filix nuptiis. Maucroixii versio, seu verius paraphrasis est : *par le mariage de sa fille Fausta*; suæ Filix Faustæ nuptiis. Recte. Confer Baluzium, ac Toiardo insuper ad hunc locum.

Ille interea Galerius. MAUCROIX. — *Maximianus ulter*. Tralatio anglica.

Ad urbem accedit. Romam scilicet, quod non immerito interpretes e sequentibus, et communi latinis usu, simpliciter et rotunde in suis versionibus posuerunt.

Ad circumsedenda mœnia. Malebat, credo, vir doctus, cujus nomen, propter rei incertum, tacebo : *Ad circumdanda mœnia*. Sed nulla mutatione opus est. *Mutinam circumsedere, Colonia circumsedere, oppi- dum circumsedere*, aut, ut nonnulli codices habent *circum- siderere*, aliæque id genus, Ciceroni familiaria sunt in Philippicis, et alibi, pro *obsidere*, et similibus.

Æstimaretque illam. Virgilius Eclog. 1 :

Illam ego huic nostræ similem, Mellibæe, putavi,
Stultus ego, huic nostræ similem, etc.

TOLLIVS.

Socer generum oppugnaret. Id est, Galerius Maxi- mianus Maxentium; quod vel hæc capitis 26 ostendere possint : « *Maxentius tanti facinoris sibi conscius... cogitans... fieri posse, ut Maximianus socer... ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret.* » Adjice tamen quæ ex Tristano memorat amplissimus Cuperus.

Et quod Romani mittes, Romam translatis signis. Editio Aboensis, mutata, meo judicio, distinctione optima

partem Maxentianorum militum, quæ paulo ab imperatore Severo, sublatis signis, desciverat, et sese Maxentio, contra quem venerant, tradiderat, Hercules suam proprie esse reputabat, non filii Maxentii: adeo ut admodum verisimile esset illos qui, quoniam olim patris fuerant, ad filium, relicto Severo, defecerant, defecturos pariter a filio ad patrem, quamprimum daretur occasio.

Ad filium. Ad Maxentium. Maucroixii versio.

Illum principem calamitatum. Id est, anglicæ versionis: *The chief occasion of all the calamities, etc. præcipuam occasionem omnium calamitatum.* Maucroixio auctor et princeps non diversa hoc loco sonabant, qui ita nempe verterit, ac si posterius vocabulum hinc prorsus abesset: *l'ayant appelé l'auteur des calamités publiques, il lui arrache la pourpre.* Certum est non multum differre, si modo differant. Colligo ex istis Ciceronis locutionibus: *Princeps belli, princeps necis, princeps atque architectus sceleris;* similiterque ex ista Cæsaris: *princeps sceleris, et concitator belli:* in quibus haud tantum optimo sensu auctor pro princeps possit ubique substitui, sed in quibus præterea videas *sceleris principem et sceleris architectum* synonyma esse, item, *principem belli et concitatorum belli.*

Diripuit, etc. Propter quod *seditionem et convitia militum tulit.* Eutr. libro x. Edit. Oxon. et Cant.

Purpuram. The imperial purple. Versio anglica, hoc est, imperatoriam purpuram; quod optime quidem convenit cum initio capitis xxvi: *Subito illi alius terror adlatu est, generum ipsius Maxentium Romæ factum imperatorem:* sed non ideo labefactant quæ superius, auctorem nostrum cum scipso conferentes, collegimus.

Exsutus. Ita quoque editio Aboensis. Cæteræ, *Exutus.* Neque aliter supra in fine capitis 4, *exutus ac nudus.* — Lege, *Exutus.* ALLIX.

Senex. Deest importune ista vox in editione Aboana, quod propter illos moneo, qui ea utuntur.

Tanquam Superbus alter. Scilicet Tarquinius, Romanorum rex ultimus. PAGIUS. — *Comme un autre Tarquin.* MAUCROIX. — Hoc est, tanquam alter Tarquinius. *As Tarquin the Proud.* Versio Anglica: id est, tanquam Tarquinius Superbus.

Superbus. Editio Aboensis, *Superbus,* cum majuscula littera ab initio: quo etiam modo rescribi volebat Galeus.

Exactus est. Delendum hic verbum substantivum, utpote inflictum, et abundans. TOLLIVS. — Imo servandum esse, neque ullum ipsi vitium inesse, quæ jam dicam, perspicue, credo, ostendent.

CAPUT XXIX.

Rediens rursus in Gallias. An. scilicet 307, circa mensem Augustum, ut ex libello de præfectis Urbis, a Cospiniano primum et Onuphrio, tum a Bucherio in lucem edito, intelligitur. PAGIUS.

Ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem, etc. Elegantius verbum substantivum post *profectus* inferatur. TOLLIVS. — Vel cum supplemento alterius est legere oportet, *ubi aliquantulum moratus est, profectus est ad hostem:* vel distinguendum, *ubi aliquantulum moratus, est profectus, etc.* BOHERELLUS. — Item, quod ad posteriorem distinctionem attinet. Ego, quin propter afferendas proxime rationes posterius priori longe præferendum sit, nullus dubito.

Profectus ad hostem filii sui Maximianum. Id est, ad alterum Maximianum. Versio anglica. — Hoc est, ad Galerium in Pannoniam, uti transtulit Maucroixius. Omnia admitto. Agi enim cum de Galerio Maximiano (qui ab Herculo Maximiano diversus, vere inde alter Maximianus fuerit) tum de eodem degente tunc temporis Carnunti in Pannonia, et ad quem Hercules profectus sit et pervenerit e Zozimo atque alijs certissimum est. Quæro tantum, quomodo potuerit Hercules, redeundo, ut fecit, ex urbe Roma in Gallias, Carnuntum proficisci? Qui enim ex Urbe in Galliam

ibant, tergum prorsus obvertebant Carnunto; Herculesque non se tantummodo in viam versus Gallias dedit, adeo ut cum Mediolanum, verbi gratia, pervenisset, susceptum iter deseruerit, ibique cœperit in Pannoniam tendere: sed rediit reapse in Gallias, quin et aliquandiu in Galliis post reditum fuit commoratus; nec nisi post eam commorationem ad Galerium filii sui hostem profectus est: « Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filii sui Maximianum: » unde, vel si nolim, denuo rogandum, qui potuerit Hercules illo ipso tempore quo redibat ex Italia in Gallias, nec cessavit ad Gallias pergere, Carnuntum, Pannoniæ oppidum, cui dorsum vertebat, proficisci?

Hanc difficultatem eruditorum nemo, non dicam solvit, sed ne quidem tetigit. Solvet vero facile, opinor, receptæ interpunctionis mutatio, paulo altius repetita, in hunc modum. « Quorum (militum) ira et clamore perturbatus est senex impius, et ab urbe Roma, tanquam Superbus alter, exactus est rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filii sui Maximianum. » Ita quippe Hercules concionem, in qua a Maxentii humeris purpuram deripuit, non in urbe Roma habuerit, sed extra urbem, et fortassis etiam procul ab urbe, et ad hoc vel illud Latii oppidum, Hercinorum puta territorii; « advocavit enim populum ac milites, » uti superius narratum. Idemque postea, ira et clamore militum de ipsius facto gravissime indignantium perturbatus, consilium subito ceperit in Gallias per urbem Romam revertendi. Mox autem, Roma ipsa, tanquam Superbus alter, fuerit exactus; idque, cum suum illud consilium exequeretur, hoc est, dum reapse in Gallias per urbem Romam rediret, ad quas deinde pervenerit, et a quibus denique, in illis aliquantisper moratus, contenderit in Pannoniam ad Galerium Maximianum filii sui hostem. Vides, ni admodum fallor, quam parvo labore non parva historia: series secum cohæreat; item, quomodo contra Tollii sententiam *est post exactus* non ineptum sit et redundans; postremo, uti quoque nihil necesse sit alterum *est post profectus* supplere, sed tantum distinguere: « ubi aliquantulum moratus, est profectus, etc. »

De componendo Reipublicæ statu. Locutio valde propria, sicut ante initio capitis 26 notavimus. Vide sis. Estque alias hæc Sulpicii Severi quam simillima, paulo post *rebus domi compositis.* Locus integer, quo melius iudices, sic habet: « Nec multo post Tirhac Rex Æthiopum regnum Assyriorum invadit. Quo nuntio Sennacherib ad sua tuenda conversus, fremens et clamitans victori sibi victoriam eripi, bellum omisit, missis ad Ezechiam litteris, cum verbum contumeliis denuntians se paulo post, rebus domi compositis, ad excidium Judææ mature rediturum. »

Cum eo disputaret. Non quo sensu vulgo *disputandi* sumitur, sed illo, quem ex Cicerone stabilitum supra videas in Cuperi Notis, et in Maucroixii Burnetique versionibus feliciter expressum hoc pacto: *Sous prétexte de conférer avec lui des affaires de l'empire.* MAUCROIX. — *He pretended that he went to concert with him, etc.* tralatio anglica. Quæ in utroque interprete latine sonant, quasi ut de imperii negotiis consilia conferrent et caperent.

Regnum ejus. Id est, ut optime versio anglica, eam imperii partem quæ Galerio obtigerat: *his share of the empire.* Regnum enim proprie dictum non fuisse certum est. Sed, ut illis temporibus Imperatores et Cæsares nonnunquam regis nomine donabantur, ita quoque regni appellatione eorum ditiones.

Exclusus a suo, quocumque venisset. Ex Aurelio Victore, quod nec noster capite 8 negabat imperii portio, quam Diocletianus administrandam Herculo commiserat, Italiae atque Africae limitibus continebatur. Sed nuspiani noster, postquam semel capite xxvi resumpti ab Herculo imperii mentionem fecit, vel tantillum Africam ut Herculi regnum, aut ut regnum ad quod fuerit profectus, et a quo undique,

etsi suo, fuerit exclusus, nominavit, verum unice Italiam, quam sibi Hercules, ut suam, vindicare voluerit; tum Galliam, in quam bis fugerit. Quare non dubitamus, quin regnum, a quo nunc, quocumque venisset, exclusus fuisse dicitur, intelligere proprie oporteat de Italia: sive non alia pars prioris imperii reddita fuerit Herculi per filium, quod satis crediderim; sive simul reddita sit Africa, quod videtur supra præferre amplissimus Cuperus, nec negaret forsitan Paglus, qui in Crit. Baron. ad annum Christi 336, num. 12, disertè ponit Felicem illum, prætorio præfectum, ad quem lex 21 Codicis Theodosiani inscripta est, ita fuisse præfectum prætorio Italiae, ut in ea Africae quoque præfectura contineretur.

Quocumque venisset. Nullum habet sensum, nisi dispecas a priori membro, et fiat initium sequentis periodi. ALLIX.—Putabam, sensum optimum sine receptæ distinctionis mutatione elici posse in hunc modum: nullam fuisse orbem in Italia, ad quam se Hercules recipere tentaverit, quæ non ei portas obseraverit, atque ita, quocumque veniret, exclusum fuisse a suo regno, id est, a regno, quod sibi olim Diocletiani dispositione commissum solus rexerat, et habuerat postea commune cum filio, quasi postliminii jure.

Aderat ibi Diocles. Hoc est, apud eum Maximianum, ad quem ante dictus est Hercules fuisse profectus, proindeque apud Galerium Maximianum, seu, quod eodem redit, in aula Galerii, si cum Maueroixio ad sensum potius quam ad præcedentia vocabula volueris respicere: *Galérius avoit depuis peu fait venir à sa cour Dioclès*, etc.

Diocles. Hæc prima occasio, quæ data sit nostro loquendi de Diocletiano post istam capitis 19 pericopen: «Huic purpuram Diocletianus injecit suam, qua se exiit, et Diocles iterum factus est.» Unde, cum illum jam non Diocletianum, sed Dioclem nominari audimus, videtur sequi Diocletianum, purpuram deponendo, ad pristinam suam Dioclis nuncupationem rediisse. Præsertim cum pariter capite 37, legamus: «Nam si quid reliqui vel Diocles, vel Maximianus reliquerunt,» et iterum capite 52: «Ubi sunt modo magna illa et clara per gentes Joviorum et Herculiorum cognomina, quæ primam a Dioclete et Maximiano assumpta?» Vide sis tamen, ne quid tale incautus colligas. Noster enim capite 41, non Dioclem, vel Diocletem, sed Diocletianum denuo appellabit his verbis: «Augusta vero in desertis quasdam Syriae solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos guarum calamitatis suæ fecit;» et Eutropius quoque de eodem ad privatam vitam regresso: «Diocletianus, inquit, privatus in villa, quæ haud procul a Salonis est, præclaro otio senuit.» Adde, ne nunc plures adducam, Hieronymi locum superius allatum, Maueroixius, quasi nostrum corrigens, *Galérius*, aut quid potius eligeret ambigens, *avait depuis peu fait venir à sa cour Dioclès, ou Diocléien, son beau-père*; ad verbum: Galerius Dioclem, seu Diocletianum, socerum suum, recenter in aulam suam acceverat.

Ego sane quid potius eligendum sit dijudicasse nolim. Sed quocumque tandem nomine Diocletianus post imperii abdicationem vocandus, aut reapse vocitatus fuerit, erat certe tunc vel *Diocles iterum*, sine alio addito, ut cum noster supra, *Diocles iterum factus est*, scribebat; vel *Diocles*, seu *Diocletianus iterum privatus*, si adjicienda sit simul mentio conditionis; vel *Diocles*, seu *Diocletianus secundum privatus*, eo modo, quo qui olim secundum consulatum apud Romanos agebant, *secundum consules* dicebantur;

A vel denique *Diocles*, seu *Diocletianus bis* sicut supra Hercules, capite 26, *bis Augustus* nabatur. Et jam harum omnium locutionum rales litteræ nunquam magis fatalem bestia Apocalypticæ, si quis ea de re in episcopi exemplo cogitare velit, conficiet in cæteris superius memoratis contigit; quod addo, ne se forsitan aliquo elabi possederit vir clarissimus. Vide notulas ima paginæ (1).

A genero nuper accitus, ut, etc. Diocletianum esse quæ ab eodem episcopo ad caput calypseos pontuntur, cæteros omnes imperatorum Liciniorum usque fecerat, fuitque cunctorum inter et origo; quin et Diocli (postquam is, imperio, imperatoris nomini valetudinis) eo fuit quodam modo, secundum Cl. præsulentiam alios creandi. Hincque, pergentes eodem tianum Galerius Maximianus ad se, cum vultu titulum Licinio dare, accessit. Sed liquet ex cap. 24. Constantinum, non Dioclem sed Constantium Chlorum Augustum nominatum imperium per manus tradidit. Neque item Diocletianum, sed Galerium Augustum nuncupatum 25, in fine. Neque pariter Maxentium Dioclem sed prætorianorum manus imperatorem fecit. Neque magis Severum Diocletianum, sed Galerium recipiendum imperium hortatus est, et repulit, ibidem. Neque iterum magis Hercules Augustum, sed Maxentium bis Augustum nominatum rursus. Neque postremo in sequentibus tianum, sed Galerium tres derepente jubebat res, præter se et Licinium jam Augustos, Cæsarem nomine priscaque simul Diocletianum sitione, numerari, cap. 32. Immo omnia ista non præsentem Diocletianum, sed ne quidem facta esse, apparebit ex istis capitibus: 1. dam, Severum etiam, insciente plane Diocletiano fuisse a Galerio ad Herculum ad Diocletianum abdicationem, ut ab Herculo pueretur. Quare quæ ex laudati episcopi in Apocalypsin observationibus initio hujus nominis, mera sint oportet somnia hominis cauti abrepti. Hæcque tandem simpliciter et propria accitus fuerit Diocletianus a Galerio, quante illo, imperium Licinio dare voluit, ut esset inauguratio.

A genero. A Galerio. MAUROIXIUS. Imperium Licinio daret. Baluzius longam hic loci disceptationem de anno, quo Licinius est imperator, aliis in annum 307, aliis vehementer rejicientibus, quorum palmarium est, Galerium intra tam paucos menses rarum spatia emetiri non potuisse; quibus reponi potest, inquietum et ferox Galerius imperii præsertim retinendi cupiditate accitum perripisse repagula, quæ animis paulo ribus obicem posuissent. Edit. Oxon. et Constantinum currenti anno 307, Augustum apprecte scripsit Baronius, et nos in dissertat. pat. demonstravimus. Quare erat Idacius ubi hanc dignitatem anno sequenti ei collidit. Recte tamen uterque annotavit, eam nomen Carantii in Pannonia, idque 3 idus peractam. Sed Licinius prius Cæsar, ac post Augustus appellatus, ut ibidem ostendit in Critica Baron. ad an. Ch. 307, n. 14, ubi in eam rem.

Substituto in Severi loco. Recte, qui malum veri locum. TOLLIVS. — Rectius quidem cre-

(1) DIocLES iterVM — MDCLVII.
 DIocLES iterVM prIVatVS — MDCLXVIII.
 DIocletianVS iterVM prIVatVS — MDCLXXIV.
 DIocLES seCVndVM prIVatVS — MMCLXXII.
 DIocletianVS seCVndVM prIVatVS — MMCLXXVII.
 DIocLES bis prIVatVS — DCLXIII.
 DIocletianVS bis prIVatVS — DCLXIX.

verbi gratia, Florus lib. 1, cap. 6 : *Ergo in-
imii mortem, amittente regina, substitutus in
is (Servius Tullius). Sed uno verbo, quod
ter in manum tradere, in matrimonium pos-
sique hujus generis innumera melioris avi
s dicebant; noster e contrario, et Sulpicius
et Vulgatus interpres Bibliorum non raro in
dere, in matrimonio postulare, in matrimonio
et sic de reliquis, dixerunt. Hinc inferius,
, « commendatis Licinio conjuge sua et filio,
manu traditis; » et capite 59, « Legatis præ-
matrimonio postulat; » et apud Sulpicium
lib. 1, cap. 9 : « Jacob... amore virginis
bat, eamque sibi in matrimonio postulans,
rursum, cap. 43, « Achab... Jezabel (id est,
filia Bazæ regis ex Sidone in matrimonio
Baali idolo aram lucosque constituit; » qui
libi, « Moyses... apud Jethro... diversatus,
s Sephoram in matrimonio accepit; » et
um « Saul... filiam Macheol... Fallim cui-
matrimonium dedit; » quibus et alia apud
similia, ut quoniam ita quarto Christianismi
litione Patres promiscue utraque phrasi usi
debeat, meo judicio, hujus loci scriptura
interpolari. Confer quæ ad capita 35, et 59,
mus.*

fit utroque præsentem. Diocletiano nimirum,
iano sene, ut non male tam ex antecedenti-
e proxime sequentibus supplevit, vel expli-
roxius. Mox enim sequitur *senex Maximianus*,
ante præcessit *Diocles*.

tempore *sex fuerunt*. Locus sine dubio cor-
el mutilus. Quid hoc enim, *sex fuerunt*? cum
præcesserit, quæ jam plurali numero in-
quod aiunt, ἀπὸ τοῦ πολενοῦ subaudi-
um autem supplementi vice vocabulum *Im-
ab* ambobus interpretibus. *Il y eut donc
personnes qui portaient le nom d'empereur.*
And now there were all at once six empe-
rsio anglica. Miror, non proprie sane, quod
ali neutro numero in toto hujus capitis ini-
ec in toto superiori capite 28, legatur : sed
qui tunc temporis reipublicam gerebant,
omnes imperatores erant, sed ex antiqua
si dispositione per Galerium confirmata,
uperatores, partim *Cæsares*. Vide modo, si
itas, totum caput 32. Intelliges, tantum
t, Licinio semel imperatore nuncupato, *sex*
reipublicæ imperatores, ut contra distinc-
um ab imperatoribus obtinuerit adhuc ali-
nec deique nomen *Cæsarium* vere sublatum
edio, nisi postquam temporis lapsu scrip-
Galerium Maximinus, sese salutatum fuisse
ab exercitu, et, acceptis iis litteris, jussit
Galerius, ut qui quatuor, præter se, hoc
re et titulo imperium Romanum adminis-
peratores quoque in posterum nominaren-
t suo loco firmabimus. Quæ cum ita sint,
horum verborum, *sic uno tempore sex fue-
us esse posset, sic uno tempore sex fuerunt*
s? Potius ergo, detur conjecturæ venia,
noster : *Sic uno tempore sex præfuerunt*;
e nimirum, cujus mentio in antecedentibus
he : « Quasi ut de componendo reipublicæ
eo disputaret. »

tempore *sex fuerunt*. Hercules scilicet, Ga-
ximinus Daza, Constantinus, Maxentius et
Edit. Oxon. et Cant.

is consiliis *senex Maximianus*. *Maximien
son espérance*. MAUCROIXIUS.— Latine, Maxi-
miam sua spes frustrata fuerat. Præstiterit
o ex sequentibus Terentii versibus expli-

dum, bone vir, quid ais? Viden' me consiliis tuis
in impeditum esse? D. At jam expeditam.

si vacat, aut opus est, commentatores.

Tertiam quoque fugam moliebatur. Locus varie ac-
ceptus ab interpretibus. Maucroixius per præsens, *se
prépare à une troisième suite*. Ad verbum, tertiam fu-
gam parat. Non male, cum in ejusmodi locutionibus
verba præsentis et imperfecti temporis eleganter idem
valeant. Serviusque alias ad illud *Æn.* 1 :

*Sæpe fugam Danaï Troja cupiere relicta
Moliri.*

Moliri, inquit, id est, *parare*.

Versio autem Anglica per præteritum : *Fled again
for the third time*; se tertia vice in fugam dedit, in-
ducto sic Herculo non fugam post plus minus tem-
poris parante, sed jam fugiente. Suspiciamus has ma-
las in verbis sequentibus prodit. GRÆVIUS.— *Contagionis*.
Corrige meo periculo, et lege, *ogitationis*.
Contagio sane hic locum non habet; nec juvant al-
lata a clarissimo Columbo, pag. 380, col. 4. TOL-
LIUS.— *Contagionis*. *Cogitationis*. Sic lib. v Institut.,
§. 12, de *Justitia*. GALE.— In laudato tamen Lactan-
tius loco, non modo nusquam *cogitationis* vox ullo
casu comparat in meis editionibus; sed videtur etiam
recepta lectio, *purum ab omni sceleris contagione
præstare*, sensum habere optimum. Judica tu. Locus
integer talis est : « Adeone apud vos perit innocen-
tia, ut ne morte quidem simplici dignam judicetis :
sed supra omnia facinora habeatur, nullum facinus
admittere, pectusque purum ab omni sceleris con-
tagione præstare? »

Plenus malæ contagionis ac sceleris. Malebat Hein-
sius, *Plenus malæ cogitationis ac sceleris*. *Contagioni*
hic nullum esse locum putabat. *Cogitationes* has ma-
las in verbis sequentibus prodit. GRÆVIUS.— *Contagionis*.
Corrige meo periculo, et lege, *ogitationis*.
Contagio sane hic locum non habet; nec juvant al-
lata a clarissimo Columbo, pag. 380, col. 4. TOL-
LIUS.— *Contagionis*. *Cogitationis*. Sic lib. v Institut.,
§. 12, de *Justitia*. GALE.— In laudato tamen Lactan-
tius loco, non modo nusquam *cogitationis* vox ullo
casu comparat in meis editionibus; sed videtur etiam
recepta lectio, *purum ab omni sceleris contagione
præstare*, sensum habere optimum. Judica tu. Locus
integer talis est : « Adeone apud vos perit innocen-
tia, ut ne morte quidem simplici dignam judicetis :
sed supra omnia facinora habeatur, nullum facinus
admittere, pectusque purum ab omni sceleris con-
tagione præstare? »

Ut Constantinum Imperatorem. Quem necdum ta-
men Galerii concessu licebat imperatorem vocari,
sed tantummodo *Cæsarem*. Verum noster plane Con-
stantii dispositionem, de qua in fine capitis 24, anti-
quiorem habuit Galeriana, de qua pariter in fine
capitis 25, mentio est. Hincque, sicut is supra stam-
tia, ut ne morte quidem simplici dignam judicetis :
sed supra omnia facinora habeatur, nullum facinus
admittere, pectusque purum ab omni sceleris con-
tagione præstare? »

Generum suum. Utpote qui Faustani Maximiani fi-
liam in uxorem duxerit. Edit. Oxon. et Cant.

Generi filium. Id est, Constantii, qui, Helena repud-
diata, Theodoram, Herculi filiam, duxit, seu,
ut alii malunt, *privignam*. Edit. Oxon. et Cant.

Dolo malo. Qui bonæ fidei opponitur. Vide Brisso-
nii formulas. TOLLIIUS.

Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur.
Julius Paulus lib. Sentent. receptar. tit. 9.

Regiam vestem. Quæ mox alio nomine *purpura*
vocabitur. *Repente purpuram sumit*; et a Lactantio
similiter his verbis : *Romanis indumentum purpuræ
insigne est regis dignitatis assumptæ*; lib. iv Institut.,
cap. 7, ut inde valde firmentur quæ superius dixi-
mus. — *Les ornements impériaux*. MAUCROIXIUS. Ad
verbum, ornamenta imperatoria, multitudinis nu-
mero. *The imperial habit*. Versio angl. Id est, Im-
peratorium habitum, numero unitatis.

Francorum gens in armis erat. Illud Francorum
bellum, de quo Lactantius loquitur; non videtur ab
eo diversum, de quo Eusebius in Vita Constantini,
lib. 1, cap. 25, ubi ait, Constantinum adversus Bri-
tannicas gentes trajecisse. PAGIUS, in *Critica Baron*,
ad annum Christi 307, num. 7.— Sed jam igitur anno

reræ Christi Dionysianæ 507, Franci totam Galliam A pervasisent, et in *Britannia Gallica* conседissent, quod me nuspiam legere memini; contra vero, diversissima apud Eginhardum et alios. Adde Baluzium, ad hæc verba, *relicta militum parte*; et quem sequi malim, Cuperum.

Britannia Gallica hoc nomen accepit circa annum Christi 460, cum Placidi Valentiniani tempore, Rivalus Anglorum dominationem fugiens, cum magna Britannorum multitudine trajecit in Galliam, et Venetorum, et Osismiorum fines occupavit, ac de sua gente Britanniam appellavit. GRÆVIUS.

Barbaros. Francos lingua Attica Valentinianus imperator a feritate et duritia atque audacia vocari voluit, inquit Ivo Carnotensis initio Chronici de regibus Francorum; quod hunc locum (ubi noster eandem gentem, quam paulo ante *Francos* nominavit, simpliciter *barbaros* appellat) valde illustraret, nisi *Francorum* nomen utriusque Valentiniani temporibus antiquius esse, hic liber, plurimæque alia veterum monumenta, docerent et evincerent. Sed an ideo mollior olim huic auctori *barbarorum* appellatio, cum de Gallis ageret? Minime sane. Nam ita Carpos odiose capite 4, ita Persas capite 5, *barbaros* nuncupavit, hæud alia mente alibi *barbaram libidinem, barbariem naturalem, barbarum aliquem generum, barbaram servitutem*, et hujusmodi alia nominans.

Credit adolescens. Ce jeune Prince. MAUCROIXIUS.—Haud male, modo non de *principe admodum juvene* intelligas. Tunc enim Constantinus annum ætatis agebat circiter tricesimum sextum. Confer dicta ad caput 24.

Imperatori. Constantino scilicet, quod merito maluit Burnetus, perspicuitatis gratia, repetere, quam cum nostro, variata appellatione, obscurius loqui.

Opprimitur homo. Senex nempe Maximianus, quod ex parte interpretes declararunt, idemque adeo, qui paulo ante opprimere ipse Constantinum cogitaverat. Præcessit enim: « Persuadet nihil suspicanti (Constantino) ne omnem secum exercitum duceret... ut et ipse (Senex Maximianus) haberet exercitum quem occuparet, et ille (Constantinus) opprimi posset ob militum paucitatem.

*Quod ipsum præcipue non deceret. Quia et ipsius Constantini socer erat, et patris fuerat Constantii, et imperator provectæ ætatis, quem omni honore exceperat, adeoque patris loco, quia Augusti *Cæsarium patres* dicebantur. TOLLIUS.*

Tum subito a tergo ejus portæ reserantur, milites recipiuntur. Planissimo sensu, modo neutrum strictius a tergo Herculi accidisse, sed in remota urbis parte, cui tergum vertebat, intelligas, cujus observationis ratio et necessitas per se patet.

Adtrahitur ad imperatorem rebellis imperator. Vite ut pergat noster ad aliorum potius dispositionem respicere, quam ad Galerianam. Omnino, si vel locum istum capitis 26: « Patri suo post, Herculo scilicet, depositum imperium in Campania moranti, (Maxentius) purpuram mittit, et bis Augustum nominat, cum hoc capitis 52, contuleris: Victus contumacia (Galerius) tollit Cæsarium nomen, et se Liciniumque Augustos appellat, Maxentium et Constantinum filios Augustorum, » intelliges adeo, non habitum fuisse per plus minus temporis Herculum pro imperatore a Galerio, ut in ista fere ultima Galerii dispositione nulla fiat Herculi mentio, nedum ut imperatoris.

Pater impius. Pater nempe, proprieque dictus, ratione filicæ Faustæ, quam Constantinus uxorem duxerat: Impius autem, id est, crudelis, inhumanus, immisericors, sicut contra pius pater de patre benigno, humano et misericorde usurpatur. Cicero: Non secus in me pius, quam pater in filios: ut non proinde solam filiorum erga parentes pietatem vel impietatem Latini memoraverint, sed parentum quoque in filios. Imo, æternam Dei pietatem, hoc est misericordiam in gregem suam laudabit noster sub finem hujus libri, capite 52.

Audit scelera quæ fecit, etc. Hoc est, quamprimo vero ad Constantinum fuit adductus, exprobrat illi Constantinus, quomodo non se pro patre cæcero gessisset, sed scelerate, impie, perfide, autem detracta ei vestis; ac denique, postquam fuisset increpitus, vita donatus est.

Vestis. Regia scilicet. Purpuram Maucroixius peratoriam purpuram Burnetus, rotunde transtunt.

CAPUT XXX.

Sic amisso imperatoris ac soceri honore. Id Herculus autem Maximianus, amisso in eum dum honore, quem ei antea Constantinus atque communiter ut imperatori, Constantinus vero per ut socero exhibebant. Firmant tam sequentia verba, humilitatis impatiens (ex quibus liquet, cultum deinceps non sola purpura, sed cultusque et obsequiis aulicorum caruisse, atque ad millimam denique vitæ conditionem fuisse redactum quod in præcedentibus dicitur Constantium Herculum, nullum ipsi honorem habendo, in passe ut hominem scelestum, ut patrem impius socerum perfidum.— Maximien priev du tère pereur et de beau-père. MAUCROIXIUS; ita simpliciter de amissis imperatoris et soceri appellationibus monem esse existimans.— But Maximian having both the dignity of an emperor, and the regard was payed to him as a father in law, versiglica; amissum jam imperatoris honorem de in toriæ dignitatis amissione, amissum vero socerorem de amissa Constantini in socerum Herc observantia explicans. Qui sensus a nostro recedit, idemque fere cum illo est.

Quia semel abiit impune. Punctum quod est Quia, transfer post impune. BOHERELLUS. Item — Suspiciabar ego copulam et, quæ sæpiusculè præcedentibus vocibus absorpta est, absorptæ riter fuisse hic loci ante quia, ubi proinde legendum: « Et quia semel abiit impune, vocat,

Vocat filiam Faustam. Il stait sa fille F MAUCROIXIUS. — Miror, cum tantum sit discretè inter vocare (appeler) et blandimentis solli (flatter). Præterquam quod etiam ex proximis quentibus manifestum est, blandimenta nonnuncundam Herculi machinam fuisse, qua filiam partibus conciliare tentaverit. Vocavit ergo patrem omnium; id est, illam ad se vocari curavit, quæ ut veniret.

Digniore virum pollicetur. Videatur ibidem Columbus.

Petit cubiculum, etc. Paulo aliter editio Aboi: « Petit cubiculum patens relinqui, et negligenter custodiri sinat. »

Pollicetur illa facturam, et refert protinus ad tum. Προκαταλαβούσης δὲ Φαύστας τὸ ἐγγυροῦ καὶ τῷ Κωνσταντίνῳ τοῦτο μνησάσης, ἀπορούμε τῷ πάντων ἐκπεσεῖν Ἐρκοῦλος νόσω κατὰ τὴν ἐτελεύτησης. Recte hæc de insidiis Læzimus: olim annotavimus, confundit Herculum cum mino Daza, quem simplici morte apud Tarsus iisse testatur Epitome Victoris. Sed de hoc viderimus. Editio Oxon. et Cant.

Refert protinus ad maritum. Ad Constantium MAUCROIXIUS.

Qua manifesto facinus teneretur. Malim, in factum TOLLIUS. Quod et Maucroixio videtur in mente nisse. On dispose toutes choses pour surprendre fide dans un attentat manifeste. — Præferrem, si esset emendandum, qua manifesto facinorosus iatur. Sic enim Cicero 5. Verr. Teneo... furem festo avertentem rem frumentariam omnem. Sed belle stare possit lectio recepta, cum Cicero eadem Verrina scripserit: « Tenetur igitur ja dices, et manifesto tenetur avaritia, cupiditas nis, scelus, improbitas, audacia; » et alibi rurs Cluentio: « Exponam vobis Oppianici facinus

pertum atque deprehensum.

itur quidam vilis Eunuchus, qui pro imperatore Factum notabile, sed cuius, ut verum ditatem necessitatemve non satis video. Simummodo exemplum scio esse in Historia rum, lib. III, initio feri primi capitis, in lum: Θεόδοτος δὲ τις ἐκπληρώσαι τὴν ἐπιβου- θείας, etc. Latine, « Theodotus autem qui insidiis peragere cogitans, cum assumpsis- nissis sibi a Ptolemæo armatis validissimos, e ad tabernaculum Ptolemæi noctu, ut eum et incautum, eoque pacto finem bello impo- Dositheus... cum hunc subduxisset, ignobi- dam supposuit in tabernaculo, quem pro ari contigit.

Maximianus, quem et ideo Interpretes nomi- nerunt.

opportuna. Hoc est, insidioso suo incæpto- nim simpliciter Maucroixius, à son dessein, io.

somnium. Locutio, de qua consulendus tibi B et in qua alias facile deesse possit τὸ se post absorptum scilicet ab illo.

itur armatus. Haud dissimile fuit Darii faci- em Artaxerxem noctu opprimere et interen- tis, quod sibi Aspasiam negasset, nec alius OLLIUS.

te obruncato. Id est, ut recte interpretes, oc- uiter enim paulo post: *Profertur e cubiculo occisi*; et Latinis *obtruncare*, quod proprie corpus, mutilatis, verbi gratia, capite et truncum reddere significat, nonnumquam *omodocumque occidere est.* Plautus in Aulu- . III, sc. 4:

fustem, obrunco gallum, furem manifestarium.

manifestarius propter proxime sequentia de- i.

it. Rectius, *prosilat.* TOLLIUS.

itur quod admiserit. Lege admiserat, vel, quid C

. Idem.

estarius homicida. Confer Plauti locum modo

vilex, aut stet Marpesia cauis. Ex Virgilio li- in. GALE. Item Paris. edit. in margine.

. Cautes. Editio Aboana, et Pagius.

lum informis leti trabe nectit ab alta. Zozimus libro II Histor. ὁ Ἑρμούλιος νόσῳ κατὰ τὴν ἐπελεύτησιν. Id est, *Hercules apud Tarsum iit.* Sed ad ea verba jamdudum Sylburgius: *is, inquit, ex aliis tradit Massiliæ strangula- su Constantini.* Confer dicta, p. præc. col. 1 icenda, col. seq.

lum informis, etc. Virgillii versus e lib. XII, quod primus monuit Baluzius ad margi- tionis Parisiensis.

editio Aboan. *Lethi*, cum spiritu, quem sane i modum Festus olim ac Varro, alique pos- multi probarunt, voce nempe ἀπὸ τῆς λήθης, inis oblivionem sonat, derivata. Sed Priscia- n sine spiritu malebat exarare, et a prisco deleo, deducebat: ejus opinionem cum viri inter recentiores magnæ eruditionis Manu- os. Scaliger verisimiliorem judicaverint, non cul dubio, cur veteris schedæ Scriptura in- etur.

ti annorum vota celebravit. Hoc est, *Vicen- fludit enim Lactantius ad Romanorum mo- in hujusmodi solemnitatibus, vota pro salute late principis concipiebant, ut patet ex Pli- olis ad Trajanum. In nummis quoque veteri- smodi vota expresse leguntur, votis xx. xx. In aliis vero nummis ita habetur, sic x. loc est, *Sic Decennalia, sic Viceannalia.* Ano- Auctor editionis Cant. idque, ut addit, ex Va- Eusebio de Vita Const. lib. IV, cap. 47.*

ti annorum. Deest ante hæc verba vox domi-

natus. Alias enim τὸ per in post mutandum foret in præcedentibus. TOLLIUS. — Faciunt omnino pro priori aut simili aliqua conjectura ambo Interpretes. *Ainsi ce grand Empereur, vingt ans durant, le maître du monde.* MAUCROIX. — *Thus this great emperor, that in the long course of 20 years reign,* Anglica versio.

Vitam destestabilem. Epithetum odiosissimum, ut hic Ciceronis locus indicat: « [Ea est] inter natos et parentes [charitas], quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest. In Lælio, seu de Amicitia. »

Finivit. Massiliæ, ut Eusebius in Chronico, Victor in Epitome, et Orosius in Historia docent. PAGIUS, in *Crit. Baron. ad an. Chr. 307, num. 8.* Confer dicta superius, pag. præc. col. 1.

CAPUT XXXI.

Ab hoc Imperatore, an tempore? Oratio enim el- liptica est; neque res per se tantum dubia ex præce- dentibus usive latinæ linguæ, sed ex hujus quoque loci versionibus, quæ palam alterutro supplemento nituntur. *Après que Dieu eut vengé sa religion et son peuple sur le vieux Maximien.* MAUCROIXIUS. — Ad verbum, ab hoc sene Maximiano, etc. *In the next place.* Versio anglica. Plane jam quasi noster scripserit: *Secundum hæc, vel post hoc.* Præfero, cum et ita τὸ ab hoc clarissimus Grævius in fine cap. 26, explicaverit; nec insolens sit auctoribus græcis ἐκ τούτου similiter, pro ἐκ τούτου καιροῦ ponere. Joannes, verbi gratia, in Evangelio XIX, 12: *Ἐκ τούτου ἔζητει ὁ Πιλάτος ἀπολύσαι αὐτόν.* Ubi Beza: *Ex eo tempore studebat Pilatus eum dimittere;* Vulgata vero una voce: *Exinde quærebat Pilatus, etc.*

Ad Maximianum alterum. Id est, ex Maucroixii ver- sione, ad Galerium. Recte, cum jam noster ad ulti- mos infaustosque *Galerii Maximiani* casus orationem convertiat, alterius ideo *Maximiani*, quod et impera- tori, cujus modo informe lethum recitabatur, nomen fuerit *Maximianus*. Sed an recte pariter editio prima Oxoniensis in emendationibus, quæ serius occurre- rant, legendum esse monuit *ad Maximianum alterum, Galerium?* Suspicio voluisse virum doctum cui vul- gata lectio displicebat, ut pro *ad Maximianum alterum ad Maximianum Galerium* reponatur; quod ratione quidem non caret: sed ita tamen nusquam hic auctor locutus est; et e contrario jam ante Galerius initio capitis 9, *Maximianus alter*, ut ab Herculeo distingue- retur, fuit vocatus: quare nulla nunc mutatione opus esse credimus.

Persecutionis auctorem. Unum ergo ex illis *aucto- ribus*, de quibus supra in fine capitis 2: « Si a prin- cipio ex quo est Ecclesia constituta, qui fuerint... *auctores...* et quibus pœnis in eos cœlestis judicis se- veritas vindicaverit exponam. » Quo loco, quin post *auctores* vocem *persecutionum*, aut si quis malit, *per- secutionis* supplere oporteat, non dubitamus ob ple- nam hujusce phrasin, *persecutionis auctorem.* Adda- tur propter alia Bal. ibidem.

Ut in eo etiam vim majestatis ostenderet. Tale illud ejusdem capitis 2, *quatenus virtutem ac majestatem suam in... dis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet.*

Jam de agendis et ipse, etc. Quia nimirum Vicen- nalia Diocletianus ante octo annos celebraverat. Maucroixius: « Ce prince à l'exemple de Dioclétien. » Vide caput XVII.

Qui jamdudum, etc. Sic videtur supplenda hæc la- cuna, et qui jamdudum, etc., ut quæ promiserat redde- ret. Edit. Oxon. et Cant.

Ut, quæ promiserat redderet. Ita recte emendatum. Promissa autem hæc ad milites spectant, quibus, instantibus vicennialibus, congiarium se, sive dona- tivum daturum more solito promiserat. Hæc ut pro- missa præstaret, novis indictionibus opus erat. TOL- LIUS. — *Lego, et, ut qui jamdudum provincias affligerat, auri argentique indictionibus factis, quæ promiserat redderet; etiam, etc.* GALE. — *Malebam, et qui jamdudum provincias affligerat, auri argenti-*

que indictionibus factis, is quo quæ promiserat redderet, etiam, et quæ deinde, ut is a factis, et quo a quæ fuerint absorpta. Vel simpliciter: et qui jamdudum provincias affligerat auri argenticque-indictionibus factis, quo quæ promiserat redderet, etiam...

Auri argenticque indictionibus factis. Livineius ad hunc Plinii locum in Trajani Panegyrico: «Nec novis indictionibus pressi ad vetera tributa deficiunt, tria omnino et genera pensationum, inquit; Canon, certum et ordinarium tributum; Oblatio, quod sponte præstetur; Indictio, quod de novo imponatur. Meminit Asconius in Verrinam IV.

Quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennialium, etc. Labe multa sunt hæc verba inquinata, quæ videtur dilui posse, si rescribamus: «Quæ promiserat reddere, et inani nomine vicennialium securem alteram inflixit. » Reddere nimirum vicennialia, est agere, celebrare, edere. Sueton. in Domit. 4: «Collegium instituerat, ex quo sorte ducti magistris fungerentur, redderentque eximias veuationes et scenicos ludos. » Terent. Andr. 3, 1: «Me si imparatus in veris nuptiis adortus esset, quos mihi ludos redderet? » Reddere enim sepius est dare, ut *justa reddere* apud Columellam, lib. VIII: «Nulla est autem major vel nequissimi hominis custodia, quam quotidiana operis exactio, ut *justa reddantur*, ut villicus semper præsto sit. » Et lib. XI capite 2: «Curabit villicus ut *justa reddantur*; hoc est, ut quæ eis injunguntur, agant, dent, præstent. Celsus, libro XCIV, de v. 2: «Verbum reddendi quam significationem habet retrodandi, recipit tamen et per se dandi significationem. » Sic *exta reddere*. Virgil. *Fumantia reddimus exta*; et *vota reddere*, pro *facere*, solemnis locutio. Postea ex voce *inani*, ultimæ litteræ *ani* exciderunt, et adhæserunt præcedenti vocæ etc. Inde natum *etiam*, et deinde *etiam*. *Inane nomen vicennialium* dicitur, quod vicennialia frustra promittebat, et horum nomine pecuniam extorquebat, quæ tamen non egit. In fine non potest ferri affixit, quia modo præcesserat *jamdudum provincias affligerat*; ne dicam de insolentia locutionis, *securem affligere*. At *securim infligere*, ut in illo trito, *asciam cruri infligere*. Sententiam videntur Oxonienses, qui exponunt: alterum vulnus inflixit. Nimirum intelligit acerbissimam illam exactionem, de qua in sequentibus agit. GÆLIVS.

Etiam in nomine vicennialium. Deleo in. GALE. — Servari forte posset, ut ut in speciem superfluum, ni alia obessent. Probo ex istis Hieronymi: «Et erat (Cain) ædificans civitatem, et cognominavit eam in nomine filii sui Enoch. » Ubi manifeste præpositio abundat.

Securem alteram affixit. Nullo sensu. ALLIX. — Locus corruptus. PAGIUS. — Id est, alterum vulnus inflixit. Edit. Ox. et Cant.

Securem. Securim. Editio Aboana. Quod, licet rectius, merito tamen improbat Columbus.

Qua vexatione. Vexare, sicut viri docti ex Gellio ad Passionem SS. Perpetuæ et Felicitatis posuerunt, *Verbum leve est; et parvi incommodi.* Nec male sane, si id duntaxat de certis locis intelligatur; de isto puta memoratæ Passionis: «Pater motus hoc verbo, mittit se in me, ut oculos mihi erueret: sed vexavit tantum. » At eam significationem minime perpetuam esse non solum jam ante ostendimus, verum quæ hic proxime sequuntur, declarabunt etiam et confirmabunt.

Generis humani. Pertinet huc quod apud Florum, aut consimilem historię Romanę scriptorem, in hæc fere verba legere memini, *genus humanum, id est, populus Romanus.* Nam nunc quidem locum melius nequeo indicare, vel adducere.

Officiorum omnium. All the taxmasters. Versio anglica. Quasi dicas, omnium qui exigendis pecuniis præfecti erant, vel una voce, *exactorum*; quomodo noster paulo post: «Nulla area sine exactore; » et apud Cæsarem, libro III, de Bello civ.: «Erat ple-

na lictorum et imperiorum provincia, conferta perfectis atque exactoribus. » Sed aliter, et melius, credo, Cuperus in fine suæ ad hunc locum observationis.

Cui prius satisfaceret incertum. Venia, etc. Sic adhibet in hac secunda editione Baluzius distinctionem correctionemque, quas in indice erratorum prioris proposuerat. In prima quippe vir clarissimus ex ms. codice excudi curaverat in auctoris verbis: *Cui prius satisfaceret incertum, veniam, quæque postea.* Unde nec aliter post aliquot annos editiones Oxon. et Cantabrig. Aboensis sola diverso pacto, *cui prius satisfaceret, incertum veniam non habentibus.* Quorum eisdem verborum sententiam haud facile assequor. — Emendo, *cui prius satisfecit incertis.* GALE. Id quod egregie cum antecedentibus cohæret.

Venia non habentibus nulla. Ita rursus hodie Baluzius, cum is prius, et cæteri post illum editores, *veniam non habentibus nullas abstinendi*, et reliqua, edidissent; proindeque sine ulla prorsus distinctione post *nullas*. Quod subjectis doctorum notulis occasionem dedit. — Quanquam vetus codex exhibeat lectionem, quam nos dedimus, quia tamen constat eam non esse sanam, non vana fortassis conjectura fuerit, si putemus ita legendum esse: «*Venia non habentibus nulla sustinendi multiplices cruciatus, nisi, et quæ sequuntur.* » BALUZIVS, in *indice erratorum prioris suæ editionis.* — Ita emendat hunc locum Baluzius: *Venia non habentibus nulla sustinendi multiplices cruciatus.* Mihi sic videtur legendum: *Venia non habentibus, nulla abstinendi, etc.* Edit. Oxon. et Cant. — *Veniam non habentibus nullas*; nullo sensu. ALLIX. — Corrige: *Quin etiam non habentibus via nulla, etc.* Nisi quis in singulari malit, *habenti*, quia mox *circumsepto* sequitur, quod tamen in *circumseptis* mutari malim. TOLLIVS. — Putabam non posse melius legi et distingui, quam vel hoc pacto: *Venia non habentibus nulla se abstinendi. Multiplices cruciatus, nisi exhiberetur, etc.* Id est, severe inunctum fuerat exactoribus, ne se ab iis abstinere, qui *nilil habeo quod præstem*, affirmate dicturi forent: unde quoties id ex aliquibus audiebant, toties multiplices adhibebant cruciatus, nisi statim exhiberetur quod non erat; vel, ut hodie cum Baluzio: *Venia non habentibus nulla.* Supple, *dabatur*; hoc sensu: nunquam qui nihil, quod exhiberent, habebant, impetrare poterant ab *officiorum militibus*, ut id sibi condonaretur. Sequentia porro neutri sensui repugnant, sed alterutrum potius firmabunt: uti et quod ante, allato Vulgatæ loco, ostendimus, *non habere*, idem esse ac *nilil habere*. Pro posteriori faceret specialiter Quintiliani locus: *Peccavi, veniam peto*: ubi *venia*, culpæ seu peccati remissio est. Tum et iste cap. 35: *Nec tamen... veniam sceleris accepit a Deo.*

Sustinendi multiplices cruciatus. Prisca scheda: *Abstinendi multiplicis cruciatus.* Quam lectionem non cunctæ tantum, quæ hæctenus prodierunt, editiones bona fide repræsentarunt: sed quam etiam explicati commode posse credebatur Galeus.

Circumsepto. Vox Tollio, ut ipse modo testabatur, suspecta; et pro qua utique *circumseptis* mallet reporni. Suspiciabar ego totius olim loci scripturam fuisse: *Sustinendi multiplices cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat, aut erat multis custodiis circumseptum.* Deinde proxime: *Nulla respirandi facultas, etc.* Relege tu, si num ita omnia secum apte cohæreant necne dubitas, quæ præcesserunt.

Frequens super hisdem hominibus vel ipsis iudicibus vel militibus iudicum pugna. Distinguo, et suppleo: *Frequens super hisdem hominibus, vel ipsis iudicibus militum, vel militibus iudicum, pugna.* GALE. — Argute prorsus, meo iudicio. Sed vel sine supplemento videbatur mihi Galei sensus ex recepta lectione emergere. De *hisdem* porro, pro *eisdem*, jam ante dictum.

Quæ quam tolerabilia sint. Locus luxatus. ALLIX. —

asse reponendum : *Quaquam intolerabile*, A met fœtus, fœtura. Plinius : *Optima fœtura est post vernum æquinoxium*; et Virgilius Ecl. 7 :

zium legit : *Quaquam intolerabile sit*, sensu, videtur, interrupto. Quare sic scribendum : *um intolerabilia sint* Edit. Oxon. et Cant. — o : *Quæ quaquam intolerabilia sint*. Boherel-tem Grævius ad totam periochen, his verbis : *quam tolerabilia sint, eripi a labore hominum ab ore questos, tamen tolerabile aliquo modo vel erorum*. Hæc, ut habentur in libris, quos adhuc s, sunt intolerabilia, quia nihil ex iis sanæ licæ elici posse, non sanus jurabit Orestes. num saniora, sint, si, ut Lactantium scripsisse in illimum est, legas : *Quæ quaquam intole- sunt, eripi a labro hominum cibos labore qua- tamen tolerabile aliquo modo vel spe futurorum. ore, labro reposui, nimirum quo usuri erant. illud : Multa cadunt intra calicem supremaque Cibi labore quæsiti sunt acquisiti, ut millies e Horatius :*

minor est virtus, quam quærere, parta tueri.

emendationem olim probavi Heinsio. GRÆ- — *Quæ quam tolerabilia sint*. Lego : *Quæ qua- intolerabilia sint*. Respicit enim et ab aratione, videntia quæsitos et redeuntis cibos. Nam et inter alimenta numeratur. Primo commate tatem respicit alimentorum; secundo factum, quod illa sententia, eripi ab ore hominum bore quæsitos, exprimitur. TOLLIUS. — *Cor- Oh! quam intolerabile fuit*, etc. GALE. — *Quæ intolerabilia sint*. Pagius ad annum Christi um. 10, sive de industria, sive errore typo- co. — Præferebam his omnibus : *O nequam, lia sint*, quæque postea, cum apostrophe, et interrogatione. Primo, quoniam mox nos- si simili apostrophe et interrogatione : *Unde hoc, o dementissime tyranne, præstabo?* Tum, a emendatio omnium maxime ad veteris co- ceptionem accedat. Quantum enim distant : *nam*, seu verius etiam, uti millies scripserunt : *Quæ quam*, et *O nequam?* Denique, quia m de unico cibi genere erepto, sed de pluri- ptis agatur, potuit optimo sensu hic auctor ore : *O nequam! tolerabilia sint, cibos labore s ab hominum labro, vel ore eripi*. Hic enim ordo verborum. Pronuntiant tamen alii de s, non ego. Addo solum haud dissimile Cice- *επιδορυμα* in epistolis ad Atticum : *O Sestii um hominem nequam!*

i ab ore hominum cibos labore quæsitos. Ita lum ambæ editiones Oxonienses et Cantabri- . Nisi quod etiam præverat conjectura sua as in errorum Indice sæpius laudato. Sed tandem liber : *Eripi a labore hominum cibos questos*, per e simplex, atque inde Parisiensis cum Aboana : *Eripi a labore hominum cibos quæsitos*, per diptongum, et aliquid amplius. porro, alios hoc loco cibos intelligas quam D præcedentia *aræ* et *vindemiæ* vocabula sugges- sanem scilicet, vinumque, cibos revera ab ara- a vindemia redeuntis, ut paulo ante TOLLIUS atur; quia et pariter *ciborum* notione conten- idem merito observabat.

en tolerabile (vel *sustentabile*) *aliquo modo vel turorum*. Ignoscant mihi quod dicam doctis- ri, qui hanc lectionem ferunt, et suo quisque ponunt; ego illam ferri non posse iudico, scribendum : *Tamen tolerabile aliquo modo, e fœturarum*. Qui in regionibus vini et fru- feracibus terram colunt, famem vulgo triplici genere sustentant, aut queunt saltem susten- tane, sivo frumento, quod est *aræ* proventus; quod proventus est *vindemiæ*, seu torcularis; ique fœturis, seu proventus animantium. Ani- m enim proventus Latinis *fœtura* est; et ipsi-

Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

Ubi Servius : *Si tot agnos habuero, quot oves; hoc est enim gregem suppleri per fœturam. Fœtura enim est proventus, id est, ipse fœtus*. Unde et *superfœtare*, explicante Stephano, dicuntur quædam animalia, dum post unum fœtum ex coitu conceptum, rursum alium concipiunt a priore, qui etiam uno aut altero die, vel etiam pluribus post primum emissum, suo tempore emitti solet; quæ emissio secunda, et veluti novus quidam partus *superfœtatio* dicta est. Atqui agricolis, quibus ordinarii cibi, panis et vinum, uterque magno labore ab aratione et vindemia rediens, si usque ab ore eripiuntur, factum illud, ut ut natura intolerabile, tolerabile tamen evadit, si spes sit, se cæteroquin ex animantium fœturis, id est, fœtibus victuros; quia nempe diversa est eo sensu *fœtura boum*, verbi gratia, a *fœtura ovium*. B Facit huc notabilis locus Cæsaris, lib. vii, de Bello Gallico : *Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, ... usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint et pecore e longinquiorebus vicis adaecto extremam famem sustentarent*. Quod si fallor, ecce quo pacto Interpretes verterint : *On les consolait par l'avenir*. Maueroixius. Ad verbum fere : *Illis meliora in posterum speranda esse dicebant, sicque solabantur. Yet all this was softened by the hopes that were given of what the emperor was to do in his twentieth year*, Tralatio anglica. Id est : Sed ea tamen omnia leniebat injecta spes bonorum, quibus ipsos imperator suo illo vicesimo anno esset affecturus.

Quid vestis omnis generis, quid aurum, quid argentum? Locus, ut vel ex interpretum versione apparet, mutilus, aut mendosus. *Peut-on se passer de meubles, ni d'habits?* MAUCROIX. — Quis suppellectile vestibus carere potest? *It was expected that men should appear in rich clothes, and bring much gold and silver along with them*. BURNETUS. — Quasi dicas : Tenebantur homines memorata vicennialia pretiosis vestibus induti, multoque auro et argento circum se posito decorati celebrare. Idque ita futurum expectabat Galerius.

Mihi videbatur verbum aliquid exigendis indictionibus proprium excidisse, quale est proinde *exigitur*. *Quid vestis omnis generis exigitur? Quid aurum? Quid argentum?* Ad vestiendos nempe et adornandos imperatoris stipatores, milites, alios, agendorumque solemnium vicennialium nomine. Sequitur certe : *Unde igitur hoc, o dementissime tyranne, præstabo?* Id est, exhibebo, dabo; quod præcessisse aliquam rei præstandæ petitionem plusquam innuit. Et posse nunc optime de percipiendis indictionibus sermonem esse, clamant pariter hujus capituli initio hæc verba : *Qui jamdudum provincias afflixerat auri argenteque indictionibus factis... etiam in nomine vicennialium securem alteram (novarum scilicet auri argenteque indictionum) affixit*. Præsertim si et finis capituli attendatur : *Quis ergo non bonis suis eversus est, ut opes, quæ sub imperio ejus fuerunt, convaderentur ad votum, quod non erat celebraturus?*

Unde igitur hoc, o dementissime? Rectius hæc, ut proxime ante : *Nonne hæc*. De apostrophe iam dictum quod oportuit.

Quis ergo non bonis suis eversus est, ut opes, etc. Ex verbis istis liquet, quanta pompa Vicennialia et id genus festa ab imperatoribus ederentur, cum in eam finem ingentes exactiones fieri solent. PAGIUS.

Quod non erat celebraturus. Eo quod non pervenerit ad vigesimum imperii sui annum. Edit. Oxon. et Cant. addente ultima, vide Sectionem 30.

Liquet ex iis verbis, Galerium Maximianum imperii Cæsarei Vicennialia non celebrasse, licet, si anno legitimo exhibita fuissent, currenti 311, in quo sextus a celebratis Quindecennialibus incipiebat, edenda fuissent. In hunc enim annum imperii Cæ-

sarei Galerii Maximiani Vicennalia incidebant, quæ tamen in annum sequentum distulit, ut ex Lactantio, cap. 5, videbimus, consulatu interim suscepto. PAGIUS.

CAPUT XXXII.

Nuncupato igitur Licinio imperatore. Sublato Severo, imperium Licinio dedit Galerius substituto in Severi loco, Augusteum nimirum imperium; id enim Severo concessum probavimus... et eodem, ut videtur, consilio Constantium deprimendi, ut proinde Constantino illum anteponeret. DODWELLUS.

Maximinus. Qui vero nomine ante imperium *Daza dictus.* Verba sunt Victoris in Epitome.

Iratus, nec Cæsarem se, nec tertio loco nominari volebat. Non quod sane tres tum temporis forent Cæsares in imperio Romano, essetque tertius ex illis Maximinus; erant enim duntaxat duo: Maximinus scilicet, ex communi Diocletiani et Galerii dispositione, ac Constantius, ex propria Galerii ultimam Constantii voluntatem improbantis: sed quia, uno verbo, nolebat amplius Maximinus vocari *Cæsar*, verum *Augustus*; quin nec *Augustus* tertio demum loco in edictorum titulis post Galerium et Licinium nominandus, sed secundo, et Licinius postea tertio, hoc proinde inter sese ordine: *Galerius Augustus, Maximinus Augustus — Licinius Augustus* — non autem, ut ex novissima Licinii per Galerium nuncupatione videbat consequi, *Galerius Augustus, Licinius Augustus, Maximinus Cæsar.* Versio anglica breviter in eundem sensum: *Maximin resented it extremely, and would neither be contented any longer with the title of Cæsar, nor allow Licinius the precedence.*

Iratus. Anonymus editor Cantabrigiens. Vide Eusebii Historiam Ecclesiasticam, lib. viii, cap. 13, edit. Vales.

Mittit ergo ad eum sæpe legatos. Scilicet Galerius Maximianus. PAGIUS. Coniunctis eo pacto diversis interpretum supplementis.

Dispositionem suam servet. Qui Licinius renuntiatus est imperator. Edit. Ox. et Cant. — Addo: Et qua olim Maximinus per Diocletianum, suggerente et dante hominem Galerio, pronuntiatus fuerat *Cæsar.* Vide caput 17.

Cedat ætati, etc. And to induce him to pay the respect that was due to Licinius's age and to his gray hairs. Versio anglica; hoc sensu: Cedat ætati Licinii, et honorem deferat ejus canis. Consentit Toinardus. Sed aliter prorsus Baluzius.

At ille tollit audacius cornua. Maximinus scilicet, ut interpres Anglicus explicuit.

Præscriptione temporis pugnat, etc. Topicum, hodieque celebre in rebus tam civilibus quam Ecclesiasticis; quin et jam olim in utrisque, ut historiæ sacræ et profanæ periti norunt.

Preces ejus et mandata contempsit. Lege: contemnit. TOLLIUS.

Ejus. Maximiani. Tralatio anglica.

Dolet bestia et mugit. Forte, *Dolet bestia et rugit.* NIC. HEINSIUS.

Bestia. Pro qua voce, Galerium in Maucroixii versione, *Tyrannum* in anglica legas. Multæ sunt similes locutiones in superioribus, initio, puta, capitis 4 et 9.

Quod eum ideo ignobilem fecisset Cæsarem, ut sibi obsequens esset, is tamen, etc. Lego: quod cum ideo. BONERELLUS. Item Gale, Allix. — Nisi quis maluerit transpositione contentus esse, legendo: quod ideo eum ignobilem... præstititit correxisset: quod cum eum ignobilem fecisset Cæsarem. TOLLIUS. — Forte: quod quem ideo ignobilem fecisset Cæsarem, ut sibi obsequens esset, is tamen tanti beneficii, queque postea. Eum non potest ferri, cum is sequatur. NIC. HEINSIUS. — Sequitur, fateor. At quid, si desit copula et ante is, eaque præcedenti verbo esset absumpta, ut toties alibi? An necdum etiam ferri poterit *quod eum*? Imo vero, plano et commodo sensui non obstat. Præcipue, si simul pro *ideo, adeo* legeris, in hunc

modum: *Dolet bestia, et mugit, vel rugit, quod eum, adeo ignobilem, fecisset Cæsarem, ut sibi obsequens esset, et is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis impie repugnaret.* Contemptissimam Maximini ignobilitatem paucula ista capitis 19, extra omnem controversiam ponunt: *Daia sublatus super a pecoribus et sylvis.* Quare nos auctoris manum utraque correctione restituisse credimus.

Impie repugnaret. Pietatem et impietatem in filiis cadere, diximus obiter in antecedentibus. Ab Augustis vero Cæsares filii vocabantur, ut ex capite 20, doctorumque ad illud observationibus certum est. Hinc jam noster de Maximino Cæsare, qui Galerii Augusti mandata contemnebat, *is tamen voluntati ac precibus suis impie repugnaret.*

Victus contumacia. Quis, et cujus contumacia? Nam de utraque re eruditi viri in contraria abeant. Hoc est, *Victus contumacia sua Maximinus*, inquit unus et alter. Toinardus nempe et Pagius in dissertatione Hypat., p. 138, et in Critica Baron. ad annum Christi 307, num. 11. Nisi quod posteriore loco mendose: *Victus contumacia Maximianus pro Maximinus excusum.* — Nos quod hactenus fecimus, pergemus facere. Stamus a posterioribus, idque tribus potissimum de causis. Prima est, quod hæc omnia, *nomen Cæsarem tollere, tum se et Licinium Augustos appellare, postremo Maxentium et Constantium filios Augustorum nuncupare*, natura sua propriæ et genuinæ Senioris Augusti partes fuerint, non *veri adhuc Cæsaris*, qualem necessario ponunt fuisse Maximinum, cum se Augustum pronuntiavit. Secunda autem, quod adeo improbabile est, Maximinum tria illa suoque Marte unoque ausu aggressum esse disponere, ut quanquam, referente Eusebio, Maximinus Augustum semetipsum nuncupaverit, id tamen nunquam velut a se factum ausus sit nuntiari Galerio per literas, sed uti factum ab exercitu. *Maximinus*, dicit mox noster, *postmodum scribit quasi nuntians, in campo Martio proxime celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum.* Tertia denique, quod cum, ex ejusdem narratione, Maximinus Galerio tantum scripserit, fuisse se Augustum ab exercitu nuncupatum, nec addiderit, inquam, sese exinde Cæsarem nomen sustulisse, et Augustorum filios Maxentium Constantinumque vocasse, jam nequeant duo ista, *Tollit Cæsarem nomen, Maxentium et Constantium filios Augustorum appellat*, referri, nisi vel ad eundem exercitum, vel ad Galerium. At ut ad exercitum referantur, non sinit, ne hic epistolæ silentium urgeam, id quod nulla ante præsentem locum Maximini exercitus mentio apparet. Manifeste ergo ad Galerium retulit. His opinor, nonnihil ponderis additur argumentis doctorum, quos duces sequimur.

Tollit Cæsarem nomen. Galerius nimirum, ob modo dicta, ut ab eo nomine deinceps abstinere, qui in imperii spem adoptarentur, et sic excluderetur Maximinus, aiunt ad hunc locum, ex Baluzio, Editiones Oxon. et Cantabrigiensis.

Tollit Cæsarem nomen. Quod etiamnum igitur obtinebat, ut ex his verbis alibi non sine causa collegimus. Accedat Eusebius, libro viii, Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 13: *Λικίνιος δὲ ἐπὶ ταῦτοις ὑπὸ κοινῆς ψήφου τῶν κρατούντων Ἀυτοκράτωρ καὶ Σεβαστὸς ἀναπέφηνε. Ταῦτα Μαξιμίνου δεινῶς ἐλόπει, μόνον Καίσαρα παρὰ πάντων εἰσέτι τότε χρηματίζοντα.* Id est, vertente Baluzio: *Post hæc Licinius communi imperatorum suffragio imperator et Augustus declaratus est. Quod quidem Maximinus ægre admodum tulit, qui hactenus Cæsar duntaxat ab omnibus appellabatur.* Sed an is solus? Sic certe, secundum nostrum, a quo Maxentius, capite 26, et Constantinus plus semel, capite 29, atque aliis, imperatores vocati sunt. Verum aliter Cæsares et imperatorum numerum inibat Galerius, et ex ejus mente computat supra Toinardus.

Maxentium et Constantium filios Augustorum. *By which Maximin was quite shut out.* Tralatio anglica. Ad verbum: Qua re, seu quo pacto, Maximinus ex-

ur prorsus. Sed hunc locum in *Maxentii* no-
rruptum esse suspicatur Baluzius. Mutilum
leant Columbus et Cuperus.

nuntians, etc. Notanda vis verborum, quæ
ge minor quam si noster *denuntians* scripsis-
te itaque etiamnum, nec sine aliqua obser-
aximinus cum seniore Augusto agebat; mi-
verisimile Maximinum, in tam multis illis
s pagina præced. diximus, ausum esse ejus-
ioris Augusti jura simul et semel usurpare.

Upo Martio proxime celebrato. Putabat Nico-
sius excidisse vocem *ludo*. In campo Mar-
roxime celebrato. Mihi nihil excidisse vide-
ificat *campum celebratum* esse a magna ho-
nultitudine frequentatum, aut muneris, aut
is, aut ludorum causa. Sic et in veterè ka-
celebratur *asylum*; et apud Ovidium *vicini*
bratur *Hylerni*, id est, a plurimis aditur, ut
ca sacra frequentari in solemnibus festivitati-
a aliter dicitur celebrari campus Martius, ut
titi apud Ciceronem: *Qu. Multi janua maxima*
ivium *frequentia celebratur*; et Cicero ipse
tic. 1: *Similis et frequentia et plausus me*

Capitolium celebravit. Potuit autem Maxi-
iam absens in campo Martio Augustus nun-
it forsan extra Romam non sit querendus
ampus. GRÆV. — *Campo Martio proxime ce-*
Phrasis illius temporis. Id est, die solemn-
iis, quæ consules creabantur. Factitatum
in campo Martio: dies autem hic fuit, quo
et Maximinus iterum consules declarati;
oris sui occasione Maximinus ad invaden-
gusti dignitatem usus est. Cæterum factum
artibus Orientis, ut liquet e cap. 36. Tol-

it ille. Quid? *Eum nuntium*. Maucroixius. *Id.*
nglica; quod forte absumptum a præcedenti
recepit id ille, etc. — *Ille*. Nempè Galerius
us. PAGIUS.

CAPUT XXXIII.

scimus et Octavus annus. Ejus regni. Interpre-
rii nempè Cæsarei Galerii Maximiani, ka-
rtiis anni Christi 292 (mendose enim ex-
92) initii. PAGIUS, in *Critica Baron.*, ad an-
isti 314, num 11. Item Columbus supra. A
issentit Baluzius.

sit eum Deus insanabili plaga. Ideoque anno
annum 18 inchoavit. PAG. Sed aliter Balu-
odem loco. Consulatur super cæteris Cu-
Columbus.

malum in, etc. Zozimus, *τραῦμα δυσίατον*.
ton. et Cantabrig., addente solum ultima:
eb. Hist., l. viii, c. 16. — *Ulcus malum*. Ca-
Tol.

secant, curant. Primo aspectu legendum
m *secant, urunt*. Nunc nihil mutandum vi-
BERELLUS. — Servari debere verbum *curant*
paucis interjectis hæc pericope: *Nova ex*
ura. Vide vero quid hic loci insertum velit
is.

secant, curant. *Les chirurgiens coupent*,
t. MAUCR. — Ad verbum *chirurgi secant, esse*
que certe negandum quin noster per *medi-*
oprie medicorum genus intellexerit, qui vul-
sunt, et *chirurgi* a manu operatione vo-
sed quis umquam *curare* pro *exsecare* usur-
addo *sovere et curare* paulo post tamquam
a conjungi hoc ipso capite, ubi certo certius
care non est.

ta jam cicatrice scinditur vulnus. Baluzius an-
ost illum quoque cæteri editores: *Inductam*
tricem scindit vulnus; nisi quod quam hodie
emendationem Baluzius (utraque enim lectio
t parte veteris libri correctio est), eam ipse
roposuerat ad calcem primæ suæ editionis,
tiam notula diserte probaverat Oxoniensis

PATROL. VII.

A editio an. 1680, legendum: *Inducta cicatrice scindit-
tur vulnus*. Sequitur clarissimi collegæ de altera Balu-
ziii emendatione iudicium.

Inductam jam cicatricem scindit vulnus. Latine lo-
quentium consuetudo postulat ut legatur: *inductam*
cicatricem rescindit vulnus. Simile mendum delevi in
epistolis ad Atticum. GRÆV. — *Vulnus*. De ulcere, quod
male curatum, nec persanatum, venulam aliquam
eroserat. Alias vulnus divisio cutis est, et subjectæ
causis cum sanguine: ulcus cum pure. TOLLIUS. —
Reliqua quæ ad hunc locum pertinent habes supra
apud Baluzium et apud Columbum.

Vix tamen cruor sist. Imo, *vix tandem*, etc. BOHE-
RELLUS. — *Corrigo tandem*. GALE. — Qui nihilominus
alibi, *tamen*, inquit, pro *tandem*, ut sæpe Marcellinus.

Tamen perducitur. Legendum, *tamen*. Edit. Ox.
1684; item Cant. — Iterum *tamen*, pro *tandem*. BOHE-
RELLUS.

Rursus levi corporis m... etc. Sagaciter Nic. Hein-
sius, et postea Oxonienses lacunam sic supplendam
viderunt: *Rursus levi corporis motu vulneratus*. GR. —
Supple motu. Edit. Oxon. et Cant.

Vulneratus. Emendo *vulneratur*. GALE. — *Vulne-*
ratus. Mirum in tam facili conjectura hæsitatum.
Lege: *vulnere rescisso*. TOLL. — Parebunt imperio
qui volent. Sed vereor equidem, ut talia aliis probare
æque facile sit ac audere. Aliter certe tolerabilius-
que. GALE.

Albescit ipse: *Interpres, Pallescit*.

Cessere magistri Phyllyrides Chiron Amythaoniusque
Melampus. Ex in Georg., cum prius mendose lege-
retur *Phyllides, Cirona, Metonius, Melamphius*. Edit.
Cant., item Ox. an. 1684. — Recte. Sic enim prima
Baluzii, et Oxoniensis anni 1680. Sed aliæ postea:

Cessere magistri,

Phyllyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus,

C ex sequente, sine dubio, notula minoris editionis
Oxon. ad antiquam lectionem.

C *Phyllides, Cirona, Metonius, Melamphius*. Cor-
ruptissimus locus, et interpunctio pessima. Baluzius,
quasi integer esset, nullum videtur mendum agnos-
cere; quodque imprimis mirandum est, priora no-
mina separata legit, quæ tamen procul dubio sunt
connectenda. Chironem enim Phyllyræ filium fuisse,
poetæ passim testantur: hinc apud Virgilium Phyl-
lyrides dicitur: de eodem Hesiodus in Theog:

... τὸν δ' Ἴττιρον οὐρασι Χείρων
Φυλλυρίδης.

Legendum itaque *Phyllyrides Chiron*. Loco vero *Me-*
tonius, Melamphius, quæ postrema nomina quasi
medicorum fuisse agnoscere videtur Baluzius, sub-
stitue, *Amythaoniusque Melampus*. Virg., in Georg.
Edit. Oxon. 1680.

Undique medici nobiles trahuntur. Nullus dubito
quin æque hic legendum sit *contrahuntur*, ut supe-
rius legendum ostendi *contraxit morbum*, pro *traxit*,
quod in libris habetur. GR.

Confugitur ad idola. *On a recours aux idoles*. Quod
omni quidem difficultate caret. Sed quia in antee-
dentibus haud negligenter prætereundum putavimus
Maucroixium, pro *simulacrum Dei quæritur*, vertisse:
On cherche l'idole du dieu, addendo simul ad margi-
nem: *Credebant christianos habere idola in suis tem-*
plis; videri autem posset non nemini clarissimus
Remensis canonicus locutus potius fuisse utroque
loco ex paganorum sententia, quam ex sua, addimus,
ferente nunc occasione, suam semper nostro contra
Maucroixium argumento vim permansuram, donec is
aut alius quivis ostenderit *idola* interdum apud
paganos fuisse simulacra deorum qui nusquam in re-
rum natura existerent; quam rem, credo, nemo
umquam probabit: quæque res si revera ejusmodi
est, ut ostendi nequeat, tum validum contra celebrem
idoli et simulacri, vel imaginis distinctionem argu-

25

mentum est, quod ubi noster, de vero Deo agens, *Simulacrum Dei quaeritur* scripserat, Maucroixius, uti jam dictum, transtulerit : *On cherche l'idole du dieu.*

Dat Apollo curam. Imo, non dat Apollo curam.

GALE.—Haud repugnant proxima : *Malum multo pejus augetur.* Sed vide tamen ut ex vulgata lectione totoque loco optimus sensus possit elici. *Apollo enseigne un remède; on s'en sert; le mal en devient pire.* MAUCROIXIUS. Ad verbum : docet Apollo remedium ; adhibetur ; malum augetur.

Dat Apollo curam. Hoc est, docet remedium. Virgilius : *Da, Tityre, nobis.* Doce nos, æque ut tradere. Contra, accipere est discere. GRÆVIUS.

In tabem aedes tota dilabitur. Id est, omnes inferiores partes corporis, quibus proluviem exoneramus, putredine disfluunt, ut paulo post : *majorem copiam tabescendorum viscerum perniciis secunda generaverat* ; et capite 35 : *Cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe consumptus est.* Sueton., Vitell. 10 : *Abhorrentes quosdam cadaverum tabem detestabili voce confirmare ausus est.* Exemplum non unum notamus alibi. GRÆVIUS.

Repercussis medullis, malum recidit introrsus. *Medullæ* hic pro affluentibus humoribus ponuntur, qui introrsum repellentibus remediis cohibiti novum malum prodixerunt putrescendo : unde enati vermes. TOLLIUS.—Corrigo : *Repercussum medellis malum recedit introrsus.* GALE.—Nicolaus Heinsius censebat legendum esse : *Repercussis medellis*, id est, cum malum non admitteret medellam et remedia. Sed mihi videtur ex præcedenti verbo *curare* ultima syllaba hæc ab oscitante librario esse repetita, scribendumque : *Percussis medullis.* Percusserat autem Deus insanabili plaga genitalium inferiorem partem, ut loquitur in initio capitis ; nunc percutiuntur medullæ, hoc est, vitalia. Sicut hæere in medullis dicuntur qui amantur *pauito corde*, ut Comicus loquitur. GRÆVIUS.—Unice amplector, etsi alia in mentem venissent, quæ ex veteribus potuissem defendere.

Odoritatem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit. Baluzius legit : *Odor telet non modo*, etc. Facilius tamen emendatio est, *Odor autem.* Editio Oxon. et Cant., quas secutus Pagius. — *Lege : Odor is autem*, vel : *Odor it autem.* VOSSIIUS. — *Lego : Odor it autem non modo per palatium, sed totam etiam civitatem pervadit.* Tò etiam confusum est cum *to* tam. BOHERELLUS.—Emendo : *Odor totum non modo per palatium, sed*, etc. GALE.—Nicolaus Heinsius suspicatur : *Odor it autem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit.* Quid ? si legamus : *Odor dirus autem non modo per palatium*, quæque postea.

GRÆVIUS.

Cum jam confusi essent exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus. Veteris libri lectio, quam omnes hactenus, præter Aboensem, editiones secuta fuerant, sic habet : *Cum jam confusi essent exitus stercoris et urinæ. Comestus a vermibus*, etc. Dudum tantum Baluzius emendationem, quam hodie in auctoris verbis adhiberi voluit, suggesserat ad calcem tomi in Miscellanæorum ; et hæc insuper Doctorum de veteri scripturae iudicia prodierunt.

Exitus stercoris et urinæ. Comestus a vermibus. Legendum : *exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus.* Editio Oxon. anni 1660. — Legendum : *Exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus*, Aut, si mavis : *Comestus est a vermibus*, salva priore interpunctione. Editio Oxon. anni 1684, item Cantabr.— *Comestus a vermibus, Comestur*, etc. Editio Aboensis, necnon GALE.—Una mecum clarissimus Columbus *Comestur*, id est, *comeditur*, legendum vidit. TOLLIUS.—Firmat Senecæ locus : *Sic estur apud illos, sic bibitur.*

Clamores simul, etc. Editio Aboensis :

Clamores simul horrendos ad sidera tollit
Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus.....

quam et restitutionem Calvus, aliæque duæ editio-

nes non proponebant modo in suis notulis, *Æneidos* firmabant.

Cocta et calida animalia. Ita recte, nam lardo præcipue vermes e corruptis membratur. TOLLIUS.—Non repugno. Sed, ne longe aliter Interpretes. Maucroixius nempe *appliquait des animaux vivants ou de la viande* Apponebantur animalia viva aut calida et vero in hunc modum : *Some living animals, that were boild.* Viva aliquot animalia, tum et quod ne nimis mireris, confer supra Colum.

Queis resolutis. Accepit Maucroixius, qui scripserit : « Apponebantur ad sedem fluens et calida animalia, ut vermiculos eiceret et postquam ita perpurcata fuerant vulnera amplius vermiculus appareret, inæstimabile examen : Mais, quand on en avait nettoyé il en ressortait une fourmilière. » At quam animalia illa non apposita fuisse vulnibus fasciis, quarum ope melius ulceratis partibus carentur, suoque loco insisterent ? Obligabunt cum vulneribus animalia ; et, quando post removebantur, ipsa quoque animalia resoluta. Est enim in mille locis *resolvere*, id, quod fuerat, dissolvere. Noster, cap. 46 : *Licet deponunt, galeas resolvunt.* Et Ovidius, in raptis Sabinis :

Consilium dederat, parent, criamque resoluta
unde, post paucos versus, de iisdem :

Ut medium campi passis tetigere capillis.

Lactantius, in epit., cap. 15 : *Sed et ipse princeps, auctor et machinator matorum, cate alligatus*, etc. *Peractis vero mille annis, ad dæmonum principem.*

Inæstimabile scatebat examen. In *resolutis* licet animalibus, quæ eliciendis Galerii vapposita fuerant, et quibus cum successu imen adhererat ; cœura quam modo ponet Maucroixius.

Tabescendorum viscerum. Rectius, ut al centium. TOLLIUS.—Columbum, quem in et alias ejusdem conjecturas vide sis.

Pernicies secunda. Emendo, *perniciis secunda*.

Inferior, sine ulla pedum forma, in utrumque inflata discreverat. *Discreverat* mendosum certius est. Nam primo inflata non discernatur si *discreverat* ratione significationis locum scribendum fuisset : *Inferiorem... in utrumque inflata discreverat.* Licet autem, ut vir docet (Columbus nempe), *discreverat* pro *decreverat* accipiatur, qui tandem inflata decreverat ? Egitur Lactantium scripsisse : *Inferior, sine dum forma, in utrumque inflata increverat.* Lin. XI : *Mirus animo increvit tumor.* Liv. I : *In audacia.* GRÆVIUS.— *Discreverat.* A *discerno* autem a *discerno*. Rarum hoc verbum. Signum intumescendo dilatari. TOLLIUS.— *Discreverat* : *discrepauerat.* GALE.

Per annum perpetem. Ab ultimis nempe anni Christi 509, ideoque per annum et aliquos, quos Lactantius negligit. Pagius, in *Cron.*, ad annum Christi 511, num. 11.

Addantur Cuperus et Columbus, item Nestor epistola, quam merito amplissimus Cuperus luit præfationi subijci.

Deum coactus est confiteri. Vide exemplum Antiocho apud auctorem historie Machabæ.

Novi doloris. Legendum forsitan : *Novæ vi* Pagius, ubi modo.— *Bene Columbus : ac novæ doloris ; nisi quis immani moluerit, pro nova.* Paulo tamen aliter Columbus ipse, et ex Cuperus.

Novi doloris. Emendo : *et vi doloris.* GALE

mplum. Pro quo Versio anglica : *the Church A*
media, templum Nicomedia.
um misit huj. Scribendum : *Edictum misit hu-*
Nic. Hæixtus, item Gale. Nos dubitabimus
 issum autem, vel emissum fuisse Serdica Ni-
 um, idque non autē mensem martium anni
 311, etsi ita Valesio aliisque viris doctis pla-
 sed post kalendas martias ejusdem anni, posuit
 ique ad eum annum Pagius in Critica Baron.,
 2 et 15, cui assentimur. Confer laudatam No-
 istolam.

CAPUT XXXIV.

, etc. Vide Eusebium, libro viii, capite 17.
 ton. an. 1684, item Cant. - Recte. Ibi eni-
 em epistolam ab Eusebio ipso ἐπὶ τὴν ἑλλάδα
 κατὰ τὸ δυνατόν, uti loquitur, μεταβληθεῖσαν
 ; id est, græce, sicut fieri potuit, transla-
 ed quod hoc loco nequaquam prætermitten-
 epistola, cui noster ne verbum quidem præ-
 adscripsit, notabilem longissimamque apud B
 ni habet, in hunc modum : Ἀυτοκράτωρ καί-
 κέρριος Οὐαλέριος Μαξιμίος, etc. Id est, ver-
 desio, « imperator Cæsar Galerius Valerius
 mus invictus, Augustus, pontifex Maximus,
 icus Maximus, Ægyptiacus Maximus, The-
 flaximus, Sarmaticus Maximus, quintum Per-
 aximus, secundo Carpicus Maximus, sexto Ar-
 is Maximus, medicus Maximus, Adiabenicus
 s, Tribunitiæ potestatis XX, imperator XIX,
 VIII, pater patriæ, proconsul. Et imperator
 Flavius Valerius Constantinus, pius, felix,
 Augustus, pontifex Maximus, Tribunitiæ
 is V, imperator V, consul, pater patriæ, pro-
 Et imperator Cæsar Valerius Licinianus,
 lix, invictus, Augustus, pontifex Maximus,
 iæ potestatis IV, imperator III, consul, pater
 proconsul : provincialibus suis salutem. »
 autem in eo præfatio ista notabilis est, quod
 uor imperatoribus, quos ante triennium et C
 Galerius imperatores secum numerari jusse-
 tantum in allata præfatione nominantur,
 inus scilicet, et Licinianus, qui alias Licinius,
 plane Maxentio et Maximino Daia. Nam quid
 uitur? nisi illud ergo a veritate alienum esse,
 sua Apocalypseos explicatione Cl. Meldensis
 is, ut ex Constantio Chloro persecutorem qua-
 faceret, ἀπίως disertisque verbis posuit (1),
 imperatorum nomina omnibus actis publicis,
 ue locorum conderentur ac prodirent, præfixa
 inscripta. Item, mandata quoque generalia no-
 peratorum omnium fuisse data.
 , scio, Pagius suo loco, post præscripta lau-
 dationis verba : *Ideo autem in eo edicto Gale-*
riani, Constantii et Licinii nomina leguntur,
uni consensu datum fuit. Sed, ne aliud dicam,
 ro, probabitur unquam Diocletianum Con-
 omen una cum suo edictis, quæ contra Chris-
 misit, præfixisse, nisi ipsissima edictorum D
 in medium afferatur, quod, ut nunc recor-
 possibile est? Et, si maxime proferretur, qui-
 bus edicta illa Constantii consensu propo-
 se posset constare, cum antea ex nostro didi-
 non Constantii tantum, sed ne ipsius quidem
 Maximiani sententiam in tantis rebus fuisse
 am? Verba sunt, capite 15 : *Et jam litteræ*
imianum atque Constantium commiserant, ut
zarent. Eorum sententia in tantis rebus expec-
erat.
 ec, quando docti nomina quatuor imperato-
 ros tandem Galerius communi secum titulo

frui voluit, recensent, vulgo illi Licinium ante Con-
 stantium numerant; cum e contrario dicta præfatio
 Constantinum Licinio præponat : quod nec levi ob-
 servatione dignum est.

Semper commodis. An una voce *semper-commodis*
 legendum? ut apud Terentium in Andria :

Mirabar, hoc si sic abiret; et heri semper-lenitas
 Verebar quorsum evaderet;

quibus alia apud alios similia sunt. Videtur profecto
 verborum ordo quo noster usus est id poscere. Hic
 quippe verus et naturalis erat : *Inter cætera quæ*
semper pro reipublicæ commodis atque utilitate dis-
ponimus. Testis est, si mihi non credis, Mau-
 eroixii versio : *Quoique nous ayons toujours tra-*
vailé avec beaucoup d'application au bien et à l'utilité
de l'Etat.

Disponimus. *Disponere, dispositio et dispositiones*
 fuere ea ætate vocabula valde familiaria, sive de au-
 gustioribus imperatorum decretis et constitutioni-
 bus ageretur, sive de aliis eorumdem voluntatibus
 animique propositis minus gravibus. Priore sensu
 noster supra : *Debere ipsius dispositionem in perpe-*
tuum servari. Et in his verbis : *dispositionem suam ser-*
vet; ad quæ loca repetantur notæ, si opus est. Pos-
 teriore autem. Lampridius in Alex. Severo : « Itine-
 rum dies publicæ proponebantur, ita ut edictum pen-
 deret ante menses duos, in quo scriptum esset : *Illā*
die, illā hora ab urbe sum exiturus; et, si dii voluerint,
in prima mansione mansurus...; et id quidem eousque
 quamdiu ad fines barbaricos veniretur. Jam enim inde
 tacebatur, et omnes ambulabant ita, ne *dispositionem*
 Romanam barbari scirent. Certum est autem eum
 numquam id quod proposuerat sefellisse, cum dica-
 ret : *Nolle ab aulicis suas vendi dispositiones.* Tum
 paucis interjectis : « Et quia de publicandis *disposi-*
tionibus mentio contigit, ubi aliquos voluisset vel
 rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel
 procuratores (id est rationales) ordinare, nomina eor-
 um proponebat, hortans populum, ut, si quis quid
 haberet criminis, probaret manifestis rebus; si non
 probasset, subiret pœnam capitis; dicebatque grave
 esse, cum id Christiani et Judæi (N. B. distinctio-
 nem) facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordi-
 nandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus, qui-
 bus et fortunæ hominum committerentur et capita. »
 Ubi obiter, lector, quadam amplius ad veterem sanc-
 tionemque paganorum, Christianorum, Judæorumque
 disciplinam, post hujus vel illius hominis ad has aut
 illas dignitates civiles et ecclesiasticas electionem
 pertinentia observare potes non negligenda. Constat
 utique ejusmodi electiones, etiam cum necdum con-
 firmatae et omnibus numeris absolute fuissent, in-
 terdum quoque vocatas esse *dispositiones.*

Atque id providere, ut etiam Christiani, qui parentum
suorum. Quasi dicat : Neque ita vero cuncta juxta *le-*
ges veteres et publicam imperii Romani disciplinam cor-
rigere illorum simpliciter Christianorum respectu
 cogitaveramus, qui nulla in re primævam suam sec-
 tam deseruerant, et quos proinde, ut præcipuos pu-
 bliæ Romanorum religionis adversarios, nostra in-
 tererat ad bonas mentes ejurato Christianismo redire :
 sed idem quoque illorum Christianorum respectu pro-
 videre volueramus, qui dictam veterum Christiano-
 rum sectam, in varias scissi hæreses, reliquerant,
 adeo non visi nobis eapropter indulgentia aliqua
 digniores, ut e contrario minus digni viderentur.
Siquidem juanam, etc.

Sectam. Religionem. Interpretes : qui cum loquen-
 tem Galerium inducere haberent, melius, credo, *sectæ*
 nomen, ut ut odiosum, retinissent.

Ad bonas mentes redirent. Ejurando scilicet ipsi
 quoque in paganismi gratiam, qui Galerio sola bona
 religio erat, totum suum qualemcumque Christianis-
 mum.

Siquidem quadam ratione, etc. Putavi aliquando,
 antequam Eusebii versionem cum hoc loco contulis-
 sem, emendandum fuisse : *Siquidem quadam erat*

sait que les empereurs, quoiqu'ils partageassent
 x les provinces, les gouvernaient néanmoins
 disant un même corps d'empire. Les noms de tous
 reurs étaient inscrits à la date de tous les actes
 en quelque endroit qu'ils se fissent; les ordres
 se donnaient aussi au nom de tous.

ratio ne tanta eosdem Christianos voluntas invasisset, A quæque deinceps. Postea vero, propter hæc interrogantis Eusebii verba, Ἐπειπερ τὴν λογισμῶν, etc., vidimus legendum potius esse: Siquidem quam ratione, cum sequentibus, hoc sensu: Siquidem, dicebamus olim, quam ratione voluntas tanta perversos illos Christianismi sectatores invasit, tantaque stultitia occupavit, ut non ea veteris sectæ instituta sequantur, quæ primi forsitan istorum pseudochristianorum parentes constituerunt, sed pro arbitrio suo, atque ita ut primis tandem christiani cultus conditoribus fuit libitum, sibi met leges faciant quas observent, et per diversa varios populos congregent. Tangit ergo obiter hic loci Galerius, propter quas antea rationes ipsos quoque primæ Christianorum sectæ desertores nolisset amplius tolerari.

Ut non illa veterum instituta sequerentur, quæ forsitan, etc. Aut ut nec illa veterum instituta sequerentur, nec ea, quæ forsitan... legendum est: aut obscura valde sit oratio atque ambigua, cum juxta leges veteres præcesserit (id est, prisca Gentilium), et mox sequatur, ut ad veterum instituta conferrent: quod ad utramque cum Gentilium, tum Christianorum religionem referri potest; quamquam Maximianus cæterique imperatores Christianos non ad exactiorem veri Christianæ religionis cultum rationem edictis suis compulerunt, sed ad ejusdem abjuramentum, cultumque idolorum. Assentior vero perillustri Cuperi in hujus loci explicatione, putoque hæc omnia de antiquo Gentilium numinum cultu capienda. TOLLIIUS.

Veterum. Christianorum scilicet, a quorum simplicitate defecerant. Cui causæ persecutionem decimam acceptam refert Eusebius, cum invidia passim glisceret, obtreactiones et antistitum inter se certamina misere distraherent Ecclesiam. Edit. Oxon. et Cant. addente tantum postrema: «Vide Eusebium, Ecclesiast. Historiæ libro VIII, capite 1.»

Quæ forsitan primi parentes eorumdem constituerant. Quasi dicat, quæ nec forte etiam veteres simpliciter Christianismi auctores, verum et ipsi a quibus suæ: prosapiæ originem ducunt, præscripserunt: conjiciendo, verbi gratia, notissimos illos vel ipsi Gentilibus apostolos potuisse olim ejusmodi progeniem habere, quæ per aliquot nepotum seriem heterodoxos, de quibus nunc agit Galerius, Christianos produxerit, ut cum Plauto loquamur.

Sed pro arbitrio suo, etc. Procul dubio intelligit sectas et contentiones intestinas, in quas tum diductus fuit Christiani nominis populus. GRÆVIUS.

Atque ut hisdem erat libitum, ita sibi met leges facerent, quas observarent. Locus ad hujus capitis intelligentiam vere notandus. Nam quis primo sensus est, nisi hic atque eodem modo sibi met leges, quas observarent, facerent, quo id antea ab aliis pro libitu factum fuerat? Porro autem, quosnam alios, qui ex mera animi libidine sibi met leges ad religionem spectantes fecissent, intelligere potuit generaliter Galerius, quam Christianos, cum Romani suas de religione sanctiones nequaquam ut humanæ libidinis placita, sed ut Egeriæ deæ monita considerarent? Et jam denique, quosnam alios e Christianis specialiter perstringere potuit Galerius, dicendo: Atque ut hisdem erat libitum, quam primos Christianæ religionis auctores? pergendo vero proxime, ita sibi met leges, quas observarent, facerent, et per diversa varios populos congregarent, quam ejusdem veteris Christianæ religionis desertores? Conclusum esto igitur, nunquam venisse antea Galerio in mentem tales Christianismi apostatas ad exactiorem veri Christianæ religionis cultus rationem edictis suis compellere, sed omnes omnino cujuscunque Christianismi, purioris, impuriorisve sectatores ad illius abjuramentum cultumque idolorum cogere vel adducere. Mihi alias aliquantulum illustrari posse videbatur hic locus, mutando verborum ordinem in hunc modum: Atque ita ut hisdem erat libitum, sibi met, quæque postea.

Per diversa. Suppleo loca, vel conventicula. GALE.

— Eusebius tamen ipse quoque sine substantiv mine, ἐν διαφόροις. — Dans les Provinces. Mauero Id est, in provinciis.

Nostra jussio. Nostra edicta. Interpretes. — quæ supra ad caput XIV notavimus.

Ut ad veterum se instituta conferrent. Pers ostendunt quæ jam diximus, pag. præc. col. porro ostendere pergunt pag. seq. quæ dicemus posse omnino hæc verba ad utramque cum Gentium Christianorum religionem referri, sed uni veterum Romanorum religionem pertinere, quam ponebat modo Tollius. Sentit nobiscum plissimus Cuperus.

Multi periculo subjugati. In quo nempe fuisi si Galerii edicto non paruisent, propter addidem gravissimarum poenarum comminationes. quos plures ont déféré par crainte. MAUCRO est, multi metu subjugati.

Multi etiam deturbati sunt. Conjicerem, ni Eversio obstaret, auctoris manum non deturbat deturpati fuisse, intelligendo scilicet de Christianis quibus edicente Galerio effossi fuerint oculi, itatæ manus, pedes detruncati, nares vel aures desecatæ. Primo, quoniam similibus modis Minum Orientis confessores accepisse videlicet sine capitis 36. Deinde autem, quia quin tu misere deturpati sint, indubium est post istum tonii in Caligula: Pulchros et comatos, quos occurrerent, occipitio raso deturbabat. Denique niam admissa semel τοῦ deturpati pro deturbatione, ea apte occurreret differentia inter deturpationem et periculo subjugari, quæ non itidem, ut opuscernitur inter periculo subjugari et deturbari eodem prorsus videantur redire. Sed faciunt e Eusebiana ista, πλείστοι δὲ παραχθέντες, τὰ θανάτου ὑπέπερον, ad verbum: Plurimi vero omnigenas mortes pertulerunt, ut haud temere idam esse hujus loci lectionem credamus. Pra cum, ut ex iisdem Eusebianis apparet, non sit, sed mutilus. Ernatur ergo novus aliquis t dex, priusquam quid hic noster voluerit, aus cere. Macroixius: Plusieurs aussi n'y ayant pu obéir, ont été punis. Multi etiam, quod par luerint, puniti sunt: ut nesciam, quid is leg esse divinaverit.

Atque cum plurimi. Corrigo, atqui. GALE.

Nec Christianorum Deum observare. Quid vetustioris et exquisitoris sectæ Christiani s huc publica conventicula habebant, in quibus Galerii edicta liceret Christianum colere? Non bant ergo; idque adhuc magis patebit e se bus. Sed, quod non negandum, alio tamen ab plissimus Cuperus.

Contemplationem mitissimæ nostræ clementiæ. Quid quæso est contemplationem intueri? cul dubio littera ultima perperam bis fuit ex Scripsit enim Lactantius: Contemplatione miæ nostræ clementiæ, intuentes et consuetudinem se nam. GRÆVIUS. — Nihil certius clarissimi emendatione, quæ mihi quoque in mentem. Eam multa veterum loca confirmant. Sulp verus libro II Historiæ Sacræ, capite 25: metrius, refecto cum Judæis sœdere, cont cladis a Triphone illatæ, etc. Idem Dia virt. B. Martini, capite 13: Verum illa tissimi vincula propositi, ne Martini quide platione laxavit. Justinus libro VIII, capi ita gestis forte evenit, ut eum fratres Thraciæ, non contemplatione justitiæ ejus cem metuentes, ne alterius viribus acce ceptionum suarum judicem eligerent. tantum eosdem Veteres quandoque non contemplatione, sed in contemplatione dixi lus Precum Faustini et Marcellini: «Deprec suetudinem vestram, piissimi imperatores niane, Theodosi, et Arcadi, ut hæc in cont Christi Filii Dei, qui vestrum juvat imperium.

signemini. » Atque ita ad verbum Mauricius : en contemplation de notre très-douce A à nos officiers de justice la conduite qu'ils doivent tenir envers eux.

Christiani. Id est ut qui clam ab aliis Christiani fuerunt, et antea palam Christiane denuo Christiani sint; quorum antea antea Galerii edictis dissipati fuerant sacre dirate, ut nulli amplius Christiani, sive heterodoxi apparent, qui Christianismum profiterentur. Mauricius : C'est pourquoy nous leur permettons religion chretienne.

etula sua componant. Hoc est, cœtus et, secundum Interpretes : Et de tenir s. MAUCROIX. To hold their assemblies. — Malim ego conventicula de cœtuum pri, et per componant, œdificent intellectu scilicet Virgilius Æneidos 5 :

ossis urbem componere terra.

capitis 48 : « His litteris propositis, ortatus est, ut conventicula in statum derentur. Sic ab eversa Ecclesia usam fuerunt anni decem, etc. »

olinam. Illam nempe, quam in ipso stolæ initio publicam Romanorum dis- sines veteres vocavit. Contrary to the esta- ble. Tralatio anglica. Ad verbum, contra olinam; quod non dubito quin eodem Adde Cuperum, ad verva Alia autem.

Epistola. Par une autre Déclaration, another Ordinance. Versio anglica. — dictum non distinguo, ait in consimili us. Neque certe videtur magis hic esse, qui in fine capituli præcedentis id, alerio epistola dicitur, edictum nuncu- misit hujusmodi; similiterque initio e edictum proponitur Nicomediæ. Nos i suo proprio nomine appellandæ sunt, propter ultimam prælationis portio- τας ιδιως χαίρειν, Provincialibus suis e vero propter hanc ipsam clausulam, stola significatur sumus, quid debeant e non ita bene poterat Galerii edicto e propter ipsummet epistolæ nomen, ipto tribuit Galerius, dicendum potius a fuisse epistolam, rigide loquendo, sed ex qua tamen, pauculis demptis fitoque præsidium programmate, con- sectumque fuerit paulo post edictum

t. Vide, quæso, quantopere eo faciant a Licinii litterarum ad Bithyniæ præsi- , quas habes infra, capite 48 et quibus te restituenda Ecclesia edictum nomen it : « Ut autem hujus sanctionis bene- e forma ad omnium possit pervenire lala programmate tuo, hæc scripta et ere, et ad omnium scientiam te per- t, ut hujus benevolentie nostræ sanc- possit. » Tum continuo post : « His itis; » proxime vero ante initium, « de elesia hujusmodi litteras ad præsidem jussit. » Confer similem locum Epi- i Augusti ad Sabinum, quam integram is, lib. ix. II. E. cap. 9 : ἵνα δὲ αὐτῆς εἰς γνώσιν πάντων τῶν ἐπαρχόντων τῶν διατάγματι ἀπὸ σοῦ προτεθέντι τὸ κεκε- εις δηλώσαι. Hoc est, vertente Valesio :

præceptum Majestatis nostræ universis nostris innotescat, edicto abs te pro- em nostram publicari curabis.

et observare. Quinam? Christiani, an lebam, Christianos intelligi, ob præ- : « Ut denuo sint Christiani, et con- componant, ita ut ne quid contra dis- at. » Maluit Maucroixius de Judicibus une autre déclaration nous ferons savoir

CAPUT XXXV.

Hoc edictum. Accipe de superiore illa Galerii Augusti epistola, postquam in edicti formam per Bithyniæ præsidem, qui vulgo Nicomediæ habitabat, fuit redacta.

Proponitur Nicomediæ. Id est, ejusdem præsidis programmate profertur in eo oppido.

Nicomediæ. Duæ primæ hujus libelli editiones, Parisiensis scilicet, anni 1679, et Oxoniensis, anni 1680, Nicomediæ : unde posterior in emendationibus, quæ serius occurrerant : Lege, Nicomediæ; quod et Allixius monebat.

Pridie kalendas Maias. Trigesimo die mensis Aprilis. Maucroixii Versio. Ultimo die Aprilis. Tralatio anglica; quæ tria eodem redeunt.

Pridie kalendas Maias. Si quid video, legendum erit, pridie kalendas Februarias. TOLLIUS. — Cum in

titulo præfati edicti Galerius Maximianus dicatur tribunitiæ potestatis xx, constat, illud emissum esse post kalendas Martias currentis anni (311), quibus tribunitiam potestatem xx auspiciatus est idem Galerius. Post illum diem datum, ex Nummis etiam Græcis apud Goltzium, certum redditur. Ultimus enim, in quo annus Augustei ejus imperii notatur, exhibet hos characteres L. Z. id est, annus septimus. Nam cum, Lactantio teste, kalendis Maii anni 305, Augustus renuntiatus fuerit, kalendis Maii currentis Christi anni septimum imperii Augustei annum incœpit. Quare cum idem imperator jam deficiens edictum illud promulgarit, apparet, Lactantii sententiam Galerii Maximiani Nummis corroboratam esse, perperamque scripsisse Valesium in notis Eusebians, aliosque viros doctos, edictum illud ante mensem Martium datum esse. PAGIUS, in Critica Baron. ad annum Christi 311, num. 12 et 13, ubi et ex quo alio errore error ille importune profluxerit, erudite indicat. Vide locum. Operæ pretium est.

Prodiit tandem absoluto anno persecutionis 7 in- eunte ix, edictum Galerii, quo persecutio penitus extincta, inter kalendas Martias, quibus xx, tribunitiam potestatem inchoaverat, et pridie kalendas Maias, quo Nicomediæ dicit propositum fuisse Lactantius. DODWELLUS, Dissert. Cypr. xi, num. 82.

Ipsa, etc. Nempe Galerio Maximiano. PAGIUS. Quin et suo quoque modo interpretes, cum alter vice pronominis nomen ipsum Galerii, alter vero Maximiani adhiberit.

Ipsa octies, et Maximino iterum Consulibus. Romæ... anno 311, usque ad mensem Septembris, nulli consules fuerant publicati... At in Gallia, Hispania, cæterisque trans Alpes provinciis, quæ ad Constantini imperium pertinebant, Maximianus Galerius solus consul eodem anno cccxi nominabatur. Ita legitur in Fastis Idacii et in fragmento consulari a Bucherio edito, pag. 250, MAXIMIANO VIII, SOLO... In Græcia, Macedonia, Dacia, aliisque provinciis Illyrici, in Thracia atque Bithynia, quæ partim Galerio Augusto, partim Licinio imperatori parebant, dicebantur consules Galerius Maximianus octies, et Maximinus iterum. Hæc nuper didici ex aureo Libello Lactantii Firmiani de Mortibus Persecutorum, a viro doctissimo Stephano Baluzio ex insigni illustrissimi D. Colberti... bibliotheca vulgato; siquidem scribit c. 35. edictum pro Christianis a Maximiano Galerio paucis ante ejusdem mortem diebus propositum Nicomediæ pridie kalendas Maias, ipso octies, et Maximino iterum consulibus. Norisius apud Pagium in Critica Baron. ad dictum Christi annum 311, num. 3, idque ex quarta Norisii dissertatione de Cenotaphiis Pisanis, cap. I, §. 1.

Sed, quod primum, Prosper in Chronico, Victorius in Canone paschali, Cassiodorus, auctor Chronici Alexandrini, aliique eo anno cum Maximiano octies Licinium collegam posuerunt, pergit in laudata Cri-

tica clarissimus Norisius, mox addens: Hic forte in Pannoniis, Rhætia, ac Norico, ubi Licinius imperabat, idem semet collegam Maximino addiderat. Deinde autem, quod longe gravius, nec ab illo haecenus observatum, Galerius eo ipso anno in praefatione epistolae, ex qua edictum, de quo igitur, confectum est, non modo diserte eundem Licinium collegam sibi in consulatu adjunxit: sed adjunxit insuper Constantinum, quem et ante Licinium nominat, tacito prorsus secundo illo consulatu Maximini. Eusebii verba latine reddita sic habent: « Imperator Caesar Galerius Valerius Maximianus... Consul viti... Et imperator Caesar Flavius Valerius Constantinus.... Consul... Et imperator Caesar Valerius Licinianus... Consul, pater patriae, proconsul; provincialibus suis salutem. » Quomodo itaque noster, « ipso (Galerio Maximiano) octies, et Maximino iterum consulibus, » nec potius, secundum memoratam Galerii praefationem, « ipso (Galerio Maximiano) octies, et Constantino Licinioque consulibus? » Viderint docti. Nihil ipse nunc, quod mihi satisfaciat, reperio, aut ab illis afferri comperio. Nam quantum ad haec clarissimi Pagii conjecturas, « Galerio Maximiano mense Martio anni 311 collegam adjunctum esse Licinium Augustum, qui consul appellatur in Edicto Galerii Maximiani: non multo post autem Maximinum Augustum II, ejusdem Galerii Maximiani collegam fuisse, sicut liquet ex verbis Lactantii, ipso octies, et Maximino iterum consulibus; » adeo ut tantum consulatus ille Licinii nequaquam ordinarius extiterit, sed *suffectus*, rogo primo, cur Galerius, si ita res fuit, Constantinum in dicta praefatione secundo loco *consulem*, nullo vero Maximianum similiter *consulem* nominaverit? Rogo deinde, quomodo Licinium Galerius sibi ordinario consuli mense Martio anni Christi 311, suffecerit, si, ex Norisio in praecedentibus, nulli consules Romae publicati sint anno Christi 311, usque ad mensem Septembrem, ante quem jam sat diu obierat Galerius? Non omnes ergo hujus loci difficultates per Pagium sublatae. Sed eas forte brevi feliciter enodatas videre licebit in ultimo clarissimi Norisii opere, quod ad amplissimum Cuperum ex Italia pervenisse audimus, et ex animo gaudemus.

Ipsa octies, et Maximino iterum Consulibus. Versio anglica, in *Maximian's eighth consulate, and Maximian's third.* Ad verbum, in octavo Maximiani consulatu, et tertio Maximini: cujus utinam emendationis vera enim est τοῦ ἴτερον in τὸ τρίτον mutatio, rationem reddidisset alicubi vir doctissimus, qui ad illam, uti necessariam facileque tuendam, recurrendum putavit. Nos quippe, vel ob proxime sequentia, quibus incumbat fundamentis nescimus.

Maximino iterum Cons. De ejus consulatu secundo, uti et de primo, nulla est in ceteris fastis mentio, ita ut hic sola nitamur Lactantii auctoritate. Noster enim Lydiatus Galerium octava vice *consulem* statuit sine collega. Edit. Oxon. et Cant. adjiciente ultima: Vide Valesii adnotationes in Euseb. lib. ix, cap. 41.

Ex Lactantio, qui id temporis Nicomediae degebat, patet Maximinum iterum *consulem* fuisse anno 311. Norisius, ubi supra.

Ex Graecis Dodwelli excerptis, pag. 102, Appendicis ad dissertationes cyprianas, editiones minoris Oxon.:

Anni Dom.	Ἰστορίαι	Ῥωμαίων.
305	Κωνσταντίνος Καίσαρ τὸ ε	καὶ Μαξιμίνος Καίσαρ τὸ ε.
309	Κωνσταντίνος αὐτοκράτορ τὸ ς	καὶ Μαξιμίνος αὐτοκράτορ τὸ ς.
307	Σεβήρος αὐτοκράτορ	καὶ Μαξιμίνος Καίσαρ.
308	Διοκλητιανὸς αὐτοκράτορ τὸ δ	καὶ Μαξιμίνος αὐτοκράτορ τὸ δ.
309	Λακίνος αὐτοκράτορ τὸ α	καὶ Κωνσταντίνος τὸ α.
310	Ἀνδρόνικος	καὶ Πρόβος.
311	Μαξιμίνος	καὶ Μαξιμίνος.

Anno 307. Consules legimus Severum Augustum et Maximianum Caesarem. Maximinum vult quem Caesarem appellat. Habemus itaque primum Maximini consulatum frustra alibi a clarissimo Baluzio quaesi-

tum. Quamquam et in libro de praefectis usque etiam extant hujus consulatus vestigia. Anno 307, usque ad mensem aprilium, consules cognatos ita legimus. Maximianus vii et Secundus ille Maximianus non alius est Maximino. Nec enim recentiores modo, sed saeculi coeva monumenta haec nomina eodem cum Maximino Maximianum, et eum Constantinum. Dodwellus in Append. ad Dissert. num. 1.

Tunc apertis carceribus, etc. Per singulas civitates, quod Ruffini locus a Baluzio, additur: sed mirum tamen, ni hic Nicomedia specialiter intelligendi sunt, ob praecedentem hoc edictum proponitur Nicomediae.

Cum ceteris confessoribus e custodia liberati. Quid hinc contra clarissimum Martyrologium Germanicæ editorem sequatur, jam superius.

Cum tibi carcer sex annis pro domicilio puram diximus deposuisse Diocletianum an 305 april. 1, si Idatum, maii 1, si Lactantius... Ab anno autem quo imperium Diocletianus, perstitit Nicomediae persecutio palinodiam Galerii, a kalendis maiis anni ad pridie kalendas maii anni 311. Id colligit Lactantius, qui hoc tempore Donatum suum secum fuisse liberatum, cum carcer illi sex annis micilio fuisset... Et toto (illo) sexennio Diocletianus praesidibus sibi invicem succedentibus Hierocle, et Prisciliano, novis tamen, ne tormentis cruciatibusque variis subjectus nemp, ut non admodum frequentes rediret (sacrorum imperii Romani) ludorum vicibus frequentes redibat vices suppliciorum persequens. Dodwellus, in Dissert. Cyprian. xi, n. 78.

Hoc facto. Id est, illa memorati Edicti mentione, seu, ad verbum, publicatione. Versio.

Conjuga sua et filio. Valeria Diocletiani Candidiano. Edit. Oxon. et Cant. — Sa se enfanst. MAUCROIX. Quasi nostri verba sit sua et liberis suis; quod valde miror. — Ubi Maximiani, ait Pagius in loco, quem nos sive tetigimus, erat Valeria Diocletiani filia, ferociam Licinii ad Maximinum confugit. Nihil sine habita... Nullum ex ea Galerius Maximilianum suscepit; sterilis enim fuit, ut docet Lactantius, cap. 50. Haec itaque intelligenda de Candidiano ibidem Lactantius dicit ex concubina natura adoptatum, ac desponsum filiae septem Augusti. Hunc, ut tradit Lactantius, cap. 50, rem facere destinabat pater post celebrata nuptia. Sed occisus est a Licinio anno 313, aetate pagus, in Critica Baron. ad annum Christi 313.

Horrenda tunc consumptus est. Facit hunc locum Anonymi Valesiani, quem Pagius in Baron. ad annum Christi 311, num. 12, per hunc modum: Porro Galerium Maximianum aegrotasse ac interiisse discimus ex anoniano, qui postquam de Licinio Caesare crederetur, inquit: « Deinde illo in Pannonia relicto Serdicam regressus morbo ingenti occupatus, ut aperto et putrescente visceribus morbo.

Idque cognitum Nicomediae (...) mensis ejusdem; quod et postrema pars nominis Nicomediae fieri posset, absorpto nempe, inquebamus, τὸ μὲν rii oscitantia a praecedente voce Nicomediae autem, cum hujus loci defectus non librario porri rerum edaci sit tribuendus, possent e

due voces *sub finem*, vel *in fine*, aut unica vox *A* is, aliæve hujus generis deesse, atque *medio*. Vixit qui ms. codicem consulere queunt, quid potius notatæ lacunæ spatium vel litterarum ductus, si remanent, patiantur. Habet sane versio anglica; *re the end of may*: quod ad verbum est, *ante finem maii*.

ensis ejusdem. Id est, maii kalendis. Edit. Oxon. ant.

ensis ejusdem. Scilicet, maii. PAGIUS.

alendis Martii impendentibus. Anni nempe Christi tentis (312) quo kalendis Martiis die imperii ejus arei natali ea solemnia, propter perpetuam mor- dilata, edere decreverat. PAGIUS.

CAPUT XXXVI.

no nuntio. Mortis nempe Galerii Maximiani. PA-

ispositis ab Oriente cursibus pervolavit. Tamquam ret, summa celeritate equis, quos statim post id iiii acceptum imperaverat, ut certis locis sibi suis- præsto essent, usus est; sicque maximum itinera- patium ab Oriente, ubi mortem Galerii dixerat, se ad provincias quas occupare aggrediebatur, ve- perpete volatu confecit. Vis simile exemplum, dissimilem locutionem? *At ille incredibili celeri- usus pervenit ad patrem jam deficientem*, inquit- noster, capite 24, de Constantino, cum paucis an- ersibus de eodem dixisset: « Sublatisque per- siones multas omnibus equis publicis, evolavit. »

prisit la poste, et se rendit en diligence dans l'O-

MAUCROIX. Cui ergo pro vulgata lectione, *dis- is ab Oriente cursibus pervolavit*, legendum po- visum est, *dispositis cursibus pervolavit in Orien-* Sed vide tu, quæso, quantum hæc capitis 19, gnet: *Data vero* (qui et Maximinus) « sublatus r a pecoribus et silvis... accepit Orientem cal- um. » Nam ab Oriente igitur debuit evolare. l et finis capitis 38 postulat.

provincias occuparet, ac Licinio morante, omnia

usque ad fretum Chalcedon vindicaret. A dessein de

ter de l'absence de Licinius, et de s'emparer de

l'Asie jusques à la mer de Chalcédoine. MAUCROIX.

si noster scripserit, ut absente Licinio, Asiam to-

sibi usque ad fretum, etc. At primo, quid mani-

tas, quam ita non duos, sed unicum Maximino

tursus finem tribui? invadendi scilicet, absente

io, totam Asiam usque ad fretum Chalcedonium;

do contra, secundum nostrum, Maximinus ani-

mo non unicum finem, sed vere duos in illo præ-

l itinere proposuerat: unum nempe, certas sibi

incias quidquid Licinius faceret, hoc est, si vel

me festinaret, vindicandi; alterum autem non

olas, sed cuncta ad fretum usque Chalcedonium,

te Licinio tantisper morari contingeret, occu-

i: Ut provincias occuparet, ac, Licinio morante,

a sibi usque ad fretum Chalcedonium vindicaret.

primus ergo Maucroixianæ tralationis defectus,

ndus et tertius sint, liberius indubie *to provin-*

per universam Asiam, morante vero per absente

provincias occuparet, etc. To take into his posses-

all those Provinces: and as Licinius lingered, he

essed him self of al to the straits of Thrace. Ver-

inglica. Quasi jam nostri verba sint: « ut (om-

illas) provincias occuparet, ac, Licinio morante,

ia sibi usque ad fretum Thraciæ vindicavit. » —

ibam *to vindicaret*, quod aperte vir Reverendiss.

indicavit mutandum esse arbitratus est, retinere;

ico duarum vocum, quas idem ante provincias

levit, et nos incinulis includi curavimus, suspi-

mur *to propinquas* potius, vel *proximas* librarii

a deesse.

retum Chalcedonium. Quod cum ab una parte in-

thraciam, ab altera vero inter Bithyniæ oppidum

cedonem jaceret, inde modo pro *fretum Chalcedo-*

freta Thraciæ in Anglica tralatione habebamus.

Ad præsens. Tempus scilicet: quomodo sæpe Græ- ci *ἐπὶ τοῦ παρόντος*, et *ἐν τῷ παρόντι* omissis substan- tivis *χρόνου* et *χρόνω* dicunt, pro *in præsentis tempore*.

Sustollit census. Quem Maximianus Galerius insti- tuerat, de quo c. 31. Vide Justinum, libro 1, de Magis eodem modo populum Persarum sibi conciliantibus. TOLLIUS. — *Sustollit*. Editio Aboensis, *sustulit*. — Nollem factum, cum *sustollendi* verbo Plautus, Lucretius, Catullus, usi sint. Postremus, ex gr. de Nuptiis Pelei et Thetidos:

Candidaque intorti sustollant vela rudentes.

Neque adeo valide pugnabit supra Columbus pro emendatione sua.

Discordia inter. Lege, *Discordia inde inter*, etc.

TOLLIUS. Item ambo interpretes ut quidem verterunt.

— *Les deux empereurs en vinrent presque à une rup- ture*. MAUCROIX. — *Bythia means the two Emperours were nous in il terms*. Tralatio anglica.

Sed conditionibus certis pax, etc. Cum... Maximinus in epistola scripta ad Sabinum post mortem Ga-

lerii Maximiani doceat, se *anno præterito* Nicodemiam

fuisse, ut videre est apud Eusebium, liquet *Maximi-*

num mortuo Galerio Asiam ac Bithyniam occupasse,

quas Galerius una cum Illyria et Thracia sibi retinue-

rat. Et quidem Bithyniam cessisse in jus et ditionem

Maximini colligit Baluzius in notis ad citatum Lac-

tantii locum, ex martyrio sancti Luciani Antiocheni,

quod enarrat Eusebius, libro ix, capite 6. PAGIUS.

In ipso freto. Hoc est, in ipso freto Bosphori. *Mau-*

croixii versio. — Id est, in ipso mari. *Tralatio anglica*.

— Simplicius forte sit subaudire ex præcedentibus

Chalcedonio.

Redit ille. Scilicet Maximinus. PAGIUS. — Consen-

tiant interpretes, apud quos pronominiis loco ipsum-

met *Maximini* nomen reperias. Notandum tantum,

cum noster non præterito tempore *redit*, sed præ-

sentis *redit* utatur, nequaquam nunc de consummato

Maximini in Orientem reditu sermonem esse, sed

simpliciter de suscepto et inchoato: quod mox con-

firmabitur.

Securus. Hoc est, sese jam securum esse confidens:

tecokning that he was now secure. Versio anglica.

Et fit qualis in Syria et in Ægypto fuit. Id est, et

in provinciis, quas recenter imperio suo adjecerat,

talis factus est, dum per illas in Orientem revertela-

tur, qualis ante fuerat in Syria et in Ægypto. Nec dis-

simili sensu Maucroixius: *Et sa conduite fut pareille*

à celle qu'il avait tenue en Syrie et en Egypte. Dissi-

mili vero tralatio anglica, *and so he governed Syria*

and Egypti just as he had done formerly. Ad verbum,

atque eodem prorsus pacto Syriam et Ægyptum mo-

derari preperxit, quo prius inceperat.

In primis indulgentiam Christianis communi tutelo

datam, etc. Idem, inquit Baluzius, quod *communi*

consensu. Vocem alibi sibi non occurrissetat.

Quidni itaque pro corrupta habeatur, et in ipsius vic-

em facili mutatione succedat *tutela*? siquidem *com-*

munis tutela aliud temere hic loci non significaverit,

quam edicti nuper editi munimentum quoddam, quo

freti securiores dehinc Christiano cultui vacare pos-

sent. Vir reverendiss. legit *titulo*. Ed. Oxon. et Cant.

Tutelo. Editio Aboensis, *titulo*. — *Leg. titulo*. Vos-

sivus. — *Tutelo*, pro *titulo*. ALLIX. — *And tho the Chris-*

tians were now received under the protection of the

government, yet, he broke all this. Tralatio anglica.

Ad verbum here: *Indulgentiam*; qua Christiani in

communem magistratum tutelam traditi fuerant,

violavit. — Puto ego veterem lectionem fuisse: *In*

primis indulgentiam Christianis cum muri tutela datam

tollit; quod sic explico. Galerius, ut ex primæ illius

epistola, seu, quod idem est, ut ex hujus libelli ca-

pite 34 apparet, promptissimam hanc in Christiano-

rum negotio indulgentiam jam pene moriens porrexe-

rat, ut *denuo Christiani essent, et conventicula sua*

componerent. Atque istam in primis indulgentiam Ma-

ximinus, dum a freto Chalcedonio rediens Orientem

reperet, in itinere sustulit. Sed jam alia epistola A
 Galerius, ut ex eodem capite certum est, judi-
 cibus significaturus erat quid amplius observandum
 foret circa Christianorum negotia. Neque porro pos-
 tulabant simpliciter ejusmodi rerum occasio et neces-
 sitas, ut per eam epistolam in quibus potius locis
 Christiani aperte in posterum habitare, suaque etiam
 templa palam condere haberent, iudicibus significa-
 retur: sed fieri nequibat, quin ea loca vel intra ur-
 bium muros assignarentur, vel extra. Nunc autem
 vix quidquam probabilius, quam Galerium posteriore
 epistola iudicibus significasse, placitum sibi fuisse,
 ut quemadmodum antea Christiani... complures eccle-
 sias suas imperatorum permisso in civitatibus ædifi-
 caverant et alioqui tutius semper habitaverant homi-
 nes in urbibus propter murorum inter cætera tu-
 telam, quam ruri, paterentur Christianos intra ejus-
 que oppidi mœnia majoris securitatis ergo morari,
 sibi ibidem conventicula restituere.

Et vero Christianos ecclesias prius intra urbium B
 septa habuisse, vel unum Nicomediæ templum, cujus
 noster capite 12 meminit, validissimo argumento est:
 uti quod jam proxime sequetur, *subornatis legationi-
 bus civitatum, quæ peterent ne intra civitates suas Chris-
 tianis conventicula extruere liceret*, apertissime rursus
 indicat, his ergo licitum prius fuisse per Galerii epi-
 stolas ad iudices scriptas templa intra Gentilium civi-
 tates condere; datamque proinde Christianis a Gale-
 rio, non meram de qua superius diximus indulgen-
 tiam, sed et muri tutelam pro suis simul domiciliis
 et conventiculis: unde postea Maximinus *indulgen-
 tiam Christianis cum muri tutela datam sustulerit*. Hæc
 mea saltem de hoc loco sententia, partim propter
 quas nunc attuli rationes, partim deinde, quia dum ex
 doctis alii *τὸ κοινῆς τῆς τοῦ κοινῆς* de communi imperato-
 rum consensu accipiunt, alii autem *κοινῆς* titulo
 emendant, id est, ut exponunt, prescriptis nomini-
 bus Galerii, Constantini, Licinii, Maximini, et Maxen-
 tii, neutri utique *κοινῆς*, quem oporteret, *impe-
 ratorum consensum* præstare possunt: quatenus nimi-
 rum vel de vere communi illorum quinque consensu
 quæstio est, vel de communi tantum eorumdem ex
 parte. At si de vere communi, extant quidem apud
 Eusebium tria priora nomina in Galerii præfatione,
 cujus toties meminimus, sed non iidem duo ultima,
 ut sic nequeat prorsus de universali dictorum quin-
 que imperatorum consensione constare. Sin vero de
 communi trium duorumve duntaxat ex illis, meminit
 quidem etiam ejusmodi consensionis laudato loco Eu-
 sebius, at neutiquam noster, qui in antecedentibus
 non modo non *Maximini*, verum ne vel unius impera-
 toris mentionem fecerit, qui memorate indulgentiæ
 consenserit, sed solius Galerii qui eam miserit; ut
 haud ferme quidquam locutione ista durius queat
 concipi, « In primis indulgentiam Christianis com-
 muni sive tutelæ, sive titulo, datam tollit Maximinus, »
 si quis tandem communis consensus, cujus ipse ne-
 que secundum Eusebium, neque secundum nostrum,
 ulla pars fuerit, intelligendus est. Accedunt, quod
 superest, ad *muri tutelam* de qua loquimur, quatuor
 tutelarum, tutandi fundi ergo, genera, de quibus
 Varro. lib. 1 de re rustica. « Nunc de septis, quæ tu-
 tandi fundi causa, aut partis fiant, dicam. Earum tu-
 telarum genera quatuor. Unum naturale, alterum
 agreste, tertium militare, quartum fabrile.

Subornatis legationibus, etc. Ἀὐτὸς αὐτῶ καθ' ἑμῶν
 προσβύεται, inquit Ensebius lib. ix, cap. 11, ubi vide
 Annot. Vales. Editio Cantabrig.

Prodiit... absoluto anno persecutionis 8, ineunte ix,
 edictum Galerii, quo persecutio penitus extincta est,
 inter kal. Martias (anni 311,) et pridie kal. Maias
 (ejusdem anni)... Duravit hæc pax ne sex quidem
 integris mensibus. Inde ad novas artes prætextusque
 quærendos restaurendæ persecutionis se convertit
 Maximinus. Imprimis aruit Christianis a cœmeteriis.
 Tum subornavit civitatum ad se legationes, magni
 quasi beneficii loco id a se petentium, ut Christiani

pererentur, imprimis Antiochiæ, in qua urbis cura
 Theotecnus egregius impostor novum Jovi
 Philii simulacrum magicis artibus consecratum
 erexit, ejusdemque commentus est oraculum, quo
 juberetur, Christianos urbe omnique urbis territorio
 esse exterminandos... Legationes hæc eodem quo
 decessit Galerius anno, sed exeunte, Nicomediæ
 accepit, postquam Galerii ditionem ad fretum usque
 Chalcedonium occupasset, et pacem amicitiamque
 cum Lucio certis conditionibus composuisset. Hoc
 ex ipsius Maximini edicto cor stat in favorem Christia-
 norum sequenti anno 312 fin ante edito. Sed et *indul-
 gentiam* Christianis a Galerio concessam hoc etiam
 anno revocatum necesse est, si non integris sex men-
 sibus ea pax duraverit. DODWELLUS, *diss. Cyp. xi*,
 num. 82.

Maximinus in litteris, quas anno sequenti 312 ad
 Sabinum prætorii sui præfectum scripsisse dicemus,
 quasque Eusebius lib. ix, cap. 9, refert... « cum
 anno » ait, « præterito, (anno scil. 311) Nicomediam
 feliciter essem ingressus, cives ejus urbis me illic
 degentem adierunt cum deorum simulacris, obnixè
 orantes, ne hujusmodi hominum genus in sua civi-
 tate habitare omnino sinerentur, » et alia, quibus
 mire illustrantur quæ supra ex Lactantio retulimus;
 gesta enim hoc et sequenti anno in causa Christia-
 norum multis huc usque tenebris circumfusa. PAGES.

Apud quem igitur eo pacto insigne vides exemplum
 subornatarum istiusmodi legationum.

*Novo more Sacerdotes maximos per singulas civi-
 tates singulos*, etc. Quasi ergo aliis verbis scripserit,
*novo more unum in unaquaque civitate Sacerdotem ma-
 ximum fecit*. Hincque mihi facti novitas: cum prius
 scilicet Gentiles quidem nonnunquam habuissent
 ἀρχιεπίσκοπος et Sacerdotes provincialis vel urbibus im-
 positos, at non singulos per singulas civitates.

Qui et sacrificia per omnes deos suos quotidie face-
 rent. Mihi nemo persuaserit sic Lactantium scripsisse.
 Excidit vox dies, quæ deos præcessit, propter litte-
 rarum affinitatem, ut sæpe. Illa omissa, cum nihil
 esset quod pertineret ad omnes, diis suis relinquerent
 in deos suos. Scripsit Lactantius: qui et sacrificia per
 omnes dies diis suis quotidie facerent, ut in capite se-
 quenti, per singulos dies sacrificaretur. Per omnes dies
 quotidie est pleonasmus, ut nunc jam sæpe apud Plau-
 tum, post deinde apud eundem, rursus repetere apud
 Suet. Cæs. 2. vetus vetustum vinum in Curculione.
 Sin cui hæc displicent, posset legi, qui et sacrificia
 per omnes ædes diis suis quotidie facerent. GREVIUS.

Per omnes deos suos. Hoc est, per omnia suorum
 deorum templa, seu in omnibus templis, inquietat
 supra Tollius, et nos cum ipso quod necdum plane
 respuere possumus, sive propter geminam illam
 nostri locutionem, capite 17, per omnes deos pro suo
 ejus rogaretur, sive propter hanc Livineii ad pane-
 gyricos veteres observationem, in quam postea
 incidimus, et qua, quæ laudato loco notavimus, vi-
 dentur non mediocriter firmari. Cicero iv, ad Attic.
 Ep. 1. et pro P. Sextio, nonas Sextiles salutis nata-
 lem appellavit, quod eo die in Quirinali ædes ei
 consecrata; et eleganter Martialis, Maia Mercurium
 creastis idus, ob templum ei tum dedicatum, ut
 Livius 2. et Festus scripserunt; sive denique quod
 noudum satis assueti simus huic pleonasmò, per
 omnes dies sacrificia quotidie facerent. Posteriorem
 certe Clar. collegæ conjecturam, cujus et ille optio-
 nem dat, præferendam credimus. Sed, quod non
 omittendum, vulgatam quoque lectionem, licet alio
 atque nos modo, explicat ampl. CUPERUS.

Ministerio. Prætulim, magisterio. GALE. Minis-
 terio, the assistance. Versio anglica; id est, ope, au-
 xilio.

Darent operam (ut) Christiani neque fabricarent.
 Templa scilicet, uti quidem Maucroixius interpre-
 tatus est: devaient empêcher les Chrétiens de bâtir des
 temples. — Emendo, darent operam Christiani ne quid
 fabriarent. GALE. — Erunt sine dubio quibus hic

laceret: darent operam ne quid Christiani A
refero coirent. GALE.

Par son autorité. Maucroixius; quasi
a auctoritate.

hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore
du singulos quasi pontifices superponeret,
e, etc. Locus, non difficilis tantum, sed
id video, mendosus, et cæteroqui con-
sensus ratione acceptus ab interpretibus:
virum Maucroixio propter ultimam sine
utrosque, Maximinum singulis provinciis
sed duos simul præposuisse pontifices:
t de cette ordonnance, il établit encore
province deux pontifes pour avoir l'œil
s; » cum contra ex reverendiss. Burneti
n duo, sed unicus duntaxat pontifex
vinciæ fuerit Maximini jussu præfectus.

« And not contented with this subordi-
B had settled among the priests, he orde-
very province to be over all the priests
nee. » Quorum sensus est: Neque ita
num sacerdotem maximum cæteris in
vitate sacerdotibus subjecisse, unum
unaquaque provincia ordinavit, qui
inciæ sacerdotibus superior foret. Nos
er disertas voces, et eos utrosque, non
uin cum Maucroixio credamus, de duo-
um hic loci agi, qui ex Maximini mente
inciis ad procuranda religionis negotia
nt. Deinde vero, nec possumus quoque
asi in his verbis, singulos quasi Ponti-
um vicissim contra Maucroixium duos
dictos Pontifices rejiciendos esse pon-
autem, cum noster in antecedentibus
Maximinum novo more in unum aliquem
rimoribus dignitatem Sacerdotis maximi
civitates contulisse, non magis ambi-
idem Maximinius geminos hujusmodi
mines, sed qui interim singuli quasi
C ximi forent, singulis provinciis imposue-
que, quod quis ingerat, verum ubinam
eri vox duo comparet? respondeo, non
n in vocabulo utrosque: sed plusquam
sse, illam olim in hunc modum post
adu extitisse. « Parumque hoc fuit, nisi
nciis ex altiore dignitatis gradu duos,
si pontifices, superponeret; » et eos
u sequentibus. Inde ergo tandem ea vox
, præ nimia librarii ignorantia vel festi-
nultque istorum dus et duos affinitate,
t potior aliqua suppeditetur conciliatio,
eti queamus.

chlamydibus. Paludamento sive albæ
e auro interdum limbata, qua utebantur
orum ministri, quas utique palatinorum
summis pontificibus communicavit Maxi-

Oxon. et Cant. — Non alio sensu versio
e ordered them to wear that sort of
D edged about with gold, which might
n by the Chiefs Officers of the Court. »
us, Manteaux. Maucroix; id est,

tem parabat quæ in Orientis partibus, etc.
endum translationem anglicam: Facere
at contra Christianos in aliis provinciis,
Oriente fecerat: interpretante vero Mau-
: in Oriente fecerat, illa quoque facere
occidente.

entiam specie tenus profiteretur. In eo...
inc clementiæ laudem persecutores, de
us, Diocletiani, si cum vitæ pepercis-
tamen dextros eruisent, et sinistros po-
tassent candenti ferro. Ex quo itaque
mutilationes, cum vitæ servandæ causa
ogitate, exinde rariora fuisse martyria
st. DODWELLUS, diss. Cypr. xi. num. 81.

Occidi servos Dei vetuit, etc. In Oriente scilicet.
Nam, quantum ad alias regiones, facere tantum pa-
rabat Maximinus, quæ in Orientis partibus fecerat, ut
noster modo loquebatur: unde et rursus de eodem,
in initio capitis 37. Hoc ille moliens, Constantini lite-
ris deterretur. Sed, ne rem dissimulem, non video
tamen quomodo scribi olim belle hoc loco poterit,
uti nunc dierum habemus: suspicorque adeo veterem
scripturam fuisse, occidi ibi servos Dei vetuit, quæque
postea, intellectis nimirum per τὸ ibi Orientis partibus.

Debilitari jussit. Id est hoc loco, mutilari, prout
quatuor, quæ sequuntur, exempla singula ostendunt.
Neque enim omnis debilitatio, mutilatio est, sed in-
terdum, monente merito Casaubono, debiles latinis-
sime sunt, quibus membra facta sunt ἄχρηστα, seu
quæ vitio aliquo impediuntur, quominus omnibus
membris corporis sui uti possint: quemadmodum
illi, v. gr. confessores, quibus candenti ferro debili-
tatos fuisse sinistros poplites aiebat modo Dowellus.
Verum hic, sicut dixi, de veris mutilationibus sermo
B est. Firmatque alibi idem Dodwellus sequentibus
verbis: Ita rediit ad supra dictas corporum mutila-
tiones, quæ licet confessores multos fecerunt, nullos
tamen martyres. — Il les faisait estropier. MAUCROIX.

Itaque confessoribus effodiebantur oculi, etc. Verum
quidem est, post edictum a Galerio Maximiano in
gratiam Christianorum emissum Maximinum, ubi il-
lud accepit, mandasse judicibus, ut a christianorum
oppugnatione abstinere, constitutione tamen Gale-
rii suppressa, et nuda tantum voce per Sabinum præ-
fectum prætorii sui provinciarum præsidibus jussis, ut
persecutionem adversus eosdem inhiherent, uti nar-
rat Eusebius lib. ix, cap. 4, ubi et epistolam ab eodem
Sabino singularum provinciarum præsidibus scriptam
recitat. Sed, ut habet idem Eusebius cap. 2. ne sex quidem
integræ mensibus passus est eum statum permanere, et
ad subruendam pacem Maximinus nihil non molitus
est. Quam itaque Lactantius narrat, circa mensem
Novembrem (is enim mensis sextus est a morte Gale-
rii), ideoque circa Maximini Quinquennalia, quæ
in eum mensem incidebant, persecutio adversus
Christianos instaurata. PAGIUS.

CAPUT XXXVII.

Hæc ille moliens, Constantini litteris deterretur.
Jam pulcherrimam sibi invidiæ declinandæ nactus vi-
debat occasionem (Maximinus), ut quasi urbium
legationibus (et θεσπισμασι) coactus edictum pacis
revocaret. Recursit enim ad illa civitatum decreta,
pellendos esse Christianos... Jamque persecutioni
matura erant omnia, ni Constantinus illum deter-
ruisset... Cum enim post mensem Maium emissa illa
probaverimus persecutionis edicta anno 312 mo-
vente jam adversus Maxentium Constantino, eo ta-
men ipso tempore, simul ac rescivit, litteris illum
deterruit Constantinus, quibus ad dissimulationem
eum adactum scribit Lactantius sect. 57. Merito
quidem ille. Erat enim primus Augustorum Constans
D tinus, cui, pro illorum temporum administratione,
parere oportebat reliquos Imperatores omnes, tam
Cæsares, quam etiam Augustos. DODWELLUS, Diss.
Cypr. xi. num. 85 et 85.

Hæc ille moliens, etc. Les lettres de Constantin ré-
primèrent ces violences. MAUCROIX. Ad verbum, Con-
stantini litteræ violenta ista facta represserunt. Quasi
jam, quo tempore Maximinus Constantini litteris de-
territus est, eadem Maximini jussu in recentibus
provinciis fierent, quæ prius ejusdem imperio in
Oriente facta erant; proindeque quasi jam Nicome-
diæ, verbi gratia, crudeli Præsidis aliorumque mi-
nistrorum opera oculos confessoribus effoderet, ma-
nus amputaret, pedes detruncaret, nares vel aurículas
desecaret; quod certe non est, vel ob ista nostri:
Hæc ille moliens, id est, ut paulo ante præcessit,
facere parans, Constantini litteris deterretur. Dissimu-
lavit ergo.

Constantini litteris. Periere memoratæ litteræ: sed

mentum est, quod ubi noster, de vero Deo agens, *Simulacrum Dei quaeritur* scripserat, Maucroixius, uti jam dictum, transtulerit: *On cherche l'idole du dieu.*

Dat Apollo curam. Imo, non dat Apollo curam. GALE.—Haud repugnant proxima: *Malum multo pejus augetur.* Sed vide tamen ut ex vulgata lectione totoque loco optimus sensus possit elici. *Apollon enseigne un remède; on s'en sert; le mal en devient pire.* MAUCROIXIUS. Ad verbum: docet Apollo remedium; adhibetur; malum augetur.

Dat Apollo curam. Hoc est, docet remedium. Virgilius: *Da, Tityre, nobis.* Doce nos, æque ut tradere. Contra, accipere est discere. GRÆVIUS.

In tabem sedes tota dilabitur. Id est, omnes inferiores partes corporis, quibus proluviem exoneramus, putredine disfluunt, ut paulo post: *majorem copiam tabescendorum viscerum pernicies secunda generaverat*; et capite 35: *Cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe consumptus est.* Sueton., Vitell. 10: *Abhorrentes quosdam cadaverum tabem detestabili voce confirmare ausus est.* Exemplum non unum notamus alibi. GRÆVIUS.

Repercussis medullis, malum recidit introrsus. *Medullæ* hic pro affluentibus humoribus ponuntur, qui introrsum repellentibus remediis cohibiti novam malum produxerunt putrescendo: unde enati vermes. TOLLIUS.—Corrigo: *Repercussum medellis malum recedit introrsus.* GALE.—Nicolaus Heinsius censebat legendum esse: *Repercussis medellis*, id est, cum malum non admitteret medellam et remedia. Sed mihi videtur ex præcedenti verbo *curare* ultima syllaba his ab oscitante librario esse repetita, scribendumque: *Percussis medullis.* Percusserat autem Deus insanabilem plagam genitalium inferiorem partem, ut loquitur in initio capituli; nunc percuciantur medullæ, hoc est, vitæ. Sicut *hæere in medullis* dicuntur qui amantur *penito corde*, ut Comicus loquitur. GRÆVIUS.—Unice amplector, etsi alia in mentem venissent, quæ ex veteribus potuissem defendere.

Odoritam non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit. Baluzius legit: *Odor teter non modo*, etc. Facilius tamen emendatio est, *Odor autem.* Editio Oxon. et Cant., quas secutus Pagius. — Lege: *Odor is autem*, vel: *Odor it autem.* VOSSIUS. — Lego: *Odor it autem non modo per palatium, sed totam etiam civitatem pervadit.* Tò etiam confusum est cum *tò totam.* BOBERELLUS.—Emendo: *Odor totum non modo per palatium, sed, etc.* GALE.—Nicolaus Heinsius suspicatur: *Odor it autem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit.* Quid? si legamus: *Odor dirus autem non modo per palatium, quæque postea.*

GRÆVIUS.

Cum jam confusi essent exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus. Veteris libri lectio, quam omnes hactenus, præter Aboensem, editiones secute fuerant, sic habet: *Cum jam confusi essent exitus stercoris et urinæ.* Comestus a vermibus, etc. Dudum tantum Baluzius emendationem, quam hodie in auctoris verbis adhiberi voluit, suggesterat ad calcem tomi in Miscellanæorum; et hæc insuper Doctorum de veteri scripturae iudicia prodierunt.

Exitus stercoris et urinæ. Comestus a vermibus. Legendum: *exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus.* Editio Oxon. anni 1660. — Legendum: *Exitus stercoris et urinæ comesti a vermibus.* Aut, si mavis: *Comestus est a vermibus*, salva priore interpunctione. Editio Oxon. anni 1684, item Cantabr. — *Comestus a vermibus, Comestur*, etc. Editio Aboensis, necnon GALE.—Una mecum clarissimus Columbus Comestur, id est, comeditur, legendum vidit. TOLLIUS.—Firmat Senecæ locus: *Sic estur apud illos, sic bibitur.*

Clamores simul, etc. Editio Aboensis:

Clamores simul horrendos ad sidera tollit
Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus.....

quam et restitutionem Galeus, alique duæ editio-

nes non proponebant modo in suis notulis *Æneidos* firmabant.

Cocta et calida animalia. Ita recte, nam lardo præcipue vermes e corruptis membratur. TOLLIUS.—Non repugno. Sed, non longe aliter Interpretes. Maucroixius nempe applicavit *des animaux vivants ou de la viande* Apponebantur animalia viva aut calida vero in hunc modum: *Some living animals, that were boild.* Viva aliquot animalia, tum e quod ne nimis mireris, confer supra Colur

Quis resolutis. Accepit Maucroixius, quod scripserit: « Apponebantur ad sedem flue et calida animalia, ut vermiculos eliceret postquam ita perurgata fuerant vulnera amplius vermiculus appareret, inæstimabile examen: Mais, quand on en avait nettoiyé il en ressortait une fourmilière. » At quæquam animalia illa non apposita fuisse vulnere fasciis, quarum ope melius ulceratis partibus carentur, suoque loco insisterent? Obligat cum vulneribus animalia; et, quando potest removebantur, ipsa quoque animalia resoluta. Est enim in mille locis *resoltere*, id, qui fuerat, dissolvere. Noster, cap. 46: *Lici deponunt, galeas resolunt.* Et Ovidius, in raptis Sabinis:

Consilium dederat, parent, cruemque resolu
unde, post paucos versus, de iisdem:

Ut medium campi passis tetigere capillis.

Lactantius, in epit., cap. 15: *Sed et ipse princeps, auctor et machinator malorum, caligatus, etc. Peractis vero mille annis, ad dæmonum principem.*

Inæstimabile scætebat examen. In resolutis licet animalibus, quæ eliciendis Galerii apposita fuerant, et quibus cum successu imen adhaeserat; contra quam modo ponit Maucroixius.

Tabescendorum viscerum. Rectius, ut alcentium. TOLLIUS.—Columbum, quem in et alias ejusdem conjecturas vide sis.

Pernicies secunda. Emendo, *perniciis secunda*.

Inferior, sine ulla pedum forma, in utrumque inflata discreverat. *Discreverat* mendosum est certius est. Nam primo inflata non discreverat si *discreverat* ratione significationis locum in scribendum fuisset: *Inferiorem...* in utrumque inflatam discreverat. Licet autem, ut vir doctus (Columbus nempe), *discreverat* pro *decreverat* capiatur, qui tandem inflata decreverat? Exigitur Lactantius scripsisse: *Inferior, sine dum forma, in utrumque modum inflata increverat.* in. xi: *Mirus animo increvit tumor.* Liv. i: *In audacia.* GRÆVIUS.—*Discreverat.* A *discerno* autem a *discerno*. Rarum hoc verbum. Significat intumescendo dilatari. TOLLIUS.—*Discreverat* correxit: *discreperat.* GALE.

Per annum perpetem. Ab ultimis nempe anni Christi 509, ideoque per annum et aliquos, quos Lactantius negligit. Pagius, in Chron., ad annum Christi 511, num. 11.

Addantur Cuperus et Columbus, item Non epistola, quam merito amplissimus Cuperus luit præfationi subijci.

Deum coactus est confiteri. Vide exemplum Antiocho apud auctorem historiae Macchabæorum.

Novi doloris. Legendum forsitan: *Novi et doloris*, ubi modo.—Bene Columbus: *ac non doloris*; nisi quis immani maluerit, pro nova. Paulo tamen aliter Columbus ipse, et et Cuperus.

Novi doloris. Emendo: *et vi doloris.* GALE

lum. Pro quo Versio anglica : *the Church* A
ia, templum Nicomediæ.
nisiit huj. Scribendum : *Edictum nisiit hu-*
c. HEINSIUS, item Gale. Nos dubitabimus
m autem, vel emissum fuisse Serdica Ni-
idque non ante mensem martium anni
, etsi ita Valesio aliisque viris doctis pla-
post kalendas martias ejusdem anni, posuit
ad eum annum Pagius in Critica Baron.,
15, cui assentimur. Confer laudatam No-
am.

CAPUT XXXIV.

. Vide Eusebium, libro VIII, capite 17.
an. 1684, item Cant. - Recte. Ibi enia
epistolam ab Eusebio ipso ἐπὶ τὴν ἑλλάδα
ἢ τὸ δυνατὸν, uti loquitur, μεταβληθεῖσαν
d est, grace, sicut fieri potuit, transla-
uod hoc loco nequaquam prætermitten-
stola, cui noster ne verbum quidem præ-
cripsit, notabilem longissimamque apud
abet, in hunc modum : Ἀυτοκράτωρ Καί-
ς Οὐαλέριος Μαξιμίος, etc. Id est, ver-
o, « imperator Cæsar Galerius Valerius
in victus, Augustus, pontifex Maximus,
Maximus, Ægyptiacus Maximus. The-
mus, Sarmaticus Maximus, quintum Per-
suo, secundo Carpius Maximus, sexto Ar-
laximus, medicus Maximus, Adiabenicus
Tribunitiæ potestatis XX, imperator XIX,
, pater patriæ, proconsul. Et imperator
ius Valerius Constantinus, pius, felix,
ugustus, pontifex Maximus, Tribunitia
, imperator V, consul, pater patriæ, pro-
imperator Cæsar Valerius Licinianus,
in victus, Augustus, pontifex Maximus,
potestatis IV, imperator III, consul, pater
consul : provincialibus suis salutem. »
m in eo præfatio ista notabilis est, quod
imperatoribus, quos ante triennium et
erius imperatores secum numerari jussim-
ntum in allata præfatione nominantur,
scilicet, et *Licinianus*, qui alias *Licinius*,
ve *Maxentio* et *Maximino Daia*. Nam quid
ir? nisi illud ergo a veritate alienum esse,
Apocalypsois explicatione Cl. Meldensis
ut ex Constantio Chloro persecutorem qua-
ret, ἀπὸ τοῦ desertisque verbis posuit (1),
peratorum nomina omnibus actis publicis,
locorum conderentur ac prodirent, præfixa
cripta. Item, mandata quoque generalia no-
torum omnium fuisse data.

io, Pagius suo loco, post præscripta lau-
ionis verba : *Ideo autem in eo edicto Gale-*
ni, Constantini et Licinii nomina leguntur,
consensu datum sui. Sed, ne aliud dicam,
probabitur unquam Diocletianum Con-
m una cum suo edictis, quæ contra Chris-
it, præfixisse, nisi ipsissima edictorum
medium afferatur, quod, ut nunc recor-
ibile est? Et, si maxime proferretur, qui-
edicta illa Constantii consensu propo-
osset constare, cum antea ex nostro didi-
Constantii tantum, sed ne ipsius quidem
zimiani sententiam in tantis rebus fuisse
? Verba sunt, capite 15 : *Et jam litteræ*
num atque Constantium commoverant, ut
ent. Eorum sententia in tantis rebus expec-
ti.

quando docti nomina quatuor imperato-
tandem Galerius communi secum titulo
que les empereurs, quoiqu'ils partageassent
es provinces, les gouvernaient néanmoins
it un même corps d'empire. Les noms de tous
rs étaient inscrits à la date de tous les actes
quelque endroit qu'ils se fissent; les ordres
donnaient aussi au nom de tous.

frui voluit, recensent, vulgo illi Licinium ante Con-
stantinum numerant; cum e contrario dicta præfatio
Constantinum Licinio præponat : quod nec levi ob-
servatione dignum est.

Semper commodis. An una voce *semper-commodis*
legendum? ut apud Terentium in *Andria* :

Mirabar, hoc si sic abiret; et heri semper-lenitas
Verebar quorsum evaderet;

quibus alia apud alios similia sunt. Videtur profecto
verborum ordo quo noster usus est id pascere. Hic
quippe verus et naturalis erat : *Inter cætera quæ*
semper pro reipublicæ commodis atque utilitate dis-
ponimus. Testis est, si mihi non credis, Mau-
croixii versio : *Quoique nous ayons toujours tra-*
vailé avec beaucoup d'application au bien et à l'utilité
de l'Etat.

Disponimus. *Disponere, dispositio et dispositiones*
fuere ea ætate vocabula valde familiaria, sive de au-
gustioribus imperatorum decretis et constitutioni-
bus ageretur, sive de aliis eorumdem voluntatibus
aiinique propositis minus gravibus. Priore sensu
noster supra : *Debere ipsius dispositionem in perpe-*
tuum servari. Et in his verbis : *dispositionem suam ser-*
vet; ad qua: loca repetantur notæ, si opus est. Pos-
teriore autem. Lampridius in Alex. Severo : « Itine-
rum dies publice proponebantur, ita ut edictum penderet
ante menses duos, in quo scriptum esset : *Illam*
die, illa hora ab urbe sum exiturus; et, si dii voluerint,
in prima mansione mansurus...; et id quidem eousque
quamdiu ad fines barbaricos veniretur. Jam enim inde
tacebatur, et omnes ambulabant ita, ne *dispositionem*
Romanam barbari scirent. Certum est autem eum
numquam id quod proposuerat sefellisse, cum diceret :
Nolle ab aulicis suas vendi dispositiones. » Tum
paucis interjectis : « Et quia de publicandis *disposi-*
tionibus mentio contigit, ubi aliquos voluisset vel
rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel
procuratores (id est rationales) ordinare, nomina eor-
um proponebat, hortans populum, ut, si quis quid
haberet criminis, probaret manifestis rebus; si non
probasset, subiret pœnam capitis; dicebatque grave
esse, cum id Christiani et Judæi (N. B. distinctio-
nem) facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordi-
nandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus, qui-
bus et fortunæ hominum committerentur et capita. »
Ubi obiter, lector, quædam amplius ad veterem sanc-
tionemque paganorum, Christianorum, Judæorumque
disciplinam, post hujus vel illius hominis ad has aut
illas dignitates civiles et ecclesiasticas electionem
pertinentia observare potes non negligenda. Constat
uicque ejusmodi electiones, etiam cum necdum confir-
mate et omnibus numeris absolute fuissent, inter-
dum quoque vocatis esse *dispositiones.*

Atque id providere, ut etiam Christiani, qui parentum
suorum. Quasi dicat : Neque ita vero *cuncta juxta leges*
veteres et publicam imperii Romani disciplinam cor-
rigere illorum simpliciter Christianorum respectu
cogitaveramus, qui nulla in re primævam suam sec-
tam deseruerant, et quos proinde, ut præcipuos pu-
blicæ Romanorum religionis adversarios, nostra in-
tererat ad bonas mentes ejurato Christianismo redire :
sed idem quoque illorum Christianorum respectu pro-
videre volueramus, qui dictam veterum Christiano-
rum sectam, in varias scissi hæreses, reliquerant,
adeo non visi nobis eapropter indulgentia aliqua
digniores, ut e contrario minus digni viderentur.
Siquidem juanam, etc.

Sectam. *Religionem.* Interpretes : qui cum loquen-
tem Galerium inducere haberent, melius, credo,
sectæ nomen, ut ut odiosum, retinuissent.

Ad bonas mentes redirent. Ejurando scilicet ipsi
quoque in paganismi gratiam, qui Galerio sola bona
religio erat, totum suum qualemcumque Christianis-
mum.

Siquidem quadam ratione, etc. Putavi aliquando,
antequam Eusebii versionem cum hoc loco contulis-
sem, emendandum fuisse : *Siquidem quadam erat*

ratio ne tanta eosdem Christianos voluntas invasisset, A — quæque deinceps. Postea vero, propter hæc interrogantis Eusebii verba, Ἐπειπερ τὴν λογισμῶν, etc., vidimus legendum potius esse: *Siquidem quam ratione*, cum sequentibus, hoc sensu: Siquidem, dicebamur olim, quam ratione voluntas tanta perversos illos Christianismi sectatores invasit, tantaque stultitia occupavit, ut non ea veteris sectæ instituta sequantur, quæ primi forsitan istorum pseudochristianorum parentes constituerunt, sed pro arbitrio suo, atque ita ut primis tandem christiani culus conditoribus fuit libitum, sibi leges faciant quas observent, et per diversa varios populos congregent. Tangit ergo obiter hic loci Galerius, propter quas antea rationes ipsos quoque primæ Christianorum sectæ desertores noluisse amplius tolerari.

Ut non illa veterum instituta sequerentur, quæ forsitan, etc. Aut ut nec illa veterum instituta sequerentur, nec ea, quæ forsitan... legendum est: aut obscura valde sit oratio atque ambigua, cum juxta leges veteres præcesserit (id est, priscas Gentilium), et mox sequatur, ut ad veterum instituta conferret: quod ad utramque cum Gentilium, tum Christianorum religionem referri potest; quamquam Maximianus cæterique imperatores Christianos non ad exactiorem veri Christianæ religionis cultus rationem edictis suis compulerunt, sed ad ejusdem abjurationem, cultumque idolorum. Assentior vero perillustri Cuperio in hujus loci explicatione, putoque hæc omnia de antiquo Gentilium numinum cultu capienda. TOLLIVS.

Veterum. Christianorum scilicet, a quorum simplicitate defecerant. Cui causæ persecutionem decimam acceptam refert Eusebius, cum invidia passim glisceret, obrectationes et antistitum inter se certamina misere distraherent Ecclesiam. Edit. Oxon. et Cant. addente tantum postrema: « Vide Eusebium, Ecclesiast. Historiæ libro viii, capite 1. »

Quæ forsitan primi parentes eorundem constituerant. Quasi dicat, quæ nec forte etiam veteres simpliciter Christianismi auctores, verum ii ipsi a quibus sua: propiæ originem ducunt, præscripserunt: conjiciendo, verbi gratia, notissimos illos vel ipsi Gentilibus apostolos potuisse olim ejusmodi progeniem habere, quæ per aliquot nepotum seriem heterodoxos, de quibus nunc agit Galerius, Christianos produxerit, ut cum Plauto loquamur.

Sed pro arbitrio suo, etc. Procul dubio intelligit sectas et contentiones intestinas, in quas tum diductus fuit Christiani nominis populus. GRÆVIUS.

Atque ut hisdem erat libitum, ita sibi leges facerent, quas observarent. Locus ad hujus capitis intelligentiam vere notandus. Nam quis primo sensus est, nisi hic atque eodem modo sibi leges, quas observarent, facerent, quo id antea ab aliis pro libitu factum fuerat? Porro autem, quosnam alios, qui ex mera animi libidine sibi leges ad religionem spectantes fecissent, intelligere potuit generaliter Galerius, quam Christianos, cum Romani suas de religione sanctiones nequaquam ut humanæ libidinis placita, sed ut Egeriæ deæ monita considerarent? Et jam denique, quosnam alios e Christianis specialiter perstringere potuit Galerius, dicendo: *Atque ut hisdem erat libitum, quam primos Christianæ religionis auctores? pergendo vero proxime, ita sibi leges, quas observarent, facerent, et per diversa varios populos congregarent, quam ejusdem veteris Christianæ religionis desertores? Conclusum esto igitur, nunquam venisse antea Galerio in mentem tales Christianismi apostatas ad exactiorem veri christianæ religionis cultus rationem edictis suis compellere, sed omnes omnino cujuscunque Christianismi, purioris, impuriorisve sectatores ad illius abjurationem cultumque idolorum cogere vel adducere. Mihi alias aliquantulum illustrari posse videbatur hic locus, mutando verborum ordinem in hunc modum: *Atque ita ut hisdem erat libitum, sibi leges, quæque postea.**

Per diversa. Suppleo loca, vel conventicula. GALE.

Eusebius tamen ipse quoque sine submine, ἐν διαφόροις. — Dans les Provinces. Mi Id est, in provinciis.

Nostra jussio. Nostra edicta. Interprete quæ supra ad caput xiv notavimus.

Ut ad veterum se instituta conferrent. ostendunt quæ jam diximus, pag. præc porro ostendere pergunt pag. seq. quæ di posse omnino hæc verba ad utramque cum tum Christianorum religionem referri, si veterum Romanorum religionem pertin quam ponebat modo Tollivus. Sentit nob plissimus Cuperus.

Multi periculo subjugati. In quo nemi si Galerii edicto non paruisent, propter dem gravissimarum pœnarum comminati quoi plusieurs ont déséré par crainte. M est, multi metu subjugati.

Multi etiam deturbati sunt. Conjicerem versio obstaret, auctoris manum non de deturpati fuisse, intelligendo scilicet de quibus edicente Galerio effossi fuerint otata manus, pedes detruncati, nares desecate. Primo, quoniam similibus monum Orientis confessores accepisse vi sine capitis 36. Deinde autem, quia qu misere deturpati sint, indubium est postonii in Caligula: Pulchros et comatos, occurrerent, occipitio raso deturpabat. Deniam admissa semel τοῦ deturpati pro ditione, ea apte occurreret differentia int et periculo subjugari, quæ non itidem, ut cernitur inter periculo subjugari et det eodem prorsus videantur rodire. Sed fac Eusebiana ista, πλείστοι δὲ παραχθέντα θανάτου ὑπέπερον, ad verbum: *Plurimi omnigenas mortes pertulerunt, ut haud tedam esse hujus loci lectionem credamus, cum, ut ex iisdem Eusebianis apparet, sit, sed mutilus. Eruat ergo novus alidex, priusquam quid hic noster voluerit cere. Maucroixius: Plusieurs aussi n'y ny obéir, ont été punis. Multi etiam, quoluerint, puniti sunt: ut nesciam, quid esse divinaverit.*

Atque cum plurimi. Corrigo, atqui. GALE Nec Christianorum Deum observare. Q vetustioris et exquisitoris sectæ Christi huc publica conventicula habebant, in Galerii edicta liceret Christum colere? bant ergo; idque adhuc magis patebit bus. Sed, quod non negandum, alio tam plissimus Cuperus.

Contemplationem mitissimæ nostræ clem tes. Quid quæro est contemplationem in cul dubio littera ultima perperam bis f Scripsit enim Lactantius: *Contemplation nostræ clementiæ, intuentes et consuetudini nam.* GRÆVIUS. — Nihil certius clariss emendatione, quæ mihi quoque in ment Eam multa veterum loca confirmant. S verus libro ii Historiæ Sacræ, capite 25: metrius, reflecto cum Judæis fœdere, con cladis a Triphone illatæ, etc. Idem Di virt. B. Martini, capite 13: « Verum illa tissimi vincula propositi, ne Martini quid platione laxavit. » Justinus libro viii, cap ita gestis forte evenit, ut eum fratres Thraciæ, non contemplatione justitiæ eju cem metuentes, ne alterius viribus acc ceptionum suarum judicem eligerent, tantum eosdem Veteres quandoque non contemplatione, sed in contemplatione dix lus Precum Faustini et Marcellini: « Depre suetudinem vestram, piissimi imperator niane, Theodosi, et Arcadi, ut hæc in con Christi Filii Dei, qui vestrum juvat imperit

nemini. » Atque ita ad verbum Mau-
: en contemplation de notre très-douce

A à nos officiers de justice la conduite qu'ils doivent tenir
envers eux.

Christiani. Id est ut qui clam ab ali-
ristiani fuerunt, et antea palam Chri-
lice denuo Christiani sint; quorum
antea Galerii edictis dissipati fue-
runt dirute, ut nulli amplius Chris-
tiani, sive heterodoxi apparerent, qui
Christianismum profiterentur. Mau-
: C'est pourquoi nous leur permettons
religion chrétienne.

la sua component. Hoc est, cœtus
secundum interpretes: Et de tenir
MAUCROIX. To hold their assemblies.
— Malim ego conventicula de cœtum
i, et per component, edificent intel-
u scilicet Virgilius Æneidos 5:

is urbem componere terra.

pitus 48: « His litteris propositis, B
atus est, ut conventicula in statum
rentur. Sic ab eversa Ecclesia us-
a fuerunt anni decem, etc. »

nam. Illam nempe, quam in ipso
dæ initio publicam Romanorum dis-
peteres vocavit. Contrary to the esta-
Tralatio anglica. Ad verbum, contra
nam; quod non dubito quin eodem
dde Cuperum, ad verva Alia autem.

pistola. Par une autre Déclaration.
iother Ordinance. Versio anglica. —
ctum non distinguo, ait in consimili
s. Neque certe videtur magis hic
e, qui in fine capituli præcedentis id,
erio epistola dicitur, edictum nuncu-
nisiit hujusmodi; similiterque initio
edictum proponitur Nicomedie. Nos

uo proprio nomine appellandæ sunt, C
opter ultimam præstationis portio-
as idiotis γαίρεν, Provincialibus suis
vero propter hanc ipsam clausulam,
ola significaturi sumus, quid debeant
non ita bene poterat Galerii edicto
propter ipsimum epistolæ nomen,
to tribuit Galerius, dicendum potius
fuisse epistolam, rigide loquendo,
ed ex qua tamen, pauculis demptis
loque præsidium programmate, con-
setumque fuerit paulo post edictum

Vide, quæso, quantopere eo faciant
Licinii litterarum ad Bithyniæ præsi-
dium habes infra, capite 48 et quibus
restituenda Ecclesia edictum nomen
: « Ut autem hujus sanctionis bene-
forma ad omnium possit pervenire
ta programmate tuo, hæc scripta et
re, et ad omnium scientiam te per-
ut hujus benevolentia nostræ sanc-
possit. » Tum continuo post: « His

s; » proxime vero ante initium, « de
lesia hujusmodi litteras ad præsidem
ussit. » Confer similem locum Epi-
Augusti ad Sabinum, quam integram
, lib. ix, II. E. cap. 9: ἵνα δὲ αὐτῆ
εἰς πᾶσι πάντων τῶν ἱσαρχόντων τῶν
καταματι ὑπὸ σοῦ προτεθέντι τὸ κε-
: δηλώσαι. Hoc est, vertente Valesio:
æceptum Majestatis nostræ universis
nostris innotescat, edicto abs te pro-
n nostram publicari curabis.

observare. Quinam? Christiani, an
ham, Christianos intelligi, ob præ-
« Ut denuo sint Christiani, et con-
component, ita ut ne quid contra dis-
» Maluit Maucroixius de Judicibus
ne autre déclaration nous ferons savoir

CAPUT XXXV.

Hoc edictum. Accipe de superiore illa Galerii Au-
gusti epistola, postquam in edicti formam per Bi-
thyniæ præsidem, qui vulgo Nicomedie habitabat,
fuit redacta.

Proponitur Nicomedie. Id est, ejusdem præsidis
programmate profertur in eo oppido.

Nicomedie. Duæ primæ hujus libelli editiones,
Parisiensis scilicet, anni 1679, et Oxoniensis, anni
1680, Nicomedie: unde posterior in emendationibus,
quæ serius occurrerant: Lege, Nicomedie; quod et
Allixius monebat.

Pridie kalendas Maias. Trigesimo die mensis Apri-
lis. Maucroixii Versio. Ultimo die Aprilis. Tralatio
anglica; quæ tria eodem redeunt.

Pridie kalendas Maias. Si quid video, legendum
erit, pridie kalendas Februarias. TOLLIUS. — Cum in
titulo præfati edicti Galerius Maximianus dicatur tri-
buniticæ potestatis xx, constat, illud emissum esse
post kalendas Martias currentis anni (511), quibus
tribunitiam potestatem xx auspicatus est idem Ga-
lerius. Post illum diem datum, ex Nummis etiam
Græcis apud Goltzium, certum redditur. Ultimus
enim, in quo annus Augustei ejus imperii notatur,
exhibet hos characteres L. Z. id est, annus septimus.
Nam cum, Lactantio teste, kalendis Maii anni 505,
Augustus renuntiatum fuerit, kalendis Maii currentis
Christi anni septimum imperii Augustei annum in-
cepit. Quare cum idem imperator jam deficiens
edictum illud promulgarit, apparet, Lactantii sen-
tentiam Galerii Maximiani Nummis corroboratam
esse, perperamque scripsisse Valesium in notis Eu-
sebianis, aliosque viros doctos, edictum illud ante
mensem Martium datum esse. PACIUS, in Critica Ba-
ron. ad annum Christi 511, num. 12 et 13, ubi et ex
quo alio errore error ille importune profluxit, eru-
dite indicat. Vide locum. Operæ pretium est.

Prodiit tandem absoluto anno persecutionis 7 in-
eunte ix, edictum Galerii, quo persecutio penitus
extincta, inter kalendas Martias, quibus xx, tribuni-
tiam potestatem inchoaverat, et pridie kalendas
Maias, quo Nicomedie dicit propositum fuisse La-
ctantius. DODWELLUS, Dissert. Cypr. xi, num. 82.

Ipsa, etc. Nempe Galerio Maximiano. PagiUS. Quin
et suo quoque modo interpretes, cum alter vice pro-
nominis nomen ipsum Galerii, alter vero Maximiani
adhiberit.

Ipsa octies, et Maximino iterum Consulibus. Romæ...
anno 511, usque ad mensem Septembris, nulli
consules fuerant publicati... At in Gallia, Hispania, cæ-
terisque trans Alpes provinciis, quæ ad Constantini
imperium pertinebant, Maximianus Galerius solus
consul eodem anno cccxi nominabatur. Ita legitur
in Fastis Idacii et in fragmento consulari a Bucherio
edito, pag. 250, MAXIMIANO VIII, SOLO... In Græcia,
Macedonia, Dacia, aliisque provinciis Illyrici, in

D Thracia atque Bithynia, quæ partim Galerio Augusto,
partim Licinio imperatori parebant, dicebantur con-
sules Galerius Maximianus octies, et Maximinus ite-
rum. Hæc nuper didici ex aureo Libello Lactantii
Firmiani de Mortibus Persecutorum, a viro doctissi-
mo Stephano Baluzio ex insigni illustrissimi D. Col-
berti... bibliotheca evulgato; siquidem scribit c. 35.
edictum pro Christianis a Maximiano Galerio paucis
ante ejusdem mortem diebus propositum Nicomedie
pridie kalendas Maias, ipso octies, et Maximino iterum
consulibus. Norisius apud Pagium in Critica Baron.
ad dictum Christi annum 511, num. 5, idque ex quar-
ta Norisii dissertatione de Cenotaphiis Pisanis, cap. i,
§. 1.

Sed, quod primum, Prosper in Chronico, Victorius
in Canone paschali, Cassiodorus, auctor Chronici
Alexandrini, aliique eo anno cum Maximiano octies
Licinium collegam posuerunt, pergit in laudata Cri-

tica clarissimus Norisius, mox addens: Ille forte in Pannoniis, Rhætia, ac Norico, ubi Licinius imperabat, idem semet collegam Maximino addiderat. Deinde autem, quod longe gravius, nec ab illo hactenus observatum, Galerius eo ipso anno in praefatione epistolae, ex qua edictum, de quo igitur, confectum est, non modo discrete eundem Licinium collegam sibi in consulatu adjunxit: sed adjunxit insuper Constantinum, quem et ante Licinium nominat, tacito prorsus secundo illo consulatu Maximini. Eusebii verba latine reddita sic habent: « Imperator Caesar Galerius Valerius Maximianus... Consul viii... Et imperator Caesar Flavius Valerius Constantinus.... Consul... Et imperator Caesar Valerius Licinianus... Consul, pater patriae, proconsul; provincialibus suis salutem. » Quomodo itaque noster, « ipso (Galerio Maximiano) octies, et Maximino iterum consulibus, » nec potius, secundum memoratam Galerii praefationem, « ipso (Galerio Maximiano) octies, et Constantino Licinioque consulibus? » Viderint docti. Nihil ipse nunc, quod mihi satisfaciat, reperio, aut ab illis afferri comperio. Nam quantum ad hasce clarissimi Pagii conjecturas, « Galerio Maximiano mense Martio anni 311 collegam adjunctum esse Licinium Augustum, qui consul appellatur in Edicto Galerii Maximiani: non multo post autem Maximinum Augustum II, ejusdem Galerii Maximiani collegam fuisse, sicut liquet ex verbis Lactantii, ipso octies, et Maximino iterum consulibus; » adeo ut tantum consulatus ille Licinii nequaquam ordinarius extiterit, sed *suffectus*, rogo primo, cur Galerius, si ita res fuit, *Constantinum* in dicta praefatione secundo loco *consulem*, nullo vero *Maximianum* similiter *consulem* nominaverit? Rogo deinde, quomodo Licinium Galerius sibi ordinario consuli mense Martio anni Christi 311, suffecerit, si, ex Norisio in praecedentibus, nulli consules Romae publicati sint anno Christi 311, usque ad mensem Septembrem, ante quem jam sat diu obierat Galerius? Non omnes ergo hujus loci difficultates per Pagium sublatae. Sed eas forte brevi feliciter enodatas videre licebit in ultimo clarissimi Norisii opere, quod ad amplissimum Cuperum ex Italia pervenisse audimus, et ex animo gaudemus.

Ipsa octies, et Maximino iterum Consulibus. Versio anglica, in *Maximian's eighth consulate, and Maximian's third.* Ad verbum, in octavo Maximiani consulatu, et tertio Maximini; cujus utinam emendationis vera enim est τοῦ iterum in τὸ tertium mutatio, rationem reddidisset alicubi vir doctissimus, qui ad illam, uti necessariam facileque tuendam, recurrendum putavit. Nos quippe, vel ob proxime sequentia, quibus incumbat fundamentis nescimus.

Maximino iterum Cons. De cujus consulatu secundo, uti et de primo, nulla est in caeteris fastis mentio, ita ut hic sola nitamur Lactantii auctoritate. Noster enim Lydiatus Galerium octava vice consulem statuit sine collega. Edit. Oxon. et Cant. adjiciente ultima: Vide Valesii annotationes in Euseb. lib. ix, cap. 41.

Ex Lactantio, qui id temporis Nicomediae degebat, patet Maximinum iterum consulem fuisse anno 311. *Norisius, ubi supra.*

Ex Graecis Dodwelli excerptis, pag. 102, Appendix ad dissertationes cyprianicas, editionis minoris Oxon.:

Ann. Dom.	Ἰστορ.	Ῥωμαίων.
305	Κωνσταντῖος Καίσαρ τὸ α.	καὶ Μαξιμιανὸς Καίσαρ τὸ α.
306	Κωνσταντῖος Σεβαστὸς τὸ γ.	καὶ Μαξιμιανὸς Σεβαστὸς τὸ γ.
307	Σεβηρὸς Σεβαστὸς	καὶ Μαξιμιανὸς Καίσαρ.
308	Διοκλητιανὸς Σεβαστὸς τὸ δ.	καὶ Μαξιμιανὸς Σεβαστὸς τὸ θ.
309	Λικίνιος Σεβαστὸς τὸ α.	καὶ Κωνσταντῖος τὸ α.
310	Ἀνδρόνικος	καὶ Πρόβερ.
311	Μαξιμιανὸς	καὶ Μαξιμιανὸς.

Anno 307. Consules legimus Severum Augustum et Maximianum Caesarem. *Maximinum* vult quem *Caesarem* appellat. Habemus itaque primum Maximini consulatum frustra alibi a clarissimo Baluzio quaesi-

tum. Quamquam et in libro de *praefectis urbi* obscurae etiam extent hujus consulatus vestigia. Anni enim 307, usque ad mensem aprilium, consules ibi cognatos ita legimus. *Maximianus vii et Maximianus Secundus* ille *Maximianus* non alius est a nostro *Maximino*. Nec enim recentiores modo, sed et illi saeculi coeva monumenta haec nomina confundunt cum *Maximino Maximianum*, et cum *Constantino Constantium*. Dodwellus in Append. ad Dissert. Cyprian. 1.

Tunc apertis carceribus, etc. Per singulas certe *vitates*, quod Ruffini locus a Baluzio, adductus testatur: sed mirum tamen, ni hic *Nicomediae carceres* specialiter intelligendi sunt, ob praecedentia ista. *Hoc edictum proponitur Nicomediae.*

Cum caeteris confessoribus e custodia liberatus. Quid hinc contra clarissimum Martyrologii Ecclesiae Germanicae editorem sequatur, jam supra ostendimus.

Cum tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit. Puram diximus deposuisse Diocletianum anno Domini 305 april. 1, si Idatium, maii 1, si Lactantium audimus... Ab anno autem quo imperium deposuit Diocletianus, perstitit Nicomediae persecutio usque palinodiam Galerii, a kalendis maiis anni 305 usque ad pridie kalendas maii anni 311. Id colligimus et Lactantio, qui hoc tempore Donatum suum scribit, « *carcere fuisse liberatum, cum carcer illi sex annis pro domicilio fuisset.* » Et toto (illo) sexennio Donatus, tribus praesidibus sibi invicem succedentibus, Flaccin Hierocle, et Priscilliano, novies tamen, nec sepius tormentis cruciatibusque variis subjectus est. Quae nemp, ut non admodum frequentes redire poterat (sacrorum imperii Romani) ludorum vices, ita frequentes redibant vices suppliciorum publicorum. DODWELLUS, in *Dissert. Cyprian.* xi, n. 78, 80 etc.

Hoc factum. Id est, illa memorati Edicti promulgatione, seu, ad verbum, *publicatione.* Versio anglica: *Conjuge sua et filio.* Valeria Diocletiani filia,

Candidiano. Edit. Oxon. et Cant. — *Sa femme et ses enfants.* MAUCROIX. Quasi nostri verba sint, *conjux sua et liberis suis*; quod valde miror. — Uxor Galerii Maximiani, ait Pagius in loco, quem nos antea levissime tetigimus, erat Valeria Diocletiani filia, quae a ferocia Licinii ad Maximinum confugit, a quo per se sine habita... Nullum ex ea Galerius Maximianus filium suscepit; sterilis enim fuit, ut docet Lactantius cap. 50. Haec itaque intelligenda de *Candidiano*, quem ibidem Lactantius dicit ex concubina natum, a Valeria adoptatum, ac desponsum filiae septenni Maximiano Augusti. Hunc, ut tradit Lactantius, cap. 20, Caesarem facere destinabat pater post celebrata Vicennalia. Sed occisus est a Licinio anno 313, aetatis suae 17. PAGIUS, in *Critica Baron.* ad annum Christi 311, n. 1.

Horrenda tunc consumptus est. Facit huc notabilis locus Anonymi Valesiani, quem Pagius in *Critica Baron.* ad annum Christi 311, num. 12, produxit: hunc modum: Porro Galerium Maximianum *Serdicam* regrotasse ac interiisse discimus ex anonymo Valesiano, qui postquam de Licinio Caesare creato locutus est, inquit: « Deinde illo in Pannonia relicto, ipse a Serdicam regressus morbo ingenti occupatus sic interitavit, ut aperto et putrescente viscere moreretur. »

Idque cognitum Nicomediae (...) mensis ejusdem. In suppleta manuscripti codicis lacuna, quam quondam Baluzius quo vides pacto representanda curavit, viri docti plane hactenus, quod non mirum securi, tantummodo cogitaverant, qua ratione aliquando huic loco, quem mutilum esse sentiebant, insererent unde orta suspicio, de qua Cuperus et Columbanus in suis notis, legendum esse scilicet: *Idque cognitum Nicomediae medio mensis ejusdem*; quod et nobis olim postrema pars nominis *Nicomediae* fieri posse suggererat, absorpto nemp, inqueiebamus, τὸ medio litterarum oscitantia a praecedente voce *Nicomediae*. Nunc autem, cum hujus loci defectus non librario, sed temporum rerum edaci sit tribuendus, possent certe quae-

æ voces *sub finem*, vel *in fine*, aut unica vox *A* leve hujus generis deesse, atque *medio*. Vi-
si ms. codicem consulere queunt, quid potius
æ lacunæ spatium vel litterarum ductus, si
ment, patiantur. Habet sane versio anglica ;
e *end of may* : quod ad verbum est, *ante fi-*
e *ejusdem*. Id est, maii kalendis. Edit. Oxon.

e *ejusdem*. Scilicet, maii. PAGIUS.
is *Martii impendentibus*. Anni nempe Christi
s (312) quo kalendis Martii die imperii ejus
natali ea solemnia, propter perpetuam mor-
ta, edere decreverat. PAGIUS.

CAPUT XXXVI.

atio. Mortis nempe Galerii Maximiani. PA-

itis *ab Oriente cursibus pervolavit*. Tamquam
summa celeritate equis, quos statim post id
ceptum imperaverat, ut certis locis sibi suis-
to essent, usus est ; sicque maximum itine-
m ab Oriente, ubi mortem Galerii didicerat,
provincias quas occupare aggrediebatur, ve-
rete volatu confecit. Vis simile exemplum,
mitem locutionem ? At ille *incredibili celeri-*
pervenit ad patrem jam deficientem, inquit,
er, capite 24, de Constantino, cum paucis an-
nus de eodem dixisset : « Sublatisque per
se multas omnibus equis publicis, evolavit. »
la *poste, et se rendit en diligence dans l'O-*
AUROIX. Cui ergo pro vulgata lectione, *dis-*
Oriente cursibus pervolavit, legendum po-
n est, *dispositis cursibus pervolavit in Orien-*
vide tu, quæso, quantum hæc capitis 19,
t : *Daia vero* (qui et Maximinus) « sublatus
pecoribus et silvis... accepit Orientem cal-
» Nam *ab Oriente* igitur debuit evolare.
his capitis 38 postulat.

vincias occuparet, ac Licinio morante, omnia
ad fretum Chalcedon. vindicaret. A *dessein de*
e *l'absence de Licinius, et de s'emparer de*
e *jusques à la mer de Chalcédoine*. MAUCROIX.
ter scripserit, ut *absente Licinio, Asiam to-*
tasque ad fretum, etc. At primo, quid mani-
quam ita non duos, sed unicum Maximino
is finem tribui ? invadendi scilicet, absente
otam Asiam usque ad fretum Chalcedonium ;
ontra, secundum nostrum, Maximinus ani-
on unicum finem, sed vere duos in illo præ-
ere proposuerat : unum nempe, certas sibi
s quidquid Licinius faceret, hoc est, si vel
estinatet, vindicandi ; alterum autem non
sed cuncta ad fretum usque Chalcedonium,
icinio tantisper morari contingeret, occu-
pi *provincias occuparet, ac, Licinio morante,*
i *usque ad fretum Chalcedonium vindicaret.*
is ergo Mauroixianæ tralationis defectus,
et tertius sint, liberius indubie *in provin-*
universam Asiam, morante vero per absente

vincias occuparet, etc. *To take into his posses-*
hose Provinces : and as Licinius lingered, he
him self of al to the straits of Thrace. Ver-
ca. Quasi jam nostri verba sint : « ut (om-
) provincias occuparet, ac, Licinio morante,
di usque ad fretum Thraciæ vindicavit. » —
to *vindicaret*, quod aperte vir Reverendiss.
vit mutandum esse arbitratus est, retinere ;
uarum vocum, quas idem ante provincias
, et nos incinulis includi curavimus, suspi-
to *propinquas* potius, vel *proximas* librarii
esse.

n *Chalcedonium*. Quod cum ab una parte in-
ciam, ab altera vero inter Bithyniæ oppidum
nem jaceret, inde modo pro *fretum Chalcedo-*
n *Thraciæ* in anglica tralatione habebamus.

Ad præsens. Tempus scilicet : quomodo sæpe Græ-
ci *ἐπι τοῦ παρόντος*, et *ἐν τῷ παρόντι* : omissis substlan-
tivis *χρόνον* et *χρόνος* dicunt, pro *in præsentis tempore*.
Sustollit censum. Quem Maximianus Galerius insti-
tuerat, de quo c. 31. Vide Justinum, libro 1, de Magis
eodem modo populum Persarum sibi conciliantibus.
TOLLIUS. — *Sustollit*. Editio Aboensis, *sustulit*. —
Nollem factum, cum *sustollendi* verbo Plautus, Lucretius,
Catullus, usi sint. Postremus, ex gr. de Nuptiis
Pelei et Thetidos :

Candidaque intorti sustollant vela rudentes.

Neque adeo valide pugnabit supra Columbus pro
emendatione sua.

Discordia inter. Lege, *Discordia inde inter*, etc.
TOLLIUS. Item ambo interpretes ut quidem verterunt.
— *Les deux empereurs en vinrent presque à une rupt-*
ture. MAUCROIX. — *Bythis means the two Emperours*
were nous in il terms. Tralatio anglica.

Sed conditionibus certis pax, etc. Cum... Maximi-
nus in epistola scripta ad Sabinum post mortem Gae-
lerii Maximiani doceat, se *anno præterito* Nicodemæ
fuisse, ut videre est apud Eusebium, liquet *Maximi-*
num mortuo Galerio Asiam ac Bithyniam occupasse,
quas Galerius una cum Illyria et Thracia sibi retine-
rat. Et quidem Bithyniam cessisse in jus et ditionem
Maximini colligit Baluzius in notis ad citatum Læ-
tantii locum, ex martyrio sancti Luciani Antiocheni,
quod enarrat Eusebius, libro ix, capite 6. PAGIUS.

In ipso freto. Hoc est, in ipso freto Bosphori. *Mau-*
croixii versio. — Id est, in ipso mari. *Tralatio anglica*.
— Simplicius forte sit subaudire ex præcedentibus
Chalcedonio.

Redit ille. Scilicet Maximinus. PAGIUS. — Consen-
tiant interpretes, apud quos pronomini loco ipsum-
met *Maximini* nomen reperias. Notandum tantum,
cum noster non præterito tempore *redit*, sed præ-
senti *redit* utatur, nentiquam nunc de consummata
Maximini in Orientem reditu sermonem esse, sed
simpliciter de suscepto et inchoato : quod mox con-
firmabitur.

Securus. Hoc est, sese jam securum esse confidens :
tecokning that he was now secure. Versio anglica.

Et fit qualis in Syria et in Ægypto fuit. Id est, et
in provinciis, quas recenter imperio suo adjecerat,
talibus factus est, dum per illas in Orientem revertetur,
qualis ante fuerat in Syria et in Ægypto. Nec dis-
simili sensu Mauroixius : *Et sa conduite fut pareille*
à celle qu'il avoit tenue en Syrie et en Ægypte. Dissi-
mili vero tralatio anglica, *and so he governed Syria*
and Ægypti just as he had done formerly. Ad verbum,
atque eodem prorsus pacto Syriam et Ægyptum mo-
derari perrexerit, quo prius inceperat.

In primis indulgentiam Christianis communi tutela
datam, etc. Idem, inquit Baluzius, quod *communi*
consensu. Vocem alibi sibi non occurrisset testatur.
Quidni itaque pro corrupta habeatur, et in ipsius vi-
cem facili mutatione succedat *tutela* ? siquidem *com-*
munis tutela aliud temere hic loci non significaverit,
quam edicti nuper editi munimentum quoddam, quo
freti securiores dehinc Christiano cultui vacare pos-
sent. Vir reverendiss. legit *titulo*. Ed. Oxon. et Cant.

Tutelo. Editio Aboensis, *titulo*. — Leg. *titulo*. Vos-
sius. — *Tutelo*, pro *titulo*. ALLIX. — *And tho the Chris-*
tians were now received under the protection of the
government, yet, he broke all this. Tralatio anglica.
Ad verbum fere : *Indulgentiam* ; qua Christiani in
communem magistratum tutelam traditi fuerant,
violavit. — Puto ego veterem lectionem fuisse : *In*
primis indulgentiam Christianis cum muri tutela datam
tollit ; quod sic explico. Galerius, ut ex prima illius
epistola, seu, quod idem est, ut ex hujus libelli ca-
pite 34 apparet, promptissimam hanc in Christiano-
rum negotio indulgentiam jam pene moriens porrexe-
rat, ut *denuo Christiani essent, et conventicula sua*
componerent. Atque istam in primis indulgentiam Ma-
ximinus, dum a freto Chalcedonio rediens Orientem

repereret, in itinere sustulit. Sed jam alia epistola idem Galerius, ut ex eodem capite certum est, iudicium significaturus erat quid amplius observandum foret circa Christianorum negotia. Neque porro postulabant simpliciter ejusmodi rerum occasio et necessitas, ut per eam epistolam in quibus potius locis Christiani aperte in posterum habitare, suaque etiam templa palam condere haberent, iudicibus significaretur: sed fieri nequibat, quin ea loca vel intra urbium muros assignarentur, vel extra. Nunc autem vix quidquam probabilius, quam Galerium posteriore epistola iudicibus significasse, placitum sibi fuisse, ut quemadmodum antea Christiani... complures ecclesias suas imperatorum permisso in civitatibus edificaverant et alioqui tutius semper habitaverant homines in urbibus propter murorum inter cetera tutelam, quam ruri, paterentur Christianos intra cuiusque oppidi mœnia majoris securitatis ergo morari, sibi que ibidem conventicula restituere.

Et vero Christianos ecclesias prius intra urbium septa habuisse, vel unum Nicomediæ templum, cuius noster capite 12 meminit, validissimo argumento est: uti quod jam proxime sequetur, *subornatis legationibus civitatum, quæ peterent ne intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret*, apertissime rursus indicat, his ergo licitum prius fuisse per Galerii epistolas ad iudices scriptas templa intra Gentilium civitates condere; datamque proinde Christianis a Galerio, non meram de qua superius diximus indulgentiam, sed et muri tutelam pro suis simul domiciliis et conventiculis: unde postea Maximinus *indulgentiam Christianis cum muri tutela datam* sustulerit. Hæc mea saltem de hoc loco sententia, partim propter quas nunc attuli rationes, partim deinde, quia dum ex doctis alii *de communi tutela* de communi imperatorum consensu accipiunt, alii autem *communi titulo* emendant, id est, ut exponunt, prescriptis nominibus Galerii, Constantini, Licinii, Maximini, et Maxentii, neutri utique *communem*, quem oporteret, *imperatorum consensum* præstare possunt: quatenus nimirum vel de vere communi illorum quinque consensu quæstio est, vel de communi tantum eorundem ex parte. At si de vere communi, extant quidem apud Eusebium tria priora nomina in Galerii præfatione, cuius toties meminimus, sed non itidem duo ultima, ut sic nequeat prorsus de universali dictorum quinque imperatorum consensione constare. Sin vero de communi trium duorumve duntaxat ex illis, meminit quidem etiam ejusmodi consensionis laudato loco Eusebius, at nequam noster, qui in antecedentibus non modo non *Maximini*, verum ne vel unius imperatoris mentionem fecerit, qui memorate indulgentiæ consenserit, sed solius Galerii qui eam miserit; ut haud ferme quidquam locutione ista durius queat concipi, « In primis indulgentiam Christianis communi sive tutelæ, sive titulo, datam tollit Maximinus, » si quis tandem communis consensus, cuius ipse neque secundum Eusebium, neque secundum nostrum, ulla pars fuerit, intelligendus est. Accedunt, quod superest, ad *muri tutelam* de qua loquimur, quatuor tutelarum, tutandi fundi ergo, genera, de quibus Varro, lib. 1 de re rustica, « Nunc de septis, quæ tutandi fundi causa, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera quatuor. Unum naturale, alterum agreste, tertium militare, quartum fabrile.

Subornatis legationibus, etc. Ἀὐτὸς αὐτῶ καὶ ἡμῶν προσέβηται, inquit Eusebius lib. ix, cap. 14, ubi vide Annot. Vales. Editio Cantabrig.

Prodiit... absoluto anno persecutionis 8, ineunte ix, edictum Galerii, quo persecutio penitus extincta est, inter kal. Martias (anni 311,) et pridie kal. Maias (ejusdem anni)... Duravit hæc pax ne sex quidem integris mensibus. Inde ad novas artes prætextusque quærendos restaurandæ persecutionis se convertit Maximinus. Imprimis arcuit Christianos a cœmeteriis. Tum subornavit civitatum ad se legationes, magni quasi beneficii loco id a se petentium, ut Christiani

apellerentur, imprimis Antiochiæ, in qua urator *Theotecnus* egregius impostor novum *Philii* simulacrum magicis artibus conerexit, ejusdemque commentus est oraculo juberetur, Christianos urbe omnique urbis esse exterminandos... Legationes hæc concecessit Galerius anno, sed exeunte, N accepit, postquam Galerii ditionem ad fretum Chalcedonium occupasset, et pacem amicum Lucinio certis conditionibus composuit ex ipsius Maximini edicto cor stat in favorem norum sequenti anno 312 finente edito. Sed *gentium* Christianis a Galerio concessam anno revocata necesse est, si non integris sibus ea pax duraverit. DODWELLUS, *diss. num. 82.*

Maximinus in litteris, quas anno sequenti Sabinum prætorii sui præfectum scripsisse quasque Eusebius lib. ix, cap. 9, refert. anno ait, « præterito, (anno scil. 311) Nic feliciter essem ingressus, cives ejus urbis degentem adierunt cum deorum simulacris orantes, ne hujusmodi hominum genere in urbe habitare omnino sinerentur, » et alia niire illustrantur quæ supra ex Lactantio gesta enim hoc et sequenti anno in causarum multis huc usque tenebris circumfusis.

Apud quem igitur eo pacto insigne vides et subornatarum istiusmodi legationum.

Novo more Sacerdotes maximos per singulas singulos, etc. Quasi ergo aliis verbis *novum more unum in unaquaque civitate Sacerdotium fecit*. Hincque mihi facti novitas: et scilicet Gentiles quidem nonnunquam *ἄρχιεπίσκοπος* et Sacerdotes provinciis vel urbibus positos, at non singulos per singulas civitates.

Qui et sacrificia per omnes deos suos quot rent. Mihi nemo persuaserit sic Lactantium excidit vox *dies*, quæ deos præcessit, propterea affinitatem, ut sæpe. Illa ommissa, esset quod pertineret ad *omnes, diis suis* re in *deos suos*. Scripsit Lactantius: *qui et sacrificia per omnes dies diis suis quotidie facerent*, ut in equenti, *per singulos dies sacrificarentur*. Per *omnes* est pleonasmus, ut nunc jam sæpe atum, post deinde apud eundem, *rursum repetit*. Suet. Cæs. 2. *vetus vetustum vinum* in Cæsi. Sin cui hæc displicent, posset legi, *qui et per omnes ceteros diis suis quotidie facerent*. G.

Per omnes deos suos. Hoc est, per omnia deorum templa, seu in omnibus templis, supra Tollius, et nos cum ipso quod necesse respuere possumus, sive propter geminum nostri locutionem, capite 17, *per omnes deos ejus rogaretur*, sive propter hanc Livineii gyricos veteres observationem, in qua incidimus, et qua, quæ laudato loco notavimus, dentur non mediocriter firmari. Cicero iv, Ep. 1. et pro P. Sextio, nonas Sextiles *salutem* appellavit, quod eo die in Quirinali consecrata; et eleganter Martialis, *Maiæ creastis idus*, ob templum ei tum dedicatum Livius 2. et Festus scripserunt; sive denique nondum satis assueti simus huic pleonasmum *omnes dies sacrificia quotidie facerent*. Post certe Clar. collegæ conjecturam, cuius et in nem dat, præferendam credimus. Sed, quod omittendum, vulgatam quoque lectionem, quæ atque nos modo, explicat ampl. Cuperus.

Ministerio. Prætorium, magisterio. Galerio, the assistance. Versio anglica; id est, xilio.

Darent operam (ut) *Christiani neque in Templis scilicet, uti quidem Maneroixius intatus est: devaient empêcher les Chrétiens de temples.* — Emendo, *darent operam Christiani fabricarent.* GALE. — Erunt sine dubio quæ

is placeret: darent operam ne quid Christiani A

4. Præfero coirent. GALE.

re. Par son autorité. Maucroixius; quasi

3 sua auctoritate.

que hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore

gradu singulos quasi pontifices superponeret,

usque, etc. Locus, non difficilis tantum, sed

quid video, mendosus, et cæteroqui con-

corsus ratione acceptus ab interpretibus:

nimirum Maucroixio propter ultimam sine

causam utrosque, Maximinum singulis provinciis

alios, sed duos simul præposuisse pontifices:

utent de cette ordonnance, il établit encore

de province deux pontifes pour avoir l'œil

atres; cum contra ex reverendiss. Burneti

non duo, sed unicus duntaxat pontifex

de provinciæ fuerit Maximini jussu præfectus.

ant: «And not contented with this subordi-

nat in every province to be over all the priests

province.» Quorum sensus est: Neque ita

us unum sacerdotem maximum cæteris in

que civitate sacerdotibus subjecisse, unum

ta in unaquaque provincia ordinavit, qui

provinciæ sacerdotibus superior foret. Nos

propter disertas voces, et eos utrosque, non

us, quin cum Maucroixio credamus, de duo-

busdam hic loci agi, qui ex Maximini mente

provinciis ad procuranda religionis negotia

ti sint. Deinde vero, nec possumus quoque

τὸ quasi in his verbis, singulos quasi Ponti-

ficin jam vici-sim contra Maucroixium duos

prie dictos Pontifices rejiciendus esse pon-

arrem autem, cum noster in antecedentibus

rit, Maximinum novo more in unum aliquem

im primoribus dignitatem Sacerdotis maximi

ulas civitates contulisse, non magis ambi-

quin idem Maximinus geminos hujusmodi

s homines, sed qui interim singuli quasi

C s maximi forent, singulis provinciis imposue-

denique, quod quis ingerat, verum ubinam

numeri vox duo comparet? respondeo, non

solum in vocabulo utrosque: sed plusquam

le esse, illam olim in hunc modum post

in gradu extitisse. «Parumque hoc fuit, nisi

Occidi servos Dei vetuit, etc. In Oriente scilicet.

Nam, quantum ad alias regiones, facere tantum pa-

rabat Maximinus, quæ in Orientis partibus fecerat, ut

noster modo loquebatur: unde et rursus de eodem,

in initio capituli 37. Hoc ille molens, Constantini litem

ris deterretur. Sed, ne rem dissimulem, non video

tamen quomodo scribi olim belle hoc loco potuerit,

uti nunc dierum habemus: suspicorque adeo veterem

scripturam fuisse, occidi ibi servos Dei vetuit, quæque

postea, intellectis nimirum per τὸ ibi Orientis partibus.

Debilitari jussit. Id est hoc loco, mutilari, prout

quatuor, quæ sequuntur, exempla singula ostendunt.

Neque enim omnis debilitatio, mutilatio est, sed inter-

terdum, monente merito Casaubono, debiles latinis-

sime sunt, quibus membra facta sunt ἀχρηστα, seu

quæ vitio aliquo impediuntur, quominus omnibus

membris corporis sui uti possint: quemadmodum

illi, v. gr. confessores, quibus candenti ferro debilit-

atos fuisse sinistros poplites aiebat modo Dowellus.

B Verum hic, sicut dixi, de veris mutilationibus sermo

est. Firmatque alibi idem Dowellus sequentibus

verbis: Ita rediit ad supra dictas corporum mutila-

tiones, quæ licet confessores multos fecerunt, nullos

tamen martyres. — Il les faisait estropier. MAUCROIX.

Itaque confessoribus effodiebantur oculi, etc. Verum

quidem est, post edictum a Galerio Maximiano in

gratiam Christianorum emissum Maximinum, ubi il-

lud accepit, mandasse judicibus, ut a christianorum

oppugnatione abstinere, constitutione tamen Gale-

rii suppressa, et nuda tantum voce per Sabinum præ-

fectum prætorii sui provinciarum præsidibus jussis, ut

persecutionem adversus eosdem inhiherent, ut nar-

rat Eusebius lib. ix, cap. 4, ubi et epistolam ab eodem

Sabino singularum provinciarum præsidibus scriptam

recitat. Sed, ut habet idem Eusebius cap. 2. ne sex quidem

integris mensibus passus est eum statum permanere, et

ad subruendam pacem Maximinus nihil non molitus

est. Quam itaque Lactantius narrat, circa mensem

Novembrem (is enim mensis sextus est a morte Ga-

lerii), ideoque circa Maximini Quinquennialia, quæ

in eum mensem incidebant, persecutio adversus

Christianos instaurata. PAGIUS.

CAPUT XXXVII.

Hæc ille molens, Constantini litteris deterretur.

Jam pulcherrimam sibi invidiæ declinandæ nactus vi-

dehatur occasionem (Maximinus), ut quasi urbium

legationibus (et θεσπισμασι) coactus edictum pacis

revocaret. Recripit enim ad illa civitatum decreta,

pellendos esse Christianos... Jamque persecutioni

matura erant omnia, ni Constantinus illum deter-

ruiisset... Cum enim post mensem Maium emissa illa

prohaverimus persecutionis edicta anno 312 mo-

vente jam adversus Maxentium Constantino, eo tamen

ipso tempore, simul ac rescivit, litteris illum

deterruit Constantinus, quibus ad dissimulationem

eum adactum scribit Lactantius sect. 57. Merito

quidem ille. Erat enim primus Augustorum Constan-

tinus, cui, pro illorum temporum administratione,

parere oportebat reliquos Imperatores omnes, tam

Cæsares, quam etiam Augustos. DODWELLUS, Diss.

Cypr. xi. num. 83 et 85.

Hæc ille molens, etc. Les lettres de Constantin ré-

primèrent ces violences. MAUCROIX. Ad verbum, Con-

stantini litteræ violenta ista facta represserunt. Quasi

jam, quo tempore Maximinus Constantini litteris det-

erritus est, eadem Maximini jussu in recentibus

provinciis fierent, quæ prius ejusdem imperio in

Oriente facta erant; proindeque quasi jam Nicome-

dix, verbi gratia, crudeli Præsidis aliorumque ni-

nistrorum opera oculos confessoribus effuderet, manus

amputaret, pedes detruncaret, nares vel auriculas

desecaret; quod certe non est, vel ob ista nostri:

Hæc ille molens, id est, ut paulo ante præcessit,

facere parans, Constantini litteris deterretur. Dissimu-

lavit ergo.

Constantini litteris. Periere memoratæ litteræ: sed

duplicem constitutionem a Constantino et Licinio A datam, alteram hoc anno 312, alteram sequenti, priorumque currenti anno ad Maximinum transmissam, in dubium revocari non potest, licet Baronius, aliique viri doctissimi unius tantum edicti meminerint. Nam, victo Maxentio, ejus clades et interitus ad hunc annum 312, pertinent: *Imperator Constantinus, et collega ejus Licinius uno consensu legem pro Christianis absolutissimam et copiosissimam promulgaverunt, partemque de tyranno victoriae nuntium, ipsamque adeo legem ad Maximinum, qui in Orientis partibus etiam tum imperabat, seque ipsis amicum esse simulabat, transmisere*, inquit Eusebius, lib. ix, cap. 9. Et præterea in posteriori Constantini et Licinii Constitutione ab Eusebio, lib. x, cap. 5, relata, non semel prioris hoc anno 312, datæ mentio (est), ut docte explicat Valesius in notis ad illud edictum, ubi et quod discrimen inter utrumque esset, ostendit. Secundum edictum Mediolani... prius loco incerto datum; videtur tamen Romæ, ubi reliquo hoc anno Constantinus egit, promulgatum. De laudatis litteris locutum existimo Lactantium, lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 57, in quo, postquam persecutionem a Maximino contra Christianos excitatam narravit, ait: *Hæc ille moliens, Constantini litteris deterretur*. PAGIUS in *Critica Baron. ad annum Christi 312, num. 8. et præced.*

Deterretur. Quo usque nempe modo diximus, non per omnia; quia etsi Maximinus in provinciis extra Orientem situs absterritus quidem fuerit ab effodiendis, verbi gratia, sicut decreverat, confessorum oculis, testatur tamen Eusebius libro ix Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 9, Maximinum post litteras ad Sabinum præfectum prætorii sui a se scriptas, non permisit Christianis conventus agere, aut Ecclesias extruere, licet Constantinus et Licinius litteris ad ipsum datis id se Christianis concedere significassent. Quæ postrema verba ejusdem Pagii sunt, laudato loco, num. 8.

Et tamen si quis inciderat. In eum nempe, vel ministros; ut capite 16. *Nam cum incidisses in Flaccinum Præfectum... deinde in Hieroclem...* etc. Maueroixio posterius ministrorum supplementum placebat: *Mais lorsqu'un Chrétien tombait entre les mains des ministres de sa cruauté.*

Mari occulte mergebatur. Non itaque audebat palam, quod fecerat antea, Christianos laniare: sed nec illos studiose querere. Nam *si quis inciderat*, inquit Lactantius, ut paucissimos fuisse necesse sit, qui in eum inciderent. DODWELLUS, *Diss. Cypr. xi, num. 87.*

Mari occulte mergebatur. Simili locutione, cap. 50: *Ibi sæpe illa castas fœminas mergi jusserat.* Ino, totidem fere syllabis capite 15, *Mari mergebantur.*

Occulte, Secretly and in the night. Versio anglica. Hoc est, secreto nocturne.

Et hoc primus invenerat, ut animalia omnia, etc. Intelligit hæc Baluzius de privato ciborum palatino usu. Siquidem edictum generale de vescendis *εὐδαλθούτοις* jam antea constitutum fuerit sub Decio et Galerio Maximiano. Edit. Oxon. et Cant.

Et hoc primus invenerat. Sicut in jure dicendo, supra, cap. 15. a Diocletiano et Maximiano excogitatum fuerat, ut litigatores prius sacrificarent, atque ita causas dicerent. Eapropter mox ait: *In cæteris quoque magistris suis similis*, ut illie legendum cum per illustri Cuperio. TOLLIUS.

Ut animalia omnia, quibus vescerentur, non a coquis, sed a sacerdotibus ad aras immolarentur. Affine est, nec enim omnino simile esse volumus id, quod apud Samuelem legimus, Saulum, cum aliquando Israelitæ Philisthæos fudissent, et populus ad prædam conversus accepisset oves, et boves, et vitulos, quibus cum sanguine humi prius occisis vesceretur, confestim jussisse, quo populus haud amplius contra Jehovam sanguinem comedendo peccaret, ut ad se magnus lapis volveretur; tum continuo, ut quicun-

que deinceps ejusmodi pecudes jugulare haberent, illas ad se adducerent, mactandas nimirum ad eum lapidem; adduxisse porro usque ad noctem universum populum boves suos in manu sua, qui ibi loci jugulati sint: extractam vero fuisse per Saulum aram Domino in ea occasione, imo primam omnium, quas fecerit. Quid enim, cum hæc ita sint, verisimilius, quam Saulum ideo dici aram tum temporis extruxisse, quod magnum illum lapidem, quem ad se volvi curaverat, erexerit illico in altaris modum, ut ad ejus latera Israelitæ pecudes suas mactarent, sicque animalia, quibus vesci avebant, fuisse ad aram immolata?

Nihilque prorsus mensæ apponeretur, nisi aut delibatum, aut sacrificatum, aut persusum mero. Delibatum est ejus, quod cœnæ erat paratum, sed ejus particulam quandam decerptam diis obtulerant. Solebant autem cibos etiam libare. Sil. Ital. lib. vii.

Distinxit dulces epulas, nulloque cruore
Polluta castus mensa Cerealia dona
Attulit, ac primum Vestæ detersit honorem
Uddique, et in mediam jecit libamina flammam;

quod Dionysius Halyc. iv, Antiq. Rom. dicit, τὰς ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπαρχὰς ἀγίζαν, « cœnarium primitias libare. Sacrificatum » est, quod ex victima diis oblata præcisum erat in epulas, ut solebant partem victimarum, prosecare et adolere, partem sacerdotum et sacrificantium epulis reservare. *Mero persusum*, scilicet quo solebant supplicare, ut hi cibi quasi sacrentur. Quis enim ignorat, thure et vino solitos Veteres supplicare, etiam inter epulas? Horat. iv, Carm. 5. de Augusto:

Alteris
Te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Defuso pateris, et laribus tuum
Miscet numen. GRÆVICUS.

Aut persusum mero. Quod frontibus invergebat hostiarum. Vide Servium ad Virgilium. Libatio vero in focum, vel terram fieri solita, de qua eruditissimus Baluzius, alius ab hoc ritu est. TOLLIUS.

Ut quisquis ad cœnam vocatus esset, etc. Ita et Julianus apud Sarisberiensem, lib. vii, cap. 21. *Idem.*

Inde. Deest hoc vocabulum in editione Aboensis; et facile quidem abesse posset ab omnibus. Sed cur tamen rejiceremus, cum in manuscripto codice legatur, nec sit plane superfluum?

Magistri sui similis. Galerii nempe, ut Maueroixii Versio prævit: *Il s'efforçait de ressembler à son maître Galérius.* Id est, conabatur similis esse magistro suo Galerio.

Horrea privatorum clauderentur, apothecæ obsignabantur. Locus notandus. Nam horrea itaque et apothecæ a se invicem, si proprie loqui oporteat, differebant, perperamque adeo confudit Isidorus, lib. xv, cap. v, his verbis: « Apothecæ, vel horrea, a Græco, verbum ex verbo, repositoria, vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. Unde et ἐπόκη, græco sermone, repositam rei copiosam substantiam appellamus. »

Apothecæ. Boutiques. ΜΑΥΕΡΟΙΧ. Id est, officinæ, vel tabernæ. — Sed differunt plurimum officina, apotheca, taberna, inquit Ger. Jo. Vossius in Etymologico, rem mox explicans in hunc modum: In officina res fit ab opificibus. Hinc custodienda deferunt in apothecam, e qua qui divendunt, dicuntur mercatores, et interdum cum adjectione, mercatores magnarii. Ex apothecis res mittitur in tabernas, ut ibi proset venalis: sed tantum habent tabernæ, quæ minutatim vendant, quique iis præsent, institores appellantur; ut id maxime videri possit vir doctissimus per apothecam intellexisse, quod Galli nominant un magasin, ni alibi poneret, apothecam vocem esse generalem, quæ a jurisconsultis et aliis tribuitur vinorum, olei, librorum similibusque receptaculis. — *Apothecæ.* In quibus vina condita. Adeantur notæ ad Phædrum.

— Commodissima interpretatio. Quoniam A ap. 31 : « nulla fuit area sub Galerio sine nec ulla vindemia sine custode : » ita post Maximino, in eodem rerum genere, horrea erant, vinorum vero apothecæ obsignatæ : retur, Maximinum fuisse reipsa magistri sui nilem, quod paulo ante positum.

in futuros annos exigebantur. Non æra sane enti et vini tributa, prout sequentia ostentat fames agris, etc. hinc caritas inaudita.

ros annos. *Of the year to come.* Anglica verbi dieas, in futurum annum. — Præferebam multitudinis, cum propter veteris libri si qua si haud simpliciter in annum proximi in futuros annos illa, quæ modo dixi, debantur, melius ex eorum solutione inaudita : qua mox noster loquetur, oriri poterit. *mes agris (non) ferentibus.* Emendo : *Hinc colis non ferentibus.* GALE. — Cognoveram posse : *Hinc fames acris afferentibus*, memoret debita, ἀπό τοῦ πολεμοῦ. Quæ cum ex parte solverentur, vix fieri poterat, quin qui anno 2, imperata illa frumenti subsidia Maximipures annos exhibebant, æri postea fame Terentius in Phorm., act. 1, sc. 1.

s summus meus, et popularis Geta d me venit : erat ei de ratiuncula idem apud me reliquum paucillulorum, id ut conficerem. Confeci ; affero.

si debiti exemplum est.

rum et pecorum greges ex agris rapiebantur ia quotidiana, etc. Deest aliquid. GALE. — hic desunt. Non enim cohærent hæc cum us ; pertinet enim ad milites ea, quibus an sordebat, nimia copia carniū e quotidianicis ipsis missarum. TOLLIVS. — Pertinet quid, si tamen hic locus mendosus sit poa mutilus, neque aliud ad proxima saltem cedentibus recte connectenda requiratur, mox suos, pro eos cum pluribus doctis se la nominandis emendemus ?

eos adeo corruperat, etc. « With which he domesticks and his Souldiers so copiously, come to despise the corn, that was brought their provision, so that without any care w it often out of doors. » Tractatio anglica : Quibus (sacrificiis) suos domesticos suos adeo corruperat, ut frumentum aspernaod ipsis in annonam afferebatur, et effunpe, nulla cura habita, extra fores. — Aucna hoc loco corrupta sunt. *Maucroixius, ad suæ Versionis.*

eos. Scribe punctum ante quibus, et lege : os. Id est, quibus rebus. BORELLUS. rnaentur annonam. Mere scilicet frumenta n ex antecedentibus appareat, illos neutinentorum ac pecorum carnes aspernatos e contrario frumentum propter illarum codivisse. Favet porro non sola versio angliuperiori nota descripsimus, verum ea si annonariæ exactio, cuius noster capite 31 cum ibi loci nulli armentorum pecorumve b annonæ notatione continentur, ut locum ibus patebit. Aliter tamen ad nostrum amCuperus.

debant. Et effunderent. Edit. Ox. et Cant. propter sequentia, præferendum videbatur, lebat. Militare scilicet, seu pecuniam illam, ipendium militum de ærario a tribunis æumerari quæstori solebat, ut locutus est Ast quam denique non infrequenter æs sine etiam fuisse, ostendit notissima locutio, ære ales, de milite, cui stipendium ignominie dabatur, quodque adeo diruebatur in fiscum, litis sæculum.

es (vel satellites) universos. Cum milites unit. Aboensis.

Cum lites. Ibi est mendum. ALLIX.

Lites. Lege : milites. Vossius. — Legendum : milites, vel satellites. Ed. Ox. et Cant. — Cum satellites universos malim legere quam milites, quia universis illa contulisse dona Imperator dici nequeat, cum gregariis et tyronibus, qui tamen et ipsi milites, argentum tantum dederit. TOLLIVS.

Cum lites. Emendo : dum comites. GALE ; quod eodem recidit.

Expungerent. Expungeret. Editio Aboensis. — Subest hic loci mendum, nec in ipso tantum verbi numero, sed et, ut mihi videtur, in significatione. Scribendum itaque, excoleret, id est, demulceret ; quam quidem conjecturam confirmat illud Rufini cap. 17, lib. vii, a Batazio citatum. « Unde et montes auri, ut ita dixerim, congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur. » Expungere enim militibus additum nihil aliud significat, quam eos albo militum erasos militia solvere. Edit. Ox. et Cant. — Expungerent. Forte expleret. TOLLIVS. — Corrigo : emungeret. GALE. — Malebam Tertulliani verbum expingeret, id est, exornaret, aut aliquid tale. « Quanto autem blasphemabile est, si quæ sacerdotes pudicitia dicimini, impudicarum ritu procedatis cultæ, aut expictæ, » inquit ille, lib. de Cultu femina, cap. 7, et paucis interjectis. « Thamar illa quia se expinxerat et ornaverat, id circo Judæ suspicioni visa est quæstui sedere, » et sic sapiens alibi. Imo idem capite extremo, quomodo nunc pretiosis vestibus et aureis nummis expingeret, legi posse credimus, non dissimili ratione « serico prohibitatis, byssino sanctitatis, atque purpura pudicitia pigmentari » dixit, his verbis : « Vestite vos serico prohibitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitia. Taliter pigmentata Deum habebitis amatorem. » Intelligo autem per aureos nummos, aurea numismata e collo appensa, qualia interdum multi in aulis Principum gestare cernuntur.

Nam quod viventium, bona, etc. Cui affine est illud Salviani : Latrones hoc quidem proverbio uti solent, ut quibus iron auferant vitam, dedisse se dicant. Edit. Ox. et Cant.

Dono suis. Bene itaque suos, pro eos, viri docti pag. præc. reposuerunt.

Nescio, an agendas illi fuisse gratias putem. Je ne sais s'il ne mérite pas quelque louange. MAUCROIX. — Cui ergo legendum potius esse, an non agendas, quam an agendas, visum est.

CAPUT XXXVIII.

Illud vero capitale, et supra omnes qui fuerunt corrupendi cupiditas, etc. Locus male affectus, sed facile sanandus. Lego modo, et distingue : « Illud vero capitale ei supra omnes qui fuerunt, » vel forte etiam, « Illud vero capitale ei, et supra omnes qui fuerunt, corrupendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi cæca et effrænata. » Hoc est, illud vero in Maximino, longeque supra omnes qui unquam vixerunt mortales, capitale fuit, quod cæca et effrænata corrupendi sequioris sexus cupiditate laboraverit. Nobiscum porro distinguebant post fuerunt editio Aboensis et Galeus ; sed illa quidem pessime alias, nec uno pacto in hunc modum, « Illud vero capitale, et supra omnes qui fuerunt ; corrupendi cupiditas, etc. »

Exprimere pro indignatione sua. Leg. exprimi res, etc. Edit. Oxon. et Cant.

Pro indignatione sua. Id est, secundum versionem anglicam, pro indignatione quæ inde debet concipi : for the indignation which this must give.

Pro indignatione sua. Emendo, pro dignatione sua. BORELLUS.

Pro indignatione. Lege, pro indignitate. TOLLIVS, item GALE.

Eunuchi, lenones scrutabantur omnia. Elegantissimum ἀνύδραστον, quale et istud Dicitis Cretensis lib. v, de Bello Trojano : Itaque singuli, plures, ut quisque occurrerat, benigne adeunt. Observo autem, ut ex utroque exemplo appareat nil obesse, quomimus apud

Paulum, 1. Cor. vii, 22 pro vulgata distinctione: *ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελευθερὸς κυρίου ἐστίν*, altera ista, qua dudum utor, usurpetur, *ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς, δούλος, ἀπελευθερὸς, κυρίου ἐστίν*; « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus, Domini est. » Nam non ob stare certe totius loci sententiam vel connexionem, sed plurimum e contrario favere, liquido tota complexio sic demonstrat: « Unusquisque, in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat. Servus vocatus es? ne sit tibi cura: sed si potes etiam liber fieri, potius utere. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus Domini est: similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. » Qua de re plura alibi, Deo dante.

Nobilibus fœminis. Quidni potius *nobilibus matronis* cum Rufino apud Baluzium. Hic sane *fœminæ* distinguuntur a *virginibus*: Detrahebantur nobilibus fœminis vestes, itemque virginibus. » At Latinis *fœminæ* non solæ sunt quæ viris junctæ sunt, sed et virgines. Glossaria Labbæi, *Fœmina*, *θήλεια*, quam vocem vulgo per *fœminea*, seu quæ *fœminei sexus est*, interpretantur, quod virginibus quoque proprium.

Per singulos artus inspiciebantur. Non absimiliter olim Persarum licentia, et hodie Turcarum, atque item Persarum. TOLLIUS.

Detractaverat. Detractaverat. Edit. Oxon. et Cant. — Sed jam noster capite 9, *detractaret*, et in decimo similiter *detractassent* usurpavit.

Adultero. Editio. Ab. *adulterio.* Mendose.

Sub hoc ministro pudicitia integritas nulla, nisi, etc. « Sous ce monstre, la difformité était le seul asile de la pudeur. » MAUCROIX. — Under this monster, there was no other security for modesty, but ugliness. BURNETUS. — Quos patet ergo pro primis verbis *sub hoc ministro, sub hoc monstro* legisse. Nec male profecto, cum vulgata lectio ferri nequeat. Quo enim bono sensu *sub hoc ministro* de eo homine dici posset, qui *princeps* erat, et de quo reapse noster post pauca, *sub tali principe?* — *Sub hoc ministro.* Id est, sacerdote, per ironiam. TOLLIUS. — De *pudicitia sacerdotibus*, si forte *τὸ pudicitia vir doctus pro genitivo casu ad τὸ ministro* pertinente habuit, probe memini quid in antecedentibus ex Tertulliano adduxerim. « Quanto autem blasphemabile est, si quæ *sacerdotes pudicitia* dicimini, *impudicarum ritu procedatis cultæ, aut expictæ?* » Sed quam nunc ratione Maximinum noster per magnam ironiam *pudicitia ministrum*, id est, interpretante Tollio, *sacerdotem*, dicere potuerit, nec video equidem, nec capio. Partim, quia *pudicitia minister*, et *pudicitia sacerdos* non eadem sunt locutiones. Partim vero, quoniam, ut cætera hujus capituli admodum seria sunt, vix hæc portio queat esse ironica. Putem itaque, vel cum clarissimis interpretibus legendum, *sub hoc monstro, pudicitia integritas nulla*; aut aliquanto ulterius eadem via progrediendo, *sub hoc monstro impudicitia, integritas nulla, nisi, etc.*

In omnibus nuptiis prægustator esset. In quibus nempe nova nupta non esset insigniter deformis, ut antecedens exceptio postulat.

Prægustator. Notant per Africae extrema et Indiam peregrinati morem illic locorum pervulgatum esse, ut sponsarum virginitas a regibus vel sacerdotibus delibetur. Quin et in Africa peregrini, si recte memini, in regno Mosambique, ad id officium maritis, seu sponsis, præstandum multo cum verborum honore invitantur. Apud nos autem Trajectinae potæ affixam proscriptionem nobilis domini ante aliquot annos legi, quæ inter cætera jura et privilegia, jus etiam deflorationis novarum nuptiarum continebat, quæ tamen pecunia a domino loci posset redimi. TOLLIUS.

Inminutas. Baluzius (in indice scilicet errorum suæ primæ editionis; in hac enim plane aliter, pag. 552, col. 2), legere malit *invitas*, nulla, quod sciam, ratione. Siquidem cum Maximinus *prægustator* fuerit in omnibus nuptiis, *inminutas* nihil aliud sonat, quam *præforatas*. Edit. Oxon. et Cant.

Comites ejus. Les grands Seigneurs. MAUCROIX; id

est, Magnates. *His courtiers.* Versio anglica. Hoc est, ejus amici.

Imitabatur... Imitabantur... Editio Abo. item Picus. — Emendo, *imitabantur*. GALE. — Supple, *imitabantur exemplum et...* Edit. Ox. et Cant. — Corrigo et suppleo, *machabantur libere, et civium*. ABAS a S. Hilario, canonicus Bellovacensis.

Suorum cubilia... violabant. Elegans et modestum dicendi genus, ipsique adeo Scripturæ familiare, pro quo sine tanta circuitione Maucroixius, « subjectorem suorum uxores ac filias cum eadem insolentia tractabant. » Recte tamen. Sic enim Gen. XLIX, 4: *Accedisti cubile patris tui: polluisti stratum meum*, pro concubuisti cum Bilha concubina mea. Nec dissimili sensu Paulus in Ep. ad Hebr. XIII, 4: *Honorabile (sicut) connubium in omnibus, et cubile impollutum*: vel cum Vulgata, *et torus immaculatus: fornicatores enim et adulteros judicabit Deus*.

Ne recusari licebat. Leg. nec recusare. VOSSIIUS. — Concinit Versio anglica, *The father durst not refuse it*. Ad verbum, *nec audebat pater recusare*.

Stipator in latere. Malim, *a latere*: unde et *latrones*, quasi *laterones*, milites a latere. TOLLIUS.

Tous ses gardes. MAUCROIX. — *Domesticks or guards*. Tral. anglica.

A Gothis. Qui ripam Istriæ incolentes, ea occasione usi, patrem vicinæ provinciæ invaserunt, indigenis expulsis. Edit. Ox. et Cant.

Tempore vicennialium. Diocletiani nempe. Quod merito suppletur in versione anglica, *in the twentieth year of Diocletians Reign*.

Maximiano se tradiderunt. Lege, tradiderant. TOLLIUS.

Maximiano. Imo Maximino. MAUCROIX. Prout saltem ex ejus versione colligere est; *se donnèrent à Maximin*.

Protectoribus. Ut is ipse scilicet, cujus ita satellites erant, et in latere, vel a latere stipatores, protector quondam fuerat. Cap. 19: *Daia vero sublatus nuper a pecoribus et sylvis, statim scutarius, continuo protector*, etc. Ad quem locum, quæ de *protectoribus* dicere habebamus, jam diximus. Adde tantum, si tibi vacat, Gruteri inscriptiones, pag. 371. Ins. VI et p. 542, Ins. VII et VIII atque alibi.

Orientem ludibrio habuit. Bene. Nam sanum est igitur, prout supra arguimus, initium capitis 36: *Quo nuntio Maximinus audito, dispositis ab Oriente curibus pervolavit, ut provincias occuparet*; mireque simul conveniunt extrema verba, capitis 19: *Daia vero... accepit Orientem calcandum et conterendum*, cum hæc nostri clausula, *Orientem ludibrio habuit*.

CAPUT XXXIX.

Ut fas putaret quicquid concupisset. Respici hic poterit Historia Julæ et Caracallæ. TOLLIUS.

Concupisset. Ciceronis imitatione, qui pro Quinto, *sicut tu, ait, semper summe concupisti*; et in Phil. *charitatem civium et gloriam concupisse*; licet idem alibi tam concupierat, quam concupiverunt, et similia multa usurpaverit. Quid? quod nostro *prodisset, obisset, dormisset, quæisset, sepelisset, redisset*, cæteraque id genus, familiarissima sunt, et propemodum perpetua.

Ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, etc. Id est, secundum versionem anglicam, ne ab imperatrice quidem Valeria, quæ Maximiani vidua erat, et quam suam adoptione matrem agnoverat. *He had acknowledged the Empress Valeria, thot was Maximians widdow, his adopted mother*.

Post obitum Maximiani. Post obitum Galerii. *Maucroixii versio*.

Ad eum. Ad Maximinum. *Eadem*.

In partibus ejus. In Orientis partibus ergo, sicut noster locutus est in fine capitis 36, cum de Maximino, et regionibus ubi Maximinus ante Galerii obitum vixit et imperavit, ageretur. Sed perrarum, opi-

io, in qua quis degit *ejus partes* vocetur, **A** sum coram vel per litteras alloquimur : *partes tenebo; adhuc in tuis partibus eram, ut alia.* *nefarium.* Ut capite 4, *execrabile animal*

in atris vestibus erat mulier. Quoique la prin-
pas encore quitté le deuil. MAUCROIX. Ad
si nundum Augusta luctum deposuisset. Nec
cum pro latina locutione, lugubrem vestem
hæc quotidie apud Gallos ambulet, quitter
est, ut alias plenius loquuntur, ses habits
qua itaque luctum pro vestibus vel veste
est, luctui conveniente, luctus teste et
hibemus. Mirum tamen, ut id obiter dicam,
se potius Maucroixium, Elle était encore en
quod interdum iidem Latini, uti hic, in
us esse, alibi vero atratum esse, et alibi
illatum esse, dicere soliti sunt, id vulgo et
vocitetur a nostratibus être en noir (in
vel in atris, subaudiendo habitu, vel vesti-
être en deuil, esse in luctu, hoc est pari-
luctus, seu vestibus indutum lugubri-
tane etiam alix gentes? Judæi certe, si non
tem proprie deductam volebam, propter
scripturæ loca, quibus, quæ jam posuimus,
rent. Ezechiel, vii, 27 : שִׁכְמוֹת הַכֹּהֵן יִתְאַבְּלוּ :

7, Rex lugebit, et princeps induetur mærore.
vestibus mæroris, mærori consentaneis,
Principem decentibus, qualis ille saccus v.
apud Jonam iii, 5, 6. Crediderunt viri Ni-
Deum, et prædicaverunt jejunium, et vestiti
s a majore usque ad minorem. Et pervenit
regem Ninivæ; et surrexit de solio suo, et
timentum suum a se, et indutus est sacco, et
ierit. Ezechiel rursus xxvi, 15, 16 : Hæc
mus Deus Tyro... Descendent de sedibus suis
incipes maris, et auferent exivias suas, et ves-
ta varia abjicient, וְלִבְשׁ הַרְוָהוּ, stuporibus in-
terra sedeant, et attoniti super repentino
admirationem. Id est, quoque, vestimentis,
animi indicibus, auiciuntur: quod contra
salmo xxxix, 12 : Vertisti, inquit, planctum
chorum mihi : solvisti saccum meum, et ac-
lœtitia, שִׁכְמוֹת הַתְּאוֹרִי, cum dicere vellet, et
me vestibus lætitiæ, seu lætitiæ præ se
quæ cæteroquin id ætatis candida esse sole-
dea. Eccles., ix, 7, 8 : Vade ergo, et comede
panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum,
placent opera tua. Omni tempore sint vesti-
candida. Confer, si vacat, insignem locum
fere Ciceronis orationis in Vatinius, ubi
ter reliqua : « Illud etiam scire ex te cu-
a mente feceris ut in epulo Q. Arit, familia-
rum toga pulla accumberes?... quis unquam
tratus?... cum tot hominum millia accum-
um ipse epuli dominus, Qu. Arius, albatum
in templum Castoris te cum C. Fidulo atra-
sque tuis furiis funestum intulisti, etc. »

D Vox nonnunquam contemnentis, ut quando
apud Terentium, uxorem suam Sostratam
Oh ! pergin', ait, mulier esse? Eadem alias
irascens est; ut cum Christus apud Joan-
vangelio matri suæ indignans, Quid mihi,
cum rei est, mulier? Hic vero, ubi nulla con-
vel iræ Cecilio nostro occasio est, mulier
vicem pronominis ea, vel illa, sustinet;
in istis Horatii versibus :

Estne marito
mæ peccantis in ambos justa potestas?
ruptorem vel justior? Ille tamen se
habitu mutave loco, peccatve superne
te formidet mulier.....

verba nihil aliud, quam cum ea te formi-
nt : quod a doctis ante nos observatum,
hominem, pro eo vel illo similiter occur-

rere. — *Mulier. La Princesse.* MAUCROIX. *Augustæ*
nomen, quod præcessit repetens.

In matrimonio postulat. Leg. in matrimonium. BO-
HERELLUS, GALE. — Sæpius hoc vitium errore libra-
riorum in Lactantii hunc libellum irrepsit, ut ablati-
vus pro accusativo scriberetur. Corrige igitur, et
lege, *in matrimonium.* TOLLIVS.

In illo ferali habitu. Id est mortuali, si hæc pau-
cula veterum Glossarum conferantur : *Νεκρικός,* (sed
lege potius, *Νεκρικόν.*) *Ferale, Νεκρικόν, Mortuale.*
Mortuale autem est, quod ad mortuum pertinet, aut
ob mortuum usurpatur.

Tepidis adhuc cineribus, etc. Ita fere Lucanus initio
libri iii :

Conjuge me lætos duxisti, Magno, triumphos :
Fortuna est mutata tui; semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos,
Innupsit tepido pellex Cornelia busto. CUPERUS.

Cum inter cætera, quæ alibi vir amplissimus ad
hunc locum pro summa sua eruditione notavit, sim-
pliciter poni vidissem, veteres Romanos admodum
sollicitos fuisse, ne sua, vel aliorum cadavera mutila
cremarentur inhumarenturve, recordarer vero Paul-
lum diaconum inter Festi fragmenta disertissime
scripsisse : « Membrum abscindi mortuo dicebatur, cum
digitus ejus decidebatur, ad quod servatum justa fle-
rent, reliquo corpore combusto, » credidi, quod eve-
nit, in bonam partem accepturum virum doctissi-
mum, si per litteras rogarem, quo pacto laudata
Pauli verba concilianda putaret cum contrariis Apu-
leii, Statii, et reliquorum testimoniis a se adductis.
Respondit haud multo post, qua humanitate est, me
non importune de Pauli loco quæstionem movisse, sed
ita sibi breviter, re perpensa, conjiciendum censen-
dumque videri. Primo, memoratam Paulo consuetudi-
nem antiquissimam quidem fuisse, at non perpe-
tuam, cum præter Paulum nullus scriptor exertam
illius mentionem fecerit. Eam itaque, quantum divi-
nare liceat, in tantam olim desuetudinem lapsu tem-
poris abiisse, ut obsolevisset prorsus iis sæculis, qui-
bus Stadius, verbi gratia, et Apuleius vixerunt. Sed
nec sibi deinde credibile esse, eundem ritum, quan-
tumcumque temporis duraverit, ubique simul terra-
rum obtinuisse; naturam enim, quoties ita digitus
mortuis abscindebatur, violatam fuisse aliquatenus :
unde citra dubium quamplurimi ab eo usu abhorruer-
int. Græcos certe nihil unquam istiusmodi fecisse;
Romanos autem longe minus superstitiosos fuisse
sub primis imperatoribus, quam antea. Præter quam
quod mira semper fuerit vis et potestas temporis in
talibus superstitionibus immutandis. Postremo, Kirch-
manno quoque vetustam, de qua agitur consuetudi-
nem non diutius visam durasse, quam sibi, quod hæc
illius verba testentur : « Vero simile est etiam, mem-
brum illud, quod familiæ purgandæ causa exceptum
fuisse nec cum reliquo corpore in urna conditum su-
pra diximus, his ipsis feriis antiquitas, quamdiu
mos iste duravit, terra fuisse obtectum. Atque ista
sunt, lector, quæ tui gratia ex Gallico sermone in la-
tinum convertenda credidimus, ne te idem forsitan,
qui nos stimulavit, scrupulus pungeret, ubi ad per-
illustris Cuperi præfationem perveneris.

Patris ejus. Per adoptionem scilicet, τὸ *ejus* ad sub-
intellectum Maximinum referendo; quomodo recte
Maucroixius, *par adoption père de Maximin.* Neque
enim hic pater ea notione, qua capite 24 Constanti-
nus Constantini pater, proprie loquendo, vocatus est;
uti nec qua capite 18, Diocletianus Galerii pater, id
est socer, nuncupatur : sed qua vere, qui quempiam
seu natum, seu necdum natum adoptavit, appellari
solet illius pater. Quo libens ipse Mariæ dictum re-
fero : *Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te,*
Luc. ii, 48. Confer translationem anglicam hujus loci,
his adopted father.

Deinde illum impie facere, etc. Que d'ailleurs il ne
pouvait sans injustice, etc. MAUCROIX. — Cui ergo τὸ
impie, inique est. Mihi potius inhumaniter, vel crudel-

liter sonet; ut in fine capitis 29, pater impius patrem crudelem, inhumanum, immitericordem denotat.

Repudiet. Non quod tum reapse Valeriam repudiaret, aut jam antea repudiasset; præcessit enim, *ejecturus uxorem, si impetrasset*: sed quod repudiare cogitaret. *Repudiet* igitur, pro repudiare velit, aut aliquid tale; sicut proximo capite *necabatur*, pro neci destinabatur, ut tota loci series confirmabit.

Sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri. Iis, quæ ad caput 39 et in epistola ad amplissimum Voetium de Augustarum secundis nuptiis noto, addere nunc possum, alias exemplum Valeriæ secutas non esse. Nam Eudocia, Constantini Ducæ, qui imperator factus est anno Christi 1059 conjux, licet morienti imperatori scripto esset pollicita, sese secundas nuptias non inituram, Romanum Diogenem Patricium, Sardiæ ducem et magistrum, in secundum sibi maritum adscivit, isque simul imperator factus est. Galla Placidia, Theodosii Magni filia, Ataulphi regis uxor, remissa a Wallia, a fratre Honorio in uxorem datur Flavio Constantio patricio, anno Christi 418, etsi illum primo recusasset Placidia. Imo Faustina, Marci Antonini, cui philosophi cognomen datum est, uxor, eo non fuit animo. Cum Cassio enim in maritum conspiravit, convenitque cum eo, ut, *ἄν τι ὁ Ἀυτοκράτωρ πάθοι, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν ἀνταρχίαν λάβῃ*, Si quid Antonino accidisset, ipsa pariter et imperio potiretur, uti apud Dionem legimus. Julia, L. Septimio Severo mortuo, Caracallæ, cujus erat noverca, nupsit, testibus Spartiano, Victore et Eutropio. Verum Tristanus, t. 2, multis docere conatur, hanc historiam fabulis accensendam esse, et Juliam non fuisse novercam, verum matrem Caracallæ. Bina igitur hæc exempla parum faciunt ad refellendam Valeriam: sed tertium, idque evidentissimum nobis præbebit Lucilla Augusta, Antonini philosophi et Annæ Faustinae filia. Hæc enim in matrimonium data est L. Aurelio Vero, qui a patre Lucilla particeps imperii et Augustus factus fuit. Illam, marito mortuo, et luctus, tempore nondum expleto, nubere fecit Marcus Claudio Pompeiano privato. Capitol. cap. 20: Filiam suam, non decurso luctus tempore, grandævo equitis Romani filio Claudio Pompeiano dedit, genere Antiochensi, nec satis nobili; quem postea bis consulem fecit, cum filia ejus Augusta esset, et Augusta filia. Sunt tamen nonnulla, quæ favent quodammodo hæc ipsa in re causæ Valeriæ. Nam non sua sponte, sed invita id fecit Lucilla. Capitol. *Sed has nuptias et Faustina, et ipsa, quæ dabatur, invitæ habuerunt.* Nisi quis censeat Lucillam ideo ægre patri obsecutam esse, quia Pompeianus erat grandævus, nec satis nobilis; cum alioquin mulier præcax, et a Veneris blanditiis nequaquam aliena, non videatur recusatura fuisse nuptias, quæ magis dignitati illius convenirent. Deinde illud observandum, Galerium Maximianum, postquam seniores Augusti Diocletianus et Maximianus Herculius purpuram deposuerant, eorundem cum Constantio Chloro locum occupasse: at L. Aurelium Verum juniorem semper Augustum fuisse. Jam constat juniores Augustos magna reverentia prosecutos esse seniores; adeo ut tamquam Cæsares et legati ipsorum forent, nec propterea tam ampla auctoritate et potestate præditi, licet iisdem titulis et insignibus uterentur. Imo hoc ipsum ex historia M. Aurelii et L. Aurelii Veri patet, uti præclare docet Henr. Dodwellus in dissertatione crudita, *De Romanorum pontificum primæva successione*, c. 14. CUPERUS.

Iniquus sim admōdum, si quam docte et curiose hic et alibi vir amplissimus de secundis Augustarum ante et post Valeriam nuptiis in utramque partem disseruerit, non ingenue agnoscam, et planissime profitear. Sed superest tamen etiam nunc hæc difficultas: Cur Valeria adeo præfracte ullam antea sui loci et nominis feminam alterum maritum expertam fuisse, negaverit, cum jam id ævi exempla aliquot in contrarium suppetent? Ubi si quis dicendum

A existimet, ea forte exempla ignota penitus fuisse Valeriæ, vel non satis utique præsentia ejus animo, quando Maximini legatis respondebat, possit quidem alterutrum facile verum esse. Vellem interim, novus aliquis hujus libri manuscriptus codex reperiretur. Quid si enim vetus lectio fuerit, *maritum ex filio alterum experiri*, ut apud Plinium; *memini tamen me advocatum ex iudicibus datum?* Habebat certe jam tum temporis filios duos Valeria, si non ex se natos, a se saltem et marito Galerio adoptatos; *Candidianum* scilicet, quem ipsa *ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat*, quæ verba sunt capitis 50 et deinde quoque *Maximinum*, qui, quamvis a Galerio proprie adoptatus (unde paulo ante etiam Valeria: *lepidis adhuc cineribus mariti sui, patris ejus*), erat tamen eo ipso filius Valeriæ: unde noster de illo recentissime, ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat *matrem*, potuit temperare; ut omnino Valeria *maritum ex filiis alterum expertura* fuisset, si secundis nuptiis cum Maximino fuisset conjuncta. Eo magis, quod cum olim Mævium, verbi gratia, alteruter conjugum nominatim adoptaverat, Mævius alterius simul conjugis filius nominabatur. Capite 55: « Post dies paucos, (Galerius) commendatis Licinio conjugæ suæ et filio (supple suo, eoque Candidiano) atque in manu traditis, etc. » licet, accurate loquendo, Candidianus non adoptivus esset filius Galerii, sed Valeriæ. At hic rursus Julæ exemplum, quæ post Severi mortem privigno suo Caracallæ, aut, ut alii malunt, filio nupsit, importune negotium accessit. Quare ubi pedem secure figam non video.

Homini. Pro quo Versio anglica, *Maximino*: *Maucroixius* autem *Imperatori* habent. Possit commode ex antedictis pro illi sumi.

Mulierem, etc. *Her.* tralatio anglica. Id est, eam; quod nostram præced. notulam confirmat.

Spadones in tormentis necat. Supervacua hic propositio, et delenda est. TOLLIUS. — *Il fait mourir ses esclaves dans les tourments.* MAUCROIX. Ad verbum, *curat illius servos necari in tormentis.* — *He tortured some of her eunuchs.* Versio anglica. Id est, aliquot ex ejus eunuchis ad mortem usque torsit.

Ipsam cum matre in exilium, etc. Nempe eam Prisca, Diocletiani uxore. PAGIUS.

Amicas ejus. Leurs amies. MAUCROIX. Hoc est, *amicæ earum*, contra libri fidem; imo et contra totius fere sequentis capitis auctoritatem, ubi non *Priscæ*, sed *Valeriæ* tantum amicæ recensentur et describuntur. Melius ergo clarissimus Interpres anglicus, *such women as were dearest to her.* Id est breviter, *ejus amicæ.*

CAPUT XL.

Suspiciabatur. Maximinus scilicet, uti merito suppleverunt interpretes.

Dat negotium Præsidi Eratino, ut, etc. Cicero in Verrem: *Dat amico suo cuidam negotium... ut diligenter caveret.* Quam etiam phrasim Tullius alibi, atque una cum illo Cæsar, Terentius, Sallustius usurparunt. *Dare negotium, ut provinciam tradere, in mandatis dare, et si qua sunt similia.*

Quarum altera Vestalem famulam virginem Romæ reliquerat. Dont l'une avoit laissé à Rome une de ses filles de chambre pour vestale. MAUCROIX. Tamquam noster scripserit: *Quarum altera unam ex famularum suarum numero Vestalem virginem Romæ reliquerat.* — *Vestalem familiam virginem.* Imo, *Vestalem filiam virginem.* BOHERELLUS. — Concinit Versio anglica in hunc modum: *The one was mother to one of the vestal virgins of Rome*: altera mater erat unius ex virginibus Romanis vestalibus. Sed adhuc aliter CUPERUS.

Non minus Augustæ proxima. Ita quoque editio Aboensis. Cæteræ omnes cum manuscripto codice, *non nimis*: unde jam docti in varia abiere.

Non nimis. Rescribendum puto: *non nihil.* Anonymus in edit. Ox. et Cant. — *Emendo, non minus.* GALE. — *Non minus Augustæ proxima.* Sic recte viri docti, uti et Heiusius legendum esse conjecerat.

in proxima Augustæ, quæ erat inter in-
missionis amica Augustæ; ut proximus
qui scribendo epistolarum præerat, proxi-
mæ, proximus libellorum. Illa dignitas di-
rimatus in Cod. Theod. De quibus multa
sit Salmasius ad Alexandrum Severum
Grævius. — *And was the Empresses Kin-
glica versio; id est, et erat, vel fuit ex
opiniis. — L'autre n'avait pas grand com-
l'impératrice.* MAUCROIX. Ad verbum, Al-
agnum habebat commercium cum Au-
ete, meo iudicio, et si melius adhuc
sisset: *Mais elle n'approchait pas trop de
t.* Uno verbo, ex tribus Valeriæ amicis,
iter infelicem exitum hoc capite perse-
eria primam, *tamquam matrem alteram di-
at modo vidimus, quæ illius ergo amica
admissionis.* Secunda autem, licet non
ive tamen Valeriæ familiaris fuit. Tertia
quam et ipsa ex Valeriæ amicis, fuit in-
minu familiaris duabus aliis, adeoque
s ad Augustam accedebat; non nimis ergo
proxima eo nomine, sicut capite 26, *nec
nem territus.*

r. Id est, ut cum Ammiano loquar, urge-
ri. « Sed quidquid Cæsaris implacabilitati
velut fas jusque perpensum, confestim
mpleri. » Ammian., lib. XIV, initio fere.
iudicium, *sed ad latrocinium.* Hoc est, in-
Maucroixio, non ad iudicem, sed ad

quidam Judæus, etc. Qua arte nempe
si testes contra Nabothum inventi fuerant
os Isrebele, I, Reg. XXI, et qua rursus
ita pariter Hierosolymis inter Judæos,
hanum impie de Mose ac Deo loquentem
dicerent, act. VI.

insontes mentiatur. Hoc est, mentiri veli-
et loco, affugendo scilicet adulterium
et se ipsum cum illis rem habuisse, di-
de paulo post: *Nec adultero impunitas
ersolvitur.*

quis et diligens. Ironice dictum. Edit. Ox.
Eadem ironia, atque qua Verrem Cicero
ut, ubi de singulari ejus injustia agit, qua
opprimebat. TOLLIUS. — *Mihi vix dubium
olim Judex acutus et diligens legeretur.
vitatatem cum præsidio, ne lapidibus obrua-
it.* Judæum illum videlicet, cui Eratineus
apidationem metuebat, si intra civitatem
a contra honestissimas matronas testimo-
isset. Sed aliter, fateor, clarissimi interpre-
non uterque solum *tò ne lapidibus obrua-
dicem Eratineum, qui sibi timuerit, refe-
am anglicus insuper post *tò protulit, pro-
s, vel illas suppleverit, ad tres nimirum
necas, imo quasi jam omnes intra civita-
tatas respiciens, ducendasque duntaxat,
eresset, ad supplicii locum extra muros.
pprêhendant d'être lapidé, s'il instruisait ce
la Ville, il en sortit accompagné de gens
UCROIX. — *The Judge who condemned them
evidence, carried them out of Town to their
with a Guard; for he was afraid that he
se been stoned by the people.* Versio anglica.
ia vix equidem crediderim consistere posse
entibus, ubi Judæo, non nisi demum extra
posito tormenta irrogantur, quo dictæ mu-
peragerentur ac damnarentur.**

Editio Aboensis, *Nicææ*; quomodo scilicet
Iustinum, XI, 8, pro *Nicæam*, quæ me-
ta lectio est, *Juntæ Nicæam* legunt.
tur tormenta Judæo. Ut capite I, *Mortem
nrogare.*

quæ jussus.... loqueretur, pugnis, etc. Vir
reverendus lacunam hanc ita supplevit:
æ jussus erat, crimina inferret, mulieres, si
e loqueretur, etc. — Malim: *Dum, quæ jussus*

fuerat, *tamquam invitus loqueretur, etc.* ABBAS a S.
Hilario. — Sic lacuna videtur expleri eodem
posse: *Dum, quæ jussus clam erat, palam cloque-
retur.* Nic. HEINSIUS. — Distinguo, et suppleo: *In-
rogantur tormenta Judæo, dum, quæ jussus esset, lo-
queretur. Pugnis, etc.* GALE. — *Suspicebar ego, ve-
terem potius lectionem fuisse: « Inrogantur tor-
menta Judæo; dumque quæ jussus fuerat (puta,
dicere, respondere), loqueretur, pugnis coercentur
innocentes, duci jubentur. »*

Duci jubentur. Ad supplicium nempe: ut mox
noster, « ad supplicium deductæ et Justinus XII, 11:
tredecim correptos manu sua ipse (Alexander) ad
supplicia duxit. Id enim sæpissimæ duci et deduci,
simpliciter posita, valent. Tertullianus ad Scapulam,
capite ultimo: Arrius Antoninus in Asia cum perse-
queretur instanter, omnes illius civitatis Christiani
ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt; cum
ille paucis duci jussis, reliquis ait, *ὦ θεοὶ, εἰ θέτετε
ἀποθνήσκειν, κρημνούς ἢ βρόχους ἔχετε.* Plinius in epi-
stola ad Trajanum: « Interrogavi... an essent Christi-
iani: confitentes iterum ac tertio interrogavi, sup-
plicium minatus: perseverantes duci jussi. » Et noster
supra, capite 15: « Comprehensi presbyteri ac ministri,
et sine ulla, etc. damnati, cum omnibus suis
deducebantur. » Neque enim nunc aliud ejus loci sup-
plementum, quod antea ex præcedentibus elici posse
credidimus, probamus. Confer Cuperum, in voce
coercentur; item Buchnerum ad laudata Plinii verba.

Contraxerat. Avait attiré à ce spectacle. MAUCROIX.
Id est, attraxerat ad hoc spectaculum. — *Had broughe
together.* Tralatio anglica. Hoc est, congrega-
verat, vel adunaverat: quod melius. Omnino enim
Ciceroni, Livio, et aliis, *contrahere viros, milites,
auxilia, pecuniam,* eadem sunt atque congregare,
adunare, colligere: sicut e contrario *distrahere,* non-
nunquam separare est. Florus, lib. I, cap. 5: « Tri-
bus quippe illis (Curiatis) vulneratis, hinc duobus
(Horatiis) occisis, qui supererat Horatius, addito ad
virtutem dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam;
pro divideret, separaret, aut aliquid tale.

*Promoti militari modo instructi velites et sagittarii
prosequuntur.* Ita dudum Baluzius ex conjectura, ad
calcem suæ primæ editionis. Idem enim antea cum
ms. codice in auctoris verbis, *promoti militari modo
instructibile mens essagitari prosequuntur*; quæ et
lectio primæ editionis Oxoniensis: unde brevi alia
aliarum editionum lectiones; variæque simul docto-
rum observationes, quas jam proxime subjiciam,
prodierunt. — *Promoti militari modo instructibile
mensens sagittarii prosequuntur.* Ed. Aboensis. — *Promo-
ti militari modo instructibile mens efflagitari prosequuntur.*
Ed. Oxon. an. 1684, item Cantabr. et Pa-
gus in Crit. Baron. ad an. Chr. 512, num. 11. —
Promoti militari modo instructibile, etc. Ita legit
Baluzius, *promoti militari modo instructi velites et sagi-
tarii, utpote quod utriusque levis sint armaturæ mili-
tites.* Ed. Ox. et Cant. — Legendum: *Promoti militari
modo instructi, et Viennenses sagittarii prosequuntur.*
D VOSSIUS. — *Promoti militari modo instructibile mens
essagitari proseq.* Portentose corrupta varie viri docti
studuerunt emendare. Mihi videntur Lactantii hæc
fuisse verba: *Promoti militari modo, instructi telis
eas et sagittis prosequuntur. Promoti sunt Duces mili-
tares, qui ad ordines sunt promoti per inferiores
gradus, Lucanus:*

Promotus Latiam gerit ordine yitem. GRÆVIUS.

Corrigo, *Promoti militari modo instructi, collinien-
tes sagittas, proseq.* GALE. — *Emendo, præcedunt
militari modo instructi equites, et sagittarii prosequuntur.*
ABBAS a S. Hilario. — *Instructibile mens es-
sagitari.* Nullo sensu. Legendum, *Instructi.... enses
sagittarii.* ALLIX. — *Mea symbola erat, emendandum
esse, promoti militari modo instructi pilo et ense. Sa-
gittarii prosequuntur.* Hoc sensu: Promoti sunt ante
matronas illas, qui militari modo pilo et ense in-
structi, tanquam prima acies procederent, sequente

statim easdem acie altera sagittariorum. Et vero, cum proxima verba sint, *Ita medicæ inter cuneos armatorum ad supplicium deductæ*, manifestum inde est, Eratineum duas armatorum hominum catervas, ne dictæ matronæ de carnificum manibus raperentur, adhibuisse; unam, quæ illis ad supplicii locum ducendis anteiret; alteram autem, quæ subsequeretur. Et quod rursus diserte Mamertinus in gratiarum actione pro consulatu, *Arma igitur, ait, et juvenes cum gladiis atque pilis non custodiæ corporis sunt, sed quidam imperatoriæ majestatis solemnibus ornatus*, id, inquam, aperto pariter indicio est, potuisse recte, secundum nostrum, arma primæ turmæ *pila esse et enses*, cum cœvus Mamertinus *pila et gladios*, quod idem est, de imperatoriis protectoribus loquendo, conjunxerit; itemque Ammianus initio l. xvii, in hunc modum, *Quocirca forati pilis et gladiis cecidere complures*.

Inter cuneos armatorum. Qui omnes ergo pedites erant, contra quam paulo ante vir doctus ponebat. *Cunei enim ex peditum multitudine in cunei formam redactorum constabant*, ut ejusmodi cuneus in acie primo angustior, deinde latior procederet auctore Vegetio lib. ii.

Nec adultero impunitas promissa persolvitur. Id est: sed Judæus ille, qui se cum matronis adulterium commisisse mentibus fuerat, data sibi prius fide ab Eratineo, non modo se nullas fictitii illius adulterii pœnas laturum, verum omnia etiam flagitia, ob quæ merito reus peragi plectique potuisset, falsi, quod dicturus erat, testimonii contemplatione condonatum iri, nequivit tamen promissa eorum impunitate gaudere. Is enim revera, quamvis omnis adulterii cum memoratis nobilibus feminis admitti plane purus (unde noster in fine præcedentis capituli, *amicas ejus afflicto adulterio damnat*), ob alia utique facinora, sicut hoc capite positum, reus erat. *« Ce misérable, qui s'étoit déclaré complice de leurs adultères, ne jouit pas de l'impunité promise. »* MAUCROIX.

Aperuit omne mysterium. Hoc est, ut ista cum sequentibus cohæreant, aperire cœpit; mussitandum v. gr., aliquid, quod, qui propius adstabant, audirent, vel etiam exclamando. *Il découvre tout le mystère*, inquitur quotidie nostrates de verbo ad verbum; ut omnino mirer, Maucroixium vocem integram, ne simpliciter verteret, de suo adjecisse, *il découvre tout ce mystère d'iniquité*.—*Aperuit, leg. aperit*. TOLLIUS.

Sub extremo spiritu inquit omnibus qui videbant, innocentes occisas esse testatur. Scripsisse Lactantium censeo: *« Sub extrema spiritu inquieto omnibus qui videbant, innocentes occisas esse testatur. »* *Sub extrema scilicet hora*. Nic. Heinsius. — *Mihi videtur inquit delendum esse*. GRÆVIUS. — *Inquit*. Hæc vos παρέχει, nisi forte legi debeat, *inquirentibus*. Ed. Ox. 1684, item Cantabr. — *Pro inquit lego inique*. GALE. — *Sub extremo spiritu inquit*. Forte scriptum, *sub extremo spiritu linquente*. Malim tamen, *sub extremo spiritu, ingemiscentibus omnibus, etc.* TOLLIUS. — *Emendabam, « et sub extremo spiritu inquires (vel inquietus) omnibus qui videbant, innocentes occisas esse testatur. »* Ammianus certe lib. xlix: *« Procopius quidem inquires homo »* etc., et Justinus, xlii, 2: *« Velocitas genti pernix, inquires animus. »*

CAPUT XLI.

Augusta vero. Valeria nempe, Galerii vidua. PAGIUS. — *L'Impératrice Valeria*. MAUCROIX.

Mittit ille legatos. Diocletianus scilicet ad Maximinum, quod ultimum ambo interpretes supplerunt.

Eum. Maximinum nempe: quod perspicuitatis causa adhibitum in anglica versione.

Is quoque imperfecta legatione. Legendum, *perfecta legatione*. Nic. Heinsius. — *Corrigebam, Is quoque illi, perfecta legatione, etc.*, ut rō illi lapsu temporis in im, servatis tamen utrunque singulis litterarum ductibus, evaserit.

CAPUT XLII.

Eodemque tempore. Lege: *Eodem quoque tempore*, TOLLIUS. — Ita etiam legendum esse suspicatur Collumbus.

Sens Maximiani. Herculli nempe. PAGIUS.

Senis. Quin et dudum, ne tibi forte sequentis imponant mortui. Testantur ultima verba capituli 30: *« Ita ille Romani nominis maximus imperator (Maximianus Hercullius) eliso et fracto superbissimo gutture, vitam detestabilem turpi et ignominiosa morte finivit. »*

Et imagines cum quo pictus esset detrahebantur. Emendo, *et imagines loco, quo pictus esset detrahebantur*. GALE.

Et imagines. Forte deest illius propter sequentia. SPARRIUS, in Edit. Oxon. an. 1684.

Cum quo. Leg. *ubicumque*. VOSSIUS. — Vir reverend. rescribit *ubicumque*, Editiones Oxon. et Cant. sive Vossium, sive alium intellexerint. — Suffragatur versio anglica, *any where set up*. Aliter vero, quodque malum, Cuperus.

Senes ambo. Hercullus scilicet et Diocletianus. PAGIUS. — Recte. Sed Hercullus quidem jam sat diu, ut tantum monebam, fato functus: Diocletianus vero adhuc vivus vidensque. De ambobus porro, pariter vivis, noster supra cap. 12: *« Qui dies cum illuxisset, agentibus consulatum senibus ambobus, octavum et septimum; »* brevius autem capite 20, *« Maximianus (Galerius) postquam, senibus expulsi, quod voluit, effecit, »* etc.

Cum videret vivus. Diocletianus nempe, initio præcedentis captis nominatus, et ejus nomen hic loci merito, repetitum ab auctore translationis anglicæ ad hunc modum, *Diocletian seeing this affront*.

Quod nulli unquam Imperatorum acciderat. Alias enim damnatorum principum imagines solemne erat dejicere, lutare, et scalis Gemoniis inferre, ut ex Plutarcho probat Casaubonus. Edit. Oxon. et Cant.

Duplici aegritudine affectus. Mentis nimirum et corporis. Corpus enim indubie morbo aliquo laborabat, quando tam irreverenter agi cœptum est cum communibus Diocletiano et Hercullo imaginibus. Confer Cuspiniani verba, quæ Baluzius protulit.

Jactabat se huc atque illuc. Ad exemplum lugentis amicum Pelidæ; de quo Juvenalis. TOLLIUS.

Viginti annorum felicissimus Imperator. Locus caute et benigne accipiendus; quoniam vel jam ante decimum nonum plane affectum *felicitas a Diocletiano recesserat*, vel brevi utique post vigesimum inchoatum recessit. Recesserat quippe, non modo priusquam Diocletianus vicennalia ageret (quæ quidem prima die vigesimi anni, aut ad summum post duos menses ejusdem anni recentissime elapsos, celebrata sunt); sed etiam antequam ad eorum celebrationem Diocletianus ex urbe Nicomedia Romam ire fuisset aggressus. Noster enim supra disertissimis verbis: *« Hoc igitur scelere perpetrato Diocletianus, cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam ut illic vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecimum kalendas Decembres: »* adeo ut cum id itineris longissimum fuerit, et jam tum felicitas a Diocletiano, quando susceptum est, recessisset, Diocletianus manifeste felicissimus esse decurrende adhuc decimo nono imperii anno desiverit. Quomodo ergo *viginti annorum felicissimus imperator*, si stricte loquendum est? Adeatur de aliis difficultatibus Cuperus.

Ad humilem vitam dejectus adeo et proculcatus injuriis, atque in odium vitæ dejectus. Quis credat, eodem in versu bis disertissimum Scripto rem eadem voce *dejectus* esse usum? Nic. Heinsius conjiciebat in priori loco scribendum esse, *ad humilem vitam redactus*. Sed cum in odium vitæ dejecti vix ferant aures Latinæ, cum optime dicatur *ad humilem vitam dejectus*, censeo scribendum esse, *in odium vitæ deductus*. GRÆVIUS.

adeo. Imo tribus vocibus, *dejectus a Deo*. A plagiis et cruciatibus meritis nocentes animas profunderunt.... De quo exitu testificari placuit, ut, etc. »

deductus. GALE. — Emendo, *devectus*. Quia *prælatu*s ei a Maximiano fuerat, etc. Quando scilicet Galerius Maximianus, qui certo certius hujus loci Maximianus est, Licinium, præterito Maximino, imperatorem nuncupavit. Unde noster initio cap. 32 :

« Nuncupato igitur Licinio imperatore, Maximinus iratus, nec Cæsarem se, nec tertio loco nominari volebat; » paucisque interjectis : « et præscriptione temporis pugnata, se priorem esse debere, qui prior sumperit purpuram. »

A Maximiano A Galzrio. MAUCROIX. Quoiqu'il eût conçu de la jalousie contre Licinius, que Galérius lui avait préféré.

« Licet nuper cum eo amicitiam confirmasset. Illam nempe, de qua noster cap. 36. « Sed conditionibus certis pax et amicitia componitur, et in ipso freto sœdus fit, ac dexteræ copulantur. »

« Et ipse Legatos, etc. Quid et ipse hoc loco sit, non assequor, cum nulla de quoquam præcesserit mentio, qui prior legatos ad urbem Romam miserit. Emendo igitur : *Èo ipse*, hoc est, *Ideo ipse*; vel *Èo ipso*, hoc est, *Ob id ipsum, legatos*, et quæ deinceps; nec dissimili ratione Cicero in De Finibus : *Hoc ipso, quod adest*. »

Ad urbem misit. Romam misit. Versio anglica. — Misit. Rectius, mittit. TOLLIVS.

Occulte. Enseb. Hist. Eccles. lib. VIII, capite 14 : Πρὸς τὸν ἐπὶ Ῥώμης ἑλίαν κρύβδην σπενδόμενος. Edit. Cant.

Scribit etiam familiariter. Id est, amice; ut sensus sit Maximinum non amicitiam tantum Maxentii postulasse, sed verba simul amicissima in eam rem adhibuisse. Maucroixius : *avec beaucoup d'honnêteté*. Quasi latina sint : Cum multo verborum honore, vel verbis honorificentissimis. Sed est certe τὸ familiariter in mille locis huic similibus amicitia vox, non honorificentia. Terentius, verbi gratia, in Heaut. act. 1, sc. 4 :

Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas, Quod ego in propinqua parte amicitia puto, Facit, ut te audacter moneam, et familiariter.

Cicero de Amicitia : « Nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quocum familiariter vixeris. » Plinius denique in epistolis : « Ipse sum testis, familiariter ab eo dilectus. »

Fit amicitia. Paucissimis nimirum, uti solet, initio consociis et participibus; adeoque, dicere liceat, intra privatos parietes.

Utriusque imagines simul locantur. Statim nempe post illius amicitia conciliationem, in publicum rei testimonium, simulque Maxentiani de re ipsa gaudii.

Maxentius tanquam divinum auxilium libenter amplectitur. Quid amplectitur? An Maximini societatem, sicut supplevit Maucroixius? Maxence regardait cette alliance comme un secours envoyé du ciel. Sed Maximini ergo societas nominata fuisset in præcedentibus, ut e communi posset repeti. At ibi solam Maxentii societatem memoratam videmus. An Maximini legatos? vel, cum anglica versione, oblatam Maximini amicitiam? Verum jam noster de Maximini legatis et amicitia loquendi finem fecit in antecedentibus, et ad collocatas simul Maximini Maxentique imagines transivit his verbis : Recipiuntur legati benigne, fit amicitia, utriusque imagines simul locantur. Missas igitur Maximini imagines libenter et tanquam divinum auxilium amplexus sit potius ex nostri mente Maxentius, quam aliud quidvis, si verum præsentis loci sensum inquiramus : Maxentius tanquam divinum auxilium libenter amplectitur. Præsertim cum Romanis, verbi gratia, solemne esset Pessinuntium simulacrum tanquam divinum auxilium respicere : unde Hierodiano τὸ ἄγαμα δωπετής vocatum. Et missæ porro Maximini imagines ad Maxentium, si quæ nunc posuimus bene vera sunt, uti olim Constantinus imagi-

patrol. VII.

am supererat de adversariis Dei. Maximinus secundum hanc adjectionem Anglicam, *Naminin*. Maximinus Daza. Edit. Oxon. et Cant. omnes; quanquam, quod miraberis, in hoc e, ubi ex professo, nec paucis de Maximino, ne semel quidem Maximini nomen cernat, quos noster utique adversarios Dei nuncupaverit non male adversarios Christianorum utus est. Et Baluzius porro, cum eorumdem sarrorum catalogum texeret, nullo loco Constantiorum cæteris accensuit, quod contra Meldensem episcopum observamus.

Exitium. Editio Aboensis, incerta causa, ore. Nihil enim de ista emendatione Constantiorum suis notis. Certum est, undecumque veniat, contemnendam, et exitium quoque optime conjungi. Sed quidni interim vulgata lectio revetur, ob consimilem locum primi capitis : templum sanctum everterant, ruina majori t; qui justos excarnificaverant, cœlestibus

PATROL. VII.

26

nam suam ad Galerium miserat, sed non pari modo receperat. Nam Galerius utrum illam Constantini susciperet, deliberavit diu, sicut cap. 25 vidimus, et in eo pene res fuit, ut illam et ipsum, qui attulerat, exureret; et suscepit denique admodum invitus. Verum Maxentius Maximianas e contrario tanquam divinum auxilium amplexus est.

Jam enim bellum Constantino indixerat. Anno nempe 311. Nam bellum inter Constantinum et Maxentium, non anno 312, sed præcedenti inchoatum; cum auctor incertus panegyrici Constantino dicti, c. 21, testetur, eam expeditionem annuam fuisse; et Eutropius lib. x: « Id bellum quinto Constantini anno commotum esse. » At quintus Constantini annus die 24 Julii, anno Christi 311, absolutus est, eoque proinde anno bellum Maxentianum inchoatum. Recte autem Lactantius: « Jam enim (Maxentius) bellum Constantino indixerat; » licet contra laudato loco Eutropius: « Quinto Constantinus imperii anno bellum adversus Maxentium civile commovit. » Nam bellum illud revera a Maxentio indictum fuisse, etiam Zozimus, lib. II, nos docuit his verbis: « Maxentius occasiones gerendi adversus Constantinum belli quaerebat, seque dolere propter obitum patris sui simulans, cui mortis causam Constantinus præbuisset... » Et Nazarius in Panegyrico Constantino Aug. dicto, c. 9, 10, 11 et 12, illud etiam bellum Maxentio imputat, et Constantini prudentiam ad illud evitandum pluribus laudat. Ex Pagii Critica Baroniana, ad annum Christi 312, num. 2.

Senem illum. Id est, vertente Maucroixio, senem Maximianum, de quo certe agitur, et qui alias pater fuit Maxentii.

Intestabilem (vel exitabilem), etc. Hoc est, detestabilem et invisam. Edit. Oxon. anni 1680, item Cant. ad discordiam, quæ proxime nominatur, referendo. — Hoc est, detestabilem et invisam. Edit. Ox. an. 1684, quod, si menda non sit typographica, ad senem illum pertinet. — Intestabilem. Leg. detestabilem. Vossius. Item Gale, ad instar, inquit, τοῦ detestabili, in fine cap. 49. — Sed intestabilis quoque apud Sallustium, pro detestabili et execrando legitur. Locus est: « Nisi, quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus intestabilisque videtur. » — Intestabilem. Cum in manuscripto sit *stabilem*, legendum censeo: « inexpiabilem finxisse discordiam. » GRÆV.

Finxisse discordiam cum filio. Artes istius modi jam a temporibus Tarquinii Superbi notæ fuere; nec dissimile, quod in vita Augusti apud Suetonium legitur.

TOLLIVS.

Sed id falsum. Nec id falsum. GALE. — Plane contra sequentia; quod non capio. Quinam enim sibi vere ac filio totius orbis imperium vindicare voluit Maximianus Herculius, si, ex sequentibus, id propositi habebat, ut et filio, et cæteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum? Utinam ergo mentem suam explicasset vir doctissimus!

CAPUT XLIV.

Jam mota, etc. Ab anno nempe 311, ut pluribus modo notatum.

Inter eos. Obscure dictum; pro quo planissime interpretes: « Inter Maxentium et Constantinum. »

Patris sui exercitum receperat a Severo. Vide Constantini orationem ad Sanctorum cœtum, cap. 25, et Valesii annot. ibid. Edit. Cantab.

Patris sui. Maximiani. MAUCR.

Suum proprium. Locutio melioris latinitatis amatoribus non prætermittenda; quippe quorum nonnullos vel de ista numismatis, quod ante triennium refugorum, quos vocant, nomine in hac Trajecto cūsum est, dubitare viderim, OMNES. UT. PROPRIA. VISCERA. EXCEPTI. quasi nimirum vitiosus inesset Gallicismus. Sed ne quidem apud Latinos, ut apparet, suus proprius loquendi genus vitiosum fuit. Firmant sequentia exempla. Julius Capitolinus in Antonino Pio: « In suis propriis fundis vixit varie ac pro temporibus. » Lac-

tantius lib. v Instit., cap. 11: « Alii suo proprio versus justos odio. » Vopiscus in Firmo: « Maximus... Avidium... non suis propriis libris alienis innexit. » Imo Cicero ipse de Orat: « Crassus sua quadam propria, non communi eorum facultate; » et ad Terentiam cum possessivo nomine prima personæ: « Ipsa calamitas comest utriusque nostrum: sed culpa mea propria. Idem tamen alibi, quod non negandum, copula terposuit. Sic in Tuscul. Quæst. « Proprius et suæ gumentis quæque res tractanda. »

De Mauris atque Italis non extraxerat. Leg. struxerat. Sic supra, cap. 12: Acie structa. Tot — Emendo, contraxerat, GALE.

Maxentiani milites prævalebant. Colligebam n. diu, ex subjecto Justini loco (1), ubi perpetua picitur oppositio inter supersites Alexandri pedes equites, nunquam tamen militibus consentiunt Justinus esse posse in ejus verbis, quam pedibus consenti adeoque Latinos interdum militum vocabulo tres copias ab equestribus distinctas significass que multa Livii loca similiter adstruere, viri ante nos observarunt. Sed procul dubio nihil est, hic Maxentianorum militum notationem eo modo tringat. Intelligentur ergo potius Maxentii copie destres et equestres simul, ex usu vocis notissimi vulgarissimo. Hortatur (Alexander) milites suis scriquit, verbi gratia, Justinus, lib. XII, cap. 5 non solos pedes, qui de se durius opinarentur gnoscere vellet Alexander, sed equites quoque. historicus alibi: « Inde, ait, hostem petens (Alexander) milites a populatione prohibuit; » intellectus controversiam non solis triginta duobus mille pedibus qui in Alexandri exercitu erant, sed et ejusdem tuor mille equitibus, ut sequentia ostendunt. Adde tri locum, qui capite 45 non procul ab initio le simulque Cuperum.

Ad utrumque paratus. Eventum puta perempto citam mortem, aut victoriam lætam, juxta illud rati:

Concurritur, horæ
Momento cita mors venit, aut victoria læta.

Firmat Justini locus, lib. VI, cap. 7: « Nam ut vi inter quæ, et pro quibus starent, aut vincendum aut moriendum censerent. » Quin et ista Ciceri epistola ad Toranium luculentus est hujus loci mentarius. « Etsi, cum ad te scriberem, aut a pinquare exitus hujus calamitosissimi belli, au aliquid actum et confectum videbatur, tamen qui commemorabam, te unum in tanto exercitu fuisse assensorem, et me tibi, solosque nos vi quantum esset in eo bello mali, in quo, spe pæclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima, qu interitum allatura esset, si victus esses, aut, si ses, servitute. Itaque ego, quem tum fortes il et sapientes Domitii et Lentuli timidum esse die (et eram plane; timebam enim, ne evenirent ea acciderunt), idem nunc nihil timeo, et ad eventum paratus sum. Cum aliquid videbatur posse, tum id negligi dolebam: nunc vero, e omnibus rebus, cum consilio profici nihil possit ratio videtur, quidquid evenit, ferre mod præsertim cum omnium rerum mors sit extrem Constantini resolu à tout ce qui en pourrait au MAUCROIX.—Having resolved to put all to hazard, sio anglica.

(1) Lib. XIII, cap. 5: « Cum equites quoque idem sent, pedes indignati nullas sibi consiliorum partes, Aridæum, Alexandri fratrem, regem appellat. Qu nuntiata equitibus essent, legatos ad mitigandum animos, duos ex proceribus, Atalum et Meleagram qui potentiam ex vulgi adulatione quærentes, omni gatione, militibus consentiunt. Tunc ad defendendum tum cuncti armati in regiam irrumpunt; quo cognito, tes trepidi ab urbe discedunt, castrisque positus, equites terrere cœperunt. »

Milvii. Hodie, *Ponte-Mole*. MAUCROIX. — A *Milvii*. PAGIUS. — Leg. *Milvii*. Editio Cant. — *Milvii*. ALLIX.

xtum kalendas novembris. Scribe, *a. d. sez-*
TOLLIUS. — Maxentius, ut ex Lactantio li-
kalendas novembris, id est, 27 octobris, im-
Romæ appellatus est... Suspiciatus alias fue-
um mendosum esse, ac legendum, *ad quintum*
novembris. Sed locus libelli de præfectis
kalendas novembris, *Annius Anulinus dies 54*,
anc suspicionem tollit. PAGIUS.

itium vicit Constantinus 6 kalendas novem-
tore Lactantio. Nec longe abit kalendarium
ti a Bucherio editum. In eo enim ad 5 kalen-
embris habemus : *Evictio Tyranni* ; ad 4, *Ad-*
ivi ; si tamen *tyranni* nomine *Maxentius* po-
th *Licinius* sit intelligendus, ut est sane veri-
um. DODWELLUS.

eri quidem kalendario Constantio imperante
ad 5 kalendas novembris habetur : *Evictio ty-*
d 4 vero ejusdem mensis : *Advent. divi* ; sed
ba non de Maxentio et Constantino, sed de
et Constantino intelligenda, ut ex libello de
s Urbi manifestum sit. In eo enim ad annum
42 dicitur, 5 *idus februar.* Aradium Rufinum
m Urbi creatum esse, et 6 kalendas novem-
m Anulinum. Quare 6 kalendas novembris
is devictus, et alter Urbi præfectus a Constau-
tiantus. Neque aliter locus ille explicandus.
ergo, quicumque verba laudata kalendarii
iani de Maxentio interpretanda volunt. PAG.
uennalia terminabantur. Id est, notante Mau-
quintus annus regni Maxentii. *Cinquième*
régne de Maxence. Quibus ista versionis an-
nsentiant : « The 27 of October was now
which was the Anniversary of Maxentius's
to the empire : and now his fifth year was
ut. » — *Quinquennalia terminabantur*. Quæ
die imperii natali celebrari mos erat. PAGIUS.
ntius nos docuit diem sextum kalendas no-
seu diem vicesimum septimum octobris,
maxentiani natalem fuisse, cum imperatores
inquennalia et id genus festa celebrarent,
rim inierant. *Idem alibi*.

onitus est in quiete. Proprium hoc verbum.
nim dicuntur, quibus Deus aliquid per som-
perat. Vide Inscript. Antiq. TOLLIUS.

e signum Dei. Mira periphrasis crucis ; nisi si
are lubet, in cælo visum Constantino sig-
nu imaginem crucis, ut aliqui tradidere (1).
na hoc Constantini non minus scitum, quam
Illi Macedonia, quo sacrilegos Phocenses

TOLLIUS. — *Cæleste signum Dei*. *Le signe*
de la croix. Id est, adorandum signum crucis.
xtus. Liberiore profecto paraphrasi, et quæ
em partium studio nimis addictum spiret. —
te Mark, the Sign of the Cross, tralatio an-
asi dicas, Divinum insigne, Signum cru-

ita prælium, etc. Id est, atque deinde, vel
stea. Non enim Christo mens fuit, ut Con-
prælium eo ipso tempore, quo *cæleste Dei*
otaturus erat in scutis, committeret, adeoque
loqui oportet, inter notandum : sed nota-
mo ; postea vero, notatis semel dicta littera
præliaretur. Confer quæ superius observavi-
a istum Spartiani locum in Severo. « Cincium
calumniam est, quod se veneno appetis-
e ita interfecit, » pro, *deinde interfecit*, uti
it, et pridem monuit Erasmus. Vide rursum
erba capituli 49 : *Et sic hausit venenum, dice-*

nsversa x littera summo capite circumflexo,
scutis notat. Hæc, inquit Baluzius, ita intel-
unt, ut Christi Monogramma circumflexum

hic hmpx, impia, quæ sequitur, comparatio.

A fuerit in capite Labari, ut videmus in nummis veteri-
bus. Ed. Ox. et Cant. — *Et transversa x littera*. Malim,
Et transversam x litteram. BOHERELLUS. — Distinguo,
Et transversa x littera, summo capite circumflexo, *Christo*
in scutis notat. GALE. — Optime vir perillustris cor-
rexist : *Transversæ x litteræ summo capite circumflexo*
Christum in scutis notat. TOLLIUS.

Christo. *Christum*, Editio aboensis ; quod ego quo-
que legendum conjeceram. — « Et sit peindre sur ses
boucliers un x avec un accent circonflexe, qui signi-
fle Jésus-Christ. » MAUCROIX. — Negligentius dictum.
Accurate enim loquendo, circumflexa littera x non
Jesus Christus, Ἰησοῦς Χριστός, sed Χριστός tantum,
Latine *Christus* per compendium notatur. — « And orde-
red the letter x with the letters of the name of Christ
mixed in a Monogramme, to be drown on all their
shields, » versio anglica.

Sine Imperatore. Sine Maxentio, *versio anglica*.

Pari fronte concurrat. *Concurrere* in mille locis pug-
nare, seu præliari est. Horatius v. gr. in laudatis au-
te versibus :

Militia est potior. Quid enim ? Concurrat : horæ
Momento cita mors venit, aut victoria læta.

Et Justinus, lib. iii, cap. 5 : « Itaque tantis animis
concursum est, ut raro nunquam cruentius prælium
fuerit. » Sed tamen sæpe alibi eadem vox *simul ali-*
quo currere, vel *citato gradu iter emetiri* valet. Ita eo-
dem libro et capite Justinus : « Lacedæmonii quoque
eo conspiratus ad arma concurrunt. » Et noster cap.
45 : « Maximinus exercitum movit e Syria hyeme quam
cum maxime sævient, et mansionibus geminatis in
Bithyniam concurrat debilitata agmine. » Accipio au-
tem hic *pari fronte concurrere*, pro, eadem fiducia et
alacritate, qua contra te veniant hostes, obviam illis
ire : ut necdum scilicet de pugna utriusque exercitus
sermo sit, qui mox tantum his verbis inchoabitur,
Summa vi utrinque pugnatur, verum proprie de motu
Constantini militum, qui ipsi quoque confidenter et
festinanter contra Maxentianos ex adverso proced-
entes procurrerint ; nec sit denique hic loci minor
differentia inter *concurrere* et *pugnare*, quam apud
Justinum lib. ix, cap. 8, inter *procurrere in hos-*
tem, et *manum conserere*, hac pericope : *Patri-*
mos erat etiam de convivio in hostem procurrere,
manum conserere, etc. quæ duo certe plurimum dif-
ferunt.

Et dux increpitatur. Et Maxentius increpitatur. In-
terpretes.

Velut desertor salutis publicæ. Ut quisque scilicet
salutem partium, quas sequitur, vocare solet salutem
publicam. Atque talis *desertor* fuit postea justissimo
Dei judicio dux ille, idemque persecutor, qui cum in
acie, cui intererat, aliter rem geri quam putabat vi-
deret, projecit purpuram, et sumpta veste servili fu-
git, ac fretum trajecit, ut in exercitu pars dimidia
prostrata sit, altera vero vel dedita, vel in fugam ver-
sa, quod deserendi pudorem desertor imperator ad-
misset. Eum autem sequentia tibi capite 47, *Maximi-*
num nominabunt.

Cumque repente populus Circenses enim natali suo et
debita voce subclamat. Aliqua verba desunt. PAGIUS.
— Locus mutilus. ALLIX. — Ita supplenda et distin-
guenda sunt hæc verba, « *Cumque repente populus*,
(Circenses enim natali suo celebraverat), » etc. Edit.
Oxon. et Cant.

Cumque repente. Legendum : *Cum repente*. BOHEREL-
LUS. — Loco misere corrupto sic sanitatem restitui
posse censebat Nic. Heinsius, si legatur : « Cunctusque
repente populus, Circenses enim natali suo edebat,
una voce subclamat. » GRÆVIUS. — Lege : « *Cum re-*
pentepopulus (Circenses enim natali suo edebat) una
voce subclamat. » Natalis hic est dies, quo imperium
susceperat, quem paulo antè *imminuisse* dixit : ubi
tò *imminere* de proxime sequenti die accipiendum
est. Sic supra cap. 35 : *Kalendis Martiis impendentibus*,
dixit ; id est proxime sequentibus. Die vero illo

natali *quinquennalia terminata* dicit noster, id est, primum imperii quinquennium finitum : quo exacto, Iudi demum fiebant ipso die natali, qui primus alterius quinquennii sequentis. Frustra sunt, qui vocem *quinquennalia* aliter explicant, et pro ipsa festi solemnitate capiunt. TOLLIVS. — Reponēbam : « Tumque, vel tuncque repente populus, Circenses enim natali suo dabat, edita voce subclamat Constantinum vinci non posse; » ut ex duabus vocibus dabat, edita, nullo sensu debita ab imperito et præcipiti librario factum fuerit. « *Circenses dare*, ut *natalia dare*, Cicero; et *munus dare magnificentissimum*, Plinio. *Edita autem voce*, sicut idem Cicero lib. II Tusc. : « Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? » Firmat nativa vis verbi *subclamandi*, seu, ut alii scribunt, *succlamandi*, quod proprie *acclamare* est. Livius lib. VI, ab urbe condita : « Obsecro vos, ... putate me ex media concione unum civem succlamare. » Idem lib. III : « Hæc Virgilio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. » *Circenses* porro (supple, Iudi) ex anglica versione sunt Hippodromi spectacula : « the spectacles of the Hippodrome. »

Qua voce. Legendum : *Hac* vel *Ea*. Editiones Oxon. et Cant. — Retine, *Qua*. BOHERELLUS.

Libros Sibyllinos inspicere, Le livre des Sibylles. MAUCROIX; id est, Sibyllarum librum, numero singulari, contra quam omnino oportebat. Adi, v. gr. Lactantium de Falsa religione, capite 6. Rectius ergo versio anglica : *The Sibylline books*.

Hostem Romanorum. Perplexa locutio, cujus mysterium aperit Cuperus.

Pons a tergo ejus scinditur. Quin et illius jussu, si Maucroix credendum, ut vincendi necessitas animos suo exercitui adderet. *Il fit rompre le pont après lui, afin que la nécessité de vaincre donnât plus de courage à son armée*. Sed videntur sane sequentia plurimum adversari : « Ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat; » cum nullo modo verisimile sit, Maxentium alia de causa ad eum pontem, elabendi gratia, properasse, quam quia non interruptum credebat. Quod si revera probabile, non interrupti ergo jusserat.

Et manus Dei supererat aciei. Locus male affectus : quod vel ipsaliberores interpretum versiones non leviter monent. *Mais Dieu favorisait Constantin*. MAUCROIX. Hoc est, sed Deus favebat Constantino. — *And the hand of God appeared over the Armies*, tralatio anglica. Ad verbum, et manus Dei apparuit super exercitum. — Legendum forte : *Et manus Dei suberrat aciei*. Id est, sese huc et illuc per pugnantium ordines extendit, vim suam latenter contra Maxentii milites exerens. *Acies* enim sæpe pugna, seu prælium est. Cicero ad Torquatum : « Nam etsi quem exitum acies habitura sit, divinare nemo potest, tamen et belli exitum video. » Et 2. Tuscul. : « Non sentiunt viri fortes in acie vulnera. » *Suberrare autem aciei*, ut apud Claudianum *suberrare montibus*, his versibus :

Indigetes fluvios Italici quicumque suberrant
Montibus, Alpinasque bibunt de morte pruinas.

Maxentianus proterretur. Scilicet, miles. Malim tamen plurali numero, *Maxentiani proterrentur*. TOLLIVS.

Maxentianus. Imo, *Maxentiana*, acies nempe. BOHERELLUS.

Proterretur. *Proteritur*. GALE. — *Maxentius was beat*, Burneti versio; ut plane videatur utramque manuscripti vocem hoc pacto emendasse : *Maxentius proteritur*.

Litteras deprehendit. Inter Maxentii chartas scilicet : *Among Maxentius es Papers he found Maximin letters*. Versio anglica.

Statuas et imagines invenit. Imperatorias nempe, quas Maximinus Maxentio miserat. *Eadem*. — Adde

A quæ nos supra de *statuarum et imaginum* discrimine partim diximus, partim indicavimus.

Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat. Quod Cæsar ante Constantinum creatus fuisset. PAGIUS. — *The Senat did Constantine the honour to order his name to be put first in order, before the other Emperours*. Anglica versio, hoc sensu : *Senatus in Constantini honorem decrevit, ut ejus nomen cæterorum imperatorum nominibus præponeretur*. Puta, in edictorum præfatione. — Non video ego, ut ingenue dicam, qua ratione cum sensum latina verba ferant. Corrigerem igitur libenter : « *Senatus Constantino, virtutis gratia, primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat, » hoc est, titulum, seu epithetum Maximini, quod a Maximino usurpabatur, et una semper fuit e præcipuis Jovis appellationibus; ut in posterum nempe Constantinus haud simpliciter Imperator, sed Imperator Maximus, et Constantinus Maximus vocaretur. Firmat finis capituli, ubi non, *Cognito deinde senatus decreto sic exarsit (Maximinus) dolore, ut inimicitias aperte profiteretur (et) convicia joci mixta adversus imperatorem primum, vel primi nominis diceret, reperies, sed adversus imperatorem Maximum*. Firmant secundo non pauca inscriptiones Groterianæ collectionis, quas Romani in Constantini honorem post debellatum Maxentium in publico proposuerunt. Ista, puta, Arcus Constantini qui etiamnum Romæ visitur :*

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO.
P. F. AUGUSTO. S. P. Q. R.

Firmat denuo, quod non tantum memorata appellatio, *Maximus*, unus ex Jovis titulis per ea tempora extiterit, ut Maximini rescriptum ad civitatum decreta contra Christianos, et innumerate insuper inscriptiones testantur, sed quod iisdem etiam temporibus Jupiter primum nomen Romanorum fuerit, ut inscriptiones quoque mille locis ostendunt. Firmat denique, quod cum in antecedentibus Galerium Maximianum novies sibi *Maximi* titulum arrogare viderimus, *Germanicus Maximus, Ægyptiacus Maximus, Thebaicus Maximus*, et sic de reliquis, nihil credibilius sit quam Maximinum, Galerii exemplo, idem sibi epithetum tali aliqua ratione vindicasse, vel simpliciter etiam *Maximi* titulum affectasse. Consulant ea de re numismata, qui possunt.

Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit. Inde pro auctoritate egit cum Maximino Constantinus. DODWELLUS. — Postquam Constantinus decreto senatus primi nominis titulum accepit, quem sibi Maximinus arrogabat, quod Cæsar ante Constantinum creatus fuisset, pro auctoritate egit cum Maximino, qui ideo illas ad Sabinum litteras hoc anno (312) scribere coactus est, quas Baronius in annum sequentem perperam confert. PAGIUS.

Ad quem victoria liberatae urbis cum fuisset allata, etc. Id est, ni fallor, ad quem cum liberatae urbis Romæ nuntius, hactenusque victricis, quod quam victoriam Constantinus de Maxentio reportaverat, populus Romanus suam duxerat, fuisset allatus, haud aliter accepit Maximinus, quam si ipse victus fuisset. Revera enim eam victoriam gavisi tandem solideque Romani, tanquam ipsimet vicissent. Hinc in antecedentibus : « *Confecto tandem acerbissimo bello, cum magna senatus populiue Romani lætitia susceptus imperator Constantinus. » Planum certe allatam victoriam, allatum de reportata victoria nuntium eleganter significare; satisque agnovissent interpretes, etsi quomodo liberatae urbis victoria affirmare vere potuerit, cum non vere ipsa, sed e contrario Constantinus adversus illam et Maxentium pugnant vicisset, haud explicuerint.*

La nouvelle de ce grand événement ayant été portée à Maximin. MAUCROIX. Id est, cum magni illius eventus nuntius allatus fuisset ad Maximinum. — *Who was as much struck with the news that was brought to him*

being thus freed from tyranny, as of it had
eat given himself, versio anglica. Hoc est,
minus) cum ad eum nuntius de Roma ty-
erio liberata fuisset allatus, non aliter ac-

iter accepit, quam si ipse victus esset. Maxi-
stquam nuntium de Maxentio debellato ac-
timopere doluit. « At ille, » inquit Eusebius
p. 9, « his rebus compertis, primum quie-
te tyrannus, graviter iugemuit. Postea ve-

imperatorem maximum diceret. Nota bene.
nte collegimus, in Constantini igitur gra-
etum vere noveque fuerat a senatu, ut in
imperator maximus cognominaretur. Ita enim
Maximus, cum majuscula M ab initio,
vulgo, cum minori scribendum potem. Cæ-
huc pertinere possint, jam recentior dicta

CAPUT XLV.

tinus rebus in urbe compositis, hyeme pro-
iolanum contendit. Maxentium vicit Con-
6 kal. novembr. auctore Lactantio, De
s. cap. 44. (Is autem dies vulgo vigesimus
etobris vocatur.) Ita ut Romam octobris
sus fuerit Constantinus. Inde duos menses
explevit. (Nam de Maxentio et Constan-
tazarius: « Quicquid mali sexennio toto
feralis inflixerat, bimestris fere cura sana-
venit etiam lex Constantini in Codice
no, quam Romæ edidit sub initium decem-
oma statim discessurus. DOWELLUS.

azarius in Panegyrico, quem Constantino
23, scribat, quicquid mali factum fuisset,
fere curam sanasse, patet, anni inse-
tio, rebus urbanis constitutis, Roma Me-
perrexisset, ut Licinio Constantiam sororem
atrimonium daret. Dico, sequentis anni ini-
b. i Codic. Theod. De censu, dicitur: Dat.
feb. Rom. Constantino A. IV, et Licinio ut
sc. 313. Mense itaque januario adhuc
Constantinus, nisi loco Dat. legendum sit
ibus editionibus PP. PAGIUS.

tinus rebus in urbe compositis, hieme proxima
313) Mediolanum contendit, ponit idem Pa-
eisdemque, ut apparet, insistens hypothe-
quod primo notandum, non ideo tamen
perpetuo constitit vir clarissimus, ut hæc il-
ad dictum annum, num. 2 testantur:
us sub finem anni præcedentis (312) vel cur-
3) initio Mediolanum venit, et Constantiam
icinio in matrimonium collocavit. Deinde
ita tantum, quo potius tempore Constan-
reportatam de Maxentio victoriam Medio-
fectus fuerit, dubitavit proprie Pagius: sed
mmo postulare, cum victoria illa ad sex-
das novembris reportata, tum Nazarii lo-
nid mali sexennio toto dominatio feralis in-
mestris fere cura sanavit, atque ista denique
atio hyeme proxima, cuius facile sensus esse
m hyems proxime instaret, ut statuamus
um medio circiter decembri ex urbe Roma
m contendisse. Præsertim, cum, verbi
risiensis editio Codicis Theodosiani, apud
anno 1586, vulgata, nullo modo legem
te Censu datam fuisse Romæ præ se ferat,
citer propositam, in hunc modum:

stantinus A. ad populum. Quoniam tabu-
tum per conclusionem potentiorum sarcinam
es transferunt, jubemus, ut quisquis se gra-
baverit, suam tantum pristinam professionem
etc. PP. (id est, Proposita) 15, kal. feb.
stantino A. III, et Licinio III coss. Quod
e fieri potuit absente Roma Constantino, et
versante, ac si revera Romæ præsens

Mediolanum contendit. Sub hujus anni (313) col-
sulibus Constantino imp. 9, Licinio imp. 7. Constan-
tinum adhuc mense Martio Mediolani fuisse, constat
ex lege 1, De bonis vacantibus, ibidem 6 id. Mart.
data, quæ refertur in Codice Theodosiano. PAGIUS.

Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Con-
stantiam nempe, quam Constantius Chlorus, Constan-
tini pater, ex Herculi privigna Theodora sustulerat,
eamque proinde Constantini sororem ex patre; quin
et Licinio jam ante desponsam, uti supra capite 45
memoratum his verbis: « Maximinus tamen ut au-
divit Constantini sororem Licinio esse despon-
sam, etc. » — Decembri, ut existimo, ineunte, Me-
diolanum venit, nuptiarum causa, Licinius. DOWEL-
LUS. — Id ego potius sequentis anni initio accidisse
censuerim. Sed, utcumque sit, cum semel feliciter,
ut ex hoc capite et quadragesimo octavo discimus,
Constantinus et Licinius apud Mediolanum nuptiarum
ergo convenissent, universa illi obiter eo loco, quæ
ad commoda et securitatem publicam pertinerent,
in tractatu habuerunt; atque hæc, inter cætera quæ
videbant pluribus hominibus profutura, ordinanda
esse in primis crediderunt, ut darent et Christianis
et omnibus liberam potestatem sequendi religionem,
quam quisque voluisset.

Constantinus deinde Mediolano (labente adhuc
anno 313) digressus, in Galliam et ad inferiorem
Germaniæ limitem, ubi Treveris, reversus est, ac
Francorum et Barbarorum ad Rhenum transitum in-
hibuit, repressitque, ut testatur auctor incertus pa-
negyrici Constantino dicti cap. 21... Hincque, ut
observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theo-
dosiani, Treveris postea datæ ab eo plures constitu-
tiones hoc anno mensibus novembris et decembris.
Licinius vero Mediolano ad Illyricum reversus est,
ut habet anonymus Valesianus. PAGIUS.

Hyeme quam cum maxime sæviante. Fallor, an hæc
lectio corrupta, et pro ea legendum, vel simpliciter,
hyeme quamquam maxime sæviante; vel una voce am-
plius, quæque a ms. codice suggeritur, hyeme, quam-
quam cum maxime sæviante. Cogitent docti. Explicant
ut bene sanam Cuperus et Columbus.

In Bithyniam occurrit. Puto: in Bithyniam ac-
currit. GRÆVIUS. — Lego: in Bithyniam procurrit.
TOLLIUS. — Sed a nostro τὸ concurrere, pro in unius aut
plurium comitatu procurrere, festinatoque plus minus
gradu vel itinere progredi, usurpatum esse, jam su-
pra, credo, evicimus. Et hic locus capituli 25 confir-
mare possit, « admonentes eum periculi, quod uni-
versi milites, quibus invitis ignoti Cæsares erant
facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum
concursuri alacritate summa, si venisset armatus. »

Transjeto protinus freto. Thraciæ nimirum, uti
recte supplevit versio anglica: having crost the straits
of Thrace. Vulgo Bosphorus Thracius nuncupatur.

Nec tamen quicquam vis aut promissa valuerunt.
Locus non male forsitan pro mutilo habitus a Co-
lumbo.

Per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi
ad imperatorem. Diverso modo acceperunt interpretes.
Gallicus nempe, ac si ita Cecilius noster scripserit:
per quos satis fuit spatii ad mittendum nuntios litteras-
que Licinio (Il y avoit déjà onze jours que la ville était
assiégée, terme suffisant pour donner avis à Licinius des
choses qui se passaient). Anglicus vero quasi auctoris
verba sint: quos quidem dies Maximinus ad hoc obses-
sis præsiniverat, ut per eos imperatorem de suo et By-
santii statu monerent (they had eleven days assigned
them, for advertising the emperor). Eligant ex istis
sensibus eruditi quem maluerint. Sed verius, opi-
nor, est, quia apud nostrum ne minima quidem men-
tio istius modi spatii Byzantinis a Maximino concessi
reperitur, sententiam esse, Byzantinos per undecim
dies obsidionis, qua undique Maximini exercitu cir-
cumfuso pressi sunt, haud simpliciter spatium ha-
buisse nuntios litterasque mittendi ad Licinium, sed
revera viam invenisse, qua id vel invito Maximino

præstarent, ut se proinde post id temporis non præter omnem Licinii notitiam expectationemve Maximino dederint.

Cum milites non fide, sed paucitate diffisi. Cujus fide, vel paucitate? Videtur vox præsidii deesse, vel aliquis tandem similis genitivus in hunc modum: *Cum milites non præsidii fide, sed paucitate diffisi.* — Pro diffisi, lego defecti. — GALE.

Hinc promovit Heracleam. Maximinus scilicet, quanquam id nomen ab ipso fere capitis initio sit repetendum. *Heracleam* autem, *Heracleam* Thraciæ intellige, quæ mox alia appellatione *Perinthus* vocabitur. Ptolemæus, Πέρινθος, ἄτοι Ἡράκλεια, *Perinthus*, aut *Heraclea*. Incertus poeta:

Quæ magna Perinthus

Ante fuit, priscum mutavit Heraclea nomen.

Confer dicenda infra.

Festina itinere. Non absimili locutione Plinius in panegyrico: *Festinati honoribus amplificat atque auget*; simillima vero Jo. Frid. Gronovius, vir summus: *Usus ait necessario magis quam consulto festinata navigatione*, cum videlicet hunc locum Dictyos Cretenensis ex ingenio et manu scripto simul codice emendasset: « Legati paucis diebus ad Trojam veniunt; neque tamen Alexandrum in loco offendere. Eum namque preparatione navigii inconsulte usum, etc. » Quin videri haud immerito possit Justinus ex plena phrasi, *festinato itinere*, concise *festinato* dixisse, his verbis: « Pœnitere deinde dimissi Demetrii (Phrahem) cœpit: ad quem retrahendum eum turmas equitum *festinato* misisset, Demetrium, etc. » qui nempe alibi eodem sensu *citato itinere miserunt*, scripserit.

Accepta in deditione Perinthis. Id est, *Heraclea*; sic enim vocata *Heraclea* Thraciæ ad differentiam aliarum ejusdem nominis urbium, ut notat Valesius ad lib. XXI Ammiani, PAGIUS.

Accepta in deditione. Corrige, ut supra aliquoties, in *deditionem*. TOLLIUS; item Boherellus. — Suadent certe infinita exempla. Puta, hæc Justini, lib. XII, cap. 6: *Dabas in deditionem accepit*. Ibid. cap. 7: *Omnes ejus loci gentes in deditionem accipit*; et cap. 9: *Hiacensanas Sileosque... in deditionem accepit*.

Processit ad mansionem nulla decem et octo. Id est, ordinante verba Maucroixio: *Processit millia decem et octo ad mansionem* (il s'avance six lieues au-devant de l'ennemi); quo etiam modo construenda esse judicaveram. Verum dubitabam amplius, annon forte post vel ante *mansionem*, adjectivum numerale *primam* in hunc aut similem modum supplere oporteat, *processit ad primam mansionem nulla decem et octo*. Sequitur quippe proxime cum secundo numerandi adjectivo, nec enim poterat ulterius, *Licinio jam secundam mansionem tenente*. Viderint eruditi viri: nihil affirmo.

Millia decem et octo. Six lieues, Maucroix; ad verbum, sex leucas: cui proinde singulæ leucæ ex tribus veterum milliaribus constant.

Millia. Ita ubique, quantum quidem ex Baluzii editione colligere est, scheda vetus, non *millia*; quod iis lavet, qui cum Varrone, Eutropio, et aliis, vocem *miles* a *mile* isto, v. gr. pacto deducunt: « Mile pugnatore delegit, quos a numero milites appellavit » Eutropius, lib. I, de Romulo: clarius autem Isidorus, l. IX, c. 3: « Miles dictus, quia mille erant ante in numero uno, vel, quia unus est ex mille electus. »

Licinio jam secundam mansionem tenente distantem millibus totidem, qui collectis, etc. Ita hodie post Vossium Baluzius, qui prius scilicet cum ms. codice in auctoris verbis: « Licinio jam secunda mansionem tenente, distante milibus totidemque collectis; » nisi quod idem paulo post, ex conjectura, in erratorum indice legendum monuerat: « Licinio jam secundam mansionem tenente, distantem milibus totidem, atque collectis; » unde mox Sparkius in prima editione Oxoniensi: « Legit vir reverendissimus (Vossius), Licinio jam secundam mansionem tenente, di-

stantem millibus totidem, qui, etc. quæ emendati Baluziana distinctior videtur. » Porro Vossianam quæque Columbus in editione Aboensi secutus est; quantum ad veterem scripturam, en quid amplius viri docti ejus loco ediderint, aut ad eandem notaverint.

Licinio jam secunda mansionem tenente. « Licinio jam secundam mansionem tenente. » PAGIUS.

Licinio jam secunda mansionem tenente. Lege: « Licinio jam secunda mansionem tenente; » hoc est, castrametante. Suetonius in Galba 12: *Cn. Dolabella, juvenis cujus hortos tendebat, proniorem*. Virgilius:

Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.

Notissima est hæc verbi notio, et maxime propria apud omnis generis scriptores. GRÆVIUS.

Tenente, distante. Locus mutilus. ALLIX. — *Distante milibus totidemque collectis, etc.* Locus corruptus est. PAGIUS.

Milibus totidemque... Lego: *millibus tot, idemque collectis, etc.* GALE.

Collectis ex proximo quantis potuit milibus. Quantis potuit, græco more, pro *quantos potuit*; scilicet colligere. TOLLIUS.

Ille. Maximinus. Versio anglica.

Ipsè. Licinius. MAUCROIX.

Sparsi enim milites. Licinii nimirum, supplementibus ambobus interpretibus.

Adunari omnes. Ut supra, in *civitatibus urbana rusticæ plebes adunata*; quod ex Plinio et Justino illustravimus. Addimus nunc ex eodem Justino sequentia exempla. L. II, c. 12: *Adunata omnis sociorum classis*. L. VII, c. 1: *Adunatis gentibus variorum populorum*. L. XI, c. 5: *Adunato deinde exercitu naves onerat*.

CAPUT XLVI.

Propinquantibus ergo exercitibus. Sic initio, c. 24 *Jam propinquavit illi judicium Dei*; ad quem locum videsis notas.

Ut si victoriam cepisset. Hoc est, vertente Maucroixio, reportasset: *S'il remportait la victoire.* Optime. Quid aliud enim *victoriam capere* esse possit, quam, ut vulgo latini locuti sunt, reportare, ad pisci, consequi? Sed quis interim, præter nostram *victoriam capere* usurpavit? Nam nullum mihi usquam exemplum observatum.

Quiescenti. En songe. MAUCROIX. Id est, in somno. Quo hic Justini locus pertinet: « Post hæc (Combyes) per quietem vidit fratrem suum Smerdum regnaturum. Quo somno exterritus, etc. — *In his sleep.* Versio anglica. Hoc est, dormienti. Præferam Non simpliciter, quia proxime sequitur, *dixam deinde somno*; sed præcipue, quoniam etsi multa per quietem videre soleant homines somnando, non inde tandem, proprie loquendo, quiescere, somnare est, sed dormire. Cicero, verbi gratia, Verr. 6: *Eum cum venio, prætor quiescebat*. Confer elegantissimum locum Lactantii: « Corpus enim, vigilante sensu licet jaceat immobile, tamen non est quietum, quia flagrat in eo sensus, et vibrat ut flamma, et artus omnes ad se astrictos tenet. Sed postquam mens ad contemplandas imagines ab intentione traducta est, tunc demum corpus omne resolvitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione cæca, cum eogentibus tenebris secum tantummodo esse cœperit, dum intenta est in ea, de quibus cogitat, repente somnus obrepit, et in species proximas sensim ipsa cogitatio declinat. Sicut, quæ sibi ante oculos posuerat, videre quoque incipit. Deinde procedit ulterius, et sibi avocamenta invenit, ne saluberrimam quietem corporis interruptat. »

Deum summum. Hoc epitheto cum de vero Deo agitur, vix quidquam frequentius in indubitatis Lactantii lucubrationibus. Hinc suis locis: « Vim potestatemque summi Dei; hominem præclara quadam conditione a summo Deo esse generatum; neque tamen ei debitum cultum tamquam summo patri redditum; esse summi Dei filium, qui sit pe-

maxima præditus : Sibyllam Erythræam a summo Deo fuisse exorsam ; sic a prænecessitate dispositionem summi Dei, ut esset etc. ; Deum summum ad restituendum iudicium, et ad tutelam generis humani excitasse ; illum providentiam summæ is ad fastigium principale provexisse ; denique nimia exemplorum satietas capiat : « homini summum Deum per eum, qui missus est, rit, pœnas daturum. » At, quod aliqua dicit observatione, idem epithetum in hoc opusculo minus frequenter, si voluminis ratio habeatur. Nam capite 1 : « Scirent quatenus virtutem majestatem suam in... delendis... nominibus Deus summus ostenderet ; » nostro vero, « Deum summum ; » et quadragesimo septimo, « Deum summum jugulandos subjectis inimicis. » et enim, inter alia, Lactantium istius quoque prementem esse suadeant, dubitari non potest. *urgere sibi visus esset, et cum ipso, qui monearet, tunc docebat eum quomodo et quibus verbis idem.* Hujus loci, qui a multis forsitan pro non habitus est, duas video proponi emendationes : rudis viris : unam unius tantum litteræ ; altero, ex pluribus simul emendationibus em. Corrigo : *cum surgere sibi visus esset, et qui manebat, adsteret, tunc, etc.* BOHERELLUS. : *Consurgere sibi visus est, et cum ipso, qui moristare. Tunc, quæque postea.* TOLLIVS. — Nos, vel eo nomine, quod veteris codicis lectione immutat, alteri longe præferendam esse, ur.

ium, etc. Hoc est utriusque interpreti, unum ex Licinio a secretis erant : *Un ue ses secrétaires.* x. *One of his secretaries.* Versio anglica. Id est, adhiberi. Alias et *accersiri*, vel *acpossi*. Tol.

te Deus, te rogamus, etc. Triplicem hujus compellationem, *summe Deus*, cæteris huiusmodi locutionibus, quæ ipsum Lactantio videntur, col. præc. non addecimus ; quoniam bellationes ne hominem quidem proprie, sed auctorem habuisse censendæ sunt, ut ex istis liquet.

illis pluribus. Ut schedula nempe, qua quis in foro, vel templorum valvis pro quidpiam invenisse, eique, cujus est red, *libellus* vocatur ab Ulpiano in Digestis : plerique etiam hoc facere, ut libellum prominentem invenisse, et redditurum ei qui verit. » Neque vero multo amplior, aut non erte amplior hujus capituli oratione, *libellus* *βιβλίον ἀποστασίον*, de quo apud Matthæum noster cap. xix, 7, quandoquidem *repudii libellum* tantum versibus, haud pluribus, inquam, cioribus debuit conscribi, ut ex Rabbinis a to ad Matth. v, 31, laudatis, cognoscere est. *per præpositos tribunosque mittuntur, ut suos milites doceat.* Audio. Sed ad quosnam mittentur qui postea et confestim ex acceptis memoriam exemplaribus suos quisque milites immum orare docerent ? Nam de hujusmodi us altissimum in recepta lectione silentium nino vel dicendum aliquid deesse, quale sit, atia, ad Centuriones, isto pacto, et per præribunosque mittuntur ad Centuriones, ut suos milites doceat, si per præpositos tribunosque ex vulgatissimo loquendi usu, *præpositorum imque opera mittere* significat. Vel, quod mandandum, sicut Justino lib. viii, cap. 3, *per littere*, et Latinis alibi, *per plateas et quadri-*, idem prorsus, atque ad regna mittere, ingulas plateas et singula pariter quadri via sonant : ita hic loci *per præpositos tribunosque* proprie esse ad singulos cum præpositos, unos mittere, ut qui militum præpositi tribunt, eorumdem doctores, quod ad illam præ-

ationem attinet, fierent. Neque sane aliter interpretes acceperunt. — *Que l'on distribue aux colonels et aux capitaines, pour l'apprendre à leurs soldats.* MAUCROIX. Ad verbum, quæ (precactionis exemplaria) præpositis tribunisque distribuuntur, ut eam suos quisque milites doceat. *Which were sent about to all the Officers, etc.* Anglica versio. Ad verbum etiam, quæ quidem precactionis exemplaria ad omnes præfectos missa sunt. — De præpositis porro et tribunis, quid differant, tum quid eorumdem nomina valeant, videatur Cuperus et Columbus.

Crevit animus, etc. Non minus egregium hoc Licinii stratagemata, atque illud, de quo supra, Constantini. Eodem ferme astu usus est Sertorius, apud Plutarchum ; nec Scipionis in templum Jovis recessus, aut Numæ : ad eam Egeriam aditus diversi sunt generis. TOLLIVS. — Sed unde constat Tollio, neque Constantinum, neque Licinium ea vere somniasse, quæ professi sunt, ut pro meris stratagematibus habenda sint ? Num ipse, ut olim Josephus in *Ægypto*, *Tzophnathpahaneach* est ? Id est, vertente Mattathiade, *κρυπτῶν ἐρπετῆς* ? At Deum somnia vel ipsis Gentilibus immittere, agnoscebat Jacobi filius Josephus ; quod non videtur Tollivus admittere.

Statuit imperator prælium diei kalendarum maiarum. Quis imperator ? Licinius, an Maximinus ? Maximinum versio anglica disertissime nominat : *Maximin resolved to give battel on the first of May.* Neque etiam de alio intelligendæ editiones Oxonienses et Cantabrigienses in subjicienda paulo post annotatione. Sed quid planius, cum de Licinianis militibus proxime præcesserit : *Crevit animus universis victoriam sibi credentibus de cælo nuntiatam*, quam recta pertinere subsequentia verba, *Statuit imperator, ad eorum imperatorem Licinium ? Præcipue, cum quæ paucis abhinc versibus legentur, aperte ponant, Maximinum neutiquam die ipso kalendarum maiarum pugnare voluisse, sed uno die citius, et, ut cum nostro loquar, pridie.* Fateor interim rem, si aliunde spectetur, non omni prorsus carere difficultate, sed quæ non sit insolubilis, ut patebit et sequentibus. — *Diei kalendarum maiarum.* Lege : *inire die, seu potius in diem kalendarum maiarum.* TOLLIVS. — Quod putat in ipsa sæ note clausula Columbus, *ferri utcumque posse, statuere alicui diei prælium, ἄρκι τοῦ constituiere in illum diem prælium*, adeo mihi non displicet, ut valde affine credam loco capituli 38, ubi Gothi Maximiano se tradidisse dicuntur *malo generis humani, pro in malum*, ut palam est : *au grand intérêt de l'empire.* MAUCROIX. — Nil itaque hic, interpolandum censeam. Galli dicerent : *Il résolut la bataille pour le premier jour de mai.* Aliorsum tamen abire Cuperum, et sæ quoque note initio Columbum, dissimulare nec volumus, nec debemus. — *Diei kalendarum maiarum.* Quo die factus est imperator anno 305, a quo cum octo jam anni effluerint, robor exinde accedit iis, quæ supra dicta sunt de tempore, quo periit Diocletianus. Edit. Oxon. et Cantabr. addente etiam postrema : *Vide Annotationes Valesii in lib. viii Eusebii Eccles.* D Hist. cap. ult. — Sed male certe, (vel si cætera, de quibus jam non ago, bene habeant) quod memoratis editionibus, et Baluzio ipsi ante illas *imperator* in his verbis, *Statuit imperator*, Maximinus est. Potius enim Licinium intelligendum esse, paulo ante præbavimus, et porro ostendemus.

Quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant. Locus, de quo quid unquam commode fieri possit, non video, nisi cum supplemento legatur, *quæ octavum annum nuncupationis hostis ejus, vel inimici ejus implebant*, aut aliquid tale. Prima ratio est, quod eo pacto hæc verba, *octavus annus nuncupationis ejus*, non videbuntur amplius ad eundem imperatorem referri, de quo noster proxime ante, *Statuit Imperator* (Licinius scilicet, ex modo dictis) *prælium diei kalendarum maiarum.* Secunda autem, quod revera kalendæ illæ maiæ octavum annum nuncupationis Maximini, qui Licinii hostis erat, impleverint : at

non itidem Licinii, quod quisquam, opinor, valeat ostendere. Ac tertia denique, quoniam eo ipso, quod illa kalendæ dies natalis fuerunt imperii Maximini, potuit sane optime Licinius prælium in eum diem constituere, ut quemadmodum antea Maxentius natali die, non Constantini, sed suo proprio victus fuerat, Maximinus pariter propriis imperii sui natalibus debellaretur. Verum quomodo vicissim recte dici posset Maximinus, prælium diei kalendarum maiarum statuisse, quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant, ut suo potissimum natali vinceretur, sicut Romæ victus fuerat Maxentius; cum, si, ut decet, non ex eventu, sed ex Maximini mente loquendum est, nequaquam vinci voluerit Maximinus, sed vincere; neque id etiam ipsissimis kalendis maiis, verum uno die maturius, ut mox tradetur? Putem itaque, hunc locum, non secus ac alios multos hujus opusculi, mutilum esse, et supplemento aliquo, qualia supra proposui, indigere.

Quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant. Ideoque gesta hæc anno 313 quo kalendis maiis imperii Cæsarei annus octavus complebatur. PAGIUS.

Ut suo potissimum natali vinceretur. Maximinus nempe; quod etsi jam satis alieno loco monitum, debet hic denuo, vel ob anglicam versionem, quæ id nomen rotunde supplevit, observari.

Sicut ille victus est Romæ. Id est, Maxentius. PAGIUS. — Confer translationem anglicam: *It happened, that as Maxentius was defeated at Romæ, etc.* Item Baluzium et Toinardum.

Maximinus voluit præire maturius. Corrigo, prodire, vel perire. GALE. — Posterius malebam, hoc sensu: Sed Maximinus uno die citius pugnare voluit, adeoque, rem ex eventu putando, perire maturius. — *Only Maximin would needs anticipate his own ruin: for he would needs fight the day before it.* Anglica versio. Ad verbum: Tantummodo Maximinus noluit anticipare suam ruinam. Noluit enim eo die, qui illam præcessit, præliari. Ut appareat, clarissimum interpretem pro Maximinus voluit præire maturius, inter alia legisse, *Maximinus noluit*. Plura enim divinare nequeo.

Nuxtiatur in castra, etc. Forte delendum in, ut alibi. BOBERELLUS.

Capiunt milites arma, etc. Liciniani nempe, quomodo simpliciter post pauca nominabuntur. Neque in diversum abeunt interpretes.

Quem vocant Serenum. Thraciæ locum inter Hadrianopolim et Heracleam, contra Zozimum, qui pugnam hanc in Illyriis pugnatam refert. Edit. Oxon. et Cant.

Galeas resolvunt. Resolutis nempe nexibus ligaminum, quibus galeæ capiti aptabantur, et constringebantur ne exciderent. Cassides autem, monente Isidoro, de lamina erant, galeæ de corio, cum hac, secundum Josephum Scaligerum, differentia, quod quæ ex caninis pellibus fiebant, κυνία proprie vocabantur a poetis græcis: quæ vero ex lupinis, λύκεια; et quæ ex felinis, γολέαι, galeæ; γολέη quippe, in prosa γολῆ, felis. Sed hoc sine dubio præcipua observatione dignum, Licinii milites non nisi depositis galeis, nudoque proinde capite, precem, quam edocti fuerant, dixisse. Sive quod ita faciendum esse idem Dei angelus, qui Licinium, quibus verbis orandum esset, monuerat, una opera præscripsisset: præcessit enim: *Tunc docebat eum, quomodo et quibus verbis esset orandum; sive quod, ipsa docente natura, omnis vir, qui Deum suum velato capite orat, eo ipso suum Deum dedecoret.* Paulus certe in priore Epistola ad Corinthios: *Omnis vir orans . . . velato capite, dedecorat caput suum; paucisque interjectis: Vir enim non debet velare caput, εἰδὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχων;* quod alibi, Deo dante, ut vulgo perperam acceptum explicabo. « Apponebantur ad sedem fluentem cocta et calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Quæ resolutis, inæstinabile scatebat examen. » Item hunc Justinii: « Jugum plaustris requisivit; quo

exhibito, gladio loramenta cædit, atque ita resolutis nexibus, latentia in nodis capita invenit. »

Virtute jam pleni. Bellica illa scilicet, quæ vulgo fortitudinis nomine cognita, et ignavia contraria est. Neque quidquam Justino familiaris, etsi eam lib. ix, cap. 2, haud simpliciter virtutem, sed virtutem animi vocaverit his verbis: *Scythas virtute animi, et duritia corporis, non opibus censerit, quam ut alibi virtutem sine ulla adjectione nominet.* Sic ibidem paulo post: « Cum virtute et numero præstarent Scythæ, astu Philippi vincuntur; » et sequenti capite: « Athenienses... virtute Macedonum vincuntur; » et lib. i, cap. 11: « Per tanta itineris spatia virtute se usque terminos patriæ defenderunt; » et lib. xii, cap. 1: « Agis rex cum suos terga dantes videret, dimissis satellitibus, ut Alexandro felicitate, non virtute inferior videretur, tantam stragem hostium edidit, ut agmina interdum fugaret; » quibus plurima talia possint adjici. *The Soudiers being now wonderfully animated.* Anglica versio. Id est, cum jam milites mire animati essent.

Scuta tollunt. *They took up their Shields.* Eadem. Ad verbum, scuta attollunt. Sensu sane optime expresso, sed propter quem nil necesse sit ita legere. Tollere enim non raro est de terra attollere, seu de plano. Cicero ad Atticum: « Quid si tu velis, inquit? Age, quis est, cui velle non liceat? Sed ego hoc ipsum velle miserius esse duco, quam in crucem tolli; » quod, ut omnes norunt, haud aliter factum, quam de terra attollendo. Idem., lib. iii Offic.: *Sol Phaetonti filio, ut redeamus ad fabulas, facturum esse dixit, quicquid optasset: optavit ut in currum patris tolleretur; sublatus est insanus: ubi pariter tolleretur, pro de plano attolleretur.*

CAPUT XLVII.

Maximinus aciem circumire, etc. Suam-ne? an Licinii? Non suam certe. Nam, uti mox patebit, adeo procul a suis Maximinus, quando aciem, de qua agitur, circumibat, abierat, ut facto semel in ipsum per Licinianos impetu, coactus fuerit ad suos refugere: *Fit impetus in eum, et ad suos refugit,* qui suos ergo nequaquam prius circumibat, sed Licinianos eosque cunctos. Quod ideo addimus, quia, ut res sunt, videtur omnino noster aciem, cujus meminit, a Liciniani militibus, de quibus proxime loquitur, aperte distinxisse: *Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis.* Acies ergo, universus sit Licinii exercitus, tam præfectos omnes, quam omnes inquit gregarios milites complectens: sint vero *Liciniani milites*, gregarii milites tantum; ut universum quidem Licinii exercitum ex præfectis et gregariis militibus constantem Maximinus circumiverit, sed solos gregarios milites, ut ad defectionem proniores, nunc precibus, nunc donis sollicitaverit. « Scribuntur hæc in libellis pluribus, et per præpositos tribunosque mittuntur, ut suos quisque milites doceat: » verba sunt superioris capitis; unde non parum roboris proposita modo distinctio mutuatur. — *Maximin tournait autour des bataillons de Licinius, et tâchait de les ébranler par ses prières et par ses promesses.* MATUROIX. — Tanquam vulgata lectio sit, *Maximinus aciem Licinii circumire, ac eam nunc precibus sollicitare, nunc donis.*

Tantus numerus legionum... tanta vis militum a pacis metebatur. Usus est alicubi simili translatione Justinus.

Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum præmiorum memor. Horatius de milite Crassiano, l. iii, Od. 5.

Consenuit socerorum in armis
Sub rege Medo Marsus et Appulus,
Anciliorum, nominis, et togæ
Oblitus, æternæque Vestæ.

TOLLITA.

Nemo virtutis. Id est, fortitudinis; proindeque eodem sensu, quo in præcedenti capite: *Illi, oratione ter dicta, virtute jam pleni;* et quo rursus in quadragésimo quarto: *Senatus Constantino virtutis gratia*

(nominis dicam, an numinis?) titulum decrevit, A sibi Maximinus vindicabat.

devotam mortem. Devota mors hic loci est, mors ista; quomodo apud Virgilium Æn. 1:

recipue infelix, pesti devota futuræ,
impleri mentem nequit, ardescitque tuendo
conmissa:

mori destinata, qui futurus erat Didoni pestifer - A une mort volontaire. Maucroix. Hoc est, ad in voluntariam, sensu feliciter declarato.

summus. Ut supra, oraret Deum summum: suo loco pro virili illustravimus. Plura tibi Ba- et Cuperus suppediabant.

jecit purpuram. Vestem in fine capitis simpli- o nomine appellabit: Ita vestem resumpsit. robique purpuream vestem intelligendum esse, estum est. Eoque pertinet, quod quam vestem s seinel atque iterum in historia passionis

πορφύραν, ad verbum purpuream nuncupavit B δούσαν αὐτὸν πορφύραν, cap. xv. 17. καὶ ὅτε ἐνέ- αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, eodem ca- nummate 20), illam ipsam Joannes duobus pa- rois ἱμάτιον πορφυροῦν, id est, de verbo ad ver- pallium purpureum, nominavit: ἱμάτιον πορ- περιέβαλον αὐτὸν; c. xix, 2: ἐξήλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔρων τὸν ἀκάθιστον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμά- bid. 5. Noster supra, fere uti hic: (Dacia) ram Diocletianus injecit suam, qua se exiit.

apta veste servili fugit. Confirmat Eusebius, l. ix, 0, et lib. 1 de Vita Constantini, cap. 58. PAGIUS. tum trajecit. Idem nempe, de quo in anteece- nus: Sed (Maximinus) transjecto protinus fretu, rantii portas accessit armatus: cum hoc descri- quod Maximinus, dum prima vice fretum illud ebat, contenderet ex Bithynia in Thraciam ad unique posset Licinii provincias urbesve occu- s; quando vero secunda, regrederetur e con- ex Thracia in Bithyniam, ut se intra suos fines ret. Colligo ex capite 45, et ex his Eusebii

C ὅτω ἔπειτα ἀσχύνης ἐμπλεῖς ὁ τύραννος ἐπὶ τὰ αὐτὸν ἔθρον μέρη πρῶτον μὲν ἐμμελεῖ θυμῷ, etc. st. Sic igitur tyrannus, cum ad imperii sui partes inia plenus (ita enim Græca ad verbum) venis- rumum quidem animo furens, quæque deinceps. Baluzium, et post illum quoque, si volueris, in in Critica Baroniana ad an. Ch. 314, num. 5. in exercitu, etc. Melius, ad in exercitu. TOLLIUS. go: Ac ita exercitus pars dimidia prostrata est. altera vel dedita, vel in fugam versa est. BOHE- s. — Accedit quam proxime versio anglica in modum: ser now the one half of his Army was yed, and the other half either fled or rendered it am enim ejus exercitus pars dimidia prostrata , et pars altera dimidia vel dedita, vel in fugam

merat enim pudorem deserendi desertor impera- deserendi quid? his interests. Eadem versio; dicas, ejus partes, vel, ejus causam: cui con- ssertor imperator desertorem sui exercitus im- D vrem sonat. And since the emperour had deserted my, the souldiers were not at all ashamed of de- his interests.

ebam in commune vocem prælii, quæ præces- oe pacto repetere: ademerat enim pudorem de- li prælium desertor prælii imperator. Quam turpis si imperatori, et militibus ea desertio esset, lit, cum odiosissimum desertoris elogium, quo Maximinus notatur, tum insignis ista Athenien- ut ut prælio cæсорum, commendatio apud Jus- , lib. ix, cap. 3: Non tamen immemores pris- floriæ cecidere: quippe adversis vulneribus, om- ca qua tuenda a ducibus acceperant, morientes ribus texerunt. Imo, quod memoria exciderat, i Justino, lib. xxii, cap. 8: exemplum est fla- ngulare rex exercitus sui desertor.

ille kalendis maiis, id est, una nocte atque una

die, Nicomediam alia nocte pervenit. Post die, deest aliquod vocabulum, quod sit nomen mansionis, ad quam kalendis maiis, id est, una nocte atque una die, venerit Maximinus, unde Nicomediam alia nocte pervenit. BOHERELLUS. — Post die, deest ad fretum. TOLLIUS.

Nicomediā alia nocte pervenit. Lege, alia nocte. ALLIX. — Quid si nec quidquam desit, nec aliud quidquam, præter ordinem verborum, sit corruptum; ut hic ordo scilicet genuinus olim fuerit: At ille kalendis maiis, id est, una nocte, una die, atque alia nocte, Nicomediam pervenit.

Millia centum sexaginta. Soixante lieues. Maucroix. Id est, sexaginta leucas; cum, si sibi constare voluisset, debuisset tantum ponere, cinquante-trois lieues, leucas quinquaginta tres.

Raptisque filiis, etc. Hoc est, raptim, seu cum summa festinatione capitis. Livius in eundem sen- sum: « Propiorque excusanti transitionem ut ne- cessariam, quam gloriant eam velut primam occa- sionem raptam. » Sed nec alio sensu forsitan Chris- tus apud Matthæum c. ii, 12: Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασται ἀρπάζουσιν αὐτήν. Vulgata: « A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc regnum cælo- rum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

Petivit Orientem. Sed in Cappadocia, etc. Id est, primum quidem in Orientem proprie dictam recipe- re se decreverat, adeoque Cappadociam prætergredi, et Syriam v. gr. petere, ex qua haud multo antea, tanquam ad se pertinente exercitum in Bithyniam ad vicinas Licinii provincias, si posset, invadendas moverat. Verum cum, iter faciendo, non paucos milites præter spem in Cappadocia tam ex fuga, quam ab Oriente collegisset, in Cappadocia aliquan- diu substitit. Quod dum limito, inter alia propter Zozimi locum facio, quem apud Baluzium invenies. Ex his autem, vel me tacente, intelligis Cappado- ciam huic auctori non fuisse in notione Orientis spe- cialiter dicti comprehensam.

Ita vestem resumpsit. Ces légers secours lui don- nèrent le courage de reprendre encore la pourpre. MAU- croix. Hoc est, breviter, ita purpuram resumpsit. — And there he took the purple again, versio anglica: tanquam vulgata lectio sit, ibi purpuram resumpsit. — Omnino, vel ibi vestem resumpsit legendum, vel, quod præferam, sensus est: Deinde vestem resump- sit; uti jam supra plus semel, τὸ ita idem esse atque deinde, vel postea monuimus. Confer, si pluribus ad- huc exemplis opus est, Justinum, lib. v, cap. 3 in fine; item lib. xi, cap. 7, in fine quoque: ne et alia rursus indicem.

CAPUT XLVIII.

Accepta exercitus parte ac distributa. Sui-ne exer- citus? an hostilis? Nam variant interpretes. Ego hostilem cum Maucroixio intelligo: quia si de ac- cepta a Licinio sui proprii exercitus portione, eaque simul in varias, puta, civitates distributa sermo es- set, nequaquam proxime sequeretur, trajecit exerci- tum in Bithyniam, sed trajecit alteram in Bithyniam; cum qui pone se sui exercitus partem de industria relinquit, non amplius exercitum, sed solummodo partem alteram exercitus trajiciendam habeat. Atqui diserta nostri narratio est: « Licinius, accepta exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus. » Accedit, quod cum sub finem præcedentis capitis diserte de Maximini exercitu scripserit: Pars dimidia pro- strata est, pars autem vel Licinio dedita, vel in fu- gam versa, optime invicem cohæreant, partem ali- quam Maximiani exercitus voluisse se Licinio dedere: Licinium autem eandem primo libenter accepisse in deditionem; paulo post vero prudenter in diversas suorum militum seu turmas, seu catervas, distri- buisse; ac tum denique exercitum, ita ex suis et Ma- ximianis constautem, trajecisse in Bithyniam.

Die iduum juniarum. Die quidem iduum juniarum Nicomediæ propositæ sunt litteræ de restituenda Ecclesia ad præsidem missæ, ut testatur Lactantius: sed datæ fuerant Mediolani eodem anno, Christi scilicet 313, circa mensem martium, ut Constantinus et Licinius in iisdem diserte asserunt. PAGIUS.

Die iduum juniarum. Le treizième de juin. MAUCROIX.—Id est, die decimo tertio junii. *On the thirteenth of June,* versio anglica: quæ diversæ tantum ejusdem rei notationes sunt.

Constantino atque ipso ter consulibus. Anno nempe Christi 313. PAGIUS.

De restituenda ecclesia. Nicomediensi scilicet, cæterisque, quæ ante decennium per totam Bithyniam, cujus Nicomedia princeps erat civitas, fuerant eversa. Nam Nicomediensis quidem prima omnium eversa fuerat et solo adæquata, ut ex capite XII certum est: at idem postea multis aliis per amplum Bithyniæ tractum accidisse, vel hinc constat, quod noster, descriptis in hoc capite Licinii ad Bithyniæ præsidem litteris, continenter subjicit: *His litteris propositis, etiam verbo hortatus est, ut conventicula in statum pristinum redderentur;* plurium, uti vides, *conventiculorum,* seu, quod idem est, ecclesiarum, quæ restituendæ essent, mentione facta, non unius Nicomediensis.

Litteras. Illas Eusebius lib. x Hist. Eccles. cap. 5, describit e lingua latina, qua primum editæ sunt, ut ipsemet docet. PAGIUS.

Litteras. Id est, ex utriusque interpretis versione, edictum. Et Pagijs quidem exerie in hoc ipso argumento: *Epistolam, inquit, et edictum hic non distinguo.* Sed esse, accurate loquendo, nonnihil discriminis inter edicta, et litteras imperatorum ad præsidem datas, jam ante, ni fallor, ostendimus; patebitque rursus amplius ex dicendis ad ultima fere verba hujus capituli.

Ad præsidem datas. Sed quem præsidem? *Nicomediæ? an Bithyniæ?* Nam utraque vox præcessit, *trajecit exercitum in Bithyniam... et Nicomediam ingressus,* etc. *Nicomediæ præsidem* Maucroixius intellexit: *On l'adressa au président de Nicomédie.* Sed huic supplemento graviter repugnat Justiniani codex, ex quo liquet, *præsides fuisse provinciarum præsides.* Vide, verbi gratia, lib. 1, tit. 40, l. 1 et 2. Adde quoque Salsasium in Hist. Aug. scriptores. Nec obstat quod apud nostrum, capite 40. Eratinius, qui paulo post initium dicitur *præsides,* appellatur *judex* in sequentibus. Nam ex eodem codice, qui provincias, regebant, etiam judices erant, seu, ut nobis Lactantius suggerit in epitome, non simpliciter provinciarum præsides, sed una quoque præsides legum. Verba sunt: *Siquidem ipsi præsides legum præniis muneribusque corrupti.* Hincque merito Galli, qui *præsident* simpliciter reddunt *président,* reprehensi suo loco ab amplissimo Cupero.

Proponi jussit. At non sine præsidis programmate, ut Licinius ipse in extrema fere subjectarum litterarum clausula imperabit, quo nempe de Licinii litteris edictum, secundum data mandata, conficeretur, sicut Plinii epistola ad Trajanum inferius confirmabit.

Cum feliciter, etc. Vid. Euseb. Ecclesiastic. hist. lib. x, cap. 5. Editio Cant.

Apud Mediolanum convenissemus. Quod non accidit, meo judicio, ante primum mensem anni Chr. 314 plus minus inchoatum. Partim primo, quia cum, ex Nazario, *quidquid mali sexennio toto dominio feræ Maxentii urbi Romæ infligerat, bimestris fere cura Constantini, statim a victoria de Maxentio ad 6 kalend. novembris, proindeque die 27 octobris reportata, sanaverit,* inde apparet Constantinum Romæ, ut minimum, ad medium usque decembrem moratum esse. Partim vero deinde, quoniam cum urbs Roma, unde Constantino ad conductum locum, Mediolanum, proficiscendum fuit, longissimo itineris intervallo dissita fuerit, vix potuit commode Constantinus Mediolanum ante initum Januarii mensem

A pervenire. Colligit, scio, Baluzius ex codice Justiniani imperatoris, lib. xi, tit. 57, lib. 1, Constantinum Roma digressum non esse ante mensem Januarii exeuntem, quod vulgo legis subscriptio sit *Datum 15 kalend. febr. Romæ, Constantino A. III et Licinio coss.* Sed jam antea alios codices in hunc modum iegere monuimus, *Proposita 15 kal. febr. Rom. Constantino A. IV, et Licinio III Coss.,* und contra quam putavit vir clarissimus, adeo non easæ jugulum petii subscriptio, ex qua adversus Dodwellum, virum pariter clarissimum, argumentatum est, ut ex illa nihil omnino possit legitime inferri propter variantem lectionem, quæ Constantinum non magis Romæ præsentem ponit, quam alibi. Adde quod si revera ea lex data Romæ fuisset a Constantino 15 kal. febr. seu, quod idem est, die 1 Januarii, anni Christi 314, sequeretur Constantinum non bimestri fere cura quidquid mali sexennio toto dominio feræ Maxentii infligerat, sanavisse, quod diserte tamen Nazarii affirmatio est, sed propemadmodum trimestri. Convenerint ergo Mediolanum, Constantinus quidem ab urbe Roma profectus, Licinius vero ab Illyrico, mense potius Januarii anni 314 haud multum decurso, quam decurrente, v. g. februario ejusdem anni, aut decembris superioris anni 313. Vide interim quid in utramque partem scripserint Dodwellus in diss. Cypr. xi, num. 86.

Apud Mediolanum, etc. Ibi conditum decretum pace, quod nobis conservavit latine hodie Lactantius cap. 48. Illud extemplo una cum victoria nuntiavit Maximo. Ille vero *μη δοξῆν ἐπέποιε εἰς αὐτὸν βελόνος,* novum, ut auctorem habemus Eusebium, *ἰδίας ἀδελφείας* emisit edictum. Ægre enim admodum et invitatus senatus-consulto cessit, quo Constantini primi tituli Augustus renuntiatus est. DODWELLUS.

Securitatem. Tranquillitatem. MAUCROIXIUS. Quæ nulla sit prorsus differentia inter has voces; quod non ita esse, duo locorum genera apud Ciceronem ostendunt. Unum est illorum, in quibus *securitas* et *tranquillitas* tanquam res a se invicem, etsi non multum quidem, diversæ nominantur. Alterum vero eorum in quibus diversam utriusque vocabuli definitionem Cicero tradit. Primi generis ista sunt: lib. 1, de Offic. cap. 20: « Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, et metu, tum etiam aegritudine, et voluptate animi, et iracundia; ut *tranquillitas et securitas adsit.* » Lib. v, de Finibus: *Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, etc.* Pertinent vero sequentia loca ad secundum genus. Lib. iv Tuscul. Qu. « Qui animum in duas partes dividunt, alteram rationis participem faciunt alteram expertem: in participem rationis ponunt *tranquillitatem, id est, placidam quietamque constantiam.* Lib. v earund. « Qui autem illam maxime optata et expertam securitatem (*securitatem autem nunc appello, vacuitatem aegritudinis, in qua vita posita est*) habere quidquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? »

Quod quidem divinitas in sede cælesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere. Subesse mendum suspicor. Quare sic lego: *Quod divinitus quidem, et propitium possit efficere.* SPARKIUS, credo, in editionibus Oxon. et Cant. — *Pro quod quidem divinitas, legendum forte, quod quidem divinitus, etc.* BONERUS. — Lactantii verba se male habent. Curatio est anceps. Cogitabam tolerabiliora futura esse, si si reflingantur: *ut quidem divinitas in sede cælesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti placata atque propitia possit existere.* GRÆVIUS.—*Legere quo numen divinitatis, et mox posset, pro possit.* TOLLIUS. — Scribendum putem, vel, *quo quidem divinitus in sede cælesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere, ut neglexerit Syntaxia: vel, quo quidem divinum numen in sede cælesti, etc. Divinitas certe in*

Die iduum juniarum. Die quidem iduum juniarum Nicomediæ propositæ sunt litteræ de restituenda Ecclesia ad præsidem missæ, ut testatur Lactantius: sed datæ fuerant Mediolani eodem anno, Christi scilicet 313, circa mensem martium, ut Constantinus et Licinius in iisdem diserte asserunt. PAGIUS.

Die iduum juniarum. Le treizième de juin. MAUCROIX.—Id est, die decimo tertio junii. *On the thirteenth of June*, versio anglica: quæ diversæ tantum ejusdem rei notationes sunt.

Constantino atque ipso ter consulibus. Anno nempe Christi 313. PAGIUS.

De restituenda ecclesia. Nicomediensis scilicet, cæterisque, quæ ante decennium per totam Bithyniam, cujus Nicomedia princeps erat civitas, fuerant eversæ. Nam Nicomediensis quidem prima omnium eversæ fuerat et solo adequata, ut ex capite XII certum est: at idem postea multis aliis per amplum Bithyniæ tractum accidisse, vel hinc constat, quod nos-ter, descriptis in hoc capite Licinii ad Bithyniæ præsidem litteris, continenter subjicit: *His litteris propositis, etiam verbo hortatus est, ut conventicula in statum pristinum redderentur; plurium, uti vides, conventiculorum, seu, quod idem est, ecclesiarum, quæ restituendæ essent, mentione facta, non unius Nicomediensis.*

Litteras. Illas Eusebius lib. x Hist. Eccles. cap. 5, describit e lingua latina, qua primum editæ sunt, ut ipsemet docet. PAGIUS.

Litteras. Id est, ex utriusque interpretis versione, edictum. Et Pagius quidem exerte in hoc ipso argumento: *Epistolam, inquit, et edictum hic non distinguo.* Sed esse, accurate loquendo, nonnihil discriminis inter edicta, et litteras imperatorum ad præsidem datas, jam ante, ni fallor, ostendimus; patebitque rursus amplius ex dicendis ad ultima fere verba hujus capituli.

Ad præsidem datas. Sed quem præsidem? *Nicomediæ? an Bithyniæ?* Nam utraque vox præcessit, *trajecit exercitum in Bithyniam... et Nicomediam ingressus, etc. Nicomediæ præsidem* Maucroixius intellexit: *On l'adressa au président de Nicomédie.* Sed huic supplemento graviter repugnat Justiniani codex, ex quo liquet, *præsides fuisse provinciarum præsides.* Vide, verbi gratia, lib. 1, tit. 40, l. 1 et 2. Adde quoque Salsasium in Hist. Aug. scriptores. Nec obstat quod apud nostrum, capite 40. Eratincus, qui paulo post initium dicitur *præsides*, appellatur *judex* in sequentibus. Nam ex eodem codice, qui provincias, regebant, etiam judices erant, seu, ut nobis Lactantius suggerit in epitome, non simpliciter provinciarum præsides, sed una quoque præsides legum. Verba sunt: *Siquidem ipsi præsides legum præniis muneribusque corrupti.* Hincque merito Galli, qui præsidem simpliciter reddunt *præsidentem*, reprehensi suo loco ab amplissimo Cupero.

Proponi jussit. At non sine præsidis programme, ut Licinius ipse in extrema fere subjectarum litterarum clausula imperabit, quo nempe de Licinii litteris edictum, secundum data mandata, conficeretur, sicut Plinii epistola ad Trajanum inferius confirmabit.

Cum feliciter, etc. Vid. Euseb. Ecclesiastic. hist. lib. x, cap. 5. Editio Cant.

Apud Mediolanum convenissemus. Quod non accidit, meo judicio, ante primum mensem anni Chr. 314 plus minus inchoatum. Partim primo, quia cum, ex Nazario, *quidquid mali sexennio toto dominio feræ Maxentii urbi Romæ infligerat, bimestris fere cura* Constantini, statim a victoria de Maxentio ad 6 kalend. novembris, proindeque die 27 octobris reportata, sanaverit, inde apparet Constantinum Romæ, ut minimum, ad medium usque decembrem moratum esse. Partim vero deinde, quoniam cum urbs Roma, unde Constantino ad conductum locum, Mediolanum, proficiscendum fuit, longissimo itineris intervallo dissita fuerit, vix potuit commode Constantinus Mediolanum ante initum Januarii mensem

A pervenire. Colligit, scio, Baluzius ex codice Justiniani imperatoris, lib. xi, tit. 57, lib. 1, Constantinum Roma digressum non esse ante mensem Januarii exeuntem, quod vulgo legis subscriptio ait, *Datum 15 kalend. febr. Romæ, Constantino A. III, et Licinio coss.* Sed jam antea alios codices in hunc modum iegerere monuimus, *Proposita 15 kal. febr. Rom. Constantino A. IV, et Licinio III Coss.*, unde contra quam putavit vir clarissimus, adeo non casæ jugulum petit subscriptio, ex qua adversus Dodwellum, virum pariter clarissimum, argumentatus est, ut ex illa nihil omnino possit legitime inferri, propter variantem lectionem, quæ Constantinum non magis Romæ præsentem ponit, quam alibi. Adde quod si revera ea lex data Romæ fuisset a Constantino 15 kal. febr. seu, quod idem est, die 18 Januarii, anni Christi 314, sequeretur Constantinum non bimestri fere cura quidquid mali sexennio toto dominatio feræ Maxentii infligerat, sanavisse, quæ diserta tamen Nazarii affirmatio est, sed propensum B dum trimestri. Convenerint ergo Mediolanum, Constantinus quidem ab urbe Roma profectus, Licinius vero ab Illyrico, mense potius Januario anni 314 haud multum decurso, quam decurrente, v. gr. februario ejusdem anni, aut decembris superioris anni 313. Vide interim quid in utramque partem scripserint Dodwellus in diss. Cypr. xi, num. 86.

Apud Mediolanum, etc. Ibi conditum decretum pro pace, quod nobis conservavit latine hodie Lactantius cap. 48. Illud extemplo una cum victoria nuntionunt Maximo. Ille vero *μη δοξέν ἐτέροις εἶξαι βούλεμαρος*, novum, ut auctorem habemus Eusebium, *ἔιδιαις ἀδελφείας* emisit edictum. Egere enim admodum et invitatus senatus-consulto cessit, quo Constantinus primi tituli Augustus renuntiatus est. DODWELLES.

Securitatem. Tranquillitatem. MAUCROIXIUS. Quasi nulla sit prorsus differentia inter has voces; quod non ita esse, duo locorum genera apud Ciceronem ostendunt. Unum est illorum, in quibus *securitas* et *tranquillitas* tanquam res a se invicem, etsi non multum quidem, diversæ nominantur. Alterum vero eorum, in quibus diversam utriusque vocabuli definitionem Cicero tradit. Primi generis ista sunt: lib. 1, de Offic. cap. 20: « Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, et metu, tum etiam agnitudine, et voluptate animi, et iracundia; ut *tranquillitas* et *securitas* adsit. » Lib. v, de Finibus: *Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, etc.* Pertinent vero sequentia loca ad secundum genus. Lib. iv Tuscul. Qu. « Qui animum in duas partes dividunt, alteram rationis participem faciunt, alteram expertem: in participem rationis ponunt *tranquillitatem, id est, placidam quietamque constantiam.* » Lib. v earumdem. « Qui autem illam maxime optant et expetunt securitatem (*securitatem autem nunc appello, vacuitatem ægritudinis, in qua vita posita est*) habere quidquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? »

Quod quidem divinitas in sede cælesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placitum ac propitium possit existere. Subesse mendum suspicor. Quare sic lego: *Quod divinitus quidem, etc. propitium possit efficere.* Sparkius, credo, in editionibus Oxon. et Cant. — *Pro quod quidem divinitas, legendum forte, quod quidem divinitus, etc.* BOHRELLUS. — Lactantii verba se male habent. Curatio est anceps. Cogitabam tolerabiliora futura esse, si sic refringantur: *ut quidem divinitas in sede cælesti nobis, atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placata atque propitia possit existere.* GRÆVIUS. — *Lege, quo numen divinitatis, et mox posset, pro possit.* TOLLIUS. — Scribendum putem, vel, *quo quidem divinitus in sede cælesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere, ut neglexerit Syntaxin: vel, quo quidem divinum numen in sede cælesti, etc. Divinitas certe in*

libris divinum numen est. Marcellinus l. xxvii, « Parcus, inquit Eupraxius, agito, piissime m; hos enim, quos interfici tanquam noxios (martyres, id est, divinitati acceptos, colit Christiana; » et in Codice, imperator Justinianum propitia divinitate, ait, *Romanum nobis sit imperium.* GALE.

sit nobis summa divinitas, cujus religioni libere obsequimur, etc. Verba notatu digna; si Licinius Jovem, ut certum esse debet, *manu divinitatem,* de qua loquitur, intelligit ergo, non Deo Christianorum, memoratam eam cum toto suo exercitu dicebat, *Summe rogamus. Sancte Deus, te rogamus,* quæque quo fit, ut si quid fraudis forsitan in ea re misium, contextum dici nequeat in gratiam Christianorum Dei ab hoc Cecilio, aut ab aliis

libris. *Volontairement.* MAUCROIX; id est, ut, ad verbum, voluntarie. — Recte. Cuiam licenter interpretari, in animum posset veram mirum vero (1), Summe Christianorum nam per te cubitico homini, qui non te, sed tibi colebat, liceret palam, liberisque mentibus divinitatis falsæ obsequi, non licere idem Christianorum militibus, qui te verum Deum spiritu te adorare in propatulo gestiunt! Sed judicium abyssus magna, Rex Sanctorum. *nam tuam.* Id est, dignationem. Edit. Oxon. — Hoc est, te. Interpretes. — *Lege, dignationem.* ALLIX.

in omnibus omnino conditionibus. Recte excellentissimi vir ingenii atque eruditionis Bæti. Et hinc mox, *liberam iis atque absolutam religionis facultatem* a se concessam dicitur Maximini edictum præcedens, ubi illa factis legibus circumscribitur atque coercetur: *neus, ut ne quid contra disciplinam agant,* etc. Istola ad iudices data continebantur. TOLLIVS. *Christianorum nomine,* etc. An eodem sensu, *in 14: ingenti invidia simul cum palatio Christianorum ardebat?* Aut num per *περίφρασην,* Christianis, quomodo breviter interpretes ut, et ante illos Eusebius hac versione. *περίφρασην,* ad verbum, *de Christianis?* Mallem, *Christianorum numine:* cujus rei rationem mox

— Supplenda et corrigenda, ex Eusebii lib. x, cap. 5, in hunc modum: *super Christianorum nomine continebantur, et quæ prorsus lævæ, a clementia alienæ esse videbantur, ea tollantur libere ac simpliciter unusquisque,* et quæ — Absit ut Eusebii verborum versionem, doctissimus uti huic loco convenientem pro a de causa minus respondere græcis censum quod incipiat, *super Christianorum nomine;* ea mere habeant *περί τῶν Χριστιανῶν,* super is, vel, *de Christianis.* Sed quid si interim ut Eusebius latina, quæcumque tandem fuerint, ora græce vertendo fecit quam erant, se-contrario contractiora latine fuerint, quam græce representavit? Suspicio uno verbo, græcis τὰ σκαιὰ facile nugæ aut tricæ esse (σκαιὸς enim, inter alia, ineptus, stolidus, plenus, difficilis), quam quia simul certissimi, ea quæ latinis severa sunt, verti optime homine græco *πραΐτης ἀλλότρια.* Suspicionem, ob utrumque unaque etiam propter tum, quod hæc lectio videbantur *nugæ ac* aud multum hæc a veteri videbantur, nunc, veterem forte nostri loci scripturam, si ius repetatur, fuisse: « Quare scire dicationem convenit, placuisse nobis, ut amotis omnino conditionibus, quæ prius scriptis ad officium datis super Christianorum numine videbatur ac severe simpliciter unusquisque eo-

erte ridiculam furentis hæretici exclamationem.

rum, etc. » aut aliquid denique istius modi, quale sit, videbantur *tricæ ac severæ.* Eusebii verba, quo melius tota res intelligatur, sic concepta sunt: « *τίνα οὕτως ἀρέσκειν ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον τῆν, τῶν ἀφαιρέσεων παντελῶς τῶν αἰρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποσταλεῖσι περὶ τῶν χριστιανῶν ἐνεῖχοντο, καὶ ἅτινα πάντων σκαιὰ καὶ τῆς ἡμετέρας πραΐτης ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὑφαίρεθῆναι, καὶ νῦν ἐλευτέρως τε καὶ ἀπλαγῶς ἕκαστος τῶν τῆν αὐτῆν πραΐτησιν ἐχρησάτων τοῦ φυλάττειν τῆν τῶν χριστιανῶν θρησκίαν, ἀνευ τινὸς ὀχλήσεως, τοῦτο αὐτὸ παραφυλάττοι.*

Nunc cavere (vel nunc vere) ac. Legendum: *Nunc cavere, ut.* Edit. Oxon. et Cant. item Allixius. — Corripo: *Nunc caveres, ut.* BOBERELLUS. — *Nunc cavere.* Emendatius legas: *Nunc revocentur.* TOLLIVS.

Qui eandem observandæ religioni Christianorum gerunt voluntatem. Præferam cum editionibus Oxon. et Cantab. *Qui eandem observandæ religionis,* etc.

Id ipsum observare contendant. Quid id ipsum? Nihil enim, ut res sunt, præcessit, ad quod grammatice referri queat, quam *Christianorum.* Absurdum vero est voluisse Licinium edicto statui, ut *Christiani Christianorum nomen observare,* si cuperent, *pergerent.* Quid potuit enim Christianis *Christianorum nominis observatio* esse? Legendum ergo propterea in antecedentibus, ni admodum fallimur, *super Christianorum numine.*

Contendant. Potius, *contendat.* TOLLIVS. *Dicatio tua.* Potius, *dignatio tua,* ut supra. BOBERELLUS, item ALLIXIUS.

Ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem. Melius sine dubio laudandæ ima pagina editiones: *Ut in colendo quod quisque,* etc.

Quod quisque diligeret habeat. Lege: *quod quisque diligerit habeat.* GRÆVIUS.

Quas (vel quia) ... honori, neque cuiquam religioni aut aliquid a nobis. Sic supplendum: *Quia videri nolumus cuiquam honori, aut cuiquam religioni aliquid a nobis detractum.* Edit. Oxon. et Cant. — Sed id quoque, nec una ratione, emendare est. Favent cæteroquin allatis supplementis cum Eusebii verba apud Columbium, tum isthæc capitis 13: « *Postridie propositum est edictum, quo cavebatur, ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate.* »

In persona Christianorum. Eius τὸ πρόσωπον τῶν χριστιανῶν. Eusebius. Hoc est, vertente Valesio, in gratiam Christianorum: unde quis haud immerito suspicetur, auctoris manum fuisse, *in personam Christianorum, non in persona.* — *With relation to the Christians.* Tralatio anglica. Id est, quod spectat ad Christianos *Eadem loca, ad quæ antea convenire consueverunt* Lege: *ea loca;* nec aliter paulo infra, ubi et *consueverunt* legitur: hic autem *consueverant,* sed minus recte. TOLLIVS.

Priore tempore aliquid vel a fisco nostro, vel ab alio quocumque videntur esse mercati. Imo aliqui. BOBERELLUS; item GALE. Recte.

Quantocius reddant. Appone punctum post *reddant.* BOBERELLUS. — Omnino ita facto opus esse, cuncta evincunt, sed Eusebiana distinctio in primis rite accepta, cui ista quoque editionis Aboensis suffragatur: *iisdem Christianis quantocius reddant. Etiam,* etc.

Quantocius. *Quantocius* in Gemma est, pro cito, quanprimum. Sed auctorem requiro. *Ger. Jo. Vossius.* — Miror, cum præter duos, quos jam ante nos Columbium partim recte, partim mendose laudavit et veteribus, Sulpicium nempe, Dial. iii, cap. 5, et Vulgatum interpretem, Genes. xlv, 19. Mamerianus etiam, non ignobilis scriptor, idem vocabulum hac pericope adhibuerit: « *Licet, maxime imperator, publico iudicio et nomine agere tibi gratias debeam, tamen illa, quæ pro summa re domi forisque gessisti, nunc ex parte maxima prætermittam, ut quantocius ad ea, quæ propria sunt, perveniat oratio.* » Ita enim, non *quanto totius* legendum esse, patam est; ne et Braulionem, septimi sæculi auctorem, adducam, qui præfatione in Vitam sancti Æmiliani, *ut posset,* ait,

senti, adeoque, una voce liceat dicere, *præsenti præterito*, usurpatum; qualia exempla apud Ciceronem et alios occurrunt.

Cruciamenta. Nec hic quoque Cicero exemplum quæremus deest. Philipp. xi: *Nec vero graviora sunt carnis tormenta, quam interdum cruciamenta morborum.*

Insistentibili. Ignoro, equis ita olim ante nostrum fuerit locutus. Sed jam certe nequit hoc epithetum ex Cicerone defendi.

Haustam manibus terram, etc. Id est, ut optime Versio anglica expressit, manibus effossam: *He eat earth, which he dug up with his hands.*

Cum caput suum parietibus insingeret. Impatentia cruciatum scilicet. Nam jam quatuor insanæ dies abierant. Neque aliter fere Augustum caput soribus ex impatientia doloris amissarum Vari legionum illidentem inducit Suetonius in Octavio, cap. 25. Vide locum et quæ ad illum Casaubonus notavit; item quæ Baluzius supra.

Exciliunt oculi ejus de caveis. Ὡς τοῦ μὲν τὰς κόρας ἐτι ζῶντος ἀποράτως ἐκκηδῆσαι τῶν ὀφθαλμῶν, Μαξιμιανὸς οὐτως ἔν. Chrysost. in oratione de S. Babyla contra Gent. Vide Euseb. Eccl. Hist. lib. ix, cap. 10. Edit. Cant.

Deum videre cœpit candidatis ministris, etc. *Il vit Dieu environné de ses Anges.* Maucroix, quem apparet ergo voluisse emendari, *Deum videre cœpit circumdatum ministris.* — *A vision represented himself to his imagination, as standing to be judged by God, who seemed to have hosts of ministers about him all in white garments.* Tralatio anglica. Quasi jam potius prisca lectio fuerit, *Deum videre cœpit circumdatum candidatis ministris de se judicantem.*

Candidatis ministris. De eodem Maximino Simeon Metaphrastes apud Surium, t. vi, p. 929, ait eum ab angelis fuisse flagellatum. COLOMESIUS.

Deinde quasi tormentis adactus fitebatur. *Se fecisse nempe,* repetendo ἐπὶ τοῦ ποιοῦ, quomodo interpretes acceperant. Nisi eum clar. Gale malueris *Christum* C supplere ex sequentibus, distinguendo, *deinde quasi tormentis adactus fitebatur Christum.*

Noctem spiritum... efflavit. Baluzius recte in notis observat, non statim mortuum esse Maximinum ac Tarsum pervenit: sed aliquanto tempore gravissimos dolores sustinuisse, sicque non videri, eum ante mensem Augustum periisse. Cum enim ei peragrandia fuerint aliquot miliaria, ut Tarsum Ciliciæ urbem pervenerit, in Cappadocia primum, dein in Tauri montis angustiis substitit, ubi munimenta ac turres fabricavit, ad arcendos nempe insequentium Licinianorum impetus, fieri vix potuit ut is qui kalendis maiis pervenit Nicomediam, Tarsum venerit ante mensem Julium sequentem; adeo ut Maximinus ante mensem Augustum non periisse videatur. PAGIUS.

CAPUT L.

Summa rerum potitus. Anno nempe 312. PAGIUS. *In primis Valeriam, quam,* etc. Ita hodie clariss. Baluzius, qui prius cum veteri scheda *in primis Valerium, quem* ediderat; unde paulo post Sparkius in Oxoniensi editione anni 1680: Scribendum, inquit, ex emendatione viri rever. *Valeriam, quam.* Ut frustra sit Baluzius, qui Valerium quærit sollicita indagine. Cui censura, iterumque postea in sequentibus editionibus repetitæ, subscribit supra, nec invitus, Baluzius, itemque Cuperus, nec non versio anglica in hunc modum: *For Licinius being now settled in the Empire, gave order to put both Valeria and Candidian to death.* Sed interim præter hanc editionem nulla est, quæ non cum ms. codice in auctoris verbis habeat, *Valerium quem.* Et, quod magis notandum, stare optime posse manuscripti lectionem ponit, pugnatque Pagijs in Critica sua Baroniana, uti sequitur. — *In primis Valerium.* Valerium scilicet Valentem, de quo anno 306, num. 14 (imo, 15), sic locuti sumus: Eodem fere tempore, quo Alexander, qui præfecti præ-

torii Africæ munere fugebatur, apud Carthaginem imperator fit, *Valens imperator creatur,* inquit Victor in epitome, qui postquam Maximini mortem narravit, subiungit: *Valens a Licinio morte mulciatur.* De hoc Valente loquitur Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum cap. 50, ut primus omnium observavit eruditissimus Abbas Ludovicus du Four in litteris ad me scriptis. Ibi Lactantius, Maximini morte recitata, ait: « Licinius summa rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus ne post fugam quidem, cum sibi videret esse perendum, fuerat ausus occidere, necari jussit. » Nec dubitari potest, quin Valerius ille idem sit cum Valente a Victore memorato, cum Goltzius inter nummos triginta Tyrannorum, qui imperante Gallieno rempublicam Romanam affixere, hunc referat: ATT. K. BOY. OYAAEP. OYAAENC. CEB. L. A. id est, *Imperator Caesar Publius Valerius Valens Augustus.* Anno primo. Nummus tamen ille ad Valerium Valentem Licinii jussu occisum, non vero ad Valentem, qui post Valerianum in præsidem abductum tyrannidem arripuit (ut testatur Pollio lib. de Triginta Tyrannis cap. 19), omnino pertinet, licet Mediolharbus huic Valenti, qui brevi in Macedonia imperitavit, attribuat. PAGIUS, ubi supra, ad an. Chr. 314, num. 12, et 306, num. 15.

Confer nunc, primum omnium, assentientem propugnantemque Toinardam, tum nec dissentientem istam Maucroixii versionem: *Car premièrement Licinius fit mourir Valère;* in qua scilicet, ut sequentia et linguæ simul genius ostendunt, non *Valeria*, sed *Valerius* intelligitur: postremo amplissimum Cuperum varia Pagijs et sequacibus objicientem in epistola ad perillustrem Voetium.

Item Candidianum. Ms. codex, quem cætera licet editiones secutæ fuerant, *idem Candidianum.* Sed omnino, vel cum Baluzio *item Candidianum* corrigendum est, vel nobiscum, adverbium ordinis adhibendo, *inde Candidianum;* aut per meram fere litterarum transpositionem, *dein Candidianum.*

Candidianum. Filium Galerii et concubinæ, observante Maucroixio ad marginem suæ versionis. — *Candidian was her adopted Son, for his mother was a Concubine of Maximians.* Tralatio anglica. Ad verbum, *Candidianus* erat adoptivus Valeriæ filius: sui enim ejus mater concubina Maximiani.

Valeria. Pro quo mulieris nomine, crassissimo errore typographico, *Valerius* legitur in Pagijs Critica Baroniana, ad annum Ch. 314, num. 12, ubi totum hoc caput describitur. Confero modo eandem ad annum Chr. 305, num. 6.

Mulier tamen. Forte, *mulier statim,* vel, *mulier namque.* TOLLIUS. — *Emendo, Mulier tandem.* GALE. *Ut eum vixisse cognovit.* Quem, et quis sensus? De utroque enim miris modis dissentient interpretes. — *Cette dame ayant appris que Candidianus n'étoit point mort.* Maucroix. Id est, eum mulier *Candidianum* non fuisse mortuum didicisset. — *She had no sooner got the news of Maximins death,* etc. Anglica versio. Hoc est, vix mulier nuntium de Maximini morte acceperat. — Mihi, primo loco, quod in bonam partem sumi velim, nulla ratione videbatur sermo nunc esse posse de Maximino. Quid vero amplius cogitem, post pauca dicam.

Vixisse. Lego, *vicisse.* Eum autem, quod præcedit, intelligo de Licinio. BOHERELLUS. — *Vixisse.* Repono, *vicisse.* GALE: nec non Colomesius. — Legendum *vicisse,* referendumque ad Licinium. Corrigendum quoque *cognoverat,* pro *cognovit;* et mox *itidem miscerat,* pro *miscuit.* TOLLIUS. — Arridebat magis *vi vixisse,* vel simpliciter *exivisse;* ut, postquam *Candidianum* necari jussisset Licinius, *Candidianus,* mandati gnarus, evadendi prima vice e loco, ubi jugulandus erat, viam invenerit: *Valeria* autem, cognito eum inde feliciter erupisse, mutaverit habitum, et se adoptivi sui filii comitatu miscuerit, ut ejus fortunam specularetur.

Comitatu ejus. Hic rursus, et pro contrariis inter-

a hypothēsis, in contraria abeunt versiones; A
nimirum de *Candidiani comitibus* explicante :
a vero de *Maximini*, novissime defuncti, *aula*,
st aulicis. *She had no sooner got the news of*
his death, then she came to his Court in dis-

a *Nicomediæ*. Scribo, *Qui cum*, Sparkius, in
e Oxon. a quibus haud diversa est Cantabri-

a *Nicomediæ*. Lege cum *Columbo*, *qui quia Ni-*
TOLLIIUS.

illa, *exitu ejus audito*. Id est, illustrante singula,
a re minime obscura, *Maucroixio* : Cum *Vale-*
ndidiani mortem audisset. Confer, si tantū
æ de vocabulo *exitu* notavimus.

omnes. Atqui duo tantum supra memorati sunt.
lianus et *Severianus*. *TOLLIIUS*.—Imo tres; *Can-*
us, *Severianus*, et ante utrumque, *Valerius*, seu,
a, prout initio capituli legere malueris : *Lici-*
umma rerum potius, in primis Valerium... suc-
us occidere, vel, in primis *Valeriam*; mirumque B
aut illum, a *Tollio*, post tam diserta verba,
mitti.

si *malum metuentes*. Hoc est, anglicæ versioni,
malum hominem : *looking on him as an ill man*.
endum : *quasi æmulum metuentes*. *GRÆVIUS*.—
quasi iratum. *TOLLIIUS*.—*Suspiciabar, quasi ma-*
etuentes locutionem esse e medio petitam, qua-
Callorum, il le craignait comme la peste.

Valeria, (vel præter *Valeriam*) *quævolens*, etc.
æ jam superius *Licinium* fugisse dicta est. Vide
iri docti ad caput 39, notaverunt. Ergo τὸ *vo-*
ctus in *volens* cum *Cupere* notaveris. Hinc
Maximinum non magis libidine quam avaritia
um, matrimonium *Valeriæ* appetisse. *TOL-*

Valeria, *quævolens*, etc. Ita per omnia inter-
ut, qui adhibent, statim intelligunt.

um *sum maximum agentem in annis octo*. Dele
BOHERELLUS.—Forte rectius, *filium tum maxi-*
ntem annos octo. *TOLLIIUS*.—*Emendo, filium* C
maximum agentem jam annos octo. *GALE*.

er eorum. Uxor *Maximini*, de cuius nomine al-
st apud eruditos silentium. Edit. Oxon. et

Orientem præcipitata est. In Orontem. Editio
sis. *In the River Orontes*. Id est, in fluvium
em. *Versio anglica*.

ntem. Scribendum : *Orontem*, hoc est, fluvium
vel *torrentem*, ex emendatione viri rever. su-
adati. Edit. Oxon. et Cant.—Lege, *torrentem* :
sius, *Orontem*. *ALLIX*.—Lege, *Orontem*. Vos-
—*Maucroixius* aut verbum ; *On précipita leur*
lans l'Orient : quod paucissimi procul dubio
unt.

æpe illa *castas fœminas mergi jusserat. Ibi mergi*,
ra, capitibus 15 et 37, *mari mergi* : quare equi-
octissimum virum τὸ *ibi delentem*, minus au-
m esse crediderim.

Corrige, et lege, *ille* : scilicet *Maximinus*.
e cap. 38 et ita huic lege talionis evenit, ut D
uxor eodem supplicio interiret, quo ipse alie-
njuges necari jusserat. *TOLLIIUS*.

Secuti sunt hanc lectionem ambo interpretes.
omnes impii, etc. *Sarisberiensis* in *Polycrat*.
ii, cap. 19, de *Domitiano* : « Et quia *Ecclesiam*
mo et totum imperium, laceravit *Domitianus*,
in se Dei usus *judicio* et ipse laceratus est. »
is.

CAPUT LI.

decim mensibus. *During the space of eighteen*
is. *Versio anglica* : quasi nostri verba sint,
in mensibus ; cuius diversitatis rationem non
or.

io cultu. *In the habit of a Peasant*. Eadem

versio. Ad verbum, in rusticorum habitu : quod
paulo liberius.

Cum matre. *Prisca* scilicet. *PAGIUS*.

Pœnas dedit. Nullone prorsus afficto crimine, quæ
sententia viri amplissimi. Vix crediderim, cum pro-
pter ipsum *pœnarum* nomen hic adhibitum, tum pro-
pter sequentia, *sibi ambæ mulieres ad supplicium*, id-
que gravissimum, dicuntur *ductæ*. Amputatum enim
caput utriusque, et mox earum corpora in mare pro-
jecta. Accedit, quod ne quidem *Valeriæ* amicas dam-
natas viderimus in antecedentibus, nisi *afficto* prius
adulterio, capite nimirum 39 in fine.

Ita illis *pudicitia et conditio exitio* fuit. Quia et *Li-*
cinio et *Maximino* *Valeria* nubere recusarat. *TOL-*
LIIUS.—Sed pars igitur *pudicitia* eo quoque seculo
habebatur v. gr. in mulieribus, minus tantum viri
fuisse uxores. Suo enim avo *Tertullianum* cum *Mon-*
tanistis monogamiam in utroque sexu requisivisse,
omnibus notum ex ejus libro de *Monogamia*. Ob-
servandum interim *conditionem*, quam hic noster memo-
rat, æqualiter quidem matri et filia, seu, quod idem
est, *Priscæ* et *Valeriæ*, secundum *anglicam* versio-
nem exitio fuisse : verum additam *pudicitiam* mentio-
nem specialiter pertinere ad *Valeriam*. Verba sunt :
so fatal did their Dignity and Valeria's chastity prove
to them.

CAPUT LII.

Quæ omnia secundum fidem scientium loquor, ita ut,
etc. Post loquor, suppleo et, vel atque : et ita ut gesta
sunt mandanda litteris credidi. *BOHERELLUS*.—Simi-
liter versio anglica, *and i have thought fit to write*
them just as they were transacted. Aliter vero *Cupe-*
rus.

Non corrumpet veritatem. Non melius abesset.
BOHERELLUS.

Pietati. Id est, *clementiæ*, *benignitati*. Vid. not.
ad *Ausonium*. *TOLLIIUS*.

Respexit in terram. Quomodo capite 5. *Respexit*
enim *Deus* vexationem populi sui. *Dejectus* itaque *fasti-*
gio imperii, etc.

Ubi sunt modo *magnifica illa et clara per gentes Jo-*
viorum et Herculiorum cognomina, quæ primum, etc.,
viguerunt? Notandum, ne id nimis oratorie et contra
historiæ fidem scriptum fuisse videatur, haud simpli-
citer quæri a nostro, *Ubi sunt modo Joviorum et Her-*
culiorum cognomina, ac si post mortuos semel *Dioc-*
letianum et *Herculum*, a nemine amplius quocum-
que pacto usurpata sint : sed, *Ubi sunt modo magni-*
fica illa et clara per gentes Joviorum et Herculiorum
cognomina, quæ primum a Dioclete ac Maximiano in-
solenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum
translata, viguerunt? ut neget tantum fuisse æque
magnifica et clara per gentes, vigentiaque adhuc, dum
hæc scriberet, atque *primum* fuerant sub ipsis *Diocle-*
tiano et *Maximiano Herculo*; quod ab omni parte
certissimum.

Joviorum et Herculiorum. Tanquam si a *Jove* et
Hercule genus ducerent. Edit. Oxon. et Cant.

Maximiano. Illo nempe, quem nunc *Herculum*
cognominavimus. Alteri enim, sive *Galerio Maximia-*
nio, *Jovius*, *Diocletiani* imitatione, cognomen fuit;
et hic præterea de eo agitur, qui sibi primus *Hercu-*
lii nomen indidit.

Nempe *delevit ea Dominus et erasit de terra*. Quate-
nus nimirum ipsimet *Diocletianus* et *Maximianus*,
qui sibi primi, alter *Jovii*, alter *Herculii*, cognomen
tam insolenter sumpserant, et per quos simul eadem
tam clara et *magnifica per gentes* evaserant, deleti
sunt divinitus ex viventium terra et numero.

Diurnis nocturnisque precibus celebremus. Præfer-
rem, *obsecremus*. *Celebremus* enim paulo ante legi-
tur. *BOHERELLUS*.—Putabat vir doctus, qui *Aboensi*
editioni præfuit, aliquid ante *diurnis* desse, quod
asterisco voluit notatum.

Ut *Misericordiam suam servet etiam famulis*, etc.
Lege, *ut misericordiam suam servet, et jam famulis suis*

propitius ac mitis omnes insidias, etc., deleto τϞ ut. A TOLLIVS. — Pro *servet etiam*, rescribo, *servet æternam*. BOHERELLUS. — Quid, si potius auctoris manus fuerit, ut *misericordiam suam servet etiam atque etiam famulis suis propitius ac mitis*? Tum deinde, ut omnes *insidias*, quæque postea; ac denique cum tertio ut *eleganter sine copula repetito, ut florescentes, et quæ deinceps*.

Diaboli Zabuli, ut prius. GALE. — Capite nimirum 16, duobus locis.

Ut florescentes Ecclesias perpetua quiete custodiat. Veteris codicis cunctarumque hactenus editionum lectio est, *ut florescentes Ecclesiarum perpetua quiete cus-*

todiat. Sed eam dudum, uti nunc excusam vides, emendaverat clarissimus Baluzius in indice erratorum sææ primæ editionis, alique postea cum illo, vel aliter, ut subjecio.

Ecclesiarum perpetua quiete. Scrib. *Ecclesias perpetua quiete*. Edit. Oxon. et Cant. item Allixius.

Ut florescentes Ecclesiarum perpetua quiete custodiat. Nullus dubito legendum esse: *Ut florentis Ecclesiarum perpetua quietem custodiat*; quæ et Nicolai Heinsii fuit sententia, ut olim summi et amicissimi viri erant, cum de hoc loco cum superstite agerem, intellexi. GRÆVIUS.

DISSERTATIO

IN LUCII CECILII LIBRUM

DE MORTIBUS PERSECUTORUM

AD DONATUM CONFESSOREM, LUCIO CÆCILIO FIRMIANO LACTANTIO
HACTENUS ADSRIPTUM.

(AUCTORE DOM LE NOURRY.)

ADMONITIO.

Duabus potissimum, nec minimi quidem momenti, rationibus ad hanc dissertationem novis curis edendam inducti sumus. Primum enim in toto hoc secundo apparatus nostri tomo, et in superioris parte laud exigua expendimus quibus, et quam invicti plane roboris argumentis antiquissimi christianæ religionis vindices illius veritatem adversus ethnicos demonstraverint. Unum itaque probandum superesse videbatur, quis tantorum certaminum fuerit exitus, et quæ victoria. Cecilius autem illud, in hoc *de Persecutorum Mortibus* libro, manifestum omnibus fecit. Totus namque in eo est, ut patefaciat quales quantasque christiani nominis hostes pœnas omnipotenti Deo et scelerum ultori dederint, ac quam admirabilem vera nostra religio de impiis gentium superstitionibus triumphum egerit. Superioribus igitur dissertationibus nostris hanc, tamquam illarum complementum, subiungendam censuimus; ut qui in illis prælia eruditorum pugilum spectarunt, in hac victorias et triumphum videant et mirentur.

Deinde vero clarissimi plures viri, quorum votis ob eximiam eorum eruditionem, et singularem in nos benevolentiam, non satisfacere nefas ducimus, et dictis et scriptis ad hanc dissertationem recudendam nos impulerunt. Non satis enim esse putant, quod aliqui coacti sint palam fateri duo *Firmiani Lactantii* nomina audacius contra unice, quod superest, manuscripti codicis fidem addita fuisse hujus libri titulo. Neque sufficere adhuc arbitrantur quod pluribus visum sit ea argumenta, quibus hunc librum Lactantio suppositum fuisse demonstratur, aliis præponderare quæ contrariæ opinionis defensores protulerunt. Quin etiam addunt nec satis etiam esse, quod nonnulli pu-

blicis scriptis nostræ subscripserint sententiæ. Sed a nobis præterea efflagitarunt, ut cuidam respondeamus scriptori, qui argumentorum nostrorum vim suo potius arbitrio, quam validis rationibus infirmare conatus est. Horum itaque voluntati vel potius imperio amplius resistere non potuimus. Quapropter quæ a docto illo scriptore nobis objecta sunt, hæc suis in hac dissertatione locis sic excutiemus ac confutabimus, ut nihil tamen velimus debito illius honori detractum. Ab eo autem et ab aliis, qui præconceptam semel opinionem deponere numquam volunt, hoc unum petimus, ut si quando et argumenta nostra rursus examinanda, vel refellenda aggrediantur, vim illorum non minuunt, sed dignentur ea exponere, quemadmodum, a nobis proponuntur. Tum vero illa si recte refellant, suaque aliis majoris ponderis et momenti rationibus stabiliant ac confirment, cito et libenter cedemus. Palam enim professi sumus, et adhuc profiteremur non aliam scribendo esse nostram mentem, nec alium scopum, quam ut veritas, si fieri possit, ab omnibus perspiciatur.

CAPUT PRIMUM.

Analysis hujus libri, et de illius unico codice manuscripto, titulo, atque argumento, et cur ac quo tempore a Lucio Cecilio editus fuerit.

ARTICULUS PRIMUS.

Analysis hujus libri.

Quamvis hic liber ea compositus sit sermonis brevitate, qua ab omnibus cito perlegi possit: quia tamen plurima in eo loca fœde corrupta, lacunis hiolis, et casu excisa, alia vero obscura, atque intellectu difficillima occurrunt; idcirco exhibendam esse censuimus illius analysisim; ut lectores minus periti facilius